67239
ЛИЦ/II

IV B/21

СБОРНИКЪ

НА

БЪЛГАРСКОТО КНИЖОВНО ДРУЖЕСТВО

ВЪ СОФИЯ

I

СОФИЯ
ДЪРЖАВНА ПЕЧАТНИЦА
1901.

67239

СБОРНИКЪ
ЗА
БЪЛГАРСКОТО НАРОДНО ДЪЛЖЕСТВО
ВЪВ СОФИЯ

Б. А. Р. С. РЕПУБЛИКА
11116/11

СОФИЯ
ДЪРЖАВНА ПЕЧАТНИЦА
1921

Съдържа.

I.

Стр.

Крали-Марко въ българската народна епика. Съ историко-литературенъ уводъ и рѣчникъ на по-неизвѣстнитѣ думи и народни имена въ пѣснитѣ. Отъ *В. Йордановъ* . . . . . CIII+227

II.

Езикъ българскитѣ тайни езици. [Брациговски мещровски (дюлгерски) и чалгаджийски таенъ езикъ]. Отъ *С. Аргировъ* . . . . . 1—41

III.

Кратко историко-географско описание на градоветѣ Охридъ и Струга. Отъ *К. А. Шапкаревъ*. . . . . 1—54

IV.

Пословици и пословични изрази (по говора въ г. В.-Търново). Събра и нареди *Петко К. Гжбювъ*. . . . . 1—28
Материали за български рѣчникъ. Нареди *Петко К. Гжбювъ*. . . . . 1— 3

I.

КРАЛИ-МАРКО

ВЪ

БЪЛГАРСКАТА НАРОДНА ЕПИКА

СЪ ИСТОРИКО-ЛИТЕРАТУРЕНЪ УВОДЪ И РѢЧНИКЪ НА ПО́-НЕИЗВѢСТНИТѢ ДУМИ
И ГЕОГРАФСКИ ИМЕНА ВЪ ПѢСНИТѢ

ОТЪ

ВЕЛИКО ЙОРДАНОВЪ

Сборникъ I. на В. К. Д. — I.

Господину

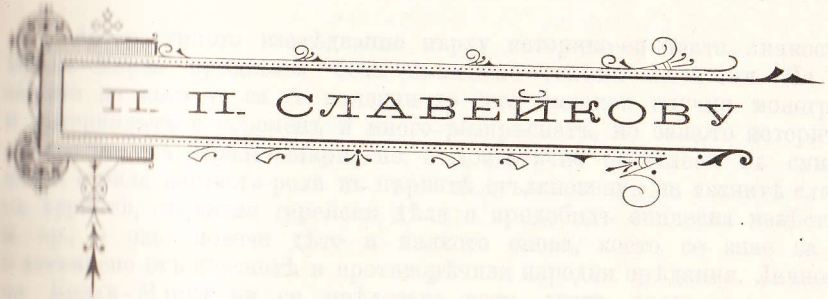

Авторътъ.

Прѣдговоръ.

Литературното изслѣдване върху историко-епичната личность на Крали-Марка прѣдставя безъ съмнѣние голѣма мѫчнотия. Не само защото по него не сѫ се появили до сега никакви научни монографии и материялътъ е огроменъ и много разпръснатъ, но защото исторически личността на Крали Марка не е достатъчно освѣтлена въ смисълъ, какво е била неговата рола въ първитѣ стълкновения на южнитѣ славѣни съ турцитѣ, съ какви геройски дѣла е придобилъ епическа извѣстность и пр., и още повече дѣто и малкото онова, което се знае за него, е затъмнено отъ неясноститѣ и противорѣчиви народни прѣдания. Личността на Крали-Марка ни се прѣдставя като единъ колосаленъ, загатенъ феноменъ, за който не се знае ни дѣ почва, нито дѣ свършва. Неговата сѣнка покрива цѣлия южнославѣнски свѣтъ. Той е навсѫдѣ и нийдѣ. Нарядъ това Крали-Марко е достояние повечето на народната фантазия, на народната традиция, отколкото на историята. Потърсимъ ли причинитѣ на това, ние не можемъ да дойдемъ до други резултатъ, освѣнъ че и епичната традиция за Крали-Марка трѣба да има своето оправдание, което ще да се корени въ тайнитѣ сфери на народното въображение: поетико-творчата способность на южнитѣ славѣни е намирала подкрѣпа, утѣха и удоволствие въ лицето на Крали-Марка — но защо именно въ него, тукъ е гатанката — и го е въздигнала до степень на единственъ свой мощенъ прѣдставитель и застѫпникъ противъ посѣгателната на мухамеданството. Личността на Крали-Марка слѣдователно е въ сѫщото врѣме и типовата личность на южнитѣ славѣни; въ нея тѣ сѫ вложили своитѣ мисли, чувства, желания. Мѫкитѣ, скърбитѣ и надеждитѣ на поробенитѣ славѣни, тѣхното трагично положение прѣзъ врѣмето на петвѣковното иго — всичко това се отразява най-силно въ душата на Крали-Марка. Макаръ той и да ни се прѣдава отъ народната традиция като свѣрхестествено сѫщество; макаръ че у него всичко е въ голѣми димензии; при все това той си е останалъ *човѣкъ* съ неговитѣ висши полети и слаби страни, той е плътъ отъ плътьта на южнитѣ славѣни. Борбата, а именно борбата противъ вѣковния притеснитель, е Марковия елементъ. Неговата сила въ тая борба се състои въ физическа и нравствена мощь. Образътъ на Крали-Марка въ сръбската епика обаче е малко по-други, отколкото въ българската.

Въ тая работа ние се постарахме да проникнемъ въ загатната личность на Крали-Марка, каквато ни се прѣдава тя отъ българското прѣдание. За тая цѣль бѣ необходимо едно всестранно изучване на всичко, каквото българското творчество е обективирало въ образа на Крали-Марка. Каквото и да е родила въ епиката творчата способность на българина, тя винаги за всичко е имала дѣйствителни поводи: *единъ историченъ реализъмъ прониква българската народна епика и образува зародиша на поетическитѣ образи.* Възъ основа на това при изучванѣто на Крали-Марка ние се старахме да посочимъ къмъ *културно-историческитѣ моменти, които сѫ легнали въ образуванѣто на Крали-Марковитѣ пѣсни,* а *така сѫщо и врѣмскитѣ* и *мѣстни признаци на тѣхната поява.* Така изучени, епикитѣ на българитѣ и сърбитѣ ще ни уяснѣтъ, каква зависность сѫществува между тѣхъ, на коя се пада първенство въ образуванье на епичнитѣ циклове и скитанѣто на народнитѣ приказни мотиви. Защото голитѣ твърдения, необосновани съ факти, не доказватъ нищо и не убѣждаватъ никого. — Българскитѣ народни пѣсни за Крали-Марка сѫ приблизително около 270, съ най-новитѣ публикации. Много отъ тѣхъ сѫ вариянти на единъ и сѫщи мотивъ. Тѣ не прѣдставятъ по единство и поетичность завършенъ образъ на Крали Марка, както що е случай съ народнитѣ епопеи на другитѣ нации, напр. нордската „Калевала“, германската „Пѣсень на Нибелунгитѣ“ и пр. Общото въ българскитѣ пѣсни за Крали-Марка е общиятъ духъ и че Крали-Марко е герой въ всѣко събитие, изобразено отъ тѣхъ. Тия събития обаче не стоѫтъ въ историческа и психологическа послѣдователность, слѣдов. липсува имъ историческото и поетично единство. Но изучванѣто на Крали-Марковитѣ пѣсни все ще доведе до една система, която малко или много открива нѣкаква зависность между тѣхъ. Така и ние, както се вижда отъ увода, наредихме пѣснитѣ по най-естествения начинъ, именно съгласно съ развитието на Марковия епически образъ. Но както въ всѣка класификация, тъй и въ нашия случай, нѣйдѣ се чувствуватъ противорѣчия. То е слѣдствие на това, дѣто Крали-Марковиятъ епиченъ цикълъ е, тъй да се каже, петвѣковно наслоение на уклончивата епическа традиция, за центъръ на която е билъ поставянъ винаги образътъ на Марка. Прѣзъ тоя дълъгъ робски периодъ въ Крали-Марка се концентрира народната мощь, за да се употрѣби противъ насилието на турцитѣ. Въ всѣко по-важно събитие, което е фрапирало съзнанието на българина, Марко играе геройската рола, така че пѣснитѣ, които сѫ изникнали по тоя начинъ, приличатъ повечето на една естествена, първобитна гора, отколкото на изкусно обработенъ паркъ. Изобщо казано, народното творчество на южнитѣ славѣни не се е издигнало въ своята епико-поетична концепция за Крали-Марка до единъ синтетично завършенъ, поетиченъ образъ.

Въ прѣдставения тукъ сборникъ на Крали-Маркови пѣсни читательтъ ще намѣри най-характеристичнитѣ отъ тѣхъ по форма и съдържание, които прѣдаватъ релиефно епичния образъ на българския Крали-Марко. Както се знае, нашитѣ народни пѣсни, особно епичнитѣ, сѫ записани твърдѣ злѣ, та по външность много отъ тѣхъ имать дрипава форма; освѣнъ това, всѣки записувачъ си ималъ особно правописание. Поради това съставянѣто на Крали-Марковия сборникъ прѣдставяше една значителна: да се прѣпечататъ прѣдметнитѣ пѣсни тъй, както сѫ отпечатани веднажъ въ разнитѣ сборници, бѣ противно на всѣкакво естетично чувство. Защото при нареждането на тоя сборникъ ние се водихме и отъ мисъльта, да дадемъ на нашето общество цвѣта отъ неговата народна епична поезия въ нейното най-висше проявение, да му дадемъ хубаво народно-поетично четиво. Ето защо, като запазихме строго фонетичната особность на пѣснитѣ, ние ги привождаме къмъ едно общо правописание, което ще придаде на сборника еднообразность и може би ще позадоволи вкуса на читателитѣ. Въ нашето правописание ние замѣнихме въ текста на пѣснитѣ *ѣ* съ *е*, едно, защото повечето отъ записвачитѣ сѫ сторили сѫщото при записванѣто на пѣснитѣ, и второ, защото въ западния български диалектъ, който се отличава съ своитѣ разнообразни членове *от, та, то; ов, ва, во; он, на, но* (жената, женава, женана), *ѣ* се изговаря като *е*. Колкото пъкъ до *ѫ, ъ* и *ь* въ края и въ срѣдата на думитѣ, ние ги оставихме тъй, както ги намираме въ съврѣменното правописание. Никакви други измѣнения не сме направили въ пѣснитѣ, освѣнъ въ незначителни случаи, дѣто има очевидни погрѣшки. Но всичко това е показано съ дребно писмо подъ текста на пѣснитѣ. Пѣсни както № 1 и № 12, които сѫ записани твърдѣ лошо, не би трѣбало да влизатъ въ нашия сборникъ, но ние ги помѣстихме поради тѣхното важно съдържание за обрисовката на Крали-Марковия образъ.

София, 10. августъ, 1900.

В. Йордановъ.

Уводъ.

I. Съ настжпваньето на XIV. вѣкъ се започватъ на Балканския полуостровъ силни промѣнения. Жизненитѣ сили на Византийското царство, което нѣкога игра такава голѣма рола и което упражни мощно влияние върху съсѣднитѣ си славѣнски държави, бѣха вече изчерпани посрѣдствомъ постояннитѣ вжтрѣшни раздори, за източникъ на които послужиха злокобниятъ абсолутизъмъ и феодалната разкжсаность; то почна да се разпада постепенно. Влиянието, което Византийското царство упражни слѣдователно върху южнославѣнскитѣ държави, попрѣчи поради своитѣ нездрави свойства на единството въ наредбата на държавния имъ животъ, и като резултатъ отъ това въ тия държавици се появиха непрѣкжснати борби за трона и управлението. Тъкмо въ това злокобно положение на вжтрѣшна разкапалость тритѣ съсѣдни държави — Византия, България и Сърбия — бѣха жедно изненадани и заплашени съ унищожение отъ новонарастващето, жедно за разрушение и завладѣния османство. Трите тия държави трѣбаше, като по една вжтрѣшна необходимость, да подпаднатъ подъ разрушителнитѣ удари на османскитѣ орди: най-напрѣдъ България, слѣдъ нея Сърбия, а най-послѣ и сама Византия. Фатална, трагична бѣ тѣхната сждба. Българското царство падна политически подъ турцитѣ (1393 г.), като въ сжщо врѣме подпадна и църковно подъ гръцкото духовенство — двойно робство: грабежъ, варварски произволъ и насилие отъ една страна, потжпкваньe, унищожение на душевния животъ отъ друга страна. Това двойно турско-гръцко господарство прѣкжсна душевното и социялното развитие на българската нация и прѣдизвика силни, коренни промѣни въ живота, правото, обичаитѣ и езика на българитѣ.

Слѣдъ дълги и ужасни борби и Сърбия подпадна подъ турското иго (1459), слѣдъ като малко по-прѣди прѣживѣ своя блѣсковъ периодъ подъ управлението на великия си царь Стефанъ Душанъ. Подиръ неговата смъртъ, макаръ че той имаше законенъ наслѣдникъ—

младия Урошъ — повечето отъ владѣтелитѣ на голѣмитѣ провинции изявиха претенции за прѣстола, воеводитѣ се обявиха за независни, а турцитѣ бѣснуваха вече по южнитѣ склонове на Балканския полуостровъ. *Вълкашинъ*, управителтъ на една македонска провинция, съ резиденция Прилѣпъ, се прогласи слѣдъ смъртьта на Душана за царь на Сърбия (1366) мимо законния наслѣдникъ — младия Урошъ — за да може да нареди едно здраво управление, което да запази Сърбия отъ грозещата я опасность отъ турцитѣ.[1]) Неговътъ синъ, Крали-Марко, стана най-любимия и най-много възпѣтия герой у южнитѣ славѣни.

Крали-Марко бѣ слѣдователно синъ на сръбския краль Вълкашинъ,[2]) който освѣнъ Марка, е ималъ още двама сина: Андрея и Димитъръ. Кога се е родилъ Марко, за това историята нищо не ни споменува. Както неговътъ баща, тъй и той сж се ползували по всѣка вѣроятность съ голѣмъ почитъ при двора на Душана и споредъ сръбската епика Марко е съхранявалъ държавнитѣ документи, „carostavne knjige“.[3]) Слѣдъ смъртьта на царь Душана, Марко се обявилъ на страната на онеправданията Уроша противъ притезанията на баща си Вълкашина.[4]) Слѣдъ нещастната битка при Чърноменъ при Марица (1371), въ която погина Вълкашинъ, князъ Лазаръ бѣ избранъ за сръбски царь, а Марко отива отъ Пеония (Кюстендилската область), наречена още **Пиянецъ**, въ Прилѣпъ, наслѣдилъ прѣстола на баща си, който бѣ управитель тамъ отъ когато сръбското царство въ врѣмето на Душана се бѣше разпространило върху българска почва. Марковитѣ неприятелски обноски спрѣмо Лазара, за които споменува само Троношкия лѣтописъ, не почиватъ, както се вижда, възъ никаква основа.[5]) Марко се е задоволилъ съ своята область — западна Македония — като е гледалъ да се запази независенъ, и се е закралилъ, „Марко се закралио“, въ 1372 год.[6]).

[1]) Въ сръбската народна поезия Вълкашинъ се нарича убиецъ на царь Уроша, нѣшо което се опровъргава отъ историята. Срв. „Kraljević Marko u narodnim pesmama“. отъ Iv. Filipović, drugo pomn. izd. стр. XV.

[2]) Споредъ съобщението на Basilius Petrović „митрополита црногорскаго, скендерийскаго и приморскаго“ Вълкашинъ „**билъ отъ нацiи Болгарскiе**“. Руваранъ, О кнезу Лазару, стр. 186.

[3]) Filipović, XV.

[4]) Jagić: Kraljević Marko. Kurz skizzirt nach der serb. Volksdichtung im Archiv für slav. Philol. V, 440.

[5]) Arnim Pavić, Narodne pjesme o boju na Kosovu godine 1387, (1877) стр. 27.

[6]) Руварац, О кнезу Лазару, стр. 120.

Крали-Марко,[1]) съобщава Иречекъ (Ист. на българитѣ, стр. 424), ималъ резиденцията си въ Прилѣпъ. Неговата крѣпостна сграда стояла на една стръмна скала съ два върха, която се поднема на 100 лакти височина една четвърть часъ на западъ отъ сегашния градъ Прилѣпъ; още и сега се виждатъ тамъ развалини, които народътъ нарича „Маркови кули“.[2]) При южното подножие на скалата, въ която е построено укрѣплението, се намиралъ старият градъ Прилѣпъ, сега село съ 150 кжщи и 6—7 църкви, наречено *Варошъ*. Въ църквата св. Михаилъ се намира изобразението на краль Михаила съ корона и скиптъръ. Срѣщатъ се тъй сжщо монети съ надпись: „въ Христа Бога благовѣрни краль Марко“. При „Маркова рѣка“, която подъ Скопие се влива въ Вардаръ при село Буница, се намира често възпѣваният „Краль-Марковъ манастиръ“ на Димитрия. Господарството на Марка се простирало отъ Шаръ до границитѣ на Тесалия.

Личностьта на Марка, любимецъ на народнитѣ разкази, малко е разяснена отъ историята. Най-вече сж извѣстни неговитѣ „прѣвирни на Костуръ“. Съ какви геройства се е отличилъ Марко въ ужасните борби между турци и южни славѣни, та е привлѣкълъ върху себе си народната фантазия и добилъ славата на южно-славѣнски герой, не се знае; и народната поезия е запазила съвсѣмъ слаби спомени отъ онія исторически събития, въ които Марко е игралъ вѣрно първостъпенна рола. Но въвъ всѣки случай той трѣба да е показалъ неимовѣрни геройства въ борбитѣ си срѣщу турцитѣ, за което ни съобщаватъ откжслечнитѣ свѣдѣния на нѣкои пжтешественици изъ турската империя прѣзъ 16. вѣкъ. На пжтешественика Вонцель Вратиславъ отъ Митровицъ, който е пжтувалъ съ императорското австрийско посолство за Цариградъ прѣзъ 1591 год., сж били показвани „развалинитѣ на замъка, дѣто послѣдният български деспотъ Маркъ Карловицъ (Марко Кралевичъ) е живѣлъ“[3]) и дѣто по поводъ на Траяновитѣ врата, споредъ съобщенията на пжтешественика Dornschwan (16. в.) „Новакъ — единъ българинъ —

[1]) Въ старитѣ надписи той се именува винаги **краль Марко**, въ българската епика краль — крали — кралевити — кралевичъ Марко; въ Прилѣпъ, неговата резиденция — Марко-Крале, и най-послѣ въ една пѣсень Мсб. V стр. 6, № 6 той се нарича „витезъ Марко“; въ сръбската епика, както и въ сръбскитѣ лѣтописи Крали-Марко се нарича послѣдователно Кралевичъ Марко (патронимиконъ „кралския синъ“). Ние задържаме най-много употрѣбителното въ българ. епика название *Крали Марко*.

[2]) Желѣзнитѣ врата на Марковитѣ кули сж сжществували до 1790 г. Слѣдъ тази дата тѣ сж били разрушени отъ единъ турчинъ и направени на плугъ. Гласникъ, VIII стр. 144.

[3]) Jireček, Geschichte der Bulgaren, p. 462, Bem. 21.

и Marcus Krayowith (М. Кралевичъ) сѫ показали *дълго врѣме силно съпротивление на турцитѣ.*“ Подобни сѫ съобщенията и на Лихтенщайна (Lewenklaws Chronika, стр. 527) и други. Но наскоро Марко е билъ принуденъ отъ неимовѣрната сила на турцитѣ да отстѫпи и се е признаялъ за васалъ на султанъ Мурада, тъй че е възможно да се е сражавалъ на негова страна срѣщу сърбитѣ на Косово поле въ 1389.[1]) А за неговата смъртъ Иречекъ разказва: „есеньта прѣзъ 1394 год. Баязидъ миналъ Дунава; съ него били, макаръ и противъ волята си, Стефанъ Лазаревичъ, Константинъ и Краль-Марко. Но на 10. октомврия Мирчо разбилъ турцитѣ въ една битка, която произходила на полето, наречено „на Ровини“, въ врѣме на която облаци стрѣли затъмнили небето. Много паши и войводи паднали тоя день, а между тѣхъ историческия Марко и съ него Константинъ. Споредъ разказа на единъ съврѣменникъ, Марко казалъ прѣдъ сражението на Константина: „азъ говоря и моля Бога за да помогне на християнитѣ и азъ да падна първи въ това сражение.“ Но споредъ народното прѣдание той не умрѣлъ; разказватъ, че той чака въ една пещера деньтъ, когато пакъ ще види слънчевата свѣтлина“.[2]) Повече историята нищо не знае за Марка.

При изслѣдванието на историческата сѫдба на Крали-Марка трѣба да се има прѣдъ видъ обстоятелството, че отъ западнитѣ историци и пѫтешественици прѣзъ Турция (отъ 15. в. до ново врѣме) той се нарича винаги *князъ, деспотъ* или *кралъ* български. За това свидѣтелствуватъ многото цитати, помѣстени въ Rad, Archiv, f. sl. Ph., Мин. сбор., соф. Пер. Спис. LXI и пр. Това не ще никакво чуденье, понеже неговата провинция — западната часть отъ Македония бѣ българска страна, както и днесъ е населена прѣимуществено съ българи.[3])

2. Прѣди да почнемъ да разгледваме самитѣ пѣсни за Крали-Марка, ще направимъ нѣколко прѣдварителни бѣлѣжки по въпроса

[1]) Гласник, XVIII стр. 80.
[2]) Иречекъ, Истор. на българитѣ, прѣводъ Бояджиевъ, стр. 450.
[3]) Излѣзлата изподъ перото на сръбския историкъ Панта Срѣковић работа въ „Споменик“ на сръбската кралевска академия XXXVI (= 32), Бѣлградъ 1900, подъ насловъ *„Преглед историјских извора о кнезу Лазару и Краљевићу Марку“*, не ни донася нищо ново. Цѣлата работа за Крали-Марка се състои въ *безсистемно* цитиранье и дързовити прѣцѣнки: за тоя сръбски академикъ работитѣ на Дринова и на Иречека били измислици. Той никакъ не се дотъкнува до сѫществените въпроси за Крали-Марка, говори (стр. 179), че царь Самуилъ „цар словенски“ нѣмалъ нищо общо съ България и нейния неславѣнски битъ, че въ Македония нѣмало българи и пр. и пр. нелѣпости; за подобни нелѣпости той прѣди години бѣ изложенъ много справедливо на жестоко порицание отъ г. Иларіона Руварацъ, въ неговата книга „О кнезу Лазару“.

на тѣхното потекло. Приима се обикновено, и то съ право, че южнославѣнската епическа поезия въ тоя неинъ видъ, който ние сега познаваме, датира отъ епохата на паданьето на южнитѣ славѣни подъ турцитѣ и че материялътъ на тая поезия е почерпенъ отъ многобройнитѣ борби на славѣнитѣ съ турцитѣ — нѣщо, което се доказва нагледно и отъ самата народна поезия. Много важното изслѣдване на проф. Ягича ни показва именно, че „първоначалниятъ изворникъ на южнославѣнската епика, която води своето произхождение отъ епохата на турскитѣ нахлувания, трѣба да се търси тамъ, дѣто станаха първитѣ рѣшителни сражения, дѣто се случиха най-първитѣ катастрофи (Марица, Косово); че прѣнасяньето на нѣщенитѣ и приказнитѣ сюжети е ставало съгласно съ историческитѣ събития отъ юго-изтокъ къмъ сѣверо-западъ по Балканския полуостровъ и че главното съдържание и мѣстото на събитията, пазени въ най-старитѣ пѣсни (за Кралевича Марка) сочатъ къмъ онази мѣстность, която обикновено означаватъ съ названието „България,“ именно отъ когато се разпадна Душановото царство“.[1]) Само много оскѫдни извѣстия и насоки показватъ, че и много по-рано е имало между българитѣ епически пѣсни. Но никакви подробности, както по вида и формата на тѣзи пѣсни, тъй и по съдържанието и разпространението имъ, не сѫ запазени. Гръцкиятъ хронистъ Ниѳифоръ въ 1326 год. „видѣлъ въ Струмица на Троица играещи момци и моми и чувалъ въвъ врѣме на пѫтуваньето си героически пѣсни. Въ онова врѣме на непрѣкѫснатитѣ междоусобия и войни, на царскиятъ епосъ, по всѣка вѣроятность, е билъ въ най-цъвтещо състояние; до насъ сѫ дошли само едни откѫслеци отъ пѣсни.“[2]) Има мнѣние, че тѣзи стари епически пѣсни, чието сѫществуванье се отнася до епохата на турскитѣ нахлувания, не сѫ нищо друго, нежели тъй наречените „bugaršticе“, „bugarkinje“, които непосрѣдствено до или прѣзъ врѣмето на подпаданьето на българитѣ подъ турцитѣ сѫ прѣнесени отъ България у западнитѣ сѫсѣди и едноплеменници сърбитѣ въ Далмация, дѣто тия пѣсни сѫ записани прѣзъ 15—16. в.[3]) Тази стара епическа поезия напомня само по името си своето първоначално отечество, въ което обаче за нея не сѫ запазени никакви традиции. Макаръ въпросътъ за „бугарщицитѣ“

[1]) Archiv, IV p. 241.
[2]) Иречекъ, Истор. на българитѣ стр. 529.
[3]) Още отъ завладѣванието на България отъ Турцитѣ сѫ станали важни промѣни. Споредъ едно прѣдание, запазено въ Охридъ, когa се прѣвзималъ тоя градъ, около 4000 души християни заедно съ управителя си побѣгнали въ Италия“. Василъ Кънчовъ, Македония, етнография и статистика. София 1900, стр. 17.

и да не е напълно разяснень, но на всѣки случай твърдението на Миклошича[1]) и на други, че тази поезия е специфично хърватска, се оказа невѣрно и се опровъргава отъ новитѣ изслѣдвания, така че „бугарщицитѣ“ сега се разглеждатъ като такива, които сж произлѣзли подъ влиянието на българската поезия прѣзъ една минала епоха. Тъй напр. д-ръ Сьорензенъ[2]) казва, че названието „bugaršticа“ resp. „pjesan bugarska“ (Bogišić 27, 29) се обяснява най-просто, като се приеме, че тѣзи пѣсни водятъ своето произхождение отъ България, но тѣ не сж свободни отъ своя страна отъ гръцко влияние. „Ако моето прѣдположение, а слѣдов. и обяснението на загатното име е изобщо приемливо“, пише д-ръ Сьорензенъ, „то ние не бихме погрѣшили много, ако *приемемъ едно такова българско влияние прѣди всичко прѣзъ XIV вѣкъ, епоха, прѣзъ която сферата на сръбската сила се бѣше разпространила далечъ върху българската езиковна область и слѣдователно бѣ принудена да отвори своитѣ врата на това влияние*“.[3])

Като се има прѣдъ видъ горното, може да се прѣдположи, че отъ врѣмето на първитѣ грозни нахлувания на турцитѣ, отъ врѣмето на първитѣ кръвопролитни сражения и ужасни опустошения, които турцитѣ извършиха на Балканския полуостровъ, изобщо отъ епохата на великитѣ промѣни и сътресения, които се започнаха отъ срѣдата на 14. в. между южнитѣ славѣни, особно между българитѣ, тѣхната поезия удари по другъ пѫть: вмѣсто „дългостишнитѣ“ (16 срични) пѣсни, каквито сж бугарщицитѣ, се появяватъ десето или осмосричнитѣ епически пѣсни, които се отличаватъ съ по-бързъ темпъ и отговарятъ на настроението на епохата:[4]) отъ дълбочинитѣ на сърцето на българина прозвучаватъ печално новитѣ юнашки пѣсни, които ни изобразяватъ злокобната му сждба въ не-

[1]) Miklosich, Beiträge zur Kenntnis der südsl. Volkspoesie. I. Die Volkspoesie der Kroaten. Wien, стр. 1 и слѣд.
[2]) Archiv, XVI, стр. 100.
[3]) Ibd.
[4]) Бугарщицитѣ състоятъ споредъ Волнера (Untersuchungen über den Versbau des Südslav. Volksliedes, Archiv IX, стр. 276.) отъ такива строфи:

— — — — — (—) ‖ — — — — — —
— — — —
— — — — — (—) ‖ — — — — — — дѣто срѣдниятъ стихъ е рефренъ.

Напр. пѣсеньта „Мајка Маргарита“:

Cvilu to mi cviljaše drobna ptica laslovica,
ona mala ptica,
Cvilu to mi cviljaše drobna ptica laslovica,
Ona cvilu sviljaše Zadru gradu na pridvratju
ona mala ptica
Ona cvilu cviljaše Zadru gradu na privratju, и пр.

ната неравна борба съ турцитѣ и които се групиратъ прѣимущественно около името на Сида и Ролонда на южнитѣ славѣни — Краля Марко.

Макаръ че прѣзъ епохата на робството „единственото срѣдство, прѣзъ което избиваше народниятъ духъ и да бѣ громко и високо звучната народна пѣсень, слѣдъ като всѣки други животъ изгасна подъ ударитѣ на турския юмрукъ и коварството на фанариотитѣ,“[1]) обаче записването на българскитѣ народни пѣсни датира отъ врѣмето на прочутия Вукъ Караджичъ въ началото на това столѣтие. Прѣди тази дата се простира непрогледна темнина, така че ние не притежаваме никакви свѣдѣния за състоянието на нашата народна поезия прѣзъ изтеклитѣ пет робски вѣка. Ние притежаваме обаче двѣ бѣлѣжки, едната отъ 16. а другата отъ 18. вѣкъ, които ни съобщаватъ, че епическата поезия за Крали Марка въ България е била нѣкога въ цъвтещо състояние. Първата бѣлѣжка е направена отъ Хейнрихъ Лихтенщейнъ въ неговата книга „Reyss auff Constantinopel | im 1584“,[2]) въ която ни казва, че като дошълъ въ мѣстността между Родопитѣ и Стара-планина, видѣлъ много развалини, между които и ония отъ замъка на *послѣдния български деспотъ или князь и господарь на България или Mysiae superioris | Marco Crabelitzo, за когото и за неговитѣ рицарски хора мѣстнитѣ жители и до сега пѣели една традиционна пѣсень и че тоя Марко геройски се е защищавалъ противъ Турцитѣ.* Втората бѣлѣжка произхожда отъ рагузанския поетъ фра Андрея Кашичъ Миошичъ (1690—1760) — единъ отъ обичнитѣ и популярнитѣ далматински поети, който е показалъ голѣмъ интересъ къмъ народната поезия. Въ своята поетическа книжка „Razgovor ugodni naroda slovinskago“[3]) той пѣе:

„Босна слави Рељу Бошњанина,
Сењ бијели Иву Сењанина,
Унгарија Сибињанин Іанка,
Булгарија Краљевића Марка“ и пр.

3. Българската епическа поезия, прѣимущественно оная за Крали Марка, не е пораснала възъ основа на цѣлата българска езиковна область. Напротивъ, ние я намираме концентрирана върху извѣстни краини, дѣто сж се давали главнитѣ импулси. Намъ

[1]) Karl Emil Franzos: „die Litteratur der Bulgaren въ Deutsche Dichtung XXI, кн. 10 стр. 251.
[2]) Lewenklaw's Chronika стр. 527.
[3]) Гуварац „О кнезу Лазару“ стр. 308.

линсуватъ исторически доказателства, но самитѣ пѣсни подтвърдяватъ това доста нагледно. Причината на това явление се крие въ историческитѣ събития и географическото положение на страната. Въ източна България се пѣятъ малко епически пѣсни; тамъ цъвти лириката, тъй наречениятѣ „женски пѣсни“, а епическото пѣснопѣние намира тука слабъ отгласъ; когато напротивъ „българитѣ отъ горна Мизия и Македония иматъ комай сѫщитѣ пѣсни, както и сърбитѣ“, макаръ и не въ такова изобилие, както въ Сърбия — съобщава Ami Boué.[1]) Слѣдователно западна България се показва творителка въ областьта на епиката; тя ни е съхранила едно голѣмо количество пѣсни и прѣдания въ голѣмъ и малъкъ обемъ. Но и въ тази область е имало, както ми се чини, извѣстни планински краини, които сѫ се отличили като хранилища на епически пѣсни и въ които народната пѣсень е хванала широки корени; тамъ покрай изцѣло творещия народъ сѫ се намирали отдѣлни личности, които сѫ били прѣимуществено пѣвци и главни агенти на народната пѣсень, това сѫ именно *просящитѣ*. Въ своята кратка рецензия (Archiv, VII) Дриновъ обръща нашето внимание върху факта, че въ Битоля е сѫществувала нѣкога „пѣвческа школа“ (Sängerschule). Той се осланя главно върху пѣсень Качановски 196, като казва (стр. 112) „бѫдещитѣ изслѣдователи ще обърнатъ внимание прѣимуществено върху пѣсень № 196 (обаче твърдѣ убъркана версия), дѣто става дума за една пѣвческа школа въ Битоля, недалечъ отъ Прилѣпъ — Марковата резиденция“. По-подробни свѣдѣния, т. е. кога собствено е могла да сѫществува една такава школа въ Битоля и да ли има исторически бѣлѣжки за това, Дриновъ не ни съобщава. Обаче освѣнъ споменатата пѣсень има и други пѣсни, които ни навождатъ върху сѫщото обстоятелство и подтвърдяватъ мнѣнието на проф. Дриновъ; тѣ сѫ именно Мсб. XII стр. 68 и Милад. № 2. Но прѣди всички Кач. 196. Тя е, както се спомена, разнебитена версия, забъркана е външната ѝ форма, а разбъркана е и послѣдователностьта на стиховетѣ (слѣдъ ст. 29 трѣба да слѣдва пасажътъ 47—65, а слѣдъ туй 30—46). Въ тая пѣсень мнимиятъ просякъ моли Ивана Поповичъ, главното лице въ пѣсенята, да го занесе на коня си до Битоля:

„Та ме носи на Битоля града —
Тамо има много мои прошляци,
Тамо има да се ранимъ“.

[1]) Die Europäische Türkei, B. I, стр. 403.

Въ пѣсень Мсб. XII стр. 68 Марко срѣща при „града Манастиръ“ „стара просячина“, който му описва своето странствуванье: Косово—Водена града—Прилѣпъ—Битоля. Най-сетнѣ въ хубавичката пѣсень Милад. № 2 се казва, че самовилитѣ танцуватъ върху *Рудина* планина, но нѣматъ мефтеръ,[1]) затова пращатъ Гюргя [самовила да вземе мефтера Дима отъ Битоля. Тукъ трѣба да споменемъ и това, че въ Македония и България е разпространенъ твърдѣ много изразъ „*битолски просякъ*“, което има порицателно значение. Едно обяснение на тия думи намирамъ въ книгата на А. Шоповъ,[2]) дѣто той казва, че тоя изразъ се употрѣбява по отношение на българитѣ отъ битолския велаетъ за натякванье, усмиванье. Шоповъ вѣрва, че тайнiятъ смисъль на тѣзи думи сочи къмъ ослѣпената войска на царь Самуила. Но мене се чини, че това обяснение не е толкова вѣроятно.

Не само Битоля е билъ центъръ на просяци-пѣвци, такива е имало и въ гористата краина Разлогъ, а именно въ село Недопратово, дѣто и до днесъ сѫществуватъ пѫтуещитѣ просяци-пѣвци; отъ единъ старъ слѣпецъ е записалъ С. Ив. Б(ояновъ) значително число пѣсни — за съжаление въ много лоша форма — които е публикувалъ въ особенъ сборникъ, както и въ Сборника на министерството. По поводъ на просящитѣ отъ това мѣсто неизвѣстниятъ авторъ на „Пѫтуванье по долинитѣ на Струма, Мѣста и Брѣгалница“[3]) съобщава: „Недопратско е забѣлѣжително и по друго нѣщо. Всѣкое дѣте, щото има какъвъ годѣ тѣлесенъ недостатъкъ, се приготвя отъ малко за старанно за просяшки занаятъ. По околнитѣ села бѣдѫтъ Недопратчани, че тѣ нарочно си осакатявали дѣцата, за да имъ печелятъ пари съ просия. Това нѣщо не е вѣрно. Бивали сѫ случаи, когато Недопратскитѣ просяци сѫ събирали сакати дѣца по другитѣ села и да ги учатъ на занаятъ. Учатъ ги да свирятъ на гусла и да пѣятъ пѣсни.“

У насъ не се е обърнало до сега никакво внимание върху просящитѣ, върху тѣхното сѫщество, пѣние и скитанье, но отъ пѣснитѣ и оскѫднитѣ бѣлѣжки заключаваме, че Битоля и Разлогъ сѫ били любимитѣ сборища на слѣпцитѣ. Много често въ пѣснитѣ употрѣбяното „прошлякъ“, „просякъ“ и „слѣпецъ“ не означава нищо

[1]) Дювернуа, Словарь болг. языка: мефтеръ = михтарджия, тур. 4. Musicien faisant partie de la musique militaire du Prince. Въ книгата на Geuffreum стр. X. се говори за *Meyster bassi* = Oberst über Trompeter (Heerbaucken) Zinkenblaser vnd ander Seitenspieler“.

[2]) „Нѣк живота и положението на Българитѣ въ Вилаетитѣ“, стр. 360.

[3]) Мсб. XII, 275.

друго, освѣнъ единъ просякъ — пѣвецъ на епически пѣсни, единъ тъй да се каже рапсодъ. Макаръ и да може да се прѣдположи, че е сжществувала подобна каста, но не трѣба да си прѣдставяме нашитѣ слѣпци като нѣщо подобно на келтскитѣ барди, т. е. тия просяци не бѣха единственитѣ творци и носители на традиционната поезия, но че тѣ сжществуваха покрай голѣмата маса „пѣещъ“ народъ; нашиятъ епосъ не остана слѣдов. само тѣхно достояние, а принадлежеше на цѣлия народъ.

4. Пѣснитѣ за Марка прѣдставятъ обширенъ материялъ, който е пръснатъ изъ всевъзможнитѣ български списания и малки сборници, прѣди всичко обаче въ Сборника на министерството, въ сборницитѣ на братия Миладинови, Качановски, Шапкаревъ, Ястребовъ, С. Ив. Б. и пр.

Въ сборника на бр. Миладинови има	24	пѣсни съ	2096	ст.
„ „ „ м-ството I—XIII. [1])	97	„ „	11·729	„
„ „ „ С. Ив. Б.	13	„ „	3400	„
	134		18·225	
Качановски	52			
Ястребовъ	13			
Шапкаревъ	43			
	250	около	40·000	

Тука не сж писани пѣснитѣ, които сж публикувани въ соф. Нер. Сп., „Трудъ“, „Библиот. св. Климентъ“ и пр. Но изобщо можемъ да кажемъ, че досегашнитѣ публикации съставятъ срѣдно 250 пѣсни, между които има такива съ значителна дължина: пѣсеньта въ Мсб. II стр. 85 има 850 стиха, а пѣсеньта въ сПс. XXVII има 1140 стиха. Отъ най-старитѣ публикации менъ бѣ достжпенъ само сборникътъ на Безсонова; обаче пѣснитѣ за Крали Марка, които се намиратъ въ него, не могатъ да се нарекжтъ добри. Първиятъ важенъ сборникъ, който съдържа интересни пѣсни за Крали Маркътъ, е сборникътъ на братия Миладинови (Загребъ 1861 г.). Слѣдъ него се появиха нѣкои малки сборници, а въ 1889 год. министерството на нар. просвѣщение почна да издава особенъ сборникъ. До сега сж се появили 17 колосални тома, въвъ всѣки отъ които е отдѣлено едно

[1]) Въ послѣднитѣ четири тома (XIV, XV, XVI—XVII) отъ Мсб. има около 20 пѣсни за Крали Марка. Нѣкои отъ тѣхъ сж слаби варианти, които не впасятъ нѣщо ново въ циклуса на Крали Марка; затова ние разглеждаме и сме взели въ нашия сборникъ само най-характернитѣ.

значително мѣсто за народни пѣсни; тамъ между тѣхъ сж помѣстени и пѣсни за Крали Марка подъ заглавието „пѣсни отъ политическия животъ“. Записванъето на народнитѣ ни Пѣсни въ сѣверна България и Македония, която макаръ и да „не е вече Калифорния“, но все още terra incognita, продължава. Дали въ свободна България сж записани всичкитѣ Маркови пѣсни, не може да се каже. Туй обаче, което е до сега записано, се отличава съ една разнообразна ортография: всѣки записувачъ ималъ своя ортография, на която много често той самъ не оставалъ послѣдователенъ. Изключение прави сборникътъ на Миладинови, който съдържа изобщо много добри пѣсни.

I.

Марковото епическо потекло.

Марковото епическо потекло е свързано съ загинването на [illegible] по-старъ герой — Момчилъ войвода — който се явява като [illegible] на Марка. Затова ние ще разгледаме накратко ония [illegible] за Момчила войвода, които съдържатъ въ себе си мотива за Марковото епическо произхождение. Защото само слѣдъ това ще можемъ да добиемъ ясно понятие за Марковия епически образъ. Между тия двама народни герои е прокарана въ пѣснитѣ, както по тѣхното произхождение, тъй и по цѣлото имъ същество изобщо, една органическа връзка; народната фантазия ги е свързала генетически, нѣщо, за което историята нищо не знае. Самостоятелни [illegible], въ които да се възпѣватъ геройскитѣ подвизи на Момчила, не ни са прѣдадени отъ миналото нито записани, нито въ устната традиция.[1])

[1]) Момчилъ войвода (**Момьчило**, Μομτζίλος) е билъ споредъ съобщението на Кан[illegible] (II, 403) българинъ, „erat enim Momitzilus genere Moesus.“ Роденъ е може би [illegible], но дѣ и кога, не се знае. Устното прѣдание говори, че е билъ родомъ [illegible]. Въ младитѣ си години той трѣба да се е отличилъ съ геройски по[illegible] като прѣводитель на една чета по границитѣ на България, Сърбия и Гърция. [illegible] врѣме е билъ подъ знамената на Душана. За да го привлѣче на своя страна, [illegible] го назначи управитель на провинцията *Мерона* (южно отъ Родопитѣ), като [illegible] титлата севастократоръ; а за да го откѫсне отъ Кантакузена, царица Ана му [illegible] титлата деспотъ. Кантакузенъ се надѣваше да го употрѣби за своитѣ цѣли, именно [illegible] отъ царица Ана гръцкия прѣстолъ. Но слѣдъ малко М. се обяви за неза[illegible]. „Той вземаше тихо своитѣ рѣшения; тѣ бѣха ужасни, но винаги сполучва[illegible] и като нападнѣше, той удряше съ бързината на свѣткавицата“, казва Новаковичъ ([illegible], стр. 97). За кѫсо врѣме той разпространи своята область отъ Долна Струма до [illegible] на Марица, а на сѣверъ до Родопитѣ. Неговата крѣпость бѣ Перитеорионъ, [illegible] — Келтия. Кантакузенъ се отправи срѣщу Момчила, обаче послѣдният [illegible] съ едно ненадѣйно поражение. Тайно Момчилъ нападналъ и турцитѣ при [illegible], разбилъ ги и изгорилъ три тѣхни кораба. Въ 1343. год. Кантакузенъ се съюзва съ [illegible], за нападатъ Момчила до неговата крѣпость Перитеорионъ. Жителитѣ гърци [illegible] Момчила, та затова той и неговата конница, прѣко геройско съпротивление [illegible] до стѣнитѣ на крѣпостьта. Момчилъ е билъ една силна, безстрашна [illegible] съ особна желѣзна воля и рѣшимость и благодарение на това той е могълъ [illegible] до независенъ владѣтель. Самъ Кантакузенъ плакалъ надъ неговото тѣло, [illegible] викналъ, какъвъ герой прѣждеврѣменно е загиналъ. Слѣдъ разбиването на Мом-

По въпроса за генетическата връзка между Момчила отъ една страна и Вълкашина и Марка отъ друга въ литературноисторическото изслѣдване могатъ да се съзрѫтъ двѣ течения: едното се основава възъ българскитѣ пѣсни за Момчила като такива, които стоѫтъ по-близу до историческата истина, и то прѣимуществено възъ пѣснитѣ Милад. 105 и Качан. 182, чието съдържание се явява като отражение на дѣйствителната смъртъ на Момчила при Перитеорионъ, дѣто той загина въ боя срѣщу съединенитѣ сили на Кантакузена и Умурбега; поради това тия варианти не съдържатъ мотива за Марковото епическо потекло. Неприятелското съприкосновение между Момчила и Вълкашина, както и Марковото произхождение, отъ точка зрѣние на това течение, се разглежда пъкъ като секундарно развитие на поетическото прѣдание. Това становище при изслѣдването на Марковата поетическа традиция е застѫпено отъ Дринова, Иречека, Халански, Джурински и др.

Втората посока наопаки приема, че сръбскитѣ пѣсни за Момчила, както ние сега ги имаме записани, а тъй сѫщо и оныя български Момчилови пѣсни, които по своето съдържание сѫ тъждествени съсъ сръбскитѣ — поради което биватъ поставяни обикновено въ зависность отъ сръбскитѣ! — т. е. ониа сръбски и български пѣсни за Момчила, които свързватъ Крали Марка генетически съ сестрата на Момчила, прѣдставятъ, споредъ второто възрѣние, най-старитѣ версии за Момчила войвода. „За приоритета на това прѣдание“, казва проф. Ягичъ, главниятъ прѣдставитель на второто възрѣние, „говори тѣхното общо разпространение както между сърбитѣ, тъй и между българитѣ“.[1]) Проф. Ягичъ не вѣрва, че пѣсеньта № 105 отъ Милад. сборникъ съдържа най-старото прѣдание за Момчила; наопаки той вижда въ нея едно „поправено копие отъ по-рано вече образувалото се прѣдание за Момчилъ-Вълкашина“. А по-нататъкъ той казва: „епическото

чила Кантакузенъ се упѫтилъ къмъ Ксантия, жителитѣ на която се прѣдаватъ тутакси; жената на Момчила, българка, била рицарски изпратена отъ Кантакузена въ България.

„Още единъ пѫть ние срѣщаме исторически оригиналъ на единъ отъ героитѣ, който се възпѣва още и сега въ народнитѣ пѣсни на сърбитѣ и българитѣ. Исполинскиятъ образъ на Момчила се появилъ подобно на метеоръ и слѣдъ кратковрѣменно величие пакъ изчезналъ; но вижда се, че той произвелъ дълбоко впечатлѣние на южнитѣ славѣни“. „Споменътъ за Момчила се запазилъ въ Пиротъ и въ херцеговинския Пирлиторъ, дѣто по съзвучие на имената попрището на приказа било прѣнесено отъ забравения приморски Периторъ“ (Иречекъ, Ист. на б. 392 и пр.). За Момчила сѫ писали: Ан. Иширковъ, „Момчилъ юнакъ“ въ Български Прѣгледъ, год. II. кн. III, стр. 67—76, и В. Н. Златарски, „Ивайло и Момчилъ“, сравн. характеристика, ibid. год. V. кн. VII, стр. 103—115.

[1]) Archiv, Bd. XVI, стр. 231.

съединяване на Марковата сила съ оная на Момчила причини (?) неприятелското отношение между послѣдния и Вълкашина. Мнѣнието, че това съединяване е по-ново и отъ сръбско произхождение въ противуположность на мнимо по-старитѣ български мотиви, азъ държа за фалшиво и необосновано“; и най-сетнѣ „собствената епика на сватбитѣ приказни кръгове, както у българитѣ, тъй и у хърватитѣ е отъ сръбско произхождение“.[1])

Първата посока макаръ, споредъ насъ, и да стои по-близу до истината, но не дава достатъчни разяснения; втората ни се вижда едностранчива, понеже тя не разглежда съ подобаеще внимание българската народна юнашка поезия.

Намъ едвали ще ни се удаде нѣкога да възстановимъ една прѣдѣлена граница между сръбската и българската епика, т. е. едва ли ще ни се удаде да посочимъ, дѣ прѣстава първата да бѫде чисто българска и отъ дѣ почва сърбската, и обратно. Ние можемъ да констатираме онова, което лежи ясно прѣдъ нашитѣ очи; но за проникнемъ въ тъмнитѣ, едва уловливи области на постоянно взаимодѣйствие находещи се епически традиции на тия два брата народа, за да прослѣдимъ господствуещитѣ тамъ закони, едва ли е за мисленье. Отдѣлни поетически мотиви обаче, както и тѣхното движение ние можемъ да прослѣдимъ възъ основа на историческитѣ, мѣстнитѣ и врѣмскитѣ отношения и да схванемъ тѣхнитѣ подвижни образи. И какъ трѣба да си прѣдставимъ образуването на епическия цикълъ Момчилъ-Вълкашинъ? Исторически се знае положително, че Момчилъ загина въ боя срѣщу съюзенитѣ Кантакузенъ и Умурбегъ при стѣнитѣ на Перитеорионъ; на мѣстото на послѣднитѣ въ епическото прѣдание намираме „царь Костадинъ“ (Милад. 105), „църна Арапина“ (Качан. 182), „Вълкашинъ“ (Вукъ II, 36; Милют. 137), Нѣмецъ Бан (Богиш. 97) и пр. Първитѣ два, а и българскитѣ варианти се документиратъ съ споменуването на Момчиловитѣ убийци като истинско отражение на историческото събитие; но тѣзи варианти се отличаватъ изобщо и съ самостоятелно образуване, напр. началото на Миладиновата пѣсень не се намира въ никоя друга версия, и азъ не мога да си прѣдставя — проф. Ягичъ не ни посочва причинитѣ — защо трѣба да се съмнѣваме въ автентичностьта на тази пѣсень и да я считаме като „поправено копие“ на сръбскитѣ мотиви. Споредъ насъ една съзнателна поправка, или по-добрѣ фалшификация би се отразила съвършено

[1]) Ibid. стр. 232. Въ нашата работа ние не ще се докосваме до въпроса за заемността на българската епика отъ сръбската.

другояче и би стояла въ противорѣчие съ общия характеръ на нашитѣ пѣсни. Наопаки както тая пѣсень, тъй и другата (Качан. 182) не съдържатъ въ себе си нищо съмнително, а освѣнъ туй тѣ сѫ и вѣренъ отгласъ на историческата дѣйствителность и съставятъ увода въ Марковата епическа традиция. Споменатитѣ пѣсни, както и Кач. 124[1]) свидѣтелствуватъ за единъ епически цикълъ, чиито герои сѫ били Момчилъ, царь Костадинъ и църна Арапина; тоя цикълъ е билъ поетическото отражение на истинскитѣ събития, които сѫ се разигравали между Момчила, Кантакузена и Умурбега (или Орхана). Отъ тоя цикълъ сѫ останали обаче само горнитѣ пѣсни, които, разбира се, сѫ притърпѣли голѣма промѣна въ вѣковната устна традиция, а всичко друго е забравено, може би затуй, че горнитѣ събития сѫ се разигравали въ надвечерието на окончателната катастрофа въ полуострова, която силно фрапира народната фантазия и прѣдизвика образуванъето на Крали Марковото епическо прѣдание, което изтика изъ народната паметь съ продължение на врѣмето комай всичкитѣ други епически наслоения; но то запази като съ единъ нервъ връзка съ остатъцитѣ отъ стария цикълъ.

Какъ ще си обяснимъ обаче тая връзка, това генетическо сродство между двамата велики герои въ нашата народна епика, именно между Момчила и Марка и неговото произхождение? Никога може би не ще ни се удаде да прослѣдимъ причиннитѣ връзки въ това епическо явление и каквото и да твърдимъ по тоя въпросъ, то ще си остане все хипотетично. Но като знаемъ, че речи всѣкога поетизиращето съзнание на епически творецитѣ народи намира за необходимо да придава на националнитѣ герои велико, възвишено, дори божествено произхождение, тъй че по такъвъ начинъ то образува цѣли генерации отъ епически възвишени родове юнаци, ние можемъ да кажемъ, че и въ нашия случай между Марка и Момчила се е почувствувала една такава необходимость, необходимость, споредъ която на най-любимия южнославѣнски юнакъ надъ юнацитѣ Крали Марка се придава едно възвишено освѣтление, като се свързва родствено съ видния, симпатичния по-старъ рицарски родъ на Момчила. Отъ Момчила по-виденъ е нѣмало; а Вълкашинъ, Марковътъ баща, никога не се е ползувалъ съ народната симпатия, защото въ лицето на народа Вълкашинъ е билъ въплотение на злъ демонъ; а когато той отстрани младия Урошъ отъ сръбския

[1]) Въ тая пѣсень Марко навѣрно е заелъ мѣстото на по-стария герой Момчила.

прѣстолъ, народътъ погледна на Вълкашина като на убийца, както му приписва тенденциозно и убийството на Момчила. Явно е слѣдов., че образътъ на такъвъ юнакъ, какъвто е Крали-Марко, изискува не само да наслѣди отъ своитѣ геройски прадѣди необикновена, свръхчовѣшка сила, но и възвишено, нравствено достойнство. Нито едното, нито другото Марко можеше да наслѣди отъ баща си; затова въ тоя случай той е оставенъ на страна, за да може неговиятъ синъ да получи висшитѣ дарове отъ свѣтлия образъ на Момчиловата сестра Ефросима. Сега става ясно, защо поетическиятъ мотивъ, както ние го намираме въ Милад. 105, Качан. 182, Богиш. 97, е останалъ неплодовитъ; защото Крали-Марко не можеше да произхожда отъ единъ гръкъ (Милад. 105), турчинъ (Кач. 182) или нѣмецъ (Богиш. 97), а трѣбаше да води своя родъ отъ национално геройско поколѣние. Послѣдниятъ тоя мотивъ, както се прѣдава отъ Вукъ II. 25, Милют. 147, С. Ив. Б. № I, съдържа въ себе си развитие на по-нататъшни епически дѣйствия; затова е той тъй плодовитъ и много разпространенъ. Отъ този мотивъ, който се явява въ Момчилъ-Вълкашиновото приказно прѣдание като point saillant, ние намираме послѣднитѣ класически продукти върху сръбска почва; но още трѣба да се докаже, че той самъ е намѣрилъ първоначалното си образуванье. Защо обаче именно Вълкашинъ бѣ свързанъ съ Момчиловия родъ и защо Марко става националенъ герой, не може да се разгатне. Животътъ тъй създава това.

Сега ние ще приведемъ едничко пълната, както намъ се чини, българска пѣсень, която съдържа Марковото епическо потекло и слѣдователно принадлежи къмъ приказния кржгъ за Момчила и Вълкашина, т. е. къмъ групата Вукъ II, 25, Милют. 147 и пр. Пѣсеньта, за която е дума, е помѣстена въ сборника на С. Ив. Б. подъ № I; тя е диференцирана съ други мотиви, но се отличава съ нѣкои особности. Нейното прѣдадено, въ нея се разказва слѣдньото. Краль Вълкашинъ изпраща отъ Скопие по единъ соколъ любовно писмо на Момчиловата жена въ *Широтъ*, въ което той ѝ прѣдлага да отрови Момчила и да стане негова жена. Тя отговаря, че не може да стори това, защото Момчилъ получава яденье и пиенье отъ ржката на сестра си „Ефросина“ и е заобиколенъ винжги отъ своитѣ 9 брата, 19 братовчеда и 40 слуги. Но ако Вълкашинъ иска да погуби Момчила, трѣба да повика на помощь тритѣ вѣрни слуги на бега-Радул-бега отъ Букурещъ, именно Гърчека Манола, Рада Словозлата и Гюра Пилипица и заедно съ 3000 войника да излѣзе на

Разбой-планина до Синьото езеро и да чака тамъ Момчила, дѣто той обикновено отива на ловъ. Вълкашинъ изпълня това и чака 6 деня на казаното мѣсто. На 7-я, на св. недѣля Момчилъ рано сутриньта отива на църква и се завърща за обѣдъ въ кѫщи, дѣто сестра му приготвила яденье. Прѣзъ врѣме на обѣда дрѣмка напада Момчила и той изтърва чашата съ вино отъ ржката си и сънува, че е нападнатъ отъ 4 змии, три отъ които той погубя, но четвъртата го ухапала. Жена му обяснява тоя сънь тъй: ще го срѣщнатъ, когато отиде на ловъ, 4 елена, отъ които тритѣ ще убие, а четвъртиятъ ще му избѣгне. Слѣдъ обѣдъ Момчилъ лѣга да спи, жена му отива при него да го пита, въ какво се състои неговото юначество, а той ѝ посочва да поразгледа чудеснитѣ свойства на коня му. Слѣдъ като схванала всичко, тя изгаря крилѣтѣ на коня и му подбива краката. Подиръ туй отива при Момчила и го съвѣтва да не взима никакво оржжие, кога отива на ловъ; но той изискува сабята и боздугана си, които обаче жена му повредила. Момчилъ заминува съ своята свита на ловъ. По пѫтя го напада отново дрѣмка и той сънува, че въ тъмна мъгла изгубилъ своитѣ спѫтници. Неговата свита го съвѣтва да се повърне, но той отива по Разбой-планина, дѣто се натъква върху неприятеля. Тримата Радулови слуги унищожаватъ хората на Момчила, но пъкъ Момчилъ погубя тѣхъ. Чакъ слѣдъ това се появява Вълкашинъ и напада Момчила; послѣдниятъ иска да фръкне, но не може, понеже коньтъ му бѣ повреденъ, та Вълкашинъ го достига и погубя. Слѣдъ туй Вълкашинъ отива въ Пиротъ; но като намѣрилъ крѣпостьта на Момчилица затворена и като се увѣрилъ въ нейната невѣрность, разрушава портитѣ, влиза вѫтрѣ, изгаря Момчилица, оженва се за Ефросина и я завожда въ Прилѣпъ, дѣто живѣли още 300 години и добили три дѣца:

Първо дете Кралю Адрашина,
Второ дете млада Ангелина,
Трекьо дете Марко Кралевики.

Тримата слуги и Момчилъ били погребени при Пиротъ.

Споредъ Джуински[1]) този вариянтъ е тъждественъ съ Вуковия и възъ основа на запазенитѣ въ него вѣрни исторически детайли трѣба да завземе първо мѣсто въ българскитѣ пѣсни за Момчила. Но въ него липсува моментътъ съ затворенитѣ врата на калето и

[1]) „Болгарскіе пѣсни о Дойчинѣ и Момчилѣ“, Университетскія извѣстія, Кіевъ Год. XXXIII № 4 (априлъ) 1893, стр. 48, заб.

важната сцена между Момчила и сестра му.[1]) Тази пѣсень, незавидно отъ своитѣ особности, не може нито по своята форма, нито по развитието на дѣйствието да се сравни съ пѣсеньта на пѣснитѣ (Вукъ II, 25). Но тука не е работата за художественитѣ качества на пѣсеньта, но доколко сѫ запазени въ нея първоначални мотиви и доколко тѣ отговарятъ на историческата дѣйствителность. Характеристичното въ тази пѣсень е това, че въ нея външното поетическо дѣйствие има съвършено друга експозиция, отколкото оная на Вуковата пѣсень: Момчилъ и жена му се намиратъ въ *Пиротъ*, а Вълкашинъ въ *Скопие* и *Прилѣпъ*, когато у Вукъ II, 25. Момчилица се намира въ Херцеговина „у Бијеломе граду Пирлитору, Пирлитору према Дурмитору“, а Вълкашинъ „у Бијелу Скадру на Бојани“. Сѫществуватъ ли реални основания за тѣзи локализации въ противуположность на Перитеорионъ (= Периторъ), или сѫ игра на случая? Още и до днесъ живѣе устната традиция, която разказва, че Момчилъ е живѣлъ въ Пиротъ и Пирдопъ.[2]) Тъй въ сПс. VIII. стр. 21. проф. Иречекъ казва: „въ Златишко сѫществуватъ и прѣдания за Момчила войвода. Отъ исторически съврѣменни свѣдѣния знаемъ, че нѣкой Момчило е живѣлъ и владѣлъ въ Родопитѣ и е падналъ въ битката срѣщу гръцкий царь Иоанъ Кантакузинъ прѣдъ града Периторъ до брѣговетѣ на Бѣлото море, въ 1345 год. Българскитѣ и сръбски пѣсни за него, които недавно хубаво е освѣтлилъ г-нъ Дриновъ,[3]) скоро се разпространили по цѣлия полуостровъ и споредъ природата на народното умотворение, сърбитѣ и българитѣ сѫ нагодили въ приказкитѣ си да търсѫтъ жилището на Момчила въ разни мѣста, имената на които приличатъ до нѣйдѣ си на оня приморски градъ Периторъ. Сръбската пѣсень е опрѣдѣлила за жилище на този юнакъ развалинитѣ на градъ Пирлиторъ подъ върха на Дормиторъ, посрѣдъ великолѣпнитѣ херцеговски планини. Има и прѣдания, които казватъ, че Момчилъ е живѣлъ въ Пиротъ, а най-подирѣ Българитѣ сѫ му намѣрили седалището въ Пирдопъ. Мѣстното прѣдание приказва, че Момчилъ войвода е билъ ужъ родомъ отъ село Лѫжане, че е живѣлъ въ Пирдопъ, ходилъ съ войска чакъ до Цариградъ и погиналъ въ борба съ турцитѣ въ Одринъ. Единъ старецъ отъ Копривщица ми е разказвалъ, че е

[1]) Въ токо що излѣзлия послѣденъ томъ XVI и XVII отъ Мсб. (II. Материали стр. 149) се намира една пѣсень за погубяньето на Момчила, която е идентична съ Вук. II, № 1 и която съдържа тая сцена. Но и тоя вариянтъ има лоша форма.

[2]) „Пироћани кажу да је то град војеводе Момчила, који је био ујак краљевићу Марку“, Миличевић, Краљ. Срб. 224.

[3]) сПс. IV, 147.

имало у покойния бегликчия Стойчо Каравела даже и една писана книга за тогози Момчила, съ обширно описание на живота му, много хубава за четене, „да плачешъ, когато я чуешъ“, ами сега е пропаднала“. Джурински мисли, че отнисанието на Момчиловото убийство при Пирлиторъ е секундарно явление. Въ Вуковия вариянтъ, казва той, се е съхранило косвено показание за мѣстото на дѣйствието на историческия Момчилъ. Това е Пироторъ (други пѣятъ Пирлиторъ), Περιθεώριον споредъ Кантакузена и Περιθορίου споредъ Грегора. Но въ това врѣме, когато историческиятъ Периторъ е лежалъ въ сѣвернитѣ брѣгове на Егейско море, пѣсниятъ се разположилъ въ Херцеговина по склоноветѣ на гористата мѣстность на Дурмиторъ. „Сюда могла быть перенесена пѣсня о Момчилѣ, локализовалась здѣсь къ здѣшнему Пиритору, сперва по созвучію именъ, а за тѣмъ срослась съ нимъ въ едно органическое цѣлое“.[1]) Иларионъ Руварацъ приима сѫщо, че локализиранието на Момчилъ-Вълкашиновото прѣдание въ херцеговинския Пирлиторъ е секундарно явление въ това прѣдание,[2]) а въ Перитваръ („Peritvaru i krajinu gradu“, Bog. 97) д-ръ Сьоренценъ съзира нѣкакво си отношение къмъ Петроварадинъ и се съмнѣва, да ли имената Момчилъ и Пирлиторъ си водятъ началото отъ историческитѣ прѣдания на XIV. вѣкъ. Обаче тия съмнѣния на д-ръ Сьоренцена сѫ неоснователни, а чини ми се, че нѣма и никакво отношение между Перитваръ и Петроварадинъ, понеже послѣдниятъ градъ и въ българската епика се нарича Варадинъ.[3]) Повечето отъ изслѣдователитѣ на тоя въпросъ сѫ слѣдов. съгласни, че локализиранието на Момчилъ-Вълкашиновото прѣдание въ Херцеговина е послѣшно явление. Ако това е тъй и ако приемемъ, че прѣнасянието на приказнитѣ и пѣсненитѣ мотиви е станало отъ югъ къмъ сѣверозападъ по полуострова,[4]) тогава моментътъ на локализиранието при Пиротъ съвпада посрѣдата между врѣмето на историческото прѣдание и локализиранието въ Херцеговина — нѣщо, което стои въ съгласие съ географическото положение на града. Тъй че би могло да се прѣдположи, че скитанъето на нашия мотивъ е станало по пѫти Пириторъ—Пирдопъ—Пиротъ[5]) – Пирлиторъ; първиятъ и послѣдниятъ пунктове прѣдставятъ началото и завършъка на движението.

[1]) „Болг. пѣсни о Дойчинѣ и Момчилѣ“ въ Киев. Унив. Изв. 33. стр. 48, 49.
[2]) Руварац, „Две студентске расправе“ стр. 51.
[3]) Ср. А. П. Стоиловъ „Сборникъ“ II, № 14: Дяче самоуко и *Варадински* паша.
[4]) Archiv, IV, 241.
[5]) Ср. Ястребовъ II. издание стр. 73 „Пирит-Пилит град“.

Ние искаме да посочимъ още една особность на нашата пѣсень, именно че по свѣта на Момчилица Вълкашинъ повиква гнатата слуги на ромѫнския князъ Радула. Тоя трилистникъ Гърчекъ Манола, Радо Словославъ и Гюро Пияница срѣщаме и въ ония варианти, които разказватъ за нѣкаква си борба между българския краль Шишмана и ромѫнския князъ Радула: Мсб. V. 77; Вукъ II, 75 и Милад. 181. Отъ историята е извѣстно, че Шишманъ се е гражавалъ съ ромѫнския князъ Иоанъ Дана; въ това сражение Дана падналъ мъртъвъ.[1]) Въ споменатитѣ пѣсни обаче вмѣсто Дана явява се баща му Радулъ. Намъ се чини, че това историческо събитие е амплифицирано съ друго едно отъ втората половина на 14. в., именно: Янинскиятъ деспотъ, тиранинъ *Тома,* повикалъ еднѫжъ при себе си единъ богатъ човѣкъ, да стане кръстникъ на дѣтето му; но вмѣсто това Тома го умъртвява, за да се възползува отъ неговото богатство. Този Тома е ималъ трима вѣрни орѫдия въ изпълнение на своитѣ тиранства: Кусо Тодоръ, Манойло Чинта и Михаилъ Агнара.[2]) Може би злодѣйствата на Тома сѫ дали материялъ на народнитѣ пѣвци да ги възпѣятъ; основниятъ мотивъ на тия пѣсни може би е прѣнесенъ послѣ въ борбата между Шишмана и Радула. Общото нѣщо между казанитѣ три пѣсни и историческото прѣдание за Янинския деспотъ Тома, което бие много въ очи, е: както тамъ, тъй и тука имаме покана за кръщение, послѣ типичнитѣ трима слуги, отъ които само името на Манайло се схожда съ онова въ пѣснитѣ, най-сетнѣ жената на Радула е наречена *Томана* невѣста (Мсб. V, 77), което е може би името на Томовата жена.

II.

Марковото дѣтинство.

За Марковото рождение, както и за неговото дѣтинство въ българската епика едва ли сѫществуватъ други пѣснени публикации, освѣнъ обнародваната напослѣдъкъ въ Мсб. XVI—XVII, „Материали“, стр. 177 пѣсень подъ заглавие: „Марко, споредъ наряжбата на наречницитѣ, прѣчупва коститѣ на баща си“. Въ тая пѣсень Марковото рождение и неговото дѣтинство се прѣдаватъ твърдѣ поетически въ духа на старопародното повѣрие за наряжницитѣ въ свръзка съ мотива за Моисеевото фърлянье въ р. Нилъ. Трудна била Ефросина и дѣте си родила. Вълкашинъ се много зарадвалъ и прѣди да бжде

[1]) Пречекъ, Истор. Българъ 441.
[2]) Гласник, 13. стр. 247.

задоено, пратилъ го да го кръщатъ. Нарекли го Марко. Когато Вълкашинъ струвалъ повойница на дѣтето, поканилъ много гости; на третята вечерь срѣднощь, когато всички се понапили и заспали, а само Вълкашинъ бодърствувалъ, дошли при дѣтето три наречници, за да му нарекжтъ „кжсмета“. Какво сж казали двѣтѣ, пѣсеньта не съдържа; но третята нарекла, да стане Марко юнакъ и още като момче да прѣчупи коститѣ на баща си. Вълкашинъ чулъ всичко това. За да се отърве отъ сина си, той го пусналъ въ една осмолена кошница по Вардаръ за да се удави. По писъка на дѣтето намира го едно овчарче и го занася на баща си. Тоя отглежда Марка. Когато Марко станалъ момче за работа, бащата го главилъ за телчарче въ селото; но то на четвъртия день избило телцитѣ и се върнало у дома си. Бащата, като се научилъ за това, пропждилъ Марка и го проклелъ, Вардаръ да му бжде баща и майка. Марко отива покрай Вардаръ, дѣто си издълбалъ кжща въ пѣсъка. — Заженилъ се Реля Шестокрило. За нунко поканилъ Вълкашина, за по-старь деверъ — Груица, а понеже по-младиятъ деверъ се отказалъ, Реля изпраща Груица да търси по-младъ деверъ. Въ своето скитанье Груица намира младия Марка край Вардаръ и го поканва. Марко отфърля поканата, като мисли, че Груица си бие шега съ него, но послѣ приема и отиватъ у дома на Реля, дѣто Марко се облича прилично и се въоружава. Слѣдъ това потеглятъ къмъ дома на невѣстата. Взиматъ я. На връщанье въ гората излиза на срѣща имъ една звѣретина, която пропуска сватбаритѣ срѣщу тѣхнитѣ дарове, като изискува при това отъ деверитѣ и булката. За да се спасжтъ, всички си прѣдаватъ дароветѣ, а и Груица се уплашилъ. Всички подминуватъ. Марко остава самъ, сбива се съ звѣра и го покубва. Всички отишли у дома на Реля, дѣто яли и пили за душата на Марка и невѣстата. Но въ тоя моментъ Марко се явява съ невѣстата при тѣхъ. За да накаже сватбаритѣ за страхливостьта имъ, той имъ удря по нѣколко боздугана: ударилъ и на баща си, безъ да го познава, петнайсетъ и му прѣчупва коститѣ. Сватбата се започва отново. Вълкашинъ се подсѣтилъ да пита, кой е младиятъ деверъ. Послѣдниятъ отговаря, че Вардаръ му е баща и майка. Отъ това Вълкашинъ разбралъ, че той е синъ му и го прѣгржща. Марко моли за прошка, а Вълкашинъ го цалува. Слѣдъ дълъгъ пиръ всички се разотиватъ.

Тая пѣсень както по своето схващание, тъй и по начина на изложението си открива особенъ епиченъ духъ, оригиналность и като че е остатъкъ отъ стара епична формация; въ нея сж

вложени елементарни народни понятия въ сюжета за Марко и по нѣщо се отличава отъ другитѣ пѣсни. Но срѣщата на бащата и сина не става тъй поетично, тъй рицарски, както напр. между Хилдебранда и неговия синъ въ нѣмската епика и пр. Въ тая пѣсень Марковата сила се явява наслѣдствена, а и изрично не се споменува. Въ слѣднитѣ прозаически разкази и прѣдания нашани ни се съобщава, че Марко е билъ селянче и че той, както и другитѣ селски дѣца, си е игралъ по улицитѣ, или пъкъ е пасълъ агнци и конье и по единъ честитъ случай вилата му прѣдава свѣрхчовѣшка сила. Тука ще приведемъ разказитѣ Мсб. VI, 112, 132, 133; Мсб. X, 153.

Мсб. VI, 133. Като дѣте, Марко билъ до толкова слабъ, че нѣкои други дѣца сж могли безнаказано да го биятъ. Единъ день обаче, когато той пасѣлъ коньетѣ на баща си, видѣлъ едно момиченце, което тъй му се аресало, че го прѣгърналъ, цалуналъ и пожелалъ да го има за своя сестра. Въ тая минута се появява вилата на момиченцето — вилата, съ прѣмѣтнати прѣзъ рамо крила и му казва, че би могълъ да го има за своя сестра, ако побозае отъ нейнитѣ гърди, отъ които бозае и това момиченце. Марко побозалъ малко нѣщо, слѣдъ което вилата му заповѣдва да повдигне наблизу тамъ лежащия голѣмъ камъкъ. Но Марко не могълъ да го повдигне; затова вилата му казва да побозае още малко. Отъ това той добива такава сила, че зафърля тежкия камъкъ прѣзъ 9 села далеко. Вилата му казва да доведе и едно жребче да побозае отъ нейнитѣ гърди за да стане и то юнакъ. Марко го довежда. То става послѣшниятъ неговъ вѣренъ конь и вощенъ другарь Шарко. Момиченцето — „дива самовила, Марку посестрима“ — става негова сестра, съ която той играещецъ е направилъ нѣкои могили покрай Дунава. Мсб. VI, 112 разказва, че Марко е роденъ въ Прилѣпъ, а всичкото друго се съгласува съ горната приказка. Мсб. VI, 132 съобщава, че Марко още като 7—8 годишно дѣте е проявилъ свѣрхчовѣшка сила: когато спѣлъ подъ едно дърво, при дишаньето му клонитѣ на дървото се прѣвивали до земята. Мсб. X, 153 ни прѣдставя Марка като едно сиромашко дѣте, което служи при единъ турчинъ; тоя послѣдниятъ му подарява едно жребче, при рождението на което кобилата умрѣла и пр.

Главниятъ смисъль на всички тия разкази е, че Марко добива своята необикновена сила отъ едно свѣрхчовѣшко сжщество, именно отъ много възпѣваната южнославѣнска вила; нейната дъщеря, която

му се тъй харесала, пожелалъ да има за своя сестра. Въ критически моменти тя помага на Марка явно или тайно, за да успѣе въ борбата, та слѣдов. е спомагала твърдѣ много за неговата епическа слава. Само въ нѣкоя и друга пѣсень се срѣщатъ слаби загатки за Марковата юношеска възрасть. Тъй напр. въ пѣсень Илиевъ № 316, „Царь Радославъ и Крали Марко“, послѣдниятъ е поканенъ на праздникъ при Радослава. Въ палата на Радослава Марко се позасмѣлъ подъ мустакъ, па като го попиталъ Радославъ, защо се смѣе, той отговаря, че му става смѣшно, като си помисли, че тѣ и двамата нѣкога сѫ пасли телци, а сега Р. е царь, а М. — дели Марко. Въ пѣсень Мсб. II, 116 Марко е нареченъ *младо дѣте*. Тая пѣсень е една отъ най-интереснитѣ Маркови пѣсни и носи древенъ духъ въ себе си. Въ нея Марко се изобразява като пълненъ съ сила и жизненость младенецъ, който си набавя по традиционния епически начинъ конь, сабя и жена. Тѣзи дѣла могатъ да се нарекѫтъ като първи Маркови приключения. По съдържание тая пѣсень спада въ друга група Маркови пѣсни; затова ние ще я разгледаме на съотвѣтното ѝ мѣсто.

III.

Марко си добива конь и сабя.

Мсб. II, 116; X, 153; VI, 133; VIII, 95; Милад. 124.

Какъ Марко си е добилъ коня Шарка се разказва различно. Въ прозаическия разказъ Мсб. X, 153 се казва, че той си е добилъ коня като подаръкъ отъ единъ турчинъ, при когото слугувалъ. Марко гледалъ добрѣ това конче и то станало отличенъ конь и неговъ вѣренъ другарь. Въ прозаическия разказъ Мсб. VI, 133 се разправя пъкъ, че Марковото конче бозало отъ вилата, затова станало такъвъ юначенъ конь, отъ който Марко никога прѣзъ живота си не се отдѣлилъ. Въ Мсб. II, 116 ст. 83—140 Марко пита майка си за бащиния си конь, за бащината си сабя и пр. Тя му отговаря, че баща му е ималъ една „витеза кобила“, но когато умрѣлъ, тя я прогонила до „Слано езеро“ и не знае, дали кобилата живѣе още. Марко отива да я търси и я намира при споменатото езеро, но не сама, а съ едно чудесно, пъстро конче. Марко понечилъ да хване кобилата, но тя се фърлила въ водата. Тогава той се впусналъ, та хваналъ кончето и му се качилъ; то се опитало да го фърли, но като не му се удава, налита въ водата. Марко се държалъ обаче здраво върху него за гривата му; кончето прѣплувало заедно съ

Марка езерото и излѣзло на брѣга, па се покланя на Марка и го пита, отъ чий е родъ — той (Марко) е голѣмъ юнакъ, затова то желае да му бѫде „вѣрна слуга“. Марко отговаря, че баща му се е наричалъ Вълкашинъ и е яздилъ обикновено една кобила. Когато кончето чуло това, изцвилило на майка си да дойде, а послѣ тримата отиватъ въ Прилѣпъ у Марковия домъ. Тука споменатото Солено езеро, при което Марко намира своя бѫдещи юначенъ конь, се явява въ пѣсень Мсб. XIII, 87 подъ името „Слано море“ и по смисъла на пѣсеньта трѣба да се намира нѣкѫдѣ въ западна Македония; защото Марко отива къмъ *Дуката* града, да търси брата си *Александра*, но по пѫтя Марко замръкналъ край „Слано море“, а осъмналъ у „Каравлашка земя“. Споменуваньето на послѣдната земя противуречи на смисъла на пѣсеньта, защото Марко отива въ Дукаджинъ, а осъмва въ Каравлашка земя, когато подъ послѣдното име е позната Молдавия. Въ нашата пѣсень се иматъ прѣдъ видъ навѣрно владитѣ въ западна Македония. Въ Мсб. XIII, 85 се споменува вмѣсто слано езеро — синьо езеро. Дали подъ послѣдното название се мисли нѣкое опрѣдѣлено езеро, не може да се каже. Но „Слано“ езеро, за което става дума въ Мсб. XIII, 87, се намира въ Македония; за него Бенъ Абдала Хаджи Калфа съобщава: „езерото Яйджиларъ (Iaidschiler), далечъ единъ день отъ Солунъ, има три мили околность. Водата е горчива и никакви риби не могатъ да живѣятъ въ него. Лѣтно врѣме се отдѣля околврѣсть на разстояние единъ полугърмежъ бѣла соль, съ която жителитѣ търгуватъ“ и прочее.[1]) Това езеро и сега се нарича „Солено езеро“ и се намира въ каазата Кукушъ.[2])

Има и разни версии за прѣданието, какъ Марко си придобива сабята.

Въ пѣсень Мсб. II, 116 се казва, че Марко наслѣдилъ оржжието отъ баща си. Въ пѣсень Мсб. VIII, 95 наопаки се говори, че Марко е получилъ сабята си като деверъ, която му била дадена да пази булката по пѫтя:

Азъ бехъ мамо деверъ на невеста,
Мене дари сабля дамаскиня,
Що беше на длъжъ дванаесетъ педи,
А пакъ на ширъ педя и чоперекъ.

Най-сетнѣ ние узнаваме отъ хубавата пѣсень Милад. 124, че Марковата посестрима — вилата — му е спомогнала да си добие

[1]) Rumeli und Bosna, стр. 81.
[2]) „Книжици“ кн. IV—VII стр. 25.

сабята. Трима теляли продаватъ една сабя въ Стамбулъ, като искатъ за нея 900 дуката и 90 за себе си. Когато чула това *Гюргя самовила,* тутакси възсѣда „сураго елена“; отъ змии сѫ ѝ стременитѣ, отъ „жълта смока“ — камшикътъ ѝ. Съ необикновена бързина тя прѣфърка до Марка въ Прилѣпъ и му съобщава, че се продава сабята. Тутакси Марко възсѣда „бърза коня“ и доклѣ се съвне, тѣ влизатъ въ Стамбулъ.

Ми купие она остра сабя,
Що се диплитъ дванаесетъ дипли,
Що се носитъ у бела пазуа,
Що ми сечитъ древи и каменя,

и за обѣдъ се връщатъ въ Прилѣпъ.

IV.

Марко и баща му.

Отношението на Марка къмъ баща му Вълкашина не е особно сърдечно; то ни се прѣдставя нагледно въ пѣсень Мсб. II. 120. Близу до своята крѣпость Варошъ Вълкашинъ и Марко строятъ църквата св. Архангелъ и когато я свършили, Вълкашинъ заповѣдалъ да го нарисуватъ на вратата. Синъ му Марко не искалъ да остане по-долу отъ баща си, та заповѣдалъ да нарисуватъ и него отлѣво до образа на баща му. Слѣдъ туй трѣбало да я осветѭтъ, та устройватъ великолѣпно тържество: всичкото Охридско духовенство осветява църквата въ присѫтствието на много царе и банове. Подиръ освещението Вълкашинъ и Марко нареждатъ разкошенъ пиръ, който продължавалъ три деня и три нощи.. Въ разгара на веселия пиръ подима се деликатенъ разговоръ: всѣки се хвали съ своитѣ геройски дѣла, а Марко — че той е по́-юнакъ и отъ баща си. Тѣзи думи не се харесватъ на Вълкашина и той скача да погуби Марка. Отъ почитъ къмъ баща си и отъ боязънь къмъ Бога Марко не изважда мечъ, а гледа да избѣгне, като заобикаля тичешкомъ три пѫти черквата и кога най-послѣ баща му го комай достигналъ, Марко пакъ не повдигналъ ржка срѣщу него, а се вмъква въ черквата, чиито врати слѣдъ неговото влизанье се затварятъ отъ само себе си, та Вълкашинъ, въ помисълъ да удари Марка съ ножа си, удря въ вратата, отъ която протича червена кръвь. Въ това врѣме се чува гласъ, който казва на Вълкашина, че той стори голѣмъ грѣхъ и оскверни черквата; Марко, синъ му, е по́-юнакъ отъ него и че

той (Вълкашинъ) не е ударилъ Марка, а св. Архангела, за което и ще бѫде наказанъ.

Този мотивъ, който тука е обработенъ въ отдѣлна пѣсень, влиза въ сръбската пѣсень „Marko kaže na komu carstvo“[1]) като епизодъ, който органически е свързанъ съ други мотивъ: въ държавната разпря — кому принадлежи сръбското царство слѣдъ смъртьта на Душана, на сина му Уроша или на Вълкашина — Марко твърди, че царството се пада по право на слабия Урошъ.

Какво историческо събитие лежи въ основата на тѣзи пѣсни, не може точно да се каже; не сѫ запазени признаци и за врѣмето и мѣстото, когато и дѣто тѣ сѫ се появили. Обаче мотивътъ за свада между два родственика, единиятъ отъ които се спасява чрѣзъ бѣгство въ църква, е може би, както ще видимъ, старъ традиционенъ мотивъ, който е сѫществувалъ прѣди Вълкашина и Марка, свързанъ съ други имена. Пѫтешественикътъ фонъ денъ Дришъ, който, пѫтувайки за Цариградъ миналъ прѣзъ София, съобщава въ своето съчинение,[2]) че населението на София не знаело, какво тоя градъ е построенъ отъ императора Justinianus и че турцитѣ въ София му говорили, какво принцеса София, дъщеря на Justin II, е основателка на града София и на нейната църква; именно принцесата трѣбало по съвѣта на лѣкаритѣ да намѣри една издигната мѣстность съ здрава вода и чистъ въздухъ; за тази цѣль тя избрала мѣстностьта, дѣто се намира градътъ София, дѣто тя се и заселила. Тамъ тя построила града, както и църквата му, която носи нейното име. „Тъй че за нея се разправя, че когато бѣгала отъ прѣслѣдванията на брата си къмъ църквата, той я речи настигналъ при входа и искалъ да я удари смъртоносно съ ножа си, но тя сполучила да избѣга въ черквата. За това тя се почита отъ тѣхъ за свята жена, която Богъ не искалъ да погуби затуй, че водѣла набоженъ животъ“. Разбира се, че турцитѣ, които сѫ разказали, на фонъ денъ Дришъ това християнско прѣдание, сѫ го заели отъ християнитѣ на града (българи). Но тоя мотивъ, както менъ се чини, не се е появилъ отначало въ София, а по́-рано, въ врѣмето на Юстиниана (527—565), и стои може би въ зависность отъ черквата св. София въ Цариградъ.

[1]) Filipović (II Aufl.), VI.

[2]) „Historische Nachricht von der Röm. Kayserl. Gross — Botschaft nach Constantinopel“ auf Befehl des Karl des Sechsten, verrichtet duorch Graf Damian Hugo von Hirmond, aufgesezt von seinem Secretär und Hystoriographen Gerhardt Cornelius von den Driesch. Nürnberg 1723. p. 89.

V.

Марко и майка му.

Едно вѫтрѣшно, задушевно, горещо чувство господствува въ отношенията на Марка къмъ майка му. Марковитѣ пѣсни ни даватъ вѣренъ образъ за важното значение и голѣмата рола на майката въ фамилния и обществения животъ на южнитѣ славѣни. Вечерно врѣме подъ звѣздното небе седи Марко на чардака си въ Прилѣпъ съ майка си, та вечеря сухъ хлѣбъ и вино червено — една стереотипна ситуация въ Марковитѣ пѣсни — па се разговаря интимно, довѣрено съ нея, или пъкъ съ мѣсеца и вечерницата. Прѣди да приеме нѣкое важно рѣшение, той моли майка си за съвѣтъ; безъ нейната благословия той не отива противъ неприятеля; радостно, слѣдъ сполучливия изходъ на борбата, тя го посрѣща на пѫтнитѣ врата. Слѣднитѣ пѣсни обаче се отклоняватъ отъ тази характеристика; тѣ сѫ се появили въ една епоха, когато Марковитѣ първоначални особности сѫ били вече речи на забравянье.

Мсб. IV, 7 № 9; Мсб. VII, 10 № 11; Мсб. XII, 67; Кач. 132 ст. 1—86.

Тѣзи пѣсни ни изобразяватъ грижитѣ на Марковата майка по нейния жеденъ за приключения синъ и разказватъ, какъ тя го търси, за да го отклони отъ неговитѣ лудории. Първитѣ двѣ пѣсни сѫ идентични и стоѫтъ въ зависность отъ ония, които прѣдставятъ борбата на Марка съ яничаритѣ. Стари митически прѣдставления сѫ приписани на Марка въ тия пѣсни, които, както менъ се чини, сѫ прѣдадени въ духа на хайдушкитѣ пѣсни. Марко е изчезналъ, майка му го търси навсѫдѣ и когато неможе нийдѣ да го намѣри, тя пита свѣтлото слънце, дѣ се намира Марко; слънцето отговаря, че не го познава, затова тя описва Марка тъй:

Мойта синка твърде лична,
Твърде лична и прилична:
На чело му ясно слънце,
На гърди му ясенъ месицъ,
На ржка му пръстенъ грее. (Мсб. X, 10 № 11).

Слѣдъ това тя пита мѣсеца, дѣ се намира Марко: той ѝ отговаря, че Марко се бие съ 70 яничари въ Мала Азия. Въ пѣсень Мсб. XII, 67 Марковата майка търси Марка по *Стара планина,* вмѣсто тамъ, тя го намира въ механата, дѣто той пие вино съ нѣмцитѣ на които въ пиянството си обрича своята сестра за жена. Тя не иска да се мѫжи за нѣмецъ, но бива взета на сила. И когато

майка му му прави укори, Марко горчиво се разкайва и иска да освободи сестра си, погубя нѣмцитѣ, а заедно съ тѣхъ и сестра си, за дѣто тя се изразила непрѣдпазливо къмъ него. Прѣди да издъхне тя го проклина. Въ Качан. 132 (ст. 1—86) Марковата майка намира Марка въ *Суха планина,* дѣто той копае кладенци за изкупление на своитѣ грѣхове. Но тука е свързанъ мотивътъ на Марковото освобождение отъ темницата съ помощьта на арапската дѣвойка — обаче съвършено развалено и разбъркано — съ мотива за *Арватка* дѣвойка. Въ Мсб. XII, 67 Марко е поставенъ въ много смѣшно положение: майка му казва, че той не трѣба да се скита низъ Прилѣпъ и да пие вино само отъ една механа, защото другитѣ кръчмарици ще завидятъ и ще го наклеветятъ прѣдъ стария кадия, който ще прати 300 яничари да го хванатъ и затворятъ; затова той трѣба да си стои въ кѫщи, защото

Въ пиянство юначество не бива.

Марко ѝ отговаря, че той не се бои отъ 300 яничари. Но слѣдъ врѣме той бива наклеветенъ отъ кръчмарицитѣ прѣдъ стария кадия, че

Ни довада вино да си пие,
Най довада моми да задира,

та кадията го фърлилъ въ тъмницата. Нѣма Марко никого, който да му стане „кефилъ“. Майка му, слѣдъ като чакала 9 години да се върне Марко, почва да го търси. За тази цѣль тя си поржчва желѣзни царвули и желѣзна тояга, които били приготвени съ това наклеванье:

Дето найда Марка дели баша,
Тамо да се царвуле прокѫнатъ
И тояга на двѣ да се строши.

Навсѫдѣ го търси майка му, но не може да го намѣри и най-послѣ се завръща пакъ въ Прилѣпъ, дѣто отеднѫжъ царвулитѣ се прокѫсватъ и тоягата се прѣчупва; тя отива въ едно кафене и слуша, какво сѫдиитѣ говорятъ за единъ човѣкъ, който става вече деветъ години какъ лежи въ темницата, че за него никой не пита, и че днесъ той ще бѫде погубенъ. Тя имъ казва, че търси такъвзи човѣкъ и желае да го откупи съ пари; прѣдлага много подаръци, но кадията не се съгласява да го пусне, доклѣ не обѣщала жената на Марка — Ангелина.

Обложила три хиляди гроша,
А кадия па си никомъ гледа;
Тя обложи сабя дамаскиня,

А кадия очи не повдига;
Тя обрече лека боздугана,
А кадия па си никомъ гледа;
Тя обрече коня Шарколия,
А кадия очи не повдига;
Тя обрече тънка Ангелина,
Кадията тогизъ глава дигна.

Плачейки Марковата майка си отива въ кѫщи и разправя всичко това на Ангелина; послѣдната се прѣоблича въ мѫжки дрѣхи, въоружава се, качва се на Марковия конь, па принуждава сѫдиитѣ да пуснатъ Марка на свобода. Въ това комично изображение Марко ни се прѣдава като човѣкъ на пиенъето, който съ това навлича на себе си и на своитѣ голѣми тегла. Вѣроятно ни се вижда прѣданието, въ което Марко е нареченъ *пияница,* поради туй, че е билъ владѣтель на Пеония (Пиянецъ). Марко пие, споредъ народнитѣ прѣдания, наистина въ голѣми размѣри. Но това негово свойство може да се обясни и другояче: неговата физическа сила е изисквала възобновение — нѣщо, което той е добивалъ навѣрно чрѣзъ виното. Тази пѣсень съдържа освѣнъ това и характеристика на турското сѫднишко съсловие за неговото подкупничество — качество, което бѣ познато още на Баязида I, който въ яда си искалъ да изгори живи всичкитѣ сѫдии въ царството си.

VI.

Марко и братъ му.

Въ нашитѣ пѣсни, които ни рисуватъ отношението на Марка къмъ брата му Андрея, различаваме двѣ групи:

I. Мсб. VII, 98; XII, 54; Кач. 142, Ястр. 281; Мсб. XIII, 32, 33.
II. Мсб. XII, 51; XIII, 87; Кач. 138, 140, 141; С. Ив. Б. № X, Шапк. III, 570.

Двамата братя Марко и Андрея падатъ въ свада поради това, че всѣки отъ тѣхъ се мисли за пò-юнакъ отъ другия. И за да си опитатъ силитѣ, Андрея прѣдлага на Марка двубой, но Марко не се съгласява, понеже не е прилично, казва той, на двама братя да излизатъ на двубой; но за да усмири високомѣрието на брата си Андрея, Марко му прѣдлага да отидатъ на *Суха планина,* дѣто нѣма никакъ вода за пиенье, и да гледатъ: който може да утрае пò-дълго врѣме безъ вода, той ще бѫде пò-юнакъ отъ другия. Тѣ се упѫтятъ къмъ Суха планина. Но тамъ Андрея не можалъ да трае повече отъ три деня безъ вода и до

толкова ожеднѣлъ, че тайно дупчилъ врата на коня си подъ гривата, за да пие кръвьта му (Мсб. VIII, 98). Марко забѣлѣзва това и го кори, че поврѣжда коня си, като му казва, че ако иска да се напие, трѣба да отиде въ кръчмата на „Мара кръчмарица“, но да не влиза вѫтрѣ, защото тамъ има 300 делии, които съ съдѣйствието на Мара ще го утрѣпятъ, а да иска, както си е отвънъ на коня, вино отъ Мара. Андрея отива при кръчмата, но на Мара се удава да го увлѣче, да слѣзе отъ коня си и да влѣзе въ механата, дѣто го опиватъ и убиватъ. Марко слѣдъ като чакалъ доста дълго врѣме да се завърне Андрея, изгубилъ търпѣние и отива при кръчмарицата да търси брата си, когото намира мъртвъ. За да отмъсти за него, той погубя тристата делии, а Мара наказва чрѣзъ изгарянье. Марко сполучва чрѣзъ молитва или чрѣзъ цѣлебна вода, добита отъ сварени билки, да съживи Андрея; но той слѣдъ малко пакъ умира. Отъ приведеното тукъ съдържание на първата група се вижда, че макаръ и Андрея да пада мъртвъ въ тая борба, но не вече чрѣзъ ржката на брата си, както това е случай въ пò-старото схващание на сѫщия мотивъ (Bogiš. 6, Мсб. XIII, 23, 33), дѣто свадата е за наслѣдство или мома, а отъ ржката на други, поради неговото високомѣрие и неопитность. Послѣдното е пò-новото развитие на горния мотивъ, измѣненъ възъ основа на християнскитѣ възрѣния; мотивътъ обаче въ Bogiš. 6, Мсб. XIII, 32, 33 си води началото отъ една пò-стара епоха.

За тази група Маркови пѣсни не може да се каже нищо повече, защото речи въвъ всичкитѣ се приповтаря единъ и сѫщи мотивъ безъ всѣкакво пò-нататъшно развитие и поетична обработка. Исторически не е засвидѣтелствувана никаква свада между Марка и Андрея, та можемъ да прѣдполагаме, че много стари и чужди мотиви, които сѫ се движили въ поеитическия апаратъ на народа, сѫ приписани Марку и свързани съ Марковото име.

По въпроса за борбата между Марка и брата му Андрея въ своето съчинение „Пѫтешествие изъ областьта на Дрина и Вардаръ“[1]) И. Г. фонъ Ханъ ни съобщава: „краль Марко и братъ му Бидаръ отишли еднѫжъ при чанитѣ,[2]) защото чули, че тѣ раздавали такива свойства на хората, каквито пожелаятъ послѣднитѣ. Отъ чанитѣ Бидаръ получилъ по свое желание най-съвършената хубость, а Марко — ной-голѣмата сила. Слѣдъ това двамата братя отишли на една сватба, дѣто било показано на Бидара, като най-

[1]) Denkschdiften d. K. K. Ak. zu Wien, philos.-histor. Klasse, XIV—XV p. 68, 69.
[2]) Горски духове, албански Елфи.

хубавецъ, не само най-почетно мѣсто, но и залѣли на него най-напрѣдъ чаша ракия. Отъ това Марко тъй много се ядосалъ, че строшилъ съ зжби три чаши, изгонилъ брата си, а всичкитѣ други погубилъ. Но и Бидаръ не живѣлъ дълго слѣдъ това, защото той, изплашенъ отъ разгнѣвения си братъ, умрѣлъ отъ страхъ".

II. Съдържанието на втората група, на кжсо прѣдадено, е слѣдното:

Въ една дружина отъ (3, 300, 70) кралье, чашата, съ която пиели вино, се изгубила. Всички се кълнжтъ въ името на своитѣ братя, сестри и пр., че не знаятъ дѣ се е дѣнала чашата. Марко обаче се кълне въ своята сабя, въ боздугана и коня си Шарка, защото нѣма братя и сестри; но съ това се направилъ подозрителенъ. Нажаленъ, Марко отива при майка си и я пита, дали той наистина нѣма никакви братя и сестри. Тя му отговаря, че е ималъ такива, но тѣ сж откарани роби (въ Дуката града, Мсб. XIII, 87 или въ Анадолска земя С. Ив. Б. № X). Марко се запжтя да търси брата си, намира го, открива му се, а слѣдъ туй и двамата тръгватъ да отидатъ въ Прилѣпъ при майка си. По пжтя Андрея ожеднява, а отъ тукъ нататъкъ съдържанието е идентично съ онова на първата група.

Повечето отъ тия пѣсни отнасятъ дѣйствието въ *Суха* планина. По всѣка вѣроятность това ще е оная планина между Албания и Македония, за която въ Мсб. VII р. 187 се казва, че се нарича *Суха-гора*. Тя лежи 7—8 часа далечъ отъ Кичево; въ нея наистина нѣма никакъ вода за пиенье, или ако нѣйдѣ се намѣри нѣкой източникъ, той ще бжде тъй дълбоко въ земята, че за да се достигне водата, трѣба да се слиза много надолу въ земята. Традицията казва, че върху тази планина се намирала крѣпостьта на Вълкашиновата дъщеря Цвѣта. Съсипнитѣ на тази крѣпость сжществували и до днесъ.

Тази група Маркови пѣсни кара да приемемъ, че тукъ е работата за една историческа реминисценция: *Милица* (въвъ всѣки случай не Цвѣта), Марковата сестра, чието име наистина се срѣща въ Шапк. III, 313, бѣ оженена за Юрия Балшичъ, господарь на Зета и часть отъ Дукаджинъ. Особно ясно се загатва за този фактъ въ Кач. 138, дѣто Марковата майка казва на Марка, че неговътъ братъ се намира въ Дуката града, а сестра му въ *Небенграда*. Но тукъ вмѣсто Суха-планина явява се *Димска* планина. Фрагментътъ Кач. 141 отнася събитието въ *Легена* града въ Рогожъ планина. У Шапк. III, 313; сПс. VIII, 149 Марко и двамата му братя Мартинъ и Маренко се намиратъ като затворници при сестра си *Милица* (Шапк.), Руменка (сПс.) която обаче не вѣрва, че тѣ сж нейни братя; но когато узнава това, освобождава ги и ги изпраща при майка си. Въ Кач. 132 ст. 86 и слд. се казва, че *Челединъ* е отвлѣкълъ Марковия братъ Андрея въ *Латина* града. Мисъ се чини, че тази пѣсень стои въ свръзка съ онова, което проф. Иречекъ казва въ своята „История Болгаръ" (442): въ кървавото сражение съ бейлербея *Хайрединъ* върху соленитѣ степи на Сварь при р. Деволъ, падна Балша, а съ него и Марковия братъ Иванишъ въ 1385. год.

Въ разгледанитѣ двѣ групи пѣсни господствува голѣма неопрѣдѣленость и неясность, липсуватъ всѣкакви исторически, а тъй сжщо мѣстни и врѣмски признаци, тъй че е много мжчно да може да се намѣри вжтрѣшната имъ връзка, както и оная съ историческитѣ прѣдания. Всичко е различено и убъркано, никаква поетична обработка на основния мотивъ, нито пъкъ задушевность въ излагание на събитието, така че тѣ не ни принасятъ нѣщо ново при образуванието на Марковото прѣдание и неговата характеристика. У нѣкои пѣсни отъ тия групи не може да се каже дори дали наистина подъ името Андрея се подразбира Марковиятъ братъ, или се говори за нѣкой отъ Албанскитѣ господари, напр. Андрея Мусаки или Александъръ, управитель на Валона и Канина (Мсб. XIII, 87 нарича Марковия братъ краль Александъръ отъ Дуката града) или най-сетнѣ Георги Кастриотъ Скендербегъ († 1468), подъ чийето знаме се сражаваха воинственитѣ дебърски българи.

VII.

Марко и сестра му.

Милад. 149; С. Ив. Б. XI; Мсб. II, 103; Чолак. 31.

Чолаковъ 31. Марко се намира въ страната на арабитѣ (Мала Азия), опналъ своя шатъръ, па си пие вжтрѣ вино и ракия цѣли три години. Когато въ четвъртата прѣвършилъ всичко, той се чуди, що да започене. Птица „пиле соколово" кацва на шатъра му и почва да писка. Марко излиза навънъ и вижда, че 9 арапа, царски синове, гонятъ едно момиче, което казва, че е „бугарска робиня" и моли Марка да спаси отъ арапитѣ, както що е спасилъ и много други. Марко погубя арапитѣ и пита момичето, отъ дѣ и кое е. То му отговаря, че е отъ Прилѣпъ — Вълкашинова дъщеря, която отдавна турчинътъ Османъ отвлѣкълъ за робиня.

Въ този моментъ соколътъ отново изпискува, Марко излиза отъ шатъра и вижда до 3000 арапа, които идатъ да си отмъстятъ за робинята. Отъ вида на толкова много войска Марко се уплашва и се допитва до Шарка, що да чини: да бѣга ли, или не. Шарко му отговаря, че е срамота за него да бѣга, а трѣба да остане и да се сражава. Марко наистина се сражава съ арапитѣ и надвива (Шарко му помага). Слѣдъ това Марко завожда сестра си въ Прилѣпъ при майка си, която плачейки приграща своята дъщеря. Пѣсень С. Ив. Б. № XI се съгласява изобщо съ Чолак. 31, но се различава значително отъ нея по нѣкои особни детайли: именно въ нея се споменува името *„краль Юкански“*, за което ще е рѣчь по-послѣ; освѣнъ това съобщава, че робинята е продадена отъ турцитѣ на *Манола* ристенина, който пъкъ я продалъ на татари, татаритѣ — на арапи.

Прѣдметнитѣ пѣсни изобразяватъ трагичната сждба на християнитѣ, които сж отвлѣчени отъ турцитѣ въ Мала Азия. Макаръ че тѣ сж се появили възъ основа на истински събития, но нѣматъ може би никакво историческо отношение къмъ Марка, съ името на когото се явяватъ свързани въ епиката, понеже, дали Марко е ходилъ въ Мала Азия — историята не може да подтвърди. Послѣдната пѣсень се документира като по-стара поради запазеното въ нея име краль Юкански, а споредъ това дѣйствието въ пѣсеньта се локализира сигурно въ Мала Азия. Тука споменатиятъ *Юканъ* е зетьтъ на Кантакузена и основатель на османското господарство въ Европа — Орханъ (нѣкои пишатъ Оркханъ[1]) умрѣлъ въ 1362 год. Мсб. II, стр. 103 звучи изобщо идентично съ горѣприведенитѣ двѣ пѣсни. Слѣдъ като Марко забилъ своя шатъръ, възлалъ на вратата коня си и легналъ да спи. Шарко наченва да го буди и му посочва приближавацитѣ се арапи, които обаче Марко унищожава до единъ, като оставя само една робиня, която се оказва неговата сестра. Въ Милад. 146 Марковата сестра се нарича *Шаина* робиня, която като избѣгала отъ Цариградъ отъ робство, станала воинствуеща дѣвойка. Султанътъ изпраща много юнаци да му я доведатъ, но когато тя ги види, извиква имъ отдалеко да почакатъ малко, доклѣ си дорѣше коситѣ:

Застойте се седумдесетъ юнаци
Да си зберамъ моя църна коса.

[1]) Allgemeine Schilderung des osm. Reiches aus dem Franz. des Herrn von Muradgea d'Ohsson von Christian Daniel Beck (Leipzig 1793) übersezt, B. II, p. 248.

Тѣ чакатъ, както му е редътъ въ такива случаи, доклѣ тя се приготви, а слѣдъ това се сражаватъ, но дѣвицата все надвива. Найсетнѣ султанътъ моли Марка да я побѣди. При тѣхната срѣща дѣвойката пита Марка, християнинъ ли е или турчинъ. Марко ѝ отговаря, че е християнинъ, като си казва при това името, па тогазъ пита и нея, отъ чий е родъ; тя отговаря, че е Марковата сестра Ангелина отъ Прилѣпъ: била е отвлѣчена отъ яничаритѣ за робиня, но понеже била отъ голѣмъ родъ, „голѣма фара“, направили я слугиня на султана. За да се увѣри, че юнакътъ, който стои прѣдъ нея, е наистина Марко, тя поискува да види бѣлѣзитѣ на ржката му, а той — оныя на гърдитѣ ѝ. Когато тѣ наистина се упознали, прѣгръщатъ се тъй силно, че потъватъ до колѣнѣ въ земята, а слѣдъ това отиватъ при майка си. Тази пѣсень се отличава съ самостоятелна обработка и ни дава нагледенъ образъ на южнославянска амазонка. Прозаическитѣ разкази Мсб. VII, 187, № I и Мсб. XII, 201, № 5 изобразяватъ борбата на Марка съ неговата сестра. Обаче имената и тука не се съгласуватъ съ историческитѣ. Дали името на робинята Шаина стои въ нѣкаква зависность отъ името на сръбския войвода Шаина, който се сражавалъ на страната на Мухамеда срѣщу Муса при Чамурлу,[2]) не може точно да се каже, защото липсуватъ по-подробни свѣдѣния.

VIII.

Марко си търси жена.

Пѣснитѣ Мсб. VI, 55, 59; VII, 112; XII, 67, 75; Кач. 130 изобразяватъ, какъ Марко си търси и намира жена. Самостоятелна обработка показва пѣсеньта Мсб. XII, 75: Марко пита сестра си, дали да си вземе едно бѣдно, но хубаво момиче, или богато, но грозно. Тя го съвѣтва за послѣдното. Избира си Марко едно богато момиче, на се завръща къмъ дома си. По пѫтя вижда обаче, че гората е много нажалена, птицитѣ не пѣятъ и пр. Марко взима това за лошъ признакъ, напуща богатото момиче и си намира друго бѣдно, но хубаво. Когато се завръщалъ съ него къмъ дома си, околната природа вече не била тъй печална, както по-прѣди, а весела и радостна. Тази пѣсень, която е отражение на народната радость за женитба, изобразява Марковата женитба въ лѣтещъ шестостиченъ стихъ изразително и нагледно. Къмъ тази група принадлежи и една часть отъ пѣсень Мсб. II, 116 (ст. 205—368):

[2]) Иречекъ, Истор. Болгарь, 467.

Марко отива въ Солунъ при ковача Ива, който е служилъ и на баща му Вълкашина, за да подкове коня си Шарка. Но въ това врѣме Иво женѣлъ сина и дъщеря си въ единъ и сжщи день, та казва на Марка, да почака, доклѣ се свършатъ сватбитѣ. Марко се съгласява, но желае да види снахата, и когато тя му залѣла пълна „чаша чобурлия“ съ вино, той я дарилъ. Въ тоя моментъ на чардака се появила дъщерята на Иво въ сватбеното си облѣкло и почва да осмива Марка, че е пияница. Когато той, стоещъ върху коня си на двора, я зърналъ, пожелалъ и нея да подари съ нѣщо, но тя трѣбало да слѣзе отъ чардака да му цалуне по-прѣди ржка. Горда и непрѣклонна, по молбата на баща си тя най-послѣ се съгласява да стори това, но по-прѣди се прѣоблича въ обикновенитѣ си дрѣхи, защото не иска да излѣзе прѣдъ единъ такъвъ пияница въ сватбарското си облѣкло. Още въ момента, когато Марко я видѣлъ, той се залюбилъ въ нея и иска да я открадне; но по-рано пита коня си, дали, като не е още кованъ, ще може да носи на гърба си два човѣка. Коньтъ отговаря, че може. Въ това врѣме Ангелина се задава, дохажда при него и му цалува ржка, а той я дарява; тя, за да му поблагодари, пожелава да му цалуне още единжъ ржка, но Марко я хваща за ржката, фърля я отзадѣ на коня си, па отлѣтява като соколъ. Слѣдъ него се спуща младоженецътъ да го стигне, за да си отнеме годеницата, но като дошелъ до р. *Галичица,* която Марко сполучилъ да прѣплува, неможилъ да я прѣброди. Когато Марко се озовалъ на другия брѣгъ на рѣката, цалуналъ коня си между двѣтѣ очи и го отрилъ съ бѣла кърпа отъ благодарность, че го прѣнесълъ прѣзъ рѣката. Младоженикътъ видѣлъ това и се присмѣлъ на Марка, като му казва, че той трѣба да цалува Ангелина, а не Шарка — Ангелина, която трѣба да принадлежи на него като на по-добъръ юнакъ. Марко му отговаря обаче, че той цалува Шарка, защото го спасилъ; Ангелина не иска да цалува

Дури венецъ ясъ незе не турамъ
И съсъ законъ нея да не венчамъ.

Слѣдъ това Марко отива тържествено у дома си.

Тази пѣсень е честито съчетание на много мотиви, които се намиратъ развити и въ самостоятелни пѣсни. Тя съдържа прѣкрасни, нагледни картини и ситуации, напр. сцената въ двора на Иво, оригиналното прѣплуванье прѣзъ Галичица и пр. Тя се отличава съ истински епически характеръ въ развитието на дѣйствията, въ начина на израженията и въ прѣдаванье специфичния духъ на

настроението; тя се отличава освѣнъ това и съ архаиченъ характеръ и би могла, възъ основа на своето съдържание, да образува зародиша на една Маркова епопея. Въ нашата пѣсень се споменува р. Галичица; тя не е никоя друга, освѣнъ оная, която съединява до политѣ на планина Галичица Охридското и Прѣспанското езера.[1]) Така че тая пѣсень се явно локализира въ Мак̀едония, но врѣмето на нейното появение остава неопрѣдѣлено. Въ Мсб. II, 101 и Шапк. III, 419 Марко си краде жена отъ Солунъ — *Солунка дѣвойка,* а въ комическо положение е поставенъ Марко въ пѣсень Шапк. III, 410, дѣто съ него се подиграва нѣкоя си *дели Магделена:* въ деня, когато ще се вѣнчава за Марка, тя лѣга въ единъ погребаленъ ковчегъ и се прѣструва на мъртва. А когато Марко дохажда тържествено съ своитѣ многобройни сватбари да я вземе и се научава, че умрѣла, той се твърдѣ много зачудилъ и не искалъ да вѣрва; за да се убѣди, той ѝ налива студена вода върху гърдитѣ, но тя не проявява признаци на животъ; слѣдъ туй той ѝ поставя двѣ змии въ пазухитѣ, но тя все не се помръдва; най-сетнѣ Марко пожелалъ самъ да я попипа, но понеже тя и тогава не показала признаци отъ животъ, той си отива обратно, а тя става и се смѣе. Въ тая пѣсень ние имаме едно характерно хумористическо схващание на несполучлива женитба, прѣнесена върху Марка. Единъ своеобразенъ, но прѣлестенъ варіянтъ отъ мотива за Марковата женитба имаме въ пѣсень Шапк. III, 413. Въ Заграда (сега селце при Прилѣпъ) Марко подковава коня си и му украсява гривата. Коньтъ пита Марка, защо той днесъ толкова тържествено го подковава и украсява. Марко му отговаря, че ще го прати въ *Легена* града, за да му донесе годеницата, и му поржчва, какъ трѣба да постжпи въ тоя случай: когато отиде въ двора на момата, ще дойдатъ при него да го хващатъ майката, бащата, сестритѣ ѝ и пр., но той не трѣба да се дава; най-послѣ ще дойде самата *Легена* дѣвойка и ще се опита да го хване; на нея той трѣба да се остави да го хване, па да легне на колѣнѣ, за да може тя леко да седне на сѣдлото; тогазъ Шарко трѣба да я донесе на Марка. Тъй се и случва. Марко прѣдставя на майка си Легена дѣвойка като „млада отмѣница, млада прѣмѣница“.

Мсб. XVI—XVII, Матер. стр. 161 е идентична съ горната.

[1]) Иречекъ, История Българъ, 58.

IX.

Марко и жена му.

Къмъ тази група принадлежѫтъ твърдѣ много пѣсни. Отъ историята знаемъ, че Марко не се е ползувалъ съ особно честитъ съпружески животъ. Неговата жена Елена му причинила голѣми неприятности съ своето недостолѣпно поведение. Най-напрѣдъ Марко живѣлъ съ жената на нѣкого Гъргура, но сетнѣ се оженилъ за дъщерята на княза Радослава Хлапенъ Веррейски, при което трѣбало да даде на тестя си своята държанка. Но Елена постѫпяла тъй неприлично, че Марко се рѣшилъ да я напѫди. Тя отишла въ Костуръ и прѣдала града на Балша II (1380). Напразно се мѫчилъ Марко съ помощьта на турцитѣ да вземе Костуръ. Но Елена имала и при Балша такова лошо поведение, че и той се видѣлъ принуденъ слѣдъ нѣколко мѣсеца да я заточи и послѣ да я изгони.[1]) А за разяснение на нашитѣ пѣсни е важна и бѣлѣжката: „писа се сія книга у Порѣчу у селѣ зовомъ Калугерецъ въ дни благовѣрнаго краля Марка, iегда отдаде Ѳодору Гргурову жену Хлапену и узе жену свою правовѣнчану Елену Хлапенову дъщере.[2])

Такива приключения дразнятъ, както се знае, твърдѣ много народната фантазия, която ги обработва съ особна заинтересуваность, свързва ги и украсява съ всевъзможни други подобни събития. Тъй и тука ние имаме първоначалното събитие като единъ locus communis, около който сѫ привлѣчени и свързани много други съ подобенъ характеръ мотиви, та сѫ се появили твърдѣ много и разнообразни пѣсни за случката съ Марка. Тукъ принадлежѫтъ пѣснитѣ:

I. Мсб. II 104, 105; VI, 54; VII, 114; XII, 76, 79; XIII, 57, 86; Милад. 101, 144, 147, 163; С. Ив. Б. XIII; Кач. 125, 130; Шапк. III, 312.

Повечето отъ тия пѣсни сѫ кѫси и създадени въ осмосриченъ стихъ. Ний ще разгледаме прѣимуществено ония отъ тѣхъ, които сѫ важни за фиксиранието на историческия фактъ.

Най-напрѣдъ изпъква пѣсеньта Мсб. VII, 114, която е записана въ село Бѣлица (Разложко) и чието съдържание отговаря напълно на приведената по-горѣ историческа бѣлѣжка. Въ нея се разказва, че

Марко *Елена* йоставе,
Пиле Елено Елено,[3])
Та си за друга йотоде,

[1]) Иречекъ, Ист. на Българитѣ стр. 425.
[2]) Пакъ тамъ.
[3]) Рефренъ.

За друга за по-юбава,
По бела та по-цръвена,
За *Гюзелинка Ветринка*,
За *Гюзелъ бела Тодора*.

Когато Елена се научила за това Марково намѣрение, дълбоко нажалена, отива въ градината, дѣто почва да се разговаря съ цвѣтята; но свекърва ѝ, Марковата майка, ѝ казва, да се прѣмѣни и накити, па да излѣзе и посрѣщне Марка съ новата му жена Тодора. Елена изпълня това. Когато Тодора вижда Елена, подпитва девера си, коя е тая жена, и като се научава, че тя е първата Маркова жена, тутакси се повръща обратно у дома си. Както се вижда отъ горното съпоставяние, народната фантазия е размѣсила имената на двѣтѣ жени, макаръ че изобщо събитието е схванато вѣрно и точно прѣдадено въ пѣсеньта. По-нататъкъ ние отъ друга една пѣсень (Мсб. II, 105) се научаваме, защо Марко напуща първата си жена; но тая пѣсень ни показва въ сѫщо врѣме, какъ всичко онова, което се явява противно на народното възрѣние, или пъкъ му е много реалистично, се отстранява и Марковата раздѣла съ първата му жена е поставена върху основа на значителни, важни, нравствени причини.

Марко шета по Будима града,
Еве шета три години време:
Враня коня невесела яха,
Буйно копе положито държи.
Никой нѣма Маркоте да праша,
Защо коня невесела яха,
Буйно копе положито държи.

Най-сетнѣ сестра му *Миля* се осмѣлила да го попита, а той ѝ отговаря:

Еве стана деветъ годинъ време,
Како водимъ Елена невеста,
Оти нема породъ да породи?

За това той иска да я напусне. Сестра му е съгласна съ неговото рѣшение — да се ожени за друга. Но Марко съобщава това и на Елена, която съ особна резигнация, въ съзнание на своето трагично положение и Марковата невинность, му дава своето съгласие. Но Марко иска да се отърве отъ нея, затова я изпраща съ брата си Андрея на Стара планина, дѣто той трѣба да я погуби; обаче въ момента до нейното погубянье тя добила едно чудесно дѣте съ златни крила и ясенъ мѣсецъ на челото. Затова Андрея я завожда

на брата си, който въ тоя моментъ си водѣлъ нова жена. Но като се научава за станалото, той си взема първата жена, а тази, за която щѣлъ да се вѣнчае, далъ на брата си Андрея.

Тѣзи двѣ пѣсни възпѣватъ единъ и сѫщи сюжетъ: какъ Марко напуща жена си Елена. И двѣтѣ сѫ се появили самостоятелно и сѫ нагодени отъ разни пѣснопойци. Първата е съставена въ бързотеченъ, коректенъ шестосриченъ стихъ съ рефренъ, а формата на втората е десетосричниятъ стихъ, който обаче не е прокаранъ коректно въ цѣлата пѣсень. Когато въ първата не е дадена причината за развода, развитието на дѣйствието не е ясно прокарано, а развръзката е неопрѣдѣлена, втората пѣсень наопаки съсъ своето фрапиращо начало ни дава възможность да вникнемъ въ душевното положение на Марка и неговата вѫтрѣшна борба, да схванемъ и почувствуваме тая борба, а тъй сѫщо и послѣдицитѣ отъ нея — развитието и развръзката на дѣйствието. Марковото отношение въ тоя случай къмъ жена му е сведено къмъ една нравствена точка и стои въ съгласие съ изразеното чрѣзъ устата на сестра му Миля народно възрѣние. Послѣдната пѣсень се отличава освѣнъ това и съ пълно, завършено схващание на поетическия мотивъ, като показва и нѣкои особности прѣдъ първата: съдържа историческитѣ имена на Марковата жена и неговата сестра; но първата е запазила имената на двѣтѣ жени, съ които бѣ свързана сѫдбата на Марка, така че тия двѣ пѣсни се допълнятъ една друга.

Въ слѣднитѣ пѣсни се изобразява мотивътъ за невѣрната Маркова жена. Милад. 163 е сѫщо отъ голѣма важность споредъ Иречека, Халански и пр.,[1]) понеже тя напълно фиксира дѣйствителнитѣ отношения между Марка и неговата жена Елена. Но въ нея не се споменува нищо за Тодора. При „джбовитѣ кладенци“ (до кулитѣ на Марка, близу при Прилѣпъ) Марко се вслушва въ пѣнието на двѣ момичета, що бѣлятъ платно, които пѣятъ, че е „язъкъ“, дѣто Елена не люби вече „димни“ Марка, а залюбила „левенъ“ Дука. Ревнивиятъ Марко помолва момитѣ още еднѫжъ да изпѣятъ пѣсеньта и когато се увѣрилъ окончателно въ невѣрността на жена си, наказва я съ изгарянье. Дали Марко е извършилъ нѣщо подобно, исторически не е засвидѣтелствувано. Споменатиятъ тука Левенъ Дуко е може би Михаилъ *Дуко,* който управлявалъ заедно съ брата си Тесалия (въ втората полов. на 14. в.), но билъ коварно ослѣпенъ отъ зетя си въ Костуръ, а слѣдъ туй фърленъ и въ затворъ.[2])

[1]) Пречекъ, Исг. Българъ р. 434; Халански II, 471.
[2]) Гласник 27, стр. 229.

Въ Мсб. VI, 54, Мсб. XVI—XVII, Матер. стр. 159 и С. Ив. Б. XIII. жената на Марка се явява като дѣтеубийца: тя убива своето дѣте въ отсѫтствието на Марка. Именно, Марко иска да заведе сина си въ единъ манастиръ на Атонската планина, за да се учи на „бѣла книга,“ „книга вангелия.“ Но по пѫтя забѣлѣзватъ, че забравили евангелието въ кѫщи; затова Марко повръща сина си да го вземе. Послѣдниятъ намира майка си въ кѫщи съ любовници; за да прикрие своята измѣна, тя убива сина си. Марко слѣдъ като го чакалъ дълго врѣме, повръща се и открива всичко, па погубя жена си съ изгарянье; както въ Милад. 163. Но първата пѣсень е по-пространна отъ послѣдната, обаче записана въ лоша форма, а често показва и рѣзки изражения. Тя съдържа въ себе си единъ културно-историченъ споменъ, именно, че Атонъ е служилъ нѣкога като образователенъ центъръ за младежьта — нѣщо, което стои въ съгласие съ съобщението на Бенъ Абдала Хаджи Калфа,[1]) че Светагора „се почита твърдѣ много отъ невѣрницитѣ“ и че послѣдницитѣ пращали тамъ „дѣцата си въ голѣми количества да се учатъ“. Поради липсата обаче на други признаци мѫчно може да се каже, кога се е появила тази пѣсень, но тя има своитѣ корени освѣнъ това и въ мотива за невѣрността на Марковата жена и стои по нѣкъв вѣроятность въ зависность отъ Милад. 163; Мсб. XII, 76 е идентична съ Мсб. II, 114; Шапк. III, 399 е идент. съ Мсб. II, 105; Шапк. III, 352 е идентична съ Милад. 163. Въ пѣсень Мсб. VI, 58 се говори за Маркова дъщеря, която отива на бой и се завръща като съвършено непозната. Мсб. XI, 34, Кач. 137, Иср. 273 разказватъ за единъ Марковъ внукъ.

II. Мсб. II, 104; сПс. кн. II, 164; Милад. 114; Кач. 196.

Тѣзи пѣсни не принадлежѫтъ къмъ първоначалния приказенъ кржгъ на Крали Марка, а къмъ тъй наречената Waltharius Sage. Съприкосновението на двата приказни кржга се дължи на по-послѣшно съприкосновение.

Мсб. II, 104. Марко води жена си Ангелина при нейнитѣ родители на посѣщение; по пѫтя въ гората Марко я моли да му пѣе, но тя отговаря, че се бои, да не бѫде чута отъ *Адемъ Барямбаша,* нейнъ нѣкогашенъ любовникъ, който сега въ сдружие съ *Муса Кеседжия* е завардилъ балкана; като чуе нейното пѣние, той ще я познае по гласа и ще я погуби. Но Марко ѝ казва да не се бои, защото тя се намира при особенъ юнакъ. Тя запѣва една хубава пѣсень,

[1]) Rumeli und Bosna, Übers. von Hammer. p. 80.

Речовита, тенка, гласовита.
Она пое, гора се отпое,
Отъ планини скали попадали,
Отъ гора си шуми попадали.

Адемъ Барамбаша познава по гласа своята прѣдишна любовница и обѣщава на оня отъ своитѣ хора, който хване Марка, голѣми подаръци. Муса Кеседжия се явява готовъ да изпълни това, прѣоблича се като „прошлякиня“, излиза на пѫтя прѣдъ Марка и го моли да го занесе врѣхъ коня си на „друмъ на раздрумъ“, дѣто се събиратъ сиромаситѣ при черква. Марко го съжалява и го взима до себе си отзадъ на коня, но Муса му вързува рѫцѣтѣ, па вика на Адема, да дойде. Марковица започва да ласкае обаче Адема и иска неговата сабя да посѣче Марка; но вмѣсто това, тя прѣрѣзва вжжето, съ което Марко билъ вързанъ; послѣдниятъ тутакси погубя нападателитѣ. Разгледаната пѣсень, както и Кач 196 звучѫтъ много идентично и двѣтѣ могатъ да се отнесѫтъ къмъ единъ и сѫщи източникъ.

Халански (III, 594—607) като разглежда сравнително тия южнославѣнски прѣдания съ Waltharius Sage, наклоненъ е да приеме, че послѣдното прѣдание е упражнило по-голѣмо внимание върху южнославѣнското, отколкото източнитѣ версии. Ако изобщо може да се приеме едно такова влияние, трѣба да се счита, че е станало въ една много ранна епоха, защото първоначалниятъ мотивъ на това прѣдание е твърдѣ много измѣненъ въ нашитѣ пѣсни, които миришатъ твърдѣ силно на атмосферата на Балканския полуостровъ.

По-старо развитие на сроденъ единъ мотивъ прѣдставятъ пѣснитѣ Мсб. I, 55 (стихъ 1—161), 58. Марко отива съ своя побратимъ *Иве* низъ Перинъ планина Когато дошли въ „самовилски дервентъ“, дрѣмка напада Марка; затова той моли *Иве* да му попѣе, за да го разсъни. Иве отговаря, че го е страхъ да пѣе тука, защото ще го чуе *Вида Баздарджийка* и отъ завистъ, че пѣе по-добрѣ отъ нея, ще го погуби. Марко му казва, че той не трѣба да се бои, понеже вилата му е (на Марка) посестрима. Иве запѣва „съ ясни гласи, съсъ юначко сърце“. Гюргя самовила го чува и съобщава за това на Вида; послѣдната възсѣда тутакси своя шестокрилъ суръ еленъ, на който за узди служатъ двѣ змии; скоро-скоро тя настига героитѣ и погубя Иве. Марко се чувствува виновенъ за смъртьта на Иве, та иска да отмъсти за него; затова Марко фърка слѣдъ Вида на коня си, който му казва да си заръже очитѣ, защото ще ги срѣщнатъ всѣкакви вѣтрове, та ще му се замая свѣтъ. Марко достига Вида подъ „ведрото небо“, съ единъ ударъ я събаря на земята и иска да я накаже съ смърть. Тя му обѣщава съ помощьта на билки да възвърне живота на Иве, което и наистина извършва, като въ сѫщо врѣме се извинява, че не знаела, какво Иве[1]) е Марковъ побратимъ. Слѣдъ това и тримата отиватъ въ Прилѣпъ на пиршество. Въ Мсб. I, 58 се явява само Вила Бѣлогорска, а Марко отива на църква Раваница съ двама юнака, Милошъ „добъръ юнакъ“ и Миленъ отъ Топлица; Милошъ пѣе, но бива погубенъ отъ вилата. Въ всичко друго тия пѣсни сѫ идентични. Халански намира, че тѣзи български и сръбски пѣсни, въ които юнакътъ бива утрепанъ отъ вилата, защото тя вижда въ него съперникъ въ пѣсненото изкуство, отговарятъ напълно на старогръцкото прѣдание и то а) за смъртьта на пѣвеца Лина, убитъ отъ Аполона въ пѣснено надварянье, б) за ослѣпението на Тамираса отъ музитѣ. Халански обръща нашето внимание върху факта, че споредъ българскитѣ варианти мѣстото на дѣйствието се отнася върху Пиринъ планина (Родопитѣ), и казва, че споредъ българскитѣ прѣдания Пиринъ планина служи за прибѣжище на вилитѣ, а и названието Пиринъ произхожда навѣрно отъ гръцкото Πιερια. Познато е, че македонската страна Пиерия е страната на класическитѣ музи. Ако това е наистина тъй, пѣснитѣ за убития отъ вилата пѣвецъ сѫ отгласъ отъ гръцкото прѣдание за музитѣ и Тамираса, които още по врѣмето на Хомера сѫ стояли въ зависность отъ Тракия.[2])

X.

Крали Марко, Султанътъ и Черенъ Арапинъ.

Кач. 124; Ив. С. Б., III; Вукъ II, 66 и Милют. 137.

При разглеждането на пѣснитѣ за Момчила войвода видѣхме, че споредъ изслѣдванията и разясненията на проф. Дриновъ, подъ названието „царь Костадинъ“ въ тия пѣсни трѣба да се подразбира гръцкиятъ императоръ Кантакузенъ. Мнѣнието на г. Дринова се подтвърдява напълно и отъ пѣсень Кач. 124. Тази пѣсень, освѣнъ това, е отъ особна важность; въ нея виждаме какъ историческата проза запазва своето право въ поетическо прѣдание, понеже тя

[1]) Дали името на героя *Иве* не стои въ зависность отъ царь Шишмановия войвода *Ивъ отъ Меглекъ?* Ср. Г. С. Раковски: „Ключъ бълг. езика“ стр. 93; отломъкъ отъ пѣсньта *„женитба Ива отъ Меглена“*, записана отъ И. Х. Константиновъ въ „Цар. В.“ 439, 1859.

[2]) Халански, II. 187, 188.

ни рисува едно историческо събитие отъ срѣдата на 14. в., събитие, което макаръ и да се бѣ разиграло между гръцкия императоръ *Кантакузенъ* и турския князъ *Орханъ*, обаче не по-малко силно е подѣйствувало върху съсѣдното българско население, та се е запазило въ устната му традиция. Въ тази пѣсень (Кач. 124) се разказва, какъ единъ черенъ арапинъ — „черна Арапщина“ — е дошелъ отъ Арапска земя въ „Стамбола града“, дѣто почва да си строи единъ замъкъ. Само „нѣма за себе прилика“; „аресалъ“ обаче дъщерята на царь Костадина, на му я поисква *„мало сосъ добро, а повече со зло“*. Царьтъ се обѣщава, но царица Елена[1]) настоява да стане сватбата слѣдъ 15 деня. Прѣзъ това врѣме царицата пише на Крали Марка, да дойде да отърве дъщеря ѝ отъ арапина. Слѣдъ нея и самата ѝ дъщеря пише на Марка да я спаси отъ арапина и вземе за жена, или ако Марко си има жена, да я вземе за робиня, само и само да не я оставя въ рѫцѣтѣ на арапина, та да не „грѣши“ душата на майка си и да „срами“ царя Костадина. Ако Марко не желае да я отърве, тя е рѣшила да се отрови. Отъ това извѣстие Марко поронилъ сълзи отъ жалость, стѣга тутакси Шарца коня и отива до *Бѣло море;* тамъ заваря царската дъщеря и я пита, кѫдѣ отива: а тя му отговаря, че е излѣзла да се поразходи, слѣдъ което ще се върне у дома си да се отрови, защото не иска да бѫде жена на арапина, а и Марко не дошелъ да я спаси. Марко ѝ обажда, че той самъ е прѣдъ нея, дошелъ да я отърве, но баща ѝ трѣба да заповѣда, да се затворятъ въ Стамбулъ всичкитѣ „ханове“, съ изключение на „новия ханъ“, и да му се приготви въ него богата вечеря. Царьтъ изпълня заповѣдитѣ на Марка. Но ето че иде и арапинътъ съ триста души „бѣли арапи“, взима дъщерята на царя и се повръща. Като минува край новия ханъ и вижда, че вратата му сѫ отворени и че Марко си е вързалъ тамъ Шарка коня, който не пропуска арапина, послѣдниятъ прѣскача съ своя конь „дебевия“ въ двора и се спосрѣща съ Марка; но Марко го погубя, а послѣ изтрѣбя и другитѣ арапи. Така Марко освобождава царската дъщеря и я отвежда при баща ѝ, който му я прѣдлага за жена, но Марко му отказва:

Я си имамъ либе за воденье;
Я избавихъ твое мило чедо,
Твое мило чедо, па и мое.

[1]) Жената на Кантакузена се е наричала *Ирена,* име, което леко може да се идентифицира въ пѣснитѣ съ традиционното Елена.

Тоя вариянтъ, споредъ нашето мнѣние, е прототипъ и най-старъ отъ всичкитѣ други варианти, които се взиматъ тукъ подъ внимание, и ни дава възможность заедно съ историческото прѣдание да се приближимъ въ нашитѣ разяснения до първоначалнитѣ мотиви, които сѫ послужили за образуването на тия пѣсни; тѣ сѫ се появили като резултатъ отъ слѣдното историческо събитие. Извѣстно е, че Кантакузенъ, за да може да се възкачи на гръцкия прѣстолъ, е търсилъ помощь у малоазийскитѣ турски князе и прѣзъ извѣстно врѣме, както видѣхме, е билъ съюзникъ съ Умурбега. „Но, съобщава Hammer,[1]) на Кантакузена се показа като възможно съюзничеството съ другъ единъ турски князъ, по-силенъ отъ Умурбега и Сарухана (Ssaruchan), именно съ *Урхана,* който поиска за жена дъщерята на императора.[2]) *Послѣднитѣ изпрати първитѣ пратеници, които бѣха дошли да искатъ дъщеря му, нито съ положителенъ, нито съ отрицателенъ отговоръ, а съ любезни думи и богати подаръци,* съвѣтва се по тоя въпросъ съ Умурбега и сгоди дъщеря си за османския князъ, който изпрати 30 кораба, много всадници и най-виднитѣ хора отъ своя дворъ, за да доведѫтъ царската годеница“. Тържественото прѣдаване на послѣдната е ставало върху равнината при градъ Силиврия, дѣто бѣ издигнато отъ платно особно помѣщение, отъ което годеницата, споредъ стария церемониялъ, практикуванъ при оженването на принцеси отъ византийски дворъ за вънкашни мѫже, трѣбаше да се покаже на народа прѣди да отпѫтува. Слѣдъ като принцеса *Теодора*[3]) се достатъчно показала, бѣ прѣдадена подъ звуковетѣ на зурни, свирки, пищѣлки и *подъ звуковетѣ на нарочно приготвени отъ пѣвци по случая на сватбата пѣсни,*[4]) на 60 годишния варваринъ“ въ 1353. Прѣзъ слѣдната година Орханъ (нѣкои пишатъ Urkhan) споходи съ цѣлата си

[1]) Geschichte des Osm. Reiches, I, p. 127 f. Накѫсо е прѣдадено събитието и отъ *de la Croix*, I. стр. 108.

[2]) Ср. Палаузовъ, „Юго-востокъ Европы въ XIV стол.“ р. ст. 18: „Грегора ясно говоритъ, что посольство Уршана явилось съ *требованіемъ руки его дочери* и даже *грозило* Кантакузену въ случаѣ отказа“.

[3]) Nicephorus Gregoras казва, че Орханъ се оженилъ за Кантакузеновата дъщеря Мария, а самъ Кантакузенъ казва, че Орханъ се е оженилъ за Теодора. „Geschichte des Osm. Reiches“ von Demetrie Kantemir (1712) ст. р. 33.

[4]) Въ пѣсень № 320 „Рада и войвода“ отъ Сборника на Шапкарева, томъ III, като че ли далеченъ отгласъ отъ това събитие. Въ тая пѣсень се казва:

Телялинъ ли́чи по града́
По града́, по Силиврια:
Кой има кола, волове,
Селски на шу́ма да иде́,
Че да се же́ни войвода,
Та големъ веникъ че града́.

фамилия дѣда си въ Скутари, дѣто прѣкарали много дни въ веселие и по ловъ. Слѣдъ това Орханъ останалъ въ лагера, а императорътъ заедно съ дъщеря си и нейнитѣ четири заварени синове се упѫтилъ за Цариградъ.

Сравнимъ ли съдържанието на пѣсень Ив. С. Б. III съ горното историческо събитие, ще намѣримъ не по-малка вѫтрѣшна зависность, както между Качан. 124 и разказаното събитие. Тия двѣ пѣсни се съгласуватъ въ нѣкои точки, а въ нѣкои се допълнятъ; но и пѣсень С. Ив. Б. показва въ своето схващание на поетическото дѣйствие нѣкои особности. На мѣстото на царя Костадина обаче въ нея стои султанъ Мурадъ, чиято дъщеря черниятъ арапинъ се домогва да получи за жена. Този арапинъ си строи замъка не вече въ Стамбулъ, а „покрай *Бѣло-море*“. Слѣдъ като го построилъ поискува отъ султанъ Мурада дъщеря му; послѣдниятъ обаче *не му обѣщалъ напълно,* а само му се *„повтаксалъ“,* че ще му я даде. Но и въ тоя случай желанието на арапина рѣшава. Той отива въ земята си *Юкана,* да се приготви за сватбата, поканва „три иляди свата“, па съ зурли тѫпани потегля за Цариградъ, дѣто цѣлиятъ градъ се уплашилъ отъ черната му свита, та всички се изпокрили. Между това султанътъ моли Марка да отърве дъщеря му отъ черния арапинъ. Слѣдъ като се посъвѣтва съ майка си, Марко отива въ Стамбулъ и слиза на „ханъ куршумлия“ на, излиза да се поразходи покрай *Бѣло-море;* тамъ той намира дъщерята на султана, че иска да се фърли въ морето. Но тука не е прѣдставена сцената между Марка и царската дъщеря тъй пластично, тъй поетически, както въ Вуковия вариянтъ. Марко се обѣщава на момата да я запази отъ арапина, но ѝ дава съвѣтъ, да го не повръщатъ празенъ, когато дойде да я поиска, а да му я даджтъ; Марко ще я освободи отъ арапската процесия, когато тая послѣдната излѣзе вънъ отъ града — на полето, защото въ тѣснитѣ градски улици Марко мѫчно може да се движи. Но прѣди да изпълни своя начертанъ планъ той бива провокиранъ отъ арапина, поради което Марко го тутакси унищожава заедно свитата му и освобождава дъщерята на султана.

Безъ съмнѣние прѣдметнитѣ двѣ пѣсни се съгласуватъ съ дѣйствителното събитие между Кантакузена и Орхана и съдържатъ едно живо доказателство за единъ отъ основнитѣ първични мотиви на южнославѣнския юнашки епосъ, именно първото сблъсквание между християнитѣ и турцитѣ, колизията между двѣтѣ религиозни възрѣния — между християнството и мухамеданството. Съ малки изключения и пѣсень С. Ив. Б. III има сѫщото съдържание, както

и Кач. 124, но първата има други лица за носители на поетическото дѣйствие, личности, които се появяватъ въ дѣйствителность на сцената нѣколко десетолѣтия по-късно отъ ония въ Кач. 124, но между които обаче се е разиграло подобно събитие, именно: женитбата на Мурадовия синъ Баязидъ Илдъръмъ за дъщерята на Кермияна, единъ отъ десеттѣ селджушки князе, женитба, при която сватата на Баязида е броила 3000 мѫже и жени.[1]) То е схванато на всѣки случай наопаки, но при възпѣваньето му народниятъ пѣвецъ е ималъ вече въ апарата на своята фантазия готовитѣ форми и похвати отъ първата пѣсень, та по сѫщия начинъ е възпѣлъ и второто събитие поради подобието на събитията и еднаквостьта на пѣснитѣ по съдържание и форма трѣбаше необходимо да настѫпи въ течение на врѣмето идентифициране между пѣснитѣ и сливание или замѣстяние на дѣйствующитѣ лица. Разбира се, че нито едната (Кач. 124), нито другата (С. Ив. Б. III) е запазена въ своя първиченъ образъ, а и двѣтѣ сѫ значително измѣнени прѣзъ скитанието на народната традиция; но първата отразява на всѣки случай много по-ясно разположението на историческото събитие, а при туй задържала е у себе си по-вѣрно и ядката на поетическото дѣйствие, отколкото втората. Ние не можемъ да констатираме постепенното измѣнение въ съдържанието на тия пѣсни, защото ни липсуватъ достатъчни данни. Обаче можемъ да прѣдполагаме, че тѣ сѫ прѣтърпѣли едно важно измѣнение, когато въ паметьта на народа сѫ започнали да изчезватъ първоначалнитѣ носители на поетическото дѣйствие и на тѣхното мѣсто сѫ стѫпили нови герои, които съ своитѣ дѣйствия сѫ се издигнали високо въ народното съзнание и сѫ затъмнили прѣдшнитѣ. Така Кач. 124 отразява най-вѣрно разказаното отъ Хамера историческо събитие. Но когато послѣдното е било възпѣто отъ народа, Марко, главното дѣйствующе лице въ нашия вариянтъ, едва ли е билъ още епическа личность и слѣдов. неговата рола въ първичната пѣсень се е изпълнявала отъ по-старъ герой, навѣрно отъ Момчила,[2]) а това не противурѣчи и на историческитѣ събития прѣзъ врѣмето, за което е думата, още повече, че Момчилъ е билъ въ постоянни приятелски и неприятелски връзки съ Кантакузена, който не само че не е отблъскувалъ Момчила, но и желаелъ неговото приятелство и се нуждаелъ отъ неговата помощь. За такова отношение, за каквото се говори въ пѣсень Кач. 124 между Кантакузена и Марка, едва ли може да се мисли, защото по врѣмето на

[1]) Hammer, Geschichte des Osm. Reiches. I p. 158.
[2]) Погубенъ въ 1345, или споредъ други свѣдѣния въ 1361.

Кантакузена Марко едва ли е билъ още историческа личность.[1]) Така, че вмѣсто Марка въ първоначалнигѣ варианти, които сж рисували прѣдметното историческо събитие, е стоялъ навѣрно Момчилъ войвода. Въ пѣсень С. Ив. Б. III врѣмскитѣ и мѣстнитѣ признаци, както и самата женитба, сж схванати фалшиво: тукъ Мурадъ се намира въ Цариградъ, който по онова врѣме не принадлежеше още на турцитѣ; арапинътъ, нареченъ „краль Юкаиски“, се домогва за Мурадовата дъщеря, което не е вѣрно, и най-сетнѣ Мурадъ едва ли се е нуждаелъ отъ Марковата помощь, както Кантакузенъ!

Пѣсень Вукъ II, 66 е сродна, по своето съдържание, дори идентична съ С. Ив. Б. III. Д-ръ Сьоренценъ като разгледва тоя родъ пѣсни[2]), приписва първенство на Вуковата версия, като казва, „че забърканата пѣсень Кач. 124 отразява ясно Вукови мотиви.“

Ако разгледаме обаче сравнително тритѣ посочени тукъ варианта въ свръзка съ историческото събитие, ще видимъ много нагледно, че Вуковиятъ вариантъ не само че се отличава твърдѣ много отъ оня на Кач. 124, а показва и много забъркани елементи (напр. вмѣсто царь Костадинъ — „цар од Стамбол“, една съвършено неопрѣдѣлена фигура; дъщеря му „туркиња ђевојка“ като че има християнски и мухамедански чърти), така че е невъзможно да приемеме, че сж идентични, а още нѣ-малко — че Вуковиятъ вариантъ е по-старъ отъ Кач. 124. Наопаки Вуковата пѣсень трѣба да се разгледа като такава, която има обща основа съ С. Ив. Б. III, защото независно отъ многото общи чърти, и въ двѣтѣ пѣсни носителитѣ на дѣйствието се явяватъ турскиятъ царь и Марко отъ една страна и черниятъ арапинъ отъ друга; но послѣдниятъ се явява само въ варианта на С. Ив. Б. III подъ историческото си име Юканъ (= Орханъ). И въ двѣтѣ тия пѣсни обаче, поради прѣнасянието на първоначалния мотивъ (Кач. 124) върху тѣхнитѣ личности и поради опакото схващание на дѣйствителнитѣ отношения, както вече се спомена, мотивътъ се е измѣнилъ твърдѣ много: въ Кач. 124 работата е за домогването на единъ арапинъ (турчинътъ Орханъ, или Оркханъ, който въ българската версия на С. Ив. Б. е споменатъ подъ името „Краль Юкански“) за дъщерята на християнския царь Костадина — нѣщо, което споредъ гърко-православното вѣроизповѣдание се явява като необикновено странно, грѣховно, прѣстжпно[3]); но въ тоя случай Марковата поява на сценатa е мотивирана и неговата задача като освободитель на християнската дѣвойка е велика и възвишена. Наопаки въ пѣсеньта Вукъ II, 66 независно отъ нейнитѣ естетични особности, художествени образи и отличенъ езикъ, имаме единъ *османски* царь, „цар од Стамбола“, чиято дъщеря „туркиња ђевојка“ Марко прѣдприема да отърве отъ арапина, на когото името обаче не е споменато, както у С. Ив. Б. III. Въ тоя случай Марковата задача нѣма по никой начинъ оня геройски възвишенъ характеръ, както това е у Кач. 124, дѣто е работата за защита на нападнатото християнство. Освѣнъ това, въ Вуковата версия Марко е прѣданъ съвършено на султана (II. стр. 392, ст. 169—171) и не служи на нѣкой възвишенъ идеалъ, а на личнитѣ интереси на турския царь.

Трѣба да споменемъ, че както Кач. 124, тъй и ней сродпитѣ по съдържание пѣсни сж построени по всѣка вѣроятность върху по-ранни традиционни мотиви, които напомнятъ повече или нѣ-малко руския мотивъ въ пѣснитѣ „Егорій и Олексафія“ и „Ѳеодоръ Сьрянинъ“.[1]) Началото на пѣсень Милют. 137 е идентично съ Качан. 124; обаче първата е държана повечето въ общи чърти, обработката ѝ е смѫтна и се отстранява доста отъ историческото събитие. Въ тая пѣсень Марко като че не съзнава възвишеността на своята рола, а и сцената на морския брѣгъ е изоставена; Марко бива възпрѣченъ отъ маджари, да не може да влѣзе въ кръчмата (въ Цариградъ), но той си помага съ своя боздуганъ. Когато на слѣдната сутрина свабарската процесия прѣминува покрай кръчмата, дѣто билъ Марко, булката се изправя на вратата и пита Марка, нѣма ли да освободи „своята сестра“. Марко ѝ обѣщава. Кога нѣма съ що да си плати виното, което изпилъ, той си залага боздугана, но маджаритѣ — тѣ го наричатъ *„момче од Бугара“* — му ги даватъ обратно. Марко достига процесията, целува булката, за да произведе скандалъ, отсича главата на арапина и спасява царската дъщеря. Милют. 137 слѣдов. стои както по съдържание, тъй и по развитие на мотива по-долу отъ Качан. 124.

По устройството на дѣйствието, даже въ частности, пѣсеньта Меб. III, 100 се съгласява напълно съ Вукъ II, 66, но поетическото дѣйствие въ нея е прѣнесено върху султанъ Селима и неговата дъщеря Айкуна дѣвойка; формата на тая пѣсень не е тъй

[1]) Руварац, О кнезу Лазару стр. 120: „Марко се закрало 1372“.

[2]) Archiv B. 17, p. 216 Bem. 3.

[3]) По разказу самого Кантакузена, Уршанъ сдѣлалъ ему прѣдложеніе выдать за него дочь его Ѳеодору; но изъ другаго современнаго источника открывается, что Кантакузенъ самъ всего болѣе домогался этого союза, *не смотря на отвращеніе христіанскихъ государей отдавать дочерей своихъ въ супружество за невѣрныхъ“*. Палаузовъ op. c. p. 16. sq.

[1]) Орестъ Миллеръ, Христоматія стр. 280, 282.

съвършенно, както оная на Вукавата и е може би зависима отъ послѣднята.

Отъ горнитѣ пѣсни можемъ да си съставимъ ясно прѣдставление и за типичната фигура на „черния арапинъ“. Въ Кач. 124, С. Ив. Б. № III и пр. подъ названието „църна арапина“ се подразбира Урханъ; въ Милад. 105 — Умурбегъ. Така че явно е, че южнославѣнската юнашка поезия въ изображенията на първитѣ сражения между турцитѣ и християнитѣ — водителитѣ на първитѣ се явяватъ въ образа на черенъ арапинъ, може би затова, защото славѣнскиятъ народъ не билъ добрѣ познатъ съ турцитѣ, а още повече, защото въ тѣхнитѣ походи сѫ взимали участие много арапи; образитѣ на послѣднитѣ, поради своята странна външность сѫ фрапирали силно фантазията на народа, поради което той ги идентифицираль съ турскитѣ водители и образувалъ отъ тѣхъ типичната фигура, която се явява въ отвратителнитѣ свойства на мухамедански неприятель на християнството. Народнитѣ пѣсни отнасятъ царството на арапитѣ въ Мала-Азия[1]). Това идентифицираньe на турскитѣ водители съ черенъ арапинъ се продължавало до тогава, до когато турцитѣ стѫпиха здраво въ Европа; затова и послѣшнитѣ султани се явяватъ въ епиката съ своитѣ собствени имена. Самата дума *арапъ* е турска и означава чернокожъ човѣкъ (негъръ), но по никой начинъ не означава житель отъ Арабия, защото, казва Джурински, българитѣ и сърбитѣ не би се изплашили отъ арабитѣ, боята на кожата на които малко се отличава отъ оная на южнитѣ славѣни и че хуманниятъМарко не би унищожилъ своята избавителка „арапка дѣвойка“, за която ще стане дума по-долу, ако подъ това име не се разбираше именно „негърка“; освѣнъ това въ българская епосъ се е запазило прѣданието, че единъ арапинъ е убилъ послѣдния български царь.[2]) Но славѣнитѣ сѫ могли да дойдатъ въ съприкосновение съ арапитѣ и чрѣзъ гърцитѣ, чрѣзъ които можеше да се получи попрѣди и литературно влияние. Образътъ на арапа сѫществува и до днеска, и днесъ народътъ си прѣдставя подъ това название „негъръ“. Д-ръ Сьоренценъ приима, че за арапи не могло да се говори въ южнославѣнската епика по-рано отъ врѣмето на завоеванията на султанъ Селима (въ начал. на XVI в., 1512—20). Че арапитѣ сѫ

[1]) Cp. Filipović, p. 454: „Kraljević Marko u Karaokanu“; Марко се намира
U Arapskoj preko morja sinja,
U tavnici mlad arapska bana,
U velikom u Karaokanu.

[2]) „Болгар. пѣсни о Дойчинѣ и Момчилѣ“ въ Киев. Унив. Изв. XXXIII, № 4, стр. 13, 14.

били извѣстни на славѣнитѣ много по-рано, може да се види отъ съобщението на Lewenklaw'овата „Newe Chronika“ стр. 11: der Gilderun Chan hatte ein schwarzes Moehrlein (der ein mæchtiger Pakschirer war).

Къмъ тази група причисляваме и всички други пѣсни, които изобразяватъ стълкновенията на Марка съ султана и арапина. Милад. 125: „Марко и Мурадбегъ“. Султанъ Мурадбегъ заповѣдалъ: никой турчинъ вино да не смѣе да пие, а християнинъ — зелена дрѣха да не носи. Марко обаче не иска и да чуе: спокойно той си носи „зелена долама“, а принуждава и турцитѣ на рамазанъ вино да пиятъ. Когато достига това до ушитѣ на султана, той заповѣдва на трима телали да прогласѧтъ изъ неговото царство, че който се наеме да му донесе главата на Марка, ще получи скѫпи подаръци, между които и „Скопе града по край тиокъ Вардаръ“. Наелъ се единъ арапинъ, който набира много ерменци и гърци въ Стамбулъ, па потегля срѣщу Марка, намира го, но не го познава и го разпитва за Марка, който му отговаря:

„Богъ те убилъ, църна Арапино,
Съ Марка зборвишъ, Марка не познавашъ!“
Тръгна сабя — му пресече глаа“.

Съ главата на арапина Марко отива при султана, който се много изплашва и за да омилостиви Марка, дава му много подаръци и му обѣщава, че никой не ще го смущава въ неговитѣ дѣла. Въ тая пѣсень основниятъ мотивъ, на всѣки случай, е стълкновението между мухамеданитѣ и християнитѣ, прѣдизвикано отъ сѫщественото различие между тѣхнитѣ нрави и обичаи и коренитѣ на тая пѣсень се съзиратъ въ разнитѣ разпоредби на турскитѣ султани, да въведѫтъ разнообразни облѣкла между своитѣ подвѣдомствени, т. е. разнитѣ съсловия да се обличатъ съгласно съсъ своето положение въ обществото, та да се различаватъ по дрѣхитѣ. Подъ името Мурадбегъ трѣба да се подразбира султанъ Мурадъ III (умр. 1583), защото всичкитѣ негови прѣдшественици сѫ се старали да прокаратъ горнитѣ наредби, обаче само разпорежданията на Мурада III бѣха строго изпълнени; слѣдъ тѣхъ не сѫ ставали вече никакви нововъведения въ облѣклото на турскитѣ поданици.[1]) Другъ мотивъ отъ такъвъ характеръ въ тази пѣсень е мотивътъ за виното: споредъ корана на турцитѣ се забранява да пиятъ вино — нѣщо, което бѣ строго съ-

[1]) Allgemeine Schilderung des Othom. Reiches aus dem franzos. des Herrn von Mouradgea d'Ohsson, übersetzt von Christian Daniel Beck, Leipzig 1793.

блюдавано отъ първатѣ султани въ Европа. Баязидъ пръвъ наруши тоя законъ, като почна да пие вино.[1]) Пѣсень Мсб. III, 106 е идентична съ горната, но въ нея вмѣсто Мурадъ стои султанъ *Селимъ*. Арапинътъ търси Марка въ „Будима града“, дѣто Марко пие вино въ „ладни меани“ и разпитва за него. Марко като узнава за какво го търси арапинътъ, скача на крака, отсича му главата, пъхва я въ конската торба, па отива при султана,[2]) който изтръпва отъ страхъ, но съ благи думи и извинения се мжчи да отрази Марковитѣ заплашвания, като му дава и обѣщанитѣ на арапина скѫпоцѣнности и му се врича, че въ неговитѣ дѣла за бѫдеще никой не ще смѣе да му се бърка. Въ заключение Марко го заплашва:

Фала тебе царе султанъ Селимъ,
Вече тизе облогъ да не правишъ,
Да не пращашъ църни Арапини,
Да ги пращашъ мене да погуба;
Нѫ се губишъ тизе самси сасъ нихъ.

Кой трѣба да се подразбира тука подъ името султанъ Селимъ, който заповѣда

Вече турци вино да не пия,
Бугаре *иръвено* да не носа
И на добри коне да не язда,

не може точно да се каже. Менъ се чини, че подъ това име се крие султанъ Селимъ I. Въ тая пѣсень на българитѣ се забранява да носятъ *червени* дрѣхи; когато се знае, че червенитѣ шапки у турцитѣ бѣха въведени отъ султанъ Баязида.[3]) По всѣка вѣроятность прѣдметната пѣсень е зависна отъ Милад. 125; тѣ и двѣтѣ сѫ се появили като протестъ противъ намѣсата на турскитѣ султани въ нъравитѣ и обичаитѣ на южнитѣ славѣни. Шапк. III, 361 показва — понеже споменува, че Марко напротивъ на заповѣдитѣ (не е казано отъ кого сѫ дадени тѣзи заповѣди) спокойно си носи „зелена долама“ и *„цръвена калпака“* — че коренитѣ на тази група пѣсни достигатъ до врѣмето на Баязида; но тя е измѣнена въ течението на устната традиция и е свързана съ *„Будима града“* като мѣсто на дѣйствието. Голѣмъ интересъ прѣдставя пѣсеньта Мсб. III, стр. 103: *„Царь Соликанъ, Кулевиче Бане и Марко“*.

[1]) Zinkeisen I, 385.

[2]) Марко подражава въ тоя случай на арапитѣ, които сѫ занасяли главитѣ на побѣденитѣ побунители при султана като доказателство за своята заслуга, за да получатъ обѣщанитѣ награди. Ср. Hammer „des Osm. Reichs Staatsverwaltung und Staatsverfassung“ стр. 105.

[3]) Hammer, des Osm. Reichs Staatsverwaltung und Staatsverfassung, стр. 455.

Царь Солиманъ заповѣдалъ да потурчватъ наредъ жени, дѣца, момчета. Това достига до ушитѣ на Кулевиче бане отъ „Кулева града“, който иска да отиде при султана да го пита, защо потурчва българитѣ. Майка му го съвѣтва, да не си прѣдава сабята и коня, когато му ги поискатъ по пѫтя турцитѣ, защото тѣ ще го излъжатъ и погубятъ. Кулевиче бане тръгва за Стамбулъ, по пѫтя турци го прѣсрѣщатъ и му искатъ сабята и коня подъ прѣдлогъ, че не му приличатъ; но той имъ отказва, като имъ съобщава, че отива при султана да се потурчи и да стане паша. Тѣ се зарадватъ и го оставятъ на мира. Кулевиче бане отива въ Стамбулъ и съзира отъ далечъ султана върху чардака, а при него бъчва съ вино. Понеже банътъ знае, че турцитѣ не пиятъ вино, мисли си, че този, когото вижда, не е султанътъ. Въ сѫщия моментъ го достига Марко, разпитватъ се кой кѫдѣ отива и Марко обяснява на Кулевиче бане, че оня наистина е султанътъ, който е приготвилъ бъчва съ вино (за Марка), понеже го е поканилъ на гости у себе си. Слѣдъ това двамата отиватъ заедно при султана върху чардака, сѣдатъ и почватъ да пиятъ вино. Но султанътъ попитва потайно Марка, защо е довелъ другия юнакъ, когато той бѣ самъ поканенъ. Марко му отговаря, че той не познава тоя юнакъ, послѣдниятъ разпитвалъ за султана и дошелъ при него заедно съ Марка. Тогава султанътъ се обръща къмъ бана (когото нарича „дѣте“ и „църно бугаринче“) и му казва, че му се харесва, но че трѣба да се потурчи, слѣдъ което ще получи дъщеря му. Банътъ отвръща на султана, че той трѣба да управлява възъ основа на законитѣ и да почита всичкитѣ религии; християнската религия е по-добра отъ мухамеданската, затова султанътъ трѣба да се покръсти, слѣдъ което ще получи сестрата на бана. Разгнѣвенъ, султанътъ заповѣдва по турски, арнаутски, арабски и татарски да погубятъ бана, но той не разбира тия езици, затова Марко му съобщава тѣхния смисълъ „пословеки“ — т. е. на единъ условенъ, таенъ езикъ — че той трѣба да се готви за всѣки случай, защото ще бѫде нападнатъ отъ 500 кавази и ще бѫде погубенъ. Банътъ слиза долу отъ чардака, дѣто го нападатъ кавазитѣ, но той ги побѣждава. Тогава султанътъ заповѣда на 4 паши да погубятъ бана, който вече избѣгалъ, инакъ тѣ сами ще бѫдатъ погубени. Тѣ налитатъ съ голѣма войска слѣдъ него, но Марко ги напрѣжда, достига бана и му съобщава да бѫде готовъ за бой; двамата се повръщатъ назадъ, спосрѣщатъ се съ войската, която всичката унищожаватъ, а четворицата паши взиматъ роби, закарватъ ги по домоветѣ си и ги побългаряватъ.

Тази пѣсень се отличава съ благозвученъ епически езикъ и рисува културноисторическото положение на турския дворъ въ Стамбулъ прѣзъ 15—16, в., безъ да ни дава обаче опрѣдѣлени изображения. Характеристиката е повечето обща, типична, а подъ името султанъ Сулейманъ трѣба да се разбира Сулейманъ II (1520—66); но споменуваньето на виното сочи къмъ личностьта на Сулеймана I. (1403—11), когото историята знае като лекъ въ това отношение. Цѣлото дѣйствие на пѣсеньта е сложено върху стълкновението между християнството и мухамеданството. Тя може да се мисли, че се е появила прѣзъ 15—16. в., което се подтвърдява отъ слѣднитѣ обстоятелства. Споменътъ за потурчанието на славѣнитѣ се отнася по всѣка вѣроятность къмъ врѣмето на Баязида II (1495), понеже прѣзъ неговото царуванье сж били потурчани българитѣ въ голѣми маси въ Македония и Родопитѣ, а въ онова врѣме е станало и чутното потурчанье на Босна[1]) — обстоятелство, което е прѣдизвикало може би възкръсяванието въ народната фантазия на бана Кулевичъ, за да се противупостави, като защитникъ на християнството противъ золумитѣ на турскитѣ султани. Банъ Кулевичъ въ пѣсеньта е добрѣ познатиятъ между южнитѣ славѣни *банъ Кулинъ* отъ 13. в., споменъ за чийто златно врѣме още живѣе въ тѣхното прѣдание, защото той, съ своята умѣрена политика, прѣдложилъ приятенъ азилъ на богомилитѣ въ Босна.[2]) Тази пѣсень съдържа още една културноисторическа чърта: въ онова врѣме (15 и 16 в.) бѣ станало обичай, южнитѣ славѣни, особито бошняцитѣ и херцеговцитѣ (а съвсѣмъ рѣдко и българитѣ) да изкупуватъ висшитѣ сановнически мѣста въ Стамбулъ съ приеманието на мухамеданската вѣра. Особно царуванието на Селима II (16 в.) се отличило съ много славѣнски паши, везири и пр.[3]) Тука ще споменемъ нѣщо и за думата *банъ, банове*. Тази дума е твърдѣ разпространена въ българската епика (срѣща се паралелно съ краль, кральове — кралеи, баней), но не се намирала, споредъ проф. Иречека, въ старобълг. източници, а въ турскитѣ писмени паметници отъ 1382 г., въ които сж споменати софийскиятъ и чепинскиятъ банове. Тази титла сж носили замѣстницитѣ на унгарскитѣ крале не само въ Хърватско и Босна, но и въ Мачва и Северинъ; отъ тамъ е могла леко да прѣмине и въ България.[4])

[1]) Иречекъ, Ист. Болгаръ, 586. Въ единъ домашенъ лѣтописъ се говори, че султанъ Селимъ „начь отъ Дрима даже до Босна все истурчилъ". В. Кънчовъ, ор. с. стр. 41, 47.
[2]) Иречекъ, Ист. болгар, 328.
[3]) Ibd. 575—576.
[4]) Ibd. 499.

С. Ив. Б. II; Мсб. II, 94, III, 95; Милад. 54.

С. Ив. Б. № II. Марко получава три покани: първата го вика да отиде да стане кръстникъ на дѣтето на сирота влахинка въ Радомиръ; втората — да вѣнчае сина на Ривакския царь и найсетнѣ третята — да отиде при султана, за да отърве земята му отъ арапитѣ. Марко се съвѣтва съ майка си, която му казва, да отиде при султана, защото нему не бива да се прѣкослови. Затова Марко отива при него, па го пита, защо го вика: да го погуби ли, или да го изпрати нѣкѫдѣ. Султанътъ му обяснява, защо го вика, но Марко му казва, че не иска да си пролива кръвьта за него. Отъ това разядосанъ, султанътъ хваща съ хитрость Марка и го изпраща въ затвора въ Одринъ, а коня му — въ *Филипе*.[1]) Въ затвора Марко убива една ламя и пролежава тамъ три години; една вила-самовила му донася яденье отъ небето. — Арапитѣ почватъ да застрашаватъ Стамбулъ съ прѣвзиманье, когато на царицата дохажда на умъ, че Марко може да ги спаси. Затова той бива освободенъ, но поисква три месѣца врѣме, да се поправи, защото ужасно изпусталѣлъ. Слѣдъ изминаването на това врѣме той пожелава да си опита силитѣ съ прѣскачание на Тунджа. Като си възърналъ силитѣ, той поисква конь, но всичкитѣ конье, които му прѣдложили, той можелъ да хване за опашката и да ги запрати; затова изсвирва на своя конь, който го чува и дохажда при него; но понеже и той е изпусталѣлъ, Марко изисква и за него врѣме, за да се поправи. Дава му се. Съ пълни сили и голѣма войска Марко потегля срѣщу арапитѣ, побѣждава ги и се връща обратно. Но когато пиелъ вода отъ една чешма, нападатъ го деветьтѣ сина на *Юканския* краль, отвеждатъ го въ градъ *Юкана* и го фърлятъ въ затвора, дѣто той пролежава три години. Прѣзъ това врѣме царската дъщеря го пригледва тайно, влюбва се въ него и му се обѣщава да го освободи, ако той желае да я заведе като своя жена въ България. Марко се съгласява. Единъ день тѣ избѣгватъ; по пѫтя обаче Марко забѣлѣзва, че нейното „бѣло лице" е „като черна главня"; отъ това него трепетъ го побива, та иска да се отърве отъ нея. Когато по пѫтя тѣ сѣдатъ да си починатъ и момичето заспива, Марко избѣгва; но нейниятъ конь я събужда и тя догонва Марко, но тогазъ той я погубя. Марко си отива у дома, разказва всичко на майка си, като се горчиво разкайва за стореното зло.

[1]) Дали подъ това име се крие градътъ *Philippi*, чиито развалини A. Viquesnel видѣлъ въ 1863 г. и ги е изобразилъ въ своя атласъ (Paris 1863) pl. 21, fig. 4; или градътъ Филипополъ?

Формата на тая пѣсень, както изобщо и на цѣлия сборникъ на С. Ив. Б., е лоша, но съдържанието ѝ прѣдставя съчетание на много мотиви, които може би не фиксиратъ нѣкакви си опрѣдѣлени, реални отношения, а сѫ продуктъ на народната фантазия. Марко се сражава въ Анадолъ, но намъ не сѫ дадени други опорни точки, за да можемъ да констатираме дѣйствителни случки. Споменуватъ се Одринъ и Стамбулъ, а въ послѣдния е поставенъ турския султанъ. На всѣки случай тази пѣсень, понеже споменува синоветѣ на краля Юкански, стои въ зависность отъ ония пѣсни, които ни прѣдставятъ чърния арапинъ подъ образа на Орхана (С. Ив. Б. III и пр.). Макаръ че пѣсень Мсб. III, 95 е комай идентична съ разглежданата, но се отличава съ нѣкои особности, които я характеризиратъ като по-стара: тритѣ покани, които Марко получава, идатъ отъ хърватския, сръбския крале и цариградския царь Костадинъ; поканитѣ на първитѣ двама Марко оставя неизпълнени, а като отива при царь Костадина не му отблъсва прѣдложението, а го приема на драго сърце. Съ голѣма войска Марко потегля отъ Хърватско за Мала Азия и побѣждава арапитѣ. Поради споменуването на тѣзи кралье и поради положението, което Марко взима по отношение на тѣхъ, а особно неговата наклонность къмъ цариградския краль, както изобщо и по смисъла на основния мотивъ на тази пѣсень, може да се прѣдположи, че вмѣсто Марка въ старитѣ версии е стоялъ Момчилъ войвода; но намъ липсуватъ подробни свѣдѣния, за да можемъ да опрѣдѣлимъ врѣмето на появата на нашата пѣсень; впечатлението обаче, което тя оставя у насъ, ни насочва къмъ епохата на Момчила. Пѣсень Мсб. II, 94 изобразява Марка какъ гради „тежки задужбини“, за да изкупи своя грѣхъ по отношение на арапка дѣвойка. Майка му го намира на работа и на нейнитѣ запитвания той разказва съ дълбока душевна тѫга историята съ арапка дѣвойка и за грѣха, които той си навлѣкълъ съ нея. Тукъ се казва, че Марко е билъ въ Шамска земя (= Сирия) и че той носѣлъ дѣвойката задъ него на коня си въ бѣгството имъ; но когато я видѣлъ, че е черна, той ѝ заповѣдалъ да слѣзе и да се омие съ вода; като видѣлъ обаче, че при все туй тя не побѣлѣва, Марко я погубилъ. Твърдѣ интересна е пѣсень Милад. 54 „Маркова изповѣдь“. Ето вече три години става, какъ Марко лежи боленъ и не намира никакво изцѣление; неговата майка му казва, че той е боленъ отъ „грѣхове“, затова трѣба да отиде при попа да се изповѣда. Съ разбито отъ тѫга сърце, съзнавайки своето тежко прѣстѫпление, съ

горесть на душата Марко изповѣда своя грѣхъ, който той си е навлѣкълъ мимо своето желание, защото той самъ казва:

Се опуливъ въ Арапка девойка —
Кога видофъ пусто лице църно,
Лице църно, пусти зжби бели,
И ми дойде грозно и неарно. (стр. 64.)

Чрѣзъ тази изповѣдь той получилъ изцѣление на душата си и облекчение на своята съвѣсть.

Милад. 143, Кач. 164, 165, 166.

Милад. 143. Безъ позволението на султана Марко строи седемъ манастира върху Косово поле и когато ги свършилъ, той отива въ Скопие, за да построи тамъ манастира св. Димитрия. Когато обаче султанъ Мурадъ се научава за това, той прогласява, че който хване Марка и му го доведе при него, ще получи въ подаръкъ *гора Каменица, Сараево* и „сета *Босна* кървава“. Единъ арапинъ се наима да изпълни желанието на султана, но иска и други подаръци, та султанътъ му придава още градоветѣ *Сталакина* (тамъ, дѣто се сливатъ двѣтѣ Морави), *Радомиръ* и *Прилѣпъ*, а свърхъ това и коня, сабята, дѣтето и жената на Марка. Слѣдъ това арапинътъ се прѣобличa като монахъ, отива въ Прилѣпъ, па почуква на Марковитѣ порти и се научава, че Марко строи манастиръ въ Скопие. Отъ Прилѣпъ арапинътъ се упѫтва за Скопие, отива до вратитѣ на манастира и иска да благослови Марка („да му пее по една молитва“.) Зачуденъ отъ тая дързость на арапина, Марко го пита, що търси тука; но той отговаря, че не е арапинъ, а „църна калугера“ отъ Хилиндаръ. Извинявайки се, Марко се прѣкланя да го благослови мнимиятъ монахъ, но вмѣсто това арапинътъ му нахлузва една халка на врата, вързва го за сѣдлото на коня си и го повлича къмъ Цариградъ. Марко „пищи като люта змия“. Дочува го *айдутъ Дебелъ Новакъ „отъ висока Качанина града“* и поисква да освободи Марка. Наскоро той догонва арапина, сбива се съ него, но бива побѣденъ и вързанъ до Марка. Когато се научава за това по-старияътъ Новаковъ синъ, *Грушица*, пожелава да отърве Марка и баща си, но и него постига сѫщата участь. Подиръ него отиватъ единъ слѣдъ други и вторияътъ синъ на Новака — *Дели Татомирче, Янкула войвода* отъ града *Шидина* (= Сибина) и *Милошъ Огнянинъ*, но и тѣ биватъ побѣдени и вързани отъ арапина.

Пищатъ они като люти змии,
Небето и земята се тресатъ,
До край земя гласове се слушатъ:

Како що гърми свети Илия,
Тако отъ кральове гласове гърматъ.

Това дочува *Секула дѣтенце* отъ Будима града, взима сбогомъ отъ жена си и потегля за да настигне арапина. Но по-прѣди той прѣминува прѣзъ Скопие, дѣто се помолилъ въ Марковия манастиръ св. Димитрия. Слѣдъ това Секула бързо достига арапина и го извиква на борба; но арапинътъ се подиграва съ него, като му казва, че има още готови халки; той ще води шестътѣ юнака, както деверъ невѣста. Арапинътъ оставя вързанитѣ герои на пжтя, за да излѣзе на „юначки мегданъ“ съ Секула: най-напрѣдъ арапинътъ запраща своя боздуганъ, но е мѣрилъ въ челото на Секуловия конь, и когато тоя лѣга на колѣна, боздуганътъ прѣминува надъ главата на Секула; слѣдъ това редъ е на Секула; той мѣри въ гърдитѣ на араповия конь; когато и тоя лѣга на колѣна, боздуганътъ удря арапина право въ челото. Секула му отрѣзва главата, пъхва я въ конската си торба, освобождава героитѣ, па отива при султана, за да унищожи и него, ако наистина той е пратилъ арапина. Султанътъ се уплашва и казва на Секула, че ако му донесе една арапска глава, ще получи много подаръци; Секула измъква главата. Отъ това султанътъ се ужасно уплашва, дава му подаръци и му поржчва да унищожи всичкитѣ арапи. Слѣдъ това Секула се повръща въ Скопие при освободенитѣ, дѣто пируватъ три недѣли врѣме; на тѣхъ той казва да му съобщаватъ, кога се появи нѣкой арапинъ — той знае да ги побѣждава.

До колко тази пѣсень отразява дѣйствителни исторически отношения и почерпя своя сюжетъ отъ сжщинския животъ на южнитѣ славѣни прѣзъ 15. и 16. вѣкъ, ще покажатъ слѣднитѣ обяснения. Отъ разпоредбитѣ на султанъ Сулеймана ние се научаваме, че на християнитѣ и на евреитѣ не се позволявало да си строятъ църкви и манастири въ покоренитѣ отъ турцитѣ страни.[1]) Споменатиятъ въ нашата пѣсень манастиръ св. Димитрия е оня, за който сръбскиятъ историкъ П. Сречковичъ казва, че е построенъ въ днитѣ на благовѣрнаго и христолюбиваго Краля Марка, както това се вижда отъ надписа надъ вратата вжтрѣ въ манастира.[2]) Обаче мотивътъ на пѣсеньта е сжществувалъ по-рано, което може да се заключи отъ пѣсень Мсб. II, 120, дѣто се казва, че Вълкашинъ и Марко като построили манастира св. Архангелъ, нарисували и своитѣ образи върху вратата. Тѣзи образи сжществуватъ и до сега, обаче

[1]) Hammer, des Osm. Reiches Staatsverwaltung und Staatsverfassung, p. 183.
[2]) Гласникъ, 46: „Путничке слике“.

твърдѣ развалени.[1]) Въ послѣдната пѣсень не се споменуватъ турцитѣ и слѣдов. може да се прѣдполага, че строението манастиръ отъ Марка и Вълкашина е възпѣно първоначално въ една самостоятелна пѣсень къмъ края на 14. в., и по-късно е свързана съ жестокоститѣ на турцитѣ. Защото Миладиновата пѣсень, както е записана, не е произлѣзла по-рано отъ втората половина на 15. в. Марко отдавна не сжществуваше вече, но другитѣ личности сж живѣли именно по това врѣме, напр. подъ Мурадъ трѣба да се разбира Мурадъ II, *Янкула* е ромжнското название на Иоанъ Корвинусъ Хунияди — прочутиятъ унгарски войвода (въ сръбската епика той е познатъ подъ името Сибинянинъ Янко, а въ българската — Янко отъ Сибина), който побѣди султанъ Мухамеда II (1442 г.)[2]) въ гората *Куновица* (между Бѣла-паланка и Нишъ). Както ми се чини въ пѣсеньта е станало едно размѣнение между горитѣ Куновица и Каменица, т. е. съ „гора Каменица“ е означена въ нашата пѣсень „гора Куновица“, дѣто е станало сражението, а гора Каменица е проникнала може би по-късно въ епиката, именно отъ когато ония отъ чепинскитѣ българи, които не се потурчили (XVII в.), избѣгали въ тая гора и заселили тамъ селото Каменица.[3]) За образа на Секула ще говоримъ послѣ, а сега ще споменемъ за оня на *хайдутъ Дебелъ Новакъ*. За него познатиятъ сръбски ученъ Илариона Руварацъ ни дава добри разяснения.[4]) Споредъ него сжществували сж двѣ исторически личности подъ името Новакъ. Единиятъ се е казвалъ *Дебели Новакъ* и е живѣлъ къмъ края на XV. вѣкъ; за него Раичъ споменува, че той, както показва самото му име, е билъ много дебелъ и считалъ своето произхождение отъ българската царска фамилия на Шишмана и Страшимира. За този *Новакъ* мисли и Веранциусъ, когато казва (I, 317) „ad sua tempora cuncta accomodant et trahunt ejusmodi vastata castella et arces. Unde et Clyszurae pagum Clyszuram alii Novac Debegliae vocant, alii Marci Craglevitz, regulorum Graeciae eisque etiam originem locorum adscribunt“. А подобно е и съобщението на Dornschwan: „alda der Nowakh, ein Bulgarier und Markus Krayowith den Türcken lange Zeit grosse Widerstand gethan haben“, както и онова на пжтешественика Стефанъ Герлахъ (Tagebuch 1674, 517), който при селото Вѣтренъ видѣлъ развалени стѣни („Gemauer“), дѣто българскиятъ

[1]) Гласникъ, 27 стр. 267.
[2]) Иречекъ, Ист. Болгаръ 473.
[3]) Иречекъ, Ист. Болгаръ 584.
[4]) Гласникъ, 49: „Прилошци“ стр. 41.

деспотъ Novag Debeli е ималъ своето сѣдалище. Въ нашата пѣсень самъ Новакъ се описва тъй:

Мене викатъ айдутъ Дебелъ Новакъ
Отъ висока *Качанина* града,

дѣто подъ Качанина града може да се мисли *Кочани* (въ Малешевския балканъ, Македония), или *Кочиникъ*, сѣверно отъ Скопие. Другиятъ Новакъ наопаки е живѣлъ къмъ края на XVI. вѣкъ и се е сражавалъ съ ромънския войвода Михаилъ срѣщу турцитѣ; той е „*Баба Новакъ* — прочутъ разбойникъ“, който споредъ Руварацa е тъй нареченията *Старина Новакъ* въ сръбскитѣ народни пѣсни. Резултатътъ слѣдователно, до който Руварацъ дохажда, е, че е имало двама Новака: *Дебели* и *Старина Новакъ* и че когато сж се появили пѣснитѣ за първия, вториятъ не е сжществувалъ още; когато по-послѣ послѣдниятъ станалъ извѣстенъ, готовиятъ поетически образъ на първия е прѣнесенъ върху него. По-нататъкъ сжщиятъ авторъ дава обяснение и за героя *Дели Татомира*, като мисли, че подъ това име може да се разбира българскиятъ царь Страшимиръ (отъ Видинъ). Но това не е вѣроятно. По-приемливо ще бжде мнѣнието, че подъ този епически герой трѣба да се крие дѣйствително нѣкой отъ синоветѣ на Дебели Новака, който, като е произхождалъ споредъ Раича отъ рода на Страшимира, може да е запазилъ и родовото име на своитѣ прадѣди, като е нарекълъ една отъ синоветѣ си съ името на Страшимира, отъ тамъ — Дели Татомиръ. Разгледаната пѣсень се отличава съ добрѣ образувана епическа форма и живо, напрѣгнато съдържание, чието срѣдоточие образува стълкновението между религиитѣ. Живото излизанье на седемъ героя върху сцената, тѣхнитѣ отдѣлни борби съ арапина, а особно оная на Секула, чрѣзъ когото християнството възтържествува — всички тия нѣща сж прѣдадени съ истински хомерически тонъ и пластичность. Нашата пѣсень се е появила навѣрно прѣзъ 15. или 16. вѣкъ и се локализира положително въ Македония.

Кач. 164, 165, 166 сж почти идентични съ Милад. 143 и не показватъ никаква особность. Мсб. VII, 95 „Марко Кралевике унищожава сватбарския данъкъ“,[1]) Милад. 123 „Нѣмечка кралица и Марко“. Първата отлична пѣсень ни изобразява Марка, какъ той една сутринь излиза отъ своя „*Варошъ*“ и отива въ Косовска „нахия“ да я обиди.

[1]) Въ много точки тая пѣсень се съгласува съ Filipović, II изд. LIV.

Ушче първи петли не пеали,
Той се фърли Шарцу на рамена
И ми тръгна по бели друмове.

Слѣдъ като миналъ Скопие, Качанскитѣ клисури, Марко навлиза въ Косовската нахия и въ Косово поле, дѣто сѣзира „косовка дѣвойка“, но като си мисли, че тя е вдовица, поздравя я тъй: „добро утро косовко вдовице!“ Тя му отговаря, че не е вдовица, а мома; Марко я пита слѣдъ това, защо ѝ сж побѣлѣли коситѣ и повѣхнало бѣлото ѝ лице и защо не се е омжжила. Тя отвръща, има 30 години вече отъ като „черни арапинъ“ е закупилъ „сватбаринатa“,[1]) която за младоженика е 33, а за булката — 30 минца; нейнитѣ братя сж бѣдни и не могатъ да платятъ сватбарския си данъкъ, поради което не могатъ да се оженятъ; затова ѝ сж коситѣ побѣлѣли и пр. Великодушно Марко изважда 30 минца, дава ги на момата, за да може да се ожени, па я пита за жилището на арапина. Тя му го обажда; Марко се упжтя къмъ него, пазачитѣ на което обаче го сѣзиратъ и съобщаватъ на арапина:

По друмъ идетъ, страшенъ е делия
И страшно ми коня налютило:
Одъ нози му огонъ искри летатъ,
Одъ уста му бели пени пагетъ,
Одъ носотъ му сини пламни биетъ,
Одъ очи му секавици пушчатъ.
И най страшно ми се променило:
На плешчи му кожуфъ одъ мечишче,
На глава му калпакъ одъ вълчишче,
И во уста нещо църно носитъ,
Како ягне половинъ годишно.

Арапинътъ заповѣдва на своитѣ пазачи да вематъ оржжието на Марка, но тѣ се разбѣгватъ, когато той се приближилъ къмъ тѣхъ. Като дошелъ при арапина „отъ прѣко море“, Марко го пита, колко минца сватбарина ще му иска; арапинътъ се разядосва, че Марко нелпае опрѣдѣлената сума, и му изисква два пжти повече, защото е много голѣмъ. Но Марко дава само три минца, като му обяснява, че нѣма повече; арапинътъ обаче хлопва Марка съ боздугана си, но това той изплаща съ своя животъ. Марко унищожава и неговитѣ хора, отъ които оставя само трима за да прогласжтъ, че отъ сега нататъкъ женитбата ще става безъ всѣкакви даждия, понеже

[1]) Сватбарскиятъ данъкъ въ разпоредбитѣ на султанъ Сулеймана се състоялъ: за мома, която иска да се ожени — 60, за вдовица — 40 аспри; бѣднитѣ плащали наполовина. Hammer, des Osm. Reiches Staatsverwaltung und Staatsverfassung, p. 202.

Заплатила Маркова десница,
Заплатила сета сватбарина.

Тази пѣсень се отличава съ едно особно трогателно изображение на печалното положение на косовска дѣвойка, която поради голѣмия сватбарски данъкъ не може да се ожени; но дѣвойката се възвисява въ нашитѣ очи не само защото сама страдае, а защото тя страдае и за своитѣ братя, които сѫ подвергнати подъ гнета и жестокоститѣ на арапина; Марковитѣ горѣщи съчувствия къмъ страдащата дѣвойка и неговата възвишена задача да се сразява и унищожава злото въ какъвто образъ и да се яви то; истинско хуманниятъ характеръ на Марка, чиято свѣтовна задача се състои въ това, да отсича постоянно отново израстващитѣ глави на цербера, та да направи да възтържествува доброто — всичко това изпъква прѣдъ нашитѣ очи съ своето величие и възвишеность. Пѣсень Милад. 126 е зависна отъ горната.

Прѣкрасната пѣсень Мсб. III, 98 като че фърля слаби отражения отъ боя при Марица (1371), но и липсуватъ точни доводи. Тази пѣсень стои въ зависность отъ прѣданието, споредъ което Вълкашинъ, като се спасилъ отъ вълнитѣ на Марица, билъ убитъ отъ единъ турчинъ поради скѫпото му облѣкло.[1]) Една „туркиня дѣвойка“ отива една сутринь на Марица да бѣли платно, но водата отеднѫжъ протича кръвна, като носи много глави и единъ раненъ юнакъ, който помолилъ момата да го извади съ помощьта на платното; тя го спасява, но братъ и, Мустафа ага, го погубя, за да му вземе скѫпоцѣнното облѣкло и оржжие. Мустафа ага, така прѣмененъ, отива на Косово, дѣто Марко го погубя, понеже мисли, че той пъкъ е убилъ неговия побратимъ Андреаша и му е облѣкълъ дрѣхитѣ. Когато султанъ Селимъ се научава за това, заповѣда да погубятъ Марка, но никой не се наима; тогава той го повиква писмено при себе си, за да му види юначеството. Марко отива при султана и го заплашва съ смъртъ, но съ добри думи и голѣми обѣщания султанътъ омилостивя Марка, който въ заключение казва

Еве това я юнаство имамъ —
Да ти свалимъ глава одъ рамена,
Та да знаешъ, кога че да пратишъ,
Да ти дойде Марко Кралевичи;
Току айде царо да ти простамъ.

[1]) Гласникъ XXXV „Цар Урош и краљ Вукашин“ отъ Чед. Мијатовичъ.

XI.

Марко освобождава три синджира роби.

Мсб. II, 102; XI, 25; XIII, 99; Милад. 148; Кач. 126, 127; Ястребовъ 103, 261, 269; С. Ив. Б. XII; Шапк. III, 401.

Като прѣдставитель на тази група ще вземемъ песеньта Мсб. XI, 25. Въ сѫбота вечерь Марко седи съ майка си на вечеря; тя го заклина, утрѣ като тръгне за черква, да не взима съ себе си оржжие, защото ще пролѣе кръвь, та ще оскверни светата недѣля. На утрото, когато Марко се кани да тръгне за черква, жена му Елена го пита, да му постави ли на коня „юначкото оружие,“ но той и отказва, понеже майка му не желае това. Обаче Елена тайно скрива въ седлото на коня „сабля на сглабове“, па поржчва на тоя послѣдния, когато види Марка въ неволя, да му обади саблята, инакъ — да си мълчи:

Двашъ се, тришъ се у ѫжре враща,
Та на Шарца она заржчаше:
Леле тебе Шарца добра коня!
Като идешъ тамо на друмове,
Ако видишъ некаква неволя,
Да си кажешъ сабя на сглабове;
Ако нема нищо на неволя,
Немой казва сабля на сглабове.

Отивайки въ черква, Марко забѣлѣзва по пѫтя, че гората е повѣшала, па я пита за причинитѣ; гората му отговаря, че е повѣшала отъ жалость по тритѣ синджира роби, които били прѣкарани прѣзъ нея. Тутакси Марко се затича да достигне робитѣ, минува покрай тѣхъ, па се спира да ги гледа като се извървяватъ. Една млада невѣста го кори, че не я освобождава; когато обаче Марко я упознава, прѣдлага откупъ на арапитѣ, но тѣ не се съгласяватъ, като му казватъ, че и за него има една халка на синджира.[1]) Силенъ гнѣвъ обзима Марка, да се стърпи той неможе, та дограбча отъ коня си скали и камъни, за да утрепе арапитѣ:

Разлюти се кралевике Марко,
Разлюти се сърце у юнака,
Та остана малко на назаде,
Та зафана отъ конь да се своди,
Та си бере скали и камъне,
Да загажда у църни арапе.

[1]) Ср. „Не е позволено да се повръщатъ робитѣ въ страната на невѣрницитѣ, или пъкъ да се освобождаватъ съ малъкъ откупъ, защото отъ това непріятелътъ добива сила“. Hammer, des Osm. Reiches Staatsverwaltung und Staatsverfassung, стр. 116.

Но коньтъ Шарко му обажда скритата сабя; съ нея Марко унищожава арапитѣ, освобождава робитѣ, дава имъ пари и ги изпраща да си отидатъ по домоветѣ. Марко продължава своя пѫть — той отива въ Дечанския манастиръ но като дошелъ при него, той не влиза вѫтрѣ, а развежда умисленъ своя конь около манастира. Монаситѣ очакватъ съ нетърпѣние Марка. Когато игуменътъ го съзира отъ прозореца на манастира, запитва го, защо не влиза въ черква. Марко съ съкрушено сърце му разказва, какво извършилъ прѣди малко: прѣдъ Бога и прѣдъ майка си той сгрѣшилъ, за дѣто пролѣлъ кръвь и се счита за недостоенъ да влѣзе въ черквата. Но игуменътъ му обяснява, че доброто, което Марко е сторилъ по поводъ на тоя случай, изкупува неговия грѣхъ; слѣдъ това Марко се причестява.

Тази прѣкрасна пѣсень, която се отличава съ истински епически тонъ и изобразителность, е забѣлѣжителна по това, че въ нея вѣрно е схваната и послѣдователно прокарана една важна чърта отъ Марковия епически характерь, именно неговото *нравствено величие;* тукъ се изразяватъ много силно както неговото страхопочитание къмъ Бога и майка му, тъй и неговата душевна борба. Цѣлата пѣсень е надѫхана съ печаль и възбужда у читателя дълбоко трагично впечатление. Чрѣзъ споменуваньето на града Нови-Пазарь и Дечанския манастиръ, нашата пѣсень сочи къмъ западната граница на Македония, дѣто може би се е случило подобно събитие. Другитѣ пѣсни отъ тази група не се характеризуватъ нито съ особно схващание, нито пъкъ съ особна форма, а излагатъ съвършено сухо основния мотивъ. Тѣ се намиратъ вънъ отъ всѣкаква зависность по врѣме и мѣсто. Само отличната пѣсень Милад. 148 ни изобразява сърцераздирателното отношение между Марка и зелената гора, която повѣнала поради сълзитѣ на робитѣ, като се отличава, при това и съ завършенъ епически езикъ, украсенъ съ много рисуещи епитети.

Тази група пѣсни се е появила подъ влиянието на тѫжното впечатление отъ звѣрскитѣ жестокости на турцитѣ по отношение на християнитѣ; въ тѣхъ се изразява отъ една страна чувството на ужасъ отъ дивата, тиранската человѣческа натура и съжаление къмъ плачещитѣ и ридаещитѣ нещастници. Ние притежаваме достатъчни исторически свѣдѣния, които поразително се схождатъ съ изображенията въ пѣснитѣ. Тия исторически съобщения ни разправятъ, че цѣла глутница хора, купувачи и прѣкупувачи, наречени *cotzonen* или по латински *laniftae, mangones,* сѫ слѣдвали слѣдъ мухамеданската войска и сѫ купували „всичкитѣ християни, които сѫ бивали взети роби отъ редовната войска и били докарани живи въ лагера; тѣ, купувачитѣ, водѣли съ себе си камили и мулета, слѣдъ които вързвали дълги вериги, често пѫти тъй дълги, че въ тѣхъ могли да навържатъ около 50—60 човѣка; навързуватъ, слѣдователно, бѣднитѣ хорица на вериги, както по насъ навързуватъ напр. кучета, конье или други животни“.[1])

XII.

Богъ намалява Крали Марковата сила.

Мсб. II, 116; Библ. св. Климентъ 1889, кн. VIII стр. 165—172; Милад. стр. 528 (прозаич. разказъ).

Началото на първата пѣсень ни прѣдставя Марка въ едно общество отъ кралье и банове. Всѣки отъ тѣхъ се хвали съ своето юначество, най-много се хвали обаче Крали Марко, като казва, че ако земята имаше ржчка, той би я обърналъ. Всички избухватъ въ смѣхъ и му казватъ, че дори и баща му, който бѣ извънреденъ герой, не се е хвалилъ толкова много. Разядосанъ отъ това Марко отива у дома си. По пѫтя го срѣща „дѣдо Господь“ въ образа на старъ човѣкъ, за да му намали на половина силата, инакъ Марко би причинилъ голѣми загуби, ако обърне земята. За тази цѣль Богъ поставя на пѫтя една торбичка, пълна съ пръсть и моли Марка да му я повдигне на гърба, защото самъ той е старъ и немощенъ човѣкъ. Марко поисква да я грабне съ своята „гаргия“, но тя се прѣчупва на двѣ отъ тежестьта, та той се навежда отъ коня да я надигне съ ржка, обаче пакъ не му се удава. Отъ напрѣганието, което Марко употрѣбилъ, краката на Шарка потъватъ до колѣнѣ въ земята,[2]) а и *отъ това Марковата сила се намалила на половина,* въ замѣна на което

И отъ Бога благословъ той добилъ
За да биде Марко многу итъръ.

Мотивътъ, който тука се явява като епизодъ, е развитъ въ самостоятелна пѣсень въ Библ. св. Кл. VIII. Въ началото на тая пѣсень се изказва едно хвалебство въ честь на Бога, а слѣдъ това се нафърля въ едри краски извънредно нагледенъ образъ отъ Марка.

[1]) *Tuerckische Historien* von der Tuercken Ankunft | Regierung Königen | и т. н. Aus Italienischer Sprach in unsere Teutsche verdolmetscht durch Heinrich Mueller | der Rechten Lecentiaten und freyen Kuenste Magister. Cap. I (der gefang. Christen). Frankfurt am Mayn M. D. XIII. (unpaginirt).

[2]) Единъ отъ великанитѣ на краль Rother (König Rothers Riesen), като се разгнѣвилъ отъ ядъ, потъналъ до колѣнѣ въ земята.

Още отъ първитѣ части и началото на третята се появява експозицията на послѣдующето дѣйствие, което се развива слѣдовитто до самата висша точка: спогнатъ отъ велика сила, Марко не знае що да прави съ нея, защото нѣма никой, съ кого да се сражава; около него е глуха пустиня. Най-сетнѣ той се извръща къмъ небето, вижда блѣстещата вечерница какъ грѣе и се смѣе, па я пита, да ли е видѣла подобенъ герой, както него; тя му отговаря, „ни е било, нито пакъ ке бидитъ“. Възгордѣнъ отъ това, Марко продумва на вечерницата: но ти не ме познавашъ още; дори съ самаго Бога бихъ се сборилъ, ако слѣзѣше на земята и ако тя имаше рѫчка, азъ бихъ я повдигналъ. На това звѣздата не отвръща нищо, лицето ѝ притъмнява, заплаква и изчезва. Марко се разтѫпкува насамъ нататъкъ на коня си, всичко около него трепери; най-сетнѣ Богъ поглежда отъ небето къмъ земята, смилява се за нея, защото не ще може да удържи повече Марка; затова той слиза на земята и както по-горѣ, отнима половината отъ Марковата сила, като му казва, че отъ тукъ нататъкъ *ще навива своитѣ неприятели съ хитрость.*[1]) Усмиренъ отъ това, Марко отива въ Прилѣпъ, оженва се и става господарь на страната си. Проф. Wollner е на мнѣние, че мотивътъ за намалението силата на Марка въ южнославѣнската епика се е появилъ подъ влиянието на персийското епическо прѣдание.[2])

XIII.

Марко и Беле отъ Костуръ.

Мсб. XII, 68; XIII, 101; Кач. 159 и пр.

Тази група изобразява едно дѣйствително събитие отъ живота на Марка, именно неговитѣ борби съ Балша за града Костуръ. Обаче прѣзъ вѣчното скитанье на устната традиция, историческиятъ фонъ на тѣзи пѣсни се е затъмнилъ, така че тѣ съдържатъ много слаби спомени отъ оная епоха; само името на града Костуръ (Македония) и онова на Балша (който собствено се явява подъ разни имена: *Беле* — въ Мсб. XIII, 101; Кач. 159; *Гина* — въ Мсб. XII, 68) напомнятъ за дѣйствителното събитие между Марка и Балша. Въ Марково отсѫтствие Балша II и Андрея Мусаки завзели въ 1327 или 1373 г. града Костуръ, който принадлежалъ на Марка

[1]) Ср. Милад. стр. 528: *Фальба Маркова.* За да накаже Марковата надмѣность Богъ праща Ангелъ да му отнеме, както по-горѣ, силата. Отъ тогава той „со хитрость сѣде и подмамка наделвеше другитѣ юнаци, како Гина Груица, и др.“

[2]) „Einige Spuren des Einflusses der iranischen Heldensage auf die Südslavische“ in den Indogerm. Forschungen IV, p. 455. Ср. Период. Спис. кн. 58, стр. 651.

Народната традиция разправя, че Марко се опиталъ съ помощьта на султана да вземе обратно града. М. Орбини съобщава, че съ съдѣйствието на султанъ Баязида, Марко сполучилъ да прѣвземе отново Костуръ, но трѣбвало да го напустне, защото противника му Балша получилъ подкрѣпление отъ своя братъ. Така Балшичитѣ отъ 1375 год. станали господари на града; послѣдниятъ Балшичъ, на име *Гина*, е може би първообразътъ на епическата личность „Мина отъ Костуръ.“[1]) Пѣсень Мсб. XIII, 101 отразява тъмни проблески отъ дѣйствителнитѣ причини за неприятелскитѣ отношения между Марка и Балша, именно Маркова жена Елена е послужила за поводъ на тѣхния раздоръ.[2]) Марко се скаралъ съ жена си Ангелина, защото тя не му давала да пие достатъчно вино, затова той отива да живѣе въ Солунъ. Тя му пише да се върне, но Марко отговаря, че ще остане тамъ 6 години; прѣзъ това врѣме тя трѣба да го чака: ако той не се върне, тя трѣба да се ожени, но само за *по-добръ* юнакъ отъ него. Жена му, обаче, не чаква и се оженва за *Беле Костурчето*, който ограбя кѫщата на Марка и се завръща въ Костуръ. Увѣдоменъ отъ майка си за станалото, Марко се упѫтва прѣоблеченъ като калугеръ къмъ Белевата кѫща, сполучва да влѣзе вѫтрѣ и погубя Беле, а жена си изгаря. Пѣсень Кач. 159 се съгласува изобщо съ горната, а въ пѣснитѣ Милад. 102, С. Ив. Б. V, Мсб. XIII, 86, Марковиятъ противникъ се явява подъ името *Гино*, Милад. 102. Марко постилъ, па се кани да иде да се причести въ черквата св. Архангелъ, като при това не иска да вземе никакво оружие; жена му обаче полага сабята му подъ гривата на коня, на който и поржчва:

„Коню, коню жити црни очи!
Ако видишъ негде Марко во зло,
Да му кажешъ негва остра сабя.“

Но пѫтя Марко срѣща *Гина Арнаутче*, който му казва, безъ да го познава, че отива да грабне сестра му. Марко заминава по-нататъкъ, но Марко му обажда сабята; Марко се повръща да се бие съ Гина. Най-напрѣдъ се сражаватъ съ сабли, послѣ се хващатъ за рамената, при което Марко тъй силно бива ударенъ о земята, че се забилъ въ нея до врата. Съдбата му е рѣшена, но той моли Гина да го отведе при неговата кръчмарица, за да го погуби

[1]) Гласник, 49 р. 199—200. г. Анд. Гавриловић (Глас. срп. кр. акад. LVIII 37, 1900, стр. 130) мисли, че „Мини-Миљи-Михни од Костура требва тражити пара у латинским господарима породице Гропа.“

[2]) Пречекъ, Истор. Болгаръ 483.

прѣдъ нея; тя ще се зарадва отъ това, понеже Марко не ѝ заплатилъ изпитото вино. Но въ сѫщность, тя му била посестрима. Гино изпълня молбата му, кръчмарицата обаче тайно освобождава Марка отъ веригитѣ и му дава възможность да погуби *Гина*. Въ Мсб. XIII, 86, Марко устроява три софри: една за бѣдни хора, друга — за срѣдни, а третя за богати; но понеже нѣма риба за софритѣ, той отива да донесе. По пѫтя го срѣща Гино, който като не го познава, заплашва, че отива да обере кѫщата на Марка; но послѣдниятъ го погубя. С. Ив. Б. V се съгласява съ тази пѣсень напълно. Не може да се каже обаче, дали подъ името *Гино* може да се разбира послѣдниятъ господарь на Костуръ, или единъ отъ двамата деспоти въ Албания, *Гиносъ Буясъ*, който въ 1378 год. бѣ побѣденъ отъ Янинския Тома и взетъ робъ. Названието Арнаутче говори за послѣдния. Г. Ан. Гавриловић въ своята статийка „*Историјска сећања* у неким народним песмама о краљевићу Марку“ (*Глас* срп. кр. акад. LVIII (=37), 1900, стр. 115—141) мисли, че въ основата на епическата личность *Ђемо Брђанин* въ сръбската пѣсень, Вукъ II, 68, е легнала нѣкоя отъ личноститѣ на арбанашкитѣ князе съ наименование *Гино;* но кой Гино именно г. Гавриловић не ни казва. Освѣнъ това, той мисли (стр. 124), че тая група пѣсни отъ сборника на Милад., въ който противникъ на Марко се явява *Гино* (Гино Арнауче, Динче Арнауче и Гино Латининъ), сѫ близки или далечни варианти отъ Вуковата пѣсень II, 68. Но пѣснитѣ на бр. Миладинови сѫ записани въ Македония, западната часть на която е била нѣкогашната Маркова държава. И самъ г. Гавриловић, малко по-горѣ въ своята работа (стр. 116) казва, че тамъ именно (областьта между Костуръ, Охрид. езеро, Шаръ и Вардаръ) — „на том простору ваља поглавито и тражити основу народног предања и певања: догађаја, ту засновани и упамећени, пренесоше се песмом и причом далеко, до граница раније поменутих; тамо се поетска страна њихова улепша, дође до врхунца, али историски део у њима потамне, локализова се изнова и с новога гледишта.“ Щомъ е тъй, не може ли да се счита Вуковата пѣсень като варианть отъ идентичнитѣ пѣсни на Миладиновия сборникъ, които сѫ записани тамъ, дѣто и споредъ г. Гавриловића трѣба да се търси основата на народното прѣдание и пѣние за Крали Марка?

XIV.

Марко и Муса Кеседжия.

Кач. 168, 169; Мсб. VIII, 100; Шапк. III, 423; Ястр. стр. 60.

Кач. 168. Марко търси цѣли три дни и три нощи Муса Кеседжия, за да се сражава съ него; но като немогълъ да го намѣри, отъ досада напада го дрѣмка. Когато заспалъ, Шарко забѣлѣзва, че се приближава къмъ тѣхъ нѣкакво чудовище („хала“), затова събужда Марка. Послѣдниятъ, като видѣлъ халата, изплашва се, обаче иска да се срази съ нея, но вижда, че тя не е нищо друго, освѣнъ Муса, който не разпознава Марка, та го пита за него; Марко му отговаря: „съ Марка думашъ, Марка не познавашъ“. Слѣдъ това се открива една ожесточена борба, която трае три дни и три нощи; Марко бива поваленъ на земята, затова той вика своитѣ сестри — вилитѣ — на помощь; тѣ дохаждатъ тутакси и му пришепнуватъ на ухото: „да куде су потайни ножове“; Марко ги еималъ у себе, но заборавилъ да ги употрѣби; сега съ тѣхъ той убива Муса, който пада върху Марка, та го затисва, както и въ борбата му съ евреина. Вилитѣ го избавятъ и отъ тая напасть. Мсб. VIII, 100 се схожда съ прозаическия разказъ Мсб. VI, 133—134, а освѣнъ това има нѣщо общо и съ Вукъ II, 67 по съдържание, но никакъ не и по поетическа обработка. Царьтъ фърлилъ Марка въ темница, дѣто Марко убива една ламя и пролежава 9 години; прѣзъ това врѣме той не получава нищо за яденье, освѣнъ малко хлѣбъ отъ една стара баба, та затова изпусталѣва страшно. Муса се прочулъ много; той изплашилъ свѣта съ своитѣ жестокости, а сега застрашава и царя. Когато послѣдниятъ узналъ, че Марко е живъ още, освобождава го; неговата брада достигнала до земята, а ноктитѣ — педя и чоперекъ. Слѣдъ като го обръснали и остригали, царьтъ му дава, по негово желание, единъ мѣсецъ врѣме, за да се поправи. Марко дошелъ въ себе си, слѣдъ което се упѫтва срѣщу Муса, намира го; но прѣди да се ударятъ Муса пита Марка, дѣ е билъ досега; Марко не му отговаря, а го приканва на бой. Близу до юнацитѣ сражаватъ се и тѣхнитѣ конье. Когато Марко видѣлъ, че ще бѫде навитъ, повиква на помощь своята посестрима самовилата, която дохажда и му врѫчва единъ боздуганъ; съ него Марко поразява противника си. Муса ималъ 9 сърца, понеже бозалъ отъ 9 майки, а затова е билъ и толкова силенъ юнакъ. Тая пѣсень е прѣтърпѣла влияние отъ хайдушкия духъ; нейната форма е смѣшение отъ 10 и 8-сричен стихъ; тя, както менъ се чини,

се е доста отдалечила отъ първоначалния вариянтъ. Отъ нейнитѣ елементи е съставена и пѣсень Шанк. III, 423, но като че тая подирната фиксира по-вѣрно епохата на Мусовитѣ жестокости и затова се прѣдставя и за по-стара. Споменуваньето „Качански клисури“, както и у Вукъ II, 67 „Уз Клисуру тврда Качаника“, сочи къмъ сѣверо-западна Македония — мѣстото на дѣйствителното историческо събитие. Едно особно елементарно настроение е легнало въ основата на тази пѣсень: Марко лежи въ одринската темница, неговото жилище е запустѣло: дворъ е обрасълъ съ пелинъ, а старото дърво — изсъхнало; връхъ него кацнали три кукувици:

Една кука туку овде-онде,
Друга кука вече ичъ не може,
Трекята е вече осипнала.

Нѣрвата е Марковата майка, втората — Марковото „любе“, а третята — неговата сестра. Но подиръ нѣкое врѣме Марка го освобождаватъ и т. н., както и въ пѣсень Мсб. VIII, 100. Съ помощьта на вилитѣ Марко побѣждава Муса. Слѣдъ това той отива при султана и за възнаграждение иска да царува три деня вмѣсто него; прѣзъ своето тридневно царуванье Марко унищожава тъмницитѣ, като ги напълня съ камъни. Въ Ястреб. стр. 60 се явява вмѣсто Муса — Курунъ разбойникъ. Дали мотивътъ за Марковото лежанье въ тъмницата, както това е въ пѣснитѣ Мсб. VIII, 100, Шанк. III, 423, Вукъ II, 67, е принадлежалъ къмъ първото схващанье въ пѣснитѣ за Муса, не може да се каже, защото Муса се явява въ тѣзи пѣсни, макаръ и съ собственото си име, въ образа на традиционния арапинъ; пѣснитѣ за борбата на Марка съ арапина, въ които тоя мотивъ се съдържа, сж се появили по всѣка вѣроятность по-рано и можеха слѣдователно да повлиятъ върху Мусовитѣ пѣсни.

Коя историческа личность е послужила за образуваньето на епическата фигура на Муса Кеседжия? Има двѣ исторически личности, извѣстни подъ това име: Муса, синъ на Баязида I, който бѣ изпратенъ отъ брата си Мухамеда отъ Азия въ Европа, за да погуби другия си братъ Сулеймана, владѣтельтъ на европейска Турция, но биде побѣденъ при Златния-рогъ отъ Сулеймана и бѣ принуденъ да се отстрани къмъ сѣверъ въ Тракия, дѣто извърши много жестокости, та си спечели прозвището „кеседжия“. По-послѣ той сполучи да погуби Сулеймана, но намѣри силенъ противникъ въ лицето на брата си Мухамеда и Сулеймановия синъ Орхана; Муса хвана обече послѣдния, ослѣпи го и прѣвзе страната на Богдана, славѣнски господарь въ Македония, защото тоя се сражавалъ срѣщу него отъ къмъ страната на Мухамеда. Тоя, заедно съ Богдана и Стефана Лазаровичъ подгони Муса къмъ сѣверъ прѣзъ Овче поле (на истокъ отъ споменатото Кочани) и се удари съ него въ рѣшително сражение при с. Чамурлу (близу при Самоковъ) въ 1413 год.; тукъ Муса, тоя ужасенъ „зкѣрк“ споредъ думитѣ на К. Костенечки, бѣ погубенъ.

Второ. Руварацъ мисли, че въ сръбскитѣ пѣсни подъ името Муса по-скоро може да се подразбира Мойса, единъ отъ добритѣ герои на Г. Кастриотъ, като се основава въ това си твърдение, главно върху слѣдното съобщение отъ К.-Миошичъ:

J povedi od Dubra viteza
Po imenu Mojsiju vojvodu
Srbski pobro, *Musu Arbanasu*

и върху Вукъ II, стр. 401 „Вино пије Муса Арбанаса“. Руварацъ твърди, че Муса въ българскитѣ пѣсни е съвършено друга личность отъ оная въ сръбскитѣ. Доказателство за това той намира въ една пѣсень отъ сборника на П. Р. Славейковъ,[1]) въ която се разправя, че царьтъ се обърналъ за помощь къмъ заробения герой *Кара Богдана*, да го отърве отъ Муса. Но Богданъ като не се наелъ да се сражава съ Муса, казалъ на султана, да се обърне къмъ Марка въ Прилѣпъ. Кара Богданъ въ пѣсеньта е по-горѣ споменатия Богданъ. Туй, което въ тази пѣсень, казва Руварацъ, се говори за Богдана, е прѣнесено въ сръбскитѣ пѣсни върху Марка. Албанскиятъ Муса е билъ отначало на длъжность при Г. Кастриотъ, но послѣ минува на страната на Мухамеда, който го употрѣбилъ въ борбата си срѣщу Кастриота; слѣдъ врѣме обаче Муса прѣминува пакъ къмъ послѣдния и се сражавалъ съ щастие срѣщу турцитѣ.[2]) Халански (III, 503) акцентира мнѣнието на Руварацъ. И споредъ насъ то е твърдѣ вѣроятно. Разбира се, че най-напрѣдъ сж се образували пѣсни за турчина Муса, защото той е живѣлъ не само по-рано отъ албанеца Муса, но и съ своитѣ жестокости е фраширалъ народната фантазия, когато послѣдниятъ е станалъ извѣстенъ, може би, едва слѣдъ 1444 г. като началникъ, поставенъ отъ Г. Кастриотъ на чело на албанското възстание. Пѣснитѣ, които сж се образували и за послѣдния, сж се слѣли въ скитьнето на устната традиция съ ония за Муса Кеседжия по сходството на името. Но българскитѣ пѣсни иматъ прѣдъ очи изключително Муса Кеседжия — синътъ на Баязида I.

[1]) Тоя сборникъ е станалъ библиографска рѣдкость; за мене той бѣ недостѫпенъ.
[2]) Руварац, „Две студентске расправе“ p. 54—55.

XV.

Марко и Арватка дѣвойка.

Мсб. I, 62; Мсб. II, 100, 107; Мсб. X, 80; Кач. 170, 171, 172.

Мсб. X, 80. Една воинствена „Арватка дѣвойка“ е присвоила въ ржцѣтѣ си такава сила, че не позволява на другитѣ дѣвойки да се мжжатъ доклѣ тя сама не се омжжи. Бѣднитѣ хорица се оплакватъ на Марка и му пишатъ да ги отърве отъ тази дѣвойка, за което ще получи голѣми подаръци. Писмото заваря Марка въ Прилѣпъ въ механата, когато той пие вино съ своитѣ вѣрни другари: Милошъ „вреденъ юнакъ“, Янкула войвода, Момчило добръ юнакъ и Рельо шестокрильо. Отъ жалость Марко се разплаква, съобщава на другаритѣ си съдържанието на писмото и всичкитѣ рѣшаватъ, да отидатъ на помощь на страдащитѣ; тѣ *навлизатъ въ страната на Арватка дѣвойка:*

Де влѣзная у нейната земня,
Де сгазия шесъ саати мѣсто (ст. 85—96).

Тя ги съзира, въоружава се и отива да се сражава съ тѣхъ. Нейната поява тъй ги изплашва, че тѣ се разбѣгватъ, но дѣвойката ги настига и ги пита, що сж и какво сж, па фърля прѣдъ тѣхъ своя „калпакъ“, като имъ казва, че който го повдигне и го постави на главата си, той ще стане нейнъ любовникъ. Всички се опитватъ, но напразно; най-сетнѣ се опитва и Марко, който издига калпака, но нарочно не го поставя на главата си; отъ това дѣвойката се разядосва и фърля героитѣ въ тъмница, дѣто тѣ лежаватъ цѣли три години. За великдень тя имъ праща червени яйца, за Гергьовдень — агне и пр., за да знаятъ, кое годишно врѣме иматъ. Слѣдъ като се изминали тритѣ години, на Релью се удава да изнесе героитѣ на крилата си прѣзъ комина, обаче да изнесе Марка — било много мжчно:

Ретъ е дошло Маркоте юнака;
Па го зема Релью шестокрильо,
Повдигна го — оно се не дига:
Тежко било, Богъ да го убие.

Въ всѣки случай, Релью изнесълъ и него и всичкитѣ юнаци избѣгватъ. Чрѣзъ сънь дѣвойката узнава за станалото, та се въоружава и иска да ги догони:

Па си тури тоя самуръ калпакъ,
Па си яна коня ластоица:
Тури нога у десна зенгия;
Дуръ да тури море и оная —
Виуръ ветъръ подъ ясното небо.

Когато Марко забѣлѣжилъ, че ще ги стигне дѣвойката, прѣоблича се като монахъ и остава назадъ отъ другитѣ; Арватка дѣвойка го настига и пита за бѣгълцитѣ, но той ѝ обажда, че тѣ сж вече толкова далечъ, че не може ги достигна. Освѣнъ това Марко ѝ казва, че макаръ тя и да е юнакъ надъ юнаци, обаче все си остава жена: не може да върти добрѣ сабята, нито пъкъ да язди както трѣба конь; затуй той желае да я научи. Тя, като всѣка жена, „краткоумна жена дългокоса“, слиза отъ коня и го прѣдава заедно съ сабята на Марко, който се фърля на коня, погубя дѣвойката, а тя умиращецъ го проклина:

Мене тука гробо че ми баде,
Я отъ тебе нийде гробъ да нема.

По този начинъ Марко освободилъ „клетитѣ сиромаси“, отъ жестоката дѣвойка! Тази хубава пѣсень, която състои отъ 455 десетосрични стиха, се отличава съ издържанъ епически езикъ и разнообразно съдържание; врѣмето и мѣстото на нейната поява не могатъ да бждатъ опрѣдѣлени, обаче отъ общия характеръ на тая група, както ще видимъ, заключаваме, че се е появила прѣзъ 15. в. Съпоставянето на Марка съ дѣвойката дѣйствува комично, но общото естетическо впечатление се накърнява отъ това, че Марко е изгубилъ своя рицарски духъ и се прѣобърналъ на единъ страхливецъ, който дѣйствува само съ измама. Мсб. I, 62: седи Марко, та вечеря сухъ хлѣбъ и вино червено, а до него е неговата стара майка, която отъ радости, че е отхранила такъвъ герой, не вечеря, а го гледа съ наслада въ очитѣ. Но той съ присмѣхъ ѝ обажда, че има герои, които го носятъ подъ мишница; това я толкова наскърбява, че тя заплаква. Марко я утѣшава, като ѝ казва, че и *Арватка* дѣвойка е била по-юнакъ отъ него, но той я погубилъ. Когато се събрали еднжжъ 30 героя при Арвата града около единъ кладенецъ; тамъ тѣ съзрѣли едно бориково дърво, а врѣхъ него единъ водениченъ камъкъ, па се чудятъ, какво може да бжде това. Едно козарче имъ обажда, че дървото е вретеното, а воденичниятъ камъкъ — прѣшленътъ на Арватка дѣвойка. Заинтересуванитѣ юнаци отишли въ Арвата града, за да видятъ тая дѣвойка, но трѣбало да чакатъ до срѣднощь, доклѣ се завърне.

Загреала една ясна дзвезда,
Загреала отъ земя запада;

Греомъ грее, на порти догрее.
Та не ми е тая ясна дзвезда,
Нело ми е Арватка девойка!

Юнацитѣ я поздравятъ и искатъ да я вематъ за жена на Милоша. Тя се зарадва, съгласява се и ги поканя на чардака си да отидатъ да пиятъ вино. Марко се опитва обаче тайно да я убие, но тя прѣдугажда неговия помисълъ и се запазва, а слѣдъ туй фърля юнацитѣ въ тъмница. Въ останалото тая пѣсень се съгласява съ горната. Очевидно е, че тя е зависна отъ първата и стои въ всѣко отношение нò-долу отъ нея: поетическиятъ мотивъ на първата е освобождението на бѣднитѣ хорица отъ жестоката дѣвойка; а това съвършено е изоставено въ втората пѣсень и конфликтътъ е намаленъ, а въ своя завършъкъ дѣйствието се гради върху Марковото честолюбие. Десето-сричниятъ стихъ не е прокаранъ послѣдователно. Мсб. II, 100. Марко се намира въ *Легена* града, а майка му — въ „незнайна земя“. Марко я пита, дали нѣма тамъ „незнайни делии“, съ които да се сражава; тя отговаря, че нѣма такива, но има *незнайни* дѣвойки. Когато една отъ тия дочува това, извиква Марка да излѣзатъ на двубой върху *Стара* планина, дѣто сж се били нѣкога тѣхнитѣ бащи и дѣда. Марко иска обаче да го почака малко, доклѣ си приготви сабята и пушката; но тя му казва, че и тя не е приготвена. Сражаватъ се. Марко се оказва нò-слабъ, па вика на помощь брата си, който му отговаря, че е срамно да се биятъ двама юнаци срѣщу една мома. Тогазъ Марко вика на помощь сестра си; тя му напомня за „влашкото ножче“, съ него той трѣба да удари дѣвойката въ „слаби половини“. Така Марко побѣдилъ Арватка дѣвойка! Кач. 170 е зависна отъ Мсб. I, 62, обаче записана е злѣ. Въ Мсб. II, 107 дѣйствието се развива тъй, както и въ Мсб. I, 62, само че въ нея вмѣсто Марко явява се *Рельо Крилатица*, а дѣйствието се локализира въ *Аинъ* планина; дѣвойката се нарича Русалка (Русанта), която има едно „алатско кале“, врѣхъ глава си носи перо отъ *вуина*. Въ Кач. 172 момата се нарича *Крипа Самовила*, която взима данъкъ на ония, що отиватъ въ църква Раваница.

Колкото за войнствуещитѣ женски образи въ южнославѣнската епика, тѣ не могатъ да се разглеждатъ като слѣдствие отъ интернационално етническо прѣдание, а като такива, които сж взети отъ самия животъ на южнитѣ славѣни и ако между тия женски типове не намираме велики, индивидуално опрѣдѣлени образи, причината трѣба да се търси отъ една страна въ общото свойство на живота на южнитѣ славѣни, а отъ друга — въ тѣхната епика.

Халански обяснява етимологически значението на думата *Арватка* отъ старото название на Албания — *арванитска* държава (албанци — арванити) и мисли, че названията „джидовка“ и „арватка“ се отнасятъ къмъ една и сжща прѣдстава и иматъ еднакво значене. Това разяснение само по себе си се явява вѣроятно, но то се отнася само до етимологията на думата и не ни дава никакво понятие за появата на южнославѣнската амазонка. Ние обаче сме на мнѣние, че южнославянскитѣ воинствени дѣвойки, за чиито епически образи нѣмаме речи нищо запазено отъ историята, водятъ началото си отъ дѣйствителни личности. Така, съобщава професоръ Пречекъ, [1]) между войнишкитѣ села въ Срѣдна-Гора е било и селото *Копривщица*, което тогава броело около 10000 жители. Слѣдъ покорението на България, тамъ се прѣселили много богати хора отъ Златица и отъ Пловдивъ, понеже мѣстностьта около Копривщица е била гориста, та е служила като прибѣжище на жителитѣ отъ прѣслѣдванията на турцитѣ; освѣнъ туй тя била твърдѣ живописна. Между богатитѣ прѣселенци се е намирала и една жена отъ село *Рила*, която въ 1453 год. отишла при султана въ Одринъ и си измолила единъ ферманъ, съ който ѝ се усигурявало господството надъ Копривщица и то съ голѣми привилегии, напр. *никой конникъ турчинъ да не може да прѣстжпи въ нейната земя* и пр. Въ този ферманъ селото Копривщица се нарича *avrat-alan* — женско поле; а послѣ отъ avrat чрѣзъ метатеза е произлѣзло *arvat*, отъ тамъ — *арватка дѣвойка* и *арвата* града. А и самитѣ нѣмци даватъ да се разбере, че сж се появили въ мѣстностьта около Копривщица: Мсб. II, 107 отнася мѣстото на борбата въ *Аинъ* планина, което ще е *Хаинъ*-планина (Хаинкьоскиятъ боазъ на с. и. отъ Копривщица въ централния Балканъ); пѣсень Мсб. II, 100 локализира сраженето около Копривщица въ Стара планина. Послѣ споменуванъето на „Клисура“ въ пѣсень Мсб. II, 107 не стои ли въ съотношение съ града Клисура (недалече отъ Копривщица), и Русалка (Русанта) съ Рила? Нѣколко думи и за названието *Легена* града. С. Новаковичъ (Archiv III, 124 слд.) мисли, че подъ Leden (отъ маджарското lengyel) се разбира полякъ. Д-ръ Сюренсенъ (Archiv XV, стр. 33.) вѣрва, че тази дума означава литвинецъ, а съ това той се съгласява съ Руварац,[2]) като черпи своитѣ доказателства отъ ромжнското стихотворение „Богданъ“. Тука Богданъ, синътъ на Lăpuşneanu, се домогва до дъщерята на de

[1]) Исторія Болгаръ 580; сПс. IX, 24—25.
[2]) „Две студ. расправе“ стр. 40 сл.

Litean cel bogat şi din lege lepădat, въ което Litean, споредъ Сьорензена, е ромънското означение на литвинецъ. По обяснението на това загатно име *Легенъ* срѣщаме двѣ нови работи, рецензирани въ послѣдната книжка на „Летопис матице српске“, кн. 202 и 203, 1900, отъ дѣто ние заимаме слѣднитѣ бѣлѣжки. Г-нъ Синиша е написалъ[1]) историко-географска студия подъ заглавие „Леђа-град“. Авторътъ мисли, че народната традиция не грѣши, като отнася Легена града въ нѣкоя талиянска (латинска) земя, съ която сръбската държава е стояла въ нѣкакви връзки, напр. Душанъ съ Венеция. Споредъ Синиша най-напрѣдъ е била възпѣта женитбата на сръбския царь Бодина за латинката Яквинта (послѣ традицията е прѣнесена върху сръбския царь Стефана) дъщеря на Аргирица, дукъ на Апулия. Авторътъ намира, че въ първата половина на XI. вѣкъ се говори за нѣкой Аргиръ (Argyrus), синъ на Мела или Мило (Mello), па мисли, че Аргирусъ Миловъ е едно и сжщо лице съ Аргирица; на мѣстото на бащата на Аргируса — Мила, е поставенъ сръбскиятъ Михаилъ. Аргирусъ живѣлъ въ полския градъ Alexanum (Alessano), който по изговора на сърбитѣ въ Приморието би гласѣлъ Алежанъ, а отъ послѣдното южно-сръбскиятъ пѣвецъ направилъ Леђан. Но споредъ рецензента (стр. 374) Аргирусъ, синътъ на Мила, и Аргирица не ще да сж една и сжща личность, поради което хипотезата на Синиша пада. Друга версия за обяснението на Легена-града изнася ромънскиятъ историкъ-филологъ Б. П. Хаждѣу въ своята работа *Negru Voda* (Букурещъ 1898), реферирана въ Пс. кн. LXI, 1900 г. Хаждѣу търси Легена града въ Мала Влахия. Женитбата не се отнася до Душана, а до краля Милутина, който се женилъ за дъщерята на нѣкой влашки войвода. Този влашки войвода споредъ Хаждѣу билъ *Литонъ,* чието седалище билъ градътъ *Nedea,* при вливането на р. Жиулъ въ Дунава. Но ромънски Литонъ се нарича Litean, което значи *Латинъ,* а нареченъ е билъ тъй, защото изповѣдалъ католишка вѣра. Славѣнското название на Литонова градъ е Нединъ (Мединъ) градъ. Хаждѣу мисли слѣдов., че Милутинъ е воювалъ за Нединъ градъ; може би една такава война се е свършила съ жинитба. Литонъ-Латинъ билъ би слѣдователно латински краль Михаилъ, а Нединъ (Мединъ) градъ — Легенъ градъ. Обаче споредъ рецензента, стр. 376, отъ сръбската история не може положително да се установи, че дѣйствително жената на Милутина била отъ Мала Влахия. Така че и обяснението

[3]) Въ Годишньица Николе Чупића, књига XIX. Београд, 1899.

на Хаждѣу не е достатъчно. Особно какъ е произлѣло отъ Нединъ (Мединъ) градъ — Легенъ градъ? Прѣдставата за *Легена* града и *Легенски* царь се срѣща много често и въ българската епика, която свързва обаче тия понятия съ Македония. — Ние намираме у Верковича,[1]) че подъ названието *Легенско* е извѣстна мѣстността, която се намира недалече отъ Сѣрстъ (3 часа) къмъ политѣ на Родопитѣ. Това му съобщила пѣвицата Дафина. Тамъ сж били заселени нѣкога поляци да обработватъ рудитѣ. Пѣснитѣ Милад. № 30, 31 разказватъ за нѣкакви си *Легенски* и „Труемски“ християни, които не зачитали религиознитѣ обичаи на ония отъ източно-православното вѣроизповѣдание, а си имали свои особни и понеже не вѣрвали въ истинския Богъ, а въ Бога на златото и среброто, Богъ ги наказалъ, като заповѣдалъ да потече отъ чешмитѣ имъ злато и сребро.[2]) Отъ казаното се вижда слѣдов., че подъ названието Легенъ трѣба да се подразбира полякъ, и произхожда може би отъ Лехъ = полякъ. А. Шоповъ[3]) споменува, че въ Перинско (Македония) сж били заселени нѣкога поляци, които и до днесъ сжществуватъ въ селото *Лехово* (Мелнишко).

XVI.

Марко и Евреина.

Мсб. V, 88, 89; Мсб. XII, 74; Кач. 162; С. Ив. Б. VI; Спс. XXI—XXII стр. 544.

Мсб. V. 89. Началото на тая пѣсень напомня пѣсеньта за Филипа Маджаринъ: на далеко и широко се разпространила славата на „жълта чафутина“. Той погубилъ много юнаци, отъ тѣхнитѣ глави издигналъ 9 кули, а отъ ржцѣтѣ — построилъ портитѣ на кулитѣ си; сега той иска да погуби и Марка, та да може прѣспокойно да уплѣни св. Гора, да прогони монаситѣ и да изгори всичкитѣ книги.

Че изгори книги вангелии,
Сички народъ безъ законъ че стане.

Евреина праща писмо на стария игуменъ Славе, въ което му пише, да му прѣдаде манастира или да му го продаде, инакъ ще го земе съ сила. Игуменътъ разгласява, че Св. Гора се намира въ опасность, не ще ли се намѣри нѣкой християнски герой, да я спаси отъ ржцѣтѣ на евреина? Обаче като не се явява никой, отчаянъ, игу-

[1]) Народне песме Мак. Бугара“, кн. I р. 293.
[2]) Прѣданието за фригийския царь разказва, че тоя царь го стигнало проклетството, споредъ което хлѣбътъ му се прѣобърналъ въ злато и той умрѣлъ отъ гладъ.
[3]) „Изъ живота и положението на Българитѣ въ Вилаетитѣ“.

менътъ иска да продаде „чистата Света-гора“ на евреина. Монаситѣ го съвѣтватъ да изпрати по-прѣди телялинъ, да прогласи за случката въ Солунъ, може би ще се наеме нѣкой; но пакъ никой не се явява. Евреина се готви вече да прѣкупи Света-гора съ неброено иманье. Всичко това достига най-сетнѣ до ушитѣ на Марка, който се съвѣтва съ майка си, дали да се опита да отърве Св. Гора отъ евреина.

Че оставимъ споменъ на земята.
Ако можемъ и я да загинемъ,
На за вѣра, мале, че погинемъ.

Тя му дава своята благословия, а слѣдъ това Марко пише на евреина

Миръ си седи жълта базиргяна!
Не ти давамъ чиста Света-гора,
Не ти давамъ Илиндаръ мънастиръ!
Че ти сечемъ нодзе до колена,
Че ти сечемъ рѫце до рамена!

Евреина отговаря, че само единъ двубой ще рѣши свадата: ако побѣди Марко, Света-гора ще бѫде освободена, побѣди ли обаче евреина, Марко не ще бѫде погубенъ, а — пише му евреина —

Че те ковемъ на моитѣ врати;
Кой те види, мене да завиди.

На утрото Марко потегля за Солунъ и вижда, какъ евреина излиза отъ своитѣ кули, за да се сражава съ Марка. При вида на евреина, Марко изтръпнува отъ страхъ и Шарко го съвѣтва да бѣга; обаче Марко се съвзима и иска да се удари съ противника:

Айде, айде Шарко, добра коньо,
Я че гинемъ и неска и утре; —
Що че бѫде, сега нека бѫде.

Сражаватъ се най-напрѣдъ съ боздугани. Пръвъ евреина зафърля срѣщу Марка, но коньтъ на послѣдния лѣга на колѣна, и Марко остава неповрѣденъ; слѣдъ това редътъ е на Марка, той запраща своя боздуганъ къмъ евреина и го цапнува въ челото, но вмѣсто главата пръсва се бозуганътъ:

Разцапи се топузъ на четири,
А на юнакъ не чуе, не ае!

Слѣдъ това двамата си опитватъ силитѣ съ фърлянье тежъкъ камъкъ: Марко го фърля „три саата“ мѣсто, а евреина — прѣзъ Бѣло-море оттатъкъ. Марко изтръпнува отъ страхъ. Най-сетнѣ юнацитѣ прѣдприематъ да прѣскачатъ прѣзъ кулитѣ на евреина; тѣхъ

Марко едва едва прѣскача, а евреина — нѳ-високо и нѳ-далеко отъ колкото трѣба. Марко се признава за побѣденъ и слѣдоват. трѣба да бѫде прикованъ на портитѣ на евреина. Но помолва го Марко, да му позволи да отиде да вземе сбогомъ отъ майка си, а слѣдъ туй ще се повърне. Когато майка му (на Марка) се научава за станалото, тя казва на Марка, какъ да погуби евреина: трѣба да се прѣоблѣче като просякъ и да отиде въ Солунъ сутринь рано при чешмата, дѣто евреина отива да пие вода и когато той се наведе, Марко да му прѣсѣче краката. Марко изпълня това, но бива прѣслѣдванъ отъ трупа на евреина три часа наредъ, а споредъ С. Ив. Б. III еврейскиятъ трупъ затиска Марка, обаче 300 кираджии го изваждатъ. При все туй първата пѣсень завършва:

На е славно Марковото име.
Каковъ золумъ що се направило,
Въвъ бугарска земе на напреде,
Се е Марко насреще излело;
Никждѣ се Марко *не посрами*,
И днеска е нему славно име.

Тази инакъ прѣкрасна пѣсень, която бѣ напечатана въ сПс. кн. XXI—XXII, макаръ и да не се отличава съ особенъ епически стилъ, обаче е богата съ пластични и нагледни образи; въ нея се съзира съчетание на леко, спокойно движение и поредность на стиховетѣ съ нагледно изложение на дѣйствието и изработката на характеритѣ, независно отъ нѣкои прѣходи. Задушевно е отношението на Марка къмъ майка му. Съ свойствената на геройскитѣ майки гордость и любовь тя изпраща сина си да се сражава съ евреина. Но макаръ че Марко самоотвърженно се прѣдава отначало въ защита на нападнатото, притиснато християнство, обаче тая пѣсень, както и много други, ни разкриватъ непослѣдователностьта на неговия характеръ: въ рѣшителния моментъ той си помага съ хитрость. Поради тази непослѣдователность нашата пѣсень завършва съ една трагикомедия и оставя впечатление, което се характеризира съ думитѣ: цѣлта оправдава срѣдствата. Отъ робското положение на славѣнитѣ това е може би обяснимо, но естетичното достоинство на тази пѣсень се накърнява. Тя ни дава обаче вѣренъ образъ отъ плачевното положение на християнитѣ подъ турцитѣ прѣзъ 16. в., както ще видимъ нѳ-послѣ. — Мсб. V, 88. Марковата майка казва на Марка, да се пази отъ евреина; съ помощьта на коня си Марко избива неговитѣ хора, а на него отсича главата, но тя не паднала, та еврейнътъ прѣслѣдвалъ Марка; Рельо крилатица го спасява. У евреина имало три сърца:

Едното се тамамъ преборило,
Другото се тамамъ събудило,
А третото още хичъ не чуло.

С. Ив. Б. VI е идентична съ пѣсень Мсб. V, 89 и не се отличава съ никаква особность. Въ тия пѣсни евреинътъ се явява вече като изполинъ. Халански (II, стр. 251) разяснява това идентифициранье на двѣтѣ епични прѣдставления въ образа на евреина етимологически тъй: **джид=гигъ** = γιγας. А. Т. Илиевъ наопаки приима (Мсб. IV p. 284), че думата **джидъ** е произлѣзла отъ **жидовинъ** = ἰουδαῖος; а думата **гигъ** — отъ **гигантинъ**, **гигантъ** = γιγας; и че двѣтѣ тия думи сж нѣмали отначало нищо общо. Когато обаче българската форма **жидъ** въ значение евреинъ изчезнала, и двѣтѣ форми получили едно и сжщо значение — изполинъ; това изравнение не е произлѣзло върху интернационална етническа почва, а е станало аналогично на идентифицираньето на „елини“ и „погани“ съ „изполини“, и то слѣдъ приманьето на християнството и влиянието на църковната литература. Като основа и въ двата случая е служило традиционното прѣдставление за изполина, чиито корени изчезватъ въ тъмната мъгла на миналото.

Въвежданьето на евреина въ южнославѣнската епика не може да се мисли, че е станало по-рано отъ 16. в, когато испанскитѣ евреи, пропждени отъ инквизицията, потърсиха прибѣжище и покровителство въ отоманското царство, като се заселиха прѣимущественно въ Цариградъ и Солунъ. Така че, съобщава проф. Иречекъ, испанопортугалскитѣ евреи упражнили голѣмо влияние върху Портата въ 16. в. Единъ отъ тѣхъ е ималъ по-голѣма политическа сила въ своитѣ ржцѣ, отколкото много паши, и е билъ противникъ на Кантакузена и на великия везиръ Мехмеда Соколовичъ (1579). Този евреинъ билъ познатъ въ Цариградъ подъ името „великиятъ Евреинъ“ собственото му име е било Иоанъ Микезъ (Iohan Miquez) съ прозвище Nazzi. Той билъ родомъ отъ Португалия, дошелъ въ Цариградъ прѣзъ 1550, станалъ банкеръ на султана и на много паши, вземалъ е десетъка отъ викото въ отоманското царство, билъ е господарь и наематель на 12 Цикладски острова и е извѣстенъ още и подъ името „Наксоски войвода;“ умрѣлъ въ 1579 г.[1]) Повечето отъ пѣснитѣ на тая група отнасятъ жилището на епичната фигура на евреина въ Солунъ. Това има своето основание. Тъй, оплаква се Бенъ-Абдала Хаджи Калфа,[2]) че Евреитѣ наводнили града Солунъ и взели подъ наемъ за дълго врѣме празнитѣ кжщи и ханове, по оказали голѣма полза съ изработката на килими и че еврейското училище „*Hora*“, въ което имало около 200 учителя и 1000 ученика, било една отъ важнитѣ знаменитости на града. Безъ съмнѣние пѣснитѣ отъ тази група сж произлѣзли подъ влиянието и значенцето на еврейското прѣселение, а може би историческата личность на поменатия евреинъ, чието име въ пѣснитѣ не се е запазило, е влѣзла въ основата на типичната епическа фигура на жълтия евреинъ. Не малко е интересна пѣсень Кач. 162 „Марко Крàлевичъ унищожава еврейската аренда на Св.-гора“. Първоначалнитѣ варианти отъ тази група, които рисуватъ колизията между еврейството и християнството, сж произлѣзли по нашето изложение прѣзъ 16. вѣкъ и то навѣрно, понеже много често споменуватъ Солунъ, въ Солунъ и неговата околность, отъ дѣто послѣ сж се разпространили на западъ и на сѣверъ, като сж дошли въ съприкосновение и съ рускитѣ прѣдания. Съ това се съгласяватъ и изводитѣ на Халански, който казва, че руската билина „о жидовинѣ“ е произлѣзла подъ влиянието на южнославѣнското прѣдание и че едно взаимодѣйствие между руското и южнославѣнско прѣдание е станало прѣзъ 16. и 17. вѣкъ.

Нашитѣ пѣсни съдържатъ обаче още една епохална реминисценция: изнасиляньето на църковнитѣ права на християнитѣ въ врѣмето на Селима I и II въ 16. в. — единъ исторически моментъ, който се е запазилъ въ многобройни български пѣсни; отъ тѣхъ тукъ ще спомена само ония, които стоятъ въ свързка съ името на Марка. Въ Мсб. V, 89 и С. Ив. Б. VI се разказва, че църквитѣ и манастиритѣ на Св.-гора се продаватъ и единъ богатъ евреинъ е готвъ да ги купи. Марко, възмутенъ силно, отива да се бие съ евреина и го побѣдява. Отъ историята знаемъ, че въ врѣмето на Селима I каменнитѣ църковни здания просто на просто били обявени за турски, а въ врѣмето на Селима II е станала продажба на църкви и манастири. „**Въ лѣто 7075 (=1569) пусти Селимъ възъзаджи и продаде цркъве и манастиры**“ и „**тогда царь (Селимъ II) продасть цркъвы и монастыре по въсѣмъ царствомъ его**“.[1]) Илиевъ 68, по своето съдържание принадлежи къмъ тая

[1]) сПс. VII (1884) стр. 98.
[2]) Rumeli und Bosna, p. 77—78.

[1]) Дриновъ, „Истор. осѣтл.“ въ сПс. VII стр. 9, 10. Ср. и „Описаніе монастырей Аѳонскихъ въ 1845—6 годахъ“ стр. 82: „Въ томъ же или слѣдующемъ (1562) году всѣ Святогорскія обители вмѣстѣ со всѣю Восточною Церковію потерпѣли внезапной ущербъ и тяжкое гоненіе отъ Турецкаго правительства. Тогда Султанъ Селимъ, задумавъ угнести и обезсилить Христіанъ и Духовенство ихъ, повелѣлъ переписать въ царскій Вакуфъ (т. е. въ казну) всѣ имѣнія, какія только принадлежали монастырямъ, церквамъ и

група. Сѫщо и Мсб. XII, 74, въ която Марко се хваща на облогъ съ евреитѣ, да обиходи небето и земята за единъ день и една нощь. Марко спечелва обѣщаната награда 9 дюкяна съ златни пари, десети — съ карагрошове. Развитието на дѣйствието върви живо и заинтересувано; цѣлата пѣсень е проникната съ единъ здравъ, естественъ хуморъ. Шапк. III, № 449 е идентична съ Мсб. XII, 74, само че вмѣсто съ евреи Марко се обложва въ нея съ арапи.

XVII.

Марко и Филипъ Маджарина.

1. a) Мсб. II, 108; IV, 66, 73; С. Ив. Б. IX; Кач. № 145, 146, 161; Ястр. 52. — b) Кач. № 144; Мсб. VII, 101; VIII, 21. — c) Кач. 131, 147; Мсб. IV, 72. — 2. Мсб. VIII, 91; XII, 65; Шапк. III, 372; Трудъ I—III. кн.

1. a) Мсб. IV, 66. Марко вечеря съ майка си сухъ хлѣбъ и вино червено, разговаря се съ нея, „пай се Марко подъ мустака смѣе“, а тя го пита защо се подсмива. Марко ѝ разправя, че му дохожда смѣшно отъ хвалбата на Филипа Маджаринъ, който говорилъ, че е погубилъ много юнаци, а сега иска да погуби и Марка, Янка отъ Косово и Рельо Крилатица. За това, понеже Марко не може да понесе тая обида, желае да излѣзе на бой съ Филипа, но пита майка си, да отиде ли при него, или да го покани при себе си; тя го съвѣтва, да отиде при Ф. Маджаринъ, понеже е сита отъ Марковитѣ бойове. Марко тръгва, достига до Дунава и вижда до 7 кралици — чиито мѫже Филипъ е погубилъ — че бѣлятъ черна вълна. Тия кралици, робини на Ф. Маджаринъ, казватъ на Марка, че Филипъ ще го погуби, ако го нѣкакъ види, защото той е много прочутъ юнакъ: може да издигне тамъ близу лежещия камъкъ. Марко обаче граба тоя камъкъ, па го фърля тъй силно, че се натрошава на парчета. Послѣ той пита кралицитѣ за Филиповото жилище; тѣ му казватъ, че Филипъ живѣе въ *Маджара* града. Марко отива, намира кѫщата, па чука на портитѣ, но Филиповата жена се отзовава твърдѣ лошо. Разсърденъ отъ това, Марко разбива портитѣ, влиза при нея въ двора, па ѝ закача тъй слабо съ малкото си пръстче, че ѝ избива зѫбитѣ; на излизанье той ѝ казва, че Филипъ трѣба да го търси въ механата. Когато Филипъ се завърналъ отъ ловъ и се научава за станалото, отива, та намира Марка въ механата, иска да го бие, но

іерархическимъ престоламъ въ его обширной Имперіи, и продать ихъ съ тѣмъ условіемъ, чтобы послѣ третьяго рода потомковъ его онѣ снова были проданы.“

Марко му казва: въ механата се пие вино, а на Косово — юнацитѣ си опитватъ силитѣ. За това тѣ отиватъ на Косово, сражаватъ се, Марко се оказва по-слабъ, обаче вилитѣ му помагатъ и той погубя Филипа. Слѣдъ това Марко освобождава робинитѣ, а жената на Филипа отвежда за робиня на майка си. Въ Мсб. II, 108, С. Ив. Б. IX Марко намира 70 робини на р. *Ситница*, които бѣлятъ черно платно. Марко отива при двора на Филипа, чука на портитѣ, но понеже никой не излиза, той прѣскача и намира Филипица, че шие на златенъ гергевъ; той я поздравя, но понеже тя не му отговаря на поздрава, Марко заповѣдва на коня си да ѝ строши гергева; Филипица нагрубява Марка, който, разядосанъ отъ това, избива ѝ зѫбитѣ както и по-горѣ. Слѣдъ това той отива въ механата, на вратата на която връзва Шарка и му заповѣда, никого да не пуска вѫтрѣ. Но когато дохажда Филипъ, Марко заповѣдва на коня си, да го пусне; Филипъ влиза и хлопва Марка, на което послѣдният му казва: „не ми пѫди бѫи утъ кужуу“, а пий по-добрѣ вино, па му прѣдлага своята чаша 70 оки, която Филипъ не може да изпие. Тогава Марко казва на Филипа да отидатъ при робинитѣ, за да ги попитатъ защо бѣлятъ толкова врѣме черно платно. Тамъ тѣ се сражаватъ, Марко надвива, освобождава робинитѣ, на всѣка отъ които дава по една златна монета, взима Филипица за своя робиня и си отива въ Прилѣпъ.

Срѣдно мѣсто между тия двѣ пѣсни завзима С. Ив. Б. IX. Тя почва сѫщо тъй отначало, както и пѣсень Мсб. IV, 66, само че вмѣсто Янкула у нея се появява Дойчинъ отъ Солунъ. Слѣдъ като Филипъ — тъй разправя тази пѣсень — погуби тримата герои, Дойчина, Реля и Марка, на първитѣ ще вземе женитѣ, а на Марка (той не е ожененъ) — майка му за робиня. И въ двѣтѣ пѣсни Марко признава, че на Филипа може би ще се удаде да погуби Дойчина и него самаго, но се чуди, какъ ще погуби Реля. Началото на пѣсень Мсб. II, 108 е различно отъ онова на пѣсень С. Ив. Б. IX. Тамъ Марко се разговаря съ мѣсеца, който му съобщава хвалбата на Филипа, а въ останалитѣ детайли тия двѣ пѣсни сѫ речи идентични. Тѣ се отличаватъ обаче съ пълнота въ изложението и послѣдователность въ развитието на дѣйствието, а тъй сѫщо и въ издържаность на епическото настроение. Така че тѣ не губятъ своето дѣйствие. Затова и можемъ да ги считаме за най-пълни и стари варианти отъ Марко-Филиповото прѣдание въ българската народна поезия. Другитѣ пѣсни отъ тази група не се отличаватъ съ никаква особность и самостоятелность и сѫ може би

зависни отъ разгледанитѣ по-горѣ три варианта. Само въ Кач. 161 се появява вмѣсто Филипа — *Дукъ-Латининъ*.

b) Тѣзи пѣсни локализиратъ Филиповото жилище въ Филибе (Пховдивъ), а робинитѣ бѣлятъ черното платно на Марица; по всѣка вѣроятность това локализиранье е секундарно.

c) Тукъ принадлежещитѣ пѣсни сѫ зависни отъ прѣданието за „Марко и Мина отъ Костуръ“. — Кач. 147. Марко получава три покани, но той желае да изпълни само оная на султана. Въ негово отсѫтствие Филипъ Маджаринъ му обира жилището и взима жена му за себе си. Когато Марко слѣдъ дълги години се научава за това, отива да търси жилището на Филипа, сполучва да се вмъкне вѫтрѣ прѣоблѣченъ като монахъ и въ врѣме на игранье калугерско хоро отсича главата на Филипа съ нарочно скрита за това сабя. Такова „калугерско оро“, „оро сосъ калѫчка“ се срѣща и въ пѣсень Илиевъ, № 256. То ни напомня нѣмската „игра съ сабя“ („Schwerttanzspiel“), която е сѫществувала още въ врѣмето на Тацита и която е била твърдѣ много разпространена и въ другитѣ страни.[1]) Цѣлиятъ душевенъ съставъ на пѣсень Мсб. XII, 65 открива настроението на хайдушкитѣ пѣсни и Марковата бруталность стои въ противорѣчие съ неговото сѫщество; така че главнитѣ фигури въ тази пѣсень противорѣчатъ на първоначалнитѣ си характери. Но езикътъ на тази пѣсень, независимо отъ нѣкои нередовности, се отличава съ закрѫглена, завършена форма.

Всичкитѣ тия пѣсни, особно групитѣ b) и c), освѣнъ прѣкрасната пѣсенчица Мсб. X, 72, въ която Марковитѣ сестри — вилитѣ, — като не могѫтъ да понесѫтъ хвалбитѣ на Филипа, че погубилъ 70 юнака, а сега иска да унищожи и Марка съобщаватъ това на послѣдния, за да погуби Филипа, — показватъ голѣма безредица и несрѫчность въ формата, контаминирано схващанье и развитие на първоначалния мотивъ за борбата между Марка и Филипа; въ тѣхъ липсуватъ речи всѣкакви врѣмски и мѣстни данни, така че нищо не може да се каже за тѣхното произхождение. Основниятъ мотивъ на тѣзи пѣсни е, че Марко, понеже не може да понесе надмѣностьта и хвалбата на Филипа, пламнува въ него жаждата за борба съ послѣдния и го погубя, макаръ и съ хитрость.

2. „Трудъ“ кн. I—III; Мсб. VIII, 91; Шапк. III 372.

Филипъ годява сестра си Соколина, та е поканилъ всичкитѣ „банове“ и „кральове“, а Марка и неговия сестринецъ Гюра не

[1]) Ср. Meyer, „Ein deutsches Schwerttanzspiel aus Ungarn“ въ Zeitschrift für Völkerpsychologie B. 19.

поканилъ. Това съобщава на Марка неговата посестрима вила. Марко, макаръ и непоканенъ, отива съ сестринеца си у Филипа, който го приима въ всѣки случай любезно, но другитѣ гости едва забѣлѣзватъ неговото дохажданье. Всички насѣдатъ на трапезата, Марко пошитва Филипа, дѣ е сестра му. Слѣдъ малко и тя се явява да залива вино на гоститѣ и когато подала чашата на Гюра, той я хваща за ржката тъй силно, та ѝ прѣтрошава пръстенитѣ. Филипъ му казва, че това не е геройство; ако той желае да получи неговата сестра, трѣба да отиде въ Влашката земя за да откѫсне отъ „дърво кеферично“ три златни ябълки и да ги донесе на трапезата. Марко му дава за тая цѣль своя опитенъ конь, който прѣдпазва Гюра отъ „лами кучки“, така че той се завръща щастливо заедно съ цѣлото дърво и ябълкитѣ; въ награда за това Гюро получава Соколина. Въ Шапк. III, 372 се явява *Гине* вмѣсто Филипа Маджаринъ. Тѣзи варианти сѫ запазили чърти отъ старогръцкото прѣдание за хесперидинитѣ ябълки.

Чия личность е послужила за образуваньето на епическия образъ на Филипа Маджаринъ, не е извѣстно. Халански, като изслѣдва тия южнославѣнски версии, намира, че тѣхната основна форма се схожда съвършено съ нѣмското прѣдание за Волфдитриха, който се сражава въ Будинъ съ Белияна; че и двѣтѣ народни прѣдания, нѣмското и южнославѣнското, сѫ се появили като резултатъ отъ едни и сѫщи причини; че сѫ си влияли едно върху друго въ единъ ранни периодъ, но по-късно южнославѣнското прѣдание се национализирало, като се свързало съ борбитѣ на южнитѣ славѣни прѣзъ XIII—XIV в. съ маджаритѣ за господството надъ Бѹдимь и Видинъ (**Бъдынъ, Бѣдынь**).[1]) Речи въ всичкитѣ пѣсни замъкътъ на Филипа се рисува като построенъ отъ човѣшки глави, или най-малко съ такива украсенъ. Ако това прѣдставление не е старо прѣдание — замъкътъ на Белияна е украсенъ съ човѣшки глави — то можеше да бѫде взето отъ живота: при защитата на Nabasz (Унгария), главитѣ на убититѣ били наредени по пѫтя, отъ дѣто щѣлъ да мине на другия день Сюлейманъ въ замъка.[2]) Споредъ насъ епическата фигура на Филипа се е създала въ южнославѣнската епика прѣзъ началото на 16. в. и въ нейната основа лежи, може би, личностьта на пфалцграфа *Филипъ*, херцогъ Баварски — главниятъ началникъ и защитникъ на Виена прѣзъ 1529. г., при първото нападение отъ турцитѣ. Великитѣ събития и приготвяния

[1]) II p. 280—293.

[2]) Hammer, Türkische Geschichte, II, 21.

въ 15. и 16. в., свижданьето на много царствени князе въ Буда по врѣмето на краля Владислава, очакванията и надеждитѣ на южнитѣ славѣни, ужаснитѣ турски нашествия и сражения — всичко това трѣба да се е отразило въ народната поезия, и покрай симпатичнитѣ фигури на Сибинянина Янко и Секула народната епика създаде и несимпатичната епическа фигура на Филипа Маджаринъ. Г. Гавриловић (ор. с. р., 135) мисли, че поетическата личность на Филипа Маджаринъ има за основа историческата личность на *Филипа* Аргирокастърски, съ когото въ 15. в. се завършила княжеската династия на Гино Зеневизи. Прозвището „Маджаринъ“ г. Г. обяснява тъй (стр. 128 слѣд.): понеже въ сборника на Богиш пѣсень № 7 и пр. Мина отъ Костуръ се нарича „Мина маѣарски војвода“, тогава подъ названието въ народ. пѣсни само подъ думата *угърски* трѣба да се подразбира унгарското племе, а подъ *маѣарски* латинци, католици. Пѣвецътъ на горната пѣсень не е могълъ да мисли, че Костуръ е въ маджарската земя, но че въ Костуръ сѫ господствували латинитѣ. Но и хората отъ католишкото вѣроизповѣдание, които сѫ се прѣселили отъ Босна и Хърватско сѫ се наричали маджари. Дори и днесъ въ околностьта на Бихачъ маджари се наричатъ сърбитѣ отъ католишко вѣроизповѣдание. Тия обяснения менъ се виждатъ обаче прѣсилени. Повечето отъ българскитѣ и сръбски пѣсни ясно сочатъ, какво иматъ прѣдъ видъ подъ епичната личность на Филипа Маджаринъ, и локализиратъ неговото седалище въ Унгария. Тъй напр. въ Шапк. III, № 450, стр. 302 се казва:

Па си ойде Марко добъръ юнакъ,
Па си ойде низъ Будима града,
Та си ойде по бела Дунáфа.
Тамъ затече педесе робинки,
Де си беля това бело платно.
А Марко имъ потио говори:
„Такомъ Бога, педесе робини!
Дека седи Филипъ Маджарина?“
Робини му потио говора:
„Такомъ Бога непознатъ юначе!
Карай коня на десната страна,
Филипу са порти яко лични:
Порти му са съ чоа покриени,
Двори му са съ главе оперени,
Околъ двори сребрени потнори!“

Ясно е слѣдователно, че въ тая пѣсень се говори за нѣкоя маджарска личность съ название Филипъ, чието седалище е *Будима града*. Туй, което твърди г. Гавриловић, може да е секундарно от-

XVIII.

Марко и Секула дѣтенце.

Милад. 115, 142, 145; Мсб. XIII, 90, 94; Кач. 148; Илиевъ 84.

Милад. 145 има идентично съдържание съ разгледаната пѣсень „Трудъ“ I—III. Единъ латински краль моли Марка, да ожени сина си Секула за дъщеря му. Марко се съгласява и отива съ сина си при краля, който ги приима тържествено. Слѣдъ продължителни пиршества латинскиятъ краль желае да изпита геройството на Секула: първо, той трѣба да се бори съ арапинъ, второ, да влѣзе въ гореща пещь и третьо, да донесе три ябълки отъ едно ябълчево дърво прѣзъ морето. Секула излиза честито изъ тритѣ изпитания и си получава Ангелина. Мсб. XIII, 90 изтъква вѣчното Марково пиенье. Янкула и Марко пропили всичко, най-сетнѣ продаватъ и Секула. Пѣсеньта Мсб. XIII, 94 съдържа собствено мотива на борбата между Марка и евреина за Св.-гора. Милад. 142 и Кач. 148 сѫ идентични: седемъ героя желаятъ да прѣдприематъ нѣщо въ земитѣ „Каравлашка“, „Арбанашка“, „Ингилешка“, „Арапинска“ и „Турашка“. Марковътъ сестринецъ Секула желае и той да отиде съ тѣхъ. По пѫтя тѣ го спускатъ въ единъ „бунаръ баталия“, да имъ извади вода; тамъ го хваща ламя, но вилитѣ го освобождаватъ.

Понеже тѣзи пѣсни нѣматъ нищо интересно въ себе си, ние не ще се спираме повече върху тѣхъ, като ще спомена нѣщо за епическата фигура на Секула. Името Сикулъ (Петеръ Сикулъ) срѣщаме въ историята на често.[1]) Той бѣ противникъ на павликянцитѣ въ Цариградъ. Въ Македония, въ Битолския вилаетъ, има едно село съ името Секулово (Мсб. IV, р. 18). Като носитель на това име се явява историческата личность Széleky Tomas (Секула, Секулъ) — единъ отъ героитѣ на Иоана Хунияди (15 в.). Най-сетнѣ подъ това име е извѣстенъ и сестринецътъ на Иоана Хунияди — Иоанъ Széleky, който падна въ втория Косовски бой. По всѣка вѣроятность единъ отъ двамата герои е послужилъ за основа на епическата личность на Секула дѣтенце, а особно послѣдниятъ отъ двамата, което като че се подтвърдява отъ Милад. 143:

Секула е отъ Будима града,
Секула Секуловото дѣте.
Онъ воюва токмо деветъ годинъ
На султанъ Муратова войска (стр. 213).

[1]) Иречекъ, Истор. Болгаръ, 190, 191.

Тука подъ името Муратъ се разбира султанъ Муратъ II (1421—1451). Пѣснитѣ отъ сборника на Илиева № 84, 86 не се отличаватъ съ особность въ съдържанието, отколкото съ начина на обработката на сѫществуещитѣ мотиви: тѣ взиматъ отъ сложнитѣ събития отдѣлни мотиви и ги прѣдаватъ въ бѣгълъ, осмосриченъ стихъ твърдѣ живо и нагледно; но у тѣхъ липсуватъ всѣкакви мѣстни и врѣмски спомени. Въ Шапк. III, 350 Секула е заелъ мѣстото на Момчила. Най-сетнѣ въ пѣсень Милад. 115 се говори за Секуловия гробъ: кираджии минаватъ покрай дома на Секула, чиято майка ги пита, дали сѫ видѣли гроба на сина ѝ; тѣ отговарятъ, че го видѣли, когато прѣминали рѣка *Чемерлия* при „више капина“; върхъ гроба му се развѣвалъ прѣпорецъ, на прѣпореца висѣли 12 кръста, а на кръстоветѣ — безцѣнни камъни. Отъ даннитѣ не може обаче да се опрѣдѣли, за коя мѣстность се говори.

XIX.

Марко и дѣте Дукатинче.

1. Мсб. I, 55 (стихъ 161—307), 66; VII, 101, 102; Кач. 151, 152, 153, 154, 155, 156; Милад. 121; Ястр. 66; С. Ив. Б. VII. — 2. Мсб. XIII, 85; XIV, 93; IX, 79; X, 73; Милад. 173; А. П. Стоиловъ № 1.

Първата група отъ тѣзи пѣсни изобразява борбитѣ на Марка съ дѣте Дукадинче.—Мсб. I, 55 (161—307). Както се каза по-горѣ, Марко побѣди вилата и я покани при себе си на пиршество въ Прилѣпъ. Прѣзъ врѣме на пиршеството той я пита, дали има подобъръ юнакъ отъ него. Тя му отговаря, че има, и той е въ Дуката града — *дѣте Дукадинче*, което е на седемъ години, но седемъ пѫти по-юнакъ отъ Марка. Щомъ чува това, Марко потегля къмъ дѣте Дукадинче, за да се сражава съ него, намира го и го призовава на бой, който състои въ това, кой ще утрае повече врѣме въ „пусти пустии“ и „сухи планини“ да не пие вода. Когато Марко вижда, че дѣтето ще го засрами, убива го съ хитрость. Цѣлата пѣсень изобщо е една отъ добритѣ български епически пѣсни, отличава се и съ доста добра външна форма. Обаче и тука Марко показва своето малодушие, слабость и измама, поради което доброто впечатление отъ първата часть на пѣсеньта се разрушава отъ онова на втората. Въ нашата пѣсень се споменува името *Богданъ* войвода, като гостенинъ на дѣте Дукадинче, но той не стои въ никаква връзка съ другитѣ събития. Тази пѣсень е честито съчетание на два мотива, които се намиратъ обработени въ отдѣлни пѣсни: борбата на Марка съ вилата и оная съ дѣте Дукадинче.

Но тя съдържа въ сѫщото врѣме и едно противорѣчие: ако Марко можа да побѣди едно свърхчовѣчно сѫщество (вилата), защо той се показва тъй слабъ прѣдъ дѣте Дукадинче? Това противорѣчие не може и да се обясни другояче, освѣнъ че двата мотива сѫ сѫществували въ отдѣлни пѣсни, които послѣ сѫ били съчетани въ едно отъ нѣкой пѣвецъ, който не е чувствувалъ това противорѣчие. Но може да се приеме, че дѣте Дукадинче е схванато отъ народа като свърхчовѣчно сѫщество. — Мсб. I, 66 е единъ разваленъ вариянтъ за Марковото приключение съ дѣте Дукадинче. По-интересна, обаче злѣ записана е пѣсеньта Мсб. XIII, 85. Марко хваналъ вечерницата, на я пита, дали има по-юнакъ отъ него, на което тя му посочва дѣте Дукадинче. Тази пѣсень съдържа нѣщо общо отъ пѣснитѣ за Ф. Маджаринъ: перещитѣ жени се явяватъ тука при едно синьо езеро, което се намира тамъ, дѣто слънцето захожда. По всѣка вѣроятность тука имаме работа съ една амплицифирана пѣсень. Марко намира дѣтето въ политѣ на майка му и го прѣдизвиква на двубой; но то му прѣдлага, да фърлятъ единъ столоватъ камъкъ, като поканва Марка да почне по-напрѣдъ, понеже той е „нѣкогашенъ юнакъ“. Доклѣ се накани обаче Марко, дѣтето поднима камъка и го запраща:

Като връви столоватенъ камъкъ,
Като връви, та се небо пука;
Като пада вофъ синьо езеро,
Далги фърли синьото езеро,
Та издави до седемъ градове.

Слѣдъ това Марко прѣдлага на дѣтето да се побратимятъ, но го погубя съ измама; на умиранье то му казва:

Това не е Марко юначество,
На това е харна гяволщина.

У него Марко намира 8 сърца, а деветото е змия, която го ухапя на пръста, та и той умира, — а съ това изкупува своята невѣрность. Мсб. XIV, 93 е идентична съ Мсб. XIII, 85. Пѣснитѣ отъ сборника на Качановски не прѣдставятъ нѣщо особно: въ № 151 Марко търси юнакъ да се сражава, за такъвъ намира дѣте Дукадинче въ Будима града; въ № 152 Марко се разговаря съ звѣзда „Деновница“, въ Милад. 121 — съ вечерницата; въ Ястреб. 66 вмѣсто дѣте Дукадинче явява се Секула дѣтенце; въ Кач. 134 — *Динче Дукадинче* и най-послѣ въ Милад. 122 е подложенъ вмѣсто дѣте Дукадинче — Гʼрунца Новогокъ.

2. Къмъ горната група ще причислимъ и всичкитѣ ония пѣсни, които изобразяватъ отношенията на Марка къмъ другитѣ дѣца — юнаци — дѣте *Голомъше,* дѣте *Малиянче* и пр., макаръ че Марко не се „сражава“ съ тѣхъ, а дохажда изобщо въ съприкосновение. — Мсб. IX, 79. Марко се жени за една дѣвойка отъ Солунъ, нѣма обаче деверъ; затова, съвѣтва го майка му, той трѣба да тръгне по пѫтищата и когото срѣщне най-напрѣдъ, него да покани за деверъ. Марко тръгва и чакъ когато отива до *Бѣлото* море, намира едно дѣте, наречено *Голомъше,* което и поканва. То мисли, че Марко се шегува съ него, та го заплашва, че ще го хлопне съ камъкъ по „русата“ глава, отъ което би му изкочили очитѣ. Марко го увѣрява обаче, че не се шегува, и дѣтето се съгласява да му стане деверъ. И двамата отиватъ въ Прилѣпъ, дѣто дѣтето получава отъ Марка дрѣхи да се облѣче, па си избира и конь отъ конюшната му: който отъ конетѣ не може да запрати за опашката, него избира за себе си. Процесията отива въ Солунъ, дѣто тържествено прѣдаватъ булката на девера да я пази по пѫтя; но на връщанье къмъ Прилѣпъ черенъ арапинъ я прѣсрѣща и иска отъ всѣки подаръка, който е получилъ, тъй сѫщо и отъ девера — булката. Всички си даватъ подаръцитѣ и заминаватъ, дѣтето обаче не само че не иска да прѣдаде булката, но излиза и на бой съ арапина, когото и побѣждава, а слѣдъ туй завежда булката въ Прилѣпъ на Марка. Тука ще споменемъ и пѣсень Милад. 173, чие съдържание е речи еднакво съ горната пѣсень, но дѣйствуещитѣ лица сѫ други. Тази прѣкрасна пѣсень се отличава поне отъ началото съ хубаво развитъ, крѣпъкъ и благозвученъ епически езикъ и ни прѣдава задушевното отношение между синъ и майка; обаче и края на тая пѣсень завършува съ траги-комическа ситуация. Мѣстото на Марка тукъ е заето отъ Темишвара Гюро,[1]) а вмѣсто Солунъ стои градъ Сланкаменъ.[2])

И Марко е игралъ нѣкога подобна рола — деверъ, покровитель на булката въ сватбарскитѣ процесии — (ср. п. 2.) и е възможно, тази рола отъ него да е прѣнесена върху дѣца — юнацитѣ. Отъ Мсб. VIII, 95 — пѣсень съ съвършено развалена външна форма — се научаваме, че когато Марковата майка пита Марка, да-ли не се е уплашилъ нѣкога въ продължение на 70 годишното си юначество, той отговаря, че се е уплашилъ само еднѫжъ, и то

[1]) Срав. Temesvar, Königl. Freistadt des ungar. Temes, ehemal. Festung, am Bega Kanal.

[2]) Slankamen, u Srijemu, Vuks Wrb.

когато билъ деверъ на *Билинко Билинчинъ,* който се женилъ за *Никатанъ* дѣвойка отъ *Никатанъ* града. За да пази булката, той получилъ сабля, която се диплѣла 12 пѫти. Въ борбата си съ арапина той се уплашилъ, но при все туй пакъ го навилъ. Мсб. X, 73 е създадена въ духа на хайдушкитѣ пѣсни; вмѣсто върху конь, Марко язди една мечка. Кач. 134 има нѣщо общо съ послѣдната. Въ началото на пѣсень А. П. Стоиловъ II № 1, Марко се разговаря съ сабята си, която изисква кръвь и месо, но Марко ѝ казва, да почака още малко. Дѣтето се явява тука като Марковъ сестринецъ. Наскоро слѣдъ рождението му трѣбало да се кръсти; за тая цѣль майка му го изпраща при Марка, когото срѣща по пѫтя, но и двамата се не познаватъ, сбиватъ се, обаче дѣтето надвива и вързанъ отвежда Марка при жена му, която сумѣва да го освободи тайно, тъй че прикрила позорното му положение прѣдъ дѣтето. Мсб. IX, 84 вмѣсто Дукатинче явява се дѣте *Татуличе,* което бива надвито отъ Марка. Тукъ ще споменемъ и за странната пѣсень въ сПс. XLV стр. 459 подъ заглавие „дѣте Малиянче“. Тя почва съ едно антитетично сравнение: гърми ли, или земята се тресе и пр. Не; вчера вечерь дѣте се родило и продумало, качва се на своето конче, па пита майка си, кой ще го кръща; тя му казва, че Марко, неговиятъ уйчо, ще го кръща, той се намира въ *Дуката* града. По пѫтя дѣтето бива прѣсрѣщнато отъ три жени „наречници“,[1]) едната отъ които хваща коня му за уздитѣ, втората го снима отъ коня, а третята го поставя на постлана върхъ земята постелка, а слѣдъ туй и тритѣ прѣдричатъ неговата сѫдба: първата му казва, че ще стане „бенди юнакъ“ („юнакъ надъ юнаци“), втората — ще си придобие жена чрѣзъ особно геройство, а третята — ще умре отъ змийско ухапванье. Слѣдъ това дѣтето продължава пѫтя си, освобождава *Дьтелинъ* войвода отъ единъ Арапинъ, па почва бързо да кара:

Ни го ветеръ, ветеръ задуваше,
Ни го сънце, сънце догревяше
Ни го роса, роса доросува.

Отъ ст. 159 нататъкъ съдържанието е идентично съ А. П. Стоиловъ II № 1. Много чудноватъ, ужасенъ е образътъ на Марка въ тая пѣсень. Той кръщава дѣтето и го нарича дѣте Малиянче.[2]) Отъ ст. 250 нататъкъ почва домотванието на дѣтето да получи за жена *Магдалена,* дъщерята на Филипа Маджаринъ, и то сѫщо тъй, както въ

[1]) Славянскитѣ парки.

[2]) Матовъ мисли, че това име е съчетание отъ „Мали“ и „Янче“. Мсб. XIII стр. 30 (критика). —

Трудъ I—III кн. Тука обаче сѫ поканени 40 юнака, като сѫ споменати имената и жилищата имъ; между тѣхъ се намира и *Момчилъ отъ Пелистеръ*. Слѣдъ като извършва необходимитѣ геройства, дѣтето получава Магдалина и си отива у дома. Но еднѫжъ когато спало, било ухапано отъ змия, поради което, споредъ прѣдсказанието, умира. Тази малка отъ 608 стиха състоеща епопея е съчетание, както се видѣ, отъ много, инакъ самостоятелни мотиви, но при все туй има еднообразенъ характеръ и се отличава съ туй, че изброява точно имената на 40 героя, които сѫ живѣли отъ XIV до XVII вѣкъ. Главниятъ смисъль на тая пѣсень е прѣдричаньето на наречницитѣ, мотивъ, който се намира повечето въ прозаически разкази. Цѣлото схващанье на пѣсеньта издава нейното ново произхождение; тя губи твърдѣ много отъ нехубавия си езикъ.

Повечето пѣсни отъ тая група, съ изключение на нѣколко, сѫ сухи, безинтересни вариации на единъ и сѫщи мотивъ: воденъ отъ своето честолюбие, Марко не може да търпи по-юнаци отъ себе си, затуй се сражава съ всички ония, които се явяватъ посилни отъ него и ги надвива, макаръ и съ хитрость и измама. Въ тия пѣсни като че липсува всѣкакво чувство; изложението имъ е пълно съ недостатъци, а формата груба и нередовна. Безъ всѣко съмнѣние тѣзи дѣца — герои въ южнославѣнската епика се явяватъ като еквивалентни на цвергитѣ,[1]) но не сѫ цверги, а малки дѣца, за чието въвежданье въ нашата епика сѫ послужили може би голитѣ дукадински дѣца. Така, пише Ханъ,[2]) когато прѣминалъ прѣзъ областьта на Дрина въ планината Топлана, намѣрилъ „за пръвъ пѫть *голи дѣца;* тъй си ходѣли тѣ и зимно врѣме“. Въвежданьето на дѣца — юнаци, които надминуватъ съ своето геройство Марка Кралевичъ, може да се мисли, че е станало въ епохата на Марковото загинванье и се обяснява съ основния характеръ на южнославѣнската епика, да гради поетическитѣ образи прѣимуществено върху антитези и контрасти и стои по моето мнѣние въ зависность отъ прѣданието, което разправя, че когато изнамѣрили пушката и барута, приятелитѣ на Марка му занесли една пушка и му казали, че съ нея той може да бѫде убитъ отъ едно дѣте. За да се убѣди, Марко си простналъ рѫката и заповѣдалъ на едно дѣте да гръмне; куршумътъ прѣминалъ прѣзъ рѫката му, слѣдъ което Марко казалъ: „азъ не съмъ вече за този свѣтъ“ и изчезналъ. Споредъ това прѣдание врѣмето на Марковото епическо изчезванье и неговата историческа

[1]) Стари, дребни човѣчета.
[2]) Hanh, J. G. v. Reise durch die Gebiete der Drin und Wardar. p. 58.

смъртъ приблизително съвпадатъ. Защото споредъ проф. Иречека „съмнително е, че въ смъртната борба на българитѣ съ турцитѣ се е употрѣбяло огнестрѣлно оръжие. Първи пѫть на полуострова, до колкото е извѣстно, се споменува то въ 1383. г. Тогава венецианцитѣ продали на босненския краль Твърдка една галера и при това като особна рѣдкость единъ falconus“.[1])

XX.

Марковата смъртъ.

Мсб. I, 63; II, 135; VI, 56, 57; IX, 18; XI, 28; Шапк. III 371; Сис. кн. 15, 442; Милад. 528.

Мсб. XI, 28. Провиква се *Деяна Попова* върху Стара-планина въ Никюпската гора и съжалява гората, че изсъхнала, поради което не ще може да води изъ нея дружина за освобождението на България. Снощи, отговаря гората, минаха прѣзъ мене три синджира роби: единъ синджиръ все млади момчета („кумити“!), втори синджиръ — все млади дѣвойки, трети синджиръ — все млади невѣсти, между които и една, грабната отъ вѣнчило. За това, казва гората, ми е шумата повѣнала. А какъ да не вѣне, когато ето вече петстотинъ годинъ, какъ турцитѣ бѣснуватъ? Къмъ тая жалба на гората се приглася̀ва едно пиле, та запѣва една „жална пѣсень“: знаете ли Деяно Попова и ти повѣнала горо, когато турцитѣ и татаритѣ нападнаха и заробиха България, Ромѫния и Сърбия и когато *Миялъ Витязно* поиска да освободи своитѣ братия, но понеже не можеха да го побѣдѫтъ, турцитѣ хванаха Марка да се бие за тѣхъ? Когато обаче той видѣлъ, че ще се сражава съ братя, помолилъ се на Бога да направи тъй, че Марко пръвъ да падне убитъ въ боя:

Леле Боже! какво сега стана?
Братъ на брата кръвьта да изпие.
Стори Боже язе пръвъ да падна!
. . . . . .
Пушка пукна и онъ се прѣметна.

Като изслушала тая пѣсень, отъ дълбока душевна печаль виква Деяна, та заплаква:

Жална горо, жали, да жалиме!
Запомни ли какво пиле пее?
Па-заплака що гърло държи.
Емъ ти плаче, емъ ти песень пее,
Съ едно гърло две три песни пее:

[1]) История на българитѣ, стр. 526.

Една песень, песень за пеянье,
Друга песень, песень за плаканье,
Третя песень, песень за смеянье
Еднажъ викне, а дважъ се провикне.
Като вика и гората вика,
Като плаче и гората плаче,
Като пее и пилците пеятъ.

Слѣдъ това Деяна отива въ Търново, прѣоблича се като просякъ и почва да пѣе прѣдъ портитѣ на пашата:

Запеала една жална песень
Гръцки пее, влашки изговара,
А богдански гласо ѝ докарва
И съ кеменче гласо ѝ поправя.

Тя бива повикана въ палата на пашата, дѣто ѝ се удава да се прѣоблѣче въ неговитѣ дрѣхи, взима пари и отива въ Стара планина да събира дружина да освободи съ божията помощь България.

Тази пѣсень, която ни се показва доста особна, води началото си може би отъ ново врѣме, макаръ че може да се допусне, че съдържа и стари елементи. Но цѣлото нейно схващание, съществото на изразения въ нея духъ, е тъй силно проникнатъ отъ напливъ на печални чувства, тя прѣдставя една сърцераздирателна тѫжна пѣсень, въ която прониква и една безгранична любовь къмъ България; тази пѣсень не се отличава съ честита композиция, но съ поразително сходство съ историческото прѣдание за Марковата смърть, което е дѣйствувало при нейното образуванье. Но коя е тази Деяна Попова? Споменатиятъ въ пѣсеньта Никюпъ е старият градъ Nicopolis ad Haemum, сѣверно отъ Търново (Халански II, 441). Въ пѣсень Мсб. VI, 56 двѣ кадънки, които се явяватъ въ образа на зли духове, взиматъ душата на Марка посрѣднощь при единъ кладенецъ. — Мсб. VI, 57. Марко лежи на умиранье, а при него стои „будимска кралица“, която му казва, да си откупи душата, но Марко ѝ отговаря, че надъ него стоѫтъ три ангела, които не чакатъ за пари, а за неговата душа. Въ Мсб. IX, 18 Марко лежи сѫщо на умиранье; около него стоѫтъ сестритѣ му и го оплакватъ толкова силно, че земята се тресе:

Море Марко, море млади Марко!
Дали гърми, илъ се земя тресе,
Илъ се роватъ каменни могили,
Или Марко съ юнаци вечера?
Нито гърми, ни се земя тресе.
Ни се роватъ каменни могили,

Нито Марко съ юнаци вечера;
Марко лежи боленъ че си умре,
Па го плачатъ до четири сестри.

Въ пѣсень Мсб. II, 135 Марковата смърть се описва твърдѣ поетически. Марко лежи боленъ въ една лилякова-дафинова гора. Никой нѣма, който да се грижи за него, само едно птиченце „бюлбюлеа“ му носи съ уста водица и му прави сѣнка съ своитѣ крилца. Когато Марко почувствува приближението на смъртьта, той казва на птиченцето, да отлѣти въ неговитѣ двори, тамъ има дърво дюлево, подъ дървото нацъвтѣлъ триндафилъ — връхъ него трѣба да кацне; триндафиловитѣ цвѣтове ще нападатъ върху гърдитѣ на неговата жена; отъ това тя ще разбере, че Марко е починалъ. Печаленъ дъхъ полъхва отъ пѣсень Мсб. XIV, 90. тя ни рисува Марка въ неговото отчаяно прѣдсмъртно положение: слѣдъ толкова геройства, той почувствувалъ найпослѣ своето безсилие и загиваньето на неговия народъ; Марко не усѣща сили въ себе си да се бори въ защита на тоя народъ, защото неговата сѫдба е прѣдрѣшена отъ Бога. Отчаянъ, съ съкрушена душа, пълна съ дълбокъ трагизъмъ, Марко погубя жена, дѣте, майка и коня си, за да не паднатъ въ непиятелски рѫцѣ, и самъ той изчезва! Прозаическото разказче Шапк. III, 371, както и Hahn[1]) стр. р. 69 разправятъ, че Марко изчезналъ, когато се появила пушката и барутътъ. А сПс. кн. 15, 442 разказва, дѣ се намира Марко. Защото споредъ народното повѣрие той не е умрѣлъ, а живѣе върху една висока планина, около която се намиратъ каменни стѣни и пещери, пълни съ много змии и лами. Горѣ, връхъ планината, се простира една широка, зелена поляна, въ срѣдата на която се издига едно сѣнчесто дърво, а подъ дървото — изворъ клокочи. Тамъ, подъ това дърво, на мрѣморенъ столъ седи Крали Марко, а коньтъ и кучето му се намиратъ въ една пещера въ Стара-планина. Марко е безсмъртенъ, защото е запоенъ отъ вилитѣ съ водата на безсмъртието. Най-сетнѣ и Милад. стр. 528 ни говори за мѣстото, дѣто се намира Марко — неговото „седалище“: то се намира въ планината отъ лѣвата страна на Вардаръ, наблизу до Желѣзнитѣ врата. Понеже тази мѣстность дава отгласъ, то пѫтницитѣ, които минуватъ отъ тамъ, питатъ: „си живъ Марко“?

---

[1]) Hahn, J. G. v. Reise durch die Gebiete des Drin und Wardar.

1.

Потеклото на Кралевича Марка.

Кралю Вулкашино више отъ Скопие,
Чуди се, ка да земе Момчилица млада.
Книга пише отъ широко Скопие,
Та ѫ прати по пиле соколово,
Прати ѫ и си въ книга писалъ:
„Фного ти здраве, Момчилице млада,
Ето ти тебе книга допращамъ,
Какво да мошъ Момчилъ да отровишъ,
Да отровишъ, Момчилъ да погубишъ,
Я да те зема, кралица да ми бѫдешъ,
Сé ке те облека у свила и у злато,
И ке щеташъ кадифе душези;
Ке те ране се леба-симида,
Ке те поя вино медовина
И да бидешъ господжа на земя“.
Отиде книга на града Пирота,
Дадоа книга на Момчилица млада.
Сама бѣше тя си язаджика,
Развила е книга на колено,
Книга гледа, друга написува:
„Фного ти здраве кралю Вулкашине,
Ето назадъ книга ти допращамъ.
Милувашъ ме, та си до мене,
До мене кралю книга допратилъ;
Я те милувамъ и искамъ да те зема,
Ама не мога Момчилъ да отрове.
Немамъ у мене нищо на рѫцете,
Нема фо що отрова да туре;
На Момчилъ си я нищо не готве,
Нито ручокъ, нито вечере.
Той си има една сестра Яфросина,
Тя му готви ручокъ и вечере,
Тя му точи вино и ракия,
Тя мене нищо на раце не дава.
Момчилъ си има деветъ малки бракя
И си има дванесе браточеда;
Има отъ градо четиредесе слуги,

Та не мога Момчилъ да отрове,
Не смея отъ неговите бракя.
Ако искашъ кралю мене да земешъ,
Мене да земешъ и Момчилъ да отрове,
Да пратишъ у града Букурещъ
До онойгу бегу, Радулъ-бегу;
Той си има до три добри слуги:
Пржва ми е Гръчека Манола —
Той си маа сабя за триста юнака;
Втора ми е Радо Словослава —
Той си разбира седемдесе язици;
Трекя слуга ми е Гюро пияница —
Той си пие за триста юнаци.
Да ги калесашъ, айлжкъ да имъ дадешъ
И да соберешъ три иляди войскя,
Па да излезешъ на *Разбой* планина,
При онова Синьо езеро,
Що истича изъ четири страни.
Тамо ти чадъръ да опнешъ
И тамъ аскеръ да кордисашъ —
Тамъ да чекашъ Момчила войвода.
Момчилъ има тежакъ адетъ:
Кога дойде света неделе,
Той излази по гора по лова,
Та излази по Разбой планина,
При онова Синьо езеро —
Тамъ да мачишъ, Момчилъ да погубишъ,
Тога бива мене кралица да земешъ".
Върна книга по пиле соколово,
Ойде книга у више Скопие,
Ойде книга на кральовите двори.
Тамъ си стжпи пиле соколово,
Стжпи у кралю на рамена,
Трепна съ криля, събори му книга,
Та я на колено кралю разви,
Та прегледа таа бела книга,
Книга гледа и друга исписа,
Исписа и прати на Букурещъ,
До онойго, до бегувите двори,
До онойго бегу, Радулъ-бегу:
„Фного ти здраве бегу, Радулъ-бегу,
Ето книга тебе ти пращамъ,
Да ми допратишъ твои добри слуги,
Я на нихъ айлжкъ ке дамъ,
Саде котъ мене да дойдаа"
И бегу Радулъ-бегу на слуги каза:
„Чуйте мене до три добри слуги!
Книга е отъ кралю до васъ дошла,

Ке ве води на Разбой планина,
Големъ айлжкъ ке ви даде".
Слуги станаа, коне си стегнаа,
Престегнаа, коне оседлаа,
Саби си за себе закачиа,
Саби и леки боздугани.
Изъ Букурещъ слуги излезнаа,
Заминаа презъ поле Букурешко,
Отидоа на бели Дунавъ.
Не трасаа ни скеле, ни бродъ.
Коне бутнаа, Дунавъ преминаа,
Отидоа више на Скопие,
Отидоа на кральовите двори.
Крально си нихъ весело посрещна,
И беше собралъ три иляди войскя;
Та си дигнаа до три баряка,
Та отидоа више на Разбой планина,
При онова Синьо езеро.
Тамо си чеджра опнаа
И аскере кордисаа.
Подъ чеджръ седнаа до четире краля;
Седеа тамо до шестъ дена.
На седмия день у св. Неделе
Рано рани Момчила войвода
И отива на честита цржкфа,
Да се кръсти, Богу да се моли.
Седе Момчилъ до дека цржква држа,
Дойде време цржква испусна,
Зема си Момчилъ чиста летургия
И си заведе деветина бракя,
И си заведе дванаесе браточеда,
И си заведе четиредесе слуги;
Седнаа на честна трапеза.
Що беше сестра Яфросина,
Дома беше сичко приготвила,
По трапеза сичко наредила.
Седна си Момчилъ съ деветь бракя,
Седнаа браточеде съ четиредесе слуги,
Седнаа ручокъ да ручаа.
Дойде време вино Яфросина да ги служи;
Напанила Момчилова чаша,
Подаде на брата си Момчила:
„Заповедай, брате, трапеза благослови."
А Момчилъ си чаша пофана,
Чаша пофана и дремка го фана,
Та си испусна чаша позлатена,
И големъ сонъ си сонува:
Пуснаа се до четири люти змии,

Една съ нозе си подгазихъ,
Втора съ конь дизгинъ напраихъ,
Трекя сосъ сабя посекохъ,
Четвърта ме за сърце изеде
Изеде ме и фного ме заболе.
Чаша си фана и сонь на бракя си кажа.
Сички бракя се чудеа
И не можеа да се сетаа,
Тоа сонь на що ке биде:
Да ли ке биде на тешка скапия,
Илъ ке биде на тешка мория.
Сички се чудеа и не сещаа.
А Момчилица говори:
„Не бой се господарю Момчиле!
Тоя сънь не е на лошо:
К'идите по гора зелена,
Та ке срещнете три сури елене:
Еденъ на тебе ке побегне,
Та за него сръце ке те заболи.“
А Момчилъ на люба си говори:
„Чешки до това да е.“
И кахъ собране се обърна и рече:
„Айде сички да предремеме,
Та сетне по гора к'идеме.“
Сички бракя Момчилъ послушаа,
Та на двори налегаа и заспаа.
Момчилъ легна въ шарена водая,
А Момчилица Момчилъ распитува:
„Господарю, Момчилъ войводо!
Чула съмъ те, не съмъ те видела,
Ке си фного добъръ юнакъ;
Отъ пладнина до акшамъ
Дванаесе хиляди воскя губишъ.
Съ какво сръце, съ какво юнаство,
Искамъ на мене ти да кажешъ.“
А Момчилъ на люба си казува:
„Любо моя, Момчилице млада!
Слези долу въ яхре,
Та извади коня шестокрила,
Та пусти коня низъ зелена бахча,
Та ти се тръгни и саиръ гледай,
Саиръ да погледашъ конь ка игра.
Конь ка игра, така сабя маамъ,
Сабя маамъ, войскя си губе“.
Тя слезнала и коня извела;
Пуснала го изъ зелена бахча.
Тя се качи на кула висока,
Отъ кула саиръ да гледа,

Да гледа какво коня ке игра.
Коня игра по синьото небо
И спада по църната земя.
Слезна Момчилица отъ кула на земя,
Та си фана коня шестокрила,
Та го фоведе у конски яхри,
Та си връза за ямлъка,
Па зема свекя лоева,
Та на коне крила опали,
Да не може съ крила да фръка.
И си зе до четире сребръни клинци,
И сосъ нихъ му ноги окова,
Да не може по друмъ да оди.
И се качи горе на дивапе,
При Момчилъ войвода флезна,
На Момчила тио говори:
„Господарю, Момчиле войводо!
Не ке д'идешъ на бой да се биешъ,
Та си земашъ юнашко орѫже,
Остра сабя тешка боздугана;
Защо тебе на поасъ да тегнея?
Кога Богъ иска да помогне,
Съ голи раце ловъ се лови.“
Момчилъ на люба си говори:
„Дай ми, любо, мало орѫже,
Мала сабя и мала боздугана,
Да ми се найде за зла неволя.“
Тя му сабя въ ножница турила,
Сабя му е мала, до шесть педи,
И тя баре да беше здрава,
Еми е сабя прекършена.
И даде му лека боздугана.
Обружа се Момчилъ войвода
И съ него деветина бракя,
И дванаесе браточеда,
И отъ града четиредесе слуги.
Та си возседнаа свои бързи коне
И отидоа по Разбой планина.
И тамо го Момчилъ дремка налегна
И отъ коня на земя ке падне
Отъ тая пуста дремка.
Ка си задрема и па сонь виде:
Срещнаа три тевни облаци,
Та се Момчилъ съ дружина разгуби.
И дружина му говореа:
„Тая дремка не е на хубаво,
Айда ние назадъ да се върнемъ“.
А Момчилъ на дружина говори:

„Вървете бракя да врвимъ,
Повръщанкя лоша ке биде;
Айде, какво ни Господь помогне“.
Излезаа на Разбой планина,
На това старо разбойнище,
При онова Синьо езеро.
Тамо си те чудо видеа:
Край езеро три иляди воскя,
Подъ чадъръ до четири краля,
Край чадъра три баряка побиени.
Ка видеа деветина бракя,
На Момчилъ войвода говореа:
„Леле брате, Момчиле войводо!
Таа воскя назе си чека.
Айда ние да се върнеме,
Да се върнемъ, да побегнемъ.“
А Момчилъ имъ люто продума:
„Богъ Ви убилъ ваши женски сърца,
Отъ това ли се сте уплашили?
Сами губе дванаесе иляди
Отъ пладнина до акшамъ“.
Дружина си Момчилъ услушаа,
Та отидоа котъ той бели чадъръ.
Отъ чадъръ излезоа до три добри слуги,
Добри слуги на бегу Радулъ-бегу,
Та погубиа Момчилова дружина,
Момчилова дружина отъ деветь бракя,
Деветь бракя, дванаесе браточеди,
Дванаесе браточеди и четиредесе слуги.
Тога се Момчилъ люто разсръди,
Та си извади сабя прекършена.
Маана Момчилъ на десно, на лево,
Та си погуди до три добри слуги
И се пусна въ воскя Вулкашинова.
Тога Вулкашинъ отъ чадъръ излезе,
Та Момчилъ войвода нападна.
Момчилъ се отъ Вулкашинъ уплаши,
Та си бутна коня да бега,
Бута коня, конь не бръза.
Отъ мжки конь на Момчилъ продума:
„Ой ле господарю, Момчиле войводо!
Ка да бръзамъ съ тебе да бегамъ,
Като Момчилица криля ми опали,
Криля опали, ноги окова,
Да не мога веке съ крила да фръкамъ,
Съ криля да фръкамъ, съ нозе да оде.“
Тога си се Момчилъ досети,
Ке му е люба курава гидия

И ке отъ нея ке Момчилъ загине.
Дорде Момчилъ вовъ кале да влезе,
Достигна го крально Волкашино,
Та кахъ Момчилъ сосъ сабя маана,
Сосъ сабя маана, глава му отсече;
Та си Момчилъ отъ коня падна.
Тога Вулкашинъ у Пиротъ дойде
И котъ Момчилови порти запре;
На порти чука, Момчилица вика.
А Момчилица у сарае седи,
У сарае седи, съ други любета весели.
Ка си чу, ке се на порти чука,
На порти чука, Момчилица вика,
Погледна си отъ високи прозори;
Отъ прозори гледа, Вулкашину говори:
„Почакай, Вулкашинъ, порти ке отворя,
Порти ке отворя, въ сарае ке флезешъ“.
Ка си Момчилица това изрече,
Връза си дете съ вжже прѣзъ кръсти,
Та си дете отъ прозорци спуща,
Отъ прозорци спуща, порти да отвори,
До половинъ го спусне, па го издигне
И съ това си Вулкашинъ мами,
Вулкашинъ мами, любета да бегаа.
Виде Вулкашинъ, ке порти не отваря,
Порти не отваря, въ сарае да влезе;
Разсърди се Вулкашинъ, порти строши,
Порти строши, въ двори флезе.
Въ двори флезе, на сарае искочи.
Тамъ си найде Момчилица млада,
Та на Момчилица люто говори:
„Богъ те убилъ кураво гидио!
Ти измами Момчила войвода,
Измами го, погуби го,
Така ке и мене ти измамишъ.“
Та си свали Кралю Волкашинъ,
Свали Момчилица отъ сарае на двори,
Та ѫ спусна въ дупка дибока,
Коя бе пълна съ лой и катранъ;
Па си запали Момчилица млада,
Коя горе три дни и три нощи
Та стана на прахъ и пепель.
Тога Вукашинъ зе Яфросина,
Яфросина, сестра на Момчила,
Та Яфросина стана кралица.
А що беа до три добри слуги,
Добри слуги на бегу Радулъ-бегу,
Нихъ донесоа на Разбой планиина

Отъ онова Синьо езеро;
Донесоа и Момчила войвода.
Та ѝ закопаа край града,
Край града, града Пирота,
Кои гробища и сé седе
И се седе като паметници.
А Вукашинъ Яфросина отведе,
Яфросина отведе въ Прилепа града,
Та се водиа триста годинъ,
Та си родиа до три деца:
Първо дете кралю Андрашина,
Второ дете млада Ангелина,
Третьо дете Марко Кралевики.

2.

Марко, споредъ наречбата на наречницитѣ, прѣчупва коститѣ на баща си.

Трудна била млада Евросима,
Трудна била, дете си родила.
Волкашинъ се многу израдува,
Дека му се машко дете роди.
Си го прати на кърщене църкфа,
Да го кърстатъ уште не задояно.
На детето името му клале,
Чесно име Марко Кралевике.
Волкашинъ ми гости поканило,
Повойница на дете да стора,
Трекя вечерь со слатка вечера.
Гости дошле и си вечерале,
По вечера що си полегнале,
Полегнале и сите заспале;
Волкашинъ ми саде не спиело.
Време било токмо на полноке,
На полноке, време глуа доба.
Що му дошле до три наречници,
На детето кѫсметъ да наречатъ.
Двете кѫсметъ на Марка нарекле;
Трекя рекла Марко да е юнакъ.
Кога момче оно да порасти,
На татка си коски да му скѫрши.
Кога чуло крала Волкашина,
Що нарекла трекя наречница,
Лели нему гючъ многу му падна.
Що си зеде Марка малечкао
И го кладе во една кошница,
Кошница со смола намачкана,

Та го върли по бела Вардара,
Да с'удаи и да куртулиса,
Отъ що рекла трекя наречница.
Вардаръ тече и Марка га носи,
Кошницата по край брего плива,
Мали Марко во кошница писка.
Що го дочу младоно офчарче
И се прибра край брего да види,
Що е това, що толку ми пищи.
Кога види, дете во кошница.
На офчарче лели жалъ му падна,
Се наведе и кошница вати.
Кога виде во кошница дете,
Си го крена на две бели раце,
Го отнесе дома кай майка си,
Да го гледа и да го изгледа.
Го гледала и си го ранила.
Що станало момче за работа,
Го главила Марко за телчарче,
Да си пасе сите телци селцки.
Телци пасолъ три дни, емъ три ноки;
Четфърти день ми истепалъ телци,
Та си дошолъ дома при татка си.
Многу мака нему му паднало,
Дека телци Марко истепало.
Се налути татко му одъ Марка,
Та истерàлъ Кралевикя Марка,
Да не сѣди во негойте куки;
И на Марка той вака му рекло:
„Ай оттука ти, дете копиле!
Що ми стори големъ пакосъ мене,
Големъ пакосъ и страмъ ми донесе,
Що истепа сите селцки телци,
За да платамъ едно чудо пари,
Та да смирамъ сички селани.
Ти да беше дете аирлия,
Не ке беше по река пущено
Отъ тфой татко и отъ тфоя майка,
Да се давишъ во белио Вардаръ,
До Вардаръ синъ ми да те види
И отъ Вардаръ той да ми те земи
И дома ми той да те донеси,
Да те гледамъ и да те изгледамъ,
Да те сторамъ момче за женене
И сега ти пакосъ да ми сторишъ,“
Сите телци селцки да истепашъ!
Ай отъ тука, кай сакашъ, оди си!
Вардаръ татко тебе нека ти е,

И Вардаръ майка нека ти е!“
Кога чуло Марко Кралевике
Одъ офчаро, що беше му реколъ,
Се устрамилъ Марко и избегалъ.
Си отишалъ покрай бели Вардаръ
И си седналъ во белата песокъ;
Во песокта кукя си ископалъ
И си седналъ тамо да живеи.
Сфадба праилъ Рело Шестокрило,
Сфадба праилъ сакалъ да се жени.
Ми поканилъ кралеи, банеи,
Ми поканилъ китени сфатои
И поканилъ сфети Ионофци;
Нунко канилъ стара Волкашина,
А Груица за стара девера.
По-малъ деверъ му се попишмани.
Се налюти Рело Шестокрило,
Що испрати по старега девера
По патища, по сите друмища
И по сите богме раскърсници,
Со здравица по-малъ деверъ да ми бара;
Кой ке найди, деверъ да си земи.
По-старъ деверъ сегде ми прошеталъ,
По патища и по раскърсници,
Нигде деверъ она не ми нашло;
Кога дошолъ до бела Вардара,
Що ми нашолъ Марко во песокта.
Претъ Марко се Груйо застояло
И изваилъ здравица со вино,
Та поканилъ Марко за девера.
Лели Марко тогай прогоори:
„Ай оттука незнаенъ делиа!
Не шегуй се со мене сирака:
Мене ми е Вардаръ татко й майка,
А песокта мене ми е кукя.“
Прогоори по-старъ девера:
„Не се брате со тебе шегувамъ,
Току тебе за девера канамъ
У онего Рела Шестокрила;
Зетъ ке биде, невеста ке зема,
Заповедай, здравица си земи,
За да бидишъ по-мала девера;
Ясъ ке бидамъ по-стара девера.“
Кога чуло Марко Кралевике,
Що ми зело здравица во рака,
Се напило и сфадба почестило
И по-малъ деверъ оно ми станало
И търгнало на сфадба да оди.

Що ми пошле у Рела Шестокрила,
Рела ми го лепо пречекало;
Си променилъ по-мала девера,
Со убай сфадбински алища,
Го обружа светлоно оруже
Ми чукнале сфирци, табуанци,
Ми търгнале китени сфатои
И ми ошле, невеста си зеле.
Кога назатъ тия си иделе
И ми дошле во гора зелена,
Що излегла една зверетина,
Зверетина богме со три глави.
Що заптиса китени сфатои,
Та му зеде отъ сите дарои.
Най-озади два млади девера,
Тие одатъ убаа невеста.
Зверетина невеста имъ сака;
На девери она вака рекло:
„Я остайте до два девера,
Я остайте младата невеста,
За живи да се куртулисате.“
Се уплаши по-стара девера,
Си остаи убаа невеста,
За живо той да се куртулиса.
Марко брате не ми се уплаши,
Отъ невеста не ми се остаи
И невеста она не си дава.
Лели ми се зверетинъ налути
И се пущилъ Марка да загуби.
Марко ми се юначки бореше.
Сфатоите отъ скрая гледале,
Сите ми се богме уплашиле,
Се уплашиле и ми избегале,
Сите у Рела дома отишле.
Заптисале сфирци, табуанци,
Ми викнале гяци, емъ попои,
Да ми пеатъ деверъ и невеста,
Та седнале за душа да ядатъ,
За невеста и за малио деверъ.
Зверетина со Марко се борилъ:
Три саати токмо се бориле,
Дури Марко зверетина кутналъ;
Му пресеколъ до три зверцки глави.
Що му зело сичкитѣ дарои
И отпущилъ три синджири робе:
Първи синджиръ се млади момчиня,
Втори синджиръ се млади девойки,
Треки синджиръ старци емъ старички.

И си зело убава невеста,
Та си дошло у Рела Шестокрила.
И ми пошолъ на чесна трпеза,
Та му вързилъ трите зверцки глави.
Отъ глаи се сите уплашиле
И на нозе сите ми скочиле;
На Марка му чесъ голема дале:
На трпеза на чело го клале.
Тогай Марко викналъ пò-старъ деверъ.
Лели рече Марко, прогоори:
„Ой ти море пò-стари девере!
Кога не си ти за деверъ да си,
Защо си се ти деверъ сторило
И невеста на патъ си остаилъ?
Наведи се язъ да та научамъ
За други патъ пакъ да бидишъ деверъ“.
Се наведе Груйо пò-старъ деверъ;
Марко му удри до шесъ боздогана.
И повикалъ стари Волкашина,
Та му удрилъ петнасе боздогана,
Му прекършилъ сите негой ребра.
Що повикалъ и старега сфата,
Та му удрилъ петнасе боздогана,
Дека не зналъ невеста да чуа.
Що си викналъ Рела Шестокрила,
Та му удрилъ дваесе боздогана,
Дека не зналъ невеста да чуа.
И повикалъ китени сфатои,
И заредилъ со тежка боздогана:
Кому единъ, кому два ударилъ,
И секому даро му повракялъ,
Що му зела лоша зверетина.
И си седналъ на чесна трпеза,
Та повикалъ младата невеста,
Да м'се кланя и рака да бакнуа.
Ми удрили сфирци, табуанци,
Пакъ отъ първо поткачи се сфадба.
Сите ядатъ и вино си пиятъ
И сите се радосно веселатъ.
Тогай ми се Волкашинъ потсетилъ,
Прогоори и Марка го праша:
„Ой ти море, незнаенъ делия!
Ке те прашамъ прао да ми кажишъ:
Коя майка тебе те родило
И кой татко тебе те гледало?“
Лели Марко тогай прогоори:
„Ой ти море стари Волкашине!
Вардаръ майка, Вардаръ ми е татко,

Ситна песокъ ми е моя кукя“.
Кога чуло Краля Волкашина,
Що му кажи Марко Кралевике,
Оти Вардаръ нему майка било,
Той се сетилъ оти той е Марко.
Лели вели крала Волкашина:
„Ой ти море момче, пò-малъ деверъ!
Ти си мой синъ, ясъ сумъ тфой татко,
Сумъ ти клало име тфое Марко,
Трекя вечеръ тебе ти нарекле,
Ти да бидишъ юнакъ надъ юнака,
Ти да станешъ момче за женене
И коските мене да ми скършишъ,
Кога ке си ти юнакъ порастишъ.
Наречница трекя така рече;
За тоа те ясъ во Вардаръ вързифъ,
Да се удайшъ и да не ме тепашъ.
Арно, ама що е наречено
Преку глаа ке върви на чоеко.“
Кога чуло Марко Кралевике,
Що му кажа стара Волкашина,
Оти той на Марка му билъ татко,
Рипна момче на нозе юначки,
Та си стори до три метании
И му бакна рака на татка си
И му сакалъ отъ татка си прощене,
Що му скършилъ коски со боздоганъ.
А Волкашинъ прегърщалъ си Марко,
Го целивалъ три пати во чело.
И седнали на чесна трпеза,
Да си пиятъ вино, емъ ракия.
Яле, пиле токмо три мѣсеци
И сите си радосно отишле,
Отъ како се сфадба биттисала.
Вала Богу за чудо големо!
Що се рекло отъ три наречници,
Що се рекло и се извършило.

3.

Волкашинъ и Марко.

Църква градилъ Волкашинъ и Марко,
Църква градилъ света Арангела
До своитѣ кули надъ Вароша,
Я градиле до десетъ години.
Се отъ мермеръ диреци клавале,
А покривотъ со стребрени плочи,

Иконите се отъ суо злато.
На вратата Волкашинъ се писалъ.
Синъ му, Марко, богме му завиделъ;
И той ми се отъ лево написалъ
Во одежди и кралцки коруни.
Монастиро азъръ ми се сторилъ
И требало да си го осветать[1]).
Поканиле патрикъ и владици
Отъ Орида, за да си[2]) го светатъ;
Поканиле гяци, емъ попови,
Поканиле кралеи, банеи,
Поканиле народъ отъ секѫде.
Како тие чесно поканиле,
Така чесно тие нимъ са дошле.
Монастиръ си го осветиле,
Лепи гости тие *напраиле*.
Що ставиле три чесни търпези:
На първата патрикъ и владици
И оние гяци, емъ попове;
Втора беше кралеи, банеи;
Третя беше отъ сите рисяни.
Яле, пиле три дни, емъ три ноки;
А кога се сите поднапиле,
Мушавере тие ми чиниле,
Най повеке кралеи, банеи:
Секой ми се со юнаство валилъ.
Марко слушалъ и вино 'и служилъ
И той ми се юначки повалилъ,
За негоото, богме, юнаство.
Наче гърло вака той да вели:
„Ой ви море, кралеи, банеи,
Сите вие сте били юнаци;
Зеръ ясъ не сумъ пò-юнакъ отъ татка?“
Кога чуло крала Волкашина,
Лели, брате, не драго му падна.
Рипналъ юнакъ на нозе юначки,
Па извадилъ сабя отъ ножница,
И се пущилъ Марко да го губитъ.
Кога виделъ Марко Кралевике,
Оти татко му ке го загуби,
Честь му сторилъ, не му се спротивилъ:
Трещилъ Марко предъ него да бега,
И не креналъ рака на татка си,
Да не земитъ клетвата отъ Бога.
Бегалъ Марко околу цркватa,
Три пати я църквата обиколилъ;

[1]) Въ ориг.: *светать*. [2]) Въ ориг.: *му*.

Го привтасалъ татко му Волкáшинъ,
Го привтасалъ и ке го пресечелъ.
Лели Марко и той сабя ималъ,
На татка си не келъ да я вадитъ;
Марко врати отъ манастиръ турналъ,
Въ църква влеголъ и ми се затворилъ.
Отъ лутина Волкашинъ ми удрилъ
На чесните врати монастирски.
Фала Богу за чудо голѣмо!
Отъ врата ми кърви що протекле.
Ангелъ Божи Волкашину реколъ:
Волкашине, ти си се полуделъ!
Да що търчишъ по сина ти Марка,
Да го сечишъ и да го погубишъ
И големъ гревъ ти сакашъ да сторишъ,
Света църква за да я затворишъ?
Еве три дни, ти кай я освети,
Зеръ пакъ сакашъ да я пресветуашъ?
Марко си етъ пò-юнакъ отъ тебе
И пакъ рака на тебе не креналъ,
Тукъ си влезе во светая църква,
Да откини, честь тебе да стори.
Волкашине, ти честь непознавашъ
И на сърдце гревъ ти не познавашъ!
Дейди море стара Волкашина!
Ти не ѭдри църковните врати,
Тукъ ми ѭдри света Арангела
И му рани негоата нога
И отъ нога кърви протекоа.
Волкашине, аиръ не ке видишъ!
Куки, кули ке ти се растуратъ,
Монастиро здравъ не ке остане,
До три, богме, четире пояси.“

4.

Марко си придобива оржжие, конь и жена.

(„Марко грабитъ Ангелина“)

Се собрале седумдесетъ кралои.
Ядатъ, пиятъ, мушавере праатъ,
Еденъ други сите ми се валатъ
Со юнаство, кой какво що ималъ.
По край ними и Марко ми седелъ.
И той ми се, брате, повалило,
И вака си на кралеи рекло:
„Ой ви, море, кралеи, банеи.
И вие сте доста бре юнаци,
Ама ясъ сумъ отъ васъ бре пò-юнакъ;

Ако рачка земнята имаше,
Ясъ ке можевъ, богме, да я свъртамъ“.
Кога чуле кралеи, банеи,
Кога чуле валбите отъ Марка,
Сите, брате, се изнасмеяле,
Сите шега нему се му збиле,
И го Марка многу устрамиле,
И вака му тогай нему рекле:
„Дейди, Марко! Како не се срамишъ,
Що се валишъ земня да превъртишъ?
Волкашинъ ти тебе беше татко,
Той имаше до три тарапани:
Първа беше отъ карагрошеи,
Втора беше отъ жолти дукади,
Трекя беше се отъ дребни пари.
И никой пать той се не валеше“.
Кога чуло Марко. младо дете,
Отъ кралеи таквие зборои,
Явналъ коня дома да си одитъ.
Овде, онде по бели друмои,
Дедо Господъ на пать беше седналъ,
Да го чека Марка отъ Вароша,
Полъ юнаство нему да му земитъ,
Да не нещо земня той превърти,
Големъ пакосъ тогай той да стори.
Турилъ Господъ една торба земя.
Марко дошолъ предъ Бога да вървитъ
И вака му Господъ проговорилъ:
„Ой юначе, незнаенъ делия!
Ти, що носишъ дългата гаргия,
Я подслези отъ коня на земи
Да ми кренишъ тая торба земня,
Дека сумъ си старо, емъ не вредно,
Та не можамъ само да си кренамъ“.
Кога чуло Марко Кралевике,
Той отъ коня, брате, не ми слеголъ;
Со гаргия торба си наденалъ.
Опналъ юнакъ, за да я подкренитъ
И не моголъ, Богме, да я кренитъ.
Гаргия се на пърчиня скърши.
Отъ коня се Марко поднаведи,
Съ десна рака торба ми подватилъ.
Опналъ юнакъ, за да я подкренитъ,
Се скинале отъ коня колани,
И пакъ Марко не му я подкреналъ.
Тогай Марко изгубилъ юнаство
Половина, отъ колко що ималъ,
И отъ Бога блаосовъ той добилъ,

За да биде Марко многу итъръ.
Дупналъ коня и дома си дошолъ.
Що я викналъ майка си при себе,
Та я ватилъ за леса плетинки
И я стегналъ тая да му кажитъ,
И вака Марко незе той велелъ:
„Слушай майко, моя стара майко,
Ке те прашамъ нещо да ми кажишъ:
Оти мене не ми си казала,
Оти татко ималъ тарапани,
Тарапани, коня и оруже?“
Одгоори майка му на Марка:
„Дейди, синко, младо мое дете!
Тарапани татко ти имаше:
Първа беше отъ карагрошеи,
Втора беше отъ жолти дукати,
Трекя беше се отъ дробни пари.
Вистина, ясъ не сумъ ти кажало,
Дека си ми уще аджамия;
Ясъ те чакавъ, ти да ми уздреишъ,
За тоа ясъ не сумъ ти казала.
Ела синко сега да ти кажамъ,
Тарапани со очи да видишъ
И да видишъ негоо оруже.
Татко ти конь той не си вяваше,
Той вяваше витеза кобила.
Кога умре татко ти Волкашинъ,
Я испущивъ край слано езеро;
Кой я знаитъ далъ уще е жива!“
Пошолъ Марко, тарапани виделъ,
И си зело таткоо оруже,
Та си пошло край слано езеро,
Да я баратъ витеза кобила.
Овде, онде околу езеро,
Що я нашолъ витеза кобила
И по нея шареноно ждребе;
Ми се загналъ юнакъ, да я вакя;
Той ми търчалъ, кобила бегала.
Кога Марко нея я привтасалъ,
Тая ми се въ езеро вързила.
Тогай Марко по ждребе се загналъ.
Овде, онде Марко ми го ватилъ,
Ми го ватилъ и юнакъ се вкачилъ.
Пърсна ждребе по поле да бега;
Рипа, скака и клоци вързало,
За да върли Марка отъ рамена.
Види ждребе, оти не се върля,
Ми се спущи и въ езеро рипна,

Да некако Марка да отвърли.
Марко тогай много се уплашилъ,
Да не нещо, богме, се удаитъ.
Яко Марко за грива се държалъ.
Препливало ждребето езеро;
Тогай ждребе ми се уморило
И на суо тоа ми излегло,
На Марка се тоа поклонило.
За чудене Шарецъ проговори
И на Марка вака тоа рекло:
„Ой юначе, незнаенъ делия!
Я кажи ми, чие си колено,
Ясъ да сумъ ти твоя верна слуга;
Ясъ сумъ юнакъ, ама ти по́-юнакъ“.
Лели вели Марко, му зборуа:
„Ой ти мое мило брате ждребе!
Татко мене Волкашинъ ми беше.
Дури живъ билъ, кобила вяше
И со нея юнаство праеше“.
Кога чуло ждребе три-годинче,
Оти той билъ синъ на Волкашина,
Висналъ ждребе по своята майка.
Марко вявналъ ждребе три-годинче
И кинисалъ дома да си идитъ.
Кога виде кобила витеза,
Оти ждребе шарено ке бега,
И кобила търгна си по него.
Дошолъ Марко во Вароша града,
Вързалъ Шарца въ темна конюшница
И до него витеза кобила.
Тогай Марко майка си прашало:
„Да ми кажишъ моя мила майко.
Татко коня кай си го коаше
И оруже кай си подпрааше,
Остра сабя кай си я точеше,
А боздуганъ кай му го белеше?“
„Ой ти Марко, мое мило чедо!
Татко ти си побратимъ имаше,
Побратима Яно куменджия;
Той ми седитъ во Солуна града.
Той кобила на татка ти коалъ:
Отъ карагрошъ плочи той му клаалъ,
А отъ дукатъ клинци той му коалъ;
Остра сабя Яно му точеше
И боздуганъ той му го белеше“.
Кога чуло Марко своя майка,
Явна Шарца и търгна да одитъ,
Да ми одитъ во Солуна града,

У онега Яно куменджия.
Овде, онде по бели друмои.
Втасалъ юнакъ во Солуна града
Шеткалъ, прашалъ низъ тесни сокаци —
Кой ке стретилъ, секого го прашалъ,
За кай седитъ Яно куменджия.
Одвай юнакъ кукята му нашолъ.
Порти биле, богме, затворени,
Во дворои свирци, табуани,
Дека Яно две свадби си праелъ:
Синъ си женалъ и керка си мажилъ.
Клукналъ Марко на витине порти.
Що излегле слугите Янои,
За да видятъ кой клука на порти.
Слуги Марка лели го прашале,
Що ми сака и на порти клука.
Проговори Марко Кралевике:
„Ясъ го сакамъ Яно куменджия,
Оти ми етъ отъ татка побратимъ,
Да ми коатъ Шарца пеливана,
Да ми точитъ сабя димиския
Да ми белитъ тешка боздогана“.
Ми излеголъ Яно куменджия
И му реколъ на Марка Кралевикя:
„Ай ой ми си незнаенъ делия!
Ясъ не можамъ коня да ти коамъ,
Нито можамъ боздоганъ да беламъ;
Ясъ си имамъ, море, до две свадби“.
Лели Марко тогай се налути,
Та си порти со боздоганъ удри,
Що 'и втера до стреде дворои.
Та си влезе Марко во дворои
И го стегна Яно куменджия
Да му коа коня со карагрошъ.
Лели Яно тогай се уплаши,
Та го молилъ Марка Кралевикя,
Да почекатъ салъ една неделя,
Дури свадби той да си биттиса;
Марко да седитъ на ладна меана,
Да си пиетъ вино и ракия —
Що ке пиетъ, Яно ке заплатитъ.
Тогай Марко на Яна говори:
„Дейди, море, Яно куменджио
Ясъ не седамъ овде на меана,
За да пиямъ вино и ракия;
Ясъ ке одамъ во Вароша града,
Ке поседамъ свадби да биттисашъ
По недѣля пакъ ясъ ке ти дойдамъ.

Току сега извай ми снаха си
Да ме мене со вино почести,
И ясъ нея даръ да я подарамъ".
Я изваде Яно своя снаха,
Та му тури чаша ройно вино
И почести Марко Кралевике.
Чаша мала, за него не наситна;
Той побаралъ чаша чабурлия.
Ми извадилъ Яно чабуръ чаша,
Чабуръ чаша седумдесетъ ока,
Що си пиелъ стара Волкашина,
Кога иделъ у Яна на гости.
Креналъ Марко чаша чобурлия
И я испилъ сета дуръ до капка.
Ми посакалъ Марко уще една.
Що гледала Яноата керка,
Що гледала горе отъ дивана,
Променета како за невеста,
И се шега со Марко подбила,
Оти вино многу Марку испилъ.
Я дочуло Марко Кралевике
И се Марко многу налутило
И вака му на Яна той рече:
„Ой ти Яно, татковъ ми побратимъ!
Благодарамъ на твоята снаа,
Що ме мене тая почестило
И со вино мене послужило,
И ясъ нея дарчокъ я подаривъ;
Нека дойди и твоята керка,
Да ми мене десница целива,
Та и незе дарчокъ да подарамъ,
Како що я снаа ти подаривъ,
Оти жени ми се кжсканджии,
Кжсканджии, многу завистливи".
Тогай Яно пошолъ при керка си,
При керка си гюзелъ Ангелина,
Да я молитъ, при Марко да дойдитъ.
Ангелина на татка си рекла:
„Променета ясъ сумъ за невеста,
При него не одамъ променета;
Ясъ да слечамъ невестинско руо
Да облечамъ руо катаденско,
Тогасъ, татко, предъ него ке одамъ,
Предъ онега незнаенъ делия,
Предъ онега тежка пияница".
Що велела, се Марко ми слушалъ
И се уще Марко налутило
И на Шарца вака зборуало:

Слушай, Шарце, що сакамъ да праамъ".
И ясъ тебе сакамъ да те прашамъ,
Дека ми си, Шарецъ, некоано:
Да ли можишъ дваица да носишъ?
Яновата керка ме[1]) бендиса,
Ке я грабамъ за млада невеста,
Оти тая мене не[2]) бендиса,
И се шега со мене шегува,
И си слече руо невестинско,
Та облече руо катаденско".
Шарецъ тогай на Марка зборуалъ:
„Дейди Марко, мои ступанине!
Ако тебе мома те[3]) бендиса
Ти граби я и ичъ ти небой се,
Ясъ ке можамъ да ве носамъ двата,
Ако самъ си море некоано".
Ангелина предъ Марка излезе
Со рубата лели катаденска,
За да бакнитъ Маркоа десница.
Марко тогай Шарца ми разигралъ
И подаде рака на Ангелина,
Ангелина за да му целиватъ.
Я подарилъ три жолти дукати.
Ангелина му се поклонила
И повторно рака целивала.
Тогай Марко за рака я ватилъ
И я върлилъ задъ себе на коньо.
Дупналъ Шарца со жолти махмузи
И си летналъ по бели друмои.
Бегатъ Шарецъ како сиви соколъ.
Що запеа гюзелъ Ангелина,
Що запеа една лепа песна,
Малко била, богме, речоита,
Ама била много гласоита;
И во песна на зето велела,
Що гувеалъ на честна търпеза
У татка й Яно куменджия:
„Що гувеишъ, зете отъ краина,
Кога зеле твоя Ангелина?"
Кога чуло зета отъ краина,
Кога чуло песна отъ невеста,
Незините жалосни гласеи,
Дека Марко нея я попленилъ,

[1]) противоречие. Би трѣбало да гласи:
Ке я грабамъ Яновата керка,
Ке я грабамъ за млада невеста,
Оти мене тая не бендиса и пр.
[2]) Трѣбало би: *ти*

Рипналъ юнакъ отъ чесни търпези.
Кай що стапилъ, на дно въ земи втералъ!
И проседлалъ коня бедевия,
Го престегналъ со деветъ колани.
Кога, брате, коня престегнуалъ,
До три педи отъ земи го кревалъ.
Конь си вявналъ и бодналъ по Марка.
Овде, онде по бели друмои,
Го привтасалъ до Галичка река.
Река била лошо дотечена,
Що носила дървя и камене.
Тогай Марко беше се уплашилъ
Отъ реката, дека беше стекла,
И отъ юнакъ дека го привтасалъ.
Тогай Марко на Шарца зборуалъ:
Дейди Шарецъ, ние погинавме,
Отъ юнака, богме, отъ краина;
Уще малкце, ете го ни втаса".
Лели тогай коня му зборуа:
„Дейди Марко, мои стопанине!
Стреде река ти си копе удри,
За да запришъ дърве и камене,
Дури да си ние поминиме;
Ти небой се, ке те испливамъ,
Ясъ сумъ ученъ уще отъ малечко".
Удрилъ Марко копе стреди река
И ми запрелъ дърве и камене,
Та ми влеголъ Шарецъ да ми плива.
Втасалъ юнакъ лели отъ краина
И той влеголъ въ река за да пливатъ.
Свикалъ Шарецъ на Марко Кралета:
„Тургай, Марко, копе отъ стредъ река,
Да понеситъ дървя и камене
Да препречитъ коня бедевия".
Тургналъ Марко копе отъ стредъ река,
И понесло дървя и камене,
Та препречилъ коня бедевия.
И се вратилъ юнакъ отъ краина,
Та застаналъ Марка да го гледатъ.
Марко слеголъ отъ коня на земи,
Та извадилъ белата маврама
И обришилъ Шарца пеливана,
Та во чело Шарца си целивалъ,
Мегю обе двете църни очи,
Дека него отъ река препливалъ.
Прогоорилъ юнакъ отъ краина:
„Дейди мори не знаешъ делия!
Не целивай коня шаренога,
Тукъ целивай гюзелъ Ангелина.
Ясъ я свършивъ, а ти я кердоса,
Оти си билъ по-юнакъ отъ мене".
Отгоорилъ Марко Кралевике:
„Дейди море, юнакъ отъ краина!
Ясъ целивамъ коня шаренога,
Дека юнакъ той мене избавилъ;
Ангелина ясъ не я целивамъ,
Дури венецъ ясъ незе не турамъ
И со законъ нея да не венчамъ".
Станалъ Марко отъ Галичка река
И си дошолъ дома со невеста.
Майка му го убао причека
И невеста милно си пригърна,
Та я крена въ раце, како дете,
Я отнесе въ шарена одая.
Па си кани кралеи, банеи,
И курдиса свирци, табуанци.
Що ми праитъ свадба три недели!
Па ми викна стара егумена
Отъ манастиръ свети Арангела,
Да ми венча Марка Кралевикя
Со негоа гюзелъ Ангелина.
Свадба било и се биттисало,
Секой дома весело си ошло.

5.

Какъ Марко Кралевичъ си придобива сабята.

Личба личетъ при млади теляли,
Личба личетъ низъ више Стамбола:
Продаваетъ една остра сабя.
Скъпа цена за сабя сакаетъ,
Ми сакаетъ деветъ стотинъ дукадъ,
За теляли уще деведесетъ.
Ми дочула Гюргя самовила,
Та сѝ зеде сурего елена,
Си го зеде за коня бързего,
Узенгии до две люти змии,
Жълта смока за камджикъ я зеде.
Негде-годе еленъ удараше,
Три саати предъ ветаръ бегаше,
Тукъ да-втасатъ во града Прилена,
Да му кажитъ Марку Кралевике.
И му каза поке на полноке.
Станалъ Марко на нога юначка,
И си зеде своя бърза коня

И си зеде жълти-не дукади,
Си е зеде Гюргя самовила.
Дури ми се зора обзорила,
Ми пойдое во града Стамбола,
Ми купие она остра сабя,
Що се диплитъ дванадесетъ дипли,
Що се носитъ во бела пазуа,
Що ми сечитъ древя и каменя.
И на ручегъ назадъ се вратие,
И дойдое во града Прилепа.
Уще толку кърчма ми испие
Приятели, верни побратими.

6.

Маркова женитба.

Марко, млади Марко!
Марко Угре вели:
„Угре, мила сестро!
Изведи ми коне
На малата врата,
На мала вратница,
Предъ жътата дуна.
Искамъ сестро д' ида,
Да ида на углавъ;
Какфо, сестро, язе,
Язе да углава?
Да ли да углава
Яко сиромашко,
Та яко убаво,
Созъ малку дарове,
Дарове кошули,?
Не ке да дарува
Ни старо, ни младо.
Или да углава
Джелепско, та грозно,
Созъ ногу дарове?
Дарове кошули
Секо ке дарува,
И старо, и младо:
Старо по кошула,
Младо по кръпица,
Дете по яглаче."
А Угре му вели:
„Марко мили братко!
Боле си углави
Джелепско, та грозно."
Ойде, ойде Марко,
Углави Маргита
Джелепска, та грозна,
Созъ ногу дарове,
Дари, емъ кошули.
Станаа, кренаа
Китени сфатове.
Куга било, Марко,
Презъ гора зелена,
Гората зелена,
Пилците поеа;
Куга било Марко
Презъ поле широко,
Водата си тече,
Морето си тече,
Кално, матно тече,
Отъ брегъ до брегъ бие,
На йодоа тамо,
Зема си Маргита.
Поведе я Марко
Презъ поле широко —
Вода пресахнала;
Куга било Марко
Презъ гора зелена —
Гора повехнала,
Трева исахнала,
Пилци испукали,[1])

[1]) Въ ориг. „Пилци искупали".

Салте останало,
Салте едно пиле
У гора зелена.
Като пиле пое,
Дури оттовара
И на Марко вели:
„Язъкъ, язъкъ Марко,
На твое юнаство,
На твое убоство:
Какво аро водишъ
На враната коня!"
Позапре се Марко,
Ка си дочу пиле.
На сватове вели:
„Е вие сфатове!
Стойте, почекайте,
Назадъ ке се врънемъ
Да оставимъ Маргита,
Чорбаджицко чедо;
Ке земемъ Мария,
Чедо[1]) сиромашко,
Та яко убаво."
Назадъ се врънаа
Китени сфатове;
Оставия Маргита,
На зеа Мария,
Сиромашко чедо,
Та ногу убаво.
Поведе я Марко
Презъ поле широко —
Морето дотекло
Водите дотекли;
Кога било Марко
Презъ гора зелена —
Гора развеселена,
Трева покарала
И пилци си поятъ.
Едно пиле пое
Дури отговара:
„Бре аферимъ, Марко,
На твое юнаство,
На твое убоство;
Какво добро водишъ,
На враната коня!
Води, води Марко,
Та дома отведи,
Да се кърдосате
Сосъ убава Мара."

7.

Крали Марко се жени за Латинчанка.

Крали Марко мома тера,
Сита мало три години,
Дур' си му сѫ мома дали,
Отъ Латинци Латинчанка,
Латинчанка, неся вера.
Три нощи проклетъ законъ:
На применятъ три девойки
С' едно лице, съ адно руо,
Да ке познаятъ невестата
Кое ке ша да земѫтъ.
Сѫ в недели годенето,
На другата — силна свадба.
Сите ревоха, цепъ ломиха,
Крали Марка изпращаха
И си нему порѫчаха:
„Ой ти, свато, Крали Марко.
Кога правишъ силна свадба,
Да сваташъ сичка рода,
Сичка рода и роднина;
Да н' скалесашъ сестрини ти,
Сестрини ти до два сина:
На кавга са кавгаджия,
На вино сѫ винопия,
На ракия — ракаджия,
На борба са борбаджия".
Га заправи силна свадба,
Та скалеса сичка рода,
Сичка рода и роднина,
Не скалеса сестрини си,
Сестрини си до два сина.
Та навърви за невяста
Та навърви и отиде.
Сестрини му до два сина
На майка си оттоварятъ:
„Ма ой мале, мила мале!
Ма нашъ уйко свадба прави,

[1]) Въ ориг. стои тука думата „яко".

Скалесалъ е сичка рода,
Сичка рода и роднина,
Защо назе не калеса?
За невяста си отиде
Безъ невяста ще си дойде.
Латинчане, песянчане,
Тия иматъ проклетъ законъ:
Ще применятъ три девойки
Съ адно лико, съ адно рухо;
Й ако познай невестата,
Тога ще я той обземе;
Л' ако не я той познае,
Безъ невеста ща си дойде".
Майка хми си отговори:
„Имате ли мжжко сърце —
Облечете, наденете
Руба, що ви най приляга,
Наяхайте бързи коня,
Та идете на превара,
На превара, на престига
Белки н'вяста докарвате".
Тия майка услушаа.
Наденаха лична руба,
Наяхаха бързи коня,
Закачиха остри саби,
Отидоха на превара,
Отидоха фафъ Латинца;
Де найдоха Крали-Марко,
Лю си стои и се чуди
Дребни сълзи си зарони,
На табуръ си отгоори:
„Какъ дойдохме за невеста,
Тъй ще идемъ безъ невеста".
По малкия отговори:
„Ой ти уйко, Крали Марко,
Не бери кахъръ, не вяни,
Я ще познамъ невестата".
Още отъ конь онъ не слезълъ,
Очи въ невеста удари,
Та отиде при невеста,
Та си фърли дребанъ бисерь;
Сички ми се наведоха
Дребанъ бисерь да ми збиратъ,
Пакъ той фати млада невеста
Па я кладе на бърза коня.
Върнаха са съсъ невеста.

8.

Дели Магдалéна и Марко.

Дели Магдо. дели Магдéлено!
Проси Марко дели Магдалéна;
Онъ я проси, она се поноси.
Па ю прати Марко огледало,
Огледало, Марко, за илядо.
Онъ го прати, она шега бие,
Шега бие, задъ врата го фърля.
И ю прати Марко росна китка.
Онъ ю прати, она шега бие,
Шега бие, задъ врата я фърля.
И ю прати пърстенъ бурмалия.
Онъ ю прати, она шега бие,
Шега бие, задъ врата го фърля,
Па си Мара, па вера не вата!
Кога било у сфета неделя,
Кани Марко сто лепи сфатове,
Па си ойде Магдéни на двори.
Согледа ги дели Магдалéна,
Согледа ги отъ високи чардакъ,
Де си иде Марко со сфатове,
Па на макя потио говори:

„Леле мале, леле мила мале!
Ете иде Марко со сфатове;
Я че легнемъ, мале, да преумремъ,
Ти ме покри съ това бело платно,
Запали ми сфещи да ми гора
По дворъ оди, та ме жално плачи."
А макя ю потио говори:
„Леле щерко, дели Магдалéно!
Ете иде Марко со сфатове
Кой че сресне китени сфатове?
Кой че куму рака да целива?
Кой ли куму, кой ли на старойкя?
Кой Маркути коня да прифане?"
Слушала а Магдалéна макя:
Преумрела дели Магдалéна
Покрила а нойна стара макя,
Покрила а съ това бело платно,
Запали у сфещи да у гора.
Па си ойде макя на дворове,
Та Магдéна жално, тажно плачи:
„Леле щерко, дели Магдалéно!
Ете дойде Марко со сфатове,
Кой че сресне китени сфатове?
Кой че куму рака да целива?
Кой ли куму, кой ли на старойкя?
Кой Маркоти коня че прифане?"
Погледа а Марко добъръ юнакъ,
Та на кума потио говори:
„Прости куме, прости господине!
Я ми прати два млада девера,
Да си ойда у гора зелена,
Да донеса вода леденица,
Да сипиме Магди у пазуха,
Ега би се Магда собудила,
Собудила, Магда соживила!"
Та му прости, кумо, благосови
И му пущи два млада девера,
Та ойдоа у гора зелена,
Донесоа вода леденица,
Та сипаа Магди у пазуха
Баре Магда ни съ нога, ни съ рѫка,
Баре Магда ни абара нема!
Проговори Марко вреденъ юнакъ:
„Я ми прости, куме, благосови!
Я ми пущи два млада девера,
Да си одемъ у гора зелена,
Да фанеме змиа треоглава,
Да туриме Магда у пазуха

Ега би се Магда собудила,
Собудила Магда, соживила!“
Та му прости кумо, благосови
И му пущи два млада девера.
Ойдоа си у гора зелена,
Та фанаа змиа треоглава,
Па а турна Магди у пазуа.
Баре Магда ни съ нога, ни съ ржка,
Баре Магда ни абара нема
Прогоори Марко вреденъ юнакъ:
„Я ми прости, куме, благосови!
Да си бъркнемъ Магди у пазуха
Ега би се Магда собудила,
Собудила, Магда, соживила!“
И му прости кумо, благосови,
Та си бъркна Магди у пазуха
Баре Магда ни съ нога, ни съ ржка,
Баре Магда ни абара нема!
Ойдоа си китени сфатове,
И си ойде Марко со сфатове.
Останала дели Магдалéна!
Макя си я лепо попрашуе:
„Леле щерко, дели Магдалéно!
Какфо трая вода леденица,
Какфо трая змиа треоглава,
Какфо трая Марку десна ржка?“
Магдалéна потио говори:
„Леле мале, леле мила мале!
Лесно траяхъ вода леденица,
Лесно траяхъ змиа треоглава;
Кога бъркна Марко съ десна ржка,
За малу се, мале, не насмеяхъ!“

9.

Марко проси дели Магдалéна.

Марко проси дели Магдалéна.
Онъ я проси, она се односи,
Онъ я проси, она шега бие:
Гривни прати, о каменъ ги трошн;
Китка прати, у огинь я фърля.
Вечерь са си съ нея зборували:
„Такомъ Бога, дели Магдалéно!
Кога бжде ютре йодзарано,
Че ти дода, Магдо, со сватове.“
Магда му е нищо не думала.
Ка е било ютро йодзарано,

Да е Марко со сватове дошълъ,
Изкачи се дели Магдалéна,
Изкачи се на високи чардакъ,
Да разгледа нагоре, надоле,
Та разгледа пресъ широко поле,
Де си иде Марко со сватове.
Слезна Магда отъ високи чардакъ,
Па на макя потио говори:
„Леле мале, лела мила мале!
Де си иде Марко со сватове,
Де си иде пресъ широко поле,
Че ти легнемъ, мале, да ти умремъ,
Че ти умремъ, мале, у носила.
Ти ме прекрий съ това бело платно,
И си земи това жълто цвеке
И натъркай мое бело лице,
Да ми стане лице мъртовечко;
Осучи ми до три жълти свещи,
Запали ги, мале, на главата.
Ка приближи Марко со сватове,
Ка приближи, мале, до дворове,
Извикни се, мале, щото можешъ
Извикни се, мале, та си плачи,
Жално плачи, ощъ по-жално реди:
„Моя Магдо, моя тъкменице,
Тъкменице, Магдо, гледанице!
Де си иде Марко со сватове,
Я ти, Магдо, у носила лежишъ,
Ти си, Магдо, съ покровъ покриена.“
Дури Магда дума да издума,
Де си дойде Марко со сватове.
Улезна си Марко со сватове,
Улезна си Марко у дворове.
Ка улезна у равни дворове,
Учуди се, Марко, удзвери се.
Проговори Марко младожене:
„Прости мене куме господине,
Прости мене що чемъ да продумамъ!
Снощи сме си съ Магда зборували,
Сега Магда у носила лежи,
Сега Магда съ покровъ покриена,
Маркути са за вера не фата.“
Та па Марко девере говори:
„Такомъ Бога два млада девера!
Я идете у гора зелена,
Донесете леда деветь педа,
Да туриме Магди у пазуки,
Ега би се Магда соживила.“

Слушали го два млада девера,
Та утишле у гора зелена,
Та донесли леда деветь педа,
Та турили Магди у пазуки.
Бо'ме Магда ни съ нога, ни съ рака!
Маркути се за вера не фата,
Па се Марко чудомъ чуди,
Та па Марко девере говори:
„Такомъ Бога два млади девера!
Я идете у гора зелена,
Та фанете змия усойница,
Да туриме Магди у пазуки
Ега би се Магда соживила".
Слушали го два млади девера,
Та утишли у гора зелена,
Та фанали змия усойница,
Та турили Магди у пазуки.
Бо'ме Магда ни съ нога, ни съ рака.
Маркути се за вера не фата.
Него бъркна Марко у пазуки.
Бо'ме Магда—ни съ нога, ни съ рака.
Тогай му се за вера фанало,
Та се Марко со сватове върна,
Та си пойде пресъ широко поле.
Стана Магда низъ нови носила,
Та па Магда на макя казуя:
„Леле мале, леле стара мале!
Лесно трая леда деветь педа,
Ощъ по-лесно змия усойница;
Мжчно трая Марковата рака:
Още малко да ми постояше,
Още малко — чехъ да се насмеемъ."
Дочули я нойните комшийки,
Комшийките, нойните душманки,
Та стигнали Маркуте юнака,
Стигнали го и го повърнали:
„Я се върни Марко, добаръ юнакъ
Стана Магда низъ нови носила!"

10.

Марко и Солунка девойка.

Снощи Марко отъ Солуна дойде
И доведе Солунска девойка.
Отъ далекъ се Марко провикнува:
„Излезъ, излезъ моя стара мале,
Да отворишъ порти чемширови,
Да уведа моя добра коня

И возъ коня Солунка девойкя".
Дочула го Марку стара майкя,
Отворила порти чемширови,
Та уведе своя добра коня
И возъ коня Солунка девойкя.
Искачи я на високи чардакъ.
Седна Марко рано да вечера
Суа леба и червено вино
И сасъ него Солунка девойкя.
Онъ зборева, она не зборева;
Онъ се смее, она се не смее;
Онъ вечера, она не вечера.
Проговори Марко добаръ юнакъ:
„Я вечерай Солунко девойке!
Смей се мари, не засмеяла се,
Думай мари, ичъ не продумала".
Проговори Солунка девойкя:
„Ка ще Марко язе да се смея?
Снощи ойдохъ на чешма на вода,
Тамъ затекохъ две млади невести,
Съ мени стоятъ, за мене орататъ,
Та си моя дума дометная,
Че съмъ язе вечерь доведена,
Та самъ язе крадната девойкя.

11.

Марко и Шарца коня.

Марко кове коня у Заграда.
Самъ го кове, самъ копито държи,
Китата му грива обнизуе
Се со зóли и съ бели грошове;
Сребро плочи, а отъ злато клинци.
Конь Маркоти потио говори:
„Леле Марко, да мой чорбаджио!
Що ме толко лепо уковуешъ,
Да ли мислишъ да ме препродавашъ,
Или мислишъ да ме аризуешъ,
Или мислишъ тафра да си чинишъ,
Или мислишъ далекъ да ме пратишъ?"
Марко коню потио говори:
„Такомъ Бога, Шарца добра коня!
Нито мислимъ да те препродавамъ,
Нито мислимъ да те аризуемъ,
Нито мислимъ тафра да си чинимъ;
Нело мислимъ далекъ да те пратимъ,
Далекъ, далекъ у Ледяна[1]) града,

[1]) или Легена града.

Да доведешъ гиздава девойкя.
Слушай коню, що че ми те учимъ:
Кога ойдешъ у Ледяна града,
Кога ойдешъ на момини двори,
Че излезе момината макя,
Че излезе, та че те прифане,
Дижай глава та ю се не давай,
Че излезе моминийо баща,
Че излезе, та че те прифане;
Дижай глава, та му се не давай.
Че излеза моминте бракя,
Че излеза, та че та прифана;
Дижай глава и нимъ се не давай,
Че излеза моминтѣ сестри,
Че излеза, та че те прифана;
Дижай глава и нимъ се не давай;
Че излеза моминте снаи,
Че излеза, та че та прифана;
Дижай глава и нимъ се не давай.
Слушай коню, що кемъ да те учимъ:
Че излезе Ледяна девойкя,
Че излезе, та че те прифане;
Сложи глава, та нека те фане,
Снижи седло, та нека се качи,
Донеси я дома на дворове".
Послуша го Шарца добра коня.
Кога ойде у Ледяна града,
Излезнала момината макя,
Излезнала коня да прифане;
Дигна глава, та ю се недава.
Излезналъ е моминио баща,
Излезналъ е коня да прифане;
Дигна глава, та му се не даде!
Излезнаа моминте бракя,
Излезнаа коня да прифана;
Дигна глава и нимъ се не дава.
Излезнаа моминте сестри,
Излезнаа коня да прифана;
Дигна глава и нимъ се не даде.
Излезнаа моминте снаи,
Излезнаа коня да прифана;
Дигна глава и нимъ се не даде.
Излезнала Ледяна девойкя,
Излезнала коня да прифане;
Сложи глава Шарца добра коня,
Сложи глава, та го е фанала,
Снижи седло та се е качила.
Виуръ ветъръ по равни друмове,

Па си ойде на равни дворове,
Па Маркуѣи потио говори:
Варай Марко, варай чорбаджио!
Те ти тебе млада одменица,
Одменица, бела променица!

12.

Марко и Маринко се скарватъ за хубава Яна.

Галапъ гука у росно ливаге,
Галапъ гука мома Яна буди:
„Стани Яно вино да пиеме,
Пò-малку ще вино да пиеме,
Повече ще саиръ да гледаме,
Какъ се биятъ Марко и Маринко,
Какъ се биятъ за убава мома.
Марко дума: моя е момата!
А Маринко: не твоя, моя е!
Марко дума: не дамъ я Маринко!
Одъ мене е дункя мерисала,
Одъ мене е гримни поносила,
Сасъ мене е пърстенъ променила,
Пръстено е половинъ венчане!
Мома Яна като братъ ме има,
Язе нея отъ маненка либа;
Друми ѝ са презъ мои дворове,
Вода гребе на мои бунаре,
Цвеке бере у моя градина,
Венци вие на мои одрове,
Улага ги подъ моето зглаве".
Мома Яна отъ санъ са сабуди,
Провикна се сасъ съньливо гърло:
„Боже мили, що е това сега?
Колку ли самъ малку позаспала
И за мене кървнина станала!
Спощи рекохъ дома да си ида,
Мама каже, тука да остана,
Да ѝ жана червена ченица;
На ще падне русата ми глава
За нейната червена ченица".
Галапъ гука и на Яна дума:
„Мома ли си, тизе дома да си!"
Побиа се две мили братенца,
Побиа се, та се зговориа:
Марко зема гиздава девойкя,
А Маринко деверче му стана,
Та пойдоа въ църква на венчане.

13.

Марко си грабитъ невеста.

Ми помина Марко Кралевике,
Ми помина низъ Клисура града
Покрай порти Папа-Николои
И се врати у попа Никола.
Кога виде девойка по дворой,
Двори метитъ, ясно сънце греитъ,
Стори тока и назадъ се врати
И си пойде на негоа майка.
„Айти майко, айти стара майко!
Да се сготвишъ, стройница ке ойшъ;
Ке те пущамъ во Клисура града,
Да ми ойшъ у попа Никола
Да посвършишъ убаа девойка“.
„Кѫде можа я стара да ода!“
Е се жрзна на негоа майка:
„Али гледашъ жълта боздогана,
Ти искършвамъ твои стари коски!“
„Айти синко, айти мили синко!
Когъ поеляшъ, немамъ що да чинамъ“.
И ми стана Марко Кралевике,
Ми напълни три тоари азно,
Си тоари три млади сейсани;
Койна седлатъ и въ очи целиватъ:
„Айти моя Шарца бърза коня!
Ке ти качамъ моя стара майка,
Да я вардишъ, да не я убиешъ
По пѫтица, по бели друмица“.
И извади три млади сейсани
И си качи негва стара майка.
Та си бъркна три млади сейсани,
Право търгатъ во Клисура града,
Во клисура у попа Никола.
Еношъ клюквитъ, а два пѫти виквитъ.
Когъ излезе убаа девойка,
Во дворои сънце разгреяло.
Маркова майка одъ ощо се зарадва,
Не чекаше фортоми да сотрешитъ,
Тукъ исече со фрушки ножина,
Растоари три сейсани азно.
А одъ згора викатъ попъ Никола:
„Айти тебе, Маркоа ми майко,
Що те тебе нужда дотерала?“
И та пойде на диванъ високи
И му велитъ на попа Никола:
„Ме допущилъ Марко Кралевике,

Да му дайшъ убаа девойка“.
„Айти тебе, Маркоа ми майко!
Ясъ отъ майка девойка не деля.
Тукъ девойка ми е посвършена:
Три юнаци отъ три кадалаци,
Три стройои ми е строювана,
Три пърстени ми е пърстенвата;
Въ неделя идатъ три рала сватои,
А со ними три китени зетои,
Во дворои унеръ ке чинеетъ:
Кой пò-големъ унеръ ке ми сторитъ,
Той ке земитъ мила моя керка.
Тукъ да станитъ Марко Кралевике,
Да ми станитъ утро во неделя,
Да облечитъ гуна кабанина,
Да подседлатъ коня со мутафа,
Да се сторитъ голема тептиля
И да дойдитъ во рамни дворои“.
Па си явна коня шаренего
И си зеде три млади сейсани,
Когъ си летна по пѫтой, по друмой,
Алъ е стара, алъ е пашинъ деля,
Кѫде креватъ — мѫгли и праои.
Синъ е чекатъ на диванъ високи,
Слезе бърго, порти е отвори.
Не е чекатъ одъ коня да слезитъ,
Тукъ ми я Марко опитвеше:
„Айти тебе, моя стара майко!
Алъ посвърши убаа девойка?
„Постой Марко отъ коня да слеза“
И е слезе отъ коня бързего.
Не чекаетъ сейсани да фатетъ,
Не чекаетъ коня да го фатетъ,
И му велитъ Маркоата майка:
„Айти тебе, Марко Кралевике!
Девойка ми била посвършена:
Три юнаци отъ три кадалаци,
Три стройои била строювана.
Три пърстени била пърстенвата.
Во неделя на утро ке дойдетъ,
Три зетои съ три рала сватои.
Зборъ ми даде той попа Никола,
Ти да станишъ въ неделя рано,
Да сѐ сторишъ голема тептиля,
Да облечишъ гуна кабанина,
Да подседлашъ коня со мутафа.
Кой ке сторитъ пò голема унеръ,
Той ке земитъ убаа девойка“.

Марк' одъ радость земя не го държитъ!
И ми стана рано во неделя,
Си облече гуна кабанина,
Си подседла коня со мутафа,
Ми се стори голема тептиля;
Си напълни поли и джепои
Си напълнн со жълти флорини,
На си пойде у попа Никола.
Кога гледатъ чудо и големо!
Во дворои три рала сватои,
До сватои три китени зетои.
Марко клюкатъ на витите порти:
„Отворите, китени сватои!
Отворите, ябанджи да влезитъ,
Малу сеиръ тои да погледатъ".
Отворие китени сватои.
„Въ нашъ вилеетъ си имаме адетъ,
Невестата рѫка да целува,
Да целува на чоекъ ябанджия,
Ябанджия даръ да ми я дарвитъ".
Изваие убаа девойка.
Сегна Марко во бели пазуи,
На сватои дукати разфърли;
Мома фати за десната рѫка,
Си я фърли на коня задъ себе,
Я превърза съ риза абдеслия.
„Айти Шарца моя бърза коня,
Али сега Шарца, алъ никога!"
Ми се фърли Шарца прекъ бедени.
Отворие китени сватои,
Отворие тие вити порти;
Търче, търче, що търчеа сите,
И пакъ сите назадъ се вратие.
Во сватои кониле се найде,
Далдисало но него да търчатъ,
Далдисало и го приблизало.
Стара майка на диванъ го чекатъ,
Стара майка му отвори порти.
И е даде майке си нееста.
Пакъ излезе надворъ до надвора,
Се повратн на курвоно копиле
Да с' обидитъ, кой ми е нò-юнакъ
„Нейдамъ, Марко, съ тебе да се биамъ,
Току идамъ побратимъ да бидемъ,
Защъ се найде юнакъ одъ юнака,
Да пограбишъ убаа нееста".

14.

Марко Елена оставя.

Марко Елена йоставе,
Пиле Елено, Елено[1]),
Та си за друга йотоде,
За друга, за пó-юбава,
По-танка, та по-висока.
По-бела, та по цръвена —
За гюзелинка Ветринка,
За гюзелъ бела Тодора!
Та си наканилъ сватове.
Флезе Елена въ градина,
Та си на цвете гувори:
„Миленко росо цветице,
Йотъ га те съмъ посеяло,
Та не те съмъ натакнало".
Свекърва вели, говори:
„Снао Елено, Елено,
Йомий се, мари, йоплети,
Набели се, нацръви се,
Нареди се, премени се,
Се свилено, куприпено,
Та млади Марко посрешни:
Мали му порти йотвори,
Врана му коня пофани,
Танка му пушка йоткачи
Десна му рака цалувай,
Ти'о му, лепо продумай:
„Добре ми дойде, Марко ле,
Сусъ тая коня петоня,
Сусъ тая млада невеста".
Послушала е Елена,
Послушала е свекръва.
Йоми се снаа Елена,
Йоми се и уплете се,
Набели се, нацръви се,
Нареди се, премени се
Се свилено, копринено,
Та млади Марко причека:
Мали му порти йотвори,
Врана му коня пофана,
Танка му пушка йоткачи,
Десна му рака цалува,
Ти'о му, лепо продума:
„Добре ми дойде Марко ле
Сусъ тая коня петоня,
Сусъ тая млада невеста.
Невеста йотъ конь продума:
„Деверю, златенъ пръстеню,
Що ви е тая невеста?
Млада ли ви е комшийка,
Ели премлада кумица?
Деверъ ѝ вели гувори:
„Снашице, мила едненка!
Не ни е млада комшийка,
Нито премлада кумица,
Марково е пръво любене."
Невеста йотъ конь продума:
„Деверу, златенъ пръстеню,
Бръже ме назадъ върнете
На бащини ми дворове,
Дурде йотъ конь не самъ слезла,
Дурде ни портите зеяа,
Дурде е майка ну двори."

15.

Димни Марко и Елена невѣста.

Кинисале две девойки;
Две девойки вишоранки,
Да ми одетъ на клаенецъ,
На клаенецъ на Джбо'и[2])
Да си белетъ бело платно.
Запеале лепа песма.
За Елена Маркоица:
„Язакъ, язакъ бре Елено.
Що отлюби димни Марка,
Та залюби левенъ Дука,
Твойга мили побратима!"
И 'и дочу димни Марко,
Катъ приблиза до клаенецъ:
„Две девойки, две другачки!

[1]) „Пиле Елено Елено", се повтаря слѣдъ всѣки стихъ.
[2]) Джбовъ кладенецъ, изворъ подъ Маркови кули до Прилѣпъ.

Ке ви даамъ п'еденъ дукадъ,
Запеите тая песма,
Що я преге ве неефте
За Елена Маркоица!"
Две девойки я запеа:
„Язакъ, язакъ бре Елено,
Що отлюби димни Марка
И залюби леванъ Дука,
Твойга мили побратима!"
Пойде Марко на дивани
И е велитъ стопанке си:
„Ей Елено, домакинко!
Сакамъ гости да си канамъ
И да канамъ леванъ Дука,
Твойга мили побратима,
Кого мие да пратиме?"
Тая рече „сама одамъ."
И я прати да го канитъ.
Той се качи на дивани
И я зеде дулбията.
И самъ Марко 'и довиде.
Кѫде тие си игра'а,
Негде годе се дираетъ
И со кони се надтърчватъ.
Ми дофтаса леванъ Дуко,
Придойдое други гости;
Тогай рече димни Марко:
„Ей Елено, домакинко!
Коя слуга ти ке чинишъ?
Или свекя да си държишъ,
Или слуга да си служишъ?"
„Ейди Марко, му говоре,
Слуга да си я послужамъ,
Да не некой ме потфатитъ
За моята бела рѫка,
Тебе добро не ке паднитъ;
А я свекя да си светамъ."
Марко зеде рогузина,
Я намачка со катрана,
Я завитка Маркоица,
Я изгори домакинка,
Да се знайтъ, паметуватъ!
Отлюбила димни Марка,
Залюбила леванъ Дука
? ? ?
Леванъ Дука, милъ побратимъ.

16.

Марко отнема своята жена, плѣнена отъ турци.

Ойде Марко по гора по лова.
Три дни оди по гора по лова.
Куга дойде одъ гора одъ лова,
Ега ле му двори попленени,
Ега ле му порти потрошени,
Ега ле му макя подгазена,
Ега ле му дете убодено;
Откарани деветъ врана кона,
Однесени деветъ азни пари,
Попленена гиздава Мариа.
Млади Марко вели и говори:
„Ой ле мале, ой ле стара мале!
Та що ми са двори попленени,
Та що ми са порти потрошени,
Та що ми е дете убодено,
Та камо ми деветъ врани кони,
Та камо ми деветъ азни пари,
И камо ми гиздава Мариа?"
А макя му вели и говори:
„Ой ле сину, ой ле мили сину!
Тизе ойде по гора по лова,

Та дойдоа турци лагарефци,
Попленија твоите двори,
Потрошија твоите порти,
А менека си ме подгазиа,
Машкото ти дете убодоа,
Откараа деветъ врани коне,
Отнесоа деветъ азни пари,
Откараа зиздава Мариа".
Па се чуди Марко, млади Марко,
Ка да чини, Марко, що да чини!
Па си яхна Марко добра коня,
Па си ойде Марко у деда си,
На деда си вели и говори:
„Ой ле дедо, ой ле стари дедо!
Я пущи ми тфои деветъ сина,
Тфои сина, мои деветъ шуре,
Малку ярдъмъ да ми чинатъ,
Да стигнеме турци лагарефци,
Да отмеме деветъ врани кона,
Да отмеме деветъ азни пари,
Да имъ земемъ гиздава Мариа."
Ка си дочу неговъ стари деда,
Онъ на Марко вели и говори:
„Ой ле Марко, ой ле мили зету!
Не си пущамъ мои деветъ сина,
Мои деветъ сина, тфои шуре,
Малку ярдъмъ да ти чинатъ".
А Марко му вели и говори:
„Ой ле дедо, ой ле мили дедо!
Не ли ти е жалъ за тфоята щерка,
За тфоята щерка Мариа?"
А дедо му вели и говори:
„Ой ле Марко, ой ле мили зету!
Жалъ ми е за гиздава Мариа,
Ощъ повече за мой деветъ сина".
На Маркоте врѣло дожалело,
Па си яхна тая добра коня,
Та припущи нисъ поле широко:
Ни го сънце, сънце догревяше,
Ни го ветъръ, ветъръ додуваше.
Па си стигна турци лагарефци,
Па ги стигна у гора зелена.
Три дни са се били и кѫцали.
Гиздава Мариа стои да гледа,
А Марко ѝ вели и говори:
„Ой убава, гиздава Марио!
Я земи си тая остра сабя,
Та махни по турци, илъ по мене!"

Ка дочула гиздава Мариа,
Та земала неговата сабя —
Не махнала по Маркоти млади,
Но махнала по турци лагарефци.
Еднашъ махна и размахна,
Сите ги е редомъ поломила.
Па си стана Марко, та си ойде,
Та си ойде со гиздава Мариа,
Та си ойде у негови двори.

17.

Марковица прѣоблѣчена избавя мжа си отъ тъмница.

Майка Марко тиху утгуваря:
„Седи Марко, седи ни мой ходи.
Ни мой ходи изъ Прилепа града!
Вино пиешъ се на една меана,
А отъ среща друга меанджийка,
А тя гледа, ядове добива,
И тамъ иди, мюцирия стани,
И тамъ Марко винце да попиешъ,
И тамъ Марко пари да уставишъ
Отъ своету бащину имане;
Чи сѫ таму жени меанджийки
И сѫ, Марко, моми кръчмарянки.
Вино пиешъ се въ една меана,
А отъ среща друга меанджийка
Кату гледа, ядове добива,
Събиратъ са жени меанджийки,
Събиратъ се моми кръчмарянки,
Та идуватъ при стара кадия,
Чи та, Марко, беда пубедяватъ,
Пубедяватъ, ифтира ти фърлятъ.
Той ми праща триста еничере,
Закаратъ те при стара кадия;
Той те сѫди три дни и три нощи;
А ти немашъ нийде и никогу,
Кой за тебе саипъ да излезе,
Кой за тебе кефилинъ да стане.
Фърлюватъ та въвъ тъмна тъмница!“
А пѫ Марко майка отговаря:
„Леле мале, стара устаряла!
Такъвъ ли си синъ ти изранила,
Да гу фанътъ триста еничере?
Той се мале, Марко, расърдюва,
Путѫпкува триста еничере!“
А пѫ майка Марко йотговаря:

„Седи Марко, седи, не мой оди,
Чи въ пиянско юначество не бива:
Аку глава държи, рѫце не ти държѫтъ;
Аку рѫце държѫтъ, кръсче не ти държи;
Аку кръсче държи, крака не ти държѫтъ.
Фануватъ та триста еничери!“
А пѫ Марко майка не пуслуша,
Най пурани една сутринъ рану,
Та утиде фъфъ Прилена града.
Вино запи се на една меана,
А отъ среща друга меанджийка,
Като гледа, ядове добива.
Събрали са жени меанджийки,
Събрали са моми кръчмарянки,
Отишле сѫ при стара кадия,
Чи сѫ Марко беда победиле
И на Марко ифтира фърлиле:
„Ей та тебе, кадию, мюфтию!
Тукъ довада чювякъ ябанджия;
Ни довада вино да си пие,
Най довада моми да задира.“
Той му прати триста еничере,
Тамѫнъ беше Марко винце пийналъ,
Фанале го триста еничере,
Закаратъ го при стара кадия.
Той гу сѫди три дни и три нощи.
Марко нема нийде и никогу,
Кой за негу саипъ да излезе,
Кой за Марко кефилинъ да стане.
Па гу фърлятъ фъфъ тъмна тъмница,
Та а лижалъ тъкму деветъ годинъ.
Чакала гу клета стара макя:
Нема Марко отъ ладна меана!
А тя каже тънка Ангелина:
„Нема Марко назатъ да си дойде.
Дали Марко нейде пугубия,
Или Марко ропче заробия,
Или Марко въ тъмница фърлия?
Я ще д'ида Марко да си дира“.
Отговаря тънка Ангелина:
„Иди мале, ти стара свекърво,
Дѫно найдешъ Марко дели-баша.“
Тя отиде при стари майсторе,
Та па вика, благи думи дума:
„Ей ви вазе, бре стари майсторе,
Излейте ми царвуле жулезни,
Излейте ми тоя жулязна!
Кату лейте, още наричайте:

Дето найда Марко дели-баша,
Тамо да сѫ цървуле прокѫнатъ
И тояга на две да са строши."
Изливале бре стари майсторе,
Емъ лееле, емъ са наричале.
Па ги обу Марковата майка,
Чи обиди деветь кадѫлѫка.
Ни намери Марко дели баша.
Па сѫ върна фъфъ Прилепъ града
Кату флезе на край Прилепъ града,
Царвуле сѫ пети прукѫнале,
Тояга се на две притрошила!
Тя отиде на ново кайвене,
Де са сбиратъ кадии, мюфтии.
Па пуслуша Маркувата майка,
Како думатъ кадии, мюфтии.
Дума думатъ кадии, мюфтии:
„Тука има чювекъ ебанджия,
Сеги стана тъкму деветь годинъ,
Нема нийде, нийде и никогу,
Кой за него саипъ да излезе.
Днеска щеме глава да му зememъ!"
Кату чула Марковата майка,
Приваря ги и думѫ прудума:
„Ей ви вазе, кадии, мюфтии,
Я си тръся чювекъ ебанджия;
Отворите тъмната тъмница.
Ясъ да видѫ чювякъ ебанджия;
Ко е мое, па ще да ви кажѫ."
Отвориле тъмната тъмница·
Тя пувика Марковата майка:
„Тука ли си Марко дели баша?"
Отговори Марко дели-баша:
„Тука съмъ си мале остаряла!
Иди, мале, адетъ да направишъ,
Джереме да зимѫтъ, юнакъ да не губятъ.
Давай мале, давай и наддавай,
Давай мале бащино имане!
Аку, мале, канаятъ не станатъ,
Ти залагай коня Шаркалия;
Аку, мале, канаятъ не станатъ,
Ти залагай тънка Ангелина!"
Върнала са Марковата майка,
Та отиде при стара кадия,
Адетъ прави джереме да дава,
Джереме да дава, юнакъ да не губятъ.
Обложилѫ три хиляди гроша,
А кадия па си никомъ гледа;

Тя обложи сабя дамаскиня,
А кадия очи не пувдига;
Тя обрече лека боздуганя,
А кадия па си никомъ гледа;
Тя обрече коня Шаркалия,
А кадия очи не пувдига;
Тя обрече тънка Ангелина,
Кадията тугисъ глава дигна:
Мювлетъ дава три дни и три нощи,
Да донесе три хиляди гроша,
Да донесе сабя дамаскиня,
Да донесе лека боздуганя,
Да доведе коня Шаркалия,
Да доведе тънка Ангелина,
Да ѝ пуснатъ Марко дели-баша.
Върнала се Марковата майка
Върнала са, дома да си иде,
Срещнала е тънка Ангелина,
Па пупита Маркувата майка:
„Леле мале, ти стара свекърво,
Намерили Марко дели-баша?"
Расплака са Марковата майка:
„Намерихъ гу, тънка Ангелино!
Адетъ направихъ, джереме да давамъ,
Чи обложихъ бащино имане,
Чи обложихъ три хиляди гроша,
А кадия па си никомъ гледа;
Асъ обложихъ сабя дамаскиня
И обложихъ лека боздугана,
А кадия очи не пувдига;
И обрекохъ коня Шаркалия,
А кадия па си никомъ гледа;
Тебе дадохъ Марко да откупамъ."
Отговори тънка Ангелина:
„Мълчи мале, ти стара свекърво,
Я ще Марко лесно да докарамъ
И безъ пара и безъ пуловина"
Па отиде тънка Ангелина,
Та облече руо чуадарско;
Па нарами лека боздуганя
И запаса сабя дамаскиня;
Па напрегна коня Шаркалия,
Па отиде на край Прилепа града,
Па завъртя лека боздугана,
Та а фърли фъфъ Прилепа града.
Потръси ся се Прилепа града!
А тя вика, благи думи дума:
„Излизайте кадии, мюфтии,

Да срещнете младу чуадарче,
Чи гу пратилъ царя, госпударя,
Да закара кадии, мюфтии,
Да ги сѫди царя госпударя,
Защо ми сѫ адетъ направиле,
Джереме да зиматъ, юнакъ да не губятъ;
Отишла а Марковата майка
Отишла а при царь господаря,
Седнала а давия да чини.“
Кату чуле кадии, мюфтии,
Тия кажѫтъ младу чуадарче:
„Ку сме ние адетъ направиле,
Отзели сме три хиляди гроша,
Тебъ даваме шесь хиляди гроша,
Саде назе не мой да ни карашъ,
Да ни сѫде цара господаря“!
Отговори младу чуадарче:
„Ей ви вазе, кадии, мюфтии,
Я пуснете чювякъ ебанджия,
Да гу карамъ при царь господаря
Да гу сѫде цара господаря,
Защо той си майка не е слушалъ!“
Пуснале го кадии, мюфтии,
Прибрала гу тънка Ангелина;
Изляле са исъ Прилепа града.
Марко върви и конче пуглежда,
Та па викна, благи думи дума:
„Ей та тебе, младу чуадарче,
Искамъ тебе нящу да та питамъ:
Да ли ми е мория морилу,
Или ми е размирство ставало?
Отде отзе тази добра коня?
Ей, че ми е тѫзи тънка сабля!“
Кату каза тѫзи добра думѫ,
А тя ришна отъ конь Шаркалия,
Фърлила си руо чаударско,
Чи ѭ пусна Марко дели-баша,
Па си двама дома отидоа.

18.

Марко отмъстява на мома Маджаркиня и на триста ярдъмлии, които убили брата му Андриашка, а него възкръсява.

Андриашко дели Марко каже:
„Леле брайно, дели-баша Марко!
Айде д'идимъ по поле широко,

Орань да ореме, копань да копайме,
Да се, брайне, двама опитаме,
Кой ще да излезе юнакъ надъ юнака“.
Отговори дели-баша Марко:
„Леле брайно, дели Андрияшко!
Ний мой д'идимъ по поле широко,
Орань да ореме, копань да копайме,
На ората адетъ да ни вадимъ;
Най да идимъ по Стара-планина,
Да пуодимъ два дни още три дни,
Да пуодимъ до цала ниделя,
Двамка, брайно, каулъ да вържиме:
Нету ляпъ да ядемъ, не винце да пиеме,
Да се, брайно, двамка опитаме,
Кой ще да излезе юнакъ надъ юнака.“
Послуша гу дели Андрияшко,
Па направи конче Докатинче,
А па Марко — коня Шарколия.
Изляли са по Стара-планина,
Пуодили два дни още три дни,
Андрияшко винце му се допи,
Андрияшко за винце науми;
Той извади сабя дамаскиня
Та си боде конче Докатинче,
Та си боде фъвъ юначки плешки
Пролива му черните кървове,
Па ги пие на вино на място.
Съгледа гу дели-баша Марко,
А той вика, благи думи дума:
„Леле брайно, дели Андрияшко,
Ни мой боди коня Докатиня,
Ни му лѣй черните кървове,
Да ги пиешъ на вино на място;
Ни мой мърси наща чиста вяра.
Коги ти са е тебъ винце допило,
На ти брате тѫзика жълтица,
Па пугледай въ поле Арбанашко,
Де са гледа дърво суорашко,
Подъ дървото бе ладна меана —
Тамо има вино и ракия,
Иди, брайно, вино да си пиешъ;
Ала, брайно, отъ конь да ни слявашъ,
Да ни слявашъ, въ миана да ни флявашъ,
Чи тамъ има мома Маджаркиня,
Още има триста ярѫмлии.
Измамятъ та триста ярѫмлии,
Та ти зиматъ руса руйна глава;
Най пувикай отъ конь Докатинче,

Да излезе мома Маджаркиня,
Да изнесе една чаша вино;
Винце пийни, въ пѫтя да си минишъ“.
Кѫ му речи тѫзи добра дума
И той наду конче Докатинче.
Кѫ гу наду изъ буйна клисура,
Около му гората засвири;
Кату падна въ поле Арбанашко,
Развяватъ го вихрите ветрове.
По вънъ оди мома Маджаркиня,
По вънъ оди и изъ друме гледа,
Чи видела дели Андрияшко.
Тя пувика триста ярѫмлии:
„Ей ва вазе, триста ярѫмлия!
Излявайте вънка на дворове,
Пугледайте, како добро иде,
Како добро, какъвъ добъръ юнакъ!
Я са дръще глава да му зememъ,
Просто да е щу по негу носи;
Мене дайте пофта позлатена.
Да я тура въ бачова на дънто,
Да ми свети кату ясенъ месецъ“.
Доде думѫ, думѫ да издума,
Той долитя дели Андрияшко,
И пувика отъ конь Докатинче:
„Ай та тебе, мома Маджаркиня!
Изниси ми една чаша вино,
Винце жѫ си пийна, въ пѫтя жѫ[1]) примина.
Отговори мома Маджаркиня:
„Ай та тебе, незнайна гидийо!
Азе вину съ пари ни прудавамъ,
Асъ продавамъ на юначка вяра:
Койту юнакъ отъ коня си слезе,
Отъ конъ слезе, фъфъ меана влезе,
Мене залиби, китка да ми земе —
Винце нека пие, въ пѫтя да примине.“
Измами се дели Андрияшко,
Та отседна конче Докатинче,
Па гу върза отвънъ за дръвника,
Та па флезе фъфъ ладна меана.
Срешнале гу триста ярѫмлии,
Дали му са се по чаша вино.
Той ни може уста да расквасе,
Той ни може сърце да загаси,
Най пувика мома Маджаркиня:
„Ей та тебе, мома Маджаркиньо!

[1]) Въ ориг. *да*.

Наточи ми една чаша вино,
Уста да расквасамъ, сърце да загасамъ.“
Усети гу мома Маджаркиня,
Чи е юнакъ фъфъ винце делия.
Тя наточи една чаша вино,
Натури му билки афионе!
Тукъ ги испи и тука се упи,
Та па легна юнакъ, та заюсна.
Тя пувика триста ярѫмлии:
„Я станите, глава му зимайте,
Та ни мойте адетъ да направимъ:
Мома юнакъ, юнакъ да погубя“.
Станале сѫ триста ярѫмлии,
Отзели му руса руйна глава,
Па я фърлятъ ябълка на мясту.
Отиде си дели-баша Марко,
Па почака дели Андрияшко,
Чи гу нема отъ ладна миана.
Той прудума на стара майчица:
„Аде мале да пувичераме,
Нема още дели Андрияшко“.
Па седнале съсъ стара майчица,
Седнали сѫ двама да вечератъ.
Па е легналъ Марко, та заюсналъ,
Заюсналъ е и съня сънувалъ:
Чи услипялъ коня Шаркалия,
Услипялъ е съсъ двете си очи.
Той се трепна, отъ сънъ се сабуди
И прицърка и на майка дума:
„Стани мале, стара устаряла!
Стани мале, добра коня прави,
Чи ждѫ идѫ братецъ да си дирѫ:
Погуби гу мома Маджаркиня,
Погуби гу тя за чаша вино“.
Станала е Марковата майка,
Коня прави, ситни сълзи роне,
И на коня молба са приналя:
„Айта тебе, конче Шарколийо,
Ти на Марку на помошъ да му си!“
Па се качи Марко дели-баша,
Та излезе на Стара-планина,
Та пудири дели Андрияшко.
Ни намери дели Андрияшко.
А той наду коня Шарколия.
Кѫ гу наду изъ буйни клисури,
Се му листе надъ глава свирия;
Кату падна въ поле Арбанашко,
Развяватъ гу вихрите вятрове.

Той на коня арбанашки дума:
„Ей та тебе, конче Шаркалие!
Като идемъ на ладна миана
Жѫ та вържа врата за резету,
А азе ща въ миана да фляза,
Да поиграмъ оро калугерско.
Койту иска на вънъ да излезе,
Съ уста лови, на къмъ мене фърляй;
Койту иска на вѫтре да флезе,
А ти, конче, съсъ задни нозе бий.“
По вънъ оди мома Маджаркиня,
По вънъ оди и низъ друма гледа:
Тя видяла дели-баша Марко.
Пувикала триста яржмлии:
„Я излязте вънка на дворове,
Пугледайте како добро иде,
Како добро, какъвъ добъръ юнакъ!
Я са дръще глава да му зememъ,
Просто да е, щу по негу носи,
Мене дайте пофта пузлатена,
Да я тура въ бъчова на дънто,
Да ми свети кату ясно слънце“.
Доде думѫ, думѫ да издума,
Той долитя дели-баша Марко.
Кату видялъ Андрияшку коня,
Чи ми седи за дръвника вързанъ,
Той пувика мома Маджаркиня:
„Не а ли язъкъ за тъсъ добра коня,
Дету седи за дръвника вързанъ?
И негу а юнакъ па пуездилъ!“
Отговори мома Маджаркиня:
„Айта тебе, незнайна гидийо!
Ако да ти Богъ да ти помогне,
И твоя ще тука вързанъ сидя“.
Той отседна коня Шаркалия,
Па гу върза врата за резету,
Па е флязалъ фъфъ ладна миана,
Чи е видялъ Андрияшку глава,
Де я фърлятъ триста яржмлии.
А той каже мома Маджаркиня:
„Ей та тебе, мома Маджаркиньо!
Язъкъ не а ли за тосъ добъръ юнакъ,
Де му фърлятъ руса руйна глава?
И негу а майка пуранила!“
Отговори мома Маджаркиня:
„Ей та тебе, незнайна гидийо!
Ако да би Богъ да ти пумогне
И твоята щѫтъ така да путфърлятъ“.

Расърди се Марко дели-баша,
Та извади сабля дамаскиня,
Кръстоса ги на лево, на десно,
Та пугуби триста яржмлии,
Салъ остана мома Маджаркиня,
А тя плаче, на Марку се моле:
„Прости мене, незнайна гидийо!“
А той отзе Андрияшку глава,
Та а тури Андрияшку на трупа,
Па а пуля съ една жива вода,
Па му чете три дни и три нощи, —
Исправи гу на юначки нозе.
А той каже дели-баша Марко:
„Леле брайне, дели-баша Марко,
Какъ си бяа азе слатко заспалъ,
А ти дойде отъ сънъ ма събуди“.
Па улови мома Маджаркиня,
Намаза я Марко съ черенъ катранъ,
Запали я Марко дели-баша;
Тя гореше, гори, още пищи,
Тия поетъ съ дели Андрияшко.

19.

Шаина робиня и Марко.

Отбегнала Шаина робина,
Отбегнала отъ града Стамбола,
Попленила зелена пастуфа;
Отбегнала въ гора зелена,
Ми удрила зелена чадора.
Личба личитъ цара отъ Стамбола,
Личба личитъ три дни и три ноке:
„Кой е юнакъ отъ юнака роденъ,
Да я наитъ Шаина рабина,
Вамо жива да ми я донеситъ?
Ясъ му даамъ два бели градои:
Ясъ му даамъ града Каменлия,
Скопе града до тиокъ Вардара“.
Никой ми се тога не наймело,
Наймело се е жолтоно еврейче:
„Айти тебе, цара отъ Стамбола!
Дай ми мене седумдестъ юнаци,
Ясъ ке пойдамъ во гора зелена,
Ке погубамъ Шаина робина,
Ели жива ке ти я донесамъ“.
И ми зеде седумдестъ юнаци,
Ми отиде во гора зелена.
Какъ приближи край зелени чадоръ,

Силно одитъ жолтоно еврейче.
Отъ далеко Шаина му викатъ:
„Застойте се седумдестъ юнаци,
Да си зберемъ моя црна коса!“
Е сториа редъ и разседнае,
Разседнае по руда ледина,
Дуръ си собра св я църна коса
И запрегна поли и ржкаи
И ми явна кобила ластойца
И ми зеде сабя калаклия.
Се развърти по руда ледина.
Едношъ мавна со ржка десница,
Е загуби жълта евреина;
Како удри на десно, на лево,
Ми загуби седумдестъ юнаци,
Имъ направи седумдестъ гробои.
Тая сите ми ги закопала,
Евреина незакопанъ остай,
Го остаи н'една мраморъ плоча,
Да го кипетъ орли и аршлани.
Ми допущатъ цара одъ Стамбола,
Ми допущатъ млада татарина,
Ми го пущатъ во града Прилепа.
Прао одитъ на Маркои порти,
Едношъ клюквитъ, а два пъти виквитъ:
„Я излези Марко Кралевике!
Отъ сумъ пущенъ одъ града Стамбола,
Ке ти даамъ книга аманета.
Тебе кажветъ мошне добъръ юнакъ.
Ке те пущитъ цара одъ Стамбола,
Джейнкъ да чинишъ съ една женска пола.
Име иматъ Шаина робина.
Тая била мошне малечкава,
Кога ми е нея попленило,
Лагамъ фара тая не знаела.
Личба личитъ во Стамбола града,
Кой е юнакъ отъ юнака роденъ,
Да я фатитъ Шаина робина,
Вамо жива да ми я донеситъ.
И се найме желтоно еврейче.
Ми пособра седумдестъ юнаци
Ми отиде да ми я загубитъ.
А Шаина коси си чешлаше,
Молба стори да ми се застоетъ,
Дури да си коса пособеритъ.
Редъ е чинетъ, дури коси собра.
Тамо иматъ еденъ станой каменъ,
А во каменъ кобила ластойца,

Що ми летатъ, тука не ми вървитъ.
Кога стана Шаина робина,
Запрегнала поли и ржкаи,
Опасала сабя калаклия,
Се развърти по руда ледина,
Загубила жълта евреина
И другите седумдестъ юнака.“
Тогъ говоритъ Марко Кралевике:
„Айти тебе, млада татарина!
Айде одай во града Стамбола,
Нейкюмъ другарь да идетъ со мене,
Самъ я идамъ во гора зелена“.
И ми пойде во гора зелена,
Прау одитъ при зелени чадоръ.
А Шаина подъ чадоръ ми седитъ,
Отдалеко она му викаше:
„Добре дойде незнаена дельо,
Алъ си турчинъ, али си кауринъ“?
Ми говоритъ Марко Кралевике:
„Не сумъ турчинъ, Шаина робина,
Туку сумъ я, Шаина, хрисянинъ.“
„Отъ коя фара и роднина си“?
„Айти тебе, Шаина робина!
Яска сумъ си Марко одъ Прилепа.“
Пакъ му велитъ Шаина робина:
„Айти тебе, Марко одъ Прилепа!
Я соблечи твоя десна ржка,
Да ти видамъ, що нишани имашъ.“
„Айти тебе Шаина робина!
Що ти требитъ да барашъ нишани“?
Пакъ му велитъ Шаина робина:
„Не люти се Марко Кралевике!
Али, Марко, имашъ ти на паметъ,
Оти бефме мие до две сестри:
По-голема беше Ангелина,
Среденъ беше Марко палаина,
А по него Шаина най-мала?
Когъ бугунлукъ во Прилепъ се стори,
Когъ дойдоа турци, яничари,
Тога мене турци попление,
М'однесое во града Стамбола.
Защо я бефъ одъ голема фара,
Ме сторие цару измекярка.“
Тога велитъ Марко Кралевике:
„Айти тебе, Шаино робино!
Я разголи тойте бели гржди,
Да ти видамъ, що нишанъ ми имашъ“.
Си сопаса свилена пояса

И отвори свои бели гръди.
Кога виде Марко Кралевике,
Тога[1]) виде и Марко заверва.
Тогъ се пущи и си я прегърна:
Не я гърнитъ како за асмия,
Тукъ я гърнитъ какъ за мила сестра.
Отъ що ми се силно прегърнаа,
До колена въ земи пропаднаа.
Марко плачи и Шаина плачи,
Не можеа да се отделеетъ.
С'разделие и чадара разсипие,
Да не идетъ турци газепчии.
Той си явна своя бърза коня,
А Шаина кобила ластойца.
Не ми отиде во града Стамбола,
Тукъ ми ойтъ по стреде Прилепа
И ми викатъ на млада Маркоица:
„Отвори ни наши вити порти,
Земай мужде отъ нашата майка,
Отъ се роди наша мила сестра".
И часъ пойде млада Марковица,
Да ми зематъ мужде отъ свекърва.
Какъ е кажа, майка ничкумъ падна:
„Що ке бидитъ овой големъ унеръ!
Ево иматъ триесетъ години,
Како ми я Шаина пление,
Я пление турци еничари.
Ядатъ, пиятъ, дробни сълзи ронатъ,
А я тебе не сумъ ти казала;
Тукъ до къде имаме роднина,
Да каните гости приятели,
Защо Шаина си докрепи вера."

20.

Два брата, Марко и Маренко, въ темница; сестра имъ Милица ги освобождава.

Шие, веже везуля девойкя,
Шие, веже претъ темничка врата,
Шие, веже ситна сфиленица,
Сфиленица, ракавъ за венчане.
У темница сужни затфорени,
Затфорени та забоворени.
Затфорени две мили братета,
Та лежали деветъ годинъ време!
Запояли сужни у темница,

[1]) Кога.

Едни поя, други разпевая —
Марко плаче, Маренко го теши:
„Мучи Марко, да мой по-старъ брайно!
Да не сме си скоро затфорени,
Затфорени деца у пелени,
Затфорени па забоворени!
Сега са ни бради обраснали,
Бели бради до сфилни пояси,
Руси коси дури потъ пояси;
Па не сме си у чуждо чуждинци,
Ние сме си у наша роднина,
У Милица, у наша сестрица,
У Маркоти, у нашийо зетъ!
Да би знала наша мила сестра,
Де ю лежа две мили братета,
Де ю лежа у тевна тевница;
Да би знала наша мила сестра,
Съ каменя би тевница разбила,
Да изваде две мили братета"!
Па ги дочу везуля девойкя,
Сфила рукафъ, та дума отишла,
Па на Миля потио говори:
„Такомъ Бога Милице снашице!
Ка си вежахъ претъ тевна тевница,
Какфо поя сужни у тевница!
Едни поя, други распевая,
Марко плачи, Маренко го теши:
„Мучи Марко, да мой по-старъ брайно,
Да не сме си скоро затфорени,
Затфорени деца у пелени;
Сега са ни бради обраснали,
Бели бради до сфилни пояси,
Руси коси дори потъ пояси;
Па не сме си у чуждо чуждинци,
Ние сме си у наша роднина,
У Милица, у наша сестрица,
У Маркоте, у нашийо зетъ.
Да би знала Миля, наша сестра,
Де ю лежа две мили братета,
Дека лежа у тевна зандана,
Дека лежа за права правина;
Да би знала Миля, наша сестра,
Съ каменя би тевница разбила,
Да отпущи две мили братета,
Да си ойда дома на дворове!"
Ка исказа везуля девойкя,
Тога рипна Милица сестрица,
Та си зема ключи отъ тевница,

Отфорила той тевна тевница,
Та изваде две мили братета.
Па викнала два млади бербера
Обричиа две мили братета,
Обричиа тия руси коси;
Премени ги Милица сестрица,
Искачи ги на високи чардакъ,
Та ги тури на чесна трпеза.
Започеа вино да си ния
Малу пия и малу ручая,
Малу фногу, три месеци време.
Испрати ги Милица сестрица.
Ойдоа си на равни дворове,
Ойдоа си котъ старата майкя.

21.

Марко Кралевичъ и кърстато орленце.

Запали се Янина планина,
Изгорела горица зелена,
Изгорела гора габерова.
Се са пилци низъ гора бегали.
И изгоре той големо дърво.
И имало той големо дърво —
У дървото той големо гнездо,
У гнездото кърстато орленце,
Имало е ситни дробни пилци,
Та не стело пилци да остави.
Изгорело той големо гнездо,
Изгорели ситни дробни пилци,
Изгорело кърстато орленце,
Изгорели нозе до колена,
Изгорели крила до рамена.
Паднало е кърстато орленце,
Паднало е низъ големо дърво,
Паднало е низъ големо гнездо,
Паднало е на пуста поляна,
На поляна до равни друмове.
Па си пошли седжмдесе души,
Седжмдесе се млади юнаци,
Да си мира земя покрайнина.
Па ойдоа земя умириа,
Върнаа се седжмдесе души,
Седжмдесе се млади юнаци,
Па минаа презъ гора зелена.
А орленце на друмове лежи.
Секи мина, секи го подритна,

Най-одзадъ е Марко добъръ юнакъ,
Онъ си мина, онъ го не замина,
Нелъ се сведе отъ добрата коня,
Та си везе кърстато орленце,
Та го тури коню на теркия,
Па си ойде на свои дворове,
Па остави кърстато орленце,
Остави го у ладни одаи,
У одаи, у благи ябуки
Па на майкя потио говори:
„Леле мале, леле мила мале!
Прави мале той благи мехлеме,
Да лекувашъ кърстато орленце,
Да лекувашъ, да го излекувашъ,
Ега може да го излекувашъ“.
Лекува го Марку стара майкя,
Лекува го и излекува го,
Излекува кърстато орленце.
Па го везе Марко добъръ юнакъ,
Изнесе го на високи чардакъ,
Па го пущи одъ ладна пенджера,
Та си литна кърстало орленце,
Залете си у гора зелена . . . . . .
Па си Марко кираджия стана,
Та си Марко по друмове оди,
Па Маркоте неволя ванало:
Поболи се Марко добърт юнакъ,
Па си ойде у гора зелена,
Пущи Шарка на дебело траве,
Марко легна подъ дебела сенкя,
Та си лежа три месеца джна.
Боздиса се Марковата мърша,
Боздиса се Марко, усмърди се,
Па не може Марко да си стане —
Лежи Марко одъ место не стае.
Набра'а се црни орлетини,
Набрали се сурия орлове,
Да си пия Марко црни кръви,
Да си вада Марковите очи.
Кога виде кърстато орленце,
Кога виде изъ подъ ясно небо,
Пущило се отъ подъ ясно небо,
Та си падна на црната земя,
Та разгони сурия орлове.
Разгони ги кърстато орленце,
Па се вие надъ Марка юнака,
Крила пери, та му сенкя прави,
У клюпица водица доноси,

Та си пои Маркоте юнака,
А Марко му потио говора:
„Фала тебе, црно орлетино!
Що се виешъ тизе нади мене:
Далъ се виешъ крви да ми пиешъ,
Илъ се виешъ душа да ми вадишъ?“
А орле си на Марко говори:
„Фала тебе Марко побратиме,
Бре стой Марко, той дума не думай!
Ни се виемъ крви да ти пиемъ,
Ни се виемъ очи да ти вадимъ,
Ни се виемъ душа да ти вадимъ;
Млого има изметъ да ти правимъ,
Ти си мене млада побратима.
Да знаешъ ли Марко, илъ не знаешъ,
Ка изгоре Янина планина,
Ка изгоре той големо дърве,
А се пилци низъ гора бега'а?
А я имахъ ситни дробни пилци,
Та не можехъ пилци да оставимъ;
Та изгоре той големо гнездо,
Изгореа ситни дробни пилци,
Изгореа нодзе до колена,
Изгореа крила до рамена.
Па минахте седмдесе души.
Ка минахте презъ гори зелени,
Секи мина, секи ме подритна,
А ти Марко най одзаде беше;
Ти си мина, ти ме не замина,
Нелъ се сведе одъ добрата коня,
Та ме везе, на коня ме качи,
Та ме тури коню на теркия,
Занесе ме на твои дворове,
Па на майкя ти'о отговарашъ:
„Леле мале, леле стара мале!
Прави мале той благи мехлеме,
Да лекувашъ кърстато орленце,
Да лекувашъ да го излекувашъ“.
Послуша те тебе[1]) стара майкя
Та си прави той благи мехлеме,
Лекува ме и ме излекува.[2])
Кога беше на день на Петровдень
Изнесе ме на високи чардакъ,
Та ме пущи одъ ладна пенджера.
Я долетехъ у гори зелени.

[1]) Твоя.
[2]) Въ ориг. „лекува ме излекува ме“.

Фала тебе, Марко добъръ юнакъ,
Млого има изметъ да ти правимъ,
Ти си мене добро направило.“

22.

Марко Кралевичъ спасява дъщерята на царя Константина и Елена отъ черния Арапинъ.

Дошла е черна Арапщина,
Де е дошла изъ арапска земя.
Дойде у Стамбола града,
Кале прави отъ мермера камикъ,
Кули гради отъ жълти дукати;
Само нема за себе прилика.
Аресалъ царевата черка
И си ойде кодъ цара Костадина,
Та му дума издумало:
„Чуешъ мене царю Костадине!
Я заправилъ кале отъ мермера камикъ,
Кули правимъ одъ жълти дукати,
Ама немамъ за себе прилика“
Та беендисалъ това султана.
„Я самъ дошелъ нея си просимъ,
Дойдо молба да се молимъ,
Мале сосъ добро, а повече со зло“.
А оно му е черка говорилъ.
Проговори царь Костадинъ:
„Че дадемъ моя мила черка“.
А що беше Елена царица
И она изговори тая дума:
„Я че дадемъ моята мила черка,
Да ми чекашъ петнаесетъ дена“.
И она исписа тоя бела книга,
Та я праща на Марко Кралевичъ:
„Много здраве, Марко Кралевиче!
Да дойдешъ, чедо да ми отмешъ
Отъ това црна Арапщина“.
Дофтасала книга до Марко юнакъ.
Оно е книже прогледало
И го тури подъ колено.
Катъ станало петнаесъ дена,
И щото беше царевата черка,
Исписала тая бела книга,
Та я праща Марка на юнакъ:
„Да ли очешъ мене за любе да си любишъ?
Ако ти имашъ любе за любене
Некъ ме земи за робине,

Нели да ме люби пърна Арапщина,
Да не грешимъ майчина душа,
Ни да срамимъ цара Костадина.
Ако нечешъ Марко да си придешъ,
Очемъ млада да се тровимъ“
Какъ си приде това бело книже
До Маркото Кралевича,
Тогай се Марко заплакало:
И посправи Шарца добра коня.
Какъ отиде на Белото море,
Излезнала царева султана,
Самъ царь Костадинова черка,
Да пооди малко по гезне,
Па че се върни да се трови.
Отпращало него Марко юнакъ:
„Де си одишъ царева султано?“
Она нему отговора:
Я си одимъ да малко прошетнемъ,
Че се върнимъ млада да се тровимъ,
Защо че ме люби черна Арапщина.
Я пращала до три бели книги
На Маркоти добри юнакъ,
Да дойде мене да ослободи,
Алъ го нема, та и нема“.
Одговори ней Марко добри юнакъ:
„Азъ съмъ Марко добъръ юнакъ;
Многу здрави цару Костадину!
Да отпущи до седемъ телала
Да си лича по Стамбола града:
Да си нигде нема двори отворени,
Салъ е негови сараи отворени
И да отвори той нови анове,
Да ми готви крава яловица
И да готви до три фурни леба
И да готви до три бочви вино.
Че да дойдемъ на нови анове,
Че да дойдамъ вечера да вечерамъ“.
Щото беше цара Костадина,
Нему черка одказала:
„Ете иде Марко Прилепче!
Ти си пущи до седемъ телала
Да си лича по Стамбола града,
Нигде да нема двори отворени,
Само да е сарай отворенъ
И да се отворени той нови анове“.
И ако е ти Марку приготвило,
Що е нему зарачило.
Ето дойде черна Арапщина

Сосъ триста души *бели* арапи
И веднагъ уйде у цареви двори
И земало царева султана,
Самъ царь Костадина черка.
И по тие приказало,
Кадъ си предъ нови анове;
Никой смея двори да отвори.
„Чекъ да отидемъ при новъ анджия“!
А Марко веза Шарца добра коня
И го веза за нови дирети
И го пои вино шербетлие.
Кадъ притърча черна Арапина
Сосъ тенка бедовия
Фърли чифте за чифта
На добра Шарка коня,
Алъ не припуща тенка бедовия.
Излюти се черна Арапина,
Та си рипна тенка бедовия,
Та улезе у нови анове
И тамо е нашелъ Марко добри юнакъ
И проговори на Марко добри юнакъ:
„Богъ те било, Марко Кралевиче!
Да и ти ли си ми насреща пришелъ?“
И извади тая остра сабля
Да погуби Маркото юнакъ.
А Марко се подъ дирети проврело:
Кадъ си удри черна Арапщина,
Удрило у нови дирети,
Та си е сабля построшило.
Па и Марко извади сабя на зглобове,
Та присече черна Арапщина.
Та уяна Шарца добра коня,
Тай стигнало той бели арапи,
Тай погуби сите триста арапина
И повърна царева султана,
Самъ царь Костадина черка
И отведе я царю Костадину:
„Ето тебе твое мило чедо!“
А онъ си нему отговара:
„Ако сакашъ за любне я води“.
А Марко му тия лепо дума:
„Я си имамъ любе за водене;
Я избавилъ твое мило чедо,
Твое мило чедо, па и мое“.

23.

Султанъ Селимъ, Арапинъ и Марко Кралевичъ.

Арапъ гради кули по край море.
Згради ги, та па и шари ги.
Па се сети, Богъ да го убие,
Та си само дума продумало:
„Що какво съмъ кули и шарило!
Оти немамъ една стара майкя,
Да ми седи у шарени кули;
Оти немамъ една мила сестра,
Да ми мете изъ шарени кули!“
Оти нѣмамъ едно първно либе
Да ми шета по шарени кули;
Па се сети, Богъ да го убие,
Защо има царо султанъ Селимъ,
Защо има една мила черка,
Една черка Айкуна девойкя.
Прати писмо църна Арапина:
„Многу здраве, царе султанъ Селимъ!
Да ми дадешъ Айкуна девойка,
Да я дадешъ либе да ми бѫде;
Ако ли е царо па не давашъ,
Да излазишъ съсъ мене на среща,
Язе сакамъ съ тебе бой да биемъ“.
Отговара царо султанъ Селимъ,
Повраща му писмо на назаде:
„Очемъ, очемъ, църна Арапине,
Очемъ, очемъ, оти да не очемъ;
Ала сакамъ мухлетъ да ми дадешъ.
Да ме чекашъ три недели време,
Че е млада Айкуна девойкя,
Още не е дари натъкмила;
Да приготви той тънки дарове,
Тогай дойди съ китени сватове“
Арапинъ му тогай отговаря:
„Че те чекамъ три месеци време,
Доде сберешъ китени сватове
И тизека дори се натъкмишъ.“
Тогай стана царо султанъ Селимъ,
Та исписа ситни бели книги,
Расправи ги по сите крайнини,
По турцитѣ и по бугарете:
Ега има юнакъ да намѣри
Да излезне Арапу насреща,
Да отървне Айкуна девойкя.
Що самъ сака, даръ че да го даримъ“.
Нема никой юнакъ да се найме,
Нилъ у турци, нилъ па у бугаре.
На царица на сънь се приснило,
Защо има у Прилепа града,
Защо има юнакъ спроти него,
Емъ боле[1]) е по-юнакъ отъ него,
На име е Марко Кралевике.
Та па стана, на царо казува:
„Хвала тебе, царо султанъ Селимъ!
Те имало у твоята държава,
Те имало юнакъ спроти него;
Той е юнакъ у Прилепа града,
На име е Марко Кралевичи.“
Веднѫгъ пише царо султанъ Селимъ,
Веднѫгъ пише едно бело писмо,
И попраща два бързи талале:
„Скоро, бърже до Прилепа града,
Ега дойди Марко Кралевичи,
Да излезне Арапу насреща,
Да отъвне Айкуна девойкя.
Що самъ сака, даръ че да го даримъ.“
Отишле са два бързи талале.
На Марко са писмото додали.
Писмо чети Марко Кралевичи,
Емъ го чети, на телале дума:
„Многу здраве цару да носите
Я не смеемъ кодъ Арапинъ д'идемъ,
Да ми сваля глава отъ рамена.“
Върнали се два телале бързи,
На царо си това казували.
Веднѫгъ пише па царица писмо
И попраща два бързи телале:
„Скоро, бърже до Прилепа града,
Ега дойди Марко Кралевичи,
Да излезне Арапу насреща
Да отъвне Айкуна девойкя,
Че го даримъ той златна синия,
Обнизана съ безцани камене;
Кога руча, они да му света.“
Отишли са два бързи телале,
Додадоа Марку бело писмо.
Марко чети това бело писмо,
Емъ го чети, на телале дума.
„Фала вие, два бързи телале,
Млогу здраве царици носете,
Я не смеемъ кодъ Арапинъ д'идемъ
Да ми сваля глава отъ рамена.“

[1]) Въ ориг. погрѣшно: *доле*

Върнали се два бързи телале,
На царица това казували.
Веднѫгъ пише Айкуна девойка,
Веднѫгъ пише она бело писмо
И го праща по бързи телале:
„Скоро, бърже до Прилепа града,
Ега дойде Марко Кралевичи,
Да отъвне мене отъ Арапинъ
Че го даримъ отъ злато кошуля
Самоткана, само злато ляна;
Че го даримъ три тавлии коне.
Ако му е малка па тая дарба,
Сама язе либе че му бѫдемъ".
Отишле са два бързи телале,
Додадоа Марку бело писмо.
Ка го чети Марко Кралевичи,
Емъ го чети, на телале дума:
„Фала вие, два бързи телале,
Млого здраве Айкуни девойки,
Я не смеемъ кодъ Арапинъ д'идемъ
Да ми сваля глава отъ рамена."
И они са назадъ повърнали,
На Айкуна това казували:
„Хвала тебе, Айкуно девойко!
Марко не че тука да ви дойде."
Таманъ това дума издумуватъ
И пристигна друго бело писмо,
Испраща го црна Арапина:
„Да се стега царо султанъ Селимъ,
Довечера сватове че стигна,
Че доведемъ три илядъ арапе."
Това писмо като прочетаа,
Веднѫгъ стана Айкуна девойка,
Та излезна изъ Стамбола града,
Та ходеше край синьо езеро,
Та гледаше у вода да рипа.
И кълнеше Марко Кралевичи:
„Проклетъ да е Марко Кралевичи!
Три пѫти му писмо запращахме,
Незнано имане обричахме
Па не ще кодъ назе да дойде,
Да отъвне мене отъ Арапинъ;
Нало сега у вода, че рипамъ
Да се давимъ млада и зелена."
Тамѫнъ она това издумала
И пристигна Марко Кралевичи,
Отъ конь слезна вода да го пои,
На Айкуна тогай отказува:

„Хвала тебе Айкуно девойко:
Те язе съмъ Марко Кралевичи;
Ти си иди на вашите двори,
Язе ч'идемъ на ладни меани
И тамока вечера пратете,
Само вино да не омалете.
Си сретнете црна Арапина,
Само лепо да го посретнете,
Не мой нещо да го разсърдите,
Та че после пакосъ да направи;
Я че чекамъ край Стамбола града.
Кога ютре тебе да поведа,
Я тогай насреща че излезнемъ,
Да отъвнемъ тебе отъ Арапинъ".
Марко ойде на ладни меани
И она се назадъ повърнала,
На баща си това казувала:
„Че престигна Марко Кралевичи,
Че отиде на ладна меана,
Та зарѫчи вечера да пратимъ
И зарѫчи арапе да сретнемъ,
Че онъ не че тука да дооди,
Да кървави наши равни двори,
Нѫло ютре край Стамбола, че е.
Ка поведе мене црнъ Арапинъ,
И онъ тогай среща че излене,
Че отъвне мене одъ Арапинъ."
Това му е дума приказала,
Друго писмо одъ Арапъ пристигна:
„Се чаршии да се затварая,
Защо водимъ три илядъ арапе,
Се са силни, се отбиръ юнаци,
Немой нещо пакосъ да направа."
Чаршии се тайномъ затвараа.
Па излази Марко низъ чаршии,
Та сичките редомъ испитуе:
„Що си толкозъ рано затварате?"
А они си Марку казувая:
„Че че дойдатъ три илядъ арапе,
Та че вода Айкуна девойкя,
Що е Куна царевата черка."
И Марко се на назадъ повърна.
Излезналъ е Новакъ механджия,
Па-на Марко дума продумува:
„Хвала тебе, друмниче незнано,
Хайде стига оди по чаршия,
Нѫло сла порти да затворимъ,
Че престигатъ три илядъ арапе."

А Марко му тотай отказуе:
„Де съмъ вързалъ моя добра коня,
Тамо порти не че да затварашъ,
Я че стоимъ сеиръ да починимъ;
Ако нещо золумъ ти направа,
Я три ката че ти го заплатимъ.“
Богъ да бие църна Арапина!
Ка улезна у Стамбола града,
И си води три илядъ арапе,
И си язди тънка бедевина,
Играе го напредъ предъ арапе.
Като виде мехна отворена,
Си разигра тънка бедевина,
Та погуби Новакъ механджия,
Защо не е портите затворилъ.
Шарко коньо на гърди го запре,
Съсъ копито неговъ конь удари
И онъ се е назадъ повърнало.
Не сети се църна Арапина,
Че защо е Марковата коня.
Ка ойдоа цару у дворове,
Пресретна ги царо султанъ Селимъ.
Налели са три илядъ арапе
Царо ги е лепо почитало,
И на Марко вечера запрати.
Като било ютре одъ зарана,
Досеща се църна арапина,
Че онъ виде Шарка добра коня,
Че това е Марковата коня:
„Да не бѫде и Марко тъдева,
После може ядове да видимъ;
На пò-рано коне постегайте
Та пò-рано мома да изведемъ,
Предъ зори че мома да изведемъ,
Да излезнемъ низъ Стамбола града.“
Като било ютре одъ зарана,
Рано рана три илядъ арапе,
Сичките си коне постегнаа,
А царо имъ кочии стегаше.
Изведе имъ Айкуна девойкя.
Качила се у Сремски кочии
У осемъ сѫ чеизъ товарили,
У девета Айкуна девойкя.
И тръгнаа презъ Стамбола града.
Най-напредъ е църна Арапина
А по него до деветь кочии,
По нихъ идатъ три илядъ арапе.
Почека ги Марко Кралевичи,

Дуръ излели низъ Стамбола града,
Па си яхна Шарка добра коня,
Пристигна ги край Стамбола града.
Видоа го три илядъ арапе,
Видоа го, какво силно кара.
Се арапе подъ сабля минаа,
На Арапинъ хабъръ занесоа:
„Ей фала ти църна Арапине!
И ти ли си юнакъ надъ юнаци,
Та си повелъ царевата черка,
Царевата Айкуна девойкя?
Ка ни стигна една юначина,
Кожухъ носи като теменъ облакъ,
Сабля носи като ясно слънце.“
Досети се църна Арапина,
Че това е Марко Кралевичи,
Пò-скоро се назади повраща,
Отдалеко на Маркоте хока:
„Хей юначе, беда да те найде,
Те още си младо и зелено,
Кога си се светъ насветувало?
Деветь пѫти чемъ да те прерипнемъ,
Па чемъ после, Марко, да те губимъ“.
А Марко му тогай отказуе:
„Не ти давамъ кодъ мене да прийдешъ,
А то не ли мене да прерипнешъ“.
Като това Марко продумало,
Заигра се църна Арапина,
И заигра тънка бедевина
Да прерипне Марко Кралевиче.
Шарко коня на гърди го запре.
Тогай виде църна Арапина,
Че е Марко пò-юнакъ отъ него,
Та побегна църна Арапина.
Ка го погна Марко Кралевичи,
Шарко коня на Маркоте дума:
„Хвала тебе Марко Кралевичи!
Защо носишъ тежка топузана,
Ка не можешъ Арапинъ да стигнешъ“?
Тогай дигна Марко Кралевичи —
Като дигна тежка топузана,
Та удари църна Арапина,
И Арапинъ отъ коньо паднало.
Търгна Марко сабля димиския,
Та отсече глава на Арапинъ,
Та отъвна Айкуна девойкя.
Повърна я Марко на назаде
И си кара до деветь кочии

И си носи отъ Арапинъ глава
И играе Шарко предъ кочии.
Се низъ Стамболъ насреща излезли
На Марко сѫ лепо зафалили,
Че погубилъ црна Арапина
И отъвналъ Айкуна девойкя.
Ка отиде у царскитѣ двори
Царо му се лепо зарадува,
Че отъвналъ нему мила черка,
Отъвна я отъ црни арапе.
Три недели зияветъ правили,
Се поили, Марка гощавали,
И що са му дари па обрекли
И одъ више дари го дарили:
Дарила го царица господжа,
Дарила го златна синия,
Обнизана съ безцани камене;
Дарила го Айкуна девойкя,
Дарила го отъ злато кошуля,
Самоткана, само злато ляна;
Дарилъ го е царо султанъ Селимъ,
Дарилъ го е до три азни пари.
И тогай са Марка испратили
Да си ойде у Прилепа града.

24.

Марко и Муратъ-бегъ.

Личба личетъ цара Муратъ-бега:
„Кой е турчинъ, вино да не щиетъ,
А кауринъ зелено да не носитъ.“
Сите ми го цара послушале,
Не послуша Марко Кралевике:
Тукъ ми носитъ зелена долама
И со сила Турци натерало
Да си щиятъ вино во рамазанъ.
Ми дочуло цара Муратъ-бега
Та ми кладе три млади теляли.
Личба личетъ низъ града Стамбола:
„Кой е юнакъ отъ юнака роденъ,
Да ми фатитъ Марка Кралевике,
Ке му даамъ голема пещежа:
Скопе града по край тиокъ Вардаръ,
И Едрене широки калдарми!“
Никой ми се юнакъ не наймало,
Да го фатитъ Марка Кралевике.
Наймала се црна Арапина
Да го фатитъ Марка Кралевике,

Али Марка живо да донеситъ,
Али Марка, али Маркѡа гла'а.
И си явна на коня бързего
И ми шетатъ низъ града Стамбола;
Ми затералъ гърци, армении
Да го баратъ Марко Кралевике.
Марко седитъ на ладна меана,
Ядитъ, пиетъ, баре гайле нематъ.
Ми дочуло голема потера,
Та си стана на юначка нога.
Си го найде црна Арапина!
Тога рече Марко Кралевике:
„А егиди црна Арапина,
Що е ова голема потера?
Алъ нещо сакашъ, алъ некого барашъ?“
И му рече црна Арапина:
„Ясъ го барамъ Марка Кралевике:
Али него живо да го фатимъ,
Алъ негоа глаа да му земамъ.“
Тога велитъ Марко Кралевике:
Богъ те убилъ, црна Арапино,
Съ Марка зборвишъ, Марка непознаашъ!“
Търгна сабя, му пресече глаа
И му зеде негоата коня,
Ми отиде у цара Муратъ-бега
И му рече Марко Кралевике:
„А егиди цара Муратъ-бега!
Чия глаа ти ми я бараше,
Алъ Маркоа, алъ Арапинова?“
Тога реча цара Муратъ-бега:
„Айти тебе, Марко Кралевике!
Какъ си чинилъ Марко, пакъ да чинишъ,
Никой тебе да те не запиратъ!“
И му даде голема пещежа:
Скопе града покрай тиокъ Вардаръ
И Едрене широки сокаци.

25.

Марко Крале и Будимски Паша.

Телялъ личитъ во Будима града:
„Що е турчинъ до турчина,
Да не щиятъ вино и ракия,
А бугаринъ да не носитъ зелена долама,
Зелена долама и цървена калпака“,
И ми дочулъ Марко Кралевике,
Марко Крале отъ Прилепа града;
Ми облече зелена долама

И на глава црвена калпака,
А на коня зелена-на аша,
Та отиде во Будима града.
Го видоа Будимски сеймени,
Го ватиа, раце му вързаа,
Му вързаа раце на йопаку,
Г'однесоа предъ Будимски паша.
А пашата Маркоте му велитъ:
Хай ти юнакъ, незнаенъ делио!
Я сумъ личилъ телялъ по Будима:
Шчо е кауринъ, да не носитъ,
Да не носитъ зелена долама,
Зелена долама, црвена калпака;
А ти носишъ зелена долама,
Зелена долама, црвена калпака!"
И имъ рече на сеймени:
„Вързлете го во темна зандана!"
Го вързлиа Марко во зандана.
Еденъ саатъ Марко не ми стоалъ,
И му дошла Ерина Самовила,
Го извади отъ темна зандана.
Излезе Марко отъ темна зандана.
Ходжа викатъ на джамия.
Марко върли, ходжа го устрела;
Ходжа падеа подъ джамия.
Подъ джамия чобанъ се погоди;
Ходжа падна натъ чобанотъ.
Се собрале Будимски сеймени,
Сеймени чобанъ ке г'утепатъ.
Тогъ излезе Марко Кралевике:
„Не е рече чобанъ, що г'отепа,
Туку я самъ го устрелафъ."
Отиде Марко на сарайотъ,
На сарайотъ предъ пашата:
„Дейди паша, ти куче краставо!
Ти дал' мене въ зандана ке фърлишъ?
А я сумъ си Марко кралевике!"
Та извади сабя калаклиа
И пресече на пашата глава
И шчо найде сфекояко благо.
И му зеде коня отъ конюшница.
Си тоари сфекояко благо.

26.

Царь Солиманъ, Кулевиче Бане и Марко.

Золумъ прави цара Солимана,
Золумъ прави по Стамбола града,

Та си турчи моми и невести,
Та си турчи и млади момчета.
Той се чуло до Кулева града.
Тогай стае Кулевиче бане,
Па си пита своя стара майкя:
„Леле мале, леле стара мале!
Чемъ да идемъ у бела Стамбола,
Чемъ да идемъ кодъ царь Солимана,
Чемъ да идемъ да се разговоримъ,
Защо турчи моми и невести,
Защо турчи и млади момчета".
А стара му майкя казуваше:
„Иди синко, не чемъ да те запремъ,
Алъ си синко млого аджамия,
А турци сж итри и опаки;
Немой, синко, тебе да измама,
Та че тебе младо да погуба,
Не че може да те прежалеемъ.
Като ойдешъ у Стамболско поле,
Че та сретна турци-яничаре
Они, синко, коньо че ти сакатъ
Они, синко, сабля че ти сакатъ;
Тизе немой коньо да си дадешъ,
Нито па мой сабля да си дадешъ.
Щомъ си дадешъ сабля димиския,
Веднжга че тебе да погуба.
Като придешъ при бела Стамбола,
Че те сретна оджи и аджии,
Че те сретна паши и везире
И они че коня да ти сакатъ
И они че сабля да ти сакатъ.
Щомъ си дадешъ сабля низъ ржцете,
Веднжга че тебе да погуба."
Дете си е майкя послушало,
Уяхна си конче колушанче,
Утиде си у Стамболско поле.
Сретнаа го турци-яничаре,
Веднжга му коньо посакаа:
„Хвала тебе, црно бугаринче!
Да ни дадешъ тая добра коня,
Да ни дадешъ твоя остра сабля;
Тая коня не е за тебека,
Тая сабля не е за тебека."
А дете си на турци зборува:
„Хвала вие турци-яничаре!
Я не карамъ коня да продавамъ,
Нжлъ че д'идемъ кодъ царь Солимана,
Че се прочулъ цара Солимана,

Защо турчи моми и невести
И си турчи и млади момчета,
Та я ч'идемъ младо да се турчимъ,
Че се турчимъ, везиръ да му бѫдемъ,
Та че яздимъ конче колушанче,
Че го яздимъ по Стамбола града."
Турци му се тогай радовали,
Де че д'иде вера да си мени
И тогай си турци заминало.
Отишло е край бела Стамбола,
Сретнаа го паши и везире,
Сретнаа го оджи и аджии,
Па на дете потио говоратъ:
„Хвала тебе, црно бугаринче!
Да ни дадешъ тая добра коня,
Тая коня не е за тебека;
И да дадешъ тая остра сабля,
Тая сабля не е за тебека."
А дете имъ тогай казуваше:
„Фала вие паши и везире!
Я не карамъ коня да продавамъ,
Нѫло ч'идемъ кодъ царь Солимана.
Прочулъ се е цара Солимана,
Защо турчи моми и невести
И си турчи и млади момчета;
Та я ч'идемъ младо да се турчимъ,
Че се турчимъ, паша да му бѫдемъ,
Та че яздимъ тая добра коня,
Че я яздимъ по Стамбола града."
И паши се тогай радуваа,
Де че д'иде вера да си мени.
Заминало паши и везире,
Отишло е у Стамбола града.
Сретнаа го две железни порти.
Той погледна на високи чардакъ,
Та съгледа цара Солимана,
И при него до две бъчви вино.
Не сети се Кулевичи бане,
Че защо е цара Солимана,
Защо турци вино не са пили,
А при него до две бъчви вино!
Той учини, некой другъ е юнакъ.
Повърна се дете на надзаде.
Сретналъ го е Марко Кралевичи
И веднѫгъ го Марко попитало:
„Фала тебе, Кулевиче бане,
Що си тражишъ по бела Стамбола?"
Отговара Кулевиче бане:

„Хвала тебе, Марко Кралевичи!
Сакамъ д'идемъ кодъ царь на честито,
Сакамъ д'идемъ да се разговоримъ,
Защо турчи моми и невести,
Защо турчи и млади момчета;
Та не знаемъ, де сѫ царски двори:
Тука гледахъ — като царски двори,
И на чардакъ — като царь Солиманъ;
На при него до две бъчви вино,
Нало турци вино па не пия,
Та той може другъ юнакъ да бѫде."
А Марко му тогай казуваше:
„Фала тебе, Кулевиче бане!
Това си е цара Солимана,
На е канилъ мене на честито,
Канилъ ме е, на госте да дойдемъ,
Та е това вино за менека".
И дете се тогай повърнало,
Улезнаа у царски сарае,
Везаа си нихни добри коне,
Везаа ги у ладни яхъре.
Излезнаа на високи чардакъ,
Дека седи цара Солимана.
Седнали са на шарни постилки,
Запили са вино тройогодско,
Емъ си пия и се разговаратъ.
Питуе ги царо Солимана:
„Фала тебе, Марко Кралевичи!
Я те канихъ тебе на честито,
Да ми дойдешъ да се разговоримъ,
Да те поимъ вино тройогодско,
А тизе си другарь намерило.
Отъ дека е тоя добъръ юнакъ?"
А Марко си на царо казува:
„Ни го знаемъ, ни съмъ го па питалъ,
Ни знаемъ го и я отъ дека е,
Ни му знаемъ па име какво е.
Са го сретнахъ при твоите порти,
Та питуе за царски сарае.
И онъ тука при тебе е пошълъ,
А не знаемъ па защо е дошълъ."
Това си сѫ съ Марко зговорили.
Тогай царо дете попитало:
„Фала юнакъ отъ незнайна земя!
Че те питамъ и ти да ми кажешъ,
Само дума да ми не подгазишъ,
Че те млогу тебе бегендисахъ;
Хайде тебе да те потурчиме,

Че ти дадемъ моя мила черка,
Моя черка султанска девойкя,
Да я водишъ, царевъ зеть да бѫдешъ.“
А дете си тогай казуваше:
„Фала тебе, царе Сулимане,
Ти като си царь по всичка земя,
Тизе требе по законъ да знаешъ.
Да гледаме по сичките вери,
Коя вера днеска православна,
И колко си добри дни имая,
Презъ година се да се весела.
Нашата е вера православна,
Секи месецъ и добъръ день имаме,
Се имаме, та се веселиме;
А тизека салъ единъ день имашъ,
А и него заманъ го незнаешъ,
У кой день че дено да ти падне,
Хайде язе да те побугарчимъ;
Нашата е вера по-убава.
Че ти дадемъ моя мила сестра,
Та тизека мене зетъ да бѫдешъ“.
Царо се е млогу разсърдило,
Защо иде спротивъ сироти него.
Хока царо отъ високи чардакъ,
Та зборуе турцки, арнаутски,
И зборуе арапски, татарски:
„Сбирайте се петстотинъ гавази,
Да фанете това бугаринче,
Свалете му глава отъ рамена“.
А Марко си па турски отбира
И по турски и по арнаутски,
По арапски, па и по татарски,
Па на дете пословеки дума:
„Фала тебе, Кулевичи бане,
Скоро слези отъ високи чардакъ,
Извади си конче колушанче,
Отклапай си сабля димиския;
Че да дойдатъ петстотинъ гавазе,
Де що ми сѫ отъ четири вери,
Веднага че тебе да погуба,
Че ти свалятъ глава отъ рамена.
Това ока царa Солимана,
Ама тице турски не отбирашъ.
Нито турски, нито арнаутски,
Ни арапски, нито па татарски“.
Веднѫгъ дете отъ чардаци слезна,
И уяхна конче Колушанче,
И отклопи сабля димиския.
Наполниа петстотинъ гавазе,

Обтекоа дете да си фана.
Развърте се Кулевичи бане:
Ка развърте сабля димиския,
Развърте я по царски сарае,
Та погуби петстотинъ гавазе.
А царо си на Марко казува:
„Скоро слази Марко отъ чардаци,
Та погуби това бугаринче!
Колко сакашъ даръ че да те даримъ“.
А Марко си на царо казува:
„Кюти царо, да го не разсърдишъ,
Че се качи на високи чардакъ,
Че погуби и тебе и мене;
Че тоя е отъ незнана земя,
И па си е юнакъ надъ юнаци.
Я го гледахъ точка кога дойде,
Играеше коня колушана,
Играеше самовилска игра,
На земня му конь не опираше,
Най летеше като силна хала“.
Веднѫгъ хока царо Солимана,
Веднѫгъ хока до четири паши.
А дете си низъ порти излезна.
Отговара царa Солимана:
„Хвала вие, до четири паши!
По-скоро си войската дигайте,
Да хванете това бугаринче,
Да хванете да го погубите:
Не че може да го престигните,
После нема живи да одите“.
Като имъ е това отказалъ,
И паши сѫ отъ чардаци слели
И дигнаа тая силна войска,
Да си стигна Кулевичи бане.
Отговаря Марко Кралевичи:
„Хвала тебе, царе Солимане!
Я че идемъ сасъ четири паши,
Да имъ кажемъ живъ да го улова,
Та кодъ тебе да го докарая“.
И си слази Марко отъ чардаци,
Та си яхна Шарка добра коня.
Не сте диде сасъ четири паши,
Най пристигна Кулевичи бане,
И тогай му верно казуваше:
„Хвала тебе, Кулевичи бане!
Я си слезни отъ добрата коня,
Та постегни два златни колане,
Постегни ги, лабави да не сѫ,

Защо има силенъ бой да биемъ;
Заклопи си сабля за рѫката,
Немой нещо сабля да испущишъ.
Я погледни отъ Стамбола града,
Защо се е войска зацърнела,
Че те гона до четири паши,
Войска вода до деведесе илядъ“.
Обърна се дете на надзаде.
Кога виде турска силна войска,
Ка ги виде, защо силно ода,
Да си стигна Кулевичи бане,
Вегнѫгъ дете отъ коня си слезна,
Та постегна два златни колане,
Заклопи си сабля за рѫката.
Тогай сѫ се съ Марко повърнали,
Та сретнаа до четири паши.
Веднага се у бой ударна,
На две сѫ се стърни раздвоили.
Това време било икиндия.
Доде вече зора да зазори,
И они са войска погубили,
Погубиа деведесе илядъ
И фанаа до четири паши.
Кога си са двата посретнали,
У ясни сѫ кърви потънали,
Не могоа двата да се позна.
Като сѫ си съ дума продумали,
Ча тогай се по дума познали.
Търгнали сѫ по равни друмове
И си каратъ до четири паши,
Каратъ ги робе да имъ бѫда:
До два паши Марко закарало,
Закара ги у Прилепа града,
А два паши Кулевичи бане,
Закара ги у Кулева града.
Ка го сретна нему стара майкя,
Дете си й тогай казуваше:
„Гледай, мале, ка се разговорихъ,
Разговорихъ съ цара Солимана,
Защо турчи моми и невести,
И си турчи и млади момчета.
Те му карамъ до два главни паши;
Я че па нихъ да ги побугарчимъ.
И Марко си дома два закара,
Закара ги у Прилепа града
И онъ тамо че ги побугарчи“.
Двама паши дете побугарчи,
И па Марко у Прилепа града
И онъ тамо двама побугарчи.

27.

Марко, царь Костадинъ и Арапинъ.

Седна Марко съ макя да вечера,
У вечера книга дупаднала,
Зема юнакъ книга да прегледа.
У вечера друга книга дойде;
Зема юнакъ и нея да гледа.
У вечера трета пристигнала;
Нея гледа Марко Кралевити.
Па го праша своя стара макя:
„Мили сину, Марко Кралевики!
Та какви са тия бели книги,
Далъ са на зло сину, илъ на добро?“
А Марко ю пò-тио говори:
„Бога тебе, моя стара майко!
Нѝ са на зло, майко, ни на добро:
Едната е отъ Харвата града,
Отъ Харвата, отъ крало харватски:
Кумъ да идемъ, дете да му кръстимъ;
Втората е отъ Сърбина града,
Отъ Сърбина, отъ крало сърбински:
Кумъ да идемъ, девойкя да венчамъ;
А трекята отъ Стамбола града,
Отъ Стамбола, отъ царо стамболски;
Салъ не знаямъ, царо що ме вика.
По-стара си майко, научиме:
Дали д'идемъ на Харвата града,
Или д'идемъ на Сърбина града
Или д'идемъ у Стамбола града?“
А макя му потио говори:
„Мили сину, Марко Кралевити!
Да си идешъ на Харвата града,
Харвате са хитри и гявуле,
Хоча ми те сину измамити,
Та че ми те младу погубити;
Па да идешъ на Сърбина града,
Ти не знаешъ сърбинъ, що ти мисли;
Боле иди на Стамбола града,
Аку гинишъ, царь да те погуби“.
Послуша я Марко Кралевити,
Та уседла Шарца добра коня
И си зема юначку оруже,
Па сѐ качи коню на рамена,
Та утиде на Стамбола града,
Та на царо потио говори:
Щу ти требемъ, царо Кустадине.
Щу ти требемъ, царо, та ме тражишъ?

Аку сакашъ царо да ме губишъ,
На ти сабля, та ми сечи глава!“
Пруговори цара Кустадина:
„Мое чедо, Марку Кралевити!
Щу ми чинишъ чедо, да те губимъ?
Али слушай Марку Кралевити:
Чуло самъ те, не самъ те видело,
Де си било голема юнака.
Пусили са краля Арапина,
Утъ уздоле, земля Анадолска,
Низъ оная града Анадола;
Приоте ми седемъ кадѫлѣка,
Приоте ми седемдесе села
И се фали, Богъ да го убие,
Да ми отме и Стамбола града
И менека младу да погуби.
Ако можешъ чедо да го сопрешъ,
Тизека чешъ гулемъ бакшишъ зема“.
Пруговори Марко Кралевити:
„Мога, царо, оти да не мога,
Твоя рака на далеко стиже.
Я испиши тия бели книги,
Распрати ги редомъ по сва земя,
Най-повече у Харвата града,
Да надойдатъ харватци юнаци
И да дойде войска утъ сва земня.“
Пуслуша го цара Кустадина,
Та испишà тия бели книги,
Распрати ги редомъ пу сва земя,
Най-повече у Харвата града.
Распе шаторъ въ зелено ливаде,
Па си седи, та си вино пие.
Насубра са войска утъ сва земя,
Най-повече утъ Харвата града.
Тугай стана Марко Кралевити,
Та проходи тая силна войска,
Па си избра за него юнаци,
Малку фногу, три-илядъ юнаци.
Па си тръгна презъ поле широку,
Та си срещна краля Арапина.
А́ гу удри юнакъ, à гу варна,
Накара гу въ земя Анадолска
У оная града Анадола.
Па се върна юнакъ на назаде.
Три дни оди презъ поле широку,
Кога ойде ду гора зелена
Тамо найде той чешма шарена,
Се юнаци коне вода поя,

Коне поя и лица си мия.
Най удзатъ е Марку Кралевити,
И онъ свърна на чешма шарена
Да напои Шарца добра коня,
И да мие свое бело лице.
Богъ да бие краля Арапина!
Онъ имаше деветъ мили сина,
У нихъ бѣше сърце ненамирну.
Та яйнаха деветъ бързи коне,
Та бутнаха пу равни друмове,
Та стигнаха Маркуте юнака.
Веднага го у раце фанаха,
Веднага го назадъ повърнаха,
Уткараха го Анадола града,
Туриха го у тевна тевница,
Та е лижалъ деветъ годинъ време.
А щу беше краля Арапина,
Онъ имаше една мила щерка,
Бендисала Маркуте юнака,
Бендиса го за любне да ѝ е.
Та гледала Маркуте юнака,
Гледала го у тевна тевница:
Носила му ручки и вечери,
У неделя два пати премена.
Ка станало и лето десето,
А щу беше краля Арапина,
Онъ отиде по гори на лова,
Забурави ключи да си земе,
Да си земе ключи отъ тевница.
А що беше неговата щерка,
Она зема ключи утъ тевница,
Та отвори Маркуте юнака,
И му даде Шарца добра коня.
Па яхнали Шарца добра коня,
Та бегали три дни и три нощи.
Куга беше река Варадина,
Пудухналъ е силенъ, буенъ ветаръ,
Та е открилъ момина прекрофка.
Светна лице като църна главня.
Ка я виде Марку Кралевити,
Ка я виде юнакъ, учуди се:
Каде води Арапка девойкя?
Ка, че юнакъ утъ срамъ да я води!
Онъ извади своя остра сабля,
Та погуби Арапка девойкя,
Па я фарли въ река Варадина,
Па си ойде дома на дворове.
Па го праша своя стара майкя:

„Милу сину, Марку Кралевити!
Каде ходи деветъ годинъ време,
Каде ходи, сину, що печели?“
Преказа ѝ Марку Кралевити,
Преказа ѝ сичку, що е било.
А майкя му потио говори:
„Мили сину, Марку Кралевити!
Аку нехте любне да ти е,
Оти ми я, сину, не доведе,
Недоведе за млада робиня?
Куга, сину, на мома гробнина,
Тугай, сину, на тебе смъртнина!“

28.

Марко юнакъ и Арапка дѣвойка.

Марко гради тежки задужбини,
Се мостове, камено калдръме,
По суи ридища чешми шарени
И околъ чешми дъбици зелени —
Кой премине водица да пине,
Вода пине и подъ сенка седне.
Стара майкя Марка е питала:
„Вала Марко, вала мили синко!
Да те питамъ, право да ми кажешъ,
Защо правишъ тежки забужбини?
Далъ ги правишъ бащи за греове,
Илъ ги правишъ майци за старости,
Илъ ги правишъ отъ твое юнакство“?
А Марко ю потио говори:
„Леле мале, леле стара мале!
Не правимъ ги бащи за греове,
Ни ги правимъ за твои старости,
Ни ги правимъ отъ мое юнакство,
Нелъ ги правимъ за мои греове.
Да знаешъ ли, мале, кога бехме,
Кога бехме петдесе юнака,
Кога бехме, мале, затворени,
Затворени доръ у Шамска земя[1])?
Та лежахме петдесе юнака,
Та лежахме деветъ годинъ време;
Я се мале въ тевница поболихъ,
Боленъ лежахъ до три годинъ време.
Па се найде Арапка девойкя,
Верно мале съ нея дума думахъ,
Та ме чувà три години време,

[1]) Въ ориг.: „затворени *дори* у Шамска земя.“

Верно думахъ, верно се заклинахъ:
„Чувай мене, Арапко девойко!
Ако можемъ съ душа да останемъ,
Че те водимъ у Бугарска земя,
Че те водимъ люба да ми бѫдешъ.
Увери се Арапка девойкя,
Та чувала Марко добъръ юнакъ.
Леле мале, леле стара мале!
Дзаранъ, вечерь да носи студена водица,
Я на пладне се благи яблъки.
Та ме чува, мале, и ме понуди,
Та ме чува деветъ годинъ време;
Ка настѫпи у десета годинъ
Леко по леко и я си оздравехъ“.
Проговори Арапка девойкя:
„Такумъ Бога, Марко, добъръ юнакъ!
Айде Марко сега скору и по-скору,
Да украднемъ ключи отъ зѫндане,
Да украднемъ ключи отъ яѫре“.
Украднала Арапка девойка,
Украднала ключи отъ зѫндане,
Та отвори той тевни зѫндане,
Та отвори той темни яѫре,
Та изведе педесе коньове,
Па исока петдесе юнака:
„Скору стайте, петдесе юнака!
Да бегаме у Бугарска земя“.
Излезнаа петдесе юнака,
Наяали петдесе коньове;
Арапка се при Марко на конь качи,
На конь качи, зади Марко седна,
Па се Марку за рамена дръжи,
Та па си са бегомъ побегнали.
Настанаа у Бугарска земя,
Дружина се Марку подсмеяли:
„Вала Марко, вала вреденъ юнакъ,
Защо водишъ цръна биволица?
Та кико чешъ, Марко, да я водишъ,
Та кико чешъ отъ срамъ да я любишъ?“
Па са нашли една бистра река,
А Марко ѝ потио гавори:
Я си слезни Арапко девойко,
Я си слезни отъ моята коня,
Та се оми на та бистра река,
Ега може лице пробелети.
Тогай слезна Арапка девойкя,
Та се оми на та бистра река.
Марко приде, та Арапка вана,

Па ю връза коси за дѫбица,
Па е яналъ тая добра коня,
Та си пойде Марко съсъ дружина.
А она е коси откинала,
Откинала коси отъ дѫбици,
Па арапка по Марко тръчеше,
Тръчи, ока: „чекай мене Марко,
Чекай Марко, и я съ тебе че идемъ!“
А Марко везе тая остра сабля.
Та пресече арапка девойкя,
Пресече я презъ средъ половина.
Трупина на земя паднала,
А глава тръчи и Маркоте ока:
„Чекай, Марко, и я съ тебе д'идемъ.
Що заборави тизе мое добро,
Що ти давахъ студена водица,
Що ти носихъ благите понуди.
Тизе Марко добро не познавашъ,
Що те гледахъ три години време,
Що те гледахъ у тевни тевници“.
Се поврънахъ, глави ю отсекохъ,
Та погубихъ арапка девойкя“!
А майка му потио говори:
„Вала Марко, вала мили синко!
Та толку те й арапка гледала,
Не може ли дома да я доведешъ?
Ако нечешъ любе да ти бѫде,
Черка немамъ, черка да ми бѫде,
Сестра немашъ, сестра да ти бѫде;
Не да губишъ арапка девойкя“!

29.

Марково изповѣдане.

Поболилъ се Марко Кралевике,
Та си лежалъ токму три години,
Отъ нищо си илячъ не на'ожалъ.
И му рече негва стара майка:
„Айти Марко, айти синко мили!
Не си боленъ синко отъ Господа,
Тукъ си боленъ синко отъ греои;
Да ти викна попои, дуовници,
Лепо да се синко изповедвишъ,
Да си кажишъ твоите греои“.
Що ми викна до деветъ попои
И попои Марко-му велее:
„Кажи Марко твоите греои!“
Тога велитъ Марко Кралевике:

„А егиди попой, дуовници!
Я си имамъ големи греои:
Покраина люге сумъ загубилъ,
Много майки я сумъ си изгорилъ;
Ама единъ грефъ с'имамъ най-големъ.
Кога пойдофъ во Арапска земя,
Се биефме со църни арапи.
Арапите беа покьотии,
Мие тие си и наделифме.
Богъ е убилъ една стара баба,
Що голема марифетъ имъ каза,
Извадое нивни остри саби
И по земи ни и наредие,
Изсеквее отъ кони китици,
Семъ юнаци живи нѐ фатие,
Нѐ фарлие во темна зѫндана.
Кой си умре, кога го пущие,
Я си лежафъ до деветъ години.
Я не знаефъ ни лето, ни зима.
Царь имаше една мила керка,
Мила керка, арапка девойка.
Кога беше лето со цвекина,
Ми даваше п'една киска цвеке,
Ми велеше арапка девойка:
„На ти, Марко, и ти да разберишъ,
Отъ е сега лето со цвекина“!
Кога беше зима со снегои,
Ми даше грутка снегоита:
„На ти, Марко, сега да разберишъ,
Отъ е сега зима со снегои“.
Се почудифъ тога, що да чина,
Какъ д'излезамъ отъ темна зѫндана.
Е измамифъ арапка девойка:
„Извади ме, арапке девойке,
Извади ме отъ темна зѫндана,
Ке те земамъ за млада невеста!“
Се измами арапка девойка,
Ме извади отъ темна зѫндана:
Кога беше царотъ на лоене,
На лоене во гора зелена,
Та си зеде до три добри кони,
И си зеде три тоари азно,
Си я качифъ задъ себе на коня,
Побѣгнафме во Прилепско поле.
Се застоифъ на край бела чешма,
Да пиеме една студена вода.
Се опуливъ въ арапка девойка.
Кога видофъ, пусто лице църно,

Лице црно, пусти зѫби бели
И ми дойде грозно и не арно —
Тргнавъ сабя, е пресекофъ глаа.
Тие ми се големи греои.
Кешки неа да я не загубефъ,
Да донесефъ во моа-ва кукя,
При моява мила стара майка,
Да е держефъ како мила сестра,
Ке е найдефъ другаръ спроти неа,
Да не сторефъ големи греои.
Я не знаефъ во темна зындана,
Ни кога ми сънце угревяше,
Нито сънце, нито месечина;
Язъ не знаефъ ни зима, ни лето.
Тая мене дома ме донесе,
А я неа на пѫть е загубифъ!“
Тие ми се моите греои“.
Си станае деветьте попои,
Му пеае свети вангелия,
Му пеае простени молитви.
Го пеае три дни и три ноке.
Го фатило Марко сонь да спиетъ.
Кога отъ сонь ми се разбудило,
Малу стана колко да си седнитъ,
По малу си Марко оздраило!

30.

Седумъ юнаци и Арапинъ.

Шедба шете Марко Прилепчанецъ,
Шедба шете низъ Косово поле,
Тамо праве седумдесетъ манастиръ
Безъ везировъ и безъ царевъ изанъ.
Отъ тамъ ойде на широко Скопе,
Тамъ фати манастиръ да праве,
Манастиротъ свети Димитрия.
Кога Марко манастиръ направи,
Ми се прочу во града Стамбола,
Во Стамбола до Султанъ Мурата.
Султанъ Муратъ теляли си кладе.
Телялъ личе низъ града Стамбола:
„Далъ чуете Турци и раяте!
Що настаналъ делибаша Марко,
Тия чудби, що ми сетъ отъ него?
Кой е юнакъ отъ юнака роденъ.
Да ми фатитъ делибаша Марка,
Живъ до мене него да донесе,
Ке му дадамъ до три лепи земле;

Ке му дадамъ гора Каменица,
Ке му дадамъ въ Босна Сараево,
Ке му да дамъ се Босна кървава,
Сѫде Марка живъ да ми донесе.
Ако сака, още земя давамъ!“
Се наиме еденъ црнъ арапинъ
Предъ цара испадна, се поклони:
„Честити царе отъ сега до века!
Я сумъ вреденъ Марка живъ да фатамъ!
Богъ да бие земите що давашъ,
Що не рагятъ ни лепъ, ни па вино;
Таксай, царе, друго що ке таксашъ!“
Отговоре той царь Султанъ Муратъ:
„Ке ти даамъ града Сталакина,
Що повелятъ Сталакинъ Тодоре;
Ке ти даамъ града Радомира,
Що повелятъ та стара Влахина;
Ке ти даамъ и града Прилепа,
Що повелятъ Кралевике Марко;
Ке ти даамъ Марковъ шаренъ коня,
Ке ти даамъ боздуганъ и сабя,
Ке ти даамъ млада Маркоица,
Маркоица со се мѫшко дете“.
Па се свали црниотъ арапинъ,
Па се свали во Стамболъ чаршия,
Право тегли на безистенджии
Да си кроитъ рубо калугерско.
Отъ тамъ отиде на куемджии,
Тамъ направи кърсти позлатени.
На главата капа калугерска,
На рѫцето нарѫквици златни.
Си се стори црна калугера,
Па отиде во града Прилепа
На Марковите тежки порти.
Викна, чукна црнио арапинъ,
Па испадна Марковата майка.
Нея пита, кѫд’ е синъ ѝ Марко;
Му требало попой, калугери,
По аири изметъ да му чинатъ“.
Тогай рече Марковата майка:
„Не е тука мои-о синъ Марко,
Марко прави тамо лепъ манастиръ
Лепъ манастиръ свети Димитрия“.
Като ми научи црнъ арапинъ,
Стегна коньо со златни зенгии,
Та отиде на Скопе широко,
Право тегле на лепи манастиръ,
Па застана на пърквинска врата.

Провикна се църна арапина:
„А испадни Марко Кралевике!“
Кога Марко с' обзърна и виде —
„Отъ Бога да найдишъ, що ми барашъ,
Що ми барашъ тука църнъ арапинъ!“
Тогай рече църна арапина:
„Оведи се делибаша Марко,
Оведи се, немой греши душа!
Я не сумъ ти църна арапина,
Току сумъ ти църна калугера,
Дуръ отъ чиста отъ Света гора,
Отъ лепъ манастиръ отъ Хилендара:
Оведи се, немой греши душа;
Първо, попъ, илъ калугеръ, що иде,
Требува стопанотъ да испадне
Да му пее по една молитва“.
Тогай рече делибаша Марко:
„Ти се молямъ оче, да ме простишъ,
Да ме простишъ, я не знамъ кой си!“
Тогъ изваде църна арапина,
Ми изваде книга отъ пазуха
И я клава на Маркова глава,
Та ми фати молитва да пее.
Со десната рѫка книга държе,
Со левата рѫка синджиръ държе,
Синджиръ кладе на Марко на гърло.
Върза Марка за коньово седло,
Изваде го отъ лепи манастиръ.
Пищи Марко како люта змия.
Па го дочу айдутъ Дебелъ Новакъ.
Извикна на Новачица млада:
„Оди скоро, коньо да изседлишъ,
Да истърчамъ до широко Скопе,
До манастиръ Свети Димитрия“.
Кога дойде айдутъ Дебелъ Новакъ,
Кога гледе Марка ми го нематъ.
Стегна коньо низъ Скопе широко
И ми бърка църна арапина,
Да откине Марка Кралевикя.
Кога стигна църна арапина,
Дека влече делибаша Марка,
Де го влече по студни калдарми,
Провикна се айдутъ Дебелъ Новакъ:
„Кафпе единъ църна арапино!
Не ти стигна, ясте, що ядише,
Па си дошолъ юнаци да фащашъ.
Мене викатъ айдутъ Дебелъ Новакъ,
Отъ висока Качанина града;

Да ли знаешъ, църна арапино,
Ако търгнамъ тежка боздугана,
Акъ те удрамъ мегю двете очи,
Двете очи отъ глава ке скокнатъ;
Ка е белъ день, ноке ке се сторитъ“.
Па завърти църна арапина,
Па завърти дервишко дерведже.
„Айде, рече, айдутъ Дебелъ Новакъ,
Арамъ да е кралство, що кралювашъ,
Какъ менъ арапинъ ако не отепашъ“.
Махна Новакъ тежка боздугана,
Църнъ арапинъ боздуганъ пречека,
Го пречека на малкиотъ си пръстъ.
Тогай фърли църна арапина,
Фърли алка, фати Дебелъ Новакъ.
Та ги стори два добра юнака.
Па фатиха двата добра краля,
Да си пищатъ како люти змии.
Лели дочу Новаково дете,
Новаково, Груица войвода.
Кога дойде у широко Скопе,
Пущи коньо низъ Скопе широко,
Тука, тамо арапинъ да стигнитъ
Па го стигна на Скопскитѣ порти.
Провикна се Груица войвода:
„Кафпе единъ църна арапино!
Не е кафпе делибаша Марко,
Не е мойо татко Дебелъ Новакъ,
Менъ ме викатъ Груица войвода:
Мѫтна вода порой како носе,
Така тебе ке понесамъ бедо,
Чекай боздуганъ отъ мене на тебъ“.
И арапинъ дерведже подаде.
Пакъ арапинъ на нишанъ застана.
„Айде Груйо, тебе да те видамъ,
Да те видамъ, що юнаство имашъ“.
Нишанъ кладе араиско колено.
Кога фърли Груица войвода
Кога фърли тежка боздугана,
Го дочека църна арапина
Го дочека н' араиско колено.
Фърли алка и ми фати Груя.
Та ги стори три добри юнака.
Пищатъ они како люти змии.
Лели дочу по-малото дете,
По-малото айдутъ Новаково,
По-малото дели-Татомирче.
Пущи коня низъ Скопе широко,

Тува, тамо арапинъ да стигне,
Ми го стигна дуръ надворъ отъ Скопе,
Вонка до седумъ саате место.
Па си викпа дели Татомирче:
„Никакъвъ ти, еденъ црнъ арапинъ!
Що си дошолъ кралеви да фащашъ?“
Па подаде дервишко дерведже:
„Айде, веле, дели Татомирче!
И я те знамъ и светотъ те знаятъ,
Що юнаство твое сърце иматъ;
Когъ седеше на Демиръ-Капия
Н' оставаше пиле да префръкне,
А камо ли човекъ да помине.
А ти тога мощне страхъ имаше,
Страхъ имаше отъ голи дервиши.
Да те видамъ дели Татомирче!“
Па замахна тежка топузина,
Го причека црна арапина
Го причека на левата рѫка.
И него ми въ алка го заключи.
Та ги стори четиръ добри краля.
Арапинъ ги влече по друмове,
Пищатъ они како люти змии.
Лели дочу Янкула войвода,
Войвода отъ града Шидина.
Па си явна коня пеливана,
Та ми дойде на Скопе широко.
Виде празенъ манастиръ да стое,
Побратима Марка ми го нематъ.
Му текна от' арапинъ го фати.
Кога явна коня подлетога,
Та испадна отъ Скопе широко;
Тука, тамо арапинъ да стигнитъ,
Го стигна на Косово широко.
Провикна се Янкула войвода:
„Стой тамо, црна арапино!
Яска сумъ ти Янкула войвода;
Мѫтна вода река како носе,
Така тебе ясъ ке те поносамъ!“
А ка дочу црна арапина,
Па завърти дервишко дерведже:
„Айд' и тебе, Янкула войвода,
Да те видимъ що юнаство имашъ;
Арамъ да е кралство що кралювашъ,
Какъ мене арапинъ акъ не отепашъ“.
Ког' Янкула махна боздугана,
Го причека на левата рѫка,
Фърли алка и Янкула фати,

Та ги стори петъ добри юнака.
Пищатъ они како люти змии,
Нихъ арапинъ влече по друмови.
Кога дочу Милошъ ми Оргянинъ,
Оргянинъ Милошъ отъ Оргяна града,
Онъ не оди на широко Скопе,
Преку поле и планини тегле,
Да превари црна арапина.
Не го питатъ, не го сакатъ Милошъ,
Отъ далеку боздугана махна:
„Държи, кафпе црна арапино!
Що си дошолъ во нашата земя?
Царь царува у Стамбола града,
А па пие у нашата земля,
Мене викатъ Оргянинъ Милошъ!
Провикна се црна арапина:
„Хайде Милошъ, що юнашство имашъ,
Харамъ да етъ менъ ак' не отепашъ!“
Милошъ махна тешка топузина,
А арапинъ дерведже подаде,
Нема декъ да кладе боздугана;
Тог' арапинъ на тешко се найде:
Боздуганъ падна н' арапски грѫди
Фърли халка и Милоша фати
И ги стори шестъ добри юнаци.
Пищатъ они како люти змии,
Небото и земята се тресатъ,
До край земя гласове ся слушатъ;
Како що гърме свети Илия,
Такъ гласове отъ кральове гърматъ;
Пищатъ они како люти змии.
Лели дочу Секула детенце.
Секула е отъ Будима града
Секула Секуловото дете.
Онъ воюва токмо деветъ годинъ
На султанъ Муратова войска.
Кога беше седналъ да вечера,
Отъ вратици гласе достигнаха.
И провикна на негова люба:
„Първа любо, млада Секулице!
Не мой стои, не мой любо слушай.
Скор' оседлай моя бърза коня,
Да излезамъ низъ поле широко:
Деветъ годинъ земя сумъ оставилъ,
Слушамъ врева во широко поле,
Църнъ арапинъ по поле ми шетатъ.
Далъ отъ царотъ той изанъ иматъ,
За да газитъ моята ми земля?

Оседлай ми коня отъ конюшница.“
Кога стана Секулица млада,
Оседла му коня шаренога,
А Секула опаша си сабя
И си зеде тешка боздугана.
Се прекърсти спроти исходъ сънце.
Кога стжна на златна зенгия,
Се префърли коню на рамена.
Секулица млада му подаде,
Му подаде една малка чаша.
Кога чаша до очи поклопи,
Извикна се до негова люба:
„Първо любо остани со здраве!“
Право тегле на Скопе широко,
На манастиръ свети Димитрия“.
Гледа тамо, самъ манастиръ стое,
Гледа, чичка му го Марка нематъ.
Му текна от' арапинъ го фати.
И на сите светци се поклони,
Най-повике на свети Димитрия.
Па си вяхна коня крилатога.
Ка' го пущи низъ Скопе широко,
Отъ копита огань извадува,
Преку глава искри дори летатъ.
Ка испадна отъ Скопие вонка,
Тогай ми веле неговъ шаренъ конь,
Со вискомъ на ступанъ прикажува:
„Мой стопане, Секула детенце!
Ако сакашъ арапинъ да стигнишъ,
На мене яко ти да се държешъ:
Я сумъ вреденъ арапинъ да стигнамъ.“
Реч' и летна подъ вишното небо.
Тува, тамо арапинъ да стигнатъ,
Па го стигна во гора зелена.
Па се свали отъ негова коня,
Та падна на земя Господова.
Па си свали отъ главата капа,
Метани чине на небо, на земля
И на сите свеци редъ по редомъ,
Най-повеке на свети Димитрия;
„Ела Боже, ти мене поможи,
Мили Боже, и свети Димитрия
Црнъ арапинъ въ рѫка да си кладамъ!“
Кога свърши Секула молитва,
Си се фърли на конь на рамена,
Па го стигна црна арапина,
Си го стигна во зелена гора.
Провикна се Секула детенце:

„Държъ се никаковъ, црни арапинъ!
Не етъ, кафпе, делибаша Марко,
Не етъ, кафпе, айдутъ Дебелъ Новакъ;
Менъ ме викатъ Секула детенце,
На презиме Сокулово дете;
Деветъ годинъ на цара работахъ.
Държъ се единъ црна арапино,
Да те видимъ, що юнашство имашъ!“
И арапинъ подаде дерведже,
И провикна црна арапина:
„Ай да видамъ, Секула детенце!
Я си фатихъ шестъ добри юнака,
Една алка ущъ за тебе имамъ;
Богъ ке даитъ и тебе ке фатимъ:
Какъ малъ деверъ невеста що водитъ,
Така и ти шестъ краля ке водишъ.“
Провикна се Секула детенце:
„Ай да видамъ, црна арапино,
Да те видамъ, що юнаство имашъ;
Немой гледай оти я сумъ дете!
Слушай црно бедо, да ти кажамъ:
Да испаднишъ на юнашки мегданъ,
Да видамъ, чя майка синъ родила,
Чия сестра брата си държала,
Да видимъ, чя майка ке плачитъ!
Ти остави шестъ вързани краля,
Остави ги на пѫтотъ да стоятъ,
Та испадни на юначки мегданъ.“
И арапинъ нема, що да чини,
Па испадна на юначки мегданъ.
Па испадна Секула детенце.
Сака дете съ боздуганъ да махне,
Сак' арапинъ съ боздуганъ да махне.
Провикна се Секула детенце:
„Мног' арапски боздугане сумъ ялъ,
Нека ядамъ уще еденъ твои!“
Па застана Секула на нишанъ.
Црнъ арапинъ фати да ми мери.
Не меритъ онъ ни горе, ни долу,
Току мери на конското чело.
Когъ арапинъ боздугана фърли,
Секуловъ конь во вчасо си легна,
Онъ си легна на зелена трева,
Па боздуганъ помина надъ глава,
Надъ глава отъ Секула детенце.
Па си стана Секула детенце.
Онъ не меритъ на конското чело,
Право мери на конските гръди.

Когъ Секула фърли боздугана.
Арапски конь легна на колена,
И боздуганъ удари арапина:
Го удари мегю двете очи,
С' истаркаля отъ коньо по земя.
Падн' арапинъ, Секула нападна,
Па изваде сабя отъ ножница,
Та пресече арапската глава,
Па я кладе во конскиотъ зобникъ,
Я закачи на конското седло.
Па извикна Секула детенце,
Па извикна на шесть добри краля:
„Мои вуйковци и мои чичовци!
Ясъ погубихъ црна арапина!“
А що беше Секула детенце,
Лелъ потъргна сабя отъ ножница,
И пресече шесть арапски алки,
Та испущи шесть добри юнаци.
Проговори Секула детенце:
„Ве ойдете на широко Скопе,
На манастиръ свети Димитрия,
Тамо мене вие да чекате;
Ясъ ке ходамъ во града Стамбола,
Во Стамбола до султанъ Мурата,
Да го питамъ, да ли даде изанъ
Да шетаетъ по нашата земя,
Да шетаетъ црнине арапи.
Ако султанъ така даде изинъ,
Ке отключамъ сабя отъ ножница
И негова глава ке отрежамъ.
Вие мене чекайте на Скопе.“
И отиде Секула детенце,
Онъ отиде во Стамбола града,
Во Стамбола до султанъ Мурата.
Се поклони на султанъ Мурата,
Му целива ржка и колено,
Му говоре Секула детенце:
„Честитъ цару отъ сега до века!
Що е тая мжка отъ Арапи,
Що шетаетъ по нашата земя,
Да ми клаватъ кралеви во синджиръ?“
Отговоре царотъ султанъ Муратъ:
„Мои синко, Секула детенце!
Донеси ми едн' арапска глава,
Ке ти давамъ петнаесть товара
Дробно хазно се жълти флорини.“
Кога дочу Секула детенце,
Отъ дивани долу онъ се свали

Отъ конски зобникъ глава искара
Я' изтъркаля предъ султанъ Мурата.
Тригодишна треска ми го стресе,
И си веле на Секула детенце:
„Слушай мене, Секулово дете!
Арапите въ твоята ржка сетъ,
Мъртви сакамъ ти да ми ги носишъ,
Немой живи, да ги Богъ убие!“
Па му даде петнаестъ товара,
Добро азно се чисти флорини.
Право тегне Секула детенце,
Право тегне на широко Скопе,
На манастиръ свети Димитрия.
Нему десеть товари приложи,
Петъ товари за ладна меана.
Па си найде шесть добри юнаци.
„Поможи Богъ, шесть добри юнака!“
„Далъ Богъ добро, Секула детенце!“
„Айте мои вуйчовци, чичовци.
Да седнемъ на ладна меана.“
Ка седнаха седумъ добри краля,
Ка седнаха на ладна меана,
Ядатъ, пиятъ три недели време,
Па испиле три товара хазно.
Па имъ рече Секула детенце:
„Далъ чуете вие шесть юнака,
Далъ чуете? Отъ тува нататки,
Кжд' видите црна арапина,
Не мой него вие задевайте;
П' едно пиле аберъ ми пущейте
Ясъ знамъ како арапинъ се деритъ,
Какъ се деритъ арапската кожа.“
Това чудо ми стори Секула,
Да се славе, да се прикажува:
Останала песма да се пеитъ,
Да слушаетъ сите наши бракя;
Отъ насъ песма, а отъ Бога здраве,
Аминъ Боже, за многу години!

31.

Марко Кралевике оничтожава свадбарския данъкъ.

Едно у́тро Марко ми подрани
Изъ Прилепа, Марко, изъ Варошотъ,
Да прошетатъ Косовска паия.
Ушче първи петли не пеали,
Той се фърли Шарцу на рамена

И ми търгна по бели друмове;
По стредёнокь изъ Скопе помина;
Дури петли първи пропеали,
Той помина Качански клисури;
Дури зора утро зазорила,
Той натури Косовска наия;
Дури сълнце утро да изгреетъ
Той ми влезе во Косовско поле!
Нищчо Марко стрекя не го стрети,
Саде стрети косовка девойка.
Марко нейзе велитъ: „Добро утро,
Добро утро, косовске вдовице!“
А тая му нему одговори:
„Я не су си косовка вдовица,
Туку су си косовка девойка.“
Тога рече Марко Кралевике:
„Айти тебе косовке девойке!
Ке те прашамъ, право да ми кажешъ:
Шчо ти тебе коси побелеле,
Бело лико ти се расипало?
Али жалишъ одъ рода твоего,
Шчо не си се млада оможила?“
Тога рече косовка девойка:
„Я не жалемъ одъ рода моего,
Току иматъ триесетъ години,
Какъ ми дошолъ църни Арапина,
Отъ цара ми свадбина прекупилъ:
Кой кя юнакъ млади се оженитъ,
Нему сакатъ триесетъ и три минца:
А девойка коя кя се можитъ,
Нейзи сакатъ триесетъ минцови.
Мои бракя ми се сиромаси,
Ми немаетъ азно да му даетъ;
Затова ми коси побелеле,
Бело лико ми се расипало!“
Тога баратъ Марко во пазува,
Ми извади триесетъ минцови
Е и даде косовке девоке.
Тога рече Марко Кралевике:
„Да си сакашъ момче спроти тебе,
Да си сакашъ да си се оможишъ
И на Арапъ свадбина да платишъ.
Кя те прашамъ, Косовке девойке,
Кя те прашамъ, право да ми кажешъ,
Жити рода и твоя кървнина,
Жити вера наша православна,
Жити име Христосъ Исусово,
Не мой мене ти да ме изложешъ:

Каде му се кули Арапови?“
Отговори косовска девойка:
„Кули му се сами познаваетъ
Подъ Косово въ зелени ливаге:
Тамо иматъ белана чадара,
На чадоротъ отъ злато яболко.
Това светитъ како ясно сълнце,
Отдалеко само се познаватъ.“
Тога стегна Марко Кралевике,
Тога стегна своя бърза коня.
Го догледа стража Арапова,
Го догледа ушче отъ далеко,
Му говоритъ църни Арапине:
„Арапине, наши господине!
По друмъ идетъ страшенъ е делия
И страшно ми коня налютило:
Одъ нози му огонъ искри летатъ,
Одъ уста му бели пени пагетъ,
Одъ носотъ му сини пламни биетъ
Одъ очи му секавици пушчатъ;
А най страшно ми се променило:
На плешчи му кожуфъ отъ мечишче
На глава му калпакъ отъ вълчишче
И во уста нешчо църно носитъ,
Како агне половинъ годишно.
Тога рече църна Арапина:
„Ай ви вами триесетъ стражари,
Вие него убаво причекайте
И аруже отъ поясъ земите,
Пратите го при мене да доетъ:
Тове ми е младо неженато,
Това идетъ свадбина да платитъ,
Кя ми даетъ азно неброено.“
Ушче Арапъ лафотъ не дорече,
Ми приближи Марко Кралевике.
Кога Марко стражи приближи
А стражари сите избегае,
Кой по поле, кой по планина.
Право търгатъ Арапу на чадоръ.
Марко нему велитъ: „Добро утро,
Добро утро, наши господине,
Господине, Арапъ отъ преку море!
Кажи мене шчо е свадбарина,
Да ти плата царска свадбарина,
Оту после потофъ кя си гледамъ,
Зере на потъ сватови ме чекатъ.
Тога рече църна Арапина:
„Хайти тебе незнайна делийо!

Дали ушче не си се научилъ?
Ево иматъ триесетъ години,
Коде седа во рамно Косово:
Кой кя юнакъ млади се оженитъ,
Нему земамъ триесетъ и три минца,
А девойка, коя кя се можитъ,
Нейзе земамъ триесетъ минцови;
Како тебе най-големъ юнака
И шеесетъ пакъ не ти се многу!“
Тога баратъ Марко во пазуви,
Ми извади саде три минцови:
— „На ти тебе, наши господине,
На ти тебе саде три минцови,
Верувай ме, повекъ азно немамъ!
Когъ кя пойдамъ по убава невеста,
Шчо кя мене дарчокъ ме даруватъ,
Сиотъ дарчокъ тебе кя поклона“
Тога рече црна Арапина:
„Алъ ме ложишъ, алъ вистина велишъ,
Алъ со мени шега кя се биешъ?
И ми зеде тешка топузина,
Ми го удри три-четири пати.
Тога рече Марко Кралевике:
„Богъ те убилъ, црна Арапино!
Алъ се смеешъ, алъ вистина мавашъ,
Алъ правотъ ми отъ кожувофъ тресешъ?
Почекай ме и я да те удра,
Та да видишъ юнакъ како маватъ.“
Пакъ извади Марко Кралевике,
Пакъ извади своя топузина;
Кога Марко на Арапинъ мафна —
Фала Богу е чудо големо! —
Снагата му вовъ земи пропадна,
А глава му на страна побегна.
Пакъ се пушчи на триесетъ стражари,
Дваесетъ редомъ сите ’и истепа,
А троица саде ми остави,
Да ми личатъ три млади теляли,
Да ми личатъ низъ равно Косово:
„Коде иматъ юнакъ за женене,
Да си сакатъ мома спроти него,
Да си сакатъ, да си се оженатъ;
Коде иматъ мома за можене,
Да си сакатъ момче спроти нея,
Да си сакатъ, да си се оможитъ.“
Заплатила Маркова десница,
Заплатила сета свадбарина!

32.

Немечка кралица и Марко.

Книга пишитъ немечка кралица,
Еле пишетъ кому ке я пратитъ?
Ке я пратитъ Маркóе Кралевике,
Ке я пратитъ книга по гарвана.
Тога гарванъ е се отгоорвитъ:
„А егиди немечке кралице!
Ясъ Марка не си го познаамъ,
Да го вида книга да му даамъ.“
Тога велитъ немечка кралица:
„Ти да пойдишъ въ Орицка наия,
Да го барашъ Марка по меани,
По здравица ти ке го познаишъ.“
Гарванъ дойде Орицка наия,
Си го найде Марка по меани,
По здравица Марка го разбрало,
Па му фърли книга на скутеи.
И си зеде Марко бела книга,
Книга пеитъ, дробни сълдзи ронитъ;
Що да видитъ чудо и големо!
Що пущила немечка кралица:
„Алъ си живо, Марко, али умре,
Що не згази во нашава земя!
Ево иматъ триесетъ години,
Попаднале црни арапини,
Не можиме свадба да сториме;
Юнаците сите остареа,
Девойкúте сите остареа!“
Тога велитъ Марко Кралевике:
„А егиди мой верни дружини!
Алъ идете сега да оиме
Да оиме во немечка земя,
Д’исечиме црнине арапи,
Отъ имало триесетъ години,
Како свадба тамо не сториле!“
Си станаа отъ ладна меана
Си зедое Секула детенце,
Защо беше лично и малоо.
Секула го нееста сторие,
Отидое во немечка земя.
Се спущиа пърнине арапи,
Да имъ грабетъ убаа нееста.
Неестата тие имъ дадое.
Се собрае многу калабалокъ,
Отидое нееста да баретъ,
Да баретъ, ке имъ я однесое.

Отидое тие на ненадешъ
И фатие тога да и колетъ:
До колена кърва направие
Исекое църните арапи,
Баремъ еденъ не си остаие.
Го зедое Секула детенце,
Отидое назадъ при кралица.
Що имъ даде голема пещежа,
Що имъ даде деветъ кули азно,
И и държа токму три месеци
Да едеетъ тие, да пиеетъ.

33.

Келешъ Мустафа погубя Андреаше, Марковъ побратимъ.

Рано рани туркиня девойкя,
Рано рани на Марица река,
Да си бели ситно бело платно.
Като дойде на Марица река,
Та течеше бистра и студена,
Та потече мѫтна и кървава
И пронеси глави отъ юнаци.
Ето носи ранена юнака.
Ка я виде ранена юнака,
Отдалеко хока изъ Марица,
Отдалеко изъ Марица река:
„Фала сестро, туркино девойко!
Фърли сестро това бело платно,
Извади ме изъ река Марица.
Язе имамъ три кемера злато
И си имамъ сабля прекована,
На три места сабля прекована,
На четири сабля позлатена,
Позлатена — ясни огледала,
Та се съ нея язе огледувамъ;
Она чини до два Цариграда.
И си имамъ коня Дебеляна;
Она чини за три Цариграда.
На мене е руо великово;
Оно чини за Софийско поле.“
Като фърли туркина девойкя,
Като фърли това бело платно,
Извади го изъ река Марица.
Отговара ранена юнака:
„Фала сестро, туркино девойко!
Кажи сестро кого дома имашъ?“
Отговаря туркиня девойка:
„Хвала тебе, ранена юнака!

Язе имамъ единъ пò-старъ брата,
Пò-старъ брата, Мустава ага.“
Отговара ранена юнака:
„Иди сестро, тука нека дойде,
Язе имамъ три кемера злато:
Единъ кемеръ тебе че поклонимъ,
Други кемеръ нему че поклонимъ,
Трети кемеръ мене че остане,
Че остане, ране да си видимъ.“
Като ойде туркина девойкя,
Отиде си дома на дворове,
Па на братъ си тогай казуваше:
„Фала брайно, бре Мустава аго!
Като ойдохъ рано на Марица,
Като ойдохъ на Марица река,
Та течеше бистра и студена,
Та притече мѫтна и кървава
И проноси глави отъ юнаци,
Та пронесе ранена юнака,
Язе фърлихъ съ това бело платно,
Извадихъ го низъ река Марица.
Онъ си язди коня Дебеляна,
Конь му чини за два Цариграда;
И си носи сабля димаския,
На три места сабля прекована,
На четири сабля позлатена,
И на нея ясни огледала,
Та се юнакъ съ нея огледуе;
Она чини до два Цариграда.
На него е руо великово;
Оно чини за Софийско поле.
И си има три кемера злато.
Онъ ме прати, кодъ него да идешъ,
Та да дойде на нашите двори;
Единъ кемеръ тебе че поклони,
Други кемеръ мене че поклони,
Треки кемеръ нему да остане,
Да остане, рани да си види.“
Кога стана келешъ Муставатa,
Та не стея дома да го води,
Но на юнакъ потио говори:
„Я почекай ранена юнака,
Да ти сваламъ сабля отъ рамена,
Да не ти е рани налегнала.“
Не сети се ранена юнака,
Че защо е преворла измама.
Откачи му сабля одъ рамене.
Като махна келешъ Мустафата,

Отсече му тая руса глава,
Съблече му руо великово,
И му везе три кемере злато.
Па го фърли у река Марица.
Премени се келешъ Мустафата.
Ми облече руо великово,
И препаса сабля прекована,
На четири места позлатена,
И му яхна коня Дебеляна,
И припаса три кемере злато,
Та отиде кодъ царь на честито.
Честити му цара добра коня,
Че другъ юнакъ царо не е ималъ,
Да му оди по царската земя.
Тогай стана келешъ Мустафата.
Като пойде презъ поле широко.
Та че д'иде у равно Косово,
Та че д'иде у гъста ордия.
Като ойде келешъ Мустафата,
Видоа го турските ордии,
Че не зная, каковъ че е юнакъ.
Сичките му на нодзе станаа,
Отдалекъ му сокакъ направиа.
Самси Марко отъ Прилепа града,
Онъ го виде изъ гора зелена,
Защо му е свой побратимъ веренъ.
Ка се слете низъ гора зелена,
Та претече келешъ Мустафата,
Онъ чинеше, че е свои побратимъ,
Свой побратимъ юнакъ Андреаша.
Като виде Марко Кралевичи,
Че защо е келешъ Мустафата,
Ка го запре край турска ордия,
Та па гу е тогай испитувалъ:
„Богъ те убилъ, бре келешъ Мустафа!
Дека найде коня Дебеляна,
Дека найде руо великово,
Дека найде сабля прекована,
На четири места позлатена?
Дека найде три кемере злато?
Тая коня, бог ми, Андреова,
Това руо, бог ми, Андреово,
Тая сабля, бог ми, Андреова,
Три кемере, бог ми, Андреови!
Той си беше мой побратимъ веренъ.
Ти си, бог ми, Андрея погубилъ,
Та му яздишъ неговата коня,
И му носишъ неговото руо,

И му носишъ неговата сабля
И му носишъ негови кемере.
Ти какво си Андрея погубилъ,
Я чемъ тебе сега да погубимъ."
Търгна Марко сабля на маскара,
Отсече му глава на истина.
Думъ по думъ се чуло туй до царо.
Царо прати троица телале,
Та си лича по турска ордия:
„Който може юнакъ да се найме,
Да си фане Марка Кралевичи,
Че погуби това младо турче,
Че ми беше първи у войната!"
Нема никой юнакъ да се найме.
Марко седи по ладни меани,
Та си пие вино троогодско.
Три пъти му книга допращая,
Допраща му царо, султанъ Селимъ:
„Да ми дойде Марко Кралевичи,
Да го видимъ, що юнакство има,
Та погуби това младо турче,
Че ми беше първи у войната."
Тогай стана Марко Кралевичи,
Па отиде край Стамбола града,
Край Стамбола, до цареви порти.
На портите диване стоеа,
Марко не сте нихъ да ги попита,
Но разигра Шарка добра коня,
Та прерипна презъ цареви порти,
Та си падна цару у дворове.
Веднъгъ Марко сабля отклопува.
Ка го виде царо султанъ Селимъ,
Ка го виде отъ високи чардакъ,
Защо иде Марко на сърдито
И си носи сабля отклопена,
Напече го треска троюгодска;
Ка прикара царо до дувара,
Та си пъхна самъ кебе подъ себе
И на Марко тогай отговаря
„Немой Марко мене да погубишъ!
Не те окамъ язе за зло нещо,
Най те окамъ да се зговориме;
Тебе нема който да те сѫди,
Чи аку си турчето погубилъ,
Ти съ кабаатъ си го па погубилъ.
За той ти се, Марко, я не сърдимъ.
На ти, Марко, стотина дукати,
Та отиди у ладна меана

Та си пийни вино сасъ дружина.“
А Марко го тогай допитува:
„Лесно царо, сега да ти простимъ,
А какви ми писма допращаше,
Да ме видишъ що юнаство имамъ?
Ете я това юнаство имамъ
Да ти свалимъ глава отъ рамена,
Та да знаешъ, кога че да пратишъ
Да ти дойде Марко Кралевичи.
Току айде царо че ти простимъ;
Салъ додай ми до триста дукати,
Що съмъ тепалъ коня Шаркалия,
Що съмъ тепалъ и дни изгубилъ.“
Царо нема дума да му каже,
Наброи му до триста дукати.
Тогай стана Марко Кралевичи,
Па си яна Шарко добра коня
И царо го до порти испрати.
Отиде си Марко Кралевичи
Отиде си на негови двори.

34.

Марко отива съ царя на ловъ.

Седи Марко та съ цара зборува,
Па му Марко потио говори:
„Хвала тебе, цару е честити!
Збирай войска и соколе рани,
Да идеме лови да ловиме,
Да ловиме тая дива лова,
Дива лова шати златокрили“.
И царь си е Марко послушало.
Събралъ си е три иляди войска,
Войска збира и соколи рани.
Ка пойдоха у лова да ида,
Свата войска по соколе везе.
Марко не сте соколе да земе,
Нело везе кърстато орленце.
Ка пойдоха у лови да ида,
Поминаа презъ поле широко,
Настанаа три големи езеръ.
Видаа ги шати златокрили,
Видоа си три иляди войска;
Сите шати на дно сѫ паднали,
Падна ли са на дно у езере.
Ка пущиа три илядъ пандури,
Ка пущиа три илядъ соколе,

Се летеа редомъ по езере,
Не можеа ни една да найда,
Да си найда шати златокрили.
Проговори Кралевичи Марко:
„Хвала вамо, цареви пандури!
Я окнете сиви соколета“.
Сви пандуре соколе окнаа,
Дойдоа си три илядъ соколе.
Тогай дума Кралевичи Марко:
„Хвала вамо, три иляди войска!
Че да пущимъ кърстато орленце.“
А орле си на Марко говори:
„Хвала тебе, Марко, мой сайбийо!
Да ме чекашъ ютре до пладнина,
Че излезимъ изъ подъ ясно небе,
Изъ подъ небо при дзвезда деница,
Да си питамъ дзвездица деница;
Она грее више по небеси
И си види редомъ по земята;
Она си е шати съгледала,
Видела е, накѫде сѫ ошли.“
Ка излете кърстато орленце,
Излетело изъ подъ ясно небо,
Изъ подъ небо при дзвезда деница!
Припищало деници при рамо:
„Хе дзвездице, дзвездице денице,
Како греешъ више по небеси
И си гледашъ редомъ по земята
И си видишъ големи езере,
Да виде ли шати златокрили,
Да виде ли накѫде ойдоа?“
Отговаря дзвездица деница:
„Хвала тебе, Марково соколе,
Хвала тебе, кърстато орленце!
Ка придохте вие на езере,
Видоа ви шати златокрили,
Та падпаа на дно на езере.“
Ка се пущи Марково соколе
Пущило се изъ подъ ясно небо,
Та си падна на дно у езере.
Обеднъгъ е седемдесе сгърналъ,
Та си забра седемдесе шати,
Изкара ги низъ големи езеръ,
Закара ги Марку на колено.

35.

Марко избавя три синджира робе.

Седна Марко съ макя да вечера.
А макя е боска извадила,
Та е клела Маркоте юнака:
„Леле синко, Кралевике Марко!
Арамъ да е това бело млеко,
Арамъ да е тая бела боска,
Що си цицалъ три години време;
Твойо баща у църква идеше,
Не носеше юначко оруже,
Не правеше кръви у неделя.“
Рано рани Марко Кралевике,
Рано рани ютре одзарано,
Рано рани, та си любне вика:
„Стани любне, Еленко невесто!
Стани любне, вода да донесешь,
Стани любне, премена донеси,
Да си чисто лице преомиемъ,
Да се чисто, любне, преоблечемъ.
Че си идемъ цркви на ютрина,
На ютрина и на литургия
И че зememъ пречисто прческе.“
А стануе неговото любне,
А стануе, а юнакъ прашуе:
„Леле тебе, Кралевике Марко!
Като спраямъ Шарца добра коня,
Да тура ли юначко оруже?“
„Не мой любне оруже да турашъ!
Не виде ли снащи моя макя,
Що ме макя съ боска заклиняла,
Кога идемъ цркква на ютрина,
Да не носимъ юначко оруже?
Не мой тура юначко оруже!“
И Еленка вода е донела,
Па изнела и бела премена.
Премени се Кралевике Марко.
А що беше Еленка невеста,
Справила е Шарца добра коня
И турила сабля на зглабове,
Що се вие сабля, та се крие,
Та се крие у свилни джепове;
Та я тури коню подъ чултара,
У чултара, у свилни джепове.
Двашъ се, тришъ се у яхре враща,
Та на Шарца она зарачаше:
„Леле тебе, Шарца добра коня!

Като идешъ тамо по друмове,
Ако видишъ некаква неволя,
Да си кажишъ сабля на неволя;
Ако нема нищо на неволя,
Не мой казва сабля на зглобове;
Кога дойде, мене да не ружи“.
Излезналъ е Марко Кралевике.
Изведе му Еленка невеста,
Изведе му Шарца добра коня,
Изведе а при таша бинека.
Тури нога у десна зенгия,
Дуръ да тури море и оная,
Конь му мина презъ поле широко,
Та е наелъ презъ гора зелена.
Погледналъ е Кралевике Марко,
На гората шума повенала!
Марко юнакъ на гора зборева:
„Горо, горо, що си огрознела?
Да ли те е слана осланила,
Ели те е секира посекла,
Ели те е пожаръ пожарила?“
А гората Маркоти говори:
„Леле тебе, Кралевике Марко!
Не е мене слана осланила,
Нито мене секира посекла,
Нито мене пожаръ пожарило.
Заминае три синджира робе,
Караа ги три арапа црни.
Еденъ синджиръ се млади момчета,
Армасани, млади невенчани;
Други синджиръ се млади девоки,
Армасани, моми невенчани;
Треки синджиръ се млади невести,
Се невести сосъ машки дечица. —
Отъ жалби самъ язе повенала“.
Бутна коня Кралевике Марко,
Бутна коня возъ темна клисура,
Та пристигна три синджира робе,
Пристигна ги, море, замина ги.
Тогай викна невеста низъ робе:
„Леле братко, Кралевике Марко!
И ти ли ме, братко, непознавашъ?
Я се молехъ и денемъ и ношкемъ,
Я да среснешъ мене, я да стигнешъ!
Ти ни стигна и ти ни замина!“
Запре коня Кралевике Марко,
Та почека три синджира робе,
Та си праша невеста изъ робе:

„Леле тебе, невесто изъ робе!
Какво знаешъ, ке ме Марко зоватъ?“
Тогай каже невеста изъ робе:
„Леле тебе, Кралевике Марко!
И ти ли ме мене не познавашъ,
И ти ли ме така заминуешъ!
Дали знаешъ мене, илъ не знаешъ?
Кога беше пръвна размирия,
Та идеха бугаре на войска.
И ти иде, Марколе, на войска,
Та донесе седемдесе рани,
Седемдесе рани куршумлии,
Осемдесе рани калъчлии;
А на коньо ни край, ни брой има!
Моя макя икимджикя беше
Та ти, Марко, рани лекуваше:
По тришъ днеска рани вързуваше,
Вързуваше и развързуваше.
А я си бехъ мжненко момиче,
Та ти, Марко, тънки кърпи перехъ“.
Тогай каже Марко Кралевике:
„Та ти ли си, Янинко невесто!“
„Ете я самъ, Марко Кралевике,
Ете я самъ, мое мило брате!“
Тогай каже, Кралевики Марко:
„Чуете ли три арапа черни!
Да ви дадемъ до двеста алтъна,
Да пущите невеста низъ робе“.
А що думатъ три арапа черни?
„Аде върви, луди Бугарине!
И за тебе една алка има.
Тебе че у робе да туриме,
Та и ти че у робе да идешъ,
Като къосемъ предъ ситни шилета“.
Тогай каже Марко Кралевике:
„Чуете ли три арапа черни!
Да ви дамъ ли до триста алтъна,
Упущете невеста изъ робе“.
Па казаа три черни арапа:
„Минуй, минуй, черни бугарине,
И тизе чешъ у робе да идешъ!“
Разлюти се Кралевике Марко,
Разлюти се сърце у юнака,
Та остана мало на назаде,
Та зафана отъ конь да се своди,
Та си бере скали и камене
Да загажда у черни арапе.
Тогай каже Шарца добра коня:

„Леле тебе, Кралевике Марко!
Щото си е твойо първо любне,
Турило е сабля на зглабове,
Турила у чуена чултура,
У чултура, у свилни джепове.
Земи сабля, Марко Кралевике,
Та не троши ни мене, ни тебе
И удари троица арапа.“
И онъ брькна у свилни джепове,
Та извади сабля изъ джепове,
Па растроши три синджира робе
На секъ даде по два-три алтъна,
Емъ имъ дава, емъ имъ па нарача:
„Да минете презъ Нова-Пазара,
Да купите на нозе папуци,
Купете си боси не одете,
Купете си, голи не одете;
И купете лебецъ да ручате;
Заранъ си е големъ день велидень“.
Па си бутна Марко Кралевике,
Па си оди Марко на ютрина,
Па си ойде у Дечанъ манастиръ.
А що беше стара егумена,
Онъ си гледа на ачма пенджера,
Оти нема крально да ни дойде;
Вакхтъ дойде църкви да испуща.
Видела го стара егумена,
Дека Марко по авлиа оди,
Дека оди, та си коньо води,
Ала не ке у църква да флезне.
Излезна си стара егумена,
Та си праша Маркуте юнака:
„Леле тебе, да краля честити!
Що ти си се намо расърдило,
Оти не кешъ у църква да флезнешъ?“
А що каже Кралевике Марко:
„Леле тебе, стара егумено!
Я не самъ се вамо расърдило,
Лелъ направихъ кръви у неделя:
Посекълъ съмъ три арапа черни,
Та испущихъ три синджира робе
И имъ дадохъ по два-три алтъна,
Да си купа секой, що си нема,
Та не́ мога у църква да флезна,
Та не мога преческе да зема.
А сноши ме макя заклиняла,
Да не правимъ кърви у неделя!
И я не кехъ кърви да си правимъ;

А що си е мое първно любне,
Турило ми сабля на сглабове,
Та пусекохъ три църни Арапа;
Немамъ право во църква да флазимъ“.
Тогай каже стара егумена:
„Леле Марко, Кралевике Марко!
Ти си имашъ таманъ три преческе:
Едно тебе, едно на макя ти,
Едно, Марко, на твоето любне,
Що турило сабля на сглобове“.
Тогай се е Марко пречестило.

36.

Марко погубя троица арапи и отпуща три синджира роби.

Пойде Марко църкфи на прическе.
Онъ пооди, любне му нарача:
„Такомъ Бога Марко, първно любне!
Да си земешъ сабля на[1]) зглобове,
Кога ойшъ по равни друмове,
Коа слезнешъ у тесни клисури;
По клисури сакояко бива“.
Та си ойде Марко вреденъ юнакъ,
Заборави сабля на зглобове.
Търчкумъ търчи Марковото любне,
Сабля му у скути запретнало.
Търчкумъ търчи и си викомъ вика:
„Я стой, постой Марко, първно любне!
Да ти дадемъ сабля на зглобове;
По клисури сакояко бива!“
Недочу я Марко, вреденъ юнакъ,
Нели дочу Шарца добра коня,
Па Маркути потио говори:
„Леле Марко, да мой чорбаджио!
Нещо ми се гласи зачуюе,
Се прилича на тфоето любне,
Тфое любне, моя чорбаджикя“.
Застаналъ е Марко вреденъ юнакъ.
Пристигнало Марковото любне,
Та му даде сабля на зглобове.
Па си ойде Марко вреденъ юнакъ.
Па си ойде низъ тесни клисури.
На среща му гора повехнала!
Повехнала, гора изсъхнала.
Онъ на гора потио говори:
„Такомъ Бога, горо повехнала!

[1]) Въ ориг. *надъ*.

Що си толко рано повехнала,
Повехнала, рано изсъхнала?
Да ли те е слана попарила,
Или те е секира посекла,
Или те е довица минала,
Та превела деветъ сирачета,
Кое голо, кое гологлаво,
Кое босо, кое распасано,
Кое гладно, кое вода жедно?“
А гора му потио говори:
„Такомъ Бога, непознатъ юначе!
Нито ме е слана попарила,
Нито ме е секира посекла,
Нито ме е довица минала,
Та превела деветъ сирачета,
Кое голо, кое гологлаво,
Кое босо, кое распасано,
Кое гладно, кое вода жедно;
Нелъ минаа три църни арапа,
Проведоа три синджира роби:
Единъ синджиръ подъ венокъ невести,
Други синджиръ подъ пърстенъ девойки,
Треки синджиръ подъ мустакъ момчета
Созъ нодзе ми коренъ погазиа
Созъ главе ми върше потрошиа!“
А Марко си ý потио говори:
„Близу ли са, горо, далекъ ли са?“
А гора му потио говори:
Ни са близу, Марко, ни са далекъ,
До сега са низъ река Ситница,
Пришли са на чешма Дренница:
Вода пиятъ три църни арапа,
А на роби вода не давая:
Роби пища като люти змии!“
Като рече гора повехнала,
Дупна коня Марко, вреденъ юнакъ,
Та си слезна низъ река Ситница,
Та си ойде на чешма Дренница.
Тамъ затече три църни арапа,
Де си пия студена водица,
А на роби вода не давая;
Роби пища като люти змии.
Пристигна ги Марко, вреденъ юнакъ,
Пристигна ги Марко, измина ги.
Провикна се изъ синджиръ девойкя:
„Леле Марко, леле добъръ юнакъ!
И ти ли ме Марко изминуешъ?
Собуй чизма, та ми вода додай,

Вече ми са уста зафанали,
Вече ми е гърло загранало!“
Марко си ѹ потио говори:
„Такомъ Бога, гиздава девойко!
Казуй, мори, отъ коя си рода,
Отъ коя си пуста покраина?“
Провикна се низъ синджиръ девойкя:
„Леле Марко, леле мили брайно!
Мош’ ли зная Марко, паметувашъ,
Кога ми се турско[2]) царство отме,
Турско отме и бугарско настана?
Си юнаци на война ойдоа;
И тизе си младъ войникъ отиде.
Кога дойде Марко одоздоле,
Та донесе седъмдесе рани,
Седъмдесе рани та и седъмъ,
Моя макя екимджикя беше,
Та ти, Марко, рани ликуеше;
Моя сестра бели кърпи пере,
Я, малена, водица ти дава!“
Проговори Марко вреденъ юнакъ:
„Ти ли ми си, сестро Кателено?“
„Да я съмъ ти, Марко, вреденъ юнакъ!“
Арапу се върло не досфиде,
Па Маркути потио говори:
„Върви, върви луда будалино,
Върви, върви, ногу не зборевай,
И за тебе празна алка има!“
Разлюти се Марко вреденъ юнакъ,
Та извади сабля на зглобове,
Развърте се на лево, на десно,
Та погуби три црни арапа,
Та отпущи три синджира роби.
Па на роби потио говори:
„Такомъ Бога, три синджира роби!
Айде сега, кой сте отъ дека сте,
Отъ дека сте, дома да с’ идите;
А тизека, сестро Кателено,
Да си идешъ на мои дворове!“
Послушали три синджира роби,
Ойдоа си дома на дворове;
Слушала го сестра Кателена,
Та е ошла на негови двори.
Онъ си ойде цркфи на прическе.
Кога ойде тие чесни цркфи,
Коня шета, у цркфи не флаза.

[2]) Очевидно е, че тука вмѣсто „*Турско*“ трѣбва да стои *Бугарско* и обратно.

Согледа го стара егумена,
Па Маркоти потио говори:
„Такомъ Бога, непознатъ юначе!
Поби копе, па си коня вежи,
Та си флезни тие чесни цркфи!“
А Марко му по тио говори:
„Такомъ Бога, стара егумено!
Погубилъ съмъ три црни арапа,
Отпущилъ съмъ три синджира робе;
Да ли съмъ си у греове влезналъ,
Или съмъ си ногу аиръ здобилъ?“
Проговори стара егумена:
„Такомъ Бога, непознатъ юначе!
Поби копе, та си коня вежи,
Та си флезни тие чесни цркфи;
Това не си у греове флезналъ,
Току си си ногу аиръ здобилъ!“
Послуша го Марко, вреденъ юнакъ,
Поби копе, та си коня веза,
Та си флезна тие чесни цркфи.

37.

Марко освобождава три вериги роби и послѣ се причестява.

Търгналъ Марко цркфа на причесна,
Да ми оди рано на великдень,
Да ми земи таина причесна.
Що обружа Шарца пеливана,
Се промени, лепо се накити,
Що посака оруже да земи.
Го догледа неговата майка:
„А егиди мои мили синко!
Не ти треба оруже да земашъ,
Ти не одишъ синко на превара,
Тукъ ми одишъ цркква на закона,
Ке си земешъ таина причесна“.
Що послуша Марко своя майка,
Не си зело светлоно оруже.
Итра била неговата майка,
Та му скрила сабя колаклия,
Що му скрила надъ грива на коня
За да му се найде во неола;
Вака коня она му кажуа:[1])
? ? ?
Търгналъ Марко по бели друмои,

[1]) Тукъ сѫ изпуснати думитѣ, които Марковата майка казва на коня. Ср. пѣсень 39, стихъ 45 и слд.

Той да оди чесна Сфета-гора.
Овде, онде по бели друмои,
Кога дошолъ стреде на полъ пата,
Що ми виделъ едно чудно чудо,
Чудно чудо, три синджири робе:
Първи синджиръ се млади дечиня,
Втори синджиръ убаи девойки,
Треки синджиръ се млади момчиня;
Що и тералъ црна арапина,
Що и тералъ, богме, сите пеши.
Мали деца одвай ми одаатъ:
Едни плачатъ, цици ми сакаатъ,
Други плачатъ, лебецъ ми сакаатъ.
Кога чуло Марко Кралевике,
Дечината дека ми плакале,
Многу му се сърце ужалило
И на арапъ „добро утро“ рекло,
„Здраво живо“ она ми сторило.
И арапа Марко ми прашало,
Отъ кай носилъ три синджира робе.
Що го молилъ роби да отпущитъ,
Азъ за атжръ, алъ за многу пари,
Колку сака, Марко да му даитъ.
Богъ да бие црна арапина!
Налутено она Марку велитъ:
„Ай оттука, жолта бугарина,
Данъ те вързамъ напре во синджири;
Аренъ, якъ си и вратъ дебелъ имашъ,
Да те клаамъ напре да ѝ водишъ“.
Кога чуло делибаша Марко,
Дека му се арапъ повалило,
Одъ лутина назатъ се вратило,
Да ми пойдитъ во Вароша града,
Да си земи тешка боздугана,
Тешка, брате, седумдесетъ ока,
Да препаши тая остра сабя.
Дупна Шарца со жолти мавмузи,
Во негои юначки слабине,
Що му влегле до бели джигери;
Ми потекли кърви како реки.
Рипа Шарецъ како полудено,
Одъ неола Шарецъ прогоори:
„Дейди Марко, мои стопанине!
Що ме дупишъ мене толку силно
Во слабине со жолти мавмузи?
Ми прободе белине джигери,
Гледай кърфта како река течитъ.
Я кажи ми що неола имашъ,

Що на мене ти си се налутилъ?
Ако имашъ за оржже мака,
Я побарай подъ самуръ калпака,
Я побарай подъ моята грива,
Тука сабя ти ке си я найдишъ“.
Веднашъ Марко подъ грива посигналъ
И си нашолъ сабя кулаклия.
Веднагъ Марко назадъ се вратило.
Що го втаса црна арапина.
„Слушай море, црна арапина!
Далъ ке пущишъ, три синджири робе,
Алъ ке дойдешъ да се обидиме?“
Кога чуло црна арапина,
Веднагъ юнакъ боздуганъ вързлило,
За да удри делибаша Марка.
„Чекай море, жолта бугарина,
Ти да видишъ арапъ како бие!“
Въ раце Марко боздуганъ дочекалъ.
Марко викналъ и Шарца разигралъ:
„Чекай море, црна арапина,
Ти да видишъ жолта бугарина
Како бие тфоя црна глава,
Со тфоята тешка боздогана,
Те да видишъ дали те познава!“
Що подвързлилъ Марко боздогана,
Та го удритъ црна арапина,
Та го удрилъ мегю обе очи.
Двете очи, богме, изкочиле,
Падналъ арапъ на земя суроа.
Па му секолъ глава одъ рамена;
Глава му е петнаесетъ ока,
Горна рилка до чело му била,
Долна рилка, богме, до пояса.
Клало Марко глава во дисаги.
Ми отпущи три синджири робе,
Що му дало по неколку пари,
Да си купатъ лебецъ за по пато
И испрати секой отъ кай що билъ.
Тръгналъ Марко по бели друмои,
Шарца тератъ, колко що да можитъ,
За да втаса чесна литургия,
Да ми втасатъ и да се причеститъ.
Калугери отъ каменъ гледале,
По патища магли емъ праои.
Мегю себе они зборуале:
„Фала Богу, за чудо големо!
Що ке биди она чудно чудо?
Той ке биде Марко Кралевике!

Синокъ ми се бре она опило
И нокеска може да се опило,
Що се она олку забаило;
Той ми иде, бре, да се причести.
Откоа се църква испущило!“
Фтасалъ Марко лепа Света-гора.
Калугери него причекале
И шега се со него побиле.
Той му кажалъ, що стрекя го нашла.
Калу́гери пакъ се подсмеяле.
Тогай Марко посигналъ въ дисаги,
Ми извади отъ арапа глава,
Та я фърлилъ претъ калугерите.
Калугери кога я виделе,
Отъ страои тий се оплашиле,
Веднашъ просто сите застанале
И на Марка големъ чесъ сториле:
Се собрали гяци, калугери
И старите, богме, егумени,
Та ми църква пофторъ отвориле,
Литургия пофторъ ми слугале,
Марка, богме, тие причестиле.
Марко назатъ ми се повратило
И радосенъ во Варошъ ми дошло.

38.

Крали Марко освобождава три синджира роби.

„Ей горица, горо ми зелена!
Що те питамъ право да ми кажешъ:
Що си толко рано повехнала,
Дали те е слана попарила,
Или те е пожаръ пожарила“?
Горица му потихомъ говори:
„Леле Марко, леле вреденъ юнакъ!
Ели питашъ, право да ти кажемъ,
Що самъ толко рано повехнала.
Нити ме е слана посланила,
Нити ме е пожаръ пожарила,
Но помина црна арапина,
Та поведе три синджира робе:
Единъ синджиръ се млади юнаци,
Други синджиръ се млади девойки
Трети синджиръ се млади невести.
У юнаци твой нò-млади братецъ,
Напредъ иде, преденъ синджиръ води;
У девойки твоя мила сестра,
Напредъ иде, втори синджиръ води;

У невести твое първо либе,
Напредъ иде, трети синджиръ води!“
А Марко ѝ потихомъ говори:
„Леле варай, горице зелена!
Кѫде ойде црна арапина?“
Горица му по тихомъ говори:
„Леле Марко, леле вреденъ юнакъ!
Отведе ги у тесна клисура“.
Затръгна се Марко вреденъ юнакъ,
Та утиде у тесна клисура,
Та достигна три синджира робе,
Арапину потихомъ говори:
„Леле варай црна арапина!
Я додай ми твои двете сабли,
Малко хоро да ти поиграемъ,
Да погледатъ три синджира робе“.
Не се сети црна арапина,
Па му даде нему двете сабли,
Двете сабли и у двете рѫце;
Развърте се Марко вреденъ юнакъ,
Малко хоро да имъ поиграе.
Загледа се црна арапина.
Марко махна съ двете остри сабли
Та погуби црна арапина,
Отсече му нему *руса* глава,
Та па забра три синджира робе,
Поведе ги на свойо вилаетъ.

39.

Марко и димна гора.

Наймалъ ми се левенъ Марко,
Да ми вардитъ димна гора,
Димна гора и зелена.
На вечерь я обидвеше,
На утро я опитваше:
„Айти тебе, димна горо!
Що си горо подгорила?
Алъ те огань изгорило,
Алъ те слана посланило?“
„Левенъ Марко, а стопане!
Не ме огань изгорило,
Ни ме слана посланила,
Туку жалба ми паднала:
Поминае три синджири,
Три синджири младо робе;
Подъ позе ме изгазне,
Со сълдзи ме попарие.
Първи синджиръ, що помина,
Се юнаци посвършени;
Втори синджиръ, що помина,
Се девойки пърстенвати;
А трекиотъ, що помина,
Се вдоици съ луди деца!“
Тога велитъ левенъ Марко:
„А кѫде си отидое?“
Димна гора отгоори:
„Бърго трага ке имъ наи'шъ,
Сега рано поминае“.
Се налюти левенъ Марко
И си зеде бърза коня.
Що пособра дробна войска,
Дробна войска се арапи;

Си прифтаса три синджира,
Си посече золумкяри,
Си испущи младо робе,
Отъ синджири и истаи,
И даруа съ добро азно,
И испущи на вилеетъ.

40.

Марко и Юда-Самовила.

Креналъ Марко возъ гора зелена.
Одейки му уста погорея;
Дооди му коня да прободе,
Да му шие църните кървове.
Отъ жалби му гората продума:
„Айде Марко возъ гора зелена,
Сé си оди вовъ десната страна,
Ке си видишъ дърво най-високо,
На дървото до деветъ катанци,
Заключени са до деветъ реки.
Майни Марко съ лека боздугана,
Та потроши до деветъ катанци,
Та си пущи до деветъ реки,
Па се напи и коне напои.
Цвръсто бегай возъ гора зелена,
Да н' те види Юда-Самовила;
Ке ти земе двете цръни очи
И на коне се четире нозе".
Бодна Марко возъ гора зелена,
Се си оди вовъ десната страна.
Сретнало го дръво най-високо,
На дръвото до деветъ катанци,
Заключени до деветъ реки.
Догледа го Юда-Самовила,
Направила Марка кьор-топала
И коне му и него направи.
Марко ѝ се жално-милно моли:
„Юдо, Юдо, Юдо-Самовило!
Дай ми Юдо око половина,
Да си вида моя добра кона!"
Еле си е жена дъгокоса,
Дъгокоса, она крапоумна,
Даде Марку око половина
Да си види своя добра кона.
Не си виде своя добра кона,
Но си зема лека боздугана,
Та зареди Юда-Самовила,
Отъ петите до русата глава.
А ту викна Юда-Самовила:
„Собери си Марко боздугана
Ке ти дадемъ двете църни очи
И на кòне сѝ четири нозе.

41.

Намаление силата на Крали-Марка.

Ой те тебе, Боже, мили Боже,
Що ми правишъ чуда и нишани,
Да се чудитъ сѫта рисянщия,
Да се славитъ твое свето име,
Да се слушатъ отъ века до века!
Сполай Богу за чудо големо,
Дека ке се чудо нагледаме.
Шетба шетатъ Марко Прилепчанецъ,
Шетба шетатъ земя по краина.
Ми привявналъ коня шаренаго,
Шаренаго коня, дебелаго,
Дебелаго коня, кършигоро;
Ми наложилъ самура калпака,
На калпакотъ до три огледала,
А надъ ними перя паунови;

Ми засукалъ мърка мустачина,
Единъ мустакъ до три руна църни;
Ми намутрилъ очи соколови
И надъ ними вежди пиявици,
Като църни криля ластовички;
Ми опасалъ сабя дипленица,
Що се диплитъ дванадесеть пѫти,
Що се носишъ коню во гривата
И ми сечитъ древя и каменя;
А на седло, богме, ми привързалъ.
Що привързалъ тежка боздогана,
Що е тежка шестотини ока;
Въ рѫка държитъ оно войно копе,
Ко ясика тонко, извишено;
Се наметналъ съ гуна кабаница.
Ми църнеетъ како теменъ облакъ.
Кѫй да стѫпитъ Шарецъ добра коня,
Било спиле, илъ станоитъ каменъ,
Ми потонвитъ коня до колена.
Отъ що ми е сила у юнака
Е притежа майке църне земя,
Отъ тежина гѫрда носеещемъ,
Та ми ѭчитъ кутра църна земя
Емъ ми ѭчитъ, ко лиотъ се тресетъ.
Чудо гледатъ звезда вечерница,
Чудо гледатъ, чудо невидено.
Кѫй ми шетатъ Марко Кралевике,
Дуръ ми спотналъ отъ велика сила,
А не знаетъ, со ня що да сторитъ;
Зато нематъ юнакъ спроти себе,
Нити юнакъ, нити лошотия,
Нити ламя, нити аждеръ люти,
Нити вила, нити самовила,
Нити некоа горска димна юда.
Шетатъ Марко земя, покраина,
А земя е тъжна пустейлия.
Та си нематъ съ кого да се стретитъ,
Да се стретитъ, дума да си думатъ.
Ми погледа горе на небеси,
Ми я виде звезда вечерница,
Кѫй ми греетъ и ясно се смеетъ.
И е зборвитъ Марко Кралевике:
„А ей гиди, звездо вечернице!
Ке те прашамъ, право да ми кажишъ:
Ево шетамъ земя и краина,
Съмъ изшетлаъ сите кралевини,
Нийде юнакъ нематъ спроти мене,
Нити юнакъ, нити лошотия,

Нити ламя, нити димна юда,
Нити аждеръ, нити самовила;
Ти си греешъ горе отъ високо
И се пулишъ редомъ на далеко,
Да ли иматъ юнакъ спроти мене?“
И му велитъ звезда вечерница:
„Ой те тебе, Марко Кралевике!
Нелъ ме питашъ, право ке ти кажа:
Язъ си грея горе отъ високо
И си гледамъ земя на далеко,
Како тебе юнакъ не си видохъ,
Ние било, нити пакъ ке бидитъ.“
Богъ да биетъ Марка Прилепчанецъ,
Що ми рече дума неразумна,
Що си стори пуста будалщина,
Та погуби своя юнащина!
Тога рече Кралевике Марко:
„Ой те тебе, звездо вечернице!
Уще мене юнакъ не познавашъ.
Слушай мене звездо вечернице!
Да ми слезитъ Господъ отъ небеси
И со него на мейданъ излегвамъ;
Край да иматъ майка църна земя,
Съ една рѫка нея ке подкренамъ!“
Слушатъ него звезда вечерница,
Нищо Марку звезда не отвреви,
Саде е са лице затемнило,
Затъмнило, мощне замѫглило,
Побързала подъ облакъ се скрила.
Та отъ що е жалба припаднало,
Поронила солзи низъ облака,
И ми падватъ солзи отъ висина,
Како роса долу на земята.
Шеталъ Марко, малу що прошеталъ,
Мѫчна му е Марку шетачката:
Си умори Шарца добра коня
Отъ тонене въ камень и кремене,
Та го биетъ Марко Кралевике
Съ топузина мегю църни очи.
Се разигралъ коня пеливана,
Се затресла кутра църнà-земя.
Іѫчитъ, тѫтнитъ кутра църнà-земя;
Завеяли силните ветрови,
Прибучали реки и езера,
Заиграло оно Црно море
И со него убао Бело море.
Сино-море бучитъ и клокочитъ,
Планинето трещатъ, са прекѫршватъ;

Се сплашиха люге по градища
И зверови въ глобоки пещери;
Сите тишки мали по земята,
Ми писнаха сите со гласови,
Кѫй викаатъ до Бога се слушатъ.
Сполай Богу, лепо що послуша,
Та поглада долу на земята.
Кога гледатъ кутра църна-земя
Кѫй ми ѭчитъ, ко лиотъ се треситъ.
На Господа вишни се смилило,
Оти виделъ, земя не ке можитъ
Таква сила гѫрда да понеситъ:
Тога слезе горе отъ небеси,
Се пристори н’еденъ стари-дедо,
Та си зеде торба малечкава
И со земя торба я наполни;
Благослови едножъ и два пѫти
И се стори торба по тежина
Колко сѫта майка църна земя,
Пакъ си седна Господъ на кръстопѫтъ,
Кѫй ке минитъ Марко Кралевике.
Ето ти го Марко се зададе,
Отъ планина скокатъ на планина,
А предъ него мѫгли и прахови,
А задъ него дождой отъ камене,
Що ѝ вързлятъ коньотъ со копита.
Кога дихатъ Шарецъ добра коня,
Отъ ноздри му пламень излегуватъ,
А отъ уста тая бела пена,
Бела пена со кървь размешана.
Кога гледатъ Марко Кралевике
Во полето, по бели друмови,
Кѫй ми одитъ единъ стари дедо,
На гърбъ носитъ торба малечкава.
Како стигна на пѫтъ на кърстопѫтъ,
Седна дедо малу да починитъ.
Го пристигна Марко Кралевике
И му викатъ уще отъ далеку:
„Добро вечерь, дедо, стари дедо!
Що те тебе нужда дотерало
Да ми одишъ по ни една доба
По пустава земя, земя покраина
Со онаква торба малечкава?“
Му говоритъ онай стари дедо:
„Дай Богъ добро, страшна халетино!
Нелъ ме питашъ, право ке ти кажа:
И азъ шетамъ земя и краина
Со овая торба малечкава,

Току ми е тежка и претежка,
Та не можамъ торба да подкренамъ.
Ти се моля незнайна делийо,
Подкрени ми торба малечкава,
Да я дигна на гърбъ да я носа".
Се насмея Марко Кралевике,
Кога виде торба малечкава,
Пакъ не можитъ дедо да я кренитъ,
И пресегна свое войно копе
Да подкренитъ торба малечкава;
Кога креватъ, торба се не креватъ;
Ми прифати копе со две рѫце,
Кога дигна право на угоре,
Се прекърши яко войно копе,
Се прекърши на две половини.
Чудо гледатъ Марко Кралевике,
На очите свои не веруватъ.
Ми натера Шарца добра коня
Да приближитъ близу до торбата,
Ми присегна со рѫка десница
И ми фати торба малечкава,
Ми я фати со малото пръсте.
Кога търгна право на угоре,
Ми издихна Шарца добра коня
И смалъ душа Марку проговори:
„Ой те тебе, Марко, мой стопане!
Ми прикърши сите конски кости,
Ми искина мойте яки жили,
Ми погуби сѫта моя сила!"
Кога гледатъ Марко Кралевике,
Що да видитъ чудо невидено!
Ми потоналъ конь до колена,
А торбата не се помърднала.
Се налюти Марко Кралевике,
Та ми скокна отъ коня на земя
И ми клоцна торба малечкава
Со все сили со десната нога.
Десна нога него го забале,
А торбата уще не мърднуватъ.
Уще пойке Марко се налюти,
Та ми фати торба со две рѫце,
Со все сила креватъ на угоре
А со нозе тонитъ во кремене;
Кървавъ потъ му капитъ отъ лицето,
Пусти очи му се испулиле,
Кѐ м'испръснатъ очи отъ глобови;
Отъ що е зѫби пристиснало;
Уста му се съ кърви наполнила,

Тога 'одвай торба помърднало.
Ко'се напна Марко още едножъ,
Ми подкрена торба до две педи
На висина горе отъ земята.
Исплющеха коски юнакови,
Му се скина нещо во сърцето.
И се стресе Марко Кралевике,
Си испущи торба на земята.
Кога гледатъ, съ нозе ми потоналъ
Во коменотъ дори до колена.
Тога велитъ онай стари дедо:
„Ой те тебе, Марко Кралевике!
Да ли знаешъ що тежина кревашъ?"
Отговори Марко Кралевике:
„Ой те тебе дедо, стари дедо!
Що ке бидитъ она вельо чудо?
Що тежина иматъ во торбата?"
И му велитъ онай стари дедо:
„Ой те тебе, Марко Кралевике,
Ти подкрена сѫта црна земя!
Да ли имашъ сила юнащина,
Да излезишъ сега да се боришъ
Со Господа вишни отъ небеси?"
Отговори Марко Кралевике:
„Сполай Богу за чудо големо,
Що съмъ било лудо неразумно,
Коà не можа торба да подкрена,
Какъ ке можа на мейданъ д'излеза
Со Господа вишни отъ небеси?!"
Тога рече оной стари дедо:
„Ой те тебе Марко Кралевике!
Кога съ копе торба подкреваше
Ти изгуби сила половина;
Кога съ пърстотъ торба подкреваше,
Си изгуби уще половина;
Кога съ рѫце земя подкреваше,
Си изгуби и та половина;
Кога торба веке я подкрена,
Си изгуби сѫта прежна сила.
И отъ сега благословъ ти давамъ
Пакъ да бидишъ юнакъ надъ юнаци,
Ама к'иматъ пò-юнакъ отъ тебе:
Не ке можишъ само со юнаство
Да надбивашъ незнайни делии,
А повече ними ке надбивашъ
Со хитрини и со измамвене!"
Това рече, дедо се загуби.
Се зачуди Марко Прилепчанецъ

И ми тръгна по бели друмови;
Не ми ходитъ како халетина,
Току ходитъ кротко и полека;
Сълзи ронитъ по бели образи,
Ржце кършитъ отъ бели колени,
Жалба жалитъ за напрежна сила,
Що загуби своя юнащина.
Та се врати во Прилепа града,
Тамо се е младо оженило,
Останало кралство да си държитъ,
Да си вардитъ земя покраина.
Отъ тогава Марко Кралевике
Со хитрина фати да се боритъ.
Заманъ било, време поминало,
Останало песна да се пеитъ,
Да се пеитъ, да се прикажуватъ,
Да се славитъ Боже свето име,
За да Слушатъ сжта рисянция.
Дуръ не било, не би се пеяло,
Що слушало, все весело било.

42.

Марко убива Беле отъ Костуръ и изгаря Марковица.

Седналъ Марко, богме, да вечера,
Маркоица вино му слугала
И чашата по-празна давала.
Се налюти Марко Кралевике,
Що се скаралъ со сфоя невеста,
Со невеста гюзелъ Ангелина,
Си побегналъ во Солуна града.
Що ми седелъ токмо три години.
Ми пишала млада Маркоица
Бела книга, църно напишана,
И на Марка вака му велела:
„Ой ти Марко, Марко домакине!
Дали уще во Солунъ ке седишъ,
Дали уще мене ке ме пизмишъ,
Дека малку ние се скарафме?
Доста пизма държа ти на мене,
Доста ти е токмо три години;
Ай ела си, домакинъ да бидишъ,
Да си видишъ твое машко дете.“
Кога пеалъ Марко бела книга
Отъ своята гюзелъ Ангелина,
Пишелъ друга и назадъ ѝ вратилъ,
И во книга вака му пишуа:
„Дейде мори гюзелъ Ангелино!

Ти со книга мене не ме плашишъ,
И за инатъ сега не си идамъ,
Не ке идамъ уще три години,
Да се сторатъ токмо шестъ години.“
Що си пее Маркоица книга,
Оти Марко нема да си идитъ,
Се налути гюзелъ Ангелина
И пакъ книга назадъ му пратила
И во книга лошо му пишала:
„Слушай вамо домакине Марко!
Уще еденъ месецъ ке те чакамъ,
Ако дойдишъ, арно ти ке сторишъ
И домакинъ ти пакъ ке ми бидишъ;
Ако седишъ одъ месецъ по-еке,
Ти да знаешъ оти ке се мажамъ.“
Кога зело Марко Кралевике,
Кога зело она бела книга,
Много Марко лели се налютилъ.
Бърго назадъ друга книга пратилъ,
Во книгата вака му пишало:
„Ой ти море младо Ангелино!
Ти ме чекай до шесь, бре, години,
Изимъ имашъ после да се мажишъ,
Да се мажишъ и другъ машъ да земишъ,
Ама да е по-юнакъ одъ мене.
Ако нема по-юнакъ одъ мене,
Ти ке седишъ уще шесь години,
Да познаишъ, машъ кога се сърди!“
Кога зела Ангелина книга,
Я отпеа и сълзи порона;
Дума, шеста, како да направи,
Одъ думане умотъ си кайдиса.
Та ми викна два млади теляла
И му рече, тие да викаатъ
Дали иматъ юнакъ надъ юнака,
Маркоица за машъ да го земи.
Що викале два млада теляла,
Що викале три дни, емъ три ноки,
Да излези юнакъ надъ юнака,
За да земи Маркоица млада.
Отъ кралеи, брате и банеи,
Нито еденъ, брате, не се яви,
За да земи Маркоица млада.
Богъ да бие Беле Костурчето!
Що дочуло и во Варошъ дошло
И я зело Маркоица млада
Со незино младо машко дете,
Да му биди убла невеста.

Маркоица кукя си обрало
И ми зела Маркоата сабя
И ми зела чаша чабурлия,
И си ошла со Беле во Костуръ
И си влезла во железно кале.
Затвориле порти челикои.
Си остана стара Ефросима,
Ефросима, Марковата майка,
Си остана безъ снаа си дома.
Лели му се многу ножалило
За внучето и за своя снаа!
Що писала една бела книга,
Та я прати во Солуна града
На сина си, Марка Кралевикя,
И во книга вака му пишала:
„Слушай синко, Кралевике Марко!
Ангелина твоя се премажи,
Со се твое машко дете младо;
Сета кукя она ти поплени
И го зеде Белета отъ Костуръ;
А ясъ, синко, си останавъ сама,
Сама, сама, како кукаица.
Синко Марко, бърго да си додишъ,
Ако можишъ страмъ да си покриешъ,
Ангелина пакъ да си я земишъ.“
Кога пеалъ Марко бела книга,
Многу мака нему му паднало.
Удрилъ рака, богме, на колено,
Рипналъ юнакъ на нозе юначки,
Та си спрема Шарца пеливана,
Си го стегна со деветь колана.
Що го явналъ и силно потералъ,
Бързо дошелъ во Вароша града.
Кога виде кукя оплечкана
Отъ Белета отъ Костура града,
Многу мака нему му паднало,
Отъ мака се Марко расплакало.
Та се праша со своята майка,
Да му кажи, какво да направи,
Да убие Белета во Костуръ.
Погналъ Марко коня да го стрема.
Тогай Марко я прашалъ майка си
И майка му вака нему вели:
„Ой ти синко, Кралевике Марко!
Ти се готвишъ во Костуръ да идешъ
За да губишъ Белета отъ Костуръ;
Ти не можишъ него да погубишъ,
Оти тоа ми е затфорено,

Въ яко кале, кале одъ железо;
Порти му се, богме, челикои,
Той однатре тебе ке устрели.“
Слушай синко, ясъ що ке ти речамъ:
„Ти пойди си чесна Света-гора,
Ти стори се црна каугера,
Тогай пойди во Костура града.
Тамо, синко, поседи си малку,
Ангелина дури да си роди,
Дури дете во цркфа да си прати,
Да го кърсти, име да му клаи;
Тогай Беле порти ке отвори
И ти влези у Белета дома,
Та му седни на чесна тьрпеза.
Тогай Беле веселъ ке си бидитъ,
На тьрпеза тебе ке прибери.
Така, синко, Беле ке погубишъ.“
Що послуша Марко своя майка
И си пойде чесна Света-гора,
Та се стори црна каугера
И си пойде во Костура града,
Та си просилъ низъ градъ милостина.
Дошелъ дено, Маркоица роди
И си прати дете на кърщене;
Тогай Беле порти отворило
И поканилъ гости, приятели.
Що ми ставилъ чесните тьрпези,
За кърщене зиаветъ ми даватъ.
Тогай Марко приклукалъ на порти.
Що излегла Белеа слугина,
За да види, кой клюка на порти.
Що си виде црна каугера,
Той си сакалъ на ручекъ да пойди,
У Белета тьрпеза да честитъ.
Кога чуло Беле добъръ юнакъ,
Изимъ дало, каугеръ да пойди,
У Белета тьрпеза да честитъ.
Ядатъ, пиятъ, сите се веселатъ.
Наче гърло Беле да зборуа:
„Ангелино, моя домакинка!
Я подай ми чаша чабурлия,
Що я пленифъ отъ Марка Кралета;
Тури вино ясъ да се напиамъ,
За да видамъ, да ли ясъ сумъ юнакъ,
Дали можамъ чабуръ да испиамъ.“
Ми донесла гюзелъ Ангелина,
Ми донесла чаша чабурлия
Чаша била токму седумъ ока;

Му подала млада Ангелина,
Му подала чаша чабурлия
На Белета, юнакъ отъ Костура.
Креналъ Беле, чаша ми я испилъ;
Му турила уще една чаша.
Креналъ Беле и друкъ чабуръ испилъ.
Кога виде Марко Кралевике,
Оти испилъ два чабура вино,
Се зачудилъ и той се уплашилъ.
Ангелина чабуръ му подала
На Марка, на црна каугера;
Некелъ Марко во рака да го вати,
А камо ли той целъ да го пие.
Маркоица му се тоарала
Да я земе чаша чабурлия
За малку и той да се напие,
За блаософъ каугеръ да даи.
Виде, не виде Марко Кралевике
И той зеде чаша чабурлия
И се напи колку за причесна.
Кога чабуръ Марко подаваше,
Сторилъ юнакъ како да му паднитъ.
Го пожала Маркоица млада,
Бърго, бърго тая го позела
И го дала на сфоето дете;
Тоа зело чаша чабурлия,
Полоина чаша ми испило.
Тогай реколъ Беле отъ Костура:
„Я гледайте Маркоо копиле,
Що испило чаша полоина,
Леле ми е Маркоо колено!
Ангелина, моя верна любо!
Я подай ми сабя дипленица,
Що поплениф отъ Марка Кралета
Да я видамъ да ли ми е остра.“
Я подаде млада Маркоица,
Я подаде тая остра сабя.
Що я зело Беле добъръ юнакъ,
Я потъргна отъ тесна ножница, [1])
? ? ?
Я подаде по чесна тръпеза,
За гостите да ѝ се обидатъ.
Сите ѝ се обишле на сабя,
Отъ никого не се извадила;
Що я зеде Маркооото дете,
Я потъргна сабя дипленица,

[1]) Между стих. 207 и 208 лицсуватъ нѣколко стиха.

Я изваде малце отъ ножница.
Тогай вели Беле добъръ юнакъ:
„Бре егиди Маркоо копиле!
Ти си мало отъ седумъ години,
Отъ сега се юнакъ ти познавашъ;
Ами кога момче ке се сторишъ,
Ке потресишъ мало и големо.“
Тогай Беле вели, проговори:
„Я подайте сабя на каугеръ.
Каугере, Божи угодниче!
Обиди се сабя да истъргашъ.“
Прогоори црна каугера:
„Ой ти тебе, Беле, добъръ юнакъ!
Не давай ми мене остра сабя,
Мене дай ми книга вангелия.“
Така рече и сабя си зеде,
Търгна сабя и на нозе скочи.
Дуръ да трепнитъ посеколъ Белета,
Го посеколъ на две полоини.
Марко тогай вели, прогоори:
„А егиди млада Ангелино!
Кжсметъ било пакъ ясъ да те земамъ,
Кажи со що ти ке ми послужишъ:
Далъ со чабуръ вино ке ми служишъ,
Дали свекя вечеръ ке ми служишъ?“
Ангелина вели, прогоори:
„Ой ти Марко, Марко Кралевике!
Язъ не сакамъ вино да си служамъ,
Да не нещо чаша не дополнамъ
И пакъ тебе можи да насърдамъ;
Язъ си сакамъ свекя да ти светамъ.“
Одвай Марко тоа дочекало,
Та ми зело една ругузина,
Я намачка смола и катрана,
Я завитка млада Ангелина,
Я запали и ми я изгоре.
Що пресеколъ дете малечкоо,
Та наранилъ жрти, емъ загари;
Си попленилъ стока отъ Белета
И си зело сфое машко дете,
Та си дошло во Вароша града.
Го причека негоата майка,
Го причека и се израду.

43.

Марко во Солунъ.

Кундисало Марко отъ Прилепа,
Кундисало подъ Солуна града,
Кундисало въ зелена ливада,
Отегнало белана чадора,
А потъ чадоръ седумдес' кральове.
Ядетъ, пиетъ време три години.
Тешка Марка дремка потфатила:
Се Прилепа могла потфатила,
А изъ могла ситна роса роситъ,
А изъ роса сиви голопъ летатъ,
А по него една еребица,
Мегю ними едно бело пиле.
„Зашчо Марко отъ сончукъ не познавашъ?
Сиви голопъ — Велю отъ Качаникъ;
Еребица — тфоя млада Марковица;
Бело пиле — тфое мошко дете".

44.

Марко и Гино Арнауче.

Постилъ Марко пости великденски.
Седумъ недели седумъ пѫти ялъ
Безъ вино, безъ люта ракия.
И ми дойде дена великдена.
Станалъ Марко на веля сѫбота,
Се променвитъ, лепо се наружвитъ.
Маркоица коня му променвитъ
И му велитъ млада Маркоица:
„Айти Марко, мои господине!
Алъ да клаамъ твоя остра сабя,
Алъ да клаамъ жълта боздогана?"
И е рече Марко Кралевике:
„А егиди млада Маркоице!
Не ке ода на войска цареа,
Не ке ода негдека на свадба,
Та да зеамъ моя остра сабя;
Тукъ ке одамъ въ църква Арангела,
Арангела въ църква на причесна".
Богъ е убилъ млада Маркоица,
Защо беше умна и разумна!
И я зеде сабя дипленица,
Що се диплитъ дванаесеть дипли,
Во дължина дванаесеть педи,
Во ширина що беше четири;

Му я кладе сабя отъ скришема,
Му я кладе коню во гривата.
Му целива коню църни очи
И му рече млада Маркоица:
„Коню, коню, жити църни очи!
Ако видишъ во зло негде Марка,
Да му кажишъ нег'ва остра сабя".
Си киниса Марко Кралевике
Да си одитъ въ църква Арангела.
Колку пойде во гора зелена,
Го сустрети Гино Арнауче.
И му рече Марко Кралевике:
„Добро утро, Гино Арнауче"!
„Далъ Богъ добро, незнаено дельо"!
„Кѫде вака, Гино Арнауче
Кѫде вака коня си потералъ"?
Тога зборвитъ Гино Арнауче:
„Айта тебе, незнаена дельо!
Ясъ ке одамъ у Марка Кралевикя.
Марко ми е въ църква Арангела,
Ке му грабимъ сестра Ангелина,
Ке му сторамъ големи намузлакъ,
Оти има три години време,
Ясъ е сакамъ, той не ми я даватъ."
Тога рече Марко Кралевике:
„Ай со здраве Гино Арнауче!
Ако можишъ, Богъ да ти поможитъ"
Колку Марко ми се отделило,
Мошне жалитъ и умилно плачитъ
И со коня лакардии чинитъ:
„Леле коню, леле бърза коню!
Какъ не имафъ моя остра сабя,
Да пресечамъ Гино на пѫтища;
Ке ми сторитъ големи намузлакъ,
Ке пограбитъ моя мила сестра!"
Даде Господъ коня отгоори:
„Айти Марко, мое господине!
Не кла'и си големи касаетъ,
Тукъ побарай во моява коса,
Да си найдишъ твоя остра сабя."
И си зеде Марко остра сабя,
Назадъ коня Марко си потера,
И си рече Марко Кралевике:
„Леле Боже, леле мили Боже!
Сега Боже, мене поможи ми;
Пакъ ке постамъ пости великденски,
Пакъ ке додитъ дена великдена,
Да си одамъ въ църковъ на причесна."

Го прифтаса Гино Арнауче,
И му рече Марко Кралевике:
„Чекай ми се, Гино Арнауче!
Чия сестра ке одишъ да грабишъ?
Ела едножъ да се обидиме,
Обидиме во гора зелена,
Оту после сестра да я грабишъ.“
Се застоя Гино Арнауче,
Се фатие съ оне остри саби:
Остри саби си и искършие,
А юнаци не се загубие.
Се фатие со тонки рамена:
И го фати Гино Арнауче,
Си го фати Марка Кралевикя,
До колена въ земи го закопа,
Ущъ едношка дури до пояса,
Колку глаа да му я пресечитъ.
Богъ го убилъ Марка Кралевикя,
Защо беше уменъ и разуменъ!
Що му рече Марко Кралевике:
„А егиди Гино Арнауче!
Я ти надвамъ на твоята нога,
Како сакашъ, тако да ме губишъ;
Туку ти се тебе милно молямъ,
Да м'однесишъ на долна меана.
Тамо иматъ млада кърчмарица,
Многу вино тамо сумъ е пило,
Сумъ е пило, не сумъ е платило,
Да ме губишъ предъ нейдзини очи
И нейдзини кейфъ да е сторишъ,
Защо ми е тая башъ душманка.“
Се измами Гино Арнауче,
И му фърли дробнана синджира,
Си го фърли задъ себе на коня,
Го отнесе на долна меана.
Го догледа млада кърчмарица.
Не му беше тая башъ душманка,
Тукъ му беше верна посестрима.
„Ела, ела Гино Арнауче!
Алъ го носишъ моиотъ асмия,
Богъ да прости кѫде си го фатилъ?
Оти иматъ токму три години,
Вино пиетъ, пари не ми дало.“
Си отиде Гино на меана,
Си го зеде млада кърчмарица
Та го скри во шарена одаа.
И го служитъ Гина Арнауче
И го служитъ со люта ракия,

По ракия манджи господарски,
А по манджи вино тригодишно,
А во вино билки чемерливки.
Се опяни Гино Арнауче.
И е рече Гино Арнауче:
„Айти тебе, млада кърчмарице!
Ти се молямъ арно да го държишъ,
Данъ побегнитъ нашиотъ асмия,
Отъ ке легна малу да поспия.“
И му рече млада кърчмарица:
„Немай гайле, Гино Арнауче,
Ясъ го имамъ него заключено!“
Му подаде шарена перница
И му фърли свилена юргана,
Да поспиетъ Гино Арнауче.
Колку заспа Гино Арнауче
И си стана млада кърчмарица
И си зеде сабя мѫжо'а си,
Си отвори шарена одаа,
Му извади дробнана синджира,
Му подаде Маркое остра сабя.
„Стани сега Марко Кралевике,
Да загубишъ нашиотъ асмия“.
Си го отскри Марко Кралевике,
Си го отскри Гина Арнауче,
И му зеде глаа отъ рамена,
И е рече Марко Кралевике:
„Ангелина, моя мила сестро!
До сега т'имафъ верна посестрима,
А отъ сега за сестра рогена.“
Го зедоа Гина Арнауче,
Го фарлие по бела Дунава.
Назодъ дома Марко си отиде.
Ко дойдое пости великденски,
Пакъ си пости Марко Кралевике.

45.

Марко прѣправенъ на калугеръ и Гино Латиникъ въ Костуръ.

Търгналъ Марко на лова да иде,
Та обиде поле и планина,
Ка премина презъ гора зелена
И настана прѣзъ поле широко,
Пуста му се дремка додремало,
Та преклопилъ глава, та задремалъ.
Малку дремналъ, много посанувалъ:

Околъ него магла припаднала,
Низъ маглата ситна роса пада.
Навали му калпакъ на главата,
Калпакъ падна, та му конь подплаши.
Та се сепналъ, та се е събудилъ.
Меракъ станалъ, дома да си иде.
Па постегна низъ разни друмове,
Право тегли за Прилепа града.
Ка настаналъ край града манастиръ,
Край манастиръ старецъ го е срешналъ,
Па на Марка „добра среща“ каже.
„Далъ Богъ добро“, Марко отговара.
„Отъ дека си, незнайни юначе?
Ако Богъ ще, на каде ще идешъ,
Отде идешъ на каде ще д'идешъ?“
Отговара Марко добаръ юнакъ:
„Язе ида отъ Шарка планина
И отиждамъ за Прилепа града.
На редъ одихъ поля и планини,
Ега би ще лова да улова,
Па не могохъ нищо да улова.
А ти, дедо, откаде патувашъ?
Откаде си и и каде ще д'идешъ?“
Отговара стара просячина:
„Язе ида отъ млогу далеко,
Та преминахъ презъ неколко града:
Преминалъ съмъ презъ Прилепа града,
Минувалъ съмъ презъ Косово поле,
Минувалъ съмъ презъ Водина града“.
„Кажи, дедо, сега отде идешъ?“
„Сега ида отъ Прилепа града,
Право тегла за Бугарска земя“.
„Какво има у Прилепа града?“
„У Прилепа чудо е станало:
Снощи вечерь у църна темнина,
Нападналъ е Гино Латинико,
Та е обралъ Прилепски джелепе
И опленилъ Марковата дома
И е убилъ Марку стара майкя,
Марку либе робиня заробилъ,
Марку слуги за робе закаралъ,
А слугини за клети робини“.
Марко ка́жи: „дедо, стари дедо!
Леле дедо, какво да направа?
Леле дедо, та язе съмъ Марко,
Кажи дедо, какво да направа?“
„Не знамъ синко, какво да ти кажа,
Моли Господь, Господь да ти каже!“

Стегна Марко своя добра коня,
Па заплака низъ равни друмове;
Като вика, гласъ до Бога иде,
Сълзи рони та коня окапа:
„Боже мили, сполай ми на тебе!
Защо пущашъ проклети латинци,
Да ни газятъ хрискянска вера,
Да се фалатъ, че хрискяне губатъ!
Пусти Гино у Костуръ кондисалъ,
Тамъ останалъ царство да царува“.
Мисли Марко три недели време,
Самъ си мисли, съсъ конь се допитва:
„Кажи коню, какво да направа?“
Най-после е сасъ итросъ постжпилъ:
Стана Марко въ манастиръ отиде,
Та облече калугерско руфо
И наметна свещена мантия,
Прошетна се по Бугарска земя
Да писува света милостиня.
Редъ е редилъ по сите градища,
Редъ е дошло и у Костуръ д'иде.
Стана Марко, у Костуръ отиде,
Тамъ закара Марку добра коня,
Тамъ занесе Марковата сабля
И занесе тежка боздугана.
Пуста сабля, сабля на зглобове,
Саблята е на колаче събралъ,
Па я турилъ подъ левата мишка,
А боздуганъ на коня закачилъ.
Право тегли при Гинови двори.
Предъ дворове река му минавала,
На реката робини му прали
Църна вълна, бела да имъ стане,
Бѣла вълна, църна да имъ стане.
Ойде Марко при клети робини:
„Помози Богъ, Гинови робини!
Дома ли е чорбаджия Гино?“
„Далъ Богъ добро, оче непознати!
Дома си е, ала сега лежи,
Полегналъ е дремка да предреме“.
Си робини никомъ погледнали,
Между себе дума продумали:
„Да ли не е господаря Марко!“
Па не могли Марко да познаятъ,
Онъ ги позналъ, а они не могли.
Проговори църна калугера:
„Кажете му за Бога, за душа,
Що обича Богу да подари,

Я не сакамъ силомъ милостиня;
Кой що сака, това нека даде:
Господь дава и малку и млогу,
Кому какво силата достига".
Припозна се Латина робиня,
Па попита църна калугера:
„Леле варай, оче свети гяче!
Защо яздишъ Марковата коня,
Да не бадешъ тизе Крали-Марко?
Марко беше наши господаринъ".
Отговара църна калугера:
„Крали-Марко, Богъ да го опрости!
Онъ почина преди два месеца
У манастиръ свети Димитрия.
Мене даде коня за опевло,
Сегисъ-тогисъ свешъ да му запалямъ;
Крали-Марко, Богъ да го опрости,
Сполай Богу, ние да сме живи".
Си робини низъ сърце дихнали,
Си робини сълзи поронили,
Си робини Марко оплакали.
Па станала Латина робиня
Отвела го кодъ Гинова стая:
„Чукай тука, онъ ще да излезе".
Па зафана калугеръ да чука,
Емъ да чука, емъ сасъ гласъ да вика:
„Излезъ Гино, Богу даръ да дадешъ,
Що обичашъ, това да подаришъ:
Богъ прибира и многу и малку,
Кой що сака, се ми Господь дава,
Кой що дава, Господь пакъ прибира".
Излезълъ е Гино Латинико,
Та да види църна калугера;
Не позналъ го, че е това Марко,
Па му каже Гино Латинико:
„А оттука, куче побеснело,
Не познавамъ ни Господь, ни гяволъ!
Я самъ днеска Гино Латинико,
Я самъ днеска Гино Звезделино,
На звездите язи заповедвамъ".
Проговори църна калугера:
„Постой Гино, не дей сърди Бога,
Ти си още саненъ, та не знаешъ;
На Господь се нищо не опира . . ."
Предума го църна калугера,
Та наведе глава да му чети,
Да му чети, греи да му прости,
Що е убилъ Марку стара майки;

Та па бъркна въ левата пазува,
Да извади книга да му чети;
Не извади книга да му чети,
Бутна рака подъ левата мишка,
Та извади сабя на зглобове,
Та отсече Гину руса глава.
Трапна глава три пати продума:
„Църно куче, я ка ме изеде!"
Тогай Марко робини отробилъ.
И саблече калугерски дреи
И обърсна калугерска брада
И зафърли калугерска капа.
Тогай Марко на коня се качилъ:[1])
Въ пленъ закара Гиновото либе,
Въ пленъ закара Гинови слугини;
Па потегли за Прилепа града
Песень пее, та майкя оплаква:
„Леле Боже, леле мили Боже!
Опрости ми, що самъ ти прегрешилъ
Жалъ ми стана, че сиракъ останахъ!"

46.

Марко убива Гине Латинче.

Слуга служи Марко Кралевити,
Слуга служи до три софри госте:
Една софра се са чорбаджии,
Друга софра се са средни люге,
Трета софра се са сиромаси.
Отъ се има Марко да ги служи,
Да ги служи Марко, да ги гости;
Още нема риба поморкина,
Да си сложи на чесна тръпеза.
Ойде Марко риба да донесе,
Насреща му Гине Латинче.
Проговори Марко, млади Марко:
„Богъ помози, незнайна делийо!
„Дай Богъ добро! ама те не познавамъ!"
А Марко му вели и говори:
„Каде к' идешъ, незнайна делийо?"
Гине Латинче вели, говори:
„Язе не самъ незнайна делия,
Току самъ си Гине Латинче.
Далекъ ли се Марковите двори?
Крепалъ самъ тамо да си ида.
Онъ си има до три софри госте,

[1]) Тоя стихъ въ ориг. слѣдва погрѣшно слѣдъ стихъ 160.

Искамъ д'ида госте да поула,
Искамъ д'ида Марко да растажа,
Да расплача Маркоица млада!
Ка й зема нейно машко дете,
Се ке му се госте поулити!
Ке расплача Маркоица млада,
Ке растажа Марко Кралевити!"
Послуша го Марко, погледа го,
Па се чуди Марко, що да чини!
Не го пущи дома да му иде,
Извади си лека буздугана,
Та пресече Гине Латиниче!

47.

Марко-крале, отпущенъ отъ Едренската темница, убива Муса Кесаджия при Качанскитѣ клисури.

Затфоренъ е Марко добъръ юнакъ,
Затфоренъ е у Едрене града,
Коня му е у Филибе града.
Затворенъ дванайсе години,
Затфоренъ е, та е забоворенъ,
Та си нема никой да го тражи:
Макя има — нема що да чини!
Усили се Муса Кесаджия,
Усили се по Качанъ клисура,
Та не дава цару азна д'иде.
Затражи го да честита цара,
Та е пратилъ два бърза улака,
Та ойдоа Маркоте на двори.
Равни двори белъ пелинъ обрасли;
Среде дворе едно суо дърво,
На дървото три са кукавици:
Една кука туку овде-онде,
Друга кука, вече ичъ не може,
Трекята е вече осипнала.
Щото кука туку овде-онде,
Това си е Марковата макя;
Щото кука, вечемъ осипнала,
Това си е Марковото любне;
Щото кука, вече ичъ не може,
Това си е Марковата сестра.
Прашаа ги два бърза улака:
„Дека си е Марко вреденъ юнакъ?
Дека си е? Него цара тражи."
А они му потио говора:
„Затфоренъ е у Едрене града,

Затфоренъ е, та е забаворенъ,
Станало е двайсе години;
Брата нема, братъ да си го тражи,
Сина нема, сина да си го тражи,
Макя има — нема що да чини!"
Върнаа се, та цару казуя.
Царь си прати два бързи улака,
Та пущия Маркоте юнака,
Пущиа го и одведоа го.
Царь Маркути потио говори:
„Такомъ Бога, Марко вреденъ юнакъ!
Я си влезни у нови яжри,
Тамо има деветъ добри коне,
Кой ти боле, тогова избери.
Че да идешъ по Качанъ клисура,
Да си гонишъ Муса Кесаджия.
Еве стана деветъ годинъ време,
Ка си оди по Качанъ клисури,
Та не дава азна да ми дойде."
Я Марко му потио говори:
„Такомъ Бога, да честита цара!
Я не можемъ тфоя коня да карамъ,
Че си тражимъ Шарца добра коня:
Да ми пущишъ четири теляли,
Да си лича на четири страни."
Царь си пущи четири теляли,
Та личиа отъ четири страни:
„Чуйте старо, разбирайте младо!
Че си сфири Марко добъръ юнакъ,
Че си тражи Шарцу добра коня,
Немой никой да си се устраши."
Па се качи Марко добъръ юнакъ,
Па се качи на висока дела.
Еднашъ викна и два пжти сфирна.
Па го дочу Шарца добра коня,
Па го дочу нисъ Филибе града;
Па го дочу, па си е фиснала,
Деветъ са си жени породили,
Деветъ са се кобили истурили.
Конь профисна, Маркоте казуе:
„Да еве ме у Филибе града,
Како съмъ си младо сакаджия,
Та си носимъ студена водица,
Вече ми се кости разглобиа,
Разглобиа отъ тия гюгюме!"
Проговори Марко добъръ юнакъ:
„Разиграй се, гюгюме изхфърли,
Та си дойди цару на дворове."

Послуша го Шарца добра коня,
Разигра се, гюгюме разфърли,
Та си ойде цару на дворове.
Емъ го справя Марко добъръ юнакъ,
Емъ го справя, емъ го прегледуе:
Ремици му раменя пояле,
Защо било младо сакаджиа.
Па ойдоа на Качанъ клисури
Та чекаа Муса Кесаджия,
Чекаа го и онъ ми е дошелъ,
Та Маркоте потио говори:
„На надзаде, Прилепско кошиле!
Я надзаде, младъ че загинешъ!“
Забиа се съ Маркоте юнака,
Та се бия три дни и три нощи.
Отъ Маркоте църни кърви тече,
Я отъ Муса силенъ огинъ блейя.
Устраши се Марко добъръ юнакъ,
Та па си му потио говори:
„Фала тебе, църна арапине!
Застани ми малко на белега,
Да засфиримъ съ писана кафала,
Па че младо язе да загинемъ.“
Послуша го Муса Кесаджия:
Застана му малко на белега,
Та си сфири Марко добъръ юнакъ,
Та си сфири, та си вила тражи:
„Фала вило, фала посестримко!
Погуби ме Муса Кесаджия!“
Вила му се отъ гора оддзива:
„Фала Марко, фала вреденъ юнакъ!
Та онъ с' има до три клети сърца:
Едно пие тфое клето сърце,
Друго пие тфое бело лице,
Трекьо пие тфои църни очи!
Я извади тфое влашко ноже,
Уболи си арапинъ у сърце!“
Послуша я Марко вреденъ юнакъ,
Послуша си вила посестрима,
Та извади това влашко ноже,
Та уболе Муса Кесаджия,
Уболе го, та си го погуби,
Па си ойде цару на дворове.
Царь Маркути потио говори:
„Кажи сега, що бакшишъ да ти дамъ,
Че погуби Муса Кесаджия?“
Я Марко му потио говори:
„Такомъ Бога, да честита цара!

Ти ме пущи нисъ тевни зандани,
Некюмъ нищо бакшишъ да ти земемъ;
Да ми дадешъ три дни да царувамъ,
Да напунимъ той тевна зандана,
Да напунимъ съ той тешки камене.“
Царувалъ е Марко три дни и три нощи,
Царувалъ е, камене е носилъ,
Та напуни той тевна зандана,
Напуни я одва половина,
Та па му се царство застанало.

48.

Крали Марко и Арватка дѣвойка.

Фала Боже за чудо голѣмо!
Посили се арватска девойкя,
Посили се Богъ да я убие,
Посили се по арватска земня,
Та не дава свадби да се пралтъ
И не дава млади да се женятъ.
Цвилба цвилятъ клети сиромаси,
Цвилба цвилятъ до Бога се чуе!
Собраа се клети сиромаси,
Па се чудятъ, какво да напрая!
Сетия се за Марко юнака,
Па пратия това бело книдже,
Бело книдже, сосъ църно писано,
Пратия го у Прилепа града,
У Прилепа до Марко юнака.
„Фала тебе, Марко Кралевиче!
На тебе че молба да сториме,
У назека по-скоро да дойдешъ.
У назека, у нашата земня,
Да си видишъ, ка теглиме ние,
Ка теглиме това цръно тегло,
Цръно тегло одъ арватска мома.
Посили се, Богъ да я убие,
Посили се по нашата земня,
Та не дава свадби да си прая,
И не дава млади да се жена
Дуръ се мома, море, не йожени.
Та ега можъ по-скоро да дойдешъ
Да убиешъ арватска девокя,
Да избавишъ клети сиромаси.
Големъ ке те даракъ даруеме:
Секо момче по едно оруже,
Я момите свилена кошуля.

Кога било вечерь довечера,
Марко седи у ладни меяни,
Де си пие той цръвено вино,
И сосъ него питина юнаци:
Единийо Милошъ вреденъ юнакъ,
Я другийо Янкула войвода,
Я трекийо Момчилъ добъръ юнакъ,
Четвъртийо Груица детенце,
Я петийо Рельо шестокрильо —
Де си пиятъ вино йотъ три годинъ.
Ете току книдже довтасало,
Довтасало у ладни меани,
Довтасало до Марко юнака.
Книга чети Марко Кралевиче,
Книдже чети, дребни сълзи рони.
Юнаци му тихо отговаратъ:
„Фала тебе, Марко Кралевиче!
Да какво се у книдже казуе,
Та го четишъ и си сълзи ронишъ?“
Я Марко имъ тихо отговара:
„Фала вамо, петина юнаци!
Писмо пишатъ клети сиромаси,
Писмо пишатъ одъ арватска земня,
Писмо пишатъ до назе го пращатъ,
У книга се фногу оплакуя:
Тамо се е многу посилила,
Посилила арватска девокя;
Не давала, млади да се женятъ,
Не давала, свадби да се прая.
Цвилба цвилятъ клети сиромаси,
Цвилба цвилятъ, до Бога се чуе,
Цвилба цвилятъ, на назе се молятъ,
Да идеме у арватска земня,
Да губиме арватска девокя,
Да избавимъ клети сиромаси!“
Туку това Марко издумало,
Си юнаци на нозе рипная,
Сите сѫ се шестима заклеле,
Да си праватъ, какво че си прая,
Да убиятъ арватска девокя,
Да избавятъ арватската земня,
Да избавятъ клети сиромаси.
Вечерьта се, море, сговория,
На утрото сичките пойдоя,
Да си идатъ у арватска земня.
Богъ я убилъ арватска девокя:
Она седи, море, на чардаци,
Та си шие той свилени ракафъ

Та го шие на златни гергьове;
Она се е, море, залунала,
Та не згледа шестина юнаци,
Де влезная у нойната земня
Де згазиа шесь саати место.
Тогай ги е она согледала,
Па извика нойна стара майкя:
„Леле мале, леле стара мале!
Скоро справи коня ластавица,
Изнеси ми той свилени барякъ,
Изнеси ми лека боздугана,
Да си идемъ по поле ширко,
Да пречекамъ шестина юнаци,
Да ги пита арватска девокя,
Що кятъ они у моята земня,
Що кятъ они земня да ми газатъ“.
Послуша я нойна стара макя,
Стара макя ала алетина,
Та й справи коня ластавица,
Изнесе й той свилени барякъ,
Та го поби на средъ на дворове;
Изнесе й лека боздугана,
Изнесе й сабля на зглобове,
Изнесе й олова камджия,
Изнесе й самура калпака.
Тогай слезна арватска девокя,
Тогай слезна отъ високи чардакъ,
Та се спраи, Богъ да я убие;
Па си яна коня ластавица,
Па го пущи подъ вишното небо,
Па пресретна шестина юнаци,
Пресретна ги у поле широко.
Ка видоя шестина юнаци,
Ка видоя арватска девокя,
Ка си лети подъ вишното небо,
Чудо сѫ се сички юплашиле,
Па пръсная шестина юнаци,
Па пръсная, море, побегная,
Побегная презъ поле широко,
Побегная кой на каде види!
Богъ я убилъ арватска девокя!
Ка си нишна олова камджия,
Ка я нишна презъ поле широко,
Сите ги е наедно собрала,
Сите ги е кодъ нея собрала,
Па ги редомъ мома испитуе,
Кой отъ де е и па отъ каде е
И какво се море називая.

Па си фръли ноенъ самуръ калпакъ,
Па го фръли на цръната земня,
На юнаци тиомъ отговара:
„Фала вазе, шестина делии!
Който може калпакъ да подигне,
Да го тури на негова глава,
Него чемъ си любе залюбити,
Я другите млади че погуба“.
Па фаная шестина юнаци,
Да се редатъ редомъ да си дигатъ,
Да си дигатъ самура калпака:
Наведе се Милошъ вреденъ юнакъ,
Да си дигне самура калпака;
Дига Милошъ калпакъ се не дига,
Едвамъ го е Милошъ бре повдигналъ,
Поместилъ го отъ цръната земня.
Па го зема Янкула войвода,
Та го дигна Янкула войвода,
Та го дигна едвамъ до колена.
Па го зема Момчилъ добаръ юнакъ,
Онъ го дигна едвамъ натъ колена;
Па го зема Груица детенце,
Та го дигна едвамъ до попоко.
Па го взема Рельо шестокрило.
Онъ го дигна до белото гръло.
Редъ е дошло Маркоти юнака.
Та го зема Марко Кралевиче —
Оно било по̀-юнакъ отъ сите —
Онъ го дигна по̀-горе отъ сите,
Салъ го Марко на глава не тури.
Разлюти се арватска девокя,
Сите ги е по еднажъ шибнала,
Я Маркоте и двашъ и тришъ шибна.
Па ги забра арватска девокя,
Откара ги на нойните двори,
Затвори ги у кале големо,
У калето у темна зандана,
Дека нема слънце да ги види,
Я камо ли човекъ да ги види!
Салъ имъ праща арватска девокя
Суа леба и студена вода,
Колко, богме, душа да имъ клъца.
Кога дойде на день на велидень
Она имъ праща той цръвено яйце,
Имъ го праща у темни зандане,
Да познаятъ шестина юнаци,
Да познаятъ, де е день велидень;
Кога дойде на день на Гюргьовдень,

Сама ойде арватска девокя,
Сама ойде у темни зандани,
Отнесе имъ това вакло ягне;
На юнаци потио говори:
„Фала вазе, шестина юнаци!
Да ядете това вакло ягне,
Да знаете, де е день Гюргьовдень“.
И па ги е по еднъжъ шибнала,
Я Маркоте и двашъ и тришъ шибна.
Кога било на день на Петровдень,
Занесе имъ петровка ябука,
На юнаци тио отговаря:
„Фала вазе, шестина юнаци!
Да апнете, петровка ябука,
Да знаете, де е день Петровдень.
И па ги е по еднашъ шибнала,
Я Маркоте и двашъ и тришъ шибна.
Кога било на день на Никулдень,
Однесе имъ арватска девокя.
Однесе имъ у темни зандане,
Однесе имъ риба шаранова,
На юнаци потио говори:
„Такомъ Бога, шестина юнаци!
Да апните риба шаранова,
Да знаете, де е день Никулдень“.
Па ги сите по еднъшъ шибнала,
Я Маркоте и двашъ и тришъ шибна.
Кога дойде на день Йовандень,
Занесе имъ у темни зандане,
Занесе имъ вода леденица,
На юнаци потио говори:
„Фала вамо, шестина юнаци!
Да пийнете вода леденица,
Да знаете, де е день Йовандень“.
И па си е по еднъшъ шибнала,
Я Маркоте и двашъ и тришъ шибна.
Па седная шестина юнаци,
Па седея у темни зандане
Нито мало, нито па е ногу,
Таманъ току три години време!
Кога било на день на велидень,
Справила са арватска девокя:
Премени си у свилно оруо.
Па си яна нойна добра коня,
Та си ойде цръкви на преческе.
А що бея шестина юнаци,
Нимъ се вече, море, досадило,
Досадило и па додеяло,

Додеяло у темни зандане!
Сичките са у коси утанали.
Дума дума Марко Кралевиче:
„Фала вазе, петина юнаци!
Да мислиме, ка че да праиме,
Ега да се, море, избавиме,
Да бегаме отъ темни зандане!
Еве стана три години време,
Клета да е арватска девокя,
Ка ни дръжи у тевни зандане,
Не ни пуща, нити па ни губи!“
А що беше Рельо шестокрильо,
Проговори Рельо шестокрильо:
„Фала вамо, петима юнаци!
Лесно чеме отукъ излезнати:
Тука има натъ темни зандане,
Тука има кумине високи,
Язе чемъ ви йотъ тамо изнесемъ,
А за после ка че да праиме?
Ке ни згледа арватска девокя,
Сите че ни до единъ погуби.“
Отговаратъ петина юнаци:
„Фала тебе, Рельо шестокрильо!
Тизе после на назе остави,
Салъ ни отъ тукъ, Рельо, ти избави.
А що беше Рельо шестокрильо,
Оно има до шесь чифта крила.
Па си фана Милоша юнака,
Изнесе го низъ темни зандане,
Изнесе го низъ високи кумине.
Па се връна Рельо шестокрильо,
Та си зема Янкула войвода,
И него е нисъ зданъ изнесло.
Па се връна Рельо шестокрильо,
Си юнаци нисъ зданъ изнело.
Редъ е дошло Маркоте юнака.
Па го зема Рельо шестокрильо,
Подигна го, оно се не дига:
Тежко било, Богъ да го убие!
Провикна се Марко Кралевиче:
„Леле Рельо, леле мили брайно!
Дигай брайно, ега ме издигнешъ,
Да ега ме отъ тука избавишъ,
На неволя и ти че се найдешъ
И я чемъ си тебе помогнати.
Па го взема Рельо шестокрильо,
Дига Рельо возъ високи куминъ,
Гючъ-беля го возъ коминъ изнесе!

Проговори Рельо шестокрильо:
„Фала Марко, фала Кралевиче,
Проклетъ да си, сръце ми йоткина!“
Излезная шестина юнаци,
Излезная подъ Арвата града;
Па бутная шестина юнаци,
Бутная си презъ поле широко,
Та връвея три дни и три нощи.
Емъ си връватъ, емъ се обръщая,
Гони ли ги арватска девокя.
Клета да е арватска девокя!
Замала е тая чесна комка,
Па се назадъ на двори врънала,
Па я нещо дремка одремало,
Та легнала майце на скутеве.
Ка заспала, санокъ санувала,
Горокъ санокъ мома санувала.
Санувала змия тройоглава,
Че испила нойно клето сръце!“
Собуди се арватска девокя,
Па на макя потио говори:
„Леле мале, леле стара мале!
Лошъ самъ санокъ язе санувала,
Далъ е на зло, илъ е на добро?
Една змия, мамо, тройоглава,
Ми изеде мое клето сръце.“
Отговаря нойна стара макя:
„Фала щерко, арватска девокьо!
У неделя санокъ се не згажда,
У неделя, на день на велидень.“
Богъ я убилъ арватска девокя!
Сетила се, Богъ да я убие,
Сетила се, де е день велидень,
Па си зема той цръвено яйце,
Па си пойде у кале да иде,
Да обиде шестина юнаци,
Да имъ даде той цръвено яйце,
Да имъ каже, де е день велидень.
Кога влезна у кале гулемо,
У калето, у тевни зандане,
У калето нийде никой нема!
Разлюти се арватска девокя,
Па се връна дома на дворове,
Йотъ далеко иде и си вика:
„Леле мале, леле мила мале!
Изведи ми коня ластавица,
Та ми справи коня ластавица,
Да си гонимъ шестина юнаци.“

Па се качи на кули високи,
Та си зема той тънки пусули
Та разгледа нагоре надоле,
Нагоре, надоле презъ поле широко.
Согледа си арватска девокя,
Согледа си шестина юнаци,
Дека бегатъ презъ поле широко.
Па си слезна отъ високи кули,
Соблече си руо девойочко,
Та облече руо башъ юначко,
Па си зема сабля на зглобове,
Па си зема той леки тонуза
И си зема той свилени барякъ
И си зема той олова камджия,
Па си тури тоя самуръ калпакъ,
Па си яна коня ластовица
Тури нога у десна зенгия,
Дуръ да тури море и оная,
Виуръ ветаръ подъ ясното небо!
А що бея шестина юнаци,
Ка видоа арватска девокя,
Де ги гони, Богъ да я убие,
Сите сѫ се у чудо сториле,
Па незнаятъ, ка че да си прая
А що беше Марко Кралевиче
Итро било Богъ да го убие
На юнаци потио говори:
„Фала вазе, петина юнаци!
Да що сте се толко уплашиле,
Уплашиле, йоще устрашиле?
Връвете си по друми широки,
Я че седа на шарена чешма,
Да си чекамъ арватска девокя.“
Слушая го шестина юнаци,
Та ойдоа по друми широки,
Онъ остана на шарена чешма,
Да си чека арватска девокя.
Итро било Богъ да го убие!
Соблече си неговото руо,
Та облече руо калугерско,
Направи се цръна калугера,
Па си седна на шарена чешма.
Ете иде арватска девокя,
Де си лети подъ вишето небо,
Запрела се на шарена чешма,
Непозна си Маркоте юнака!
Па на Марко потио говори:
„Такомъ Бога, цръна калугеро!

Одъ де идешъ и на каде идешъ?
Не виде ли тука да проминатъ,
Да проминатъ шестина юнаци?“
Калугеръ й потио говори:
„Чуешъ мене, арватска девокя!
Проминая още вчера дзаранъ,
Сега са си яко на далеко,
Не че да мошъ тизе да ги стигнешъ!
Язе чемъ ти друго йотказати,
Ама немой за кусуръ да ловишъ:
Емъ си юнакъ, юнакъ надъ юнаци,
Па си жена, като сака жена!
Тизе не мошъ коня да си яздишъ,
Да си яздишъ като си юнаци,
И си не мошъ сабя да си врътишъ,
Да си врътишъ като си юнаци;
Коня яздишъ, богме, като жена,
Сабля врътишъ, богме, йошъ по-лошо!
Я си слезни отъ коня ластавица,
Да я яне цръна калугера,
Да си видишъ, ка калугеръ язди,
Да си видишъ, ка калугеръ връти,
Ка си връти тая остра сабля,
Ка се игра калугерско оро,
Да си викашъ до жива живота:
Богъ да прости цръна калугера,
Де ме учи, коня ка се язди
Де ме учи, сабля ка се връти,
Де ме учи калугерско оро.“
Не сети се арватска девокя —
Ели си е жена краткоумна,
Краткоумна, жена длъгокоса —
Она се е лесно излагала.
Па си слезна отъ коня на земи,
Предаде си коня ластавица,
Предаде си сабля на зглобове,
Предаде я цръна калугера.
Па си скокна цръна калугера,
Та си метна коня ластавица,
Разигра го нагоре, надоле,
Па си нишна сабля на зглобове,
Та пресече арватска девокя
Прееече й тънки половини,
Алъ девокя баре ичъ не чуе!
Па си нишна црна калугера,
Па си нишна сабля на зглобове,
Отсече й нойна руса глава.
Проговори цръна калугера:

„Богъ те убилъ, арватско девокьо,
Те ти тебе калугерско оро!
Не позна ли цръна калугера,
Дека си е Марко Кралевиче?“
На Маркоте глава отговори:
— Богъ те убилъ, Марко Кралевиче!
Да защо ме ти така измами?
Язе не чехъ тебе да си губа;
Чехъ да губа петина юнаци,
А тебе чехъ любне да залюба.
Проклетъ да си одъ мене, одъ Бога!
Мене тука гробо че ми баде,
Я отъ тебе нийде гробъ да нѣма!“
Я що беше Марко добаръ юнакъ
Пущи коня, коня ластавица,
Та пристигна петина юнаци,
Та ги стигна у тесни клисури,
Одъ далекомъ иде и си вика:
„Стойте, стойте петина юнаци!
Богъ да прости арватска девокя!“
Я що беа петина юнаци,
Сите са си на земи паднале
На Маркоте поклонъ напраия,
И по редъ му рака цаливая.
Па се сите надзадъ повръная,
У онойго у Арвата града,
Та личия по арватска земя,
Де убия арватска девокя,
Избавия клети сиромаси!
Собрая се клети сиромаси,
Напраия гозба превелика.
Си юнаци даре дарувая:
Секо момче по едно оруже,
Я момите свилена кошуля,
Я Маркоте йоще дарувая
Дарувая моминото руо,
Дарувая моминте двори
Со се кащи, со се покащнина.

49.

Арватка дѣвойка и триесе юнаци; Марко я убива со превара.

Седи Марко, та съ макя вечера
Суа леба и вино цървено.
Онъ вечера, макя не вечера:
Макя сина се у очи гледа.
Марко си потио говори:

„Бре вечерай моя стара мале!“
Она рекла: „вечерай ми Марко,
Вечерай ми Марко, мили сине;
Тфоя макя милос' не вечера,
Де е макя сина исчувала,
Де е макя юнака родила!“
Марко й потио говори:
„Мучи, мучи моя стара мале!
И ти ли си сина исчувала?
И ти ли си юнака родила?
Юнакъ има подъ мишка ме носи!“
Расплака се Марковата макя . . . . . .
Досети се Марко вреденъ юнакъ,
Па на макя потио говори:
„Мучи, мучи моя стара мале;
Не' де кажа арватка девойкя,
И она ме подъ мишка носеше,
Ама съмъ я мале погубило.
Ние бе'ме триесе дружина,
Собра́ме се подъ Арвата града,
Тамъ найдо́ме една бела чешма,
На чешмата дърво отъ борикя,
На дървото камикъ воденички.
Чрди'ме се триесе юнаци,
Чуди'ме се, мале, дзвери'ме се:
Кой ми тури дърво отъ борикя,
Кой ми тури камикъ воденички!
Провикна се козарче низъ гора:
„Чудете се, триесе дружина,
Чудете се и не чудете се!
Щото ми е дърво отъ борикя,
Това ми е арватки вретено;
Щото ми е камикъ воденички,
Това ми е прешленъ на вретено!“
А намъ ни се върло не засфиде,
Та стана'ме триесе юнака,
Та ойдо'ме у Арвата града.
Почука'ме на порти железни,
Почука'ме, мале, повика'ме:
„Това ли си арватко девойке?
Това ли си море, я излезни!
Отфори ни той железни порти: —
Зажени'ме Милоша юнака,
Зажени'ме, та ке те водиме!“
Немало я арватка девойкя,
Немало я, мале, да излезе.
Излезнала по-стара робиня,
Излезнала, порти отворила.

Проговори пó-стара робиня:
„Я елате, триесе юнаци;
Тука нема арватка девойка,
Отишла е на земя запада,
Отишла е земя да обиде“.
Па влезнали триесе юнаци,
Наслазиле отъ добрите коне,
Па поби'а тия буйни копе,
Навезали нийни добри коне —
Чекали са Арватка девойка.
Кога било у ношъ, у полуношъ,
Загреала една ясна дзвезда,
Загреала отъ земя запада.
Греомъ грее, на порти догрее;
Та не ми е тая ясна дзвезда,
Нело ми е арватка девойка;
Па влезнала у равни дворове.
Нарипали триесе юнаци.
Арватка имъ потио говори:
„Добре дошли триесе юнаци!“
„Добре нашли, арватко девойкьо!
Зажени'ме Милоша юнака,
Зажени'ме, за тебе дойдо'ме,
Дойдо'ме, та че те водиме!“
И она се море зарадува.
Искачи ги високи чърдаци,
Започели вино да си пия.
Търгна сабя, Марко вреденъ юнакъ,
Търгна сабя тамъ да я погуби.
Арватка се море разлютила,
Земала си троострy камджиа,
Та забрала триесе юнаци,
Накара ги у кале арватцко,
Накара ги, та ги затфорила,
Та лежали до день до великдень.
Кога било на день на великдень,
Излезнали Арватки девойки,
Излезнали оро да играя;
Нема юнакъ оро да си води!
Пожали се арватка девойка:
„Я си имамъ триесе юнаци,
Че извадимъ оро да си вода!“
Извела ги арватка девойка.
Не могли са оро да й вода,
Па земала троострy камджиа,
Накара[1]) ги у кале арватцко,
Накара[2]) ги, па ги затфорила,

[1]), [2]) Въ ориг. погр.: накарала.

Па е ошла оро да си води.
Закукало пиле кукавица,
Закукало на джамна пенджера,
Малко кука, алъ повече дума:
„Сите си ги на влакно изведе,
Салъ остана Марко вреденъ юнакъ
И негова Шарца добра коня“.
Па си дошла арватка девойка.
Що да види море, що да чуе! —
Избегнали триесе юнаци,
Салъ останалъ Марко вреденъ юнакъ
И негова Шарца добра коня.
Разлюти се арватка девойка,
Врана коня на голина явна,
Та одгони триесе юнаци.
Погледалъ е Марко вреденъ юнакъ,
Какво си е брави отфорая,
Какво си е брави затфорая.
Па се справи Марко вреденъ юнакъ:
Премени се руо калугерско
И загърна кожуфъ калугерски
И си турилъ капа калимавка
И си зема Марко патерица.
Патерица, Марко, позлатена.
Па се качи на добрата коня
Па си ойде на равни друмове,
Та е стигналъ арватка девойка.
Арватка му потио говори:
„Айде, айде црно калугерче,
Айде, айде да си бързиме“.
А онъ реколъ: „такомъ, такомъ Бога,
Такомъ Бога, гиздава девойкьо!“
Я не можемъ съ тебе да се бързимъ:
Моя коня, коня аджамия,
Тфоя коня, коня акаллия“.
Проговори Марко вреденъ юнакъ:
„Такомъ Бога, гиздава девойкьо!“
Нещо ти се чижма подмакнала,
Подмакнала надъ нога десница,
Наведи се чижма да потъргнешъ.
Измами се Арватка девойка,
Наведе се чижма да патъргне,
Онъ извади лека боздугана,
Та а удари тънки половини,
Дека у се джубе раздваяше,
Одъ едного двамина станала.
Па си зема она добра коня,
Та одгони триесе юнака.

Ка видоа Маркоти юнака,
Они пища като люти змии.
Марко си имъ потио говори:
„Не бойте се, триесе юнаци!
Сега нема арватка девойка,
Погуби'си арватка девойка! —
Па си ошли дома на дворове.

50.

Марко се сражава съ незнайна дѣвойка.

Марко оди у Легена града,
А майкя му у незнайна земня,
Па на майкя потиомъ говоре:
„Леле мале, леле стара мале!
Като седишъ у незнайна земня,
Та има ли незнайни делии?“
А майкя му потио отговара:
„Тука има незнайни девойки,
А то нели незнайни делии“.
Доде они това продумаа,
Дочула ги незнайна девойкя,
Та отиде на Маркови порти,
Двашъ чукнала, тришъ се провикнала:
„Излесъ, излесъ, Марко добаръ юнакъ,
Да идеме на Стара-планина,
На планина, на стари бойове,
Дека са се наши деди били,
Наши деди и па наши бащи,
Тамо да се бюмъ удариме,
Да видиме кой ще да надвие“.
Проговори Марко добаръ юнакъ:
„Стой почекай, незнайна девойкьо!
Да наостра моя остра сабля,
Да си туря пушки у кубуре,
Па да идеме на Стара-Планина,
Тогай да се бойомъ удариме“.
Проговори незнайна девойкя:
„Айде, айде Марко добаръ юнакъ!
Айде, айде на Стара-планина,
Немамъ време, кога да те чакамъ.
И я нося сабля неострена,
И я нося пушки безъ кубуре“.
Па ойдоа на Стара-планина,
На планина, на стари бойове,
Дека са се нихни деди били,
Нихни деди и па нихни бащи.
Удариа бойомъ да се биятъ,

Та са биа три дни и три нощи,
Та са биа и цала неделя:
Отъ Маркоти църни кърви течатъ,
Отъ девойкя синъ се огинь сева.
Проговори Марко низъ бойеве:
„Леле брайно, леле мили брайно!
Дека да си, сега тука да си,
Да ми малку въ бойеве помогнешъ“.
Дочулъ го е братъ му отъ планина,
Дека коси трева детелина.
Провикна се братъ му отъ планина:
„Бий се брайно, не подавай ѝ се,
Баремъ язе въ боя да не влазамъ,
Баремъ язе ножъ да не кървава.
Кой ни види, ще да ни се смее,
Кой ни чуе, шега ще си бие:
Дека се е чуло и видело,
Два юнаци сасъ една девойкя
Да се биетъ три дни и три нощи!“
Провикна се Марко отъ планина:
„Леле сестро, леле мила сестро!
Дека да си, сега тука да си,
Да ми малку у боя помогнешъ“.
Дочула го сестра одъ белило,
Па на Марко потиомъ говоре:
„Бий се брайно, неподавай ѝ се!
Бръкни брайно у десната чизма,
Та извади това влашко ноже,
Та уболи мома въ половина,
Момите са тамо яко слаби“.
Послуша я Марко добаръ юнакъ,
Та си бъркна у десната чизма,
Та извади това влашко ноже,
Па уболе мома въ половина
И така се отъ нея избави.

51.

Марко Кралевичъ и жълта базиргяна.

Чуйте стари, приказуйте млади!
Посили се жълта базиргяна,
Посили се по Солуна града,
Та погуби седъмдесе краля
И погуби осъмдесе бана.
Направилъ е деветъ бели кули,
Деветъ кули отъ юначки глави,
Портите имъ отъ юнаци рѫце.

Туку годи Марко да погуби,
Па че плени чиста Света-гора,
Де изгори бели манастири,
Че изгори Илиндаръ манастиръ,
Че погуби стари егумене,
Че погуби сички ученици,
Че изгори книги вангелии —
Всички народъ безъ законъ че стане.
Прати писмо жълта базиргяна,
Па го прати чиста Света-гора:
„Много здраве, старъ егуменъ Славе!
Да ми дадешъ чиста Света-гора:
Ако сакашъ, съ пари че я купимъ,
Ако нечешъ, зорле че я земемъ“.
Отговаря старъ егуменъ Славе:
„Ей фала ви, триста егумене,
Какво че ме вие научите?“
А они му верно отказуя:
„Ей фала ти, старъ егуменъ Славе!
Пиши писмо по сите крайнини,
Ега има юнакъ да се найме,
Да излезне юнаку насреща,
Да излезне жълту базиргяну,
Да отъвне чиста Света-гора“.
Послуша ги старъ егуменъ Славе.
Исписалъ е старъ егуменъ Славе,
Исписалъ е тия бели книги,
Распрати ги по сите крайнини;
Нема никой юнакъ да се найме,
Да излезне юнаку насреща,
Да си ване жълта базиргяна,
Да отъвне Илиндаръ манастиръ.
Отговара старъ егуменъ Славе:
„Ей фала ви, триста егумене,
И виека премлади дьечета.
Пратихъ писмо по сичката земя,
Нема никой юнакъ да се найме,
Да излезне юнаку насреща,
Да излезне жълту базиргяну,
Да отъвне чиста Света-гора;
Като нема юнакъ да се найме,
Хайде бари да я продадеме,
Негли сички само да гинеме.
Викнали сѫ триста егумене:
„Ей фала ти, старъ егуменъ Славе!
Я упущи троица телале,
Нека личатъ по Солуна града,
Белки некой юнакъ че се нейме,

Та ега би Гора отъвнало,
Да отъвне чиста Света-гора.
Хока телалъ три дни и три нощи.
Та си хока по Солуна града:
„Продава се чиста Света-гора.
Има некой пари да я плати,
Ама нема юнакъ да се найме,
Да излезне юнаку насреща,
Да излезне жълту базиргяну;
Треки день, е брате, наступило,
Ка излезна жълта базиргяна“.
Отговаря жълта базиргяна:
„Ей фала ти, старъ егуменъ Славе!
Думай сега колко пари сакашъ“.
Отговара старъ егуменъ Славе:
„Ей фала ти, юнакъ надъ юнаци!
Я не знаемъ колко да ти сакамъ,
Съ божя воля, колко що обичашъ,
Цана нема, ни се па продава“.
Отговара жълта базиргяна:
„Ей фала ти, старъ егуменъ Славе!
Да докарашъ четиресе мѫски,
Да товаришъ само суо злато,
Суо злато се жълти жълтици;
Да докарашъ още деветъ мѫски,
Да товаришъ ситни рубиета;
Я имане съсъ брой не че броимъ,
И съсъ ока злато не че меримъ —
Колко можешъ, толко че да дигнешъ“.
Съсъ две думи пазаръ направили,
У пазаръ си рѫка цаливали.
Отговара жълта базиргяна:
„Ей фала ти, старъ егуменъ Славе!
Като ойдешъ въ чиста Света-гора,
На секаде аберъ да оставишъ,
По сви места, бели манастири,
Най-повече Илиндаръ манастиръ,
Да излиза стари егумене,
Да излиза низъ бели манастиръ,
Немой никой книги да износи,
Че да пратимъ мойте гавази,
Де ги сретна, тамъ че да ги губа“.
Завика се старъ егуменъ Славе.
Той се й чуло по сите крайнини:
„Продаде се чиста Света-гора,
Та я купи жълта базиргяна,
Емъ че плени чиста Света-гора,
Че изгори бели манастири,

Че изгори Илиндаръ манастиръ,
Че погуби сички ученици,
Че изгори книги вангелии —
Сички народъ безъ законъ че стане“.
Той се й чуло по сите крайнини,
Па се дочу до Прилепа града.
Нажали се Марко Кралевике,
Па на майкя тогай отказуе:
„Леле мале, леле стара мале!
Посили се жълта базиргяна,
Посили се по Солуна града,
Та погуби седъмдесе краля
И погуби седъмдесе бана,
Кралиците млади изпороби.
Направилъ е деветъ бели кули,
Деветъ кули отъ юначки глави,
Портите имъ отъ юначки рѫце;
И е купилъ чиста Света-гора,
Тежко, горко имане заплатилъ;
Емъ че плени чиста Света-гора,
Че изгори бели манасире,
Че изгори Илиндаръ манастиръ,
Че погуби стари егумене,
Че погуби сички ученици,
Че изгори книги вангелии —
Сички народъ безъ законъ че стане.
Леле мале, моя стара мале!
Дали можемъ юнакъ да се наймемъ
Да отъвнемъ чиста Света-гора?
Че оставимъ споменъ на земята;
Ако можемъ и я да погинемъ,
Па за вера, мале, че погинемъ“.
Отговара нему стара майкя:
Ей фала ти, Марко, мили синко!
Просто да е синко отъ менека:
Да отидешъ у бой да нападнешъ,
Отъ мене ти много изинъ имашъ,
Да се биешъ съ жълта базиргяна;
Ако можешъ Гора да отъвнешъ,
Че оставишъ споменъ на земята,
Се греове Господъ че ти прости“.
Везе изинъ Марко Кралевике,
Отъ негова мила стара майкя.
Пише писмо Марко Кралевике,
Па го прати до Солуна града,
Па го прати жълта базиргяна:
„Миръ си седи жълта базиргяна!
Не ти давамъ чиста Света-гора,

Не ти давамъ Илиндаръ манастиръ.
Че ти сечемъ нодзе до колена,
Че ти сечемъ рѫце до рамена“.
Ка го везе жълта базиргяна,
Като везе това бело писмо,
Емъ го чети, емъ друго писува,
Па го прати до Прилепа града:
„Много здраве, Марко Кралевике,
Утро рано кодъ мене да дойдешъ,
Да ти видимъ твоето юнаство:
Ако бѫдешъ пò-юнакъ отъ мене,
Просто да е чиста Света-гора,
Заплатихъ я, па че ти я дадемъ.
Ако ли съмъ пò-юнакъ отъ тебе,
Язе, Марко, не чемъ да те губимъ,
Че те ковемъ на моите врати,
Кой те види мене да завиди,
А на тебе, Марко, да зафаля,
Че си чуенъ по сите крайнини.“
Рано рани Марко Кралевике,
Рано зоби Шарка добра коня,
Назоби го съ цървена ченица,
Напои го вино троегодско.
Качилъ се е коню на рамена,
Право кара у Солуна града,
Тамо го е зора зазорила.
Край Солуна кале заградено,
У калето деветъ бели кули,
На кулите жълта базиргяна.
Като виде жълта базиргяна,
Че престига Марко Кралевике,
Нема кога коня да си стега,
На уяна коня на гоища
И си везе тежка топузина.
Съ редъ излезна съ Марко Кралевике.
Ка го виде Марко Кралевике,
Уплаши се Марко Кралевике,
Че е горко, юнакъ надъ юнаци.
Шарко коня на Марко думаше:
„Бегай, Марко, назадъ да бегаме —
Пò-юнакъ е, Богъ да го убие!“
А Марко си на Шарко думаше:
„Айде, айде Шарко, добра коньо,
Я че гинемъ и неска и утре;
Що че бѫде, сега нека бѫде.“
Те станали среща да си стоя,
Две сѫ си думи продумали.
Отговаря жълта базиргяна:

„Ей фала ти, Марко Кралевиле!
Да ти ли си юнакъ надъ юнаци?
Стани Марко на нишанъ да стоишъ,
Ида, Марко, съ тебе да се биемъ.“
Стана Марко на нишанъ да стои.
Дига топузъ жълта базиргяна:
Щото беше Марковата коня,
Стана коня като вакло ягне.
Богъ да бие жълта базиргяна,
Не нишани Марко Кралевике,
Но нишани коню у гърдите.
Като фърли жълта базиргяна,
Марко коня била талемлия,
Талимъ знала съ бугарско юнаство,
Та се сравни съ църната земя.
Превърли го жълта базиргяна.
Тогай Марко славно че да фърля.
Ка му стана жълта базиргяна,
Ка му стана на нишанъ да стои,
Тогай Марко славно че да фърля.
Като дига Марко Кралевике,
Като дига тежка топузина,
Та удари жълта базиргяна.
Удари го у белите вежди,
Разцапи се топузъ на четири.
Това юнакъ не чуе, не ае,
Току ми е дума продумало:
„Ей фала ти, непознатъ юначе!
Каква дума точки удумахме,
Оти, Марко, на дума не стоя?“
А Марко му тогай отказуе:
„Мене ми е сърце дълговечно,
И моя е дума православна,
Я да стоимъ, сърце ми не стои.“
Отговара жълта базиргяна:
„Да идеме подъ Солуна града,
Тамо има единъ бели камикъ,
Че метаме тоя бели камикъ:
Ако бѫдешъ по-юнакъ отъ мене,
Ти че, Марко, мене да надметнешъ;
Ако ли съмъ по-юнакъ отъ тебе,
Язе, Марко, не чемъ да те губимъ;
Че те ковемъ на моите врати,
Кой те види, мене да завиди,
А на тебе, Марко, да зафаля.
Като стана Марко Кралевике,
Ка ойдоха подъ Солуна града,
Подъ Солуна скала халовита.

Като рипа Марко Кралевике,
Та пригърна тоя бели камикъ,
Тежко, горко му е натежало;
Па го фърли съ негово юнаство.
Полетелъ е три саата време.
Като везе жълта базиргяна,
Като везе тоя бели камикъ,
Па го фърли презъ поле широко,
Нигде нема камикъ да си падне,
Дуръ не мина презъ Белото море.
Върло се е Марко уплашило.
Проговори жълта базиргяна:
„Ей фала ти, Марко Кралевике!
Хайде д'идемъ у Солуна града,
Че рипнеме презъ моите кули:
Ако да си по-юнакъ отъ мене,
Тизе, Марко, мене че надрипнешъ;
Ако ли съмъ по-юнакъ отъ тебе,
Язе, Марко, не чемъ да те губимъ:
Че те ковемъ на моите врати,
Кой те види, мене да завиди,
А на тебе, Марко, да зафаля,
Че си чуенъ по сите крайнини.“
Ка ойдоа у Солуна града,
Ка ойдоа съ жълта базиргяна,
Ка ойдоа на белите кули,
Заигра се Марко Кралевике,
Туку зорле кули прерипнало;
Заигра се жълта базиргяна,
За деветъ е место прерипнало,
А на горе вишинъ надвишило.
Тогай Марко страшно се юплаши,
Тежко се е, горко, помолило:
„Ей фала ти, юнакъ надъ юнаци!
Отъ тебе-ка по-юнакъ не бива,
Ти си сега юнакъ надъ юнаци;
Ноло имамъ молба да се молимъ:
Я по сега отъ тебе че гинемъ,
Да ме пустишъ до дома да идемъ,
Да се простимъ съ моя стара майкя,
Да ме знае, дека че погинемъ.“
Отговара жълта базиргяна:
„Фала тебе, Марко Кралевике!
Просто да е, Марко, отъ менека,
Просто да е дома да си идешъ,
Да се простишъ съсъ твоята майкя.
Ютре рано кодъ мене да дойдешъ,
Язе, Марко, не чемъ да те губимъ;

Че те ковемъ на моите врати,
Кой те види, мене да завиди,
А на тебе Марко да зафаля,
Че си чуенъ по сите крайнини.“
И Марко го верно послушало,
Стана Марко, та си дома ойде.
Кога ойде у негови двори,
Тежко се е, горко, уилило.
Стара го е майка посретнала
И на Марка дума продумала:
„Не бой ми се Марко, мили сине!“
А Марко ѝ тогай отказуе:
„Стой, не думай моя стара мале,
Тежко, горко, моето юнаство!
Не ми ѝ жалба, че чемъ да погинемъ,
Най ми ѝ жалба, моя стара мале —
Баре, мале, салъ да ме погуби,
Тежко, горко кързи че пролеемъ;
Нѫло, мале, нема да ме губи,
Че ме кове на негови врати,
Кой ме види, нему да зафали,
А на мене, мале, да завиди.
Я се чудимъ, моя стара мале,
Славно, право мене че погуби;
Нѫ се боимъ отъ мой славни народъ,
Се че, мале, да си приказуе:
„Не загина отъ милаго Богэ,
Налъ загина отъ жълта базиргяна.“
Прости мале, просто нека да е,
Малко, мале, тебе съмъ прегрешилъ.“
Отговара нему стара майкя:
„Ей фала ти, Марко, мили синко,
Салъ се небой Марко, мили синко!
Нали пита твоя стара майкя.
Отъ Бога си много дарба имашъ:
Преличи се, синко, предреши се,
Преличи се у просяшка руба;
Конь преличи у просяшка руба,
Та отиди утре на зарана,
Та отиди край Солуна града,
Край Солуна на белата чешма.
Тамъ излази жълта базиргяна,
Рано рани, предъ сълнце излази,
Тамъ си мие тие жълти нодзе,
И на гладно сърце вода пие;
За това е юнакъ надъ юнаци.
Премени се синко, предреши се,
Премени се у просяшка руба;

Конь преличи у просяшка руба,
Па отиди на белата чешма,
Край Солуна на белата чешма.
Той че дойде рано на чешмата,
Че си пие рано студна вода,
Че си мие тие жълти нодзе
И тамъ можешъ синко да го юбишъ:
Като дигнешъ сабя дамаския,
Не мой удря презъ половината —
Каменито ѝ неговото сърце,
Не че може па да го погубишъ —
Нало махай доле презъ нозете,
Отсечи му нодзе до колена,
Та па бегай, колко че си можешъ.
Послуша я Марко Кралевике.
Като яхна Шарка добра коня,
Право кара край Солуна града,
Право кара на белата чешма;
Пусти коня трева да си пасе
И на Шарко тогай отговара:
„Фала тебе, Шарко добра коня!
Ке те пущимъ при белата чешма,
Гледай, коньо, среща спроти мене,
Щомъ да дойде жълта базиргяна,
Веднѫгъ, коньо, кодъ мене да дойдешъ,
Че се качимъ тебе на рамена,
Па да бегашъ, колко що че можешъ.
Като ойде Марко Кралевике,
Като ойде край Солуна града,
Край Солуна на белата чешма,
Пусти коня трева да му пасе
И на коня тогай отговара:
„Ей фала ти Шарко добра коня!
Паси коню ситна бела трева,
Нѫло много трева па не ручи,
Нѫло гледай, коньо, у менека.
Щомъ да дойде жълта базиргяна,
Веднѫгъ, коню, до мене да дойдешъ,
Че се качимъ на твои рамена,
Съсъ божата сила тамъ да бегашъ,
Че той е юнакъ надъ юнаци.
Рано било тамо, бре, предъ сълнце,
Ето иде жълта базиргяна.
Като дойде на белата чешма,
Емъ си язди коня на голища:
„Богъ помага, божа просечина!“
А Марко му тогай одговара:
„Далъ Богъ добро, юнакъ надъ юнаци!“

„Ей фала ти, божа просечина!
Привани ми моя добра коня.
И Марко му коня приванало:
Съ лева ржка неговата коня вана,
Съ десна ржка на Шаркоте кима:
„Ел і при менъ Шарко добр а коня“
Богъ да бие жълта базиргяна,
То е била страшна халетина!
Тамо била съ деветъ шопки чешма,
Осъмъ шопки базиргянъ затисна,
На девета вода че си мие,
Че е било юнакъ надъ юнаци.
Марко седи сеиръ да си чини.
Като търгна сабля демиския,
Отсече му нодзе до колена.
Шарко коня скоро при него е,
Рипа Марко коню на рамена.
Побегналъ е Марко Кралевике,
Побегналъ е презъ поле широко.
Ка го погна жълта базиргяна,
Ка го погна безъ нодзе по него,
Та го гони три саати време.
Уплаши се Марко Кралевике,
Безъ малъ го е треска накачила,
Та го треси три недели време.
И тогай се Марко прославило,
Че отъвна чиста Света-гора
И отъвна Илиндаръ манастиръ
И погуби жълта базиргяна.
Като дочу старъ егуменъ Славе,
Веднжгъ сретна Марко Кралевике,
Много му е зияветъ правило.
И тогай се народъ освободи,
Че погуби Марко Кралевике,
Че погуби жълта базиргяна;
Сички народъ беше острашило,
Света-гора беше опленило
И егумене беше изгубило.
Що сж книги днеска литургийски,
Се то време чеше ги изгори,
Сички народъ чеше да остраши.
И безъ законъ чеше да остане.
На е славно Марковото име:
Каковъ золумъ що се направило
Въвъ бугарска земя на напреде,
Се е Марко насреща излело;
Никаде се Марко не посрами
И днеска е нему славно име.

52.

Марко и жълта чифутина.

Седна Марко съ макя да вечера,
Па се Марко подъ мустакъ насмихна.
Съгледа го Марку стара майкя,
Па Маркоти потио говори:
„Фала тебе, Марко мило чедо!
Що се чедо подъ мустакъ насмиващъ?
Далъ се смеешъ на суа вечера,
Илъ се смеешъ мене на старости“?
А Марко ѝ потио говори:
„Фала тебе, моя стара мале!
Ни се смеемъ на суа вечера,
Ни се смеемъ тебе на старости;
Старости са секого стигнали,
Старости че и мене да стигна.
Вечера е добра божа дарба.
Я се смеемъ жълта чифутина,
Че се фалилъ жълта чифутина,
Да собере три иляди войска,
Да ги води чиста Света-гора,
Да разбие Илиндаръ манастиръ,
Да потроши куни и кърстове,
Да обере злато, бело сребро.
Я се чудимъ, моя стара мале,
Я се чудимъ, мале, на се дзверимъ,
Да ли д'идемъ, мале, да си вардимъ,
Да си вардимъ чиста Света-гора“!
А майкя му потио говори:
„Фала тебе, Марко мило чедо!
Не мой ми се съ евреи зафата,
Че що беше твойо стари баща —
Юнакъ беше Богъ да го убие —
Па одеше по чифута града,
По бугарки, по жълти еврейки.
Да не ти е жълта чифутина,
Да не ти е бащино колено,
Та че тизе младо да загинешъ!“
Не слуша я Марко Кралевичи,
На си стегна коня Шаргалия,
Та си ойде чиста Света-гора,
Па си поби, бре, бела чадъра,
А коня си задъ чадъръ привеза.
Па си легна Марко часъ да преспи,
А коня го съ десна нога бие:
„Стани, стани Марко Кралевичи,
Че си иде жълта чифутина

И предъ него три иляди войска“.
Събуди се Марко добъръ юнакъ.
Кога виде три иляди войска,
Той наднесе калпакъ надъ очите,
Па порони сълзи дуръ до земи.
Съгледа го коня Шаргалия,
Па Маркоти потио говори:
„Не бой ми се Марко, мой сайбийо!
Илядо са голи арнауте,
Илядо са се църни цигане,
Илядо са се жълти чифуте;
Илядо кемъ я подъ нозе тури
И илядо ке сабля пресекти;
Илядо са се жълти чифуте,
Чифуте са много пабажливи,
Си илядо одъ стра че изгина.“
Тогай стана Марко Кралевичи,
И отвори сабля кулаклия,
Па возседна коня Шаргалия,
Разигра го низъ поле широко,
Та е срещалъ три иляди войска.
Каде мина, се леши направи:
Илядо е съсъ сабля пресекалъ
И илядо конь подъ нозе турилъ
И илядо отъ страхъ изгинали.
Па си пойде Марко добъръ юнакъ,
Па си пойде по равни друмове.
Конь играе, равни друми копа,
Друми копа, темни прахи дига.
Тугай срещна жълта чифутина,
Че се вози у железни кола,
Карае го дванаесе чифта,
Дванаесе чифта се брези биволе.
Тръгна сабля Марко добъръ юнакъ,
Отсече му пуста жълта глава.
Не падна му пуста жълта глава,
Закрепи се на жълти рамена,
Та е погналъ Маркоте юнака.
Марко бега презъ поле широко,
Емъ си бега, емъ си гласомъ вика:
„Скоро, бърже мои бре дружина!
Де сте, де сте, сега тува да сте.
Препрегуйте дърве и камене,
Да се съпне жълта чифутина,
Да му падне пуста жълта глава,
Че ме стигна, Богъ да го убие!“
Дочулъ го е Релю Крилатица,
Веднага е у бойове ошелъ,

Та препречи дърве и камене,
Та се съпе жълта чифутина,
Та му падна пуста жълта глава.
Повърна се Марко Кралевиче,
Па извади ноже църночрено,
Та е распралъ жълта чифутина,
Да му види онуй клето сърце.
Клета била жълта чифутина,
Та имала до три клети сърца:
Едното се таманъ преборило,
Другото се таманъ сабуждало,
А третьото хичъ не чуло.

53.

Марко се обложва съ евреи.

Обложилъ се млади Марко,
Съ чифуте, млади евреи:
За день земя да обиде,
За нощь небо да обиде,
Ке му дадатъ гулямъ бакшишъ:
Деветь дукяна жътици,
А десети карагрошове;
Ако ли ги не обиде,
Ке му зематъ пръвно любне,
Пръвно любне съ машко дете.
Па си стана млади Марко,
Та си ойде на дворове,
Па на любне говореше:
„Марие, любне Марие!
Искокни си на дворове,
Та извади добра коня,
Гулемъ облокъ си чинихме:
За день земя да обида,
За нощь небо да обида,
Ке ми дадатъ гулемъ бакшишъ:
Деветь дукяна жълтици,
А десети карагрошове:
Ако ли ги не обида,
Ке те зематъ съ машко дете“.
Мария му говореше;
„Море Марко, млади Марко!
Пусти ти били облоци!
Нема ли съ що облокъ да чинишъ?
Немашъ ли ниви, ливади,
Та з'мене облокъ да чинишъ?
Ако не те е за мене,
Не ли те е за детето?“

Па ойде любне Мария,
Па ойде любне въ ѭрето,
Въ ѭрето конъ конето,
Та изведе добра коня,
Добра коня шестокрила
И съ коня збореваше:
„Мили коню, мило добро!
Бръже оди, мегданъ фърлай:
Пафтите си ке растура,
Нозете ти ке поткова,
Гердане ке си разнижа,
Гривата ке ти напижа,
Да не не чифуте попленатъ!“
Стана Марко, млади Марко,
Та си яхна добра коня,
Тури нога на зенгия,
Отишелъ земя половина;
Дури онаа префрълилъ,
Обиде земя до крайпина,
И се връна Марко на назадъ.
Мина у сестра на южина,
Тури сестра му трапезата,
Седна Марко да ижнува.
Искокнала е сестра му,
Връза коне на дворове
И му тури ситно сено.
Млади Марко говореше:
„Ой ле сестро, мило сестро!
Ногува се бръже варкамъ;
Гулемъ облокъ сме чинили
Съсъ чифуте млади евреи:
За день земя да обида,
За нощь небо да обида,
Гулемъ бакшишъ ке ми дадатъ:
Деветъ дукяна жътици,
А десети карагрошове;
Ако ли ги не обида,
Ке ми зематъ пръвно любне,
Пръвно любне съ машко дете.
Чифуте чекатъ на двори,
Да ли ида, или не ида,
Да ми зематъ пръвно любне?“
Ка е дочула сестра му,
Искокнала е на дворове,
Та е ошла при коне,
Отсекла му десно крило.
Па си стана млади Марко
Та си яхна добра коня.

Бръже кара, мегданъ не фръла,
Я Марко му говореше:
„Мили коню, мило добро!
Бръже карамъ, мегданъ не фрълашъ,
Да ли не си назобено,
Или не си напоено,
Или ти се е додеало?
Не ли ти е, коню, жално
За моето пръвно любне,
За моето малко дете?“
А коня му говореше:
„Подигни ми сино седло,
Да ми видишъ сите крила,
Сите крила тука ли са!“
Подигналъ е млади Марко,
Млади Марко сино седло,
Ега ли му нема десно,
Десно крило отъ коната!
Я конь му говореше:
Клета да е твоя сестра!
Отсече ми десно крило,
Та не мога да си ода“
Оди Марко, оди Марко,
Кога близу наближи
Кае братови си дворове,
А ту викна, коку може:
„Тука ли си, мили братко!
Я подай ми тфоя коня,
Бръже дома да си стигна;
Клета да е наша сестра,
Отсече ми на коната,
На коната десно крило.“
Даде брата Марко коня.
Бръже оди, дома стигна,
На порти висеа евреи!
Ка си дойде млади Марко,
Ойдоа си млади евреи.
Не му зеа пръвно любне,
Но имъ зема млади Марко
Деветъ дукяна жътици,
Десети карагрошове.

54.

Марко и Филипъ Маджаринъ.

Седи Марко съ майко та вечеря
Соль и леба и вино цървено,
Пай се Марко подъ мустака смее.

Съгледа го нему стара майкя,
Та па Марку потио говори:
„Чедо мое, Кралевиче Марко!
Що се сине подъ мустака смеешъ?
Далъ се смеешъ майци на староста,
Елъ се смеешъ на суе вечере,
Елъ се смеешъ любе на грозости?“
А Марко си на майкю говори:
„Вала мамо, вала стара мамо!
Ни се смеемъ тебе на старости —
Кой се роди, секой че старее;
Ни се смеемъ на суе вечере —
Соль и леба ело господарско;
Ни се смеемъ на моето любе —
Лице божьо либе е кралево;
Нелъ се смеемъ Филипу юнаку,
Щото си е отъ Маджара града.
Погубилъ е тъкмо седъмъ краля,
А заробилъ до седъмъ кралице;
Завалилъ се, моя стара мамо
Да си губи още три юнака:
Едно ми е Кралевиче Марко
Отъ Вароша, отъ Прилепа града;
Друго ми е Янко добъръ юнакъ,
Отъ Вароша, отъ Косова града;
Трекьо ми е Рельо Крилатиче.“
Па си Марко на майкю говори:
„Вала мамо, вала старо мамо!
Лъсно, мамо, мене че погуби
И лъсно че Янка да погуби;
Я се чудимъ, кико че да Рельо погуби:
Онъ се бие съ мъгли и ветрове.
Вала мамо, вала стара мамо!
Дали, мамо, дома да му идемъ,
Или, мамо, тува да го чекамъ!“
А майкя си на чедо говори:
„Чедо мое, Кралевиче Марко!
Боле, сине, на ноге му иди.
И двама сте два добри юнака,
Кой да гледа ваши ясни кърви.“
Веднъкъ Марко мана да вечера,
Па улезе у ладни яаре,
Та посправи Шарца отъ мегдана.
Изведе га предъ свои дворове,
Приведе га на бело камене,
Па се юнакъ често прикръстило,
Па покарва нему добра коня.
Беле ми га зоре зазория

На убаво место на дубраве;
Ясно ми га слънце огреяло
У убаво село Пожарево;
На ручкове на бели Дунаве.
Тамо найде до седъмъ робине,
Перея си тая чръна вуна,
Отъ църна та бела да си стае.
А Марко си робине не знае:
„Богъ помагай, до седъмъ девойке!“
А они му потио говору:
„Далъ Богъ добро, непознатъ юначе!“
Па робине на Марка говору:
„Вала тебе, непознатъ юначе!
Ние не смо до седъмъ девойке,
Нело сме си до седъмъ кралице.
Заробилъ ни Филипъ добъръ юнакъ
И далъ ни е тая цръна вуна,
Да перемо, та бела да стае,
Тогай че ни исъ робство испущи.“
А робине Марку говору:
„Вала тебе, непознатъ юначе!
Како смеешъ та си тува одишъ?
Че те види Филипъ добъръ юнакъ,
Та че тебе младо да погуби,
А на коня ю ноге че обере.“
А Марко си на робини дума:
„Фала тебе, до седъмъ робини!
Далъ е Филипъ, далъ е много юнакъ?“
А робине на Марка говоре:
„Вала тебе, непознатъ юначе!
Юнакъ, юнакъ, дали не о юнакъ.
Да ли видишъ тая модра плоча
Е удидза коню до колена.“
Нема къга, Кралевиче Марко,
Нема къга отъ коня да слази,
Нелъ се суа отъ доброга коня,
Та си вана тая модра плоча,
Та ю дизда коню до рамена,
Па ю юнакъ назадъ повръпало.
Втори путь се отъ коня сунало,
Та си вана тая модра плоча,
Та удизда вечемъ спроти себе,
Па ю юнакъ назадъ повръпало.
Треки путь се отъ коня съжело,
Та ю врълн Марко прекю себе.
Ка паднала тая модра плоча
На четиръ се плоча растрошила.
Заплакая до седъмъ робини:

„Вала тебе, непознатъ юначе!
Ка си дойде Филипъ добъръ юнакъ,
Кико нему ние че кажемо?“
Проговори Марко Кралевиче:
„Вала тебе, до седъмъ робине!
Дека седи Филипъ добъръ юнакъ?“
А робине на Марка говора:
„Вала тебе, непознатъ юначе!
Ка улезнешъ у Маджара града,
Тамъ че найдешъ той порти железни,
На портите до три чесни кръста.
Нему двори многу си са лични:
Двори са му съ кръви омазани,
А съсъ главе оперъ оперено.“
Па си стаде Кралевиче Марко,
Та отиде Филипъ на дорове.
До два си е пути подокнало:
„Я излезни Филипова млада!“
А трекия путь се извикнало:
„Я излезни Филипово любе!“
Она беше ядна ядовита,
У ядове нещо му продума:
„Айде, айде куче ебанджийско!
Тая щета, що са ни лаяла,
Що лаяла, све са побеснела;
Тува нема Филипъ добъръ юнакъ,
Отиде си по гора по лова,
Да си лови пловке златокриле,
Елене и златне кошуте.
Да е тува Филипъ добъръ юнакъ,
Онъ би тебе сила поврънало.“
Разлюти се Кралевиче Марко,
Два се *шага* назадъ поврънало,
Па удари у порте железне;
На средъ двори порти излетея,
Съсъ све врате и съсъ све диредзи.
Разлюти се Кралевиче Марко,
Та разигра коня по дворове;
Излитали отъ калдръмъ камене,
Излитали дури подъ небеса.
Па си маа Кралевиче Марко,
Па си маа съсъ десната рѫка,
Та закачи Филипово любе,
Закачи го съ най-малкия пръстъкъ.
Кико ю е лѫко ударило,
Два ю зѫба у гръла накара,
А триесе изъ устъ излетали.
Па излезе изъ равни дворове.

И заручи на Филипово любе:
„Вала тебе, Филипова млада!
Ка ти дойде Филипъ добъръ юнакъ,
Ка ти дойде низъ гора, низъ лова,
Да си дойде на ладне меане,
Да пиеме вино тройогодско,
Да пиеме отъ вашата мѫка.
Тъманъ Марко на меани ойде
И пристиже Филипъ добъръ юнакъ;
И пристиже низъ гора, низъ лова,
Де си найде двори потрошени
И си найде любе убиено,
Па си любе Филипу говори:
„Вала тебе, Филипе юначе!
Лели съмъ ти я тебе думала,
Да се н'задевашъ съ прѣни Бугаре!
Како тебе едънъ юнакъ тражи,
Такъвъ юнакъ я не съмъ видела,
Отъ кико съмъ, богме, у живота:
На глава му калпакъ съсъ кавене,
Я на ноге чизме съсъ кавене.
Изока си на нашите порти,
До два си е пута подокнало:
„Я излези Филипова млада!“
А трекио путъ си извикнало:
„Я излезни Филипово любе!“
А я бехъ си ядна ядовита,
У ядове нещо му продумахъ:
Айде, айде куче ебанджийско,
Тая щета, що са ни лаяла,
Що лаяла, се е побеснела;
Тува нема Филипъ добъръ юнакъ,
Одиде си по гора по лова,
Да си лови пловке златнокриле
И елене и златне кошуте.
Да е тува Филипъ добъръ юнакъ,
Онъ би тебе сила поврънало.
Разлючи се, живъ га Богъ убило,
Па два шага назадъ се повръна
Пакъ ударе у нашите порте,
На средъ дворе порте излетеа
Съсъ све врата и съсъ све диредзи.
Па разигра коня по дворове,
Излитая отъ калдръмъ камене,
Излитая дори подъ небеса.
Па си маана съсъ десната рука,
Закачи ме съ най-малкия пръстъкъ;
Кико ме е лѫко ударило,

Два ми зуба у гръло накара,
А триесе изъ устъ излетея.“
Разлюти се Филипъ добъръ юнакъ,
Та отиде котъ Маркоте юнака,
Да си бие Маркоте юнака,
Да га бие съ тешка боздугана.
А Марко си Филипу говори:
„Вала тебе, Филипе юначе!
Ела тува вино да пиеме,
У меане бой се па не бие,
У меане криве ми се праву.“
Па си приде Филипъ добъръ юнакъ
Та си пие вино тройогодско.
Да си пия по едно ведро вино,
Що береше деведесе ока.
Па си Марко Филипу говори:
„А д'идему на Косово равно,
Дека бея твоите робине,
Да се биемо съ сила юначка.
Че видимо юнакъ надъ юнака,
Кой отъ кого че да си загине.“
Уседоше два добри юнака,
Уседоше на нихните кони,
Па излезли изъ Маджара града.
Отъ ноге имъ ясенъ огинъ свитка,
Нисъ носо имъ модъръ пламикъ лите.
Отишли са на Косово равно,
Дека бея до седъмъ робини.
Ударили се съ сила юначка,
Кръстомъ са си саби ударили,
Най се после у руке ванали:
Дръжали се ни многу, ни малку,
Дръжали се три дни и три нощи.
По слабъ беше Кралевиче Марко;
Марку са му самовиле спомогнале,
Оделе си Марко Кралевиче,
Та удари Филипа юнака,
Удари го у десната нога,
Удари го у зелена трава;
Съ два му нокта душа извадило,
Съ зуби му гръкляне извадило.
Ка видоя до седъмъ робине,
Они са се Марку поклонили:
„Да живеешъ, непознатъ юначе!
Сега сме се ние изробили,
Сега ч'идемо на наши дворове,
Да видимо наша *вамилия*.“
Извадилъ е Кралевиче Марко,

На сичките по дукатъ ариза:
„Адъ идете на ваши дворове,
Да видите ваша вамилия.
До дека е, све ме поздравяйте:
„Све това . . . . . да чинимъ
Ама отъ това да не гинимъ.“
Повръна се Кралевиче Марко,
Та отиде на Фильои дворове,
Па си забра Филиното либе
И си узе три товари благо,
Откара ги на неговите двори.
Па говори Кралевиче Марко:
„Вала тебе, моя стара мале!
Ете тебе три товара благо;
Я погубихъ Филипа юнака
И му узехъ три товара благо.
Ти си, мале, вече остарела,
Ти не можешъ мамо да се служашъ,
Ето мамо за тебе одмена;
Нема любе, мамо, да а любимъ,
Я си имамъ любе за любене.

55.

Убийството на Филипъ Маджарино отъ Марко Кралевецо.

„Мясечинку Босна-Сараевку!
Като гряешъ далеку, високу,
Не знаешъ ли юнакъ натъ юнака?“
Мясечинка вяли утгувори:
„Юнакъ натъ юнака е Филипъ Маджярину.
Ой ле и ти Марку Кралевекю!
Филипъ иска тука да ти дойде.“
„Ой ле мале, ой ле стара мале!
Да ли чякамъ тука да ми дойде,
Ели язе тамо да му ида?“
Утгувори Маркувата майкя:
„Стани сину, дури тамъ та иди;
Излезяте на поле широку,
Да не гледамъ двя маки ругени,
Тамъ да капнатъ до две руди глави.“
Та си стана Марку та утиде.
Ага бяше край негуву село,
Тамъ си има бре ряка Ситница,
На ряката седемдесе жени,
Седемдесе бре млади вдувици,
Дека бяля пусту църну платно.
Ка видля Марку Кралевекю!

Яку му се милно примулиа:
„Ой ле Марку, Марку Кралевекю,
Та ти ли си Марку Кралевекю?
Та ти ли си юнакъ натъ юнака?
То е юнакъ Филипъ Маджярину,
Той исгуби седемдесе юнака,
Устанайме седемдесе жени,
Седемдесе все милни вдувици.
И даде ни това пусту платно
Да го перемъ на ряка Ситница:
Ага побеляе, туга да си идемъ.
Таму има камень триста ока —
Гувореа седемдесе жени —
Филипъ сдига камень ду коляна.“
Наведе се Марку Кралевекю,
Наведе се утъ враната коня,
Та си узе камень триста ока,
Па гу тури утгоре на коне.
Па отиде н' Филипови порти,
Рука, рука, неизрукова се.
Утгувори Марку Кралевекю:
„Путегли се, коню, пò-надзади,
Та прярипи Филипови порти.“
Путегли се коне пò-надзади,
Та прярипна Филипови порти.
Тамъ си найде Марку Кралевекю,
Тамъ си найде млада Филипица,
Дека везе на позлатенъ гергефъ,
А тия гу съ очи не пугледна.
Утгувори Марку Кралевекю:
„Ой ле и ти, Шара добра коня,
Замаани ѝ гергефъ съсъ нугата!“
Замаана ѝ гергефъ съсъ нугата,
Путруши гу като ситенъ бисеръ.
Утгуваре Филипица млада:
„Ай оттука ябанджицку куче,
Кое ме е куче наапалу,
Се е куче бесно побеснялу.“
Туг' замаанà Марку Кралевекю,
Туг' замаанà съсъ десната рака,
Съ десната рака, съ малкоту пръсле,
Съ малкоту пръсле, съ цициригата,
Та ѝ удари по кипрата уста,
Та ѝ падиаа *седемдесе* заби.
Та си флязе Марку Кралевекю,
Па си влязе кашчу да убира,
Та си узе, се шчу е аресалу.
Та излязе Марку Кралевеку,

Та си вяли, вяли и говори:
„Ой ле и ти Филипице млада!
Я ке ида у ладна меена,
Тамъ ке чакамъ Филипъ Маджарину
Да пиеме пу една чаша вину,
Чаша вину седемдесе ока!“
Та си дойде Филипъ добъръ юнакъ,
На любне му гергефу истрошенъ!
На любне му заби исчукани!
Съзи рони Филипица млада,
Съзи рони и на Филипъ дума:
„Ойле и ти, Филипе юначе!
Да погубишъ Марку Кралевекю,
Кье ме усти млада па безъ заби!“
Та си стана Филипъ Маджарину,
Та утиде на ладна меана;
На меана въртa заптисана,
Заптисалъ е Шара добра коня.
Та си сдигна Филипъ Маджарину
Та си сдигна тешка боздугана,
Та удари Шара добра коня.
Той гу бие, конь си вину пие!
Сдрафъ си беше Филипъ Маджарину,
Сдрафъ си беше, туга трескавъ падна,
Кату видя Марку Кралевекю:
Кужуу му утъ три мечи кожи,
Калпакъ му бе отъ три вѫчи кожи.
Та си флязе Филипъ добъръ юнакъ,
Та си сдигна тешка боздугана,
Та удари Марку Кралевекю.
Утгувара Марку Кралевекю:
„Ой ле и ти, Филипъ Маджарину!
Не пѫди ми бѫи отъ кужуу!
Да си пиешъ една чаша вину,
Чаша вину седемдесе ока!“
Марку пуфтаре и путрекюва,
Филипъ не може чаша д'испие.
Утгуваре Марку Кралевекю:
„Ой ле и ти, Филипъ добъръ юнакъ!
Ай да идемъ кутъ седемдесе жени,
Да питаме, зашчо платно бяля
И ке вдигнемъ камень триста ока!“
Утидоа кутъ седемдесе жени,
Та и пита Марку Кралевекю:
„Това ли е Филипъ добъръ юнакъ,“
Това ли е юнакъ надъ юнака?
Збурили се съ по едната рака.
Утговори Филипъ добъръ юнакъ:

„Пубратиме, Марку Кралевекю!
Малку л' ми е любнето безъ заби?“
Расърди се Марку Кралевекю,
Та гу вдигна и съсъ двяте раце,
Та гу пуби съ главата надолу.
Па му узе тешкото имане
И му узе любнето безъ заби.
Та утиде Марку Кралевекю,
Та утиде кутъ седемдесе жени;
На секоа даде по жълтица:
Коя гладна, ляба да си купи;
Коя гола, руба да си купи.
Та си стана Марку да си иде.
Майкя му го на порти чекала:
„Ой ле Марку, ой ле мили сину!
Идешъ ли си, Марку мили сину!“ . . . . .

56.

Филипъ Маджаринъ и Крали Марко.

Пуфали сѫ Филипъ юнакъ
Снощи вечъръ на седенки,
Узарана на клагенци
И придъ муми и придъ момци,
Придъ Маркови мили сестри,
Деветъ вили, съмувили:
„Кой и юнакъ кату мене?
Азъ съмъ юнакъ надъ юнаци,
Азъ съмъ навилъ и пубъдилъ
Сидимдисе башъ юнака;
Туку идинъ ми устана,
Туку идинъ, Марку юнакъ.
Негу жифъ ща да гу фана,
Да гу фана, робъ да стани,
Да ми мите равни двори,
Да ми гледа врано кончи,
Да ми шета на жената,
Да ми бави мѫжка рожба.
Де дочули деветъ вили,
Деветъ вили съмувили,
Чи утишле при брата си:
„Ой та тебе, братко Марко,
Чи чулъ ли си, разбралъ ли си?
Пуфали сѫ Филипъ юнакъ
Снощи вечъръ на седенки,
Узарана на клагенци
И придъ муми и придъ момци:

„Кой и юнакъ кату мене?
Азъ съмъ юнакъ надъ юнаци!
Азъ съмъ навилъ и пубъдилъ
Сидимдисе башъ юнака,
Туку идинъ ми й устанълъ,
Туку идинъ Марку юнакъ.
Негу жифъ ща да гу фана,
Да гу фана робъ да стани,
Да ми мите равни двори,
Да ми гледа врано кончи,
Да ми шета на жената,
Да ми гледа мѫжка рожба.
Каилъ ли си брате Марко,
Тъй да думатъ заратъ тебе?
Ния хеля не сме каилъ!“
Де и дучулъ Крали Марко,
Чи утиди въ теминъ яхъръ,
Чи сѫ чуди и сѫ маи,
Куе кончи да усидлай,
Да усидлай да въседни:
Да ли кончи вихрухотчи,
Или кончи бързухотчи,
Или кончи гъзибарчи!
Чи въседна гъзибарчи,
Въседна гу, припусна гу,
Чи приплува присъ бялъ Дунавъ,
Кату инна малка бара;
Чи утиди уфъ Маджарску
Да си фани Филипъ юнакъ.

57.

Крали Марко въ Угринска земя.

„Пиле кукувиче,
Ти кѫту кукувашъ
Лете покржй селу,
Зиме покржй мори,
Ни виде ли пиле,
Мое синѫ Маркѫ?“
Удговара пиле,
Пиле кукувиче:
„Ой та тебе мале,
Ти Маркувѫ мале!
И дѫ гу видимъ
Ни гу пузнавами;
Най сми гу ржзбрали
У Угринска земя,
Чи иде и пие
Съ угренски юнаци
И си бурба бори
И бялъ камъкъ мята.
Бурба сѫ бурили,
Марку ги надбори;
Камъкъ сѫ мятѫли
Марку ги надмятѫ.
Угренци му викѫтъ:
„Марко, сиракъ Марко!
Марко юстани ни,
Марко пристани ни,
Дѫ ти юддждеми
Мума югреница“.

Я Марку имъ дума:
„Югренци юнаци!
Ни ви устанвѫмъ,
Ни ви пристанвѫмъ;
Сига деветъ гудини
Мое старъ бѫщицѫ
Ф' черкува ни влизѫ,
Мене жифъ жилеетъ;
Мойтѫ старѫ майкѫ,
Сига деветъ гудини,
Чернѫ кѫрпа носи,
Мене жифъ жилее;
Мойте деветъ сестри,
Сега деветъ гудини,
Рѫсплетени ходетъ,
Присъ плетъ хоро гледѫтъ
Мене жифъ жилеетъ".

57.

Марко погубва Филипа Маджаринъ и освобождава 50 робинки.

Седна Марко с' макя да вечера
Суа леба и вино цървено,
Онъ вечера, она не вечера,
На се Марко подъ мустакъ осмихна.
Согледа го неговата макя,
На Маркоти потио говори:
„Що се Марко подъ мустакъ усмихна?
Далъ се смеешъ на суа вечера,
Илъ се смеешъ на вино цървено?
Далъ се смеешъ мене на староста,
Илъ се смеешъ любне на грозоча?
А Марко й потио говори:
„Такомъ Бога, моя стара мале!
Не се смеемъ тебе на староста,
Не се смеемъ любне на грозоча,
Не се смеемъ на суа вечера,
Ни се смеемъ на вино цървено,
Нелъ се смеемъ Филипъ Маджарину,
Де се фалилъ кодъ негово любне,
Де се фалилъ мене да погуби!
Дали мале тува да го чекамъ,
Или мале на домъ да му идемъ,
Да му идемъ у Маджарска земя?"
А макя му потио говори:
„Боле сину на домъ да му идешъ,
Негли сину тува да го чекашъ;
Я не мога кърви да ти гледамъ,
А то не ли жива да останемъ!"
Рано рани Марко вреденъ юнакъ,
И на макя потио говори:
„Стани мале рано одъ зарана,
Стани мале низъ меки душеки,

Да ми простишъ това благо млеко,
Що самъ цицалъ три години време,
Що самъ цицалъ това бело млеко!"
Та станала рано одъ зарана,
Та станала низъ меки душеки,
Та му прости това благо млеко:
„Просто да е, сину, благосовно,
Що си цицалъ това благо млеко,
Що си цицалъ три години време!"
На си ойде Марко добъръ юнакъ,
На си ойде низъ Будима града,
Та си ойде низъ бела Дунафа.
Тамъ затече педесе робинки,
Де си беля това бело платно,
А Марко имъ потио говори:
„Такомъ Бога, педесе робини!
Дека седи Филипъ Маджарина?"
Робини му потио говора:
„Такомъ Бога, непознатъ юначе!
Карай коня на десната страна,
Филипу са порти яко лични:
Порти му са съ чоа покриени,
Двори му са зъ главе оперени,
Околъ двори сребрени потпори!"
А Марко имъ потио говори:
„Такомъ Бога, педесе робини!
Да чио е това бело платно,
Що буате на мраморенъ камикъ,
Що буате со златни буалки?"
Робинки му потио говора:
„Такомъ Бога, непознатъ юначе!
Филипово е, пусто да остане:
Еве стана деветъ годинъ време,
Ка белиме Филипово платно;
Ни се бели пусто да остане,
Ни се бели, море, ни се дере!"
На Марко имъ потио говори:
„Юнакъ ли е Филиъ Маджарина?"
„Да юнакъ море, да не е ли?
Да юнакъ е, Богъ да го убие!
Да видишъ ли тоа мраморъ камикъ?
Односи го Филипъ, доноси го!"
Тогай рипна Марко вреденъ юнакъ:
Кога грабна тоа мраморъ камикъ,
На го фърли у бела Дунафа,
На робинки потио говори:
„Такомъ Бога, педесе робини!
Саберете това бело платно,

Нафърлете у бела Дунава,
Идете си, коя отъ дека сте;
Я че губимъ Филипъ Маджарина!“
Па си ойде Марко добъръ юнакъ.
Кара коня на десната страна,
Та си ойде Филипу на двори,
Та повика Марко добъръ юнакъ,
Та повикна Филипъ Маджарину:
„Я излѐзни Филипъ Маджарина,
Отвори ми твои бели порти!“
Не излезна́ Филипъ Маджарина,
Нелъ излезна́ Филипово любне
Отъ далекъ се любне засилило,
Па Маркоти потио говори:
„Назадъ, назадъ непознатъ юначе!
Че да дойде Филипъ Маджарина,
Че да дойде отъ ладна меана,
Че да дойде, па че те погуби!“
Разлюти се Марко добъръ юнакъ,
Ритна съ чизма, та порти отвори.
Кога грабна тая остра сабля,
Та погуби Филипово любне
Заби му се у скутъ посипаа,
Очи му са далекъ одлетела,
Далекъ, далекъ три конака место.
Тамъ погуби Филипово любне,
На место го море и остаи.
Па си ойде на ладна меана,
Па си ойде Филипа да тражи
И си найде Филипа юнака.
А Филипъ му потио говори:
„Ела, ела Марко добъръ юнакъ!
Я те тражимъ по небо, по земя,
Ти ми, юнакъ, самъ на нодзе дойде;
Айде Марко да се обяждаме
Кой че юнакъ, море, да излезне:
Да ти ли чешъ, Марко, или язе!“
Проговори Филипъ Маджарина:
„Я застани Марко на белега,
Да фърляме наши буйни копя!“
Па застана Марко на белега,
Па му фърли Филипъ Маджарина,
Та му фърли това буйно копе.
Това Марко, море, и не чуе.
Па застана Филипъ на белега,
Па му фърли Марко добъръ юнакъ,
Та му фърли това буйно копе.
На место го Марко и остаи.

Па си ойде Марко добъръ юнакъ,
Па си найде педесе робинки,
На робинки потио говори:
„Такомъ Бога педесе робини!
Соберете тие бели платна,
Нафърлете у бели Дунава,
Идете си, коя отъ дека сте,
Я погубихъ Филипово любне,
Я погубихъ Филипа юнака!“

58.

Марко, Секула и Кралъ Латинина.

Седитъ Марко на диванъ високи,
Му паднала книга на рамена.
Книга пеитъ, подъ мустакъ се смеитъ.
Го догледа млада Маркоица:
„Айти Марко, мое господине!
Що те тебе нужда дотерало,
Книга пеишъ, подъ мустакъ се смеишъ?“
И говоритъ Марко Кралевике:
„Айти тебе млада Маркоице!
Допущило краля Латинина:
Кральотъ иматъ една мила керка,
Ясъ си има една мила сина,
Мие да се оба сусватиме,
А два млади да се суземеетъ.
Айти тебе, млада Маркоице!
Ай влези си во шарена ода,
Да отключишъ шарена ковчега,
Да извадишъ рубо копринено,
Да променишъ Секула детето
И да сготвишъ до два бързи коня.“
И си стана млада Маркоица,
И си стана отъ диванъ високи,
И си влезе во шарена ода,
Си отключи шарена ковчега,
Си извади рубо копринено,
Си извади цървена калпага,
На калпага до три перя златни,
Го промена Секула детенце,
И извади до две бързи коня,
И явнее два добри юнака.
Дете греитъ, како летно сънце.
И 'одее тие що 'одее.
И догледа кральотъ отъ дивани.
Краль я викна своя мила керка,

Си я викна на диванъ високи
И я учитъ своя мила керка:
„Айти тебе, керко Ангелино!
Ай влези си во шарена одаа,
Да отключишъ шарена ковчега,
Изва'и си рубо девойкино,
Промени се, лепо наружи се,
Да излезишъ на витине порти
И ке доитъ Марко Кралевике.
Да се спущишъ, Марку конь да фатишъ,
Десна ржка нему да целивашъ
И пакъ страмна назадъ да се вратишъ,
А на дете поклонъ поклони се.“
Како ука кральотъ я научи,
Така ука керка му я фати.
И си пойде во шарена ода,
Си отключи шарена ковчега,
Си извади рубо девойкино,
Се промена, лепо се наружи,
Па излезе на витине порти.
Начасъ дойде Марко Кралевике.
Та се спущи, коньотъ му го фати,
Десна ржка на Марка целива
И пакъ назадъ срамна ми се врати,
А на дете поклонъ се поклони.
И причека кралю Латинина
И ги кладе на диванъ високи
И имъ пущи вино и ракия.
И гощаа дена за неделя.
И говоритъ Марко Кралевике:
„Айти тебе, краля Латинина!
Доста ядофме и доста пифме,
Доста пифме за радосъ голема,
Ай зготви ни керка Ангелина!“
И говоритъ краля Латинина:
„Айти тебе, Марко Кралевике!
Какъ ке ти дамъ керка Ангелина
Дуръ не сторитъ дете юнащина?
Ясъ си има црна арапина,
Що го държимъ во црна зандана,
Що го ранамъ за седумъ години:
Ке го извамъ црна арапина,
Да се боритъ Секула со него,
Да се боритъ съ тонка полоина.“
Се зачуди Марко Кралевике,
И пойде при своя бърза коня,
Го опитватъ своя стара коня.
Стара коня тога му говоритъ:

„Айти тебе, Марко Кралевике!
Да си земитъ Секула детенце,
Да си земитъ фружките ножина,
Да ги клаитъ во русото перче,
Да пресечетъ н' арапотъ чинтяни.“
Изваие црна арапина.
И си слезе Секула детенце
И си слезе во рамни двореи
И се удри со црна арапина,
Да се биетъ съ тонка полоина.
Що се бие три дни и три ноке,
Ни аранинъ, ни Секула надвитъ:
Отъ арапинъ црни кърви течатъ,
А Секула бели пени пущатъ.
На отзади дете ке загинитъ!
Припищие моми и невести
И тога ми коня примржало,
Конъ ми ржна, Секула му текна
И извади фружките ножина,
Му присече црните чинтяни.
И си падна црна арапина,
Го префати Секула детенце,
Го префати преку полоина,
Го закачи въ земи до пояса;
И истъргна тая остра сабя,
Му пресече тая црна глаа
И я качи на диванъ високи
И си седна на чесна търпеза.
Краль имъ тури вино и ракия,
Краль имъ тури три дни и три ноке.
Пакъ говоритъ Марко Кралевике:
„Доста не върти краля Латинина,
Ай зготви ни убаа нееста!“
Му говоритъ краля Латинина:
„Айти тебе, Марко Кралевике!
Дуръ не сторитъ друга юнащина,
Не ти даамъ керка Ангелина.
Ке нагорамъ една силна фурна,
Ке я гора три дни и три ноке,
После дете во фурна ке фърля,
Отукъ е му даамъ Ангелина.“
Марко стана отъ диванъ високи
И опитватъ своя стара коня.
И говоритъ нему стара коня:
„Ичъ за това да не берешъ гайле:
Да ме явнитъ Секула детенце
И со мени малу да поиграт,
Покрай фурна я ке се застоя,

Силна фурна я ке я угасна;
Я сумъ испилъ три студни кладенци.“
Како ука що ми го паучи,
Така ука Секула фатило.
Кога фурна ми я нагорие,
Тога явна таткоа си коня
Покрай фурна коня си поигра;
Коня фурна ми я угаснала.
Слезъ отъ коня, во фурна си влезе
И отъ фурна дете си излезе
И се качи на диванъ високи.
Пакъ краль тури вино и ракия,
Вино пиетъ три дни и три ноке.
И говоритъ Марко Кралевике:
„Айти тебе, краля Латинина,
Ай зготви ни убаа нееста!“
И говоритъ краля Латинина
„Дуръ не сторитъ дете треки унеръ,
Да препливатъ преку црно море;
Тамо иматъ злата яболщица,
Да ми скинитъ три златни яболка.
Така даамъ керка Ангелина.“
Стана тога Марко Кралевике,
Си отиде при своята коня
И му кажвитъ, кѫде ке оитъ дете.
И му велитъ негва стара коня:
„Да ме явнитъ Секула детенце,
Ясъ ке одамъ со дете до тамо.“
И го явна Секула детенце
И му стегна до деветъ колани
И се фърли н'она црно море.
И одее тие що одее,
Имъ излезе морскана ламия
И на коня пѫтотъ му пресрети.
Тога коня дете ми го учитъ:
„Ай земи си сабя потайница
Да пресечишъ коса на ламия.“
Си извади сабя потайница
И пресече на ламия коси
И излегва тие на краище.
Пѫтемъ найдое до три вити ора,
Ора беа сите самовилски.
Тога коня ука го учеше:
„Айти тебе, Секула детенце,
Данъ се пулишъ во три вити ора,
Ели нещо да имъ прогооришъ!“
И имъ сборветъ до три вити ора:
„Ела, ела незнаенъ делия!

Ела да се оро надиграме,
Ела каменъ да се надфърляме,
Ела пърстенъ да се надменвиме!“
А Секула не имъ отгоорвитъ.
Пойдое до злата яболшница.
Дете сакатъ три яболка да скинитъ,
Коня сака да ми я откорнитъ.
Я навали на десното рама
И отъ коренъ дете я откорна
И я зеде во десната рѫка.
И пакъ сливна въ она црно море.
И одее тие що одее,
Нигде кралотъ веке не 'и гледатъ,
А Марко низъ диванъ се разшетвитъ.
Кральотъ тури да ядетъ, да пиетъ,
Да пиетъ за Секулоа душа.
Уще речта не е дорекое,
Начасъ стигна Секула детенце.
Не ми викатъ, не клюкатъ на порти,
Тукъ се фърли надъ бела бедена
И си влезе во рамни дворои.
Я закачи злата яболшница,
Я закачи во рамни дворои
И се качи на диванъ високи.
Краль имъ тури вино и ракия
И имъ даде керка Ангелина,
Имъ тоари азно неброено.
И краль лепо ми 'и попратило.

59.

Марко Кралевичъ, Иве и дете Дукадинче.

Шета Марко по Пиринъ планина
И по него Иве, свой побратимъ.
Шетали сѫ по поле широко,
Минали сѫ презъ гора зелена,
Шетали сѫ презъ суи планини,
Пливали сѫ северни морета.
Настанали самовилски дервенъ;
Тамо Марка дремка одремало.
Тогай Марко на Иве говори:
„Ей фала ти, Иве, мой побратимъ!
Викни Иве съ твои ясни гласи,
Съ ясни гласи, съсъ юначко сърце;
Викни Иве, викни, та ми запей,
Ега би се дремка уринала,
Ега ми се сърце развесели!“

А Иве му тогай отказуе:
„Ей фала ти, Марко, мой побратимъ!
Азъ не смеемъ тука да запеемъ,
Че тука е самовилски дервенъ,
Че ни чуе Вида Баздарджийкя,
Че ни чуе изъ Пиринъ планина,
Че се слети отъ Пиринъ планина,
Че се слети съ тия остри стрелки
И че двама тука да гинеме“.
Отговаря Марко Кралевичинъ:
„Викни Иве, мой побратимъ веренъ!
Викни Иве, викни та си запей,
Ега би се дремка уринала;
Мене ми е Вида посестрима,
Не че смее кодъ нази да дойде“.
Иве го е верно послушало.
Викна Иве съ нему ясни гласи,
Съ ясни гласи, съсъ юначко сърце.
Ка запея презъ гора зелена,
Отъ гора е шума попадала,
Долища се съ гласи угърмеа
И сва се е гора уехтала.
Ка ги дочу Гюргя самовила
Скоро пойде до Пиринъ планина,
Па на Вида тогай казуваше:
„Ей фала ти, Видо Баздарджийке!
Два юнаци низъ дервене ода,
Юнаци си ни край, ни брой има;
Единъ пее низъ тесни клисури
Съ ясни гласи, съсъ юначко сърце;
По гора е шума попадала,
Долища се съ гласи угърмеа.
И сва се е гора уехтала“.
Тогай стана Вида Баздарджийкя;
Она язди сураго елена,
Що е еленъ, еленъ шестокрилецъ,
Зенгии ѝ зелени гущере,
Камджия ѝ одъ зелена смока,
Юзда ѝ е до две люти змии.
Като яхна сураго елена,
Та се слети изъ Перинъ планина,
Два юнаци на дервенъ пресретна.
Тогай везе до три остри стрелки,
Веднѫгъ фърля съ тия остри стрелки:
Съ една стрелка Иве ударила,
Съ една стрелка у глава го удри,
Съ друга стрелка у гърло го удри,
Съ третя стрелка у сърце го удри

И Иве е отъ коньо паднало.
И Марко се върло уплашило
И веднага назадъ побегнало.
Тежки сѫ го жалби нападнали,
Че загина Иве заратъ него,
Заратъ него, за негови думи.
Тежко, горко нему юнаството!
И веднѫга коня попитува:
„Ей фала ти, Шарко, добра коня,
Да виде ли Вида Баздарджийкя,
Да виде ли накѫде побегна?
Че я гонимъ, и я да погинемъ,
Я да гинемъ, я да я погубимъ,
Че загина мой побратимъ веренъ,
Че загина за моите думи“.
А Шарко му тогай отказуе:
„Ей фала ти, Марко чорбаджийо!
Вишъ ли, Марко, подъ видрото небо,
Де излитна Вида Баздарджийкя,
Де излитна съ сураго елена,
Де излитна подъ видрото небо?
Ей я Марко при яснио месецъ“.
Тогай Марко на коня говори:
Вала тебе, Шарко добра коньо!
Можъ ли, коньо, кодъ нея да литнемъ?
Ега би я на земи свалили,
Я да гинемъ, я да я погубимъ“.
Шарко коня на Марка говори:
„Ей фала ти, Марко Кралевичинъ!
Можемъ, Марко, кодъ нея да минемъ,
Нѫ извади твоя бела кърпа,
Та превържи твои црни очи;
Като литнемъ възъ видрото небо,
Секакви че ветри да ни сретна,
Бесни ветри и върли вирулки,
Може тебе светъ да се замае,
Може, Марко, отъ мене да паднешъ;
Я чемъ нея скоро да намеримъ“.
Извадилъ е Марко бела кърпа,
Превеза си тия црни очи.
Излитнаа возъ видрото небо.
Секакви ги ветри пресретнаа,
Бесни ветри и върли вирулки.
Отидоа кодъ яснийо месецъ,
Намерна Вида Баздарджийкя.
Като дигна Марко Кралевичинъ,
Като дигна тежка топузина
Да удари Вида Баздарджийкя,

И веднѫга Вида побегнала.
Ка я погна Марко Кралевичинъ,
Скоро бърже на земе паднала.
Шарко коня съ копита я стигна.
Търгна Марко сабля димиския
Да погуби Вида Баздарджийкя;
А Вида се верно примолила:
„Фала тебе, Марко Кралевичинъ!
Немой, Марко, мене да погубишъ,
Я не знаяхъ, Марко Кралевичинъ,
Че си тизе, Марко, мой побратимъ,
Та погубихъ Иве свой побратимъ.
Я чемъ сега Иве да сѫбудимъ,
Емъ че стане по боле юнака,
Боле юнакъ, що какво е било.
Да пойдеме презъ Пиринъ планина.
Тука има Магда Самовила,
Тука има Магдини градини,
Секакво е цвеке посеяла,
Отъ секакви болки цвеке има.
Че наберемъ цвеке самовилско,
Че да сваримъ цвеке самовилско,
Че запоемъ Иве, че окѫпемъ
И веднѫга Иве че да стане,
Емъ пò-боле юнакъ че да бѫде“.
Тогай стана Марко Кралевичинъ
И сасъ него Вида Баздарджийкя,
Та пойдоа презъ Пиринъ планина.
Намериа Магдини градини,
Набрали сѫ цвеке самовилско,
Та свариа цвеке самовилско,
Запоиа Иве, окѫпаа,
Стана Иве какво вакло ягне,
Боле че е като ка заспало
И по боле юнакъ па станало,
Та станало що какво е било.
И тогай се Марко зарадува,
Па на Вида тогай отказуе:
„Ей фала ти, Видо Баздарджийке,
Баздарджийке, моя посестримо!
Ай д'идеме у моите двори,
Три недели зияветъ че правимъ,
Че саживи мой побратимъ веренъ“.
Отидоа на Прилепа града,
Отидоа у негови двори.
Три недели зияветъ правиа,
Та са пили вино тройоготско
И са пили той препекъ ракия;

Манжа имъ е крави яловици.
Тогай Марко на Вида говори:
„Фала тебе, Видо Баздарджийке,
Баздарджийке, моя посестримо!
Като ходишъ по Пиринъ планина,
Че тизе си върла самовила,
Че тизе си сичко преодила,
Одила си по води и гори;
Да ли има пò-юнакъ отъ мене?“
Отговаря Вида Баздаржийкя:
„Фала тебе, Марко Кралевичинъ!
И ти ли си юнакъ надъ юнаци?
Да ютидешъ въвъ Дукана града,
Тамо има дете Дукадинче,
Емъ е дете на седъмъ години,
Седъмъ пѫти пò-юнакъ отъ тебе“.
Тогай Марко на Вида говори:
„Фала тебе, Видо Баздарджийке!
За колко че време да ойдиме?“
А Вида му тогай казуваше:
То е, Марко, млогу на далеко!
Какво карашъ коня, така бива:
Можъ да одишъ три недели време;
Ако ли си коня попритегнешъ,
Че отидешъ за три дена време.“
Тогай Марко на Вида говори:
„Фала тебе, Видо Баздарджийке!
Те станахме трима побратима,
Ха д'идеме у Дукана града,
Да ванеме дете Дукадинче,
И съ него чемъ побратимъ да бѫдемъ,
Що какво сме и двата юнаци“.
Ка ойдоа край Дукана града,
Тогай Марко се чудомъ чудеше,
Да какво че дете да излъже,
Да излъже, дете да погуби.
Отишле сѫ у Дукана града,
Край Дукана камене калдърме,
Стретъ чаршии порти позлатени,
А въ дворове кули направени,
А на кули дете Дукадинче,
И при него Богданъ добъръ юнакъ.
Ка видоа Марко Кралевике,
Скоро, бърже порти отвориа
И съсъ слава Марка посрешнаа.
Окнаа го на високи чардакъ,
Та седели три дни и три нощи,
Се сѫ пили вино и ракия.

Тогай Марко тихомъ отговара:
„Фала тебе, дете Дукадинче!
Те ние сме трима *побратиме,*
Че одиме по пусти пустии,
Че одиме по сухи планини,
Че одиме три недели време
Тамо нема вода за пиенье;
Който може за вода да трае,
Той салъ може съ назе да отива“.
А дете му тогай отказуе:
„Че да траемъ шесь недели време,
А то не ли три недели време“.
Тогай се е Марко расѫрдило,
Па на дете тогай отговара:
„Хайде, хайде дете Дукадинче!
Като идешъ съ мене, свой побратимъ,
Само дете ти да се не боишъ“.
Тогай пошли троица юнаци.
Много време злини преминали,
Пливали сѫ северни морета,
Одили сѫ по пусти пустии;
Дето човекъ не е преминувалъ,
И тамо сѫ юнаци минали,
Нема нищо юнаци да сретне.
Туку върви дете нанапреде,
Та играе копче тригодично.
Одъ нищо се дете не бояло.
И Марко си оди на сърдито.
Салъ се чуди Марко Кралевичинъ,
Да какво че дете да погуби,
Че е дете пò-юнакъ отъ него
Дека мине, пò-юнакъ отъ него[1]).
Преминали презъ суи планини,
Ходили сѫ три дни и три нощи,
Тамо нема вода за пиене.
Тамо вода никой не са пили,
Салъ е Марко за вода ожеднело,
А дете се за вода не сеща.
Самъ си Марко дума продумало:
„Ей дружина, верни и зговорни!
Тука има потаенъ кладенецъ,
Ха да идемъ вода да пиеме“.
А дете му тогай отказуе:
„Още нема три недели време,
Я съмъ думалъ шесь недели време!“
И Марко се па тогай расѫрди

[1]) Въ ориг. „Дека мине *се е* по юнакъ отъ него“.

Па се чуди Марко, що да чини.
Марко коню пословечки дума:
„Ей фала ти, Шарко, добра коня!
Стана време, три недели време,
Ка одиме съ дете Дукадинче,
Нигде нема дете да ми падне;
Какво, коньо, дете да погубимъ?
Раскриви се съ четирите подзе,
Па остани коню наназаде,
Нека дете нанапредъ излезне,
Та ега би дете погубили“.
Послуша го Шарко добра коня,
Разкриви се съ четирите подзе.
Останалъ е Марко на назаде,
Изминало дете на напреде.
Ка разигра Марко Шарко коня,
Ка отклони сабля димиския;
Като махна Марко Кралевичинъ,
Та пресече дете Дукадинче,
Пресече го половината.
Това дете хичъ и не усети.
Тогай се е Марко уплашило,
Та на дете тогай отговара:
„Фала тебе, дете Дукадинче!
Да[1]) пустнеме наши добри коне,
Да видиме чия е пò-бърза“.
А дете му тогай отговори:
„Фала тебе, Марко Кралевичи!
Да нещо ме сърце прегризуе.“
И Марко му тогай отказуе:
„Фала тебе, дете Дукадинче!
Те одихме по пусти пустии,
Одили сме снегове, ледове,
И тамъ пихме вода снежавица,
Одъ нея те сърце прегризуе;
Ха пущаме наши добри коне,
Сасъ коне че да се разгрееме“.
Разиграа нихни добри коне.
Тогай Марко на Шарка думаше:
„Бегай, Шарко, до колко си можешъ,
Я погубихъ дете Дукадинче“.
И дете си отъ коня паднало
И на Марка тогай продумало:
„Богъ те убилъ, Марко Кралевичи!
Я да знаехъ, Марко Кралевичи,
Че тизека мене да погубишъ,

[1]) Въ ориг.: *Л*.

Я чехъ тебе з'душа да уморимъ;
Проклетъ да си Марко Кралевичи!
Отъ тебека нигде гробъ да нема,
И Богъ, Марко, да те не приема,
Салъ да умрешъ и да те не зная;
Отъ тебека нигде гробъ да нема,
Ни отъ тебе, ни отъ Шарко коня,
Да не зная, дека че да умрешъ!"

60.

Димни Марко и турчинъ войвода.

Излеголъ е димни Марко
Шедба да ми се прошетатъ
Съ първа любовь Ангелина
Низъ тая гора зелена,
Низъ тая Перинъ планина.
Тамъ, дека си шедба шеташе,
Тешка го дремка фанала,
Тешка дремка на очите,
Тешка тѫга на сърцето.
Тогай веле н' Ангелина:
„Ангелино, първа любовь!
Слушай теби що ке речамъ:
Тешка ме дремка фанала,
Тешка дремка на очите,
Тешка тѫга на сърцето;
Да ми викнишъ една песна,
Речовита гласовита,
Гласовита въ сино небе,
Речовита по сѫ земя,
Мене дремка да помини,
Тешка тѫга да размини"
Она веле и говоре:
„Варай Марко стопанине!
Тува песна не се пее
Тува си е лошо место:
Тукъ шета турчинъ войвода,
Сосъ триста души сеймени,
Моиотъ първи душманинъ".
Тогай веле димни Марко:
„Ангелино, първа любовь!
Нимъ се грижи ти за мене,
Извикни си, запеи си!"
И она го послушала.
Извикнала една песна,
Речовита, гласовита,
Гласовита въ сино небе,
Речовита по сѫ земя.
Нелъ си дочу войводата;
Тогай веле на дружина:
„Гласове се Ангелини!"
Та станаха, се свалиха,
Се свалиха отъ гората,
Па фатиха димни Марко,
Во железо г' оковаха;
Искараха остра сабя,
Да му сечатъ руса глава.
Тогай веле Ангелина,
Ангелина църноока:
„Варай, варай ти войводо,
Мои първи ти любене!
Ти се молямъ, да ми дадешъ,
Да ми дадешъ остра сабя,
Да погубимъ сама него,
Да му сечамъ руса глава"
Излъже се войводата
И даде ѝ остра сабя.
Та намахна и пресече
Дребенъ синджиръ отъ рѫцето,
Па му даде остра сабя.
Ка си стана димни Марко,
Се развърте лево, десно,
Си пресече сеймените;
Останалъ самъ войводата.
Го фатиха, му одсечеха
Бели рѫце отъ лактите,
Бели нодзе отъ колена,
Му извъртеха църни очи,
Г' оставиха на бели чешми.
Кой одъ тамъ ми помине
За Бога нему да даде.

61.

Марко и дѣте Дукадинче.

Седналъ Марко съ майка да вечератъ,
Надъ него е дзвезда вечерница,
И е воритъ Марко Кралевике:
„А е гиди дзвездо вечерницо!
Ти ми стоишъ мошне на високо,
Тебе нещо я ке те опитамъ,
Ти се молямъ прао да ми кажишъ:
Али негде имашъ догледано
Да се найдитъ по́-юнакъ отъ мене?"
И му зборвитъ дзвезда вечерница:
„Айте тебе, Марко Кралевике!
Ако сакашъ право да ти кажамъ.
Да си зеишъ твоя бърза коня,
Та да пойдишъ земя Дукадинска,
Тамо иматъ дете Дукадинче;
Дете иматъ до седумъ години,
Седумъ пѫти по́-юнакъ отъ тебе".
Тога Марко ми се насмеало.
И му велитъ негова стара майка:
„Що се смеишъ мои мили синко?
Алъ се смеишъ со моята старость
Алъ се смеишъ со твоя нееста,
Алъ се смеишъ со твоето дете?"
Тога велитъ Марко Кралевике:
„Не гибай ме, майко, що се смеамъ,
Пѫть си имамъ сега ясъ да одамъ,
Я ке одамъ земя Дукадинска.
Тукъ извади моя бърза коня".
Тога явна негва бърза коня."
Първи петли дури пропеали,
Църно море Марко го препливалъ;
Дури ми се зора обзорила,
Ми излезе край бели друмои.
Тамо найде три млади орачи
И имъ рече Марко Кралевике:
„Добро утро три млади орачи!
Ке в' опитамъ, да не ме мамите:
Кѫде седитъ дете Дукадинче,
Що ми било отъ седумъ години?"
Му рекоа три млади орачи:
„Айти тебе, незнаена дельо!
Сами му се куки познаваетъ:
Стреи му се бисеръ поднизани,
А бедени отъ жълта дукада,
Вити порти му се челикои,

А диредзи му се мраморлии“.
Пойде Марко на негои порти,
Едножъ клюквитъ, а два пѫти виквитъ:
„А излези дете Дукадинче!
Да те видамъ, ти що дете ми си,
Да ти видамъ твоя юнащина“.
Ми излезе дете Дукадинче
И му рече дете Дукадинче:
„Айти тебе, незнаена дѣльо!
Адетъ немамъ во нашата земя
Приятели на пѫть да причеква,
Току ела дома да седниме,
Да ядиме, малу да пиеме,
Оту после да се обидиме“.
Ми отиде Марко Кралевике.
Яли, пили три дни и три ноке,
Си станае на чатвртиотъ день,
Отидое въ она равно поле.
Тога рече Марко Кралевике:
„Айде сега каменъ да фърляме,
Да видиме паша юнащина,
Кой ке бидитъ юнакъ надъ юнака“.
Зеде Марко каменъ да си фърлятъ,
Малу каменъ що ми подфърлило,
Го фърлило токмо три саати;
Го барае каменъ, го найдое.
Си подфърли дете Дукадинче,
Малу каменъ що ми подфърлило,
Го барае три дни и три ноке,
Нигде каменъ не си го найдое.
Се налюти Марко Кралевике
И му рече на дете малоо:
„Айде сега да се обидиме,
Съ остри саби, со бързего коня.“
Се измами дете Дукадинче,
Та си зеде своя бърза коня,
Колку фати коня да подиграть,
Му се спущи Марко Кралевике,
Го пресече преку полоина.
Уще дете не ми е узнало
И ми рече дете Дукадинче:
„Айти тебе, незнаена дельо!
Нещо мене сърце ме наболвитъ.“
И му рече Марко Кралевике:
„А егиди дете малечкоо!
Кога сумъ билъ како тебе дете,
Много пѫти сърце ме болило,
Мали деца така болитъ сърце;

Току стегни твоя бърза коня,
Та да си се едношъ обидиме“.
Колку дете, коня си постегна,
Се разлюти, коня се разигра,
Падна дете, два трупа се стори.
Па се спущи Марко Кралевике,
Му е зеде негва добра глаа,
Си отиде при седумъ кралеи,
Имъ я каза глаа отъ детето,
Защ' имаше много юнащина,
Седумъ пѫти по-юнакъ отъ Марка.
Му рекое седумте кралеи:
„Богъ те убилъ, Марко Кралевике!
Що кайдиса н' ова лудо дете,
И гробнина да ти се не знаитъ“.

62.

Марко Кралевиче и дѣте Голомѣше.

Засакалъ е Марко да се жени,
Па попиталъ неговата макя:
„Леле варай моя стара мале!
Язе сакамъ мома да си земамъ,
Мома сакамъ отъ Солуна града,
Мома сакамъ, мома спроти мене;
И кумъ имамъ и старокя имамъ,
Салъ си немамъ премладо деверче.“
А макя му тиомъ отговара:
„Море Марко, море мили сину,
И това ли ука да те учимъ!
Кога пойдешъ отъ твоите двори,
Да си идешъ по поле широко,
Кого сретнешъ, яли кого стигнешъ,
Него земи премладо деверче.“
Па си стана Марко Кралевиче,
Та излезе нисъ шарени порти,
Нисъ шарени, нисъ чемширни порти,
Па си пойде нисъ поле широко,
Та достигна до Белото море.
Кога заздре Марко Кралевиче,
Па си виде Марко Кралевиче,
Па си виде дете Голомеше,
Дека игра съсъ ситни песоци,
Съсъ песоци, съсъ дребно камене.
Проговара Кралевиче Марко:
„Помага Богъ дете Голомеше!“
Отговара дете Голомеше:
„Далъ Богъ добро Марко Кралевиче!“

Проговара Марко Кралевиче:
„Леле варай дете Голомеше,
Язе сакамъ тизе да ми станешъ,
Да ми станешъ премладо деверче.“
Проговара дете Голомеше:
„Я си мини Марко Кралевиче,
Та си иди накъде си пошелъ,
Съсъ мене си шега не подбивай,
Зеремъ ако земемъ мало каменче,
Да те удримъ по русата глава,
Че испаднатъ твои цръни очи!“
Па продума Марко добъръ юнакъ:
„Фала тебе, дете Голомеше!
Клънемъ ти се у четири пости,
Клънемъ ти се и преклинамъ,
А най-вече у велики пости,
Оти съ тебе я шега не праимъ,
Я на тебе одистина зборувамъ.“
Па си стана дете Голомеше,
Та пойдоа съ Марко добъръ юнакъ,
Та ойдоа на Маркови двори.
Ка ойдоа на Маркови двори,
Засакало Дете-Голомеше,
Засакало руо сироти него.
Засакало лека боздугана,
Дето тегне триста деветъ ока.
Па си стана дете Голомеше,
Та улезна у ладне яхре,
Да избира коня сироти него:
Пръва коня ванало за опашка,
Пръва коня презглава превръли;
Фтора коня презглава превръли,
Трекя коня презглава преметна,
А четвръта ичъ се не подава.
Па си рече дете Голомеше:
„Тая коня коня сироти мене!“
Па улезна у зимници ладни,
Да избира лека боздугана.
Избрало е лека боздугана,
Дето тегне триста деветъ ока.
Наканилъ е Марко добъръ юнакъ,
Наканилъ е китени сватове,
Довелъ ми е до деветъ тушана,
Па пойдоа у Солуна града,
Да доведа гиздава девойкя.
Ка ойдоа у Солуна града,
Срешнала ги момината майкя.
Си сватове дарба е дарила,

Даръ дарила дете Голомеше,
Даръ го дари съ Маркова девойкя,
Да я пази отъ зло по планина.
Па пойдоа низъ момини двори,
Да си ида на Маркови двори,
Та минаа пресъ поле широко,
Улезнаа у гора зелена,
У зелена, у тесни клисури.
Кога бея у сретъ у гората,
Насреща имъ сила арапина:
„Е виека, китени сватове!
Оставяйте дари, що везехте,
Що везехте отъ момина майкя,
Яли сите сега че гинете,
На сичките глави че уземемъ
И отъ глави кули че да праимъ.“
Сви сватове дари подавая,
Ретъ си дойде до младо деверче.
Па му дума сила арапина:
„Ей тизека, дете Голомеше!
Давай дари, що си ги везело,
И остави солунка девойкя!“
Отговара дете Голомеше:
„Надзадъ, надзадъ сила арапина!
Мене даръ е солунка девойка;
Глава давамъ, девойкя не давамъ!“
Сви сватове редомъ побегная,
Салъ остана сила арапина
Съсъ това ми дете Голомеше,
Двамината битка да се бия.
Па подигна дете Голомеше,
Па подигна лека боздугана,
Дето тегне триста деветъ ока,
Та удари сила арапина,
Удари го у слепите очи.
Отговара сила арапина:
„Вала тебе, дете Голомеше!
Удари ме тизе още еднъшъ,
Да познаемъ дека си билъ юнакъ.“
Отговара дете Голомеше:
„Леле варай сила арапина!
Мене майкя еднъшъ е раждала
И язека по еднъшъ се удримъ.“
Тогай юнакъ съ душа се раздели.
Па си събра дете Голомеше
Све имане на сила арапа,
Натовари го на деветъ мъски,
Па си пойде дете Голомеше

И съсъ него солунка девойкя,
Та ойдоа на Маркови порти.
Марку порти подъ ключи затворени.
Разлюти се дете Голомеше,
Та прескокна презъ аршинъ дуваре,
Па отвори Марковите порти,
Да улезе солунка девойкя
И съсъ нея на арапа руба,
На арапа руба деветъ мъски.
Стовари си дете Голомеше,
Стовари си деветъ мъски руба.
Па си събра китени сватове.
Сви сватове редомъ си нареди,
Па накара Марко, да ги служи,
Да ги служи съ най-малката чаша,
Дето збира деветъ ока вино.
Редомъ реди Марко Кралевиче,
Редомъ реди сватове послужи.
Отговара дете Голомеше:
„Постой сега Марко Кралевиче,
Чекай сега, па я да ги служимъ,
Да ги служимъ съ лека боздугана,
Да ги питамъ, дека имъ са дари
И дека е солунка девойкя.“
Тогай дигна лека боздугана,
Редомъ реди китени сватове,
Сви сватове съсъ душа раздели,
Салъ остави Марко Кралевиче
И съсъ него солунка девойкя.

63.

Дѣте Татуличе и вуйчо му Марко.

Прочуло се дете Татуличе,
Прочуло се на Демиръ-Капия,
Де запрело друми и клисури,
Та не дава пиле да пролети,
А то не ли юнакъ да замине.
Еве стана деветъ годинъ време,
Како не е юнакъ заминало.
Равни друми пелинъ порасnaa,
Изъ пелино пилци изведоа.
Дочулъ е го Марко Кралевико.
Марко му е своя па роднина,
Дете му е свое сестриняче.
Ногу се е дете пофалило,
Де е било отъ уйкя по-юнакъ!
Па се чуди Марко и се дзвери,
Како д' иде, како да го види,
Дека си е юнакъ надъ юнаци.
Прилечи се Марко Кралевико,
Станало е гола дервишина,
Уяхналъ е тая добра коня.
Нима узда, нима па углавникъ,
Съ боси нодзе коня по друмъ кара,
Право иде на Демиръ-капия.
Отъ далекъ го дете согледало,
Па си дете дума продумало:
„Леле Боже, леле мили Боже!
Еве стана деветъ годинъ време,
Како седимъ на Демиръ-капия,
Како чувамъ се пуста Демира,
Та не дадохъ пиле да пролети,
А то не ли юнакь да замине,
Каковъ се е на юнакъ нaело,
Та ми иде право на Демира?“
Па си зема негово оруже,
Запаса си тая остра сабля,
Заметна си лека топузина,
Топузина седъмдесе ока,
Уяхна си тая враня коня,
Че да среща гола дервишина.
Оно не е гола дервишина,
Нело ми е Марко Кралевико,
Ама си го дете не познава.
Отъ далекъ си дете продумало:
„Надзатъ, надзатъ гола дервишино!
Богъ те бие, ти че да погинешъ,
Я да седимъ деветъ годинъ време,
Да си чувамъ се Демиръ-капия,
Та не давамъ пиле да пролети,
А то не ли юнакъ да замине.
Равни друми пелинъ ураснаа!“
Я що беше гола дервишина,
Абаръ нема по равни друмове,
Право иде на Демиръ-капия.
А що беше дете Татуличе,
Фърлило е съ лека топузина,
Да повърне гола дервишина,
Дервишинъ го з' гради посретнало,
Та му топузъ далекъ отпращало,
Далекъ, далекъ у гора зелена.
Па извади Дете-Татуличе,
Па извади тая остра сабля,
Та я върти на равни друмове,
Да си запре гола дервишина.

А що беше гола дервишина,
Пружи рака, та му сабля кѫсна,
Па я фърли у гора зелена.
Тогай се е дете уплашило,
Де си нема никакво оруже,
Нема вече, сасъ що да се брани.
Па земало отъ коня зобница,
Върти, върти дервишинъ да върне.
А що беше гола дервишина,
Наклещи си тия остри зуби,
Та му кѫсна отъ коньо зобница.
Тогай се е дете уплашило,
Та побегна по равни друмове,
Та си бега до три дена време.
А що ми е гола дервишина,
Се си гони, та по него иде,
Вечемъ нема, кѫде да си бега.
Приблизилъ е до Белото море,
Че да рипа въ море да се дави.
Или му е Марко на роднина,
Малко е го назадъ пролабило,
Та ми се е дете повърнало.
Па ойдоа у Окшама града,
Та си се е Марко променило,
Облекълъ е неговото руо,
Заметналъ си юначко оруже,
Па завърте изъ десни сокака.
Намери си дете Татуличе.
Па му дете вели, та говори:
„Леле юке, Марко Кралевико!
Одъ де дойде, та те тува видохъ?“
Па ойдоа у ладни меани,
Собрали се до седъмъ юнака,
Наточили вино тройоготско:
Они пия, а дете имъ служи,
Салте служи, а вино не пие.
Тогай Марко го е согледало:
„А бре дете, дете Татуличе,
Татуличе, мое сестриняче!
Оти служишъ, а вино не піешъ?“
Тогай му е дете продумало:
„Леле юке, Марко Кралевико!
Язе съмъ си, юке, уплашено,
Уплаши ме гола дервишина.
Еве стана деветъ годинъ време,
Ка си чувамъ се Демиръ-капия,
Ка не дадохъ пиле да пролети,
А то не ли юнакъ да замине;

Сега ме е, юке, уплашило,
Уплаши ме гола дервишина.
Еве стана до три дена време,
Се ме гони по равни друмове,
Прикара ме до Белото море.
Да н' беше се, юке, повърнала
И язе чехъ у море да рипнемъ!“
Тогай му е Марко продумало:
„Леле дете, мое сестриняче!
Пивни вино дете, небой ми се,
Това било своя ти роднина,
Та не те е у море удавилъ,
Да познаешъ Маркоте, юка ти!
Да ми седишъ на Демиръ-капия,
Да ми седишъ, а да се не фалишъ,
Дека ми си по-юнакъ отъ мене.“
Я дете му тиомъ отговара:
„Леле юке, Марко Кралевико!
Ко ти Бога, ти ли си ми било?
Рипна дете та си го прегърна,
Цалива го между двете очи:
„Честито ти, юке, юнаството!“

64.

Тимишаринъ Гюро, Марко Кралевичъ, дѣте Голомѣше и Арапинъ.

Шедба шета Тимишаринъ Гюро,
Шедба шета, та прилика тражи,
Саде оди, саде обиоди,
Конь у рака, сивъ соколъ на рака.
Се обиде редомъ по земята,
Одъ истока дори до запада,
Нигде нема девойкя да найде,
Да си найде на лице прилика
И на майка той верна отмена
И на баща той верна роднина.
Кога ойде града Сълнчамена,
Тамо найде за себе прилика,
Тамо найде за майкя отмена,
Тамо найде за баща роднина.
Утъкмилъ е гиздава девойкя.
Кума куми Маркоте юнака,
По-старъ деверъ Янкула войвода,
Алъ си нема премладо деверче.
Проговори Тимишаринъ Гюро:
„Фала тебе, моя стара мале!

Одалеко девойка утъкмихъ,
Одалеко града Сълнчамена,
Кума кумихъ Маркоте юнака,
По́-старъ деверъ Якула войвода,
Па си немамъ премладо деверче.“
Проговори нему стара майкя:
„Фала тебе, Гюро, мили синко!
И това ли, синко, да те учимъ?
Я омеси той бела погача,
Па наточи той препекъ ракия,
Па ги турни у свилни дисаги,
Па си справи твоя добра коня,
Па си яхни твоя добра коня,
Та си нойди по равни друмове:
Кой те сретне, побратимъ го вани,
Да ти бѫде премладо деверче;
Кой те сретне и па кой те стигне,
Тизе него побратимъ да ванешъ“.
И Гюро е майкя послушало.
Та омеси той бела погача
И наточи той препекъ ракия
И си справи нему добра коня,
Па уяхна нему добра коня,
Та си пойде по равни друмове.
Нема нигде никого да сретне,
Ни да сретне, ни па да си стигне.
Кога ойде на край Бело море,
На край море у бела песока,
Дека лежи дете Голомеше,
Дека лежи у бела песока,
Дека лежи голо голишаво.
Проговори Тимишаринъ Гюро:
„Богъ помага млади побратиме!“
Одговара дете Голомеше:
„Далъ Богъ добро, незнайни делийо!“
Проговори Тимишаринъ Гюро:
„Фала тебе, млади побратиме!
Хайде стани низъ бела песока,
Тебе найдохъ, побратимъ че си ми,
Сѫ се женимъ, деверъ че ми бѫдешъ.“
Проговори дете Голомеше:
„Богъ те било, незнана делийо!
Ти ли съ мене шега че си биешъ?
Хайде върви накѫде си пошелъ;
Ако земемъ тоя дребенъ камикъ,
Че те удримъ у русата глава,
Че искарамъ твои църни очи.“
Проговори Тимишаринъ Гюро:

„Фала тебе, млади побратиме!
Я съсъ тебе шега си не биемъ,
Язе тебе за истина думамъ:
Ако нечешъ вера да ми ванешъ,
Че се кълнемъ у дни, у години;
Ако нечешъ вера да ми ванешъ,
Че се кълнемъ у велики пости,
Що постиме до седъмъ недели,
Та постиме за день за великденъ,
И у пости язи че се кълнемъ.“
Тогай се е за вера ванало,
Тогай стана дете Голомеше,
Излезналъ е низъ бела песока.
Соблекълъ е Темишаринъ Гюро
Соблекълъ е гуня кубелия
Та облече дете Голомеше.
Заведе го на свои дворове,
Одведе го у ладни одаи;
У одаи шарени ковчедзи,
У ковчедзи тия златни дреи.
Па отвори Темишаринъ Гюро,
Па отвори шарени ковчедзи,
Та извади тия златни дреи;
Па говори Темишаринъ Гюро:
„Вала тебе, млади побратиме,
Избирай си дреи спроти тебе.“
Избрало е дете Големеше,
Избрало е тия златни дреи.
Та облече тия златни дреи,
Та излезе на високи чардакъ. [1])
Проговори Тимишаринъ Гюро:
„Фала тебе, млади побратиме!
Редома се сабли накачени,
Избирай си сабля спороти тебе.“
И онъ избра сабля спроти него,
Дълга сабя шеснаесетъ педи,
А у ширинъ до четири педи.
Па я везе дете Голомеше,

[1]) Редътъ на стиховетѣ въ пасажа между стихъ 98 и 116 отъ оригинала е побърканъ:

99 *Па говори Тимишаринъ Гюро:* Проговори Тимишарин Гюро:
100 *„Редома са сабли накачени.“* — Фала тебе, млади побратиме,
Проговори Тимишаринъ Гюро: 110 Ела на двор на равни дворове
— Фала тебе, млади побратиме, Да изберешъ лека боздугана.
Избирай си сабля спроти тебе. Избрало е лека боздугана,
И он избра сабля спроти него, Лек боздуган сто и шесдесе ока,
105 Дълга сабля шеснаесет педи, *Па я везе Дете-Голомеше,*
А у ширин до четири педи. 115 *Заметна си лека боздугана*
Забръмчи си сабля димиския. 116 Па му дума Тимишарин Гюро: и пр.

Освѣнъ това стихътъ 99 отъ оригинала не е нуженъ, защото се повтаря.

Забръмчи си сабля димиския.
Проговори Тимишаринъ Гюро:
„Фала тебе, млади побратиме!
Ела на дворъ у равни дворове
Да изберешъ лека боздугана.“
Избрало е лека боздугана,
Лекъ е било сто и шейсе ока.
Заметна си лека буздугана.
Па му дума Тимишаринъ Гюро:
„Фала тебе, млади побратиме!
А д'идиме у ладне яхѫре,
Да изберешъ коня сироти тебе“.
Ка улезна дете Голомеше,
Ка улезна у хладне яхѫре,
Па зареди редомъ по коньове,
Коя коня за опашка ване,
Се коньове низъ врати изфърли.
Редъ е дошло до Гюрова коня.
Кога вана коня за опашка,
Коня тегли назадъ да повърне,
А коня се назадъ не повраща;
До колене у земи ущуца,
А коня се назадъ не повраща.
Избралъ си е Гюровата коня.
Оружа го и па оседла го,
Па си яхна Гюровата коня.
Итра била Гюровата коня,
Да коня е уйлия, кютлия,
Три пѫти е у бой улазило,
Три пѫти се съ арапе било;
Та се коня на чаркове върти.
Ка си яхна тая добра коня,
Ка го яхна дете Голомеше,
Па се збраа китени сватове,
Па пойдоа по равни друмове.
Ка си пойде дете Голомеше,
Ка си пойде съ китени сватове,
Па си личи у китени свати,
Като кьосемъ у големо стадо.
Ка минаа презъ поле широко,
Настанаа у тесни клисури,
У клисури, у гори зелени,
Излезналъ е църна арапина,
Арапина страшна халетина:
Устата му като мали врата,
Очите му два малки пенджери,
Нозете му солунски диреци,
Ръцете му като два диреци.

Пресретналъ е китени сватове,
Пресретналъ ги, на сватове дума:
„Фала вие, китени сватове,
Айде вие сега си минете,
Сега нечемъ нищо да ви чинемъ.
Ка се вие отѫдъ повърнете,
Що земете дари отъ девойкя,
Се чемъ дари язи да си земемъ
И че земемъ гиздава девойкя.“
Никой смея дума да продума,
Проговори дете Голомеше:
„Богъ те било църна арапино,
Арапино, страшно халетино!
Секи си се отъ тебека бои,
А язи се отъ тебе не боимъ,
Я не чуемъ, ти това що думашъ;
По еднъжъ е майкя ни раждала
И по еднъжъ намъ че смърть да бѫде,
Кому вече Господъ че помогне.“
Заминаа китени сватове,
Отидоа на момини двори.
Излезнала момината майкя
Сви сватове дари одарила,
На Маркоте копье костеново,
На Янкула отъ злато кошуля:
На деверче нищо даръ не даде.
Па говори момината майкя:
„Фала тебе, премладо деверче!
Тебе нечемъ нищо даръ да дадемъ,
Тебе даримъ гиздава девойкя,
Да я чувашъ отъ зло по пѫтища.“
Ка пойдоа китени сватове,
Ка пойдоа по равни друмове,
Поведоа гиздава девойкя.
Ка минаа презъ поле широко,
Настанаа у тесни клисури,
У клисури, у гори зелени.
Богъ да бие църна арапина,
Товарилъ е петнаесе мѫски,
Товарилъ е той тежко имане,
Па си седи подъ зеленъ чадъра.
Ка дойдоа китени сватове,
Ка дойдоа у тесна клисура,
Богъ да бие църна арапина,
Уяхналъ е коня вирогона,
Па претече китени сватове,
Па ги запре у тесни клисури.
Проговори църна арапина:

„Чуете ли китени сватове!
Давайте си даръ, що са ви дали;
Ако духнемъ, ветъръ че ви носи,
Ако плюнемъ, порой че ви носи,
Да ви ядемъ, една ломка нема,
Давайте си даръ, що са ви дали,
Сите сега че си погинете.“
Сви сватове дари са си дали;
Марко даде копье костеново,
Янкулъ даде отъ злато кошуля.
Па бегаа китени сватове,
Се бегаа единъ не остана;
Салъ остана премладо деверче
И при него гиздава девойкя.
Проговори црна арапина:
„Фала тебе, премладо деверче!
Давай, каже, даръ, що са ти дали“.
Проговори премладо деверче:
„Богъ те било црно арапино!
Я не чуемъ, ти това що думашъ.
Мене не са нищо даръ дарили,
Дариа ме гиздава девойкя,
Да я чувамъ отъ зло по пѫтища.
Глава давамъ, девойкя не давамъ.“
Проговори црна арапина:
„Фала тебе, премладо деверче!
Давай, каже, гиздава девойкя:
Да те духнемъ, ветъръ че те носи,
Да те плюнемъ, вода че те носи,
Да те ядемъ, една ломка нема.“
Проговори дете Големеше:
„Богъ те било, црна арапино!
По еднѣжъ е майка ни раждала,
По еднѣжъ че намъ смъртъ да си бѫде.
Кому вече Господъ че помогне.
Я не чуемъ, ти това що думашъ;
Я ми стани на юначко место,
Че да вързямъ лека бсздугана,
Да си видимъ, що юнашство имашъ“.
Устраши се црна арапина,
Устраши се, боме, уплаши се.
Скараа се до двама юнаци,
Кой по-напредъ боздуганъ да върли.
Проговори црна арапина:
„Фала тебе, премладо деверче!
Я че напредъ боздуганъ да вързимъ“.
Каилъ стана дете Големеше.
Станало е премладо деверче,

Станало е на юначко место,
Станало е малко на белеги.
Ка нишани црна арапина,
Ка нишани дете да удари,
Не нишани коню у гърдите,
Нелъ нишани коню между очи.
Ка си върли съ лека боздугана,
Сложила се Гюровата коня,
Сложила се ничкомъ на колена,
И боздуганъ надъ него прелете.
Проговори црна арапина:
„Фала тебе, премладо деверче!
Еднѣжъ вързихъ, на измама паднахъ,
Айде море ошъ еднѣшъ да вързимъ“.
Проговори премладо деверче:
„Богъ те било, црна арапино!
Насъ е майка по еднѣжъ раждала,
По еднѣжъ че намъ смъртъ да си бѫде.
Кому вече Господъ че помогне“.
Па си стана црна арапина,
Па си стана на юначко место.
Па нишани дете Големеше.
Ка нишани съ лека боздугана,
Да удари црна арапина,
Не нишани коню между очи,
Нелъ нишани коню у гърдите.
Ка се сложи арапската коня,
Онъ да згоди црна арапина.
Ка си върли премладо деверче,
Ка си върли съ лека боздугана,
Сложила се арапската коня,
Сложила се ничкомъ на колена,
Търкаля се по зелена трева.
И онъ згоди црна арапина:
Удари го у арапска глава,
Искара го низъ синьото седло.
Па си търгна премладо деверче,
Търгнало си тая остра сабля,
Разточило сабля на зглобове,
Па си махна съсъ острата сабля.
Доръ си остра сабля да оправи,
На арапинъ глава да отреже,
До-десеть е буче изпресекалъ.
На арапинъ глава отрезало,[1])

[1]) Стиховетѣ 296 и 207 отъ оригинала:

„Погубн си црна арапина
На отреза арапската глава“, ги изоставяме, като излишни.

Па я тури у конска зобница,
Па си ойде на зеленъ чадъра,
Та си забра петнаесе мѫски,
Товарени съсъ тешко иманье.
Па пойдоа съ гиздава девойкя,
Та си ида по равни друмове,
Па ойдоа на Гюрови двори.
Ка ойдоа на Гюрови двори,
Сватове дума си думали:
„Фала вие, китени сватове!
Доста пихме и доста ручахме,
Хайде море ние да пиеме,
Да пиеме на дете за душа:
Девойкя е арапинъ закаралъ,
Погубилъ е премладо деверче,
Та си нема деверче да дойде“.
Тамѫнъ сѫ си дума продумали,
И дете е на порти чукнало;
Дори они порти да отвора,
Ритна порти премладо деверче,
Ритна порти, та порти искърти,
Накара ги у средъ у дворове,
А малите при кѫщните ошли.
Па улезна у равни дворове,
Уведе си гиздава девойкя.
Па си събра премладо деверче,
Събралъ си е китени сватове.
У трапедза сватове седнаа.
Та си тръгна премладо деверче,
Тръгнало е лека боздугана,
Та си бие Марко добъръ юнакъ,
Па го бие съ лека боздугана,
Па го бие и на Марко дума:
„Богъ те било, Марко добъръ юнакъ!
Защо идешъ, та се[1]) кума ловишъ,
Кога немойшъ кума да си бѫдешъ
И не можешъ девойкя да чувашъ?“
Па си вана Янкула войвода,
Та си бие Янкула войвода,
Па говори премладо деверче:
„Богъ те било, Янкуле войводо,!
Защо идешъ, та се деверъ ловишъ,
Кога немойшъ девойкя да чувашъ?“
Па си вана млади младоженя,
Та си бие млади младоженя.
Па говори премладо деверче:

[1]) Въ оригинала *си*, ср. стихъ 337.

„Богъ те било, млади младожене!
Оти идешъ далекъ за девойкя,
Кога немойшъ девойкя да чувашъ?“
Па го бие съ лека боздугана.
Па говори гиздава девойкя:
„Удри браче, удри та утепай,
Саде немой кости да потрошишъ.“
Па си пущи млади младоженя,
Па си събра китени сватове,
Па си даде петь азни имане.
Па ги даде, та свадба правиа.
А петь азни на девойкя даде,
А петь азни дете си везело.
Па ги везе дете Голомеше,
Па си ойде на край Бело море,
На край море у бела песока.

66.

Смъртьта на Крали Марко и войвода Деяна Попова.

Провикна се Деяна войвода,
Провикна се Деяна Попова,
Провикна се на Стара-планина,
На планина, на Игликовина,
На гора на Никюпска планина:
„Жална горо, жалъ ми е за тебе,
Че си горо толко повенала,
Повенала горо, посанала!
Дали те е слана пэпарила,
Или те е пожаръ пожарило,
Или те е балсама удрило?
Язе сакамъ войвода да стана,
Та да вода бугарска дружина,
Та у тебе кумити да крия,
Па тизека това и не мислишъ!
До кога ще турци да те държатъ
И да трепатъ низъ тебе кумити?
Да се виятъ орли и гарване
Надъ твоите дълбоки долове
И да смърдишъ на човечки мърши?
Да не може човекъ да замине,
А ту нели войвода съ дружина!“
За чудо е гора продумала,
За прикасъ е гора одзовала:
„Леле варай Деяно войводо!
На ли питашъ, право да ти кажа;
Право казвашъ и я да ти кажа:

Нито ме е слана попарило,
Нито ме е балсама удрило,
Нито ме е пожаръ пожарило,
Най минаа снощи у вечера
Три синджире се сасъ млада челядь,
Млада челядь, като младо цвеке,
Навързани и засинджирени:
Единъ синджиръ се млади момчета,
Се момчета, се млади кумити,
Таманъ туку жегнали мустаци;
Други синджиръ се млади девойки.
Два синджира безгрешни душици;
Трети синджиръ се млади невести,
Се невести по първна година,
Се невести трудни и дебели;
У невести венчана девойкя,
Завенчана, па недовенчана,
Ярмосана, още не свождана —
За нея ми шумата повена,
За нея ми вършето посана.
Та какво кю, Дойне, да не вена?
Стая ете петстотинъ години,
Ка са дошли тия бесни цета,
День не минва човекъ да не падне,
День не минва чавки да не рана,
Та вече ми дови и досади.
Едно време тука нещо беше:
У градъ Никюпъ тарапана беше,
Отъ менека дървата караа,
Та секи день опсези правеа,
Па не беше тая неволия,
Па не беше тая сакантия.“
Пригласи се пиле низъ гората,
Та запея една жална песень,
Песень пее за чудо и приказъ.
До тогая пиле не пеяло.
Саде тогай пиле запеяло:
„Леле варай Деяна Попова
Леле варай горо повенала!
Знаете ли турска размирия,
Помните ли бугарска робия?
Надойдоа турце и арапе,
Поробиа Бела-Бугария,
Поробиа и Кара-Влаия,
Поробиа и Мала-Сърбия
И мислеа пò-нататъкъ д'идатъ.
Па се мина ни малу, ни млогу,
Разбунти се Кара-Романия,

Кара-Влашка и Кара-Богданска,
Поведе ги Мияилъ Витазно
Да одробатъ свои сестри бракя
Да одробатъ Бела-Бугария.
Пусти турци Марко уловили,
Уловили Кралевики Марко,
Одвели го битка да имъ прави,
Че не могли сами да надвиятъ.
Ка фанали у бой да се биятъ
Зачуди се Марко Кралевики,
Какъ ще трепе свои мили бракя.
Провикна се що го гласъ държеше:
„Леле Боже, какво сега стана,
Братъ на брата кравьта да испие?
Стори Боже, язе първъ да падна,
Та па после какво сакашъ прави!“
Пуста дума на енгелъ паднала.
Пушка пукна и онъ се преметна.
Трапенъ Марко сичко си исказа,
Каде одилъ и какво работилъ;
Молилъ Бога да го земе некой,
Да го носи у негова земня,
У негова, у Прилепа града,
Да не седи у душмански раце.
Ка го чули пустите читаци
Не дали му ни душа да даде,
Бутнали го у една ровина,
Бутнали го и го закопали,
Па трепали кого сж видели,
Да не би ще некой да искаже,
Какво казалъ и какво заржчалъ;
Да го зематъ и да го украднатъ,
Да го копатъ у негова земня“.
Послушала Деяна Попова,
Послушала, какво пиле пее,
Послушала и сѐ му разбрала.
Нажалена, презъ сърце се фана,
Та па викна, викна та заплака:
„Жална горо, жали да жалиме!
Запомни ли какво пиле пее?
Па заплака, що я гърло държи.
Емъ ти плаче, емъ ти песень пее,
Съ ѐдно гърло две-три песни пее:
Една песень песень за пеянье,
Друга песень песень за плаканье,
Трета песень песень за смеянье:
Еднажъ викне, а дважъ се провикне,
Като вика и гората вика,

Като плаче и гората плаче,
Като пее и пилците пеятъ.
Па станала Деяна Попова,
Та облекла дреи парцаливи,
Облекла се у просячки дреи,
Па очела у Търнова града,
Па станала предъ паша пашина,
Предъ вратата песень да му пее:
Запеяла една жална песень,
Гърцки пее, влашки изговаря,
А богдански гласо ѝ докарва
И съ кеменче гласо ѝ поправя.
Дочула е пашина пашица,
Та излела саиръ да почини;
Аресала, оти арно пее,
Та ѝ рекла дома да я води,
Да посвири да я повесели.
Очела е Деяна девойкя,
Престорена на клетъ просячина,
Свирила е пашини пашици,
Малу млогу, два дни и две нощи,
Надвечери трекята вечера,
Чекатъ паша отъ село да дойде.
Просячина итросъ направила,
Облекла се у пашови дреи,
Явила се предъ паша пашица,
Та казала, че е она паша,
Награбила иманье, що могла,
Па бегала на Стара-планина.
Па сабрала одбрана дружина,
Па викнала песень запеяла:
„Леле варай, помогни ми Боже!
Сабрала самъ педесе дружина,
Кю сабера още двайсе и петь,
Да ми станатъ седемдесе и петь,
Па кю стана язека войвода,
Да одробимъ наши сестри, бракя,
Но Божичко, безъ тебе не можемъ!“

67.

Крали Марковата смърть.

Марку, Марку, Крали Марку!
Разбуля са Крали Марку
Въ сраде гора лилянува,
Лилянува, дафинува.
Никой нема да гу чува.
Адно пиля и бюлбюля
Фавъ усца му вода носи,
Сасъ крилца му сенка прави,
Сасъ нужинки йоганъ стика.
Марку си му йодромоня:

„Пиле, пиле и бюлбюля!
Га загине Крали Марку
Въ сая гора лилянува,
Лилянува, дафинува,
Ти исфаркни, та отфаркни
На моиня равни дворя.
На дворъ има жоалта дуня,
На дунята бялъ трандафялъ;
Ти си стоани на дунята,
Удъ дунята на трандафялъ,
Та сосипи бялъ трандафялъ
Моенуму порву любя,
Нисъ пизушки, нисъ цохинея;
То щя си са хитру сяти,
Чи загина Крали Марку!
Га загина Крали Марку,
Пилянце е исфоркалу,
Исфоркалу, отфаркалу
На Маркови равни дворя;
Стопилу е на дуняна,
Утъ дуняна на трандафялъ,
Та сасипа бялъ трандафялъ
Маркувици нисъ пазушки,
Нисъ пазушки, нисъ цохинея.
Маркувуну порву любе,
То си ми са итро сяти,
Чи загина Крали Марку,
Та расплетя морни коси
И распусна ясни глася
Удъ земьона ду нябону:
Загина ми Крали Марку!

68.

Маркова смърть и погинване на царството.

Одилъ ми е Марко по юнаштво,
Одилъ ми е вовъ Анадола,
Да са бии съ турци яничаре.
Де са е борилъ, се е надвивалъ.
Па се върна Марко блъгарина,
Та замина край Бялото море.
Марко легна, лошъ сънь бе санувалъ:
Че са раздели това ясно небе,
Сички звезди на земя паднале.
Марко беше меракъ фанало,
Че воседна Шарка добра коня,
Та йотиде вовъ Прилепа града,
Та извика на бащини двори:
„Излязъ майко, що ма си родила,
Че лоша съмъ съня я санувалъ,
Дали е на лошо, или на добро?
Се раздели това ясно небе,
Всички звезди на земя паднаха.“
Ка излезе милата му майка,
Нахлупила кръпа до йочите,
Поронила слъзи до земята
И на Марко жално йотговаря:
„Ей та тебе, Марко, мили сине!
Че ти одишъ, сине, по юнаштво
Та са боришъ съ турци яничаре,
Та не знаешъ тука какво става:
Тукъ минаха турци яничаре,

Та превзеха блъгарска земя,
Се юнаци ключове дадоха
И предаватъ блъгарската земя
И тебъ диратъ да предадешъ ключове
И да предадешъ Прилепа града.“
Като зачу Марко стара майка,
Той нахлюпи калпакъ до йочите,
Назадъ върна Шарка добра коня,
Та йотива вовъ Косово-поле,
Да са бие съ турци яничаре.
Ка вравеше Марко край река Ситница,
Стигнала го милата му майка.
Йотдалечъ вика милата му майка:
„Ей та тебе, Марко, мили сине!
Я са запри, Марко, мили сине,
Та на животъ, мама, да се юпростиме,
Че Богъ знае, дали ще се върнешъ.“
Марко са назадъ не йобръща,
А връвеше край река Ситница.
Искачи са въ Качаникско клисуре,
Тамо срешна трима души турци,
Трима турци, трима яничаре.
А Марко имъ турски йотговаря:
„Ей ви вазе, трима души турци,
Трима турци, трима яничаре!
Ако Богъ е рекалъ, кѫде йотивате?“
Трима турци Марку йотговарятъ:
„Ей та тебе, незнайна гидийо!
Превзимаме блъгарската земя,
Се юнаци ключве предадоха
И предаватъ блъгарската земя,
Саде нема Марко йотъ Прилепа,
Саде нема, ключве да предаде,
Да предаде и Прилепа града;
Йотиваме вовъ Прилепа града,
Да намеримъ Марко блъгарина,
Да предаде ключовете йотъ Прилепа;
Ако Марко ключове не даде,
Ще му зememъ глава до рамена
И ще зememъ Марковица млада,
Да я водимъ вовъ нашъ Анадола,
Да я правимъ башъ бяла кѫдѫна.“
Че поседя Марко, че помисли,
Па имъ Марко тихомъ йотговаря:
„Ей ви вазе, трима души турци,
Трима турци трима яничаре!
Че язе самъ Марко йотъ Прилепа,
Ала азе ключове не давамъ,

Не предавамъ и Прилепа града.
Кога падне Марко блъгарина,
И да падне Шарко добра коня
Тогава ща ключове да дамъ
И да предамъ и Прилепа града.“
Върнали са трима души турци,
Трима турци, трима яничаре,
Извадиле тежки, йостри сабли,
Да погубатъ Марка блъгарина.
Расърди са Марко блъгарина,
Че разигра Шарка добра коня
И измъкна сабля демешлия,
Що я правилъ майсторъ Димитрия,
Де са вие като люта змия,
Дето сече дръва и камъне,
Та погуби трима души турци,
Трима турци, трима яничаре.
Искачи се Марко Кралевике,
Искачи се Марко въ Качаникско клисуре,
Та погледна камъ Косове поле.
Той си видя турци анадолци.
Не са чуди Марко, че са многу,
Но са чуди, какъ ги земя дръжи.
Гледа Марко, гледа давно види,
Давно види блъгарски байряци,
Блъгарски зелени байряци,
Ала нема блъгарски бъйряци,
Блъгарски зелени байряци,
Ами има бели и червени.
Расърди са Марко блъгарина,
Че удари Шарка добра коня,
Юдари го съ чарклия махмузе.
Разигра се Шарца добра коня,
Че се фърли средъ силнитѣ турци.
Па измъкна сабля демишлия,
Че сечеше турци анадолци,
Та ги сече три дни и три нощи,
Та потъна коня до колене,
Та потъна въ тия черни кръви.
Яви му се самъ свети Илия,
Самъ свети Илия съ три ангела,
Йоблечени съсъ бяла премена,
И на Марко тихомъ йотговаря:
„Ей та тебе, Марко блъгарине!
Конь си запри и сабля си запри,
Досега българско, отсега турско —
Вовъ Прилепа турчинъ ще да влада.“
Марко трепна, йотъ сънъ са сабуди,

Па не вярва Марко Блъгарина,
Па не вярва да не е измама.
Пакъ сечеше Марко турци анадолци.
Съ ржка махва ржка му истръпва,
Ржка му истръпва, турци са не сечатъ.
Тогазъ видя Марко блъгарина,
Че е това Божия работа.
Назадъ върна Шарка добра коня
Та йотиде вовъ Прилепа града,
Че йолови Марковица млада,
Па я Марку итро изпитува:
„Ей та тебе, Марковице млада!
Да ли либе йотъ сабля ще юмрешъ,
Или въ турски ржце робиня да идешъ,
Да та водатъ въ пусти Анадолъ,
Да та праватъ башъ бяла кѫджна?“
Йотговаря Марковица млада:
„Ей та тебе, Марко пръво либе!
По-добре е отъ сабля да юмра,
Да не падна въ турски ржце робиня
Да ма водатъ въ тосъ пусти Анадолъ,
Да ма праватъ башъ бяла кѫджна“.
Марко махна съ неговата сабля,
Йотреза ѝ тая клета глава;
Па юлови детето си Богдана
И нему отреза тая клета глава;
И погуби йоще старата си майка;
Измѫкна си сабля демишлия,
Та посече и Шарка добра коня,
Съ него турци земя да не превзиматъ.
И побягна Марко, де му очи видатъ!

Рѣчникъ

на по́-неизвѣстнитѣ думи, които се срѣщатъ въ текста на пѣснитѣ.

(Цифритѣ при отдѣлни думи показватъ броя на пѣсеньта и на стиха въ нея).

А.

Абаръ, аберъ, хаберъ, извѣстие, *нема* — не иска да знае. 8. 63.

Абдесъ, т. д. У мухамеданитѣ миенье прѣди молитва; — риза *абдеслия*. 13. 11.

Авлия, гр. д. дворъ. 35. 163. 164.

Ага, т. д. Господарь.

Ага — туга, когато — тогава. 55. 33.

Адетъ, т. д. обичай, навикъ.

Аджамия, т. д. неопитенъ, глупъ.

Аджия, хаджия, т. д. този, който е ходилъ на светитѣ мѣста на поклонение.

Адно, едно. 7. 7—8.

Аждеръ, отъ *аждерха,* т. д. ездерха, змей, хала, драконъ. 41. 47.

Азна, хазна, т. д. държавни пари, държавно съкровище.

Азъръ, хазъръ, т. д. готовъ, готово. 3. 12.

Аирлия, хаирлия отъ хаиръ, т. д. добро, благо, благодѣяние, на добрѣ.

Айлъкъ, т. д. мѣсечна плата. 1. 51.

Акшамъ, т. д. вечеръ.

Акѫлъ, т. д. умъ, разумъ, паметь; акѫлия, уменъ. 49. 135.

Алища, халища, т. д. нощни завивки за спанье; дрехи.

Алка, халка, т. д. брънка.

Алтѫнъ, т. д. злато, жълтица.

Алъ, али, или, дали. 32. 20.

Аманетъ, т. д. нѣщо, дадено нѣкому да го пази; нѣщо пратено отъ едно мѣсто на друго нѣкому; залогъ. 19. 51.

Арватъ градъ, Копривщица, 48. 278.

Аризвамъ, харизвамъ, гр. д. подарявамъ. 11. 10.

Армасвамъ, гр. д. годявамъ по църковенъ редъ, както се прави прѣди вѣнчаванѣто. 35. 75.

Анадолъ, Мала-Азия.

Анъ, ханъ, т. д. станъ, падало. 22. 71.

Анджия, ханджия, т. д. съдържатель на ханъ.

Аро, харо, прѣзрителна дума за стара баба, старъ дѣдо, изобщо за грозенъ човѣкъ, старо харо. 6. 67.

Аршланъ, арсланъ, т. д. левъ. 19. 42.

Аскеръ, т. д. войска. 1. 57.

Асмия, врагъ, душманинъ. 19. 124.

А то не ли, а камо ли. 23. 261.

Ауана, мн. ч. отъ *аянинъ?* т. д. началникъ, заповѣдникъ на една каза (окржгъ). 36. 70.

Аферимъ, т. д. браво! 6. 97.

Афионъ, т. д. сокъ отъ макъ, изсушенъ, който прѣспива кога се пуши или яде. (Гер.). 18. 103.

Ачма, отъ *ачикъ,* т. д. отворенъ, ясенъ, открить. 35. 165.

Аша, т. д. подложка на сѣдлото? 25. 9 - 10.

Б.

Бажливъ, страхливъ, плахъ. 22. 60.

Бавиргянъ, т. д. търговецъ, купецъ. 51. 2.

Бакамъ, бакнувамъ, бацамъ, цалувамъ, полюбвамъ. 2. 208.

Бакшишъ, т. д. подаръкъ.

Барамъ, хващамъ, питамъ; поврѣждамъ; диря, търся, тража, брия; закачамъ; ходя. 2. 98.

Баремъ, баре, бари, т. д. поне, баръ, божемъ. 50. 50. 61.

Башъ, т. д. първи, най-голѣмъ; ажио. 56. 10.

Беда, злощастие, зло; напасть, налетище, пакость, боля; клевета. 30. 328.

Бедевия, бедовия, епитетъ за конь: тенка бедовия. 22. 113.

Бедовина, тънка, 23. 192.

Беденъ, т. д. зжберъ на твърдѣль, зидъ, стѣна, стоборъ, прѣграда (Геровъ). 13. 122.
Безистенъ, т. д. голѣма каменна ограда и вжтрѣ въ нея дюкяни.
Безистенджия, т. д. който търгува въ безистена. 30. 45.
Безцанъ, безцѣненъ. 23.
Беле, Бела. 54. 51.
Белки, белкимъ, беки, т. д. негли, може, невѣмъ, може би. 7. 57.
Бѣлѣгъ, слѣда, бѣлѣгъ, признакъ, нишанъ, знамение; нѣщо за лученье въ него съ пушка, съ стрѣла и пр. и пр. 47.
Берберъ, т. д. бръснарь. 20. 60.
Беендисамъ, беендисвамъ, беендиша, т. д. харесвамъ, ревне ми се.
Бинекъ ташъ, т. д. камъкъ, отъ който се качватъ на конь. 35. 55.
Биттисамъ, биттиша, биттисвамъ, т. д. свършвамъ, довършвамъ.
Благо, иманье, добро; сладко, блажно. 54. 227.
Блъвамъ, блювамъ, повръщамъ, ригамъ. 47. 95.

В.

Вака, така.
Вакълъ, черноокъ; *вакла овца* = ваклуша. която има около очитѣ черна вълна; *вакло ягне* = шарено; вакла мома: черноока, черновежда. 48. 180.
Вамилия, фамилия. 54. 242.
Вамо, тука. 19. 10.
Вангелия, евангелие.
Вардаръ, рѣка въ Македония.
Варкамъ, бързамъ, припкамъ, тичамъ; налѣгамъ бърже на работа. 53. 61.
Варошъ, село на мѣстото на стария Прилѣпъ.
Ведъръ, ясенъ. 60. 81.
Веземамъ, вземамъ. 21. 33.
Везиръ, везиринъ, т. д. първи чиновникъ въ Турско.
Везуля девойка, отъ *везя, вежж.* 20. 1. „Везаньето ризи и други женски дрехи е на голѣмъ почитъ у западно-македон. българи и това изкуство е много напрѣднало.“ В. Кънчевъ, Македония, 1900 стр. 33.
Великово руо, богати царски дрѣхи. 33. 24.
Вельо, велико. 41. 223.
Венокъ, венецъ. 36. 53.
Боздисвамъ, боздиша, т. д. развалямъ, кваря, покварямъ. 21. 61.
Боле, по-добрѣ, по-голѣмъ, по-великъ. 23. 50; 47. 44.
Боле — негли, по-добрѣ — нежели. 28. 25, 26.
Брайно, брайне, отъ братъ, казва се въ зват. пад. въ смисълъ на братко! 50. 49.
Брича, бръсна. 20.
Будала, будалия, т. д. глупавъ, слабоуменъ, безуменъ. 36. 105.
Будимъ, Будина града, Буда-Пеща. 25. 1.
Бузгунлукъ, т. д. размирие, война. 19. 109.
Буйно копе, бойно коне. 58. 120.
Бурма, т. д. *витло,* пръстенъ *бурмалия,* витленикъ. 8. 11.
Бюлбюлъ, т. д. славей. 67. 6.
Бърго, бързо. 39. 27.
Бъркамъ, отъ **барамъ** и **бръкамъ,** разбърквамъ, сбърквамъ, барамъ, хващамъ, търся, тража, терамъ, гоня, подгонвамъ, припкамъ слѣдъ нѣщо и пр. 13. 30—31.
Бѫи, бълхи. 55. 102.

Г.

Гавазъ, газазинъ, кавазъ, т. д. въоржженъ полицейски разсиленъ; личенъ пазачъ. 26. 173.
Газепъ, т. д. лихъ, лютъ. 19. 131.
Гайле, гайля, т. д. грижа. 24. 28.
Галапъ, гълѫбъ. 12. 1.
Галичка рѣка, Галичица, която съединява при политѣ на пл. Галичица Охридското и Прѣспанското езера. 4. 302.
Гаргия, копие, маждракъ. 4. 42.
Годя, редя, нареждамъ; тъкмя, глася, готвя. 51. 9.
Голина, голо. 49. 114, 51. 185, 51. 389.
Гезме, гезне, т. д. разходка. 22. 52.
Гибамъ, закачамъ, задѣвамъ, питамъ. 62. 25.
Глобъ, дупката подъ челото, въ която е намѣстено окото (Гер.). 41. 204. 205.
Грозоча, грозота. 58. 11.
Груда, грамуда, топка, буца.
Грудка, отъ *груда,* бучка, кѫсче, парче. 29 42.
Гуна, гр. дума, кожухъ, кюркъ.
Гякъ, -ци; *дякъ,* -ци, който знае книга и чете и пѣе въ черкова. (Гер.). 3. 25.
Гърда, гърди. 41. 37.
Гюзель, т. д., хубавъ.
Гюмъ, т. д. мѣденъ съдъ съ тѣсни уста и съ захлупка за грѣенье вода, или за държанье нѣщо въ него. (Гер.). 47. 75.
Гючъ, т. д. мъчно, трудно. *Гючъ* работа= мъчна работа. 2. 26.

Д.

Да, да, хайде, че.
Давня, т. д. споръ, процесъ (съдебенъ).
Далдисвамъ, т. д. впускамъ се, спускамъ се? 13. 128.
Да ли, да ли нали. 54. 83.
Дамаскиня, сабля дамаскиня, — димискиня, така се наричали прочутитѣ по достоинството си сабли, които едно врѣме съ правили въ градъ Дамаскъ отъ една особенъ видъ стомана. (Геровъ).
Дафинъ, лавово дърво. 67. 4.
Де, дѣка, дѣ; кѫдѣ; дѣто; нѣйдѣ, нѣкога, отдѣ; какъ; що, който, което, което; за що, за какво; че; камъ, камо; какъ се случи и пр.
Дели, делия, делибашъ, делибашия, т. д. лудъ; прѣдъ собств. име показва юнакъ: делибаша Марко.
Демешлия, сабя. 68. 87.
Демиръ-капия, т. д., желѣзна врата, мѣсто въ Македония, близу до Вардаръ.
Дерведже, т. е. дервишко дерведже? 30. 122.
Дервентъ, т. д. тѣсно мѣсто между планини, клисура, устие, боазъ.
Дервишъ, мухамедански калугеръ.
Дечанъ манастиръ, Дечански манастиръ въ Сърбия. 35. 163.
Джейнкъ, т. д. война, бой. 19. 49.
Джелепинъ, т. д. болярinъ; търговецъ, прѣкупувачъ на овци (на добитъкъ).
Джереме, т. д. глоба, пеня, щрафъ. 17. 118.
Джюбе, т. д. горна дреха, кафтанъ. 49. 145.
Дипря се, втренчамъ се, вгледвамъ се очудено, опулвамъ се. 9. 46.
Дибокъ, дълбокъ.
Диванъ, т. д. 1. Събрание на министритѣ при султана въ особна стая. 2. Така наричатъ по-главнитѣ учреждения по управлението. 3. Кѫщна накитена стая за гости. 4. Пазачи, прислужници, които стоятъ прави. 4. 218—219, 33. 155.
Дивенъ, дименъ, чуденъ. 15. 41.
Диздамъ, удиздамъ, дигамъ, повдигамъ. 54. 84.
Дизгинъ, т. д. 1. Водило на узда. 2. На парчета.
Втора (змия) съ конь *дизгинъ* напраихъ. 1. стихъ 135, стр. 125.
Димитъръ, св. манастиръ Марковъ въ Македония. 45. 117.
Диредзи, дирещи, стълбове. 54. 189.
Дисаги, гр. д. Двѣ торби на двата края на единъ кѫсъ платъ, за да се прѣметатъ на самаръ или на седло на конь за носенье въ тѣхъ едно друго за пѫть; хебе (Геровъ). 37. 102.
Доба, врѣме. 2. 17.
Долама, т. д. горна дълга дреха отъ аба, рѫкавница, кюрдия, халина. (Геровъ). 24. 56.
Допущамъ, позволявамъ да пристѫпи; давамъ воля за нѣщо; *допращамъ.* 59. 10.
Дотерамъ, заставлявамъ. 13. 42.
Друмъ, друмища, пѫть, пѫтища. 2. 96.
Дуваръ, т. д. каменъ зидъ, стѣна.
Дукато, третя часть отъ пара, бодка, аспра.
Дулбия, т. д., далекогледъ, бинокълъ, пусула. 15. 34.
Дукана града, Дукаджинъ въ Албания. 60.
Дуна, дуня, дюля 6. 7.
Дупя, дупвамъ, дупна, дупча, надумвамъ, насъсквамъ, подшишквамъ, смушквамъ. 4. 278, 37. 57.
Душманинъ, т. д. неприятель. 9. 93.
Дюшекъ, мн. ч. дюшеци, душези. Постелка, изпълнена съ сѣно, вълна или памукъ. матраци.

Е.

Ево, еле ето. 41. 60, 47. 71.
Едрене, Одринъ. 47. 2.
Ега, кога, когато, щото, дано; *ега ле,* ето че 16. 4, 60. 13—15.
Екиминъ, хекиминъ, т. д. лѣкарь.
Ело, яденье. 54. 16.
Емъ, съюзъ, при туй, и.
Еничеринъ, т. д. новъ войникъ.
Если, нали. 38. 78.
Ете, ето.

З.

Забоворенъ, забравенъ. 20. 6.
Загаръ, голѣмо ловджийско куче, единъ видъ копой. 42. 251.
Заградъ, малко село задъ стария Прилѣпъ въ Македония. 11. 1.
Задужбина, постройка (църква, чешма и пр.) за поменъ, за успокоение, за очистение отъ грѣхъ душата, задушбина. 28. 1.
Задѣвамъ, окачамъ нѣщо нѣкѫдѣ, натоварямъ нѣщо на гърба нѣкому; закачамъ нѣкого, досаждамъ. 30. 431.
Загаждамъ, фърлямъ. 35. 140.
Заклопямъ, заключвамъ. 26. 244.
Залунвамъ се, захласвамъ се. 48. 83.
Заманъ, т. д. всѣкога; врѣме. 26. 162.
Зантисвамъ, зантина, т. д. захващамъ, завладявамъ, задържамъ, запазвамъ, завардвамъ. 2. 138.
Затичамъ, протичамъ, заварвамъ, сварвамъ. 58. 45.
Зборувамъ, говоря. 4. 121.
Зеде, тр. л. ед. ч. отъ гл. вземамъ. 5. 11.
Зенгия, т. д. стреме, юзенги. 30. 64.
Зияфетъ, зияветъ, т. д. гуляй, пиршество. 23. 294.
Зола, т. монета = 30 пари. 11. 4.
Золумъ, т. д. притѣснение, накость, поврѣда. 23. 192.
Золумкяръ, отъ *золумъ* т. д. обирачь, грабитель, разоритель, разрушитель. 39. 34.
Зорле, зорланъ, т. д. силомъ, съ сила. 51. 22.
Зѫданъ, т. д. темница въ земята.

И.

Изанъ, изинъ, т. д. позволение. 30. 4.
Изметъ, т. д. служба, прислужванье. 21. 90.
Измикеринъ, -ярка, т. дума работникъ, слуга, слугиня. 19. 114.
Изтурямъ, изваждамъ нѣщо, щото има въ нѣкой сждъ; турямъ всичко; изсипвамъ, разсипвамъ, изливамъ. За тежка жена: помѣта; изтръсвамъ се, изкилвамъ се. 47. 69.
Илячъ, иларъ, т. д. лѣкъ, лѣкарство, изцѣление. 29. 3.
Испаднамъ, излизамъ, явявамъ се. 30. 55.
Исчувамъ, отхранвамъ, отглеждамъ. 49. 10.
Ифтира, ифтирия, т. д. клевета. 17. 20.
Ичъ, хичъ, съвсѣмъ не, никакъ.

К.

Ка, какъ, както, като, когато. 47. 48.
Кабанина, кабаница, т. д. горна дреха отъ груба материя, съ ржкави или безъ ржкави. 13. 60.
Кабахатъ, т. д. вина, погрѣшка. 33. 174.
Кавга, т. д. споръ, скарванье.
Кавгаджия, т. д. човѣкъ, който се много скарва съ хората.
Кавене, 54. 167.
Кадалѫкъ, т. д. сждебенъ окржгъ? 13. 50.
Кадия, т. д. сждия.
Канлъ, т. д. приставамъ, приемамъ. 56. 40.
Калабалѫкъ, т. д. тълпа, множество. 32. 42.
Калдарѫмъ, т. д. мѣсто (улица), постлано камъне.
Кале, т. д. твърдиня.
Кайдисвамъ, т. д. кѫйдисвамъ; скълцвамъ, счюквамъ; погубвамъ, убивамъ; смѣя, посмѣйвамъ, дава ми сърце, погубвамъ си ума. 42. 56.
Калаклия, т. д. епитетъ за сабля. 19. 33.
Калесвамъ, поканвамъ на нѣкакво семейно тържество, съ вино (бъклица) или ракия (палуръ).
Калимавка, гр. д. шапка, каквато носятъ свещеницитѣ и калугеритѣ. 49. 122.
Калѫчъ, т. д., сабля.
Каменица, гора, гората при село Каменица, въ Чепино (Родопитѣ).
Камчикъ, камджикъ, бичъ, гръбачъ. 48. 193.
Канаятъ, т. д., обезпечение, подържка, задоволство, поминъкъ, прѣхрана. 17. 123.

Капа, шапка, калпакъ; човѣкъ, глава. 94. 122.
Карагрошъ, т. д. така наричатъ всѣка чужда едра сребрена монета, талеръ.
Касаветъ, т. д. грижа, кахѫръ. 44. 62.
Касканджия, т. д. завистливъ, ревнивъ.
Катанецъ, катинарь, катина, катанъ, кофаръ (Гер.). 40. 9.
Каулъ, т. д. условие, договоръ. 18. 15.
Кауринъ, гяуринъ, т. д. християнинъ. 19. 89.
Кафпе, отъ *кахпе,* т. д. кавпе, казва се като за похвала (Гер.). 30. 111.
Кахъ, къмъ, възъ. 1. 381.
Качанина града, навѣрно въ Шаръ-пл. гр. Качаникъ. 30. 115.
Качански клисури, при гр. Качаникъ, на изт. отъ Призренъ 31. 3.
Кашча, кѫща. 55. 68.
Ке, че, оти, дѣка, щѫ, щешъ, ще, щемъ. 35. 95, 41. 132.
Кебе, т. д. тъкано отъ вълна, дебело като черга, за постилка и за завивка; дебела черна дреха, аба. 33. 166.
Келешъ, малъкъ на бой, на ръсть, нищо и никакъвъ човѣкъ.
Кемеръ, таванъ, покривъ, изграденъ на дъга съ камъне, съ тухли, кубе, арка; кесия за пари, която се опасва около кръста. 33. 15.
Кердосвамъ, гр. д. вземамъ, придобивамъ. 4. 343.
Кеседжия, т. д. кеседжия, кръвникъ, хайдутинъ, харамия, разбойникъ. Който ходи по пѫтищата, та убива и обира. (Геровъ).
Кефилъ, кефилинъ, т. д. поручитель. 17. 26.
Кефъ, т. д. кога човѣкъ е веселъ, добрѣ разположенъ; воля, щенье: за *кефъ:* защото ми се иска, а не защото има потрѣба; много добрѣ. 44. 102.
Кико, какъ, по кой начинъ, като. 54. 34, 54. 166.
Кинамъ, кѫсамъ, разкѫсвамъ, откѫсвамъ. 19. 43.
Кинисамъ, отправямъ се, тръгвамъ. 4. 130, 44. 32.
Кипри, хубавъ, гиздавъ, красенъ, лѣпъ. 55. 65.
Киска, китка. 29. 37.
Китени сватове, накитени, прѣмѣнени.
Клаамъ = кладамъ, турямъ, полагамъ, поставямъ.
Клисура, гр. дума. Тѣсно мѣсто между планини, устие, дервентъ, боазъ, дефиле.
Клисура града, градъ въ централния Балканъ. 13. 2.
Клоцамъ, ритамъ, удрямъ съ кракъ. 41. 194.
Клоци, мн. ч. ритня, чифте. 4. 113.
Клюквамъ, клюкамъ, хлопамъ, чукамъ. 4. 166.
Койна, коня. 13. 23.
Колачь, т. д. растегъ, саженъ. 45. 82.
Комка, лат. д. св. причастие. 48. 285.
Комшия, т. д., съсѣдъ. 9. 93.
Копе, копие.
Конакъ, т. д. мѣсто, дѣто пѫтници се спиратъ да прѣкарватъ нощь, станъ; пространство, което пѫтници изхождатъ за единъ день; кѫща на голѣмецъ; управление. 58. 105.
Копиле, т. д. незаконно дѣте, бастардъ. 2. 59.
Коруна, корона. 3. 11.
Косово поле, въ Сърбия, на западъ отъ Карадагъ. 30. 197.
Костуръ, градъ въ Македония.
Коти Бога, такомъ Бога. 64. 130.
Котъ, кодъ, къмъ, при.
Кочия, колесница. 23. 822.
Кошуля, риза.
Кошута, еленъ (женски). 54. 182.
Краина, страна, область. 4. 339.
Крапоуменъ, краткоуменъ, кѫсоуменъ. 40. 32.
Кренамъ } дигамъ, земамъ, повдигамъ, по-
Кревамъ } теглямъ, на пѫть, ставамъ, вдигамъ се, събуждамъ се, помѣстямъ се. 2. 43, 40. 1.
Кубуръ, т. д. кабуръ, кобуръ: мѣшиненъ калѫпъ на сѣдло, или на кръста за дръжанье, за посенье въ него нищовъ; тулъ; такъвъ калѫпъ за стрѣли; прозорецъ на покрива на кѫща. 50. 24.
Кукя, куки, кѫща, кѫщи.
Кулаклия, т. д. за сабя, за ножъ: що е съ чиренъ като уши. (Геровъ). 37. 16.
Кулева града. Босна. 26. 5.
Куменджия, куемджия, т. д. златарь, майсторъ на златни работи. 4. 145.
Кундисвамъ, т. д. слѣзвамъ нѣкѫдѣ, т. е. настанявамъ се врѣменно да живѣя, устроявамъ, разполагамъ, поставямъ. 43. 1—2.
Куртулисвамъ се, т. д. освобождавамъ се, спасявамъ се.
Кусуръ, т. д. недостатъкъ, порокъ; нѣщо не достига; остатъкъ; нѣма врѣда, нѣма нищо, обида. 48. 379.
Кутри, кой; горкия, клетия. 41. 38.
Къга, кога. 54. 85—86.
Кършигоро, епитетъ за конь: *коня кършигоро,* отъ *кърша, чупя* и *гора.* 41. 13.
Къоръ-топалъ, т. д. отъ кйоръ = слѣпъ, и топалъ = куцъ. 40. 25.

Кьосемъ, т. т. овенъ, който води и върти стадото. 35. 127.

Кютвамъ, т. д. събарямъ, прикатурвамъ. 2. 67.
Кютлия, зълъ. 29. 22.
Кютя, седя мирно, трая, мирувамъ. 26. 206.

Л.

Ладна меана, хладна механа, — кръчма.
Лакѫрдия, т. д. 1) дума, рѣчь, лафъ; 2) разговоръ, бесѣда, приказка. 44. 54.

Лафъ, т. д., дума, рѣчь. слово, лакѫрдия. 31. 87.
Левентъ, левенъ, т. д. юнакъ, юначина, младъ, зеленъ, здравенякъ. 15. 10.

Ледяна = Легена града, загатно название въ южнославѣнската епика. *Легенско* се наричала мѣстността, която се намира на далечъ отъ Сересъ (3 ч.) къмъ политѣ на Родопитѣ (Македония). 50. 1, 11. 19.

Лешъ, мъртъвъ трупъ отъ животни, отъ хора. 52. 67.
Лико, лице. 31. 25.
Личѫ, викамъ, кликамъ, казвамъ, извѣстявамъ нѣщо на високо, та всѣкой да го чуе. 5. 1—2.
Лоене, на лоене, ловъ, на ловъ. 29. 53, 54.
Лъсно, лѣсно. 54. 32.
Любне, либе, любовница, жена. 35. 27.
Люге, мн. ч. люде, хора, човѣци. 29. 17.
Лѫко, леко. 54. 144.

М.

Мавамъ, махамъ 31. 126.
Маджара града, (Буда-Пеща), народно-епично означение столичния градъ на Филипа Маджаринъ.
Макя, майка. 55. 14.
Малоо, малко. 62. 77.
Манастиръ (Битоля), градъ въ Македония. 45. 16.
Марица, рѣка.
Марифетъ, мурафетъ, т. д. юначество, изкуство, знание.
Маскара, т. д. който е за смѣхъ, облѣченъ съ смѣшни дрѣхи; който прави смѣхъ, смѣшникъ; който е станалъ за смѣхъ на другитѣ; безобразникъ, безсрамникъ. 33. 134.
Махмузи, т. д. шпори.
Ма(х)рама, т. д. кърпа. 4. 334.
Меана, механа, т. д. кръчма.
Механджийка, кръчмарица. 17. 11.
Мегданъ, мейданъ, т. д. мегданъ, площь, площадъ, широко мѣсто; *на мегданъ* — на явѣ, на лице; *има мегданъ* — има врѣме; деля съ нѣкого мегданъ, т. е. сразявамъ се. 30. 335.
Мегю, между. 4. 337.
Меракъ, т. д. имамъ нѣщо меракъ: имамъ нѣщо, за което мисля, за което се грижа, което ме обезпокои; имамъ страсть за нѣщо; влѣзва ми нѣщо въ главата, турилъ си меракъ (че е боленъ, напр. и пр.). 45. 13.
Метанъ, поклонъ до земята. 2. 245.
Мехлемъ, т. д. мазь за рана. 21. 41.
Минцъ, минцове, австрийска жълтица съ рѫбове; кръменцъ. 31. 34.
Миря, умирявамъ, усмирявамъ. 21. 23.
Мишка, мишница. 45. 155.
Модъръ, синь, гълѫбовъ. 54. 83.
Момчиня, момчета. 2. 171.
Мошне, мощне, мощно, твърдѣ, много. 44. 53.
Мутафъ, мутафчия, т. д. който обработва коза вълна въ черги, чулове и пр. козинарь. 13. 61.
Мушафере, т. д. мушавере. Размисляванъе, сговоръ за нѣщо; съвѣщание. 4. 2.
Мърка, черна. 41. 16.
Мювлетъ, т. д. срокъ. 17. 139.
Мюжде, мужде, т. д. подаръкъ за радостна вѣсть. 19. 141.
Муфтия, 17. 52.
Мѫка, душевно и тѣлесно страдание; стока. 54. 154.
Мѫска, катъръ, 51. 78.

Н.

Наддѣлея, наддѣлявамъ, надвивамъ. 29. 23.
Накачамъ, обвземамъ. 51. 416.
Намузлъкъ, т. д. безчестие, срамъ. 44. 46.
Намутрямъ, намуртвамъ, намръждвамъ. 41. 18.
Наружвамъ, наружувамъ, нареждамъ, уреждамъ нѣщо да стои гиздаво, накичвамъ, натруфямъ, натаврювамъ; накичвамъ се, нагиздвамъ се и пр. 44. 6.
Нарѫчници, мн. ч. наречници, орисници, славянскитѣ парции. 2. 18.
Нахия, т. д. най-малката териториална единица въ Турско; страна, земя, колия, крайнина. 31. 3.
Не ае, не хае, не иска да знае. 51. 227.
Неволя, неволия, злочестие, зло, бѣда, бѣдность, тежка болесть. тежка болка. 21. 56, 35. 42—43.
Нейкюмъ, не ща, не искамъ. 19. 82.
Нелъ, нели, но. 21. 32.
Ненадежъ, ненадѣйно. 32. 45.
Никомъ, ничкомъ, надолу. 17. 130.
Никюпъ, название на стария градъ Nicopolis ad Haemum, сѣверно отъ Търново.
Нишанъ, т. д. знакъ, знамение, подаръкъ отъ младоженека на булката, цѣль за стрѣлянье. 19. 99.
Нишнѫ, отъ нишамъ, люшкамъ, покла щамъ, залюлѣвамъ. 48. 124.
Ногува, много. 53. 61.
Ной, онъ, оня; й, ней, незе, нейзе, ей. 48. 164.
Нунко, гр. д. кумъ, кръстникъ, калитате, батия. 2. 91.
Нѫло, ноло, но. 23. 163.

О.

Обе, двѣ. 37. 95.
Облокъ, обзалогъ, басъ.
Обиждамъ, обикалямъ нѣщо, спохождамъ, нагледвамъ, опитвамъ нѣщо да го видя какво е; опитвамъ се, боря се съ нѣкого, да видимъ, кой е по-юнакъ. 13. 135.
Овде-онде, тукъ-тамъ, сегисъ-тогисъ. 4. 92.
Оглеяло, огрѣяло. 54. 53.
Одая, т. д. горница, стая, келия, чардакъ; едно стадо овци. (Геровъ).
Одва, одвѣ, два ката, два пѫти толкова. 47. 135.
Одвай, едвамъ. 4. 161.
Оделе си, отдѣли се, откачи се. 54. 231.
Оджа, ходжа, т. д. турско духовно лице.
Окшама града, Фокшани градъ въ Ромѫния. 64. 86.
Олку, толкова. 37. 119.
Омалявамъ, намалявамъ, спадамъ, ставамъ по-малъкъ, смалявамъ, слабѣя, отпадамъ, запирамъ, изнемощявамъ. 23. 145.
Операмъ, загражданъ съ пармакльци. 54. 113.
Описези, мѣсто, дѣто гората е изсѣчена. 66. 57.
Оргяна града, народно означение градътъ на Милошъ Огнянинъ. 30. 215.
Ордия, т. д. мѣсто, дѣто становятъ войска; дружина, войска, въоржжени люде. 33. 99.
Орицка наия, Охридска нахия. 32. 10.
Откинвамъ, откинувамъ, откѫсвамъ, избавямъ, отървавамъ, спасявамъ. 30. 106.
Отклопямъ, отклапямъ, отключвамъ, изваждамъ, изножвамъ, отварямъ. 26. 194.
Откорвамъ, откорнувамъ, изваждамъ, нѣщо съ кореньтъ отъ земята, искубвамъ, изтръгвамъ. 59. 180.
Отъмвамъ, отъмнувамъ, отнемамъ, вземамъ, отървамъ. 23. 46.
Охрида, Орида, градъ въ Македония. 3. 15.
Очела, отишла. 66. 169.
Обядамъ. обяждаме се ср. обиждамъ се. 58. 115.

П.

Пагямъ, падамъ, попадамъ. 31. 71.
Палавъ, гр. д. безуменъ, лудъ, глупъ. 19. 107.
Пандуринъ, пандуръ, помагачи на царя при ловъ, стражари нощни. 34. 22.
Паша, т. д. тъй се наричатъ управницитѣ на голѣмитѣ провинции въ Турско, въобще високи сановници, военачалници и пр.
Пашинъ деля, пашовски делия? 13. 97.
Пеамъ, пея, пѣя, четж. 32. 17.
Пенджеръ, т. д. прозорецъ.
Перница. 44. 133.
Перче, перчанъ. 59. 86.

Нехливанинъ, неливанъ, т. д. борецъ.
Нещежа, т. д. даръ, подаръкъ. 24. 54.
Низмя се, враждумамъ, скарвамъ се. 42. 14.
Пиринъ планина, планина въ Македония, на югъ отъ Рила. 60.
Пиротъ, градъ въ Сърбия.
Пишманя се, т. д. разкайвамъ се. 2. 93.
Пловка, дива патица. 44. 127.
Повойница отъ *повой, повойникъ, повойниче,* повиване на дѣте.
Подоквамъ, подхоквамъ, извиквамъ. 54. 116.
Поелямъ, повелявамъ, давамъ заповѣдь. 13. 19.
Пожарево, навѣрно Пожаревацъ, градъ въ Сърбия. 54. 54.
Покланямъ, поклоня, даря, подарявамъ. 33. 39.
Полнокь, полунощь.
Поносвамъ, -се, бия си шега съ нѣкого, не искамъ да зная. 8. 3, 9. 2.
Понуда, когато нѣкой, било отъ роднини, или ближни, отнесе на болния нѣщо за яденье, напр. овощия, сладки нѣща, или сготвено, казватъ, че го е *понудилъ*, а самата хранителна вѣщь *понуда*. 28. 41.
Посвършвамъ, свършвамъ, сватосвамъ. 13. 13.
Пословеки, пословечки, условенъ (таенъ) езикъ. 26. 179, 60. 255.
Потеря, потера, погонка, гонение.
Потерамъ, гоня, изкамъ, моля. 24. 29.
Потио = изтихо.
Прашамъ, питамъ, разпитвамъ. 8. 91.
Превара, прѣварванье. 37. 10.
Препекъ, прѣпеченъ, прѣваренъ? 60. 159.
Преческе, св. причастие. 35. 21.
Прилепъ, градъ въ Македония.
Прилечвамъ се, прѣобличамъ се, промѣнямъ се, съличамъ се. 64. 18.
Пръстъкъ, пръстъ (на ржка). 54. 143.
Пубъдявамъ, побѣдявамъ. 56. 9.
Пусула, бинокълъ в. дулбия. 48. 323.
Путь, пѫть.
Пърчиня, мн. ч. парчета. 4. 50.

Р.

Рагямъ, раждамъ. 30. 30.
Радомиръ, градъ въ сѣв. България. 30. 35.
Разцапи се, разцѣпи се. 51. 225.
Рамазанъ, турски празникъ. 24. 8.
Раскърсници, раскърсникъ, кръстопѫтища, кръстопѫть. 2. 97.
Рая, раяте, т. д. рая, раи; стадо, подданици християни, несвободнитѣ, покоренитѣ християни на турцитѣ. 30. 13.
Резе, т. д. бръвна, заячена у врата. 18. 149.
Рилка, бърна. 87. 101.
Рисяни, християни. 3. 27.
Рубе, рубие, рубия, златна монета. 51. 82.
Рудъ, руда, червенъ, рудъ, ружи. 19. 29.
Ружамъ, карамъ се, ржмжа. 35. 51.
Рукамъ, викамъ. 55. 42.
Ручокъ, обѣдъ.
Руо, рубо, рухо, дрехи.

С.

Саатъ, т. д. часъ. 25. 27.
Сабля на зглобове } 22. 117.
Сабя дипленица }, що е на стави, та може да се дипли, сгъва.
Саде, т. д. само.
Сайбия, т. д. господарь, притежатель. 52. 53.
Саипъ, т. д. отъ *сайбия, сейбия?* стопанъ. 17. 25.
Саиръ, сеиръ, т. д. зрѣлище.
Сакаджия, т. д., който носи вода за продань 47. 72.
Сакамъ, искамъ, изисквамъ, желая. 2. 142.
Сакантия, т. д. мжка, трудно (мжчно) положение. 66. 59.
Самуръ, епитетъ за калпакъ, *самуръ калпакъ,* соболъ. 37. 71.
Сараево, градъ въ Босна. 30. 21.
Сарай, т. д. палатъ, дворецъ.
Свадбина, свадбарина, свадбарски данъкъ. 31. 33, 96.
Свалямъ се, слизамъ, отивамъ. 30. 43, 44.
Свирци, табуанци, свирачи и тжпанари. 2. 131.
Сé = цѣлъ, цѣла, цѣло.
Сева се, свѣти, сияе. 50. 41.
Сейсана, т. д. товаренъ конь. 13. 23.
Сейменинъ, сейменъ, т. д. полицейски солдатинъ, стражаринъ. 25. 12.
Секавици, свѣткавици. 31. 73.
Симидъ, симитъ, т. д. особенъ родъ бѣлъ хлѣбъ. 1. 13.
Синджиръ, т. д. цѣпь.
Синокь, всѣта нощь. 37. 117.
Сиотъ, сичкиятъ. 31. 118.
Ситница, рѣка въ Сърбия (на Косово). 36. 68.
Скеля, пристанище.
Скопие, градъ въ Македония, на р. Вардаръ.
Сланъ, соленъ. 4. 86.
Слечамъ, свличамъ, снимамъ. 4. 213.

Сокакъ, т. д. улица. 24. 56.
Солунъ, градъ въ Македония. 42. 7.
Сончукъ, сънь, сънуванье. 43. 13.
Сотрешвамъ, отвързвамъ? 13. 37.
Спиле, 41. 33.
Стадамъ, ставамъ. 54. 114.
Сталакина, градъ Сталачъ въ Сърбия при сливанието на двѣтѣ Морави. 30. 33.
Становитъ, епитетъ при думата камъкъ: *становитъ каменъ.* 41. 33.
Старойкя, старъ сватъ. 8. 33.
Строй, 1. родъ, видъ, сортъ. 2. планъ. 3. годежъ. 13. 51.
Стройникъ,
Стройница, сватъ, сватя. 13. 10.
Суарашко, дърво. 18. 41.
Сужни, мн. ч. осждени. 20. 5.
Сунамъ, пружа, пружа се, свеждамъ се. 54. 87—89.
Сурия, сюрия, т. д. тълпа, множество, стадо. 21. 66.
Суръ, тъменъ, тъмносивъ.
Сфекояко, всѣкакво. 25. 43.
Съжевамъ се, съвземамъ се. 54. 95.
Сълнчамена града, градъ въ Сремъ (Австрия). 65. 11.

Т.

Табуръ, таборъ, рота войска. 7. 67.
Тавла, т. д. конюшня. 23. 102.
Таксамъ, таксувамъ, давамъ обѣщание, обѣщавамъ. 30. 31.
Талемлия, обученъ по воененъ редъ. 51. 213.
Таманъ, таманъ, т. д., напълно, равно, тъкмо когато. 23. 117.
Тарапана, т. д. учреждение въ което се правятъ монети. 4. 22.
Тафра, т. д. гордость, разкошъ. 11. 11.
Ташъ, т. д. камъкъ. 35. 55.
Тая, тия. 54. 123.
Телялъ, т. д. протогеръ. 5. 1.
Темишваринъ Гюро, Гюро отъ *Темешваръ,* градъ въ Унгария. 65.
Тепамъ, бия, убивамъ.
Тептилъ, тептилъ, неизвѣстно, инкогнито. 13. 62.
Терамъ, втервамъ, натервамъ, истервамъ, принуждавамъ, заставлявамъ, карамъ вкарвамъ, изпѫждамъ, прѣследвамъ, искамъ. 2. 56, 1. 7, 59. 5, 4. 185.
Теркия, т. д. страничнитѣ части на сѣдлото или семера, дѣто може да се постави или закачи нѣщо. 21. 34.
Тишки, птички. 41. 114.
Той, тия, тая. 54. 109, 65. 29—30.
Тока, чуканье на чашитѣ при пиенье. 13. 7.
Точка, тукачка, тука. 26. 211.
Точки, по-напрѣдъ. 51. 229.
Трага, слѣда. 39. 27.
Тражимъ, търся. 65. 2.
Тройгодско вино, тригодишно вино. 26. 123.
Трещилъ, търтилъ. 3. 48.
Тъкменица, отъ гл. *тъкмя,* приготвямъ, устройвамъ, сватосвамъ. 9. 37.
Търгамъ, тегля, потеглямъ, отивамъ за нѣкждѣ. 13. 31.
Ту, та я. 54. 96.
Туга, тогава. 55. 33.

У.

Углавя, сватосвамъ, изглаждамъ, уравнявамъ нѣкоя работа. 6. 9.
Угренска земя, Унгария. 57.
Уйлия, 65. 135.
Улакъ, т. д. гонелъ. 47. 11—12.
Унеръ, юначество? 13. 55.
Усти, остави. 55. 84.
Учинамъ, правя, прѣправямъ се, струвами се, помислямъ си. 26. 92.
Ущуцамъ, потжвамъ. 65. 129.

Ф.

Фара, родъ, родство. 19. 93.
Фала, вала, хвала, хвала ти, хвала на тебе.
Филибе, турското название на Пловдивъ. 47. 3.
Флоринъ, златна монета. 13. 100.
Фортома, кавалъ или врѣвка отъ коза кожина. 13. 37.
Фощо = въ що.
Фрушки, отъ фръжъскъ; въ народ. пѣсни епитетъ при „ножъ“ (ср. сабя френгия). Дювер. 13. 38.
Фурна, обществена пещь, въ която пекжтъ хлѣбъ и ястия, срѣщу извѣстна платка. 22. 73.

Х.

Харамъ, арамъ, т. д. проклетъ. 35. 4—7.
Хатъръ, атъръ, т. д. уважение, угода, пристрастие. 37. 42.
Хекиминъ, икиминъ, т. д. лѣкарь. 35. 108.
Хилиндарь, български манастиръ въ Св. Гора. 30. 79.
Хокамъ, хокна, гълча, карамъ се; викамъ, повиквамъ. 33. 10.

Ц.

Цвиля, цвили конь; плача, жалвамъ се. 48. 7—8.
Цвекина, цвѣтя. 29. 36.
Цицирига, малкиятъ пръстъ на ржката. 55. 64.
Цохинеа, чохени, сукнени. 67. 23.

Ч.

Чабурлия чаша, отъ *чабуръ*, ведро.
Чардакъ, т. д., открита отъ едната страна галерия въ горния етажъ на кѫщата.
Чарклия, т. д. колелчати. 68. 107.
Чаршия, т. д., търговска улица, дѣто стават по дюкянитѣ най-голѣми пазарявания. 23. 137.
Чедѫръ, палатка.
Чеизъ, туй, което невѣстата занася на младоженека. 23. 229.
Челикъ, т. д. стомана. 42. 78.
Чемерчикъ, чемерица.
Черка, щерка, дъщеря.
Чешки, т. д. *кешки,* дано, ако би.
Чизма, ботушъ. 36. 79.
Чинтяни, 59. 87.
Чио, чие. 58. 59.
Читакъ, турчинъ (оскърбително название). 66. 110.
Чифте, т. д. пара, двойка; ритня. 22. 101.
Чифутинъ, евреинъ.
Чоа, чоха, сукно. 58. 54.
Чобанъ, т. д. овчарь.
Чуадаринъ, слуга, лакей. 17. 169.
Чуена чултура, чохена, сукнена чултура (в. посл. д.). 35. 145.
Чултура, отъ *чулъ,* т. д. покривка за добитъкъ. 35.

Ш.

Шагъ, крачка. 54. 186.
Шамска земя, Сирия. 28. 23.
Шарка планина, Шаръ пл., на границата 45. 24.
Шати златокрили, патици. 34. 18.
Шербетъ, т. д. сладко питие. 22. 98.
Шетамъ, ходя, разхождамъ се.
Шидина града, Сибинъ (народно означение: Сибинянинъ Янко = отъ Херманщадтъ). 30. 187—188.

Ю.

Южина, закуска. 63. 53.
Юке, уйчо. 64. 105.

Я.

Ябанджия, т. д. чужденецъ. 13. 112.
Яглаче, яглѫкъ, т. д. шита кърпа. 6. 26.
Язаджия, т. д. писарь, живописецъ.
Язъкъ, жално, много жално. 6. 64.
Ямлѫкъ, т. д. дирекъ при ясла.
Янина планина. Навѣрно гористата мѣстность при гр. Янина въ сѣв. Гърция.
Ярдѫмъ, т. д. помощь. 16. 38.
Ярѫмлия, харамия? 18. 64.
Ясика, топола? 41. 29.
Яѫръ, т. д. конюшня, оборъ.

Ѫ.

Ѫртъ, хѫртъ, куче, копой.
Ѫрзнамъ се, сопвамъ се, застрашавамъ, заплашвамъ. 13. 15.

Ѭ.

Ѭчитъ, счи, пѫшка? 41. 37. 38.

Съдържание.

	Стр.
Прѣдговоръ	V
Уводъ	IX
I. Марковото епическо потекло	XXI
II. Марковото дѣтинство	XXIX
III. Марко си добива конь, сабя и жена	XXXII
IV. Марко и баща му	XXXIV
V. Марко и майка му	XXXVI
VI. Марко и братъ му	XXXVIII
VII. Марко и сестра му	XLI
VIII. Марко си търси жена	XLI
IX. Марко и жена му	XLVI
X. Крали Марко, Султанътъ и черниятъ Арапинъ	LI
XI. Марко освобождава три синджира роби	LXXI
XII. Богъ намалява Крали-Марковата сила	LXXIII
XIII. Марко и Беле отъ Костуръ	LXXIV
XIV. Марко и Муса Кеседжия	LXXVII
XV. Марко и Арватка дѣвойка	LXXX
XVI. Марко и Евреинъ	LXXXV
XVII. Марко и Филипъ Маджаринъ	XC
XVIII. Марко и Секула дѣтенце	XCV
XIX. Марко и дѣте Дукадинче	XCVI
XX. Марковата смърть	CI

Пѣсни.

1. Произхождението на Кралевикя Марка (С. Ив. Б. № 1.) . . . 1
2. Марко споредъ наречбата на наречницитѣ, прѣчупва коститѣ на баща си. (Мсб. XVI—XVII стр. 177) . . . 8
3. Волкашинъ и Марко (Мсб. II. 120) . . . 13
4. Марко си придобива оржжие, конь и жена. (Въ Мсб. II. 116. озагл. „Марко грабитъ Ангелина“) . . . 15
5. Какъ Марко Кралевичъ си придобива сабята. (Въ Сборн. на бр. Мил. озагл. „Сабя“) 23
6. Марковата женитба (Мсб. XII, 95.) . . . 24
7. Крали Марко со жени за латинчанка (Мсб. VI 55.) . . . 26
8. Дели Магдалена и Марко (Шапк. III № 410) . . . 26

Стр.

9. Марко проси Дели Магдалена (подобн. на № 8, Мсб. II, 59) 28
10. Марко и Солунска девойка (Мсб. II. 101.) 30
11. Марко и Шарца коня (Шапк. III № 413) 31
12. Марко и Маренко се скарватъ за хубава Яна (Мсб. XIII, 33.) 33
13. Марко си грабитъ невѣста (Милад. № 147) 34
14. Марко Елена оставя (Мсб. VII. 114) 37
15. Димни Марко и Елена невѣста (Мил. 163 37
16. Марко отнема своята жена, плѣнена отъ Турци (Мсб. XII 79) 38
17. Марковица прѣоблѣчена избавя мжжа си отъ тъмница (Мсб. XII. 57) 40
18. Марко отмъстява на мома Маджаркиня и на триста ярдъмлии, които убили брата му Андреашка, а него възкресява (Мсб. ЦII. 54) 44
19. Шаина робиня и Марко (Милад. № 146) 49
20. Два брата, Марко и Маренко, въ темница; сестра имъ Милица ги освобождава (Шапк. III № 313) 52
21. Марко Кралевичъ и кръстато орленце (Мсб. I. 53) 54
22. Марко Кралевичъ спасява дъщерята на царя Константина и Елена отъ черния Арапинъ (Качан. № 124) 57
23. Султанъ Селимъ, Арапинъ и Марко Кралевичъ (Мсб. III 100) 60
24. Марко и Муратъ-бегъ (Милад. № 125) 66
25. Марко Крале и Будимски паша (Шапк. III № 36) 67
26. Царь Соломанъ, Кулевиче Бане и Марко (Мсб. III. 103) 68
27. Марко, царь Костадинъ и Арапинъ (Мсб. III. 95.) 75
28. Марко юнакъ и Арапка дѣвойка (Мсб. II. 94.) 78
29. Марково изповѣданье (Милад. № 54). 80
30. Седумъ юнаци и Арапинъ (Милад. № 143) 82
31. Марко Кралевике унищожава сватбарския данъкъ (Мсб. VII 95 91
32. Нѣмечка кралица и Марко (Мил. № 126) 95
33. Келешъ Мустафа погубва Андреаше, Марковъ побратимъ. (Мсб. III. 98) . . . 96
34. Марко отива съ царя на ловъ (Мсб. III. 102) 100
35. Марко избавя три синджира роби (Мсб. XI. 25) 102
36. Марко погубва троица Арапи и отпуща три синджира роби. (Вариянтъ, подобенъ на горния). (Шапк. III № 401) 106
37. Марко освобождава три вериги роби и послѣ се причества. (Вариянтъ подобенъ на № 36). (Мсб. XIII. 99.) 109
38. Крали Марко освобождава три синджира роби, подобна (Дозонъ № 36) 113
39. Марко и димна гора. Подобна (Милад. № 148) 113
40. Марко и Юда-Самовила (Мсб. XIII. 18). 114
41. Намаление силата на Крали-Марка („Библиотека св. Климентъ“ 1889 г. кн. VIII. 165—172) 114
42. Марко убива Беле отъ Костуръ и изгаря Марковица. (Мсб. XII. 101) 120
43. Марко въ Солунъ. (Шапк. III. № 467) 126
44. Марко и Гино Арнауче (Милад. № 102) 126
45. Марко прѣправенъ на калугеръ и Гино Латиникъ въ Костуръ (Мсб. XII. 68) . 133
46. Марко убива Гина Арнаутче (Мсб. XIII. 86) 133
47. Марко-Крале, отпущенъ отъ Едренската тъмница, убива Муса Кеседжия при Качанскитѣ клисури. (Шапк. III № 423) 134
48. Крали-Марко и Арватка дѣвойка (Мсб. X. 80) 137

Стр.

49. Арватка дѣвойка и триесе юнаци; Марко я убива со прѣвара. (Подобра). (Мсб. I. 62) 146
50. Марко се сражава съ незнайна дѣвойка. (Мсб. II. 100) 150
51. Марко Кралевичъ и жълта базиргяна. (Мсб. V 88.) 151
52. Марко и жълта чафутина. (Подобна.) (Мсб. V. 88.) 161
53. Марко се обложва съ евреи. (Мсб. XII, 74) 163
54. Марко и Филипъ Маджаринъ (Мсб. IV. 66.) 165
55. Убийството на Филипъ Маджарино отъ Марко Кралевецо. (Мсб. II. 108.) (подобна) 171
56. Филипъ Маджаринъ и Крали-Марко (подобна.) Мсб. X. 72) 174
57. Крали Марко въ Угренска земя. (Илиевъ, III. № 226) 175
58. Марко погубва Филипа Маджаринъ и освобождава 50 робинки. (Подобна на 55 и 56.) (Шапк. III, № 450.) 176
59. Марко, Секула и Краль Латинина. (Милад. № 145) 179
60. Марко Кралевичъ, Иве и дѣте Дукадинче (Мсб. I. 55) 183
61. Димни Марко и Турчинъ войвода. (Милад. № 114) 190
62. Марко и дѣте Дукадинче. (Милад. № 121) 191
63. Марко Кралевиче и дѣте Голомѣше. (Мсб. IX. 79.) 193
64. Дѣте Татуличе и вуйчо му Марко. (Мсб. IX. 84.) 196
65. Тимишаринъ Гюро, Марко Кралевичъ, дѣте Голомѣше и Арапинъ. (Мсб. I. 59) 199
66. Смъртьта ма Крали-Марко и войвода Деяна Попова (Мсб. XI. 28.) 207
67. Крали-Марковата смърть. (Мсб. II. 135.) 210
68. Марковата смърть и погинванье на царството. (Мсб. XIV. 90.) 211

Рѣчникъ на по-неизвѣстнитѣ думи и географическитѣ имена, които се срѣщатъ въ текста на пѣснитѣ 215

II.

КЪМЪ БЪЛГАРСКИТѢ ТАЙНИ ЕЗИЦИ

(БРАЦИГОВСКИ МЕЩРОВСКИ (ДЮЛГЕРСКИ) И ЧАЛГЖДЖИЙСКИ ТАЕНЪ ЕЗИКЪ)

отъ

С. Аргировъ

Прѣдметъ на тази ми студия ще бѫдатъ два тайни езика, единътъ отъ които — брациговскиятъ дюлгерски таенъ езикъ — е донѣйдѣ вече познатъ въ своя лексикаленъ съставъ, а другиятъ — чалгѫджийскиятъ[1]) — сега за пръвъ пѫть ще се разглежда. Материялитѣ си за тѣзи два тайни езика събрахъ самъ миналата година, прѣзъ тритѣ великденски праздника въ Брациговo.[2])

[1]) Тур. *чалеж* 1) звукъ отъ музикаленъ инструментъ и 2) музикаленъ инструментъ.

[2]) Брациговo съ своето оригинално мѣстоположение и особито население, интересно отъ всѣка страна, отдавна ме привличаше, та на 17. априлъ 1899 г. съ готовность се възползувахъ отъ любезната покана на приятеля си В. Грамоловъ, родомъ Брациговецъ, да прѣкараме свѣтлитѣ празници въ тоя чаровенъ родопски кѫтъ. Историята на това селище и неговото мѣстно нарѣчие не сѫ още до тамъ добрѣ изслѣдвани, та къмъ даннитѣ, съобщени отъ К. Иречекъ (Княжество България, часть II. стр. 438—442) и Ат. Мишевъ (Сбм. XI$_3$ стр. 181-187 и Бойтъ около Брациговo въ 1876. Пловдивъ 1881, стр. 11), желая да прибавя нѣкои свои бѣлѣжки, които успѣхъ да запиша.

Прѣди заселяньето на Брациговo, на западъ отъ него, на пѫтя за Пещера, при едноименна рѣка въ сегашнитѣ „Ливади“ е лежало селището *Превренъ*. Край него е минувалъ постланъ друмъ, който идѣлъ отъ Т. Пазарджикъ, прѣсичалъ Чанакчиево, Лъжкория и отивалъ на югъ, слѣди отъ който и до сега се забѣлѣзвали. То е било изложено на грабежитѣ на войскитѣ, що минували по туй шосе, и при потурчваньето на помацитѣ било разорено. Жителитѣ му се пръснали: едни се прѣселили въ Пещера, други въ Пазарджикъ; а около 15 кѫщи дошли и образували сегашно Брациговo, чието първоначално име ще да е било пакъ Превренъ. Споредъ г. Гаджовъ, отъ когото черпя и горнитѣ свѣдѣния, въ Цариградския кютюкъ Брациговo било отбѣлѣзано съ старото си име Превренъ. Не ми е извѣстно, дали подирното не се срѣща въ книжката на попъ Константинъ, Ἐγχειρίδιον περὶ τῆς ἐπαρχίας Φιλιππουπόλεως. Ἐν Βιέννῃ τῆς Αὐστρίας, 1819, която не ми е сега при рѫцѣ. И до сега въ мѣстностьта „Ливадитѣ“, въ старото землище на Превренъ, се намирали останки отъ основи на кѫщи. Тамъ и слѣдъ разорението на селото е ставалъ панаиръ на аби и др. Мѣстото дѣто е ставалъ панаиръть се наричало още *Узунчаршия*.

Отъ дѣ се е взело сегашното име Брациговo? Прѣди 150 години, споредъ г. Гаджовъ, 70- 80 челяди отъ Костурскитѣ села Галище, Сливница, Омутсково (въ селото и до сега има Омотска махала), Качаунъ и Орѣхчово (у В. Кънчовъ, Македония, етнография и статистика, 1900 намѣрихъ само първитѣ три села: Галища, Омотско, Слимница), измѫчени отъ турскитѣ золумлуци, се прѣселили въ Брациговo. Тѣ ще да сѫ и прѣкръстили Превренъ въ Брациговo, което по лека лека изтикало първото. Споредъ г. Гаджовъ въ нѣкои по-стари турски документи, които той самъ виждалъ, селото било писано *Бареáково* (отъ Бърсакъ? тъй се наричатъ сега още Кичевци, В. Кънчовъ, ор. с. 30); а по-старитѣ хора изговаряли *Барцикóво*. Въ по-нови турски документи (азъ видѣхъ такива отъ 1191 и 1195 г. турско лѣточисление) селото се срѣща подъ името *Брачково*, въ разговорния турски езикъ *Брацицъ*. Тука трѣба да забѣлѣжа, че въ Македония, Щипска каза, сѫщо срѣщаме село *Варсаково* (В. Кънчовъ, ор. с. стр. 230).

Тълкуваньето на Ат. Мишевъ (Бойтъ около Брациговo, стр. 11) че „братската любовь, братското живуване и взаимната помощь на основателитѣ за забрана, дали сѫ

Думитѣ отъ дюлгерския езикъ ми съобщи главно зидарьтъ Никола Каравълковъ,[3]) единъ отъ най-добритѣ още познавачи на този таенъ езикъ, както всички признаваха въ селото; освѣнъ това, когато мало и голѣмо узна, че азъ се интересувамъ за тоя езикъ, и излѣзохъ

поводъ за наименованието на селото съ прѣкрасното име: *Братово;* тъй като тѣ сѫ се бранили и сѫ поминували братски, а турцитѣ не сѫ могли да изрекатъ думата *Братски*, а сѫ го изговаряли *Братцикъ*, то останало си името му по турски *Братцигъ*, а по Български *Брациrово* което е доста разпространено въ самото село", е неприемливо.

Македонскитѣ прѣселенци, или тъй нареченитѣ „арнаути", не сѫ дошли наеднѫжъ; тѣ сѫ приижда̀ли на групи въ разстояние на десетина години. Освѣнъ въ Брациrово много сѣмейства се поселили въ близкото с. Козарско, а нѣколко и въ с. Црънча.

Не само „арнаути" сѫ се прѣселили въ Брациrово. При потурчанъето на Родопитѣ много сѣмейства отъ селата Осиково, Форцово, Осѣново (въ това село у нѣкой си турски ходжа се намиралъ пергаментовъ ржкописъ, въ който между друго се споменувало, че прѣминаването на помацитѣ въ мохамеданство станало ужъ прѣди 270 години; отъ това сѫщото село ми показаха нѣколко турски документа отъ 1162, 1136 и 1238 год. турско лѣточисление, въ които името на бащата е още славянско, а на сина турско: Милошооглу Ахмедъ, Митре(въ) Юмеръ, Велю(въ) Мустафа) избѣгали и се настанили въ Брациrово. И до сега се помнятъ нѣкои отъ тѣзи сѣмейства: Карналови, Хришчови и др.

Старото мѣстно население, което заварили тукъ „арнаутитѣ", било наречено отъ тѣхъ „мърваци". (Споредъ Кънчова, ор. с. 37, сега, „мърваци" се наричатъ само жителитѣ на селата около Пиринския връхъ Али Ботушъ. „Мърва", тамошнитѣ хора наричали ситнежъ отъ вѫглища, а „мърваклъкъ" означавало рударство). „Мървакъ" споредъ обясненията на г. Гаджовъ било идентично съ „простъ човѣкъ, развлѣченъ, гевшекъ". Двѣтѣ племена се смѣсвали помежду си; само че жена „арнаутка", женена за „мървакъ", е запазвала своето нарѣчие и обичаи, когато наопаки жена „мървачка", женена за арнаутинъ е усвоявала обичаитѣ и нарѣчието на мѫжа си. К. Иречекъ споменува въ Брациrово и трето племе „болгари", тракийски прѣселенци. И азъ чухъ това име, само че неможаха да ми обяснятъ, дали то принадлежи на трето едно плсме, или пъкъ съ него наричатъ едно отъ двѣтѣ по-стари племена.

Брациrовски нарѣчия. Въ Брациrово, както е извѣстно, се говорятъ двѣ нарѣчия: костурско и родопско: но тѣ вече доста сѫ влияли едно върху друго, та единъ „арнаутинъ" не говори чисто костурски и единъ „мървакъ" не говори чисто родопски, та човѣкъ често пѫти е въ недоумѣние, какъ да си отбѣлѣжи извѣстно явление. Забѣлѣзва се че „арнаутитѣ" се срамуватъ вече да говорятъ костурски, особенно прѣдъ чужди хора, та родопското нарѣчие взима връхъ. Тукъ ще съобщѫ само нѣкои откѫслечни езикови явления, които можахъ да схвана прѣзъ кѫсото си прѣстояване въ селото.

Ринезъмъ. Къмъ съобщенитѣ отъ К. Иречекъ въ „Cesty po Bulharsku" 21 думи съ запазени носовки, азъ вече въ прѣвода си „Княжество България" ч. II стр. 439 прибавихъ нови 6: *пѝнда, сѝнда, сѝндове, ѝнди* (ужъ), *клѝмбо* [умал. *клѝм(б)че*], *одѝнда* (отвѫдъ). Сега мога да притуря още *говѐнда, трóнда* (съкр. тро=малко, неорг. отъ троха?).

ь. вя̀шкà, дя̀ти, ря̀кà̀тà, фля̀нà, умря̀, мя̀сту, живя̀àт, бя̀ши, шчáà (щѣха), гуля̀мà, но нéма.

а безъ акцентъ се изговаря малко тъмно, което азъ отбѣлѣзвамъ съ â. *е* и *о* безъ акцентъ — като *и* и *у*: бизýмпу, питнáйси, уртѝ (хорати).

щ=шч: нѝшчу, на̀шчу (нашето), шчо, óшчи, зашчý ти сâ, нишчя̀ (неща), пушчя̀.

Отпаданье на гласни: бáтту (батето), рáбтà (работа), глеем (гледамъ), стáрту (старото), мойтà, чáнà (чичана).

Отпаданье на съгласни: гóспу (господь), лю̀йти (людьетѣ), мý̀йти, утдáнà (отдавна), óру (хоро), áрчà (харча), прáиш, тáâ, сáâ, турѝ (турѝхъ), сâáтâ.

Други езикови явления: алѝ (или), азлúзà (излиза), аднѣш, пéсма, мéнà, гиркúня̀ | й=му, имъ; нейнити=неговитѣ; *у* нúму (у него, въ кѫщи); ръкúти, нугúти; цуг (цвѣтъ); васýль; погúмнà (погина); кж (какъ), ко (какво); дън.

Нарѣчия: вéчеру, сýтрину, чéстум пéтли (на разсъвнуванье).

Отдѣлни думи: крáсну (хубаво), бáбà кáля̀ (мѣсечина), джигъртâм (чепкамъ), пáпцà (умъ, собствено ядката на орѣха), крóкáр (арнаджикъ), крáсáт (възкиселъ), удрéх-

на хорището да се полюбувамъ на кръшното моминско-ергенско хоро, притичаха се при мене млади и стари да ме питатъ, да ли съмъ записалъ и едикоя дума, зная ли какво значи едикоя си дума, та по този начинъ голѣма е вѣроятностьта, че съмъ събралъ речи цѣлото лексикално богатство на тоя езикъ. Думитѣ отъ чалгѫджийския езикъ ми съобщи Георги Хр. Гюлиметовъ, отдавнашенъ цигуларь, сега кафеджия въ селото.[4])

I. Брациговскиятъ мещровски (дюлгерски) езикъ.

За сѫществуванъето на особенъ, съсловенъ говоръ между дюлгерския еснафъ въ Брациrово пръвъ загатна А. Теодоровъ въ своята статия „Приносъ къмъ въпроса за българскитѣ носовки" (сПС. кн. III. стр. 142 и сл. 1882 г.), но захласнатъ въ своитѣ изслѣдвания за назализъма въ Брациговския говоръ той не ще да е отбѣлѣзалъ нищо отъ дюлгерския таенъ езикъ, или поне не ни съобщава нищо по-близко за него. Едва слѣдъ двѣ години, на 1884 г. К. Иречекъ, прѣдъ наблюдателното око на когото нищо не е могло да избѣгне, ни съобщава въ статията си „Пѫтни бѣлѣжки за Срѣдня-Гора и за Родопскитѣ планини (сПС. кн. XI. стр. 5. сл.) 16 думи отъ тоя таенъ езикъ, като добавя, че той е пъленъ съ албански елементи. На 1885 г. сѫщитѣ тия думи заедно съ други още 7 д. (всичко 23) той ни съобщи въ статията си „Conventionelle Geheimsprachen auf der Balkanhalbinsel" (Ar-

нâти (посърнали), вáлинки (плъстени ботуши), дâ си улю̀ди кѣщàтâ (да си нареди стаята), да áмна (да зина), úмàт сâ (обичатъ се), ми сâ прáви (струва ми се), запúвàм (годявамъ), лáпáвки (черни сливи).

Лични имена: Цилю (Василъ), Вáнчу (Иванчо), Ицу (Христьо), Личо (Илия), Фóля̀ (Флора), Ликà ( ), Ветà (Елисавета), Нáситу (Атанасъ).

Названия на мъстности: Рóпени, Драгýница, Нéрезе (върхъ), *Бáнище* на западъ отъ Брациrово край пѫтя за Пещера, дѣто извира слабъ топълъ изворъ, *Барутчийница*, край нѣкогашния друмъ въ посока къмъ Пазарджикъ, дѣто се намирали желѣзни згории.

[3]) Сѫщото лице ми съобщи, че и гръцкитѣ дюлгери имали свой особенъ дюлгерски езикъ. Прѣди 20-тина години той дюлгерувалъ въ Сливенъ заедно съ други зидари гърци отъ Одринъ, отъ които помнѣше още слѣднитѣ гръцки дюлгерски думи:

ангúда с. ж., мома.

льуфé с. ми. ч., пари. — Отъ Алб. *l'ufé* а то отъ тур. *'ulufe* плата; нгр. λουφές, бълг. *лефе*, рум. leafă. Mey. Et. Wb. 249.

мохóс с. м., чорбаджия.

мохýса с. ж., чорбаджийка.

прахалáти ми то стáмо работете полека. Глаголътъ ще да е гр. πράττω, работя; сѫществителното ми е неясно. — Алб. *pragal'ás*, уталожвамъ се, прѣставамъ (за вѣтъръ); *prah*, почивамъ, спж. Mey. Alb. St. V, 99.

рáши гл., иде. — Нгр. ῥάζω, ἀράζω, пристигамъ.

[4]) Сѫщиятъ се занимава и съ изработването на лаути (муз. инструментъ подобенъ на тамбурата, само много по-голѣмъ и съ по-кѫса дръжка; думата е араб. съ членъ *al'oûd*, дървенъ инструментъ и се срѣща въ всички европейски езици). Една подарилъ и на Соф. народенъ музей. Той има и много други занаяти.

chiv f. slav. Phil. VIII, стр. 99 слд.). Въ „Княжество България“ часть II стр. 440 тъй сѫщо споменува за тоя брациговски „жаргонъ“, но не ни съобщава вече нищо по-ново. Само въ една бѣлѣжка (стр. 441) той ни обѣщава, че въ най-близко врѣме ще съобщи повечко думи отъ тоя езикъ, което поради други залиси, види се, до сега не е направилъ. На 1896 г. се появи широко замислената студия на проф. В. Ягичъ, Die Geheimsprachen bei den Slaven (Sitzungsberichte d. kais Akad. d. Wissensch. in Wien. phil.-hist. Classe, Bd. 133), въ която той подлага познатитѣ до тогава материяли отъ всички славѣнски тайни езици на критически разборъ, за да обясни всестранно славѣнскитѣ тайни езици въ тѣхния лексикаленъ съставъ. Въ нея той прѣди всичко разглежда домашнитѣ срѣдства, съ които си служатъ славѣнскитѣ народи, за да маскиратъ и направятъ неузнаваеми славѣнскитѣ думи въ тайнитѣ имъ езици, като оставя за другъ пѫть разглежданьето на чуждитѣ елементи въ тѣхъ. Въ статията си проф. Ягичъ споменува и за брациговския дюлгерски езикъ, но само толкозъ, колкото му е било извѣстно отъ бѣлѣжкитѣ на проф. Иречекъ въ Archiv f. slav. Phil. Той ни дава и обяснение на двѣ думи (*кривата* черква и *джайко* попъ), които азъ отфърлямъ (Вж. по́-долу въ рѣчника). Студията на проф. Ягичъ при обясненията на своитѣ материяли често ще цитирамъ, като правя сравнение на новообразувания въ брациговския дюлгерски езикъ съ подобни у другитѣ славѣнски тайни езици.

Сравнително най-много материялъ отъ брациговския дюлгерски езикъ (113 думи) ни съобщи Д-ръ Ив. Д. Шишмановъ въ статията си „Бѣлѣжки за българскитѣ тайни езици и пословечки говори“ (Сбм. XII_2 стр. 15—50). Въ нея собствено той ни запознава съ съдържанието на цитираната по-горѣ студия на проф. Ягичъ, и за да улесни задачата на уважаемия професоръ, когато ще разглежда въ една бѫдѫща студия чуждитѣ елементи въ славѣнскитѣ тайни езици, Ш. ни съобщава материяли освѣнъ отъ брациговския дюлгерски езикъ, още отъ прилѣпския пануджийски езикъ, отъ тайния сзикъ на дебърскитѣ зидари, отъ дюлгерския езикъ на с. Ковачевица, отъ ствастарския (дрындарски) таенъ езикъ, отъ тайния езикъ на Крушевскитѣ зидари и отъ прилѣпския просяшки езикъ. Азъ ще имамъ по-долу често случай да цитирамъ думи отъ тѣзи тайни говори, когато ги сравнявамъ съ своитѣ материяли отъ брациговския дюлгерски езикъ. Часть отъ лексикалното богатство на тоя таенъ говоръ (50 думи), което ни съобщава Ш., бѣ вече по-рано съобщена отъ Ат. Мишевъ въ XI т. на министерския Сборникъ (стр. 185), друга часть (39 думи) му е съобщилъ г. В. Грамполовъ; не е ясно само, отъ дѣ е записалъ останалитѣ 24 думи.[1]) Заслугата на Ш. досѣжно българскитѣ тайни езици изобщо и брациговския дюлгерски езикъ отдѣлно е и тая, че той се опита да даде етимологията на голѣма часть отъ тѣхъ, съ малки изключения, съвсѣмъ сполучливо, — колкото се отнася до брациговския дюлгерски езикъ, който въ случая ни интересува.

Когато пригатвяхъ материялитѣ си за печатъ, узнахъ отъ Шишмановъ, че въ XVI—XVII кн. на министерския Сборникъ се печаталъ единъ „Приносъ къмъ българскитѣ тайни езици“ отъ Петко К. Гѫбювъ (стр. 842—875). Г-нъ Гѫбювъ бѣ тъй любезенъ, че ми позволи да разгледамъ въ коректура неговитѣ материяли и да направя нѣкои сравнения съ своитѣ, както читательтъ ще забѣлѣжи по-долу. Неговиятъ приносъ се отнася до езицитѣ: дюлгерски, дрындарски, просяшки и цигуларски. Единъ недостатъкъ на неговия материялъ по дюлгерския езикъ е тоя, че той е събиранъ „отъ работещи въ София македонци дюлгери, надошли тукъ изъ разнитѣ крайща на Македония“ (Дебърско, Битолско, Прилѣпско и отъ много други мѣста, но не и отъ Брацигово), но при това не е могълъ да отбѣлѣжи при събранитѣ думи, коя дѣ се говори, та по тоя начинъ той е образувалъ единъ дюлгерски езикъ, който въ този си лексикаленъ съставъ нийдѣ не сѫществува и нийдѣ се не говори. За това и азъ въ цитатитѣ си го наричамъ дюлгерски езикъ на П. К. Гѫбювъ.

Отъ материялитѣ, които азъ съобщавамъ, изглежда, че брациговскиятъ дюлгерски езикъ е изобщо най-богатъ таенъ езикъ. Доклѣ г. Гѫбювъ съ свойственото нему умѣние е могълъ да събере отъ *всички* дюлгерски езици едва 360 думи (ор. с. 844), лексикалното съкровище на брациговския дюлгерски езикъ, което тукъ обнародвамъ, възлиза на 390 думи. Отъ тѣхъ за пръвъ пѫть се съобщаватъ отъ мене 277 думи; 94 намѣрихъ публикувани и у Ш., а останалитѣ 19 се срѣщатъ само у него. За да се знае, кои думи се срѣщатъ и у Ш., азъ съмъ турялъ до тѣхъ въ рѣчничето въ скоби Ш. Ако и тълкуваньето на думата е негово, тоя знакъ стои слѣдъ тълкуваньето. Думи, които се срѣщатъ само у Ш. съмъ отбѣлѣзалъ съсъ с*Ш.* Азъ се опитахъ да дамъ етимологията речи на всички 390 д.; до колко сполучливо, остая вѣщиятъ критикъ да се произнесе. Не ми се поддадоха само 32 думи. Като резултатъ на

[1]) На стр. 30 четемъ: „азъ привеждамъ тукъ въ азбученъ редъ не само 50-тѣ отдѣлни думи, а и всички други, които можахъ да извлекж изъ *разговорить*“ (съ кого?)

моитѣ изслѣдвания се оказа, че 147 д. сѫ албански, 138 домашни съ условно значение, или пъкъ новообразувания, 30 гръцки, 26 турски, 7 румънски, 4 цигански, 4 италиянски и 2 испанско-еврейски.

Отъ сравненията, които можахъ да направя между брациговския дюлгерски езикъ и другитѣ тайни български езици споредъ материялитѣ, обнародвани отъ Шишманова и Гѫбюва, намѣрихъ много малко сходство по между имъ: около 11 думи изглежда че сѫ заети между брациговския дюлгерски езикъ и останалитѣ тайни езици, приблизително други 30 д. сѫщо иматъ много общо, но тѣхъ като че всѣки таенъ езикъ е заелъ самостоятелно отъ първоначалния изворъ — чуждъ нѣкой езикъ, или самиятъ домашенъ говоръ. Азъ изобщо дохождамъ до заключение, че речи всички български тайни езици сѫ се образували самостоятелно и че сравнително малко сѫ заимали единъ отъ други. Въ туй отношение стои разбира се най-горѣ брациговскиятъ дюлгерски езикъ. Мнѣнието на Шишманова по този въпросъ не ми е ясно: така на стр. 46 (ор. с.) той казва: „Отъ шестьтѣ тайни езика, които разгледахъ, прилѣпскиятъ папуджийски, дебърскиятъ и крушевскиятъ таенъ дюлгерски езикъ, прѣдставляватъ най-голѣми сходства въ рѣчника, и изглежда да образуватъ една група“, а 13 реда по-долу четемъ: „Общи думи въ *всички* 4 тайни езика въ прѣдставенитѣ тукъ материяли нѣма. По-общи сѫ само названията на циганитѣ *дрен, дренове,* циг. *манука* и назв. на паритѣ *пилафки, пилавки* въ Прил., Деб. и Брац. тайни езици. По-разпространени сѫ и думитѣ *орденка* и *посен*“.

Брациговскиятъ дюлгерски езикъ, който отъ самото население се нарича мещровски, до колкото можахъ да разпитамъ, освѣнъ между зидаритѣ въ Брацигово, се говорилъ и въ Пещера и с. Козарско; кѫсото врѣме обаче, съ което разполагахъ, не ми позволяваше да провѣря на самитѣ мѣста туй нѣщо.

Понеже брациговскиятъ дюлгерски езикъ е станалъ извѣстенъ въ по́-главнитѣ си изрази речи на цѣло Брацигово, у младитѣ дюлгери се е появилъ стремежъ да стъкмяватъ нови думи покрай познатитѣ стари. Такива думи отъ втори слой ми съобщихá че били: *карагла́рец* слънце, покрай по-старото *раіко, прихт* попъ, покрай по-старото *джаіко, фитогра́ѳ* мисирка. Повече такива думи неможаха да ми съобщѫтъ.

За откриванье на албанскитѣ елементи въ брациговския дюлгерски езикъ си послужихъ съ рѣчника на *G. Meyer*, Etymologisches Wörterbuch der albanesischen Sprache. Strassburg, K. J. Trübner, 1891, който и цитувамъ на всѫдѣ. Нѣкоя и друга дума, които не можахъ да намѣря нито у Майера, нито другѫдѣ, ми изтълкува г. П. Чилевъ, учитель въ Софийската мѫжка гимназия, добъръ познавачъ на албанския езикъ, комуто тукъ изказвамъ своята дълбока благодарность.

акату́ нар., тукъ. — Алб. *këtjé* тукъ. Mey. Et. Wb. 1. Въ брациговския дюлгерски езикъ често виждаме, че се прибавя частицата *а* къмъ албански думи. Вж. по-долу *акьу́, ангóрдам, ангрéвам са.*

акьу́, акьу́шти мѣст., въпросниятъ, за когото става дума. У Ш. съ значение на „тоя“. Алб. *kü* тоя. Mey. Et. Wb. 1.

алама́нин с. м., турчинъ, сѫщо и Иречекъ (П. Сп., Archiv и пр.) *аламанчо,* старата дума за нѣмцитѣ. Mikl. Lexicon 3, аламанинъ ἀλαμανός. Mikl., T. El. 245.; Grimm Wb. I, 218. Тихонр. Пам. отреч. русск. литер. т. II 440: *алáманин орель ѣг.* (Изъ сръбски ржкоп. отъ XV в.). Така и до XVII. вѣкъ у българитѣ: „Та отиде Еень на воиске на Будимь, та се би сась Аламанци този лѣто, а тоин нема що да стори на Аламанци, и пр.“ (Български лѣтописенъ разсказъ отъ края на XVII вѣкъ отъ М. Дриновъ. П. Сп. 1882. кн. III. стр. 10). Алб. *al'aman* нѣмецъ, отъ турски *alaman,* id. Mey. Et. Wb. 8. Защо и кога е измѣнила думата значението си, не ми е извѣстно. Чини ми се, че въ това значение тя не се употрѣбя само въ брациговския таенъ езикъ. Вече Вук обяснява *аламан* съ *zingarus* (као аламани појеоше, т. е. жедно). Микл. Et. Wb. 2 мисли *куманитъ.* У насъ на нѣкои мѣста се казва *аламанин* на човѣкъ, който има *турски* характеръ. Дюв. 237. съвсѣмъ фалшиво обяснява „аламанка девойка“ (Милад. 32) отъ тур. *el-āman,* quartier, grâce, pardon, sûreté. „Взятое вмѣстѣ съ его приложеніемъ дѣвойка, означаетъ — милосердная дѣвушка“. (Ш.)

алама́нка с. ж., була, кадъна. Вж. *алама́нин.*

алама́нско кѫрче с. ср., кадѣнче. Вж. *кóрче.*

ангóрдам гл., умирамъ. Алб. *ngordʒ*, вкоченясвамъ се, издъхвамъ, умирамъ. Mey. Et. Wb. 306.

ангрéвам са гл., ставамъ, дигамъ се. Алб. *ngrē* вдигамъ, изправямъ и пр. Mey. Et. Wb. 306. (Ш.) Въ дюлгерския езикъ на Гѫб. *грéвам* = ставамъ. Сбм. XVI, 846.

ахта́лья с. м., господь. Прилича на циганска, но у Микл. не я намѣрихъ.

бабайт прил., голѣмъ. Турск. *баба́-іийт* юнакъ. *Бабаит мештра* уста башия. (Ш).

бабайтата ти́ра с. ж., конакъ, управление. Гр. θύρα врата, порта. Срв. „Високата Порта“.

бабайтин с. м., голѣмецъ.

ба́бка с. ж., джамия. Въ Пазарджишко „бабка“ се нарича цвѣтето кокиче (Galanthus nivalis); съ това значение думата не намираме нито въ рѣчника на Дювернуа, нито въ рѣчника на Герова. Джамията е наречена тъй споредъ бѣлата боя и формата на растението.

бади́та с. ж., надница. Отъ алб. *mbɛ+ditɛ; mbɛ* прѣдл. на, *ditɛ* день. Mey. Et. Wb. 68, 265.

бакаре́ла с. ж., подаръкъ. Прилича на циганска. У Микл. не се срѣща.

ба́ля с. ж., каль. Алб. *bal'tɛ* каль. Mey. Et. Wb. 25. Иречекъ блато. (Ш.) Едва ли тукъ може да се отнесе *бла́га* = каль въ дюлгерския езикъ на Гжб. Сбм. XVI, 845.

ба́ра с. ж., сѣно. Алб. *bar* трѣва, сѣно, билье. Mey. Et. Wb. 26.

ба́рба с. м., хаджия. Итал. *barba* вуйчо, отъ дѣто и въ алб. *barbɛa* съ значение на „вуйчо“ и като прозвище на по-стари хора. Mey. Et. Wb. 26. Въ просяшкия езикъ у Гжб. *ба́рба* = брада. Сбм. XVI, 868.

бачва́іна с. ж., цѣлувка. Итал. *bacio, baciare, baciamento* цѣлувка. И въ обикн. говоръ *бакам, бацвам* = цѣлувамъ. Геровъ 22.

бе́лите уджа́ци с. ж. мн. ч., конакъ, управление, сѫдилище. — Тур. *оджа́к*, огнище, коминъ, фамилия, кѫща, династия. Срв. срб. *ɔджа́к* дворецъ, палатъ. Mikl. Tü. El.

бе́лчо с. ср., снѣгъ. Етимологията е ясна. И въ дюлгерския ез. на Гжб. *бе́лче* = снѣгъ, *бе́лица* = въшка, въ прилѣпския папуджиски ез. и въ крушевския дюлгерски *бе́ла* = ракия, а освѣнъ това въ прилѣпския *бе́лиот* — арапинъ, въ стевастарския таенъ езикъ *белиїа* = яйце, въ драндарския езикъ у Гжб. *бело́* = яйце, *бе́льчу* = арапинъ. Сбм. XII_2. 34, 40, 42; XVI, 845, 861. — Срв. въ словенския „плинтовски“ ез. *белец* снѣгъ, въ чешката „хантирка“ *bělá* бѣло брашно, но *bělka* млѣко, *bělky* свѣтлина, *bělo* день, *na bělo* при лунна свѣтлина, най-послѣ *bělak* сирене и мѣсечина; въ рускитѣ тайни езици *бѣлюсь* снѣгъ, *бѣлу́ха* бѣла рѣпа. Ягичъ, ор. с. 28, 38, 68.

берба́т прил., лошъ. Перс. *bérbad* разваленъ, разрушенъ, загубенъ. Mi. Tür. El.

бе́са с. ж., въ клетвата „бе́са та бес“. Алб. *bésɛ* вѣра, договоръ, примирие и пр. Mey. Et. Wb. 33. Albanes. Stud. 97. (с Ш.)

бе́чка с. ж., овца, новообр. Сближ. съ *бейка* невъзможно. Подирната дума е заета вѣроятно отъ алб. *beikɛ*, тоски *bel'kɛ* отъ сл. бѣлъ. Ср. сръбск. *црвеника* червена коза. Mey. Et. Wb. 31. (Ш.).

бе́чкар с. м., овчарь.

биковѝт прил., якъ. Отъ бикъ, познатъ по своята якость.

бир с. м., синъ. Алб. *bir* синъ. Mey. Et. Wb. 37.

би́та с. ж., вилица. На мѣсто вита?

благ с. м., захарь. Срв. *благи́а* медъ, захарь въ езика на македонскитѣ стивастари, *благѫ́* ябълка, *благѫ́та* = хлава, въ драндарския езикъ у Гжб. *блжгѫ́тж* = халва, медъ, петмезъ и др. сладки нѣща, *блжгѫта́нку* = халваджия. Сбм. XII_2, 42; XV, 54; XVI, 861, 862. И въ рускитѣ тайни езици *сластимъ* = захарь. Ягичъ, ор. с. 76.

бланчо́сам гл., дѣламъ. Срв. рум. *blană* тънка дъска.

блъ́она гл., храня. Срв. алб. *bl'ɛndzɛ*, стомахъ, коремъ. Mey. Et. Wb. 39.

бре́ке с. м. мн. ч., потури. — Алб. *brekɛ* панталони, отъ лат. *braca* Mey. Et. Wb. 46. Срв. втората часть отъ бълг. *беневрещи*, сръб. *беневреке, беневраке, бенебреке,* рум. *bernevecĭ* и алб. *brendevek*. Първата часть отъ думата е тъмна.

бре́нду нар., вѫтрѣ. Алб. *brɛnda, mbrɛnda* вѫтрѣ, може би отъ лат. *perintus*. Mey. Et. Wb. 47.

брич, бричáіку с. м., хлѣбъ. Алб.? Ср. *mbruj, mbrŭ́* мѣся, *brum, mbrum, brumɛ* тесто за хлѣбъ. Mey. Et. Wb. 49. (Ш.). Въ тайния дюлгерски езикъ на с. Ковачевица (Неврокопско) *бри́нго* = хлѣбъ. Сбм. XII_2. 40.

брушѝнско бу́кало с. ср., гайда. Ново образов. отъ бру́кам. (с Ш.).

бръз с. м., циганинъ.

брѣ́нза с. ж., сирене. Рум. *brînză*.

бу́ркач с. м., мѫжъ. Алб. *burĭ, burɛ* мѫжъ, сѫпругъ. Mey. Et. Wb. 55.

буфе́ла с. м., чорбаджия. Иречекъ сближава съ итал. *buffone* гр. βουβονος. Възможно е отъ итал. *buffare* надувамъ (*buffo* силенъ вѣтъръ), *буфе́ла* = надутъ човѣкъ. (Ш.). Азъ мисля, че думата е най-близка на рум. *buflea*, име, което се дава на човѣкъ, който е много голѣмъ. Damé, F. Nouveau dictionnaire roumain-français 163. Въ Дюлгерския езикъ на Гжб. *буф* господарь. Сбм. XVI, 846.

буфели́ца с. ж., чорбаджийка. Вж. *буфе́ла*.

бѫ́рам гл., работя. *Не го бѫ́ра пѫ́на* не го бива. *Набѫ́рах го* направихъ го. *Шчо бѫ́рахте* какво работихте? *Какво да бѫ́раме* какво да правимъ. *Бѫ́рнска лазарница* хубаво работно врѣме. Алб. *baj* гег., bɛn тоск., *boj* Дебъръ, *bun* сиц. правя, работя; bɛrɛ дѣло, работа. Mey. Et. Wb. 23. Alb. Stud. 61.

бѫ́рам рупи́цко гл., пазарявамъ. Относително втората дума срв. перс. *rupie* единъ видъ златна монета, бълг. *рубия*, рум. *rubie*, грѣц. ῥοῦπι, ῥουπιές. Mikl. Türk. El.

бѫ́рго нар., скоро. Македонска дума.

бѫ́рлив прил., лудъ, глупавъ. Срв. *бръмтж* бѣснѣя, лудувамъ. Геровъ, Рѣчникъ 78.

ваі с. м., масло. Алб. *vaĭ, vaj*, гег. *voj* масло. Mey. Et. Wb. 462.

варголе́сто с. ср., яйце, диня. *Вьргалямъ* търкалямъ, *вжргулесто* нѣщо обло (Ш.). Въ Ахъръ-Челебийско *извиргулили* = изоблили. Сбм. I, 141.

варнова́чко с. ср., заходъ. Отъ алб. vrānɛ, vránɛtɛ гег. тъменъ? Алб. дума е старъ заемъ отъ старслав. *врань*. Mey. Et. Wb. 478.

ве́кот нар., много. У Шишманова *векут* доста. Общомакедонски *векот* много. Вѣкъ.

ве́там са гл., отивамъ; *ве́таі са* иди. Алб. *véte*, гег. *vetem* вървя, нѫтувамъ. Mey. Et. Wb. 468, Alb. St. 96. Иреч. Пер. Спис., Arch. и пр. (Ш.). Макед. бълг. *витосаі се* махни се.

вко́нам гл., хващамъ. Обикн. д. И въ крушевския таенъ дюлгерски езикъ *до́го гли* = хвани. Сбм. XII_2. 40. Стои въ свръзка съ обикновената българска *откопча се* = отърва се, *скопчено* = заловено.

во́гльу нар., дребно. Алб. *vógel'ɛ* малъкъ. младъ. Mey. Et. Wb. 477.

во́зат са гл., coïre. Срв. народното изречение „гръцки *кола*“ coitum.

вре́ща с. ж., човалъ. Обикновена д., макед. *врекя*, изт.-бълг. *врѣтище*.

ву́лджа гл., бия. Шишмановъ сравнява думата съ алб. *vul'ós* удрямъ печатъ, отъ новогр. βούλλα, βουλλώνω. Азъ мисля, че думата е по-близка до циганската *vul, bul* задникъ, podex. Mi. Zig. VIII. 95.

ву́рам гл., слагамъ, застрѣлямъ. Срв. тур. *vouruchmaq* бия се. удрямъ се. Bianchi et Kieffer, Dictionnaire turc-français, t. II. p. 1178.

вчéнкувам гл., пазарявамъ; *дж вчепкжме* да пазаримъ. Обикн. д. (сШ.). Въ езика на стивастаритѣ *фчéпквам* хващамъ. Сбм. XV, 58.

въргýлям гл., бия. Отъ *въргллямъ?* Въ дюлгерския ез. на Гжб. *вжркле́ш, врж́кеш, вжртлес* = родех. Сбм. XVI, 846.

въртелéшка с. ж., воденица. Думата е ясна. Въ драндарския езикъ у Гжб. *вжртилúгувж* = воденица. Сбм. XVI, 862.

въртокѣшник са прéга на вжтрѣ отива зданието, не върви право сградата. Каква е връзката съ обикн. д. *въртокжщникъ* стопанинъ, не мога да отгатна!

гáбер с. ж., годеница. Срв. гръцки γαμπρός младоженекъ, сжпругъ, зетъ. Въ стивастарския съсловенъ таенъ езикъ *гáбер* = зетъ. Сбм. XII_2. 43.

гадáля нар., полека. Споредъ г. Чилева сжщата дума съ това значение сжществува и въ албанския езикъ. Да ли нѣма нѣщо общо съ нгр. αγάλια? У Меу. не я намираме.

гúвич с. м., зетъ. Срв. тур. *гювеги* годеникъ, зетъ. Тилковъ, Турско-бълг. рѣчникъ, 454.

глý(в)а с. ж., пушка. Иречекъ (Шжтувания 441) отъждествява думата съ *глуха*, което споредъ мене нѣма смисълъ. Правъ е Шишмановъ, като мисли думата за албанска, само че трѣба да я произвеждаме не отъ *guvɛ*, а отъ *gl'ofkɛ* куфина, дупка. Въ това мнѣние ни укрѣпява и слѣдната дума *глуф* коминъ. Меу. Et. Wb. 126 произвожда алб. *gl'ofkɛ* отъ бълг. *глобъ*.

глýф с. м., коминъ. Вж. прѣдната дума.

глýфец с. м., мишка. Обикновена дума, у македон. плъхъ. Вж. у Герова, Рѣчникъ 223 *глушецъ* мишка.

гльупáлка с. ж., гозба. Срв. алб. *g'elɛ* отъ срб. *јело* ястие, и *łup* гълтамъ лакомо. Меу. Et. Wb. 138, 233. Въ езика на дебърскитѣ зидари *хльóпало, шлóпанье* = ястье. Ш. я мисли за звукоподражателна дума. Сбм. XII_2. 39. Срв. и обикновената българска *лопамъ*, (излопамъ, олопамъ) ямъ, изямъ. Въ тайния дюлгерски езикъ на с. Ковачевица (Неврокопско) *льóпьа* = ямъ. ib. 40. Въ езика на прилѣпскитѣ шивачи *клóпарник* = хлѣбъ, въ дюлгерския езикъ на Гжб. *кльóпам* = ямъ, *кльóпарник* = хлѣбъ, *кльóпачка* = уста и *гьýфтам* = ямъ. Сбм. XVI, 846, 850.

гнéтач с. ж., зетъ. — Отъ *гнетж*. Въ езика на прилѣпскитѣ папуджии *гнéтам* = ямъ. Сбм. XII_2. 34.

гнýсен прил., лошъ.

гóе с. ж., уста. Алб. *gol'ɛ, gojɛ*. Méу. Et. Wb. 126.

грáпша гл., пиша. Гр. γράφω, γράψω. (Ш.). Да ли не е отъ сжщия произходъ и *дрáпам* чета въ дюлгерския езикъ на Гжб.? Сбм. XVI, 847.

грапшáлка с. ж., моливъ.

грапшишáр с. м., писарь.

грип с. м., дѣдо, сиромахъ. Срв. гръц. γρυπός свитъ, наведенъ, нагърбенъ.

гýгуль с. м., цигара; *завалькам гýгуль* завивавамъ цигара. Срв. алб. *gugul'is* пия. Срв. обикн. „пия тютюнъ“. (Ш.). Думата може да бъде произвеждана и отъ алб. *gógɛl'ɛ* въ изречението *makarundɛ gógɛl'ɛ* дѣто означава дебели и кжси макарони. Меу. Alb. St. VII, 78.

гулеман, гóлчо с. м., вино. Шишмановъ пише *гольуман, гóльчу*. Иречекъ (Archiv VIII. 101) обяснява наименуванието съ туй, че човѣкъ отъ много пиенье най-послѣ оголява, осиромашява, остава безъ срѣдства. Срв. поговорката „вино, вино голо, ти си ми продало воло“. И въ тайния дюлгерски езикъ на с. Ковачевица (Неврокопско) *гóлчо* = вино. Сбм XII_2. 40.

гýрач с. м., камъкъ. У Шишманова *гуреч*. Алб. *gur* камъкъ, скала, *guritškɛ* камъче. Меу. Et. Wb. 135. Иречекъ. Не принадлежжтъ тукъ *гýралки* = нозѣ, *гýрам* = ида, вървж, отивамъ. *гýрачка* = нога, *гурóін, гурóінка* = кракъ въ дюлгерския езикъ на Гжб. Сбм. XVI. 846.

гьóско с. ср., куче.? (Ш.). Срв. въ езика на прилѣпскитѣ папуджии *кьéнтоско* кучешко, отъ алб. *k'en, k'ɛn* куче, рум. *căne, căine*. Меу. Et. Wb. 222. И въ тайния дюлгерски говоръ на с. Ковачевица *кéнче* = куче, у стивастаритѣ *кунáн* = куче и турчинъ Сбм. XII_2. 35, 40, 44.

гьýлмата му вáрих плача. За първата дума срв. тур. *гюлмéк* смѣя се; втората, па и самото съчетание не ми е ясно. Тя се срѣща и съ други думи, така: *калишáта вáре* — пѣя (*калишата* — пѣсень). Алб. *varés* сърдя, досаждамъ, отъ гр. βαρῶ. Меу. Et. Wb. 463. Срв. сжщо и бълг. д. *варя́камъ* плача, Геровъ, Рѣчникъ 109.

гьýсма с. ж., половина, сѣнка. Алб. *g'ümɛs* половина, *g'ümɛsɛ* половина; отъ послѣдната форма е произлѣзла и *g'üzme* съ сжщото значение. *g'ümɛs* е произлѣзла отъ гр. ἥμισυς. Меу. Et. Wb. 143.

дáла с. ж., млѣко. Алб. *ðałɛ, ðał* кисело млѣко. Меу. Et. Wb. 83.

дáсма с. ж., сватба. Алб. *darsmɛ, darsɛm, dasmɛ* сватба. Меу. Et. Wb. 62. (Ш).

дгьóвам гл., зная. У Шишманова *дугьóвам* помня. Срв. алб. *dig'óń, dɛg'óń*, гег. и *ndɛg'ój, nɛg'ój* слушамъ, отъ лат. *intelligere*. Меу. Et. Wb. 66, Al. St. 13, ако и значението да не е съвсѣмъ сжщото.

джáіко с. м., попъ. Алб. *džakue-oni* свещеникъ, отъ срб. *ђакон, diaconus* Меу. Et. Wb. 80. Jagić 27: срв. сръбс. *đajko* чичо, название на постари хора, сжщо и *đaja*. Mikl. Türk. Elem. I. 44. (Ш.). И въ тайния дюлгерски езикъ на с. Ковачевица *джáіко* = попъ, свещеникъ. Сбм. XII_2. 40.

джвúлья гл., пуша (тютюнъ) и пия (вино). У Шишманова *жвили, жули* пие. Употрѣбя се и инакъ. Жуля.

джукольóсам гл., крадж. Срв. циг. *джукланипе* „Schurkerei“ Mikl. Zig. VII, 209.

джупáнска с. ж., баница.

джýра с. ж., vulva. Срв. алб. *džurdék* бракъ. Меу. Et. Wb. 82. Сръб. *џура* момиче.

джурáіка с. ж., vulva, публична жена. Вж. джура. Чеш. čurati пикая; въ обикнов. говоръ „*пикла*“ за жена изобщо.

джýс(т)ра гл., ударя, бия. У Шишманова *джýстри* бие. Той прѣдполага, че е звукоподражание. — Срв. алб. *džorɛ, tšorɛ* тояга, боздуганъ.

дзúрка с. ж., прозорецъ; **дзúрко** с. ср. око. Срв. въ гатанката за яйцето „нигде *дзирка* ни *прозирка*. Отъ *зря*. Срв. сръбск. *гéгавачки зрáкавица*. Вук. (Ш.). Въ тайния съсловенъ езикъ на стивастаритѣ *зжрцалá* = очи, въ просяшкия езикъ у Гжб. *здрáкала* = очи, *здрáкам* = гледамъ,

виждамъ. Сбм. XII$_2$. 43; XVI, 869. У Герова рѣчникъ *дзи́рка* = пролука, *дзи́ркамъ* = гледамъ. Въ Т.-Пазарджикъ *дзи́ркали* = очи.

ди́ia гл., помня, знамъ. Алб. *di* знамъ, *diε* мждрость, учение. Mey. Et. Wb. 66. (с Ш.). Въ езика на дебърскитѣ зидари *ди́вам* = давамъ, въ дюлгерския езикъ на Гжб. *ди́вам* = зная. Сбм. XII$_2$, 37, XVI, 846.

до́вличи са гл. пов. накл., ела. У Шишманова *влѣчи (са)* иде (влѣче се) „*Шуленишта пану́ваіте, буфе́лата сж влѣчи*“. Срв. въ съсловния таенъ езикъ на стивастаритѣ *допильа́вам* = дохождамъ. Сбм. XII$_2$. 43.

долгоро́чко с. м., свиня. (Ш.). Въ тайния езикъ на прилѣпскитѣ просяци *ро́чко* конь. Сбм. XII$_2$. 50. Въ езика на сръбскитѣ просяци (Вук) *ра́шков* = конь и *рашковица* = кобила. Вж. Ягичъ, ор. с. 24, комуто думата е сжщо тъй неясна.

до́ра с. ж., ржка. Алб. *dorε* ржка. Mey. Et. Wb. 72. (Ш.).

дра́са с. ж., дъска. У Ш. *дра́ста*. Алб. гег. *dérasε*, *drásε* дъска, маса, отъ итал. *terrazza*. Mey. Et. Wb. 66. И въ езика на дебърскитѣ зидари *драсо́винки* дъсчици, а на крушевскитѣ *дра́ска;* въ дюлгерския езикъ на Гжб. *драсо́инка* = дъска. Сбм. XII$_2$, 37, 40, 47, XVI, 847.

дра́шта гл., бѣгамъ; *му го дра́сн і* побѣгна (аор.) Гръц. διδράσκω, δράσομαι бѣгамъ, δρασμός бѣгание. Срв. у Герова *дращж въ̀зъ планинжтж* вървж, качвамъ се полека лека. Сжщо тъй въ обикновения говоръ: „кждѣ драсна?“ = кждѣ отиде; „взе *дракитъ*“ = забѣгна.

дре́бна с. ж., леща.

дре́бнаджия с. м., дограмаджия.

дрен с. м., циганинъ. Отъ дрѣнъ? Въ езика на прилѣпскитѣ папуджии *дре́нов*, въ езика на либяховскитѣ стивастари *дрьан*. „Защото циганитѣ като дрѣнътъ, който и зимѣ цъвти, не се божтъ отъ студа и ходжтъ голи и по хладъ“. (Сараф.) Възможно е обаче да е народна етимология. Срв. въ тайния езикъ на босненскитѣ Осаѣани *трем* човѣкъ, *тремка* жена, *тремче* дѣте, отъ алб. *trim* храбъръ, младъ човѣкъ (Jagić, Geheimspr.). (Ш.). И въ драндарския езикъ у Гжб. *дрьа́н*, мн. ч. *дрене́* = циганинъ (защото билъ изпеченъ, отъ студъ и пекъ, като *дрьна*). Сбм. XVI, 862.

дрена́чки с. мн. ч., дърва. У Шишманова *дренова́чки*. И въ стивастарския таенъ езикъ *дру́на*, *-и* дърво, *-а*; въ дрндарския у Гжб. *дру́ну*, *-и* = дърва. Сбм. XV, 54; XVI, 862.

дре́нка с. ж., циганка. (с Ш.).

дренова́та с. ж., торба. Постоянна принадлежность на циганина (дрен).

дренови́ с. мн. ч., орѣхи. Вж. *дрен*. И въ тайния езикъ на стивастаритѣ *дрьан* = орѣхъ и циганинъ. Сбм. XV, 54.

дри́хта с. ж., жито; **дѣлга дри́хта** ржжь. Алб. *driδε* жито. Mey. Et. Wb. 74. (Ш.).

ду́ан с. м., тютюн. — Обикн. дума. И алб. *duhán* отъ тур. *duχan* сжщ. И въ словенския „плинтовски“ ез. *духан*. Ягичъ, ор. с. 27.

ду́е му г. безлич., страхъ го е. Обикнов. „издува го“ бои се.

ду́льбен с., болесть? (с Ш.).

души́ка са гл. аор. 3 л. ед. ч., сѣти се. Ср. алб. *šikój*, *šεkój*, *šukój* изглеждамъ, внимавамъ, забѣлѣзвамъ. Mey. Et. Wb. 405. И въ обикновения говоръ *дошикамъ се* сѣщамъ се. Геровъ.

дѣ́лъг с. м., пжть. Вж. *дѣ́лгата*. Срв. гатанката за пжть „колкото сжмъ *дльгъ*, да съмъ правъ“ и т. н.

дѣ́лгата бѣгай. И въ обикновения говоръ *надавамъ длъгж-тж* побѣгвамъ. Геровъ, Рѣчникъ 296. Въ Т. Пазарджикъ *фани дългия* (трѣба да се разбира пжть) бѣгай.

діа́ленце, діа́ле с. ср., дѣте. У Шишманова *гелини́шта* дѣца. Алб. *djá'ε* дѣте. Mey. Et. Wb. 60. И въ тайния дюлгерски езикъ на с. Кавачевица *гьа́ле* = дѣте. Сбм. XII$_2$. 40. Въ дюлгерския езикъ на Гжб. *гьал*, *гьа́лофче* = дѣте. Сбм. XVI. 846.

дьа́хта с., сирене. Алб. *djaδε* сирене; у Пулѣвски *djaxt*. Mey. Et. Wb. 69.

е́лпа с. ж., ячемикъ. Алб. *el'p-bi* сжщ. Срв. гр. ἄλφι, ἄλφιτον ячемикъ. Mey. Et. Wb. 94.

жа́р с. м., огънь.

же́лка с. ж., фурна. Отъ вжтрѣшната форма на фурната (Ш.) Инакъ *желка* — костенурка, жълва.

за́чури гл., повел. накл., запали. Отъ алб. *tšel'*, запалямъ? Mey. Et. Wb. 446.

игру́вам гл., ямъ. У Шишмановъ *гру́е* яде. Срав. алб. *grüksi* лакомия, Gefrässigkeit, *grükε*, *grik* гърло. Mey. Et. Wb. 133. Вж. и по-долу *кърка* яде, навѣрно отъ стбъл. *къркъ*. Или може би отъ рум. *gurá* уста?

извле́ка гл., изгрѣя.

изво́за гл., coire. Вж. *во́зат* са.

извѣ́нта гл., coire. Срв. циг. *vando*, testiculus. Mikl. Zig. VIII. 91.

излю́вам гл., перж. Срв. алб. *l'aj* перж, кжпя, отъ лат. *lavare;* рум. *lá*, *lăuá*. Mey. Et. Wb. 237.

и́лето с. ср., илиндень.

и́пи са гл., повел. накл., качи се. Срв. гр. ἱππεύω яздя на конь.

испе́ки са гл. аор., изпече се.

ія́ва с. ж., недѣля; **4 іави** мѣсецъ. Алб. *jávε* седмица, отъ лат. hebdomas. Mey. Et. Wb. 162.

іе́ртето с. ср., testiculus? Въ дюлгерския езикъ на гжб. *іе́рле* съ сжщото значение. Сбм. XVI. 848.

іу́птин с. м., циганинъ. Въ бълг. говори *егюптинъ*, *гюптинъ* съ сжщото значение.

іурда́на с. ж., вода. Отъ рѣката Йорданъ. И въ тайния езикъ на стивастаритѣ *урда́на* вода. Мсб. XII$_2$. 45. Отъ Йордана Шишмановъ тълкува и *о́рденка* ракия въ езика на прилѣпскитѣ папуджии. Той прѣдполага че и *ордуй* вино въ вранския мутафч. езикъ е по̀-скоро отъ Йордана, отколкото отъ алб. *uroig*, пия наздравица, както мисли Ягичъ (ор. с.), съ чието мнѣние съмъ напълно съгласенъ. Сбм. XII$_2$. 35. Въ говора на дебърскитѣ и крушевскитѣ зидари *Тунджа* (притокъ на Марица) = вода ib. 39,41. Послѣдниятъ примѣръ подтвърдява горнята догадка.

какава́н с. м., циганинъ.

каль с. м., конь. Алб. *kal' kal'ε* конь, отъ лат. *caballus*, рум. *cal*. Mey. Et. Wb. 170. Alb. Stud. 15. И въ езика на босненскитѣ Осаѣани *калаџ*. (Миличевић). (Ш.). *каль* = конь и въ тайния дюлгерски говоръ на с. Кавачевица. Сбм. XII$_2$. 40. Въ дюлгерския езикъ па Гжб. *ка́льуче* — куче. Сбм. XVI. 849.

калами́сам гл., бъхтя, бия. Срв. нгр. καλάμι тръсть, пръчка, καλαμία ударъ съ тръсть.

калиша́та с. ж., пѣсень. (Ш.). Отъ нгр. καλῶ викамъ, каня?

калиша́та ва́ре пѣя. За втората дума срв. *гьу́лмата му ва́рих.*

канделни́ца с. м., сждия. Отъ *кандо́вам* четж? Въ тайния езикъ на стивастаритѣ *канди́лка* пияница. Сбм. XV, 55.

канду́вам гл., четж. Отъ рум. *cânta* пѣя?

ка́пзам гл., копая. Ср. тур. *khavz* вдълбяванье, вдълбочаванье, потопяванье въ нѣщо. Bi. Dic. I, 791.

карагла́рец с. м., слънце. Новообразуванье. Интересно е образуването на тая дума. По старото название на слънцето е *раи́ко.* Въ Брацигово се намиралъ обаче нѣкой си Райко отъ с. Карагларе, та и слънцето нарекли *карагла́рец.*

каркéлья с. ж., варь. Алб. *kɛl'k'ere,* скут. *kɛl'tšér,* сжщо *kɛrk'el'e* (Пулъ. *kak'él'*) варь; отъ лат. *calcaria* отъ *calx.* Mey. Et. Wb. 186.

каркелджи́ia прилг., лѣнивъ, айнаджия. Отъ *каркеля?* Работницитѣ, които бъркатъ варь, сж познати по своята лѣность.

карко́вам гл., искамъ. Срв. алб. *kɛrkój* търся, идентично съ итал. *cerkare,* фр. *chercher,* които сега се произвождатъ отъ лат. *circare.* Mey. Et. Wb. 188.

ка́с(т)ра гл., псувамъ. Обикн. ***кастря*** мъмря нѣкого, карамъ се, отъ рум. *castra.*

ка́тра с. ж., муле. Тур. *катъръ.* (с Ш.).

ка́фта са гл., cacare.

ка́ша с. ж., плѣва. Алб. *kašte* слама, плѣва. Mey. Et. Wb. 181.

ква́чка с. ж., хиляда.

ке́чка с. ж., коза. Алб. *kets, kats,* гег. *ketš* сжщо. Тур. *кечъ.* Mey. Et. Wb. 185. (с. Ш.). И въ просяшкия езикъ у Гжб. *кечо́манка* = коза, *кечо́манче* = яре. Сбм. XVI, 869.

ке́ша са гл., смѣя се. Алб. *k'eš* смѣя се, подигравамъ. Mey. Et. Wb. 224.

кисили́на с. ж., оцетъ. Въ езика на рускитѣ офени *кислякъ* = лимонъ. Jagić, Geh. spr. 72. Въ дюлгерский езикъ па Гжб. *ки́сел* = кефъ, *кисло́сам се, ки́сльам се* = сърдя се. Сбм. XVI. 849. Обикновена дума въ Костурско и изобщо въ Македония.

кльу́кач с. м., часовникъ (Ш.) — Звукоподражание. У Герова *клю́камъ* = тропамъ, чукамъ. Въ езика на дебърскитѣ зидари *чу́кало* = часовникъ и часъ, у крушевскитѣ *чука́ленко* = часовникъ, въ дюлг. ез. на Гжб. *чукач* сжщ. Сбм. XII$_2$. 39, 41; XVI. 859.

ко́ка с. ж., глава. (Ш.) Алб. kokɛ глава, тилъ. Mey. Et. Wb. 165. Срв. и Иречекъ, Archiv VIII, 101.

коловáти с. мн. ч., грошове. — Коло, колело, търкалести. (с Ш.). Срв. въ езика на рускитѣ Празоли *круглякъ* рубла отъ *круглый.* Ягичъ, ор. с. 71.

кос с. м., циганинъ. Нареченъ тъй по черната боя на Turdus merula. Срв. въ чешката „хантирка“ *černící* цигани. Ягичъ, ор. с. 38.

кре́мша с. ж., тъмница. Срв. гр. κρέμασις, κρέμασμα привързване, окачанье (желѣза, окови?).

кри́в с. м., кръстъ. Наречанъ тъй поради неговата форма.

кри́ва с. ж., черква (Ш.) Отъ *крив* (кръстъ). Подирната дума понеже не е била извѣстна на Ягича, той тълкува „крива “отъ кривата стрѣха или кула, кубе. Geh. Spr. 27. Тъй и Шишмановъ.

кри́па с. ж., соль. Алб. *kripɛ,* гег. *krüpɛ* соль. Mey. Et. Wb. 206.

кумба́ра с. м., кумъ. И алб. *kumbare* отъ гр. κουμπάρος = ит. *compáre* кумъ. Mey. Et. Wb. 214.

кумнико́лько с. м., вълкъ. Отъ *кум* + *николько?* Срв. въ приказкитѣ „кумче вълче“.

ку́шка с. ж., шапка. Срв. рум. *kuşma* калпакъ.

кѣ́боли гл. 3 л. ед. ч., яде. (с. Ш.). Срв. въ драндарския езикъ у Гжб. *кжлвáч* = ястие. Сбм. XVI. 863; *кжлвж* = ямъ. Сбм. XII$_2$. 44.

кѣ́лкам гл., крия; *ски́лкам* скрия.

кѣ́мба с. ж., кракъ. Алб. *kambɛ, kąmbɛ* гег., *kɛmbɛ* тос. Mey. Et. Wb. 172. Alb. St. 99. Иречекъ. (Ш.).

къмиша с. ж., риза. Алб. *kɛmišɛ* риза, отъ лат. *camisia* = ит. *camicia,* рум. *cămeşă.* Думата я има и въ нгр. и славѣнскитѣ езици. Mey. Et. Wb. 187.

кѣ́ркам гл., ямъ. Шишмановъ сравнява думата съ стбъл. **къркъ** гърло. Вж. по-горѣ *игрýвам.*

кѣ́рче с. ср., момиче. Вѣроятно отъ гр. κόρη. Сжщо и цигански. Mi. Zig. III. 13 (Ш.) Въ драндарския езикъ у Гжб. *кжрче* = podex. Сбм. XVI. 863.

кѣсам гл., хапя. Обикновена дума.

кьа́фа с. ж., глава. *Не са пре́та мъни у кьа́фата* нѣма умъ въ главата. *Без мъни кьа́фти* неразбрани хора. Алб. *k'afɛ,* рум. *ceafă* задна часть на главата. Произвеждането на алб. д. отъ турск. *кафá* не е възможно споредъ Майера, Et. Wb. 219 поради началното *k'.* Срв. и Alb. Stud. 115. 76. (Ш.).

кьéра с. ж., глава. Алб. *kɛ́re, kɛ́rɛ* Kopfgrind, кель отъ лат. *caries.* На присмѣхъ — келява глава. Mey. Et. Wb. 223. Alb. Stud. 63. (с. Ш.).

кьу́тья гл., седж. — Обикн. д.

ла́дна с. ж., дукянъ, механа. Споменува се и у Иречека (Шитувания, Archiv) и Ягича съ значение на кръчма, механа. Хладна е постояненъ епитетъ на механата въ народния говоръ. — Срв. въ чешката „хантирка“ *chladík* зимникъ, понеже е хладенъ; отъ тамъ *chladná* или и *studená* прѣдвѣрие, прустъ, въ противуположность на *teplá* стая (горещата). Ягичъ, ор. с. 38.

лазари́ца с. ж., година. (Ш.). Въ тайния езикъ на крушевскитѣ зидари *лазáрница,* у стевастаритѣ *ла́зарица,* въ дюлгерския езикъ на Гжб. *лазáрица,* въ просяшкия ез. у сжщия *ла́зарица.* Сбм. XII$_2$. 41; XV. 55; XVI. 851, 869. — Срв. и въ обикновения говоръ *лазарникъ* година.

ли́зач с. м., пияница. — Отъ *лижа.* Срв. въ обикновения говоръ дум. *смъркачъ* съ сжщото значение. Срв. и въ рус. *нализаться* опивамъ се.

ли́зга с. ж., вѣтъръ.

ли́па с. ж., воля. Алб. *l'ir, l'irɛ́,* гег. *l'ür, l'ürɛ́j* изисквамъ, желая, прося. Mey. Et. Wb. 247. Въ дюлгерския езикъ на Гжб. *ли́па* = чума, която ще да е отъ другъ произходъ. Сбм. XVI. 851.

липа́ку нар., явно. Споредъ г. Чилева въ алб. *lépe* = гледай. У Mey. не намираме тази дума.

ли́по гл., махна. Срв. гр. λείπω отсѫтствувамъ; отъ аористната форма на този гр. глаголъ (ἔλειψα) е и нашето *липсамъ*, алб. *l'ipsem*, рум. *lipsésc*, съ сѫщото значение.

ли́пта гл., плача. (с. Ш.). Срв. гр. λυπῶ опечалямъ, наскърбявамъ. Въ обикн. говоръ *хлипамъ* плача съ гласъ.

ли́там гл., лъжа. (с. Ш.). Отъ алб. *l'utem* моля? Mey. Et. Wb. 251.

лита́рга с. ж., вѫже. Гр. λυτάρι връвь за воденье на нѣколко кучета заедно; и алб. *l'itár* връвь, вѫже. Mey. Et. Wb. 247.

льонга́рка с. ж., лъжица, лопата. Рум. *lingură* лъжица. Отъ сѫщия произходъ ще да сѫ и *лингур* манджа въ прилѣпския просяшки езикъ и *льа́нга* ястие, гостба въ дюлгерския езикъ на Гжб. Сбм. XII_2, 50; XVI. 852.

льо́чо с. м., пияница. Отъ *лоча?* Срв. *ли́зач* сѫщо, отъ лижа.

льу́вам гл., мажа?

льу́га с. ж., лопата. Алб. *l'ugɛ* лъжица. Стара заета дума отъ славѣнски, дѣто е запазена само въ умалителна форма: лъжица. Mey. Et. Wb. 250. Въ тайния дюлгерски езикъ на с. Ковачевица *льу́га* = лъжица. Сбм. XII_2. 40.

льу́льачка с. ж., цвѣте. Алб. *l'ul'e* цвѣте, отъ лат. *lilium*. Mey. Et. Wb. 250. И макед.-рум. *lilițše* цвѣте. Weigand, Vlacho-Meglen. 48.

льу́пи гл. пов. накл., яжъ. Вж. *глюпалка*.

льу́спа с. м., сиромахъ.

льу́спарски прил., сиромашки. Въ обикновения говоръ *лу́спѧвъ́ій* богатъ. Геровъ, Рѣчникъ.

льу́спи с. мн. ч., пари. И въ обикновения говоръ *луспи* пари. Геровъ, Рѣчникъ.

льут с. м., лукъ. Въ тайния езикъ на стивастаритѣ *лути́е* пиперъ, *лутѫ́та* пиперка. Сбм. XV. 55. Въ дюлгерския езикъ на Гжб. *лу́тица* = ракия. Сбм. XVI. 852.

льут ма е ядъ ме е. Лютя се, ядосвамъ се (с. Ш.).

льу́та с. ж., комка? Може би отъ алб. *l'us, l'utem* моля, празнувамъ. Mey. Et. Wb. 251.

льу́ти с. мн. ч., чушки.

льу́хта с. ж., бой. Въ тайния дюлгерски езикъ на с. Ковачевица *лу́шта* = бия, у стивастаритѣ *льу́фта му са сѫбутите* хлопа му дъската. Сбм. XII_2. 40, XV. 55. Обикн. дума.

маджу́вам гл., глобѭ, наказвамъ. Ср. Межиіа, тлака безъ пари (Сталимака). Та ми се чудьахѫ .... какъ меджиіа да сѫбержт. Сбм. VII. 89. Хаск. Попът трона на меджиіа. Славейковъ, Бълг. Притчи 91. Меажи́ie. Сбм. I. 27. Миджии. Сбм. Ш. 112. Тур. *меджи́*. (с. Ш.).

ма́зан с. м., сапунъ. Въ тайния съсловенъ езикъ на стивастаритѣ *мазни́е* = масло, зехтинъ, шарлаганъ. Сбм. XII_2. 44, XV. 55.

ма́зна с. ж., свѣщь.

мала́че с. ср., дрѣмка. Отъ неговата лѣность, заспалость?

мали́н с. м., селски кехая. Тъй се е наричалъ прѣди 30 години единъ брациговски кехая.

манука с. ж., жена. Циг. *manuš* човѣкъ. Mi. Zig. VIII. 12. Хинд. *manukh*. Pott. Zig. II. 446 (Ш.). Въ езика на прилѣпскитѣ папуджии *мануки* турци, *ма́нука* жена, *мануи́чиньа* дѣца. Въ тайния говоръ на дебърскитѣ зидари *ма́нук* чорбаджия, въ крушевския дюлгерски езикъ *ма́нук* мѫжъ, *ма́нука* жена, *ма́нуче* дѣте; въ дюлгерския езикъ у Гжб. *ма́нук* господарь; въ просяшкия езикъ у сѫщия *ма́нуфче* момиче. Сбм. XII_2. 35, 38, 41; XVI. 852, 869.

ма́рам гл., взимамъ, купувамъ. У Ш. и съ значение печеля. *Іаска си ма́ра* купихъ си. *Дж ма́раме* да спечелимъ. — Алб. *mär* взимамъ, приемамъ. Mey. Et. Wb. 261. Alb. Stud. 96. Взимамъ = купувамъ, обикн. (Ш).

ма́рга с. ж., муле. Алб. гег. *margátš*, покрай обикн. *magár* магаре. Срв. и алб. *gomár* сѫщ. отъ гр. γομάρι магаре. Отъ тамъ и бълг. *магаре*, сръб. *магарац*, рум. *măgar*. Mey. Et. Wb. 253, 126.

маргѝта с. ж., мечка. Въ Македония обикновено мечкаритѣ именуватъ своитѣ мечки съ името „Марио“.

мартóвам гл., соёо. — У Ш. *мжртóвам*. Алб. *martój* оженвамъ, отъ лат. *maritare*, рум. *mărită*. Mey. Et. Wb. 261. Може би отъ сѫщия произходъ е и *матрáкука* = vulva въ дюлгерския езикъ на Гжб. Сбм. XVI. 853.

мартóвам са гл., женя се; *мартóван* жененъ. Вж. по-горѣ. Срв. гр. γάμω — соёо и marito.

ма́сач с. м., мѣрка. Алб. *matɛ*, *masɛ* сѫщо. Mey. Et. Wb. 262.

ма́цка с. ж., котка. Обикн. д.

ме́ка с. ж., вълна. Ясно. Въ дюлгерския езикъ на Гжб. *ме́ка* = каль. Сбм. XVI. 853.

мекишáр с. м., гръкъ. У Ш. *ме́киіа* и *меку́шар* сѫщ.

ме́ко с. ср., stercus. И въ тайния стивастарски езикъ *ме́ки* съ сѫщото значение. Сбм. XV. 56.

ме́кра с. ж., брада. Алб. *mjekrɛ*, *mẽkrɛ* сѫщо. Mey. Et. Wb. 282. Alb. Stud. 34. Иречекъ (Ш.). И въ дюлгерския езикъ на Гжб. срѣщаме тази дума съ сѫщото значение. Сбм. XVI. 853.

ме́лько с. ср., брашно. Алб. *mjeł*, *mieł*, гег. *mił* брашно. Mey. Et. Wb. 282. У Шишманова срѣщаме д. *мил*, за която той се съмнѣва, дали означава брашно. *Дека бжрж мил* воденица (която прави брашно).

ме́ркеп прил., лошъ. Срв. тур. *mürekkéb* мастило, алб. *mürek'ep*, *mirek'ep* сѫщо. Mi. Tü. El. 131. Поради обикновената своя черна боя, то е послужило и за означение на понятието лошъ.

ме́сра нар., утрѣ. Алб. *nesɛr*, гег. и *nestɛr* утрѣ. Mey. Et. Wb. 303.

ме́ш(т)ра с. м., майсторъ, дюлгеринъ. У Ш. *мештра* майсторъ, *ми́штровци* дюлгери, *бабалит-ме́штра* устабашия. Алб. *mještrɛ*, *mještr*, *mještɛr* сѫщо. Mey. Et. Wb. 284.

мештро́вски прил., дюлгерски.

мингува́чко с. ср., жгълъ. Отъ алб. *angonɛ* сѫщ., а то отъ гр. ἀγκώνα? У Иречека (Archiv. VIII, 101) *минго*.

ми́рка прил., прѣхубава. Алб. *mirɛ* добъръ, хубавъ, тихъ, справедливъ. Mey. Et. Wb. 279.

ми́сор с. м., паница. Алб. *misúr* сѫщ. Алб. д. е заета отъ стслав. *миса*, която пъкъ произвеждатъ отъ лат. *mensa*. Mey. Et Wb. 280.

мису́ргето с. ср., ухо. Отъ алб. *misúr* паница, наречено тъй поради своята форма?

миша́іко с. ср., месо. Алб. *miš* месо, *mištɛ* отъ месо. Mey. Et. Wb. 280. Иречекъ. (III.). И въ тайния езикъ на крушевскитѣ зидари *мишо́вина* = месо: въ дюлгерския ез. на Гжб. *мешо́вина, мешо́йна*. Сбм. XII_2. 41, XVI. 853. Сжщо и въ сръб. гегавачки ез. и у босненскитѣ Осиѣани *ми́шкра, ми́ша* месо. Ягичъ ор. с. 24, 25.

мо́сфали гл. пов. накл, мълчи. Алб. *mos* отрицателна частица *не* при imper. и konjunct. + *fjal'ɛ* дума, говоръ, *fl'as* говоря = неговори. Mey. Et. Wb. 106, 287. У III. *мо́санга* сжщ. = алб. *mos*+*nga* незадѣвай го.

мо́тра с. ж., сестра. Алб. *motrɛ* сжщ. Mey. Et. Wb. 287. И въ тайния дюлгерски езикъ на с. Ковачевица *мо́тра* = сестра. Сбм. XII_2. 40.

мур с. м., стѣна, зидъ. Алб. *mur*, отъ ит. *muro;* рум. *mur*. Mey. Et. Wb. 291. Вж. дебърск. *ńурци*. Сбм. XII_2. 38. (III.). Въ дюлгерския езикъ на Гжб. *ńурец* = зидъ. Сбм. XVI. 854.

мусни́ци с. мн. ч., мустаци. Въ тайния стивастарски езикъ *мустасна́* мустаци. Сбм. XV. 56.

му́та с. ж., вжшка. Срв. алб. *mut* човѣшки и животински нечистотии. Mey. Et. Wb. 294.

му́тоф с. м., чулъ. Тур. *mutaf, mujtaf, mujtab*, който работи конски чулове отъ козина. И алб. *mutaf* конски чулъ отъ козина. Mey. Et. Wb. 294.

му́цка с., ергенъ. Вж. *мучо*.

му́чо прил., малъкъ, младъ. Срв. тур. *мучо* „Schifsjunge“, отъ итал. *mozzo* момъкъ. Mey. Türk. St. I. 81. Отъ тукъ може би и *мю́цка* ергенъ.

му́чо дьа́ленце с. ср., пеленаче (соб. малко дѣте). Вж. *мю́чо*.

мъгли́сам гл., закривамъ, затъмнявамъ, лъжа. Отъ мъгла. Въ драндарския езикъ у Гжб. *мѫглѫ* = конь. Сбм. XVI. 864.

мънц с. м., умъ; **мънцли́іа** уменъ. Алб. *mɛnt* умъ, гег. *mendzum, mendzɛm* уменъ, разбранъ, отъ лат. *mentem*; рум. *minte*. Mey. Et. Wb. 274. (III.).

мьска с. ж., муле. — Обикн. д. И въ алб. *mɛs* сжщо. Mey. Et. Wb. 276.

на́двор нар., вънъ. Обикн. д.

нама́жа гл., побѣгна; *му го на́маза* побегна (аор.). У III. *нама́звам* избѣгвамъ. Отъ *мажа*.

на́плюти гл. повел. накл., напълни. Алб. *pl'ot* пъленъ. Mey. Et. Wb. 345.

натра́пам гл., намѣря.

не́мите с. мн. ч., говедата.

но́щно ра́іко с. ср., мѣсечина. Вж. *ра́іко*.

ну́нко с. м., кумъ. Гр. νουνός, отъ дѣто и въ алб. *nun* сжщ.; рум. *nun*, отъ лат. *nonnus*. Mey. Et. Wb. 312. И въ прилѣпско *нунко* кумъ. Сбм. I. 17.

ну́ска с. ж., невѣста. Алб. *nuse* невѣста, снаха, балдъза, зълва, отъ лат. *nup(p)tia*. Mey. Et. Wb. 312. И въ езика на дебърскитѣ зидари *ńу́сіа, ńу́са* невѣста; въ дюлгерския езикъ на Гжб. *ńу́са*. Сбм. XII_2. 38, XVI. 854.

о́пнат с. м., войникъ, зантия. Мн. ч. *опна́ти* (III.). Срв. въ езика на прилѣпскитѣ напуджии *те́сни* войска. Сбм. XII_2. 36. Въ дюлгерския езикъ

на Гжб. *о́птегнат* = високъ, *пре́стегнат* = войникъ, стражарь и пр. Сбм. XVI. 854, 855.

осу́на са гл. аор., съвна се. Обикн. западна бълг. форма.

на́вльу с. м., католикъ. Отъ *павликянинъ*.

палига́н с. м., penis. Ср. алб. *palɛ* колъ, паламарка, отъ лат. *pala* лопата. Отъ лат. e и слав. палица. Отъ *palɛ* e и *palój* оплождавамъ (за жена). Mey. Et. Wb. 319.

нану́кла с. ж., чума. И гр. πανοῦκλα сжщо, отъ тур. *панукла*. Mi. Tür. El. 139.

пара́вец с. м., циганинъ. Отъ гр. παραβιάζομαι бързамъ? Вж. *бръз*. Въ тайния езикъ на дебърскитѣ и крушевскитѣ зидари *ба́равец (ба́ревец)* циганинъ, *бара́вачка (баревка)* циганка. Ш. тълкува думата отъ циг. *baro* голѣмъ. Mi. Zig. VII. 17. *Баравец* на подбивъ — голѣмецъ. Сбм. XII_2. 37, 40.

парцу́ца с. ж., вода. Етимологията на думата е тъмна. Може би алб. ракията, която се носи сутриньта слѣдъ сватбата за невѣстата, *per tsutsɛn?* Парцуца казватъ обикновено на слаба ракия. „По-добрѣ у свата ракийца, че нека е парцуца“. Славейковъ, Бълг. Притчи, 157. *Пр'цоциіе* казватъ на слаба ракия. Любеновъ, Самов. 138. (III.). Въ дюлгерския езикъ на Гжб. *цу́ца* = дѣвойка. Сбм. XVI. 859 отъ алб. *tsutsɛ* момиче до 12 години. Mey. Et. Wb. 443. И въ обикновения говоръ на с. Плѣвня (Драмско) *парцу́ца* проста ракия. Сбм. $VIII_3$. 281.

парьа́свам гл., напущамъ. Обикн. д. *Сж парьасви ńу́ната* напуща работата. *Парасі́на* лозе напуснато да се работи. Желюша. Сбм. V. 225. Гр. аор. отъ παρίημι. Mikl. Et. Wb. 232. Матовъ, Гръцко-бълг. студии IX. 25. παριάζω. (III.)

пе́ічово с. ср., ястие. Отъ пекж. Срв. за *j* алб. *pjek* пекж, пържа. Mey. Et. Wb. 341.

пепела́шка с. ж., книга. Шишмановъ не е ясна връзката съ пепель, та мисли за дрипава? Споредъ мене нѣма нужда да мислимъ нито за пепель, нито за дрипава. Думата е испанска: *papel*, прѣминала чрѣзъ испанскитѣ евреи. И въ чалгжджийскиятъ таенъ ез. *папе́л саркъфж* книга (вж. стр. 34.) Срв. въ езика на прилѣпскитѣ напуджии *преперуга*. Сбм. XII_2. 36.

пепелашка́р с. м., учитель. Вж. прѣдната дума.

пе́трето с. ср., петровдень.

пе́шка с. ж., риба. Алб. *pešk* сжщ. отъ лат. *piscis*, итал. *pesce*, рум. *peşte*, арум. *pescu* и пр. Mey. Et. Wb. 339. (III.).

пи́ла с. ж., трионъ. Обикн. д.

пила́вки с. мн. ч., пари. Иречекъ тълкува думата отъ *пилафъ*, варенъ оризъ. Шишмановъ се вижда за по-вѣроятно думата да е отъ алб. *pil'ɛ* камъче, плоска рѣчна блѣнка, особно тънкитѣ плочки, които дѣцата употрѣбятъ въ нѣкои игри. Той посочва и у Д. Матова, „Къмъ бълг. рѣчникъ“. Сбм. VII. 471. *Пи́спиле* (Велесъ) нар. за фърлянье плоскъ камъкъ по водната повръхность по такъвъ начинъ, дѣто да се плъзга и да излѣзе нѣколко пѫти надъ водата. Матовъ прѣдполага, че е звукоподражателна дума. Въ *пилафки* отъ pil'ɛ паритѣ сж сравнени съ тънки каменни плочици. Менъ ми се вижда

тълкуваньето на Иречека по правдоподобно. И въ езика на прилѣпскитѣ папуджии *пильавки* пари. Въ тайния говоръ на дебърскитѣ зидари сѫщо *пи́льави* пари; въ дюлгерския езикъ на Гжб. *пи́лафки*. Сбм. XII_2. 36, 38, XVI. 855.

пи́лчо с. ср., оризъ. Отъ пилафъ.

пи́нгел с. м., сабя, ножче. Алб. *piñál* кама отъ итал. *pugnale*. Думата сѫществува и въ полск. ез. *puginał*, *puinał* и хр. *punjal*. Лит. *puinolas*. Mey. Et. Wb. 338. Mi. Et. Wb. 267. Diez[5] 258. (Ш.).

пи́нок, -ци с. м., царвули. — Намѣсто обикн. опинци.

пи́рга с. ж., черга; **пирги** дрѣхи. — Думата Шишманову е тъмна. Той бѣлѣжи, че *пи́рги* въ Търновско се наричатъ перата и кѫситѣ косми отпрѣдъ на челото на женитѣ, които немогатъ да се заплетѫтъ въ голѣма коса. Сбм. II. 115. Цани Ганчевъ, заб. 2. Сѫщиятъ прѣдполага, че може би думата е произлѣзла отъ *перж* — пирки. Думата обаче е албанска: *pɛrk'i* зестра, отъ сръб. *pr̀ija* = бълг. стбълг. *прикия*, отъ нгр. προικιόν = стгръц. προίξ зестра. Mey. Et. Wb. 333. Въ дюлгерския езикъ на Гжб. *пи́рго, пи́ргойц* циганинъ. Сбм. XVI. 855. Срв. въ обикновения говоръ чергари = цигани.

пиринди́а с. м., господь. Алб. *perendí, perndí* богъ. Mey. Et. Wb. 328.

пирни́ца с. ж., възглавница. Обикн. д. *перница*.

пирушáта с. ж., кокошка. У Ш. *перушата*. Отъ *перушина*.

пи́тач с. м., просякъ. Обикн. македонска д. за просякъ.

плáсна гл., падна. Обикн. д. плѣсна.

(плачко) с. ср., великденъ.?

пли́тар с. м., кирпичъ. Гр. πλινθάρι, отъ дѣто и въ алб. *pl'idár*. Mey. Et. Wb. 345. И въ обикн. говоръ *плита* кирпичъ.

плитéнки селяни. Срв. гр. πλῆθος множество, πολὺ πλῆθος много народъ.

пльак с. м., дѣдо, стара. Алб. *pl'ak* старецъ. Mey. Et. Wb. 344. Въ дюлгерския езикъ на Гжб. *плак* = старъ и русинъ. Сбм. XVI. 855.

пльáка, пльакандóра с. ж., баба, свекърва. Алб. *pl'akɛ* стара жена. Mey. Et. Wb. 344. Въ дюлгерския езикъ на Гжб. *пльáка* = баба (стара жена). Сбм. XVI. 855. И въ ез. на вранянскитѣ мутавчии *пльака* жена. Ягичъ, ор. с. 26.

пльáко прил., старо. Вж. по-горѣ.

пльот прил., пъленъ. Алб. *pl'ot* сѫщ. Mey. Et. Wb. 345.

пльóта гл., пълня. Вж. по-горѣ.

пльýовец с. м., кирпичъ. Отъ алб. *pl'uhur* прахъ? Mey. Et. Wb. 346.

(пльýсна) гл. аор., роди.

порьáсам гл., оставямъ. У Шишманова *парьáсам* напущамъ. Вж. *парьасвам*.

пóсан с. м., българинъ. У Шишманова *пóсен* християнинъ. Въ езика на прилѣпскитѣ папуджии и дебърскитѣ зидари *пóсен* = християнинъ. Въ съсловния таенъ езикъ на стивастаритѣ *посна́к* християнинъ, русинъ; въ дюлгерския езикъ на Гжб. *пóснак* = българинъ. Сбм. XII_2. 36, 39, 44; XVI. 855.

прáвдо с. ср., добитъкъ. Срв. гр. πρόβατον овца. И макед. — рум. *provdu* животно, добитъкъ. Weigand, Vlacho-Meglen. 48.

прéсам гл., коля, рѣжа; *прíшаі* коли. Алб. *pres* отсичамъ, отрѣзвамъ. Mey. Et. Wb. 352. (Ш.).

прéта са гл., иде, има, е; *кж са прéта* какъ е? У Шишманова само съ значение има, е. *Сж претжше да мараме* имаше да спечелимъ. *Каква (?) сж претж пўната* каква е работата. Той сравнява д. съ алб. *pritem*, *mɛ pret* грижа ме е, споредъ менъ едва ли сполучливо. По-скоро отъ алб. *prek* допирамъ се, *pɛrkás* срѣщамъ, бутамъ, удрямъ, принадлежж. Mey. Et. Wb. 352. И въ дюлгерския езикъ на Гжб. *прéтам се* ида Сбм. XVI. 855.

прúун с. м., трионъ. Гр. πριόνι сѫщ., и алб. *prión*. Mey. Alb. St. V. 99.

прихт с. м., попъ. Алб. *prift* свещеникъ, отъ лат. *pre(s)biter*. Mey. Et. Wb. 353. Рум. *preot*. Думата се употрѣбя отъ по-младитѣ дюлгери. И въ дюлгерския езикъ на Гжб. *прифт* = попъ. Сбм. XVI. 855.

прúшена ми е лúпата разтурена ми е волята, нѣмамъ кефъ. Алб. *priš* развалямъ, разтурямъ. Mey. Et. Wb. 353. За *липа* вж. подъ буквата *л*.

прóíко с. ср., просо. Едва ли думата ще произлиза отъ гр. προΐκα, προικιόν даръ. По-скоро може би отъ προϊόν земно произведение.

прѣма нар., довечера, нощно врѣме. — Алб. *mbrɛmɛ*, *brɛmɛ* вечерь. Mey. Et. Wb. 266.

пукровáч с. н., облакъ. Отъ покровъ.

пўна с. ж., работа. У Шишманова *пуньáшка* сѫщ. Алб. *punɛ* работа, занятие, имотъ, вещь. Mey. Et. Wb. 357. И въ езика на прилѣпскитѣ папуджии *пўна* = работа. Сбм. XII_2. 36.

пўри са гл. повел. накл., остави се. —? (с. Ш.).

пцун с. м., ястие. Срв. гр. ψωμί хлѣбъ. *пц* за *пс* е обикновено явление въ бълг. говори.

пъновáч с. м., работникъ. Вж. *пўна*.

пъновáчка с. ж., слугиня. Вж. *пўна*.

пънўвам гл., работя (Ш.). — Алб. *punój* сѫщ.

рáíко с. ср., слънце; *нощно раíко* мѣсечина. Отъ рай? Сѫщата дума намираме въ тайния говоръ на дебърскитѣ зидари и въ дюлг. езикъ на Гжб. *(ráíче)*, а споредъ Ц. Гинчевъ този епитетъ се давалъ на слънцето и въ източна България. Сбм. XII_2. 39. XVI. 856.

рáмен с. м., чардакъ. Обикн. д., равенъ.

рáмна с. ж., калдъръмъ. Обикн. д.

рáмнио с. м., таванъ. Обикн. д.

рúіа гл., седѫ. Алб. *ri* седѫ, живѣя, почивамъ. Mey. Et. Wb. 374.

роговáт с. м., волъ, добитъкъ. (Ш.). Отъ рогъ. Срв. и въ тайния езикъ на стивастаритѣ *рóглъу* волъ. Сбм. XV. 57. Срв. и въ езика на моравскитѣ „свинерѣзци“ *rožek*, *rohaňa* бикъ, крава, въ чешката „хантирка“ *rohák* бикъ, *rohatka* или *rohačka* крава. Ягичъ, ор. с. 37, 40.

роговáта с. ж., крава.

рóнко с. ср., дъждъ. Отъ роня? Ср. фразата „сълзи роня“. Или може би отъ *рѣми* вали.

рóчко прил., здравъ, хубавъ, добъръ. Употрѣбя се и въ обикновения говоръ. Етимологията е тъмна.

рўпицки с. мн. ч., хакъ. Вж. *бърам рупúцко*.

рупúще с. ср., градъ. У Шишманова *рупúшко*. Иречекъ (Пътувания) прѣдполага думата да произлиза отъ *Хрупище* старото отечество на Брациговци. Шишмановъ загатва, че може би отъ *рупци?* Въ околностьта на Брациговo има мѣстность, наричана „Рóпени“.

рушáіко с. ж., грозде. Алб. *ruš* гроздъ, сродна съ слав. гроздъ, която се бѣлѣжи обикновено като чужда дума. Mey. Et. Wb. 371. И въ тайния съсловенъ езикъ на стивастаритѣ *рóшко* = гроздье. Шишмановy е останала неясна тази дума. Сбм. XII$_2$. 44.

сакавúца с. ж., брадва. Алб. *sak'itsɛ* топоръ, тесла. Mey. Et. Wb. 378.

свéкльу с. м., фасуль. Срв. алб. *séfkl'ɛ*, *sfékɛl'ɛ* цвекло, чукундуръ, Beta vulgaris. Гр. σεῦκλον, σεύκουλα. Mey. Et. Wb. 380. Значението е друго, но формата е много сходна, та можемъ прие този произходъ на думата.

свéкам гл., pedere. Отъ *свекльу*, поради газоветѣ които той произвежда?

свéкьа с. ж., свещь. Македонска форма на думата.

свир с. м., турчинъ, циганинъ, куче. —?

скéпар с. м., тесла. Гр. σκεπάρνι топоръ, брадва, сѣкира, отъ дѣто и въ алб. *sk'epár*,гег. *sk'epar*. Mey. Et. Wb. 388. Срв. въ Лѣсковско *шкипърнвá* крива сѣкира.

снóва гл., бия.

спрéтам гл., крадѫ, взимамъ, давамъ. Вж. *прéтам са*.

спретам льульáчка годявамъ. Собствено крадѫ цвѣте. За *льульачка* вж. подъ **л**.

спретаі са гл. пов. накл., ела. Вж. *прéтам са*.

спрѣми са гл. аор., мръкна се. Вж. *прúма*.

стеф с. м., podex (Ш.). Срв. алб. *sk'if* коремъ, майчина утроба, отъ гр. σκύφος чаша. Mey. Et. Wb. 388. Въ драндарския езикъ у Гжб. *стéфжн* = 1) добъръ, хубавъ и 2) podex. Сбм. XVI. 865.

стúпса шкьа с. м., скъперникъ. *Стипса* съ сѫщото значение и въ обикн. говоръ, отъ гр. στύψι, и въ алб. *stipɛs*, *stüps*. Mey. Et. Wb. 393. За *шкіа* вж. подъ **ш**.

стóіна с. ж., стомна. Народна етимология отъ стоѭ, понеже постояно стои права.

сѣна с. ж., снъха. Обикн. д. Прѣзъ снъ'а — съна.

таксидáр с. м., просякъ. Въ обикн. говоръ *таксирдаръ*, *таксидтаръ* commis — voyageur. Отъ гр. ταξιδεύω пѫтувамъ. И въ алб. *taksiθ-ði* пѫть (гр. ταξίδι) Mey. Et. Wb. 422.

тамбýра с. ж., телеграма; *му фýкна адна тамбýра* изпрати му телеграма. Сходството между тамбурата и телеграма сѫ теловетѣ на телеграфа и на тамбурата.

тáпо с. ср., тояга. Бълг. и сръб. *стапъ* = стбл. **стапъ** а то отъ стр. в. нѣм. *stap*. И въ алб. *stap* тояга. Mey. Et. Wb. 392.

таркалéстаджіа с. м., коларь. У Шишманова *търкалеста* кола. Етимологията е ясна. Срв. и въ рускитѣ тайни езици отъ гл. *катить* търкалямъ: *катьишь* колело, *окатьиши* колела, *котимь* кола и пр. Ягичъ, ор. с. 71.

тéгна с. ж., ока. У Шишманова *тегнáчка* сѫщ. Отъ тегна, тегля. Въ езика на дебърскитѣ зидари *тѫ́рга* = ока. Сбм. XII$_2$. 39.

тéнти с. мн. ч., зѫби. Алб. гег. *dątr*, *dąm*, то. *δετρ* Mey. Et. Wb. 83. Или може би отъ итал. *dente?*

тепáлка с. ж., тесла. Отъ тепа?

тéшок с. м., куршумъ. Тежъкъ. Въ езика на дебърскитѣ и крушевскитѣ зидари *тéшката* земя, пръсть. Сбм. XII$_2$. 39, 41. Въ драндарския езикъ у Гжб. *тешкúіѫ* = огънь (защото ужъ човѣкъ неможелъ да го държи на рѫката си, понеже пáри, а смѣховито казано, защото ужъ *тежалъ*). Сбм. XVI. 866. Срв. въ чешката „хантирка“ *těžký* желѣзо, т. е. тежкото. Ягичъ, ор. с. 40.

тúра с. ж., врата. Гр. θύρα сѫщ. Вж. *бабаúтата тúра*.

трап с. м., ровъ, темелъ. Обикн. д., която е прѣминала и въ албански. Mey. Et. Wb. 434.

трáша с. ж., торба. Алб. *trastɛ*, *drаštɛ*, *traistɛ*, *trasɛ* торба за хлѣбъ, пѫтнишка торба. Mey. Et. Wb. 434.

трън с. м., пиронъ. Въ дюлгерския езикъ на Гжб. *тръ́нки* = пари, *тръ́нье* = гвоздеи, *тѫрнóсам* = закова съ гвоздей. Сбм. XVI. 858.

трѣнчо с. ср., триндафилъ. Срв. въ рускитѣ тайни езици *тернавка* сливово дърво. Ягичъ ор. с. 77.

тýргам гл., бутамъ. Въ обикн. говоръ *турна*, *катурнѣ* и пр. И въ алб. *tur*, *turem* тичамъ, фърлямъ се. Mey. Et. Wb. 453. Думата я има и въ сръб. и руски. Mi. Et. Wb. 365.

тъгáрко с. ср., testiculus, нѣнка. Срв. тур. *tagar*, *tegar*, *tugar* глинена чашка, коженъ мѣхъ, торбичка. Mi. Türk. El. 168. Въ дюлгерския езикъ на Гжб. *тóйарки* = цицки, *тѫ́ргач* = кантаръ, въ езика на дебърскитѣ зидари *тѫ́рга* ока. Сбм. XII$_2$. 39; XVI. 858.

тѣма с. ж., майка. Алб. гег. *atɛ* майка, *tatɛ* майка ти. Стара, много разпространена дума. Mey. Et. Wb. 10. И въ тайния дюлгерски езикъ на с. Ковачевица *тáма* = майка. Сбм. XII$_2$. 40.

тѣрна са гл., махна се. Обикн. д. *тръгна* се.

ўіа с. ж., вода. Алб. *ujɛ* сѫщ. Mey. Et. Wb. 456. Иречекъ (Arch. VIII, 101). И въ тайния дюлгерски езикъ на с. Ковачевица *ўіа* = вода. Сбм. XII$_2$. 40.

унитáнец с. м., шопъ. Отъ *опнатъ?*

ушáто с. ср., магаре. (Ш.). Срв. *роговат* за волъ, *роговата* за крава. И въ дюлгерския езикъ на Гжб. *ўшаче* = магаре. Сбм. XVI. 858. Срв. въ ез. на моравскитѣ „свинерѣзци“ *ушаňа* свиня съ дълги уши. Ягичъ, ор. с. 37.

ўшма гл., подслушвамъ, чуя. (Ш.). Споредъ Шишманова новообразуване. Азъ мисля отъ алб. *veš* ухо. Mey. Et. Wb. 467.

ушрóвам гл., гледамъ. У Шишманова *ушътрóвам* видя. Алб. *veštón*, *veštrón* гледамъ, наблюдавамъ, забѣлѣзвамъ, чакамъ и пр. Mey. Et. Wb. 471.

ущéвам гл., гощавамъ. Алб. *ušk'én* храня, отглеждамъ, възпитавамъ, отъ лат. *vesco*. Mey. Et. Wb. 459.

фéнкам гл., сасаге. Срв. алб. *fend* пущамъ вѣтъръ. Mey. Et. Wb. 101. Въ езика на прилѣпскитѣ папуджии *искенца (се)* cacavit. Сбм. XII$_2$. 34.

фúджу с. м., евреинъ, **фиджóвка** еврейка. Споредъ Шишманова Цѣпенковъ обяснявалъ думата отъ това, че евреитѣ викали на дѣцата си *фиджу*. Въ испански дѣйствително *hijo* = синъ, дѣте.

фитогрáф с. м., мисирка. Новообразуване. Срв. въ обикновен. говоръ *фитъ* сѫщо.

фишóсвам гл., убивамъ. Отъ тур. *fišék'* патронъ. Mi. Türk. El. 297.

флúіа гл., спѫ. (Ш.). Алб. *fl'ɛ* гег., *fl'e* тоск. сѫщо. Mey. Et. Wb. 107. Отъ тукъ и *флúйшка легло*, дрѣмка.

флиіáшка с. ж., легло, дрѣмка; *флиіáшка ме потиска* дрѣмка ме налѣга. Вж. *флиіа*.

фльáса с. ж., дума. Вж. *фльáсам*.

фльáсам гл., думамъ, казвамъ, рекѫ. Алб. *fl'as* говоря, викамъ. Mey. Et. Wb. 106. (Ш.). Отъ сѫщия произходъ е и *фольати* говоря въ ез. на вранянскитѣ мутафчии. Ягичъ, ор. с. 26.

фльасанúца с. ж., приказка (с. Ш.). Вж. *фльáсам*.

фльáсач с. м., който обича да говори. Вж. *фльáсам*.

фтýам гл., казвамъ, говоря. У Шишманова *фтýвам*. *Іа ми фтýваі* кажи ми. *Кѫ фтýве* като казватъ (?). Алб. *θot, θet* казвамъ, говоря и пр. Mey. Et. Wb. 91.

фýкна гл., запаля, фърлямъ. Думата съ второто значение я има и въ обикновения говоръ.

фýра гл., горѫ, *исфýри* изгорѣ. Алб. *fur, furε* пещь, фурна, лат. *furnus*, гр. φοῦρνος. Mey. Et. Wb. 114. (Ш.). Въ дюлгерския езикъ на Гѫб. *фýрит* г. безлч. = страши. Сбм. XVI. 859.

фýчкам гл., рина, фърлямъ.

фýчкам са гл., играя хоро. Отъ сѫщия коренъ както и *фукна*. Звукоподражание.

фучкáло с. ср., хоро (Ш.). Вж. *фýчкам са*.

фýшли ми гл., страхъ ме е. У Ш. *фýшлиму му* уплашилъ се.

фѣрцна гл., раждамъ. Въ обикн. говоръ съ значение на pedere. Звукоподражателна.

цáдза нар., малко; *цáдза са поріáса* малко остана. Алб. *dzídzε, tsitskε, tšitškε* малко. Mey. Alb. St. VII. 73.

цáкле с. ср., кесия. Срв. въ езика на прилѣпскитѣ папуджии *цéкан* грошъ, тъй и въ дюлгерския ез. на Гѫб., отъ итал. *zecca* монета, *zecchino* златна монета. Сбм. XII_2. 36; XVI. 859. Гѫбювъ прѣдполага, че *цéкан* е отъ бълг. коренъ, еднакъвъ съ рус. *чеканить* монету.

цáцко прил., уменъ, интелигентинъ; *цáцко са прéта*. — ?

цéда гл., пуша (тютюнъ). Обикн. дума.

цигáни с. мн. ч., орѣхи. И въ езика на стивастаритѣ намираме тази дума съ сѫщото значение. Сарафовъ, който дава свѣдѣния за този езикъ, обяснява думата: „оти правѣт шум в човала като цигани". Мсб. XII_2. 45. Срв. *дрен, дренóви* цигани и орѣхи.

цýцу, цуцуглáв с. м., циганинъ. Алб. *tsutsk'e* кучка, срб. *цуцак* куче. Mey. Et. Wb. 443. Срв. *свир* съ значение на куче и циганинъ, турчинъ. Като паралела на *цуцуглав* срв. въ обикн. говоръ *песоглавецъ*.

цуцулéста с. ж., джамия. Нам. чучулеста? Наречена тъй споредъ своето минаре.

цѣркам гл., mingere. Обикн. дума. Въ езика на стивастаритѣ *цѫркам, цѫркнувам* = давамъ. Сбм. XII_2. 45.

цýфлу с. м., фасуль. Срв. нгр. τσέφλι черупка, луспа, кора, στρειδότσεφλον черупка отъ стрида. Споредъ Миклошича, Tü. El. Nachtr. II. 94. въ тур. *tšeflε* луспа. Mey. Et. Wb. 440. Фасултъ, както е извѣстно, принадлежи къмъ фамилията на шушулковитѣ.

цѣрла с. ж., сланина. — ?

чаварган с. м., penis. — ?

чéнка с. ж., пшеница. Отъ *пшеница* — *пченица* — *ченица* — *ченка*.

чóче с. ср., ракия. У Ш. *чьóча*, у Иречека *чочо*, като я обяснява отъ алб. *чоч* нѣщо. Споредъ Ш. по-вѣроятно произлиза отъ итал. *ciociare* смуча, суча. *Смуче, пие*, казва се за хора, които много пиятъ. Срв. въ обикн. говоръ д. *цýкна* пия. И въ езика на стивастаритѣ *чок, чóчѫ* = ракия. Сбм. XII_2. 45; XVI. 867.

чýден прил., хубавъ, добъръ.

чужд с. м., penis. — ?

чуль с. м., penis. Алб. *tšun* момче до 14 години, любовникъ, *tsune* дѣтороденъ органъ на момче. Въ Дурацо *tšuł* = *tšun*. Mey. Et. Wb. 449.

чѣрен с. м., барутъ. Ясно (Ш.). И въ езика на стивастаритѣ *цѫрниа* = барутъ. Сбм. XII_2. 45. Въ чешката „хантирка" *černá* тъмна нощь, *černíci* цигани, *černo* тъмно. Ягичъ, ор. с. 38.

чѣрно с. ср., кафе. Ясно. И въ езика на прилѣпскитѣ папуджии *цѫрно* = кафе. Сбм. XII_2. 36.

шат с. м., село. Алб. *fšat* село; и рум. *sat* село. Mey. Et. Wb. 112.

широпóіка с. ж., керамида. Вж. съ сѫщото значение и *шупорка?* Въ тайния езикъ на дебърскитѣ и крушовскитѣ зидари *кьóрки* = керамиди. Сбм. XII_2. 38, 41.

шкипóви с. мн. ч., арнаути. Алб. *šk'ipóń* разбирамъ, *šk'ipetár* албанецъ, *šk'ipetare, šk'iptarke* албанка, *šk'iperí*, гег. *šk'ipenî* Албания, *šk'ipeništ*, гег. *šk'ipeništ* албански, *šk'ip* нар. албански, *šk'ipe* албански езикъ. Глагола *šk'ipóń* е лат. *excipio* слушамъ, чувамъ; *šk'ipetár* соб. който разбира. Mey. Et. Wb. 411. *šk'ipóń* съ значение „разбирамъ" срѣщаме и въ тайния езикъ на прилѣпскитѣ папуджии подъ формата *íчкьивам*. Сбм. XII_2. 34.

шкьа с. м., човѣкъ. У Ш. *шкьах* е погрѣшно, у Иречека *шкьау* трѣба да се смѣта като членувана форма. Алб. *šk'a* (не *škjau*, както пише Ш.) българинъ, схизматикъ гръкъ, отъ лат. *sclavus* робъ. И румънитѣ наричатъ *schiaĭ* българитѣ, заселени въ едно прѣдградие на Кронщадъ. Mey. Et. Wb. 410. Ш. бѣлѣжи, че и циганитѣ означаватъ българинъ съ *das* (*dasni* българка). Рум. циг. *das* значи като брациг. *шкьа* мѫжъ, човѣкъ. Първоначалното значение на *das* обаче е робъ. Ст. инд. *пали dasa* робъ. Срв. Mi. Zig. VIII. 42. За *шкьаў* българинъ вж. и Милетичъ, Дако-ромънитѣ, отд. отп. стр. 60—61.

шкрéта с. ж., вѫшка. У Mey. Et. Wb. намираме *škretε* само съ значение на „пустъ, уединенъ", но споредъ г. Чилева *škretε* значи и „проклета"; само това послѣдно значение на алб. дума може да се доведе въ свръзка съ вѫшка.

шкрóфа с. ж., съпруга (с. Ш.). Нгр. σκρόφα свиня, а споредъ г. Чилева и „лоша баба".

шкуртáльа с. ж., палто. Споредъ г. Чилева алб. *шкурт* кѫсо палто. Рум. *scurteică* джубе. У Mey. Et. Wb. ненамираме тази дума.

шльутúни счóфти Орта-Мезаръ въ Пловдивъ (с. Ш.) — ?

шпитúіа с. ж., кѫща. У Ш. и И. *шпúта*. Отъ гр. σπίτι.

шпѫлта гл., яде. Вж. *кѫрка* и *грувам*. Тъмна дума. Отъ алб. *špeite ha*, бърже ямъ? Mey. Et. Wb. 144, 413 гълтамъ.. (с. Ш.).

шу́ле с. м., момче. Ш. прѣдполага, че може би е въ свръзка съ алб. *šul*, колъ, пржть. Споредъ мене по правдоподобно е думата да произлиза отъ алб. *šil'ék, šel'ek'* младо ягънце, отъ тамъ и обикн. бълг. шиле. Прѣминаването на *и* въ *у* е познато явление въ българскитѣ говори.

шуленѝща с. ср. мн. ч., дѣца. Вж. по-горѣ.

шу́ма нар., прѣмного. Алб. *šumε* много, отъ лат. *summus*. Mey. Et. Wb. 419. Въ ез. на босненскитѣ Осаѣани *шумни* добъръ. Ягичъ, ор. с. 25.

шу́мар с. м., хайдутинъ. Отъ шума = гора, т. е. който се скита по гората. — Срв. и въ чешката „хантирка“ *šum* гора, и сръб. *шума* = гора. Ягичъ, ор. с. 40.

шупо́рка с. ж., керамида. —?

шу́тко с. ср., великденъ. — Отъ вшутявамъ се? Срв. плачко.

шѣ́ткам гл., продавамъ. Алб. *šes* продавамъ, *šturε* продажба. Mey. Et. Wb. 402. Въ дюлгерския езикъ на Гжб. *шѝтосам, шитóсувам* = продавамъ. Сбм. XVI. 859.

II. Чалгѫджийски езикъ.

Става вече 8 години, какъ Шишмановъ е отворилъ въ Министерския Сборникъ отдѣлъ и за тайнитѣ езици, и доклѣ по другитѣ съсловни езици все се съобщаваше по нѣщо, до сега никой не се е обадилъ съ материяли по езика на музикантитѣ. Това обстоятелство подтвърдява думитѣ на съобщителя на моитѣ материяли, г. Г. Хр. Гюлиметовъ, че чалгѫджийскиятъ езикъ знаятъ дори малцина отъ самитѣ музиканти, защото, каже, е мѫченъ и не всѣки има дарба да го научи. Та и той самъ можа да ми съобщи едва 88 думи, като ме увѣряваше, че имало и други думи, но ги заборавилъ. Само въ „Приноса къмъ българскитѣ тайни езици“ на г. Гжбюва, за който говорихъ вече по-горѣ, намѣрихъ единъ списъкъ отъ 113 думи отъ „цигуларски езикъ.“[1]) Г-нъ Гжбювъ подава своитѣ думи, съ малки изключения, безъ всѣкакви обяснения. Отъ сравнението, което направихъ между неговитѣ и моитѣ материяли, оказва се, че тукъ имаме работа съ единъ и сѫщъ таенъ чалгѫджийски езикъ; и понеже споредъ г. Г. той се говорилъ отъ свирачитѣ въ Прилѣпъ, Битоля, Охридъ, Крушево, Велесъ, Скопие, и то не само отъ българи, но и отъ свирачи отъ други народности, а пъкъ г. Гюлиметовъ го е училъ и говорилъ между свирачи въ България, можемъ да заключимъ, че въ България сѫществува единъ едничъкъ таенъ чалгѫджийски езикъ, общъ на всички свирачи, отъ която и да е народность. Общи думи между моитѣ материяли и тѣзи на г. Г. се оказаха 35, мои 53 не се срѣщатъ у него, а негови 78 не се намѣриха у мене. Понеже г. Г. съобщава своитѣ материяли безъ всѣкакви тълкувания, а пъкъ мене се удаде да обясня повече отъ половината (60) негови думи, рѣшихъ да напечатамъ неговитѣ материяли заедно съ моитѣ като общъ чалгѫджийски езикъ. При заетитѣ отъ него думи стои винаги знакътъ *Г.*

[1]) Споредъ мене г. Гжбювъ неправилно е поименувалъ този езикъ „цигуларски“, понеже него не го говорятъ само цигулари, но изобщо музиканти.

Отъ изслѣдванията, които направихъ върху общия материялъ (всичко 163 думи), се оказа, че повече отъ половината сѫ цигански (79), 34 турски, 9 новогръцки, 9 румѫнски, 2 испан.-еврейски, 1 албанска и 1 българска. Неможахъ да изтълкувамъ 29, отъ които нѣкои изглеждатъ пакъ да сѫ цигански, но у Миклошача[1]) неможахъ да ги намѣря, а другитѣ, особно названията на тоноветѣ и струнитѣ, ще да сѫ турски (арабски или персийски), които нѣкой добъръ познавачъ на източнитѣ езици би могълъ негли да изтълкува.

Между моитѣ и на г. Гжбюва материяли се забѣлѣзва само разлика въ ударението и въ нѣкои и други звукове, което се лесно обяснява отъ обстоятелството, че неговитѣ думи сѫ събирани отъ лица — македонци, а моитѣ отъ тракиецъ.

Вече отъ изброяването на тѣзи чужди елементи въ чалгѫджийския езикъ се вижда, че той не прилича на обикновенитѣ български тайни говори, въ които видно мѣсто завзематъ домашни думи съ условно значение или пъкъ новообразувания. Въ чалгѫджийския езикъ, съ изключение само на д. *зáек* = ½ ср. левъ, нищо подобно не намираме; тамъ е всичко чуждо. Дори обикновено и спрежението и образуването на думитѣ не е българско, а турско; напр.: *аіналѫ, аінасъз, аінасъзлáмма, дикúс иттúм ми* и пр. Въ туй отношение трѣба да спомена — се забѣлѣзва малка разлика между моитѣ материяли и на г. Г.: у него спрежението е двойно, турско и българско, на пр. *чóризет* не краде (соб. не прави кражба, отъ *чориз* и *іет*), *пенизéтме* неказвай (соб. неправи казванье, отъ *пениз* и *іетме*), покрай *му стóриф пéнис* или *ненизетúсах му* казахъ му.

Като особность на този таенъ езикъ трѣба да се отбѣлѣжи, че съ помощьта на думата *саркъфѫ́*, която означава дрѣха, и чийто произходъ не ми е ясенъ, съединена съ други чужди, се образуватъ нови думи, на пр.: *бъуíук саркъфѫ́* мустаци, *гъуíус саркъфѫ́* цицки, *дермéн съркафѫ́* часовникъ, *думáн-съркаф* гърмещо оръжие, *калопú-съркаф* сѫдъ за вино, *марифчúй-съркаф* униформена дреха, *папелсаркъфѫ́* книга, *парпорú-сѫркаф* чаша за ракия, *хабé-саркъфѫ́*

[1]) Ueber die Mundarten und die Wanderungen der Zigeuner Europa's I—VIII. Denkschriften d. k. Akad. d. Wissenschaften, phil.-hist. Classe. Bd. 21—23, 25—27.

уста и пр. За етимологията на думитѣ вж. по-долу въ рѣчничето. Подобно явление не ми е познато въ други тайни езици.

Много силниятъ цигански елементъ и по-слабиятъ турски въ чалгѫджийския езикъ се обяснява отъ обстоятелството, че въ нашитѣ музикантски трупи въ турско врѣме, па и сега, които участвуватъ на сватби и други народни тържества по градове и села, първо мѣсто завзематъ циганитѣ, които обикновено добрѣ владѣятъ и турски.[1])

а́врало с. ср., глупавъ, лудъ човѣкъ. *Авра́лото се́га а́ндре ке го ошла-дя́саат* лудия ей сега ще го закаратъ (тикнатъ) вѫтрѣ (въ затвора). (Г.). Изглежда да е циг. д., но у Микл. не я намѣрихъ.

а́врик нарѣч. вънъ. *Да се ошландя́саме а́врик: по аіна́ллиіа іет за печис* да излѣземъ навънъ (защото) е по-хубаво за седенье (Г.). Циг. *avrí* и *avrík* вънъ. Mi. Zig. VII. 172. Г. посочва само циг. *аврí*.

аіа́к киризи́ с. м., хоро. Тур. *аіак* кракъ; *к'ирíш* тетива (на лѫка).

аіа́к саркъфж́ с. м., обуща. Тур. *аіак* кракъ.

аіналж́ нар., хубаво. У Г. ѫбюва *аіна́ллиіа* прилг. общ. р. и нарѣч., добъръ, хубавъ; добро, хубаво; добрѣ. *Аіналлиіа гж́ник* хубава (добра) жена. Сбм. XVI. 871. Срв. тур. *аіна* огледало, *аіналж́* прилагателно отъ *аіна*.

аінасъз нар., лошо. У Г. *а́інасжс* прилг. общ. р. и нарѣч., лошъ; лошо. *Ти́кното а́інасжс сж́ркаве ји́ма* сиромахътъ има лоши дрехи. Сбм. XVI. 871. *аінасъз* = тур. *аіна+съз* безъ огледало.

аінасъзла́мма гл. пов. накл., не се закачай, не прави тъй (собств. недѣй става лошъ). Тури повелит. отриц. форма отъ гл. *аінасъзламак*, а той образуванъ отъ прил. *аінасъз* + част. *ла*.

алакла́инсвам гл., взимамъ. *Алакла* вземи. *Алаклáісаф од џамýтрото чáкато* взехъ отъ зетя пари. (Г.). Тур. *алмак* хващамъ, взимамъ, получавамъ.

а́ндре 1) нарѣч., вѫтрѣ; 2) с., затворъ. *Ке го ошланди́саат а́ндре* ще го турятъ вѫтрѣ (въ затвора). (Г.). Циг. *andré* вѫтрѣ. Mi. Zig. VII. 45

арабá́н с. м., струната d на цигулка и лаута и изобщо тонътъ d.

а́сни гл., мълчи. *Ася́ би* мълчи бе! (Г.).

астако́с с. м., ракъ. Отъ нгр. ἀστακός морски ракъ.

атаха́ с. ж., пари. Срв. нгр. ἄτοκος безпаричнъ интересъ, τόκος интересъ, полза, доходъ.

ба́алама прил. общ. р., глупавъ човѣкъ. Въ циган. *balamó* грѫкъ. Mi. Zig. VII. 173.

баламу́р с. м., българинъ. Циг. *balamoró* умал. отъ *balamó* грѫкъ. Вж. прѣдната дума. Mi. Zig. VII. 173. У Г. *ба́ламур* християнинъ, българинъ, човѣкъ. *Бала́мурон го маризла́исали дадя́ците* тогазъ българина го били турцитѣ. Сбм. XVI. 872.

ба́рба с. ж., брада. Рум. *barbá* брада.

[1]) Интересна тема за нашитѣ специялисти по музика, да изслѣдватъ влиянието на циганската и турска музика върху нашата.

ба́ро с. ср., стопанка. Циг. *baro* голѣмъ, знатенъ. Mi. Zig. VII. 175. У Г. *ба́ро* = богаташъ, господарь и голѣмецъ. Сбм. XVI. 872.

ба́сма с. ж., дребни пари (Г.). Г. я тълкува отъ тур. *басмá* печатъ, отпечатъкъ, понеже паритѣ носятъ върху си нѣкакъвъ отпечатъкъ.

би́аф с. м., сватба, *би́гавот* сватбата. *Некнижнии́ биаф по-аіна́ллиіа бе́ше: по́ике ча́като алаклаи́савме* изпрѣдишната сватба бѣше по-добра: повече пари взехме. Вж. Сбм. XII$_2$. 40 *би́ја* мома (Г.). Циг. *biáv, bav, piáv* сватба. Mi. Zig. VII. 179.

бишчи́с с. м., кѫща. У Г. *пе́чис* 1) седенье, *пе́чизет* седни (*пе́чис іет*); 2) продавница (бакалница, магазия), *пе́чизот;* 3) кѫща. *На́ печис* въ кѫщи. *Печи́фчиіа* който седи. *Печифчи́ите од би́јаво* хората, които сѫ (седѫтъ, присѫтствуватъ) на сватбата. Циг. *beš* седѫ, живѣя. Mi. Zig. VII. 178.

бо́риіа с. ж., невѣста, булка (Г.). Циг. *borí* невѣста, млада жена, снаха. Mi. Zig. VII. 181. У Г. неточно е посочено къмъ циг. *бори́ја*.

буру́н с. м., носъ (турска дума). (Г.)

бу́руци с. м. мн. ч., мустаки, вѫси. *Да му се сто́рам кжи́с на буру́ците.* (Г.). Срв. циг. *buro* гжсталакъ, тръненъ гжсталакъ. Mi. Zig. VII. 183.

бьулбьу́л с. м., часть отъ инструмента лаута. Тур. *бьулбьул* славей.

бьуіу́к саркъфж́ с. м., мустаци. У Г. *бу́руци* = мустаки и вѫси. Сбм. XVI. 872. —Срв. тур. *буіумак* растѫ, *буіук* голѣмъ.

га гл., има.

га́джа с. ж., жена. Циг. *gadža* нециганка, съпруга. Mi. Zig. VII. 211.

гаджи́к с. м., турчинъ. Циг. *gadžó* чужденецъ, нециганинъ, човѣкъ, съпругъ. У румѫнскитѣ цигани и съ значение на „румѫнинъ“, у рускитѣ съ значение на „русинъ“. Mi. Zig. VII. 211. — У Г. *да́джик* = турчинъ. Сбм. XVI. 872.

гангá́р с. м., кумъ.

гангармандýда с. ж., кума. За втората часть срв. тур. *дудý* дама.

гили́биа с. ж., пѣсня. *Туку пра́і гили́би* току пѣе (прави пѣсни) (Г.). Циг. *gilí* пѣсня, *gil'á* мн. ч., *gil'ábava* гл., пѣя. У Г. неопрѣдѣлено е посочено къмъ циг. *гильа́бен.*

гѣник с. ж., жена. *Аіна́ллиіа гѣник* хубава жена. (Г.). Г. я тълкува отъ нгр. γυναῖκα. Срв. употрѣбяната въ Т. Пазарджикъ, Пещера *гѣнга* господарка.

гьуіу́с саркъфж́ с. ж., цицки. Тур. *göks, göjüs* гѫрди.

да́іа с. ж., майка (Г.). Циг. *daj, dej, taj* майка. Mi. Zig. VII. 198. И у Г. циг. *dai.*

дат с. м., баща (Г.). Циг. *dad* сѫщо. Mi. Zig. VII. 198.

дермéн саркъфж́ с. м., часовникъ. Срв. тур. *деирмен* воденица.

джа́мутро с. м., зетъ, младоженецъ. *Дат му іет на джамýтрото* баща е на зетя. (Г.) Циг. *džamutró* зетъ, шурей, деверь. Mi. Zig. VII. 207. Г. правилно е посочилъ циг. *джамутро́.*

джи́га гл., нѣма. Вж. *га* има. Първата часть на тази дума е циг. отриц. частица *či* не. Mi. Zig. VII. 189. И у Г. *джи́га* нѣма. Сбм. XVI. 872.

джи́злам с. м., бѣганье. *Джи́злам іет* или *джи́злам сто́ри се* бѣгай! (Г.).

джу́кел с. м., куче, *джу́кле* кученце. *Ди́кис, джу́кело кье те абезе́ттиса* гледай, кучето ще те охапи (Г.). Правилно изтълкувано у Г. отъ циг. *džúkél, žukél* куче. Mi. Zig. VII. 209.

джут с. м., евреинъ. Циг. *džut* евреинъ. Mi. Zig. VII. 209. И у Г. *ɣut*, сжщо. Сбм. XVI. 872.

дии́с с. м., podex. У Г. *дис* сжщо. Сбм. XVI. 872. Отъ нгр. δίσκος?

дики́с с. м., очи. Циг. коренъ *dikh* виждамъ, гледамъ, грижа се, наблюдавамъ. Mi. Zig. VII. 201. У Г. *ди́кизи* = очи, *ди́кис* = гледанье. Сбм. XVI. 872.

дики́с иттим ми гл., видя ли? Вж. по-горѣ. У Г. *дикисла́йсам* = видя. Сбм. XVI. 872. *Иттим ми* въпр. фор. отъ тур. *итмам* извършвамъ, изпълнямъ.

ду́ка с. м., penis. Срв. циг. *dukh* любовь, болка. Mi. Zig. VII. 205. У. Г. *ду́каф* сжщ. Сбм. XVI. 872.

дума́нсъркаф с. м., гърмеща оружа (пушка, пищовъ, револверъ). (Г.). Тур. *думан* димъ, пушекъ, мъгла.

дьудьу́к с. м., кларине. Тур. *дьудьук* свирка.

за́ек с. м., половина сребър. левъ. Отъ *заекъ;* срв. по-долу *ка́ньо* куче и сребъренъ левъ.

зебе́к с. м., видъ хоро. Тур. *зебек.*

иви́ч с. м., тонътъ *а* (?)

иджа́с с. м., струната *а* на цигулка и лаута и изобщо тонътъ *а*.

іаламу́р с. м., гръкъ. Циг. *balamoró* умал. отъ *balamó* гръкъ. Вж. *баламу́р*. Mi. Zig. VII. 173.

іусеини́ с. м., тонътъ *е*. Отъ тур. *іусек* високъ, *іусегини́* високиятъ.

ка́бниіа трудна (тежка, непразна) жена. *Кабни́ята кье ошли́ндиса ча́во* трудната жена ще даде дѣте (ще роди). (Г.) Въ случая по́-правилно е да се тълкува думата отъ циг. форма *khabní* Mi. Zig. VII. 235, а не отъ *камни́*, както прави Г.

ка́іарто с. ср., futuatio (Г.). Срв. циг. *kar* penis. Mi. Zig. VII. 231. Отъ него навѣрно и гл. *ка́йдисам* futuo.

ка́йдисам гл., futuo. *Да ти ка́йдисам ду́зот* (Г.). Вж. *ка́іарто.*

ка́лопис с. м., вино. *А́інаскс іет кало́пизо* не е хубаво виното. (Г.). Думата е сложена отъ *кало+пис.* И въ двѣтѣ си съставни части тя е циганска: *кало́* черно+*пиіс* питие (вж. за тази д. по-долу), т. е. черно питие, въ противуположность на *па́рнопис* ракия или бѣло питие (вж. по-долу). За циг. *кало́* вж. Mi. Zig. VII. 229. Тълкуването на *кало́* отъ гръцки (хубаво, добро) у Г. е неприемливо.

калопи́съркаф с. м., сждъ за вино: бъклица, бъчва, стъкленица и др. (Г.). Думата е съставена отъ *ка́лопис+сжркаф.*

ка́ньо с. ср., куче, сребъренъ левъ. Рум. *câne, câine*, алб. *k'en, k'ɛn*, отъ лат. *canis.* Mey. Et. Wb. 222.

ка́пис с. м., пиенье. *Кье пра́име ка́пис па́рнопис* ще пиеме (ще правимъ пиене) ракия. (Г.). Срв. циг. коренъ *pi* пия. Mi. Zig. VIII. 44.

кантѣр гл. пов. накл., вземи. Тур. *капмак* заграбямъ, задигамъ.

каса́п с. м., видъ хоро. Тур. *касаб* месарь, *касабе́* пищѣлъ.

кафе́с с. м., часть отъ инструмента лаута. Тур. *кафе́с* клѣтка.

кела́вниіа с. ж., meretrix. (Г.) Циг. гл. *keláva*, прич. *keldó* танцувамъ, играя, *kelavdí* meretrix, *chellădo, chellădi* любовникъ, любовница. Mi. Zig. VII. 236.

ки́рал с. м., сиренье. *Іа́ шчо а́ина́ллиіа ки́рал* ехъ че хубаво сиренье! (Г.). Отъ циг. *kerál* сжщ. Mi. Zig. VII. 234, а не отъ *кира́л*, както пише Г.

кири́з с. м., тѣлото на цигулката. У Г. *ки́рис* цигулка и свиренье. Сбм. XVI. 873. Вж. *кири́ш.*

кири́з дели́м гл., да свиримъ. Втората дума е турска повелителна форма отъ гл. *де́йек* допирамъ се, досѣгамъ се.

кири́ш с. м., цигулка. Тур. *к'ири́ш* тетива (на лѫка).

киришчии с. м. мн. ч., цигулари. У Г. *кири́фчиіа* цигуларь. Сбм. XVI. 873.

ко́раф с. м., лошъ турчинъ. *Да́джикот іет ко́раф, іи́мат дума́нсжркаф, джи́злам сто́ри се* турчинътъ е лошъ човѣкъ, има пищовъ, бѣгай. *Кора́іот.* Мн. ч. *ко́раі.* (Г.).

ку́ла с. ж., merda (Г.). Циг. *khul* excremente. Mi. Zig. VII. 238.

курт с. м., вълкъ (турска дума). (Г.).

кѣ́іис с. м., 1) нужникъ, 2) ходенье по вънъ (Г.). Срв. тур. *каі* бълване.

кьучек с. м., видъ хоро. Тур. *кючек* играчъ.

мангис с. м., пари. Циг. *mangin* богатство, пари. Mi. Zig. VIII. 11. — У Г. *мангис* = пара́. Сбм. XVI. 873.

маризла́ісвам гл., бия. *Бала́мурот го маризлаи́сали дауи́ците* този българинъ го били турцитѣ. (Г.). Вж. *ма́рис* бой.

ма́рис с. м., бой. (Г.). Циг. коренъ *mar* бия, воювамъ, бой. Mi. Zig. VIII 11. Отъ него и *маризла́ісвам* бия, *мари́фчиіа* стражарь, *марифчи-сжркаф* униформена (полицейска, военна) дреха, *мари́фчица* жена на полицейски или военень.

мари́фчиіа с. м., стражарь, войникъ. *Ба́ро-мари́фчиіа* полицейски приставъ, околийски началникъ, градоначалникъ, офицеръ. (Г.). Вж. *ма́рис.*

марифчи́-сѣ́ркаф с. м., униформена (полицейска, военна) дреха. (Г.) Вж. *ма́рис.*

мари́фчица с. ж., жена на полицейски или военень. *Али́ іа дикисла́йса мари́фчицата, се ошли́ндиса а́ндре,* видѣ ли жената на войника (жандарина), влѣзе вжтрѣ. (Г.). Вж. *ма́рис.*

масъра́джиіа с. м., касапинъ, месарь (Г.). Вж. ма́съро.

ма́съро с. ср., месо (Г.). Циг. *mas* месо. Mi. Zig. VIII. 11.

матис прил. м. р., пиянъ. *Ма́тизо* пияниятъ. *Ди́киз да́джико ма́тиз іет* гледай турчина пиянъ е (Г.) Циг. *mattó (mató)* прил., пиянъ. Mi. Zig. VIII. 12. И Г. посочва циг. *мато́.*

ма́че с. ср., риба, мн. ч. *ма́чиньа.* (Г.). Г. правилно посочва циг. *мачо́.* Вж. Mi. Zig. VIII. 8 *мачо́* риба.

мекаре́сте нарѣч., все ми е едно, не искамъ да зная. (Г.). Дако-румънска дума (има и село Măcăreşti), идентична съ нашето *макаръ*, отъ нгр. μακάρι, μακάρη, μαγάρι. Cihac, Dict. daco-romane 671.

ме́рко с. ср., магаре. Срв. алб. ger. *margáls* покрай обики. *magár* магаре. Mey. Et. Wb. 253. И въ езика на брациговскитѣ дюлгери *ма́рга* муле.

мингья́н с. м., циганинъ. Срв. циг. *mang* желая, искамъ, моля, *прося*. Mi. Zig. VIII. 9. И въ обикн. бълг. говоръ *манго* = циганинъ. У Г. *ми́нгьан* сжщ. Сбм. XVI. 873.

ми́нджа с. ж., vulva (Г.) Циг. *mindž*, мн. ч. — *á* сжщ. Mi. Zig. VIII. 14.

му́ин с. м., конь. У Г. *ма́ин* сжщо. Сбм. XVI, 873.

му́рафес с. м., бръсненье. *Се сто́риф му́рафес* обръснахъ се. (Г.). Циг. *muráva, moráva, muntáva* чистя, търкамъ; *muraváva, muntaváva* бръсна. Mi. Zig. VIII. 17. — И Г. посочва циг. *муравáф* обръснахъ.

мурт с. м., смъртъ. *Мурт се сто́ри* умрѣ. *Ій шчо аіна́ллиіа ба́ламур се сто́ри мурт* ей че добъръ българинъ (човѣкъ) умрѣ! (Г.) Циг. прил. *murdál, merdó* умрѣлъ, изгасналъ. Mi. Zig. VIII. 13, 18.

муруплу́ с. м., попъ. Срв. у Г. *му́рт* = смъртъ. Сбм. XVI. 873. Циг. *murdal* прил., умрѣлъ, изгасналъ. Mi. Zig. VIII. 18.

на́нго с. м., 1) сиромахъ, 2) кжсъ човѣкъ. (Г.) Г. правилно посочва циг. *нанго́* голъ. Вж. и Mi. Zig. VIII. 20.

нева́ с. ж., струната *е* на цигулка.

но́ви с. м., зетъ, невѣста. Срв. нгр. νύφη невѣста.

ошла́н гл. повел. накл., ела, вземи, дай ми и съ много други значения. У Г. *ошланди́свам* = давамъ, закарвамъ, излизамъ, раждамъ, влизамъ, донасямъ, отивамъ и пр. Смб. XVI. 873.

ошланді́р гл. пов. накл., дай.

ошо́р с. ж., vulva.

панде́ла с. ж., дааре. У Г. *ба́ндера* = дайре. Сбм. XVI. 872. Срв. тур. *пандура* китара.

па́ниіе с. ср., вода (Г). Г. правилно посочва циг. *пани́* сжщо. Вж. и Mi. Zig. VIII. 29.

папаро́нка с. ж., езикъ. Въ нгр. παπαρῦνα макъ. Не ми е ясно сближението. Може би червенината?

папе́л керищеси́ с. м., учитель. Вж. слѣд. дума.

папе́л саркъфж́ с. ж., книга. У Г. само *па́пеле* = книга. Сбм. XVI. 873. Отъ испански *papel* книга.

па́рниіа с. ж., бѣла меджидия. (Г.). Срв. циг. *parnó* бѣлъ; у рум. циг. *parnó* сиренье, у бесар. циг. *parnó* снѣгъ, и пр., поименувани тъй все поради бѣлата боя на прѣдметитѣ. Mi. Zig. VIII. 30, 31.

па́рнопис с. м., ракия. (Г.). Думата въ съставнитѣ си части е циганска, отъ *parnó* бѣлъ, *pi* пия = бѣло питие (за *пис* вж. по-горѣ), въ противуположность на *ка́лопис* вино (черно питие) Mi. Zig. VIII. 30, 45. Познато е, че ракията смѣсена съ вода, става бѣла. Тълкуванъето у Г. на *парно* отъ паренье, пара, варенье не търпи критика.

парнопи́съркаф с. м., чаша, стъкленица и др. сждове за ракия, мн. ч. *парнопи́сжраве*. Отдѣлно *сжркаф* значи дреха. (Г.). Вж. *па́рнопис*.

па́такос с. м., четвъртъ бѣло меджидие. (Г.). Срв. по-горѣ *а́таха* пари.

патéс с. м., merda. У Г. *па́чос* vulva.

па́тици с. ж. мн. ч., обуща. Въ с. Конопчие, Чирпанско, *пхтжи* казватъ на вехти подпетени обуща: човѣкъ като върви съ тѣхъ, тѣ били викали (издавали шумъ) пхтж́к, пхтж́к! (Г.) Думата е дако-рум. *pátiță* подметка (гьонъ) на дървени обуща отъ нгр. πάτος, πατοῦνα стжпало, подметка (гьонъ). Cihac, Dict. daco-romane, 685.

пати́фчиіа с. м., обущарь (Г.). Вж. *па́тици*.

па́чос с. м., vulva (Г.).

пе́пе с. ср., перото, съ което се дрънка на инструмента лаута. Въ рум., итал. и другитѣ ром. езици *penna* перо.

пе́нелик с. м., часть отъ инструмента лаута, мѣстото, дѣто се дрънка съ перото. Вж. *пе́не*.

пенизетти́свам гл., казвамъ, говоря. *Пенизе́тме* не казвай, не говори. *Пенизетти́сав му* казахъ му, говорихъ му. (Г.). Вж. *пе́нис*.

пе́нис с. м., казванье. *Му сто́риф пе́нис* казахъ му. *Не праі му пе́нис за ча́като* не му говори за пари. (Г.). Циг. *phen* казвамъ. Mi. Zig. VIII. 39.

пе́ньіа с. ж., сестра. *На уамў́трото пе́ньіа му* на зетя сестра му. (Г.). Циг. *phen*, мн. ч. *pheńá* сестра. Mi. Zig. VIII. 39. И Г. посочва циг. *пен*.

пиизá́н прил., пиянъ. Циг. *pi* пия. Mi. Zig. VIII. 45. У Г. *пизáана* кръчмарница, механа. Сбм. XVI. 874.

пи́ис с. м., вино. Вж. прѣдната дума. У Г. *пи́іс* пиево, пиенье. Сбм. XVI. 874.

пи́нго с. м., кривъ (куцъ) човѣкъ. *Ако не́ беше пи́нго черпа́нчето, поаіна́ллиіа къе бе́ше* ако да не бѣше момичето куцо, по-хубаво щѣше да е. (Г.). Циг. кор. *phag* чупя, *pangó, bangó* куцъ, кривъ. Mi. Zig. VIII. 36. И Г. посочва циг. *банго́*.

пини́с с. м., пѣние. Вж. *пе́нис* казванье.

полу́р с. м., грошъ. Циг. *poli* златна монета. Mi. Zig. VIII. 38. У Г. *пу́гур* сжщо. Сбм. XVI. 874.

прал с. м., братъ. *Прало́ите му* братята му (Г.). Циг. *phral* братъ. Mi. Zig. VIII. 41.

пу́риіа с. ж., баба; *пурііата печифчііата* свекървата; *пу́ро* с. м., дъртъ човѣкъ. (Г.). Циг. *phuró* прил., старъ; *phurí* стара жена. Mi Zig. VIII. 43. И Г. посочва циг. *пуро́* и *пури́*.

рас с. м., струната *g* на цигулка и лаута и изобщо тонътъ *g*.

ра́шаі с. м., попъ. *Рашаіот праі гилиби* попътъ пѣе. (Г.). Циг. *rašáj* попъ, учитель. Mi. Zig. VIII. 54. И Г. посочва циг. *рашаі*.

рѣндза с. ж., черва (Г.). Рум. *rânsa* стомахъ.

са́дик с. м., фесъ, шапка, калпакъ, капела (изобщо всичко, назначено за носенье на главата като облѣкло). (Г.). Циг. *stadík, sadík* фесъ, гр. σκιάδι. Mi. Zig. VIII. 66. Г. не точно посочва циг. *стади́*.

со́вис с. м., спанье. *Праіи со́вис* спи. (Г.). Циг. *sov* спя. Mi. Zig. VIII. 65. Г. неправилно посочва циг. д. *совéл*, която значи клетва.

суза́к с. м., спанье. Отъ тур. *сус* тихо, мълчанье?

суза́к итти́м ми гл., спа ли? (Собствено направи ли спанье?) Тур. *етмек* правя.

съркáвджиіа с. м., шивачъ (Г.). Вж. *сжркаф*.

сжркаф с. м., дреха. *Аінаже сжркаве* лоши дрехи. *Бандéраци! а́лакла бандéрата, сто́ри му пе́низ на джамў́трото да ошла́ндиса ча́като, о́ти на сжркáвете од борііата напраівме ки́рис, даиреджио!* вземи дайрето, кажи на зетя да даде пари, че свирихме на дрехитѣ на булката (на чеиза). (Г.).

тарѝ с. ж., ракия. Срв. първата часть на думата *пáрнопис* = ракия.
тарикáтче с. ср., чалгѫджийски. *Тарикáтче чакърма сън* знаешъ ли цигуларски. У Г. *тýджарски* цигуларски. Сбм. XVI. 874.
тáтто с. ср., diarrhea. У Г. *тáто* = кафе, *татóджиіа* кафеджия. Сбм. XVI. 874. Срв. циг. *tattó* горещъ. Mi. Zig. VIII. 76.
тúкно 1) с. м., сиромахъ. 2) прил., малъкъ. (Г.) Циг. *tiknó* малъкъ. Mi. Zig. VIII. 82. Г. посочва циг. *цúкно*, която е собствено рум. и сръб. форма.
тóмбола с. ж., лаута. Може би отъ перс. *tamboûr* цитара, общо разпространена дума въ всички речи европ. езици; или отъ араб. *thouboul* тамбура; въ сръб. *дамбулхана* турска музика. Cihac, Dict. Daco-romane, 624.
туджáр с. м., човѣкъ. У Г. *тýджарски* цигуларски. Сбм. XVI. 874. — Тру. *туджар* търговецъ.
туджáр хавасѝ с. ж., видъ хоро. Тур. *хава* въздухъ и мелодия.
тýіало с. ср., тютюнъ. *Óшлан ієдно тýіало* дай единъ тютюнъ. (Г.). Циг. *thuv, thu*, пол. циг. *tuviało* тютюнъ. Mi. Zig. VIII. 81.
тьýльумен с. м., скѫсанъ циганинъ. (Г.).
ýпре нарѣч., горѣ (Г.). Г. посочва циг. *упрé*, която азъ неможахъ да намѣря у Миклошича.
факатýра с. ж., глава.
фрéнксъркаф с. м., опънати (панталонски, френски, европски) дрехи. (Г.). Вж. *сжркаф*. *Френк* тур. французски.
хабé с. ср., хлѣбъ. Циг. *cha* ямъ. Mi. Zig. VII. 217. И въ алб. *ha* ямъ. Mey. Et. Wb. 144. Думата е староинд. *khād*. У П. К. Гѫбювъ *абé* = хлѣбъ, *абéджиіа* = хлѣбарь, гостилничарь. Сбм. XVI. 871.
хабé еделúм гл., да ядемъ. Тур. *іємек* ямъ. Повел. форма.
хабé иттúм гл., яде ли? У П. К. Гѫбювъ *абезéттисвам* = ямъ и охапя, *абезéтме* не яжъ. Сбм. XVI. 871.
хабé саркъфѝ с. м., уста. У Гѫб. *абéсжркаф* = лъжица, вилушка и др. потрѣбни ствари при яденье. Сбм. XVI. 871.
хаджéм с. м., тонътъ *f*.
хамáто с. ж., vulva. Отъ нгр. γαμός coitum?
хьузáм с. м., тонътъ *h*.
чаі с. м., момиче. Циг. *čavo, čaó, čo* дѣте, *čaj, čej* дъщеря. Mi. Zig. VII. 188. У Г. *чáво* = дѣте, мн. ч. *чáвина*, *чéрпан* = момиче. Сбм. XVI. 875.
чáкато с. ср., парú. *Алакла чáкато* вземи пари. *Джúга ієт чáкато бáламур* нѣма пари човѣкътъ (Г.).
чакърма сън гл., знаешъ ли? У Г. *чактúсвам* = продумвамъ, разбирамъ, зная. Сбм. XVI. 875. Срв. тур. *чаг'ърмак* викамъ, пѣя.
чивилúк с. м., часть отъ инструмента лаута. Тур. *чиви* клинецъ, спица, гвоздей.
чиргьá с. ж., струната *c* на лаута и изобщо тонътъ *c*.
чóрис с. м., кражба. (Г.). Циг. *čor* крадецъ, *čoribé* кражба, *čorára* крадм. Mi. Zig. VII. 194. Г. посочва неточно циг. *чорáф*.
чоризеттúсвам гл., крадм, открадвамъ. *Чоризéттисаі (или чóризет)* открадни. *Чóризет парнопúсаркава, ошлáндисаі му го на бандереджúіата за нá печис* открадни тая стъкленица (разбира се, която е съ ракия), дай я на дайреджията за кѫщи (да я имаме, да си сръбнемъ). (Г.). Вж. *чóрис*.
чóраібе с. ср., сѣмето, което изтича отъ penis'a. (Г.). Циг. *čor* сипя, наливамъ, пикая, *čoraibé* сипване, наливане. Mi. Zig. VII. 194. Г. казва, че циг. *чораібé* означавало било течность отъ жената.
чýмис с. м., цалувамъ (Г.). Циг. *čumb, čumi* цалувка. Mi. Zig. VII. 196.
чурýк с. м., ножъ, сабя, ятаганъ. (Г.). Циг. *čurí, čori* ножъ. Mi. Zig. VII. 197. И Г. посочва циг. *чурú*.
ширтó с. ср., видъ хоро. Нгр. συρτός клатене, хоро.

Добавка.

Когато статията ми бѣше вече наредена, попадна ми на ржцѣ сръбското етнографично списание „Караџић“ год. II, брой 8 и 9, дѣто редакторътъ му Тих. Р. Джорджевичъ съобщава на стр. 156 и сл. бѣлѣжки за тайнитѣ езици въ Алексанацъ. Тѣзи бѣлѣжки обематъ материяли 1. по мутафчийския или грънчарския или терзийския езикъ, 2. по дюлгерския езикъ, 3. по гегавачкия езикъ, 4. по говора „преко језик“ и 5. по пословечкия езикъ. Мене ме интересуваха материялитѣ по дюлгерския езикъ, на който се и спрѣхъ, и за мое очудванье видѣхъ, че той не е нѣкакъвъ сръбски таенъ езикъ, а чисто български, защото, както казва самъ събирачътъ (стр. 162), материялитѣ му съобщилъ нѣкой си Димитръ Станковичъ, дюлгеринъ, родомъ отъ Крушево въ Македония, който сега живѣе отъ занаята си въ Алексанацъ. Дюлгерския занаятъ е училъ въ Бѣлградъ и Нишъ отъ майстори изъ Крушево, Прилѣпъ, Битоля и Охридъ, па заедно съ занаята е научилъ отъ тѣхъ и дюлгерския езикъ. И да не бѣше ни съобщилъ г. Джорджевичъ тѣзи свѣдѣния, членуванитѣ форми *кркачката, манукото*, що срѣщаме въ този езикъ, ясно ни показватъ, че той е български таенъ езикъ.

Тъй като списанието „Караџић“ не е разпространено у насъ, азъ рѣшихъ да запозная българския читатель съ материялитѣ по дюлгерския езикъ, които Джорджевичъ съобщава безъ всѣкакви коментарии, като прибавихъ къмъ тѣхъ свои бѣлѣжки и тълкувания.

Отъ сравнението, що направихъ между този таенъ дюлгерски езикъ и брациговскиятъ мещровски, излиза, че първиятъ е много по богатъ съ домашни елементи, защото отъ 84 думи — 46 сж отъ домашенъ произходъ (новообразувания или пъкъ обикновени думи съ друго значение), а отъ останалитѣ 38 думи — 10 сж цигански, 9 албански, 3 турски, 3 румънски, 2 гръцки, 1 итал. и 10 остават неясни, поне на мене. Нови думи, непознати въ до сега обнарод-

ванитѣ материяли по българскитѣ тайни езици и специално по дюлгерския таенъ езикъ отъ едни и сѫщи мѣста, се оказаха 10, а туй показва, че отдѣлни лица или отдѣлни малки групи отъ еднакъвъ занаятъ постоянно образуватъ нови думи, тъй че и тайнитѣ езици не оставатъ едни и сѫщи, а се промѣнятъ и развиватъ.

апсика прил., добра, *апсико* добро. И въ езика на прилѣпскитѣ папуджии и дебърскитѣ зидари *а́псико* добрѣ, *а́псик* харенъ, честенъ, въ дюлг. ез. на Гжб. сѫщо *а́псик* добъръ, хубавъ. Сбм. XII$_2$. 34, 37; XVI. — XVII. 845. — ?

белач с. м., варь. Срв. у мене *бе́лчо*.

белачка с. ж., ракия. Срв. у мене *бе́лчо*.

блеіач с. м., българинъ, овенъ. Въ дюлгерския ез. на Гжб. *бле́качe* агне, въ тайния ез. на дебърскитѣ зидари *бле́качки* овци, въ стивастарския ез. *блеіа́ло* овца. Сбм. XII$_2$. 37, 41; XVI. 845.

блекачка с. ж., овца. Вж. *блеіач*. И двѣтѣ звукоподражателни думи.

боски с. мн. ч., цици. Обикновена бълг. д.

бошкач с. м., майсторъ. И въ тайния ез. на дебърскитѣ и крушевски зидари *бо́шкач* майсторъ. Въ дюлг. ез. на Гжб. *бошкачки* майсторски. Сбм. XII$_2$. 37, 40; XVI. 846. — ?

ваізе с. ср., момиче. И въ езика на дебърскитѣ и крушевски зидари *ва́ізa* щерка, *ва́ізиче* мома. Сбм. XII$_2$. 37, 40. Алб. *vaizε* момиче. Mey. Et. Wb. 464.

влечачки с. мн. ч., дрехи. Отъ влѣкѫ, отъ дѣто и облѣкло, облачамъ.

гледач с. м., прозорецъ. Ясна.

горовинье, гуронье с. ср., дърво. И въ тайния ез. на крушевскитѣ зидари *гуро́винче* дърво, въ дюлг. ез. на Гжб. *горо́інче* дръвце. Гжб. произвежда отъ *гора*. Ш. посочва на *горун* видъ дъбъ, граница и пр. Сбм. XII$_2$. 40, XVI.—XVII. 846.

гуралка с. ж., рѫка, нога. И въ ез. на дебърскитѣ зидари *гу́ралкьи* нозѣ, въ ез. на крушевскитѣ зидари *гу́ралка* рѫка, въ дюлг. ез. на Гжб. *гу́рачка, гуро́ін, гуро́інка* кракъ, нога. Сбм. XII$_2$. 37, 40; XVI.—XVII. 846. Циг. *ger, gür, jür* бедро, кракъ. Mi. Zig. VII. 213. Срв. азиат. *gur* кракъ. Pott 2. 162. Отъ тукъ и гл. *гу́рам* ида и давамъ, т. е. туй, що се върши съ крака и рѫцѣ.

гурам гл., ида. Въ ез. на прилѣпскитѣ папуджии *гурам* давамъ, въ ез. на дебърскитѣ зидари *гурам* нося, давамъ, на крушевскитѣ зидари *гу́раі(до-)* дойди, *отгураі* иди, въ дюлг. ез. на Гжб. *гу́рам* ида, вървя, отивамъ. Сбм. XII$_2$. 34, 37, 40; XVII.—XVII. 846. Вж. *гу́ралка*.

ѭаце с. ср., дѣте. Срв. У мене *дъаленце*.

дикльам гл., търся. Въ езика на дебърскитѣ зидари *ди́кльам* искамъ, въ дюлг. езикъ на Гжб. *ди́кльач* просякъ. Сбм. XII$_2$. 37; XVI.—XVII. 847. Срв. алб. *diktój* откривамъ, намирамъ, взимамъ. Mey. Et. Wb. 67.

долга с. ж., надница. Отъ дългъ, debitum, Schuld?

дреконьа с. ж., дъска. Срв. у мене *драса*.

жилка с. ж., работа. *Апсика жилка* добра работа. Въ ез. на прилѣпскитѣ папуджии *жи́лам* работя, въ ез. на дебърскитѣ зидари *жила́венье* работа, жилавина, въ дюлг. ез. на Гжб. *жи́лка* работа, *жи́лам* работя. Сбм. XII$_2$. 34, 38; XVI.—XVII. 847.

жилкам гл., правя. *Каво жилкаш* какво правишъ. Вж. *жилка*.

калосам гл., ямъ. *Догурете да калосаме* елате да ядемъ. Срв. и въ ез. на прилѣпскитѣ папуджии *калосуам* ямъ, *калосуанье* яденье, *ка́лос* хлѣбъ, въ ез. на крушевскитѣ зидари *ка́лосник* хлѣбъ, въ стивастарския ез. *ка́лос* хлѣбъ. Сбм. XII$_2$. 35, 41, 43. Отъ алб. *kal* житенъ класъ? Mey. Et. Wb. 168.

калосник с. м., хлѣбъ. Вж. *калосам*.

кевам гл., имамъ. *Кевашъ ли?* имашъ ли. И въ дюлг. ез. на Гжб. *ке́вам* имамъ. — ?

кисли се гл., ядосва се. *Не кисли се* не се ядосвай. Срв. у мене *кисилина*.

киталник с. м., нужникъ. И въ дюлг. ез. на Гжб. *ки́тање, китоіне, китоінче* stercus. Сбм. XVI.—XVII. 849. Срв. алб. *k'it, k'is* вадя, изваждамъ вънъ, произвеждамъ. Mey. Et. Wb. 228.

климчарка с. ж., кѫща. И въ ез. на дебърскитѣ зидари *климча́рница* кѫща, *кли́нчам* обитавамъ нѣкоя кѫща, въ ез. на крушевскитѣ зидари *кли́нка* кѫща, въ дюлг. ез. на Гжб. се срѣщатъ сѫщитѣ форми. Сбм. XII$_2$. 38, 41; XVI.—XVII. 849. 850.

клопотач с. м., часовникъ. Срв. въ обикн. говоръ *клопам* чукамъ, *клопотар, клопа́тя* звънецъ. Геровъ, Рѣчникъ. Вж. у нене *кльу́кач*.

котоман с. м., човѣкъ. И въ езика на прилѣпскитѣ папуджии *ко́томан* голѣмецъ, епитропъ, въ ез. на дебърскитѣ зидари *ко́томан* чорбаджия, богаташъ. Сбм. XII$_2$. 34, 38. Отъ циг. *kodo* този и *manuš* човѣкъ? Mi. Zig. VII. 243, VIII. 10.

котоманка с. ж., жена.

кркачката с. ж., кокошка, стомна. И въ езика на дебърскитѣ зидари *кѫркачка* кокошка. Сбм. XII$_2$. 36. Звукоподражателна д.

кртач, кртачка с. м. и ж., свиня. И въ ез. на дебърскитѣ и крушевскитѣ зидари *кѫртач, кѫртаче* свиня, прасе, въ дюлг. ез. на Гжб. *кѫртачка* свиня, *кѫртале* прасе. Сбм. XII$_2$. 38, 41; XVI—XVII. 851. Отъ *кърта*.

куталено нар., гьотура, едно на друго. *Апсико куталено* добрѣ е пазарено, добрѣ спогодено. Въ ез. на дебърскитѣ зидари *ку́тнуам* пазарявамъ. Сбм. XII$_2$. 38.

ладна с. ж., кафене. *Гуреі у ладна* иди въ кафенето. Вж. у мене.

лаіач с. м., куче. И въ ез. на крушевскитѣ зидари *ла́іаче* сѫщо, въ дюлг. ез. на Гжб. *лаіач*. Сбм. XII$_2$. 41; XVI—XVII. 851.

летаче с. ср., птица. Отъ *лъта*.

летерка с. ж., банка, сарафчийница. Отъ гр. λεπτὸν, λεφτὸν дребна пара. И въ дако-рум. *léft* дребна сребърна или златна пара. Cihac, Dict. daco-rom. 668.

льутачка с. ж., чушка. Вж. у мене *льут*.

маџарка с. ж., тухла. Въ обикн. говоръ *маджарка* австрийска жълтица. Геровъ, рѣчникъ.

манук с. м., човѣкъ. Вж. у мене.

манука с. ж., жена.

манукото с. ср., домакинъ, господарь.

мануче с. ср., синъ.

мерач с. м., метъръ, день. Въ ез. на крушевскитѣ зидари *мéрач* день, въ дюлг. ез. на Гжб. *мéрач* аршинъ. Отъ *мѣря*. Сбм. XII_2. 41; XVI—XVII. 853.

метла с. ж., брада. Въ драндарския ез. у Гжб. *метлá* vulva. Ясно. Сбм. XVI.—XVII. 864.

миженье с. ср., спанье. И въ либяховския стивастарски ез. *мíжж* спя, въ дюлг. ез. на Гжб. *мíжаво* око. Сбм. XII_2. 44; XVI.—XVII. 853. И въ дако-рум. *mijesc* спя. Cihac, Dict. daco-rom. 195.

мижерка с. ж. стая, т. е. мѣстото дѣто се спи. Срв. по горѣ *миженье* спанье.

мркач с. м., нощь. Въ дюлг. ез. на Гжб. *мѫ́рка* вечеръ. Сбм. XVI—XVII. 853. Отъ *мръква се*.

мрко с. ср., кафе. И въ тайния ез. на дебърскитѣ зидари *мѫ́рко* кафе, *мѫ́ркаджиìа* кафеджия, въ дюлгер. ез. на Гжб. *мѫ́ркес* арапинъ. Сбм. XII_2. 38; XVI.—XVII. 835. Срв. у Герова, Рѣчникъ *мрькъ,-á,-ó* чърникавъ, мургавъ. И срб. *мрк* = черенъ. Срв. у мене *чо́рно*

мрсен с. м., турчинъ, богатъ. Въ тайния ез. на дебърскитѣ зидари *мѫ́рснато* турчинъ, на крушевскитѣ зидари *мѫ́рснак*, тъй и въ дюлг. ез. на Гжб. Сбм. XII_2. 38, 41; XVI.—XVII. 854. Отъ *мърся* = блажа, не пазя пости, въ противоположность на *посен* сърбинъ, християнинъ.

одгурам гл., отивамъ. Вж. *гурам*.

опльескам гл., бия. *Гурсі че те опльеска* бѣгай ще те бие. Срв. въ либяховския стивастарски ез. *пльука́ло* пушка, въ дюлг. ез. на Гжб. *пљускарец* пищовъ. Сбм. XII_2. 44; XVI.—XVII. 855. отъ *плескамъ*.

опльесканье с. ср., градъ, битка. Вж. по-горѣ.

опоркан прил., пиянъ. Вж. *поркам*.

певач с. м., попъ и пѣтелъ. Ясно.

пилави с. мн. ч., пари. Вж. у менѐ.

пирговец с. м., циганинъ. Вж. у мене *пи́рга*.

пирговка с. ж., циганка.

поркам гл., пия. *Що порка?* що пие. *Напоркал се* напилъ се. И въ ез. на дебърскитѣ зидари, както и въ дюлг. ез. на Гжб. *по́ркам* пия. Сбм. XII_2. 39; XVII.—XVI. 555. Отъ рум. *porc* свиня. Срв. фразата: пиянъ като свиня.

посан с. м., сърбинъ. Вж. у мене.

прелевач с. м., прѣдприемачъ. Въ ез. на прилѣпскитѣ папуджии *лéвам* приемамъ, въ дюлг. ез. на Гжб. *лéвам* вземамъ, крадя. Сбм. XII_2. 35; XVI.—XVII. 851. Ш. сочи циг. *lav*. Mi. Zig. VIII. 3. Гр. λάβω. Може обаче да се мисли и на итал. *levare* вдигамъ, вземамъ.

пупуњак с. м., грошъ. *Дикља да му тапосаме пет пупуњци* търси го да му дадемъ петъ гроша. Въ ез. на дебърскитѣ зидари *пѫ́пунец* нѣмецъ, *пѫ́пунци* пари, въ дюлг. ез. на Гжб. *пѫ́пунец* грошъ, 20 ст. — ?

раіко с. ср., слънце. Вж. у мене.

рашље с. м., попъ. И въ ез. на дебърскитѣ зидари *ра́шле, рашлевци* попъ,-ове, въ ез. на крушевскитѣ зидари *ра́фле* свещеникъ, въ дюлг. ез. на Гжб. *ра́шле* попъ. Сбм. XII_2. 39, 41; XVI.—XVII. 837. Циг. *rašaj* попъ, свещеникъ. Mi. Zig. VIII. 54.

ржач с. м., конь. Въ ез. на дебърскитѣ и крушевскитѣ зидари *ѫ́рзач, ѫ́рзѫч* сѫщо, въ дюлг. ез. на Гжб. *ѫ́ржач, ѫ́рзач* сѫщо. Сбм. XII_2. 39, 41; XVI.—XVII. 860. Стбъл. **ръзатн**, рус. ржать, срб. рзати и пр.

ржачка с. ж., кобила.

рикач с. м., волъ. Въ дюлг. ез. на крушевскитѣ зидари *ри́кач* магаре, въ дюлг. ез. на Гжб. *ри́качка* крава. Сбм. XII_2. 41; XVI.—XVII. 837. Стбъл. **ръыкатн**, рус. рыкать, рычать, ср. рикати и пр.

рикачка с. ж., крава. Вж. по-горѣ.

росковци с. м., камъкъ. Въ дебърския дюлг. ез. *росо́мини* камънье, въ крушевския *ро́сковец* къмъкъ, въ дюлг. ез. на Гжб. *ро́сман* камъкъ. Сбм. XII_2. 39, 41; XVI.—XVII. 857. — ?

светачка с. ж., черква, недѣля. Въ ез. на дебърскитѣ и крушевскитѣ зидари *свѐтица* черква, въ дюлг. ез. на Гжб. *свѐтица* недѣля. Сбм. XII_2. 39, 41; XVI.—XVII. 857.

седачка с. ж., столъ, пейка.

ситна с. ж., пѣсъкъ, соль, брашно. Въ дюлг. ез. на Гжб. *сѝтна* пѣсъкъ Сбм. XVI.—XVII. 857. Вж. у мене *дрѐбна*.

скивалки с. м. н. ч., очи. Въ крушевския дюлг. ез. *скъ́ивало* око, *скъ́ивај* гледай, въ дюлг. ез. на Гжб. *ски́вна* гледамъ, видя. Ш. посочва д. *чкъ́ивам* гледамъ въ прилѣпския папуджийски ез., която произвежда отъ алб. *šikój* гледамъ. Азъ мисля, че *скивалки* трѣбва да произвеждаме отъ стбъл. гл. **къыкатн**, нбъл. *скимна*. Сбм. XII_2. 36, 41; XVI.—XVII. 857.

слушач с. м., ухо.

спевам гл., говоря. И въ езика на дебърскитѣ и крушевскитѣ зидари *спѐвам* казвамъ. Сбм. XII_2. 39, 41.

тапосам гл., давамъ. *Тапосаі ми кркачката що кева тунца* дай ми стомната, която има вода. И въ ез. на дебърскитѣ зидари *тапо́суам* давамъ, въ дюлг. ез. на Гжб. *та́посам* сѫщо. Сбм. XII_2. 39; XVI.—XVII. 858. Ш. правилно посочва тур. *tapı́*.

ткальац с. м., сребъренъ левъ. Срв. въ дюлг. ез. на Гжб. *тржкльо́ви* картофи. Смб. XVI.—XVII. 859. Отъ *търкалямъ*.

ткальачка с. ж., кола. Вж. у мене *таркалѐстаджиìа*.

ткач с. м., конь. Срв. въ рум. заетата отъ маджаритѣ дума *tarcát* пъстъръ, *tárce=cal tărcat* пъстъръ конь.

тунца с. ж., вода. Вж. у мене *ѓурдана*.

утар с. м., дуваръ, зидъ. — ?

утач с. м., кладенецъ. — ?

ушачка с. ж., врата. Не ми е ясна връзката съ ухо. Срв. въ ез. на прилѣпскитѣ пъпуджии *ѫ́шлинкъи* обуща. Сбм. XII_2. 36. Вж. у мене *ушáто*.

црвена, црвенка с. ж., керамида.

чадалник с. м., тютюнъ. И въ ез. на крушевскитѣ зидари и въ дюлг. ез. на Гжб. *ча́далник* сѫщо. Сбм. XII_2. 41; XVI.—XVII. 832. Отъ *чадъ* димъ.

шоре с. ср., вино. И въ ез. на прилѣпскитѣ папуджии *шо́ре* сѫщо. Сбм. XII_2. 36. Ш. я тълкува отъ тур. *şıra, шарапъ*.

III.

КРАТКО ИСТОРИКОГЕОГРАФСКО ОПИСАНИЕ

НА

ГРАДОВЕТѢ ОХРИДЪ И СТРУГА

ОТЪ

К. А. ШАПКАРЕВЪ.

А. Охридъ.

Патрияршеска и царска българска столица.[1])

I.

Положение, околность и климатъ.

Градъ Охридъ, както е извѣстно отъ историята въвъ врѣмето на царь Самуиловата династия е билъ столица на българското царство което тогава се простирало на югъ до самата днешна Гърция на западъ граничило съ Адриатическо море. А прѣзъ много вѣкове, дори и до прѣди 1762 година, е билъ сѣдалище на български Патриархъ или независимъ архиепископъ. Днесъ Охридъ не е повече отъ единъ обикновенъ околийски градъ въ Битолския вилаетъ и санджакъ, на найзападната граница на Македония и имящъ съсѣдни градове: на истокъ Прилѣпъ, 16-часа разстояние; на югоистокъ Рѣсенъ, на 5-часа разстояние; на югозападъ Старово и Погрaецъ а по на югъ Корча, на 14-часа разстояние, близу до който е и едноврѣмешниятъ градъ а сега село, Воскополе; на западъ, Струга, на 3-часа разстояние, а по-назападъ въ Албания Елбасанъ, на 18-часа; на сѣверъ Дебъръ, на 12-часа разстояние, и на северо-истокъ Кичава, сжщо на 12-часа.

На Охридъ днесъ гледаме като на развалини (урвалица) отъ нѣкое великолѣпно нѣкогашно здание. Но подъ тия стари, натрупани

[1]) Охридъ, чини ми се, е описванъ до нѣйде и другждѣ, както на послѣдно и въ кн. IV-а М. Сб. Тукъ ще се потрудя доколкото ми бжде възможно, да притуря недостатъчното и да поправя неточното.

Всичко що се отнася до прѣданията за Охридъ и околностьта му, слушалъ съмъ отъ трима покойни старци: именно 1) отъ пок. Никола Рогузаровъ, починалъ прѣди нѣколко години на повече отъ 90 годишна възрасть; 2) отъ пок. Миле даскалътъ попъ Алексиевски, сжщо прѣди нѣколко години починалъ 85-годишенъ; и наймного 3) отъ блаженопочившаго ми татка, който се прѣдстави о господѣ прѣзъ ноември 1873 год., 85-годишенъ старецъ. Покойниятъ макаръ простъ и сиромахъ работникъ и съвсѣмъ неграмотенъ, все, щото отъ востари билъ слушалъ, чудно помнѣше и често пжти ни разказваше подробно. Лошото биде това, че нѣколко години прѣдъ смъртьта изгуби слухъ, та немогохме да се възползуваме до край отъ старешката му опитность и чудна памятность.

на грамади урвалища, не ще ли можемъ да намѣримъ нѣщо, скѫпоцѣнно за насъ, нѣкоя народна антика, ако бихме се потрудили да ги поизровимъ? Ето съ каква цѣль и надежда пристѫпямъ къмъ описанието му.

За да си състави човѣкъ приблизително понятие за мѣстото, на което се намира Охридъ, нека си въобрази една трижгълна възвисена окржжность, или висока поляна (котловина) отъ около 30—35 часа обиколка (периметъръ), заградена отъ вси страни съ високи раззеленѣли планини, на която върхътъ е при градеца *Поградецъ* на югъ, а на другитѣ два жгла на сѣверъ, западъ и северо-западъ.

Планинитѣ които окржжаватъ тая висока котловина, като започнемъ отъ западъ, сѫ слѣднитѣ.

1. Една вѣтва отъ Акрокеравнийскитѣ планини съставя западната ѝ оградка, която е и найзападна граница на Св.-Стефанска България и задъ която започва вече Албания съ найближния ѝ градъ Елбасанъ, дѣто почиватъ нетленнитѣ мощи на Св. Иванъ Владимиръ, почитанъ отъ тамошното и Охридското население безъ разлика на вѣра и народность. Тая планинска вѣтва носи различни имена, споредъ селата, които сѫ разположени по нея както слѣдва:

а) *Орловъ-каменъ,* при който е Дримско-гърло, найнасѣверъ, дѣто се свършва сѣверо-западната граница на Охридско — Стружката околия, а отъ тамъ започва вече Дебърската.

б) иде *Беличката* планина или *Беличица,* на която лѣжѫтъ на източното ѝ рѣбро двѣ влашки села, „Горна и долна Белица“, и понадолу арнаутското село „Велеща“, за които ще поговоря и другждѣ. Върховетѣ на тая висока планина цѣла година се бѣлѣятъ отъ снѣгъ.

в) *Линската* планина, така наречена отъ селото „Линъ“, за което казватъ да е на сѫщото мѣсто, на което се намиралъ нѣкогашниятъ гр. „Лихнидосъ“, на една, подадена въ езерото като полуостровъ могилка. За него ще имамъ да споменѫ нѣщо и другждѣ.

г) *Какелската* планина, отъ селото *Какъеле.*

д) *Лѣнгарската* планина отъ влашкото село *„Лѣнга“.*

е) *Старовската* планина, отъ градеца *„Старово“.*

ж) *Мокърската* планина, отъ околията *„Мокра“,* въ старовското окржжие. Послѣдната така е наречена, види се по царь-Самуиловия татко, Шишманъ-Мокра. Най сетнѣ на найюжния край тая планинска вѣтва свършва се.

3. Съ *Св. Наумската* планина[1]) отъ дето е пѫтътъ за Корча;

2 На югъ другъ редъ планини, вѣтви, както казватъ, отъ Шарскитѣ; между нихъ сѫ:

а) *Търпейчката* планина, така наречена отъ селото „Търпейца“ послѣ.

б) *Галичица* найвисоката планина въ тая окржжность, отъ която снегътъ никога не липсува. По на изтокъ отъ нея иде.

в) *Лѣтница*[2]) планина, раздѣлена отъ Галичица съ единъ долъ. На източното ребро на Лѣтница има село „Изтокъ“, за което казватъ да е било родно мѣсто на Юстина и Юстинияна, наречено така отъ името на Юстинияновия татко. Притурятъ още че се виждали още основитѣ на Юстинияновото „четвъро-стълбие“ въ това село. Въ сѫщата Прѣспанска околия има и село „Германъ“, на което показватъ като на Велизарово мѣсторождение.

На югоисточното подножие на послѣднитѣ двѣ планини се простира да длъжъ къмъ югъ Прѣспанското езеро съ околията Прѣспа, горна и долна, и съ главно мѣсто Ресенъ. Водитѣ отъ това езеро се цедѫтъ, както народътъ вѣрва, прѣзъ реченитѣ планини въ Охридското езеро, като прѣдварително на Охридското подножие на сѫщитѣ планини образуватъ извори съ природни увеселителни мѣста, прохлаждани отъ обилни студени води, при които охридскитѣ жители често въ празднични дни отиватъ фамилиярно на увеселения.

Отъ тия извори по-забѣлѣжителни сѫ:

и) *Бейбунаръ,* който погрѣшно покойниятъ Г. С. Раковски споменува вмѣсто „Бѣлъ-Дунавъ“ въ коледната охридска пѣсень: Сива, Сива Василица и пр. вж. „Българска Старина, стр. 30 и 35), вмѣсто истинската Охридска

„Сива, Сива, Голѫбица,
Кѫдѣ-си се осивила?
Тамо́-горѣ на Бе́лъ-дунавъ и пр. (вж. въ Сборника ми; коледна или божична пѣсень № 74.)

б) *Студенчица,* най бележитиятъ изворъ съ най прѣлѣстно положение.

в) *Ржчапска* рѣка, която извира изъ една долчина, *„Ржча“* наричана.

---

[1]) Изброенитѣ до тукъ планини носятъ и други имена, които обаче за сега не мога да си спомня добрѣ.

[2]) Тая планина не се споменува въ статията за Охридъ, обнародвана въ кн. IV на М. Сб., или името ѝ е замѣстено съ: „Суха гора“. На нѣя има нѣколко села *Коньско, Елшани, Велестоо, Шипокно, Рямне* и пр.

г) Изворътъ на рѣка *„Дримъ“* при обителта Св. Наумова.

На истокъ слѣдватъ пакъ сжщитѣ вѣтви отъ Шарскитѣ планини подъ различни мѣстни имена, взети повече отъ селата, които лежжтъ на нихъ или обратно, като: *Петрино, Страчка, Завойска, Сирулска, Плакенска* и найпослѣ:

4. На сѣверъ идатъ *Дебърчанскитъ* и сетнѣ *Дебърскитъ* планини, които на северозападъ се допиратъ до западнитѣ *„Орловъ-Камень“* и *„Дримско-гърло“*. Задъ първитѣ лѣжи гр. *Кичава,* а задъ вторитѣ гр. *Дебъръ*.

Една гранка отъ сѣвероизточнитѣ планини въ видъ на остъръ върхъ се вдава къмъ вжтрешностьта на така заградената поляна, та достига съ носа си речи до близустоящето езеро, дѣто образува единъ остъръ клонъ съ прѣрѣзана глава близу до него, до което речи се допира, наричанъ *„Гъбавци“* съ едноименното си малко селце на подножието му. А малко по на северозападъ, на равно мѣсто друго село *„Подмоліе“*.[1])

Малко по на истокъ отъ Гъбавци, отъ сжщата гранка спуща се една вѣтва могили, *„Чекощина“* наричана и изпосадена съ лозя, която обгражда едно доста широко равнище, сжщо изпосадено съ лозя и наричано *„Патѐрица“*. Низъ тѣзи послѣдни лозя и днесъ на много мѣста има грамади каменя и тухли, събирани на купове отъ разтуренитѣ нѣкогашни сгради на старото Охридско прѣдградие „Хермелия“, дѣто проповѣдвалъ и кръщавалъ съ хиляди души въ ближното езеро Св. Еразъмъ, за паметь на които и до сега се е запазила една малка църквица въ видъ на пещеря, вдлъбната въ самия поменати носъ Гъбавци. Охридчани всѣкоя година на 2 юния, празнуватъ спомена и мнозина фамилиярно отиватъ въ църквицата, която едва 5—6 мина съзима, да се черквуватъ; а единъ градски свещенникъ особито ефимерията отъ градската махала *„челница“* служи тоя день църковна служба.

За поменатото прѣдградие „Хермелия“ запазило се е у насъ едно прѣдание, че отъ стѣнитѣ му направили се Охридскитѣ стѣни,[2]) и че каменята били подавани отъ ржка на ржка по народа, който пореденъ на редове измежду едночасовото разстояние отъ това мѣсто до Охридъ и че народътъ отъ обата пола до толко билъ занетъ въ тая работа, че едва по една стара жена била оставена на по

[1]) Тие двѣ села взели имената си отъ бойоветѣ, съ турцитѣ, за които ще кажемъ другждѣ.

[2]) *Стѣни* у насъ казватъ на карнитѣ или капаритѣ — голѣми камеия, а сжщитѣ стѣни или градски зидове назовавать по турски: *калста*. Тукъ се разумѣватъ послѣднитѣ.

седемъ люлки съ малки дѣца, да люля а вситѣ останали били занети съ прѣфърлянье каменята отъ прѣградието въ града. А кога именно е било това нѣщо, никой не знае.

До самиятъ споменати носъ Гъбавци къмъ истокъ, на брай-езерното равнище, на пжтя отъ Охридъ за Струга има турски гробища съ едно тюрбе. За тия гробища казватъ, че сж били отъ падналитѣ турци въ едно сражение съ Скендербега, въ което турцитѣ били съвсѣмъ поразени отъ послѣдния; а за тюрбето, че било гробътъ на турския въ това сражение военачалникъ Балабанъ-паша, който падналъ въ сжщия бой.[1]) Турцитѣ днешни у насъ религиозно почитание иматъ къмъ спомена му и се кланятъ на това тюрбе.

Всички речи споменати планини, както и равнищата, сж населѣяни все съ села чисто български, и носятъ имена все чистославѣнски, а не гръцки или турски, както по други мѣста. За любопитство, ще спомена нѣколко само, на пр. Нѐщани, Търнѐйца, Елшани, Кóньско, Шипокно, Велестóо, Рамне, Видобища, Велгощи, Лѣсковецъ, Кора̀бица, Кòсель,[1]) Зàвой, Скрѐбатно, Опѐйница, Свињѝца, Плàка, Сѝруля, Кура̀тица, Лъкочѣрей, Бѐлъ-камень, Орóовникъ, Бàйникъ, Вòлино, Мишлѐшòо, Бийола̀рница, Вишне, Вѣщани, Бороецъ, Лòкувъ, Злѐсти, Слѝвоо, Вѣрбяни, Лàктиње, Гòдиње, Цѣрнена-вода, Мешѐища, Оздóлени и др. и др., вситѣ населени отъ чисто българско

[1]) Тукъ прѣданието за смъртьта на Балабанъ-паша не се съгласява съ историята на Скечдербега, обнародвана кратко отъ Марко Д. Балабановъ подъ заглавие: Борба за отечество и вѣра или Скендербей, албанский герой (1444—1467 г.), Пер. Спис. кн. XLIX—L, стр. 1—31), дѣто на стр. 14 се казва, че Балабанъ-паша съ 15,000 конника и 3000 нѣшака дѣйствително на три пжти билъ разбиванъ отъ Скендербега около Охридъ, но самъ тоя едва се спасилъ. А на стр. 15 се казва, че при Кроя билъ тежко раненъ и ударилъ на бѣгъ, та прѣди да стигне въ турския лагеръ, издъхналъ. Ако е това послѣдното вѣрно, тога трѣба да смѣтаме, че Шереметь-паша е падналъ и погребенъ въ споменатото тюрбе при Гъбавци.

[1]) *Косель* у насъ значи кюкюртъ, симпуръ, жупель, сера. Съ това име се наричатъ двѣ села, горни и долни Косель, които лежжтъ на подножието на една отъ източнитѣ Охридски планини, близу до които села на сжщато подножие до прѣди 60—70 години се копаелъ и обработвалъ кюкюртъ. На тая руда работили жителитѣ отъ осемъ ближни тамъ села: Велгощи, Лескоецъ, Скребатно, Горни и Долни-Косель, Свињища, Опейнца и Завой, които отъ това и днесъ туко-речи се наричатъ *мадемски* села. Но понеже отъ нѣкое врѣме се забѣлѣзало, че разноскитѣ за обработванье рудата надмигували произвеждането ѝ, а още че по нѣколко мина отъ работницитѣ умирали всѣкоя година, за това търтили изкопаньето и обработваньето на коселя. Не само тая планина, но и ближнитѣ ѝ, а особито Велгошката отъ далечъ издаватъ тежка кюкюртна воня. На това мѣсто, дѣто изкопвали симпура, освѣнъ многото пърстни могилки, образувани отъ копаната земя, има днесъ една дупка или духло, колкото единъ старъ турски бешликъ широко, прѣзъ което изподъ земята излиза вѣтрецъ, та изфърля навънъ малки камчиня. Това подтвърдява до нѣйдѣ прѣданието, че тамъ нѣкога е билъ вулканъ, сега изгасналь, отъ изригването на който прѣди хиляди години градътъ, който не билъ ужъ на сегашното си мѣсто, а на едно равнище по на истокъ, потъналъ билъ. Сега това послѣдно мѣсто е покрито, часть отъ единъ езерски заливъ или ржкавъ, а часть отъ гнили блатища, дъното на които е живо тресалище и много тъмни.

население, освѣнъ двѣ села, Горня и Долна Белица, споменати и по́-горѣ, които се населяватъ отъ власи, и осемъ арнауто-мохамедански села; Велеща, Поунъ, Делогощи, Мислоожда, Татеши, Песочанъ, Боговица и пр., първото отъ които е на западъ отъ г. Струга, на подножието на Беличката планина, а другитѣ на сѣверъ отъ езерото, по полето до Дебърчанскитѣ планини и до рѣка Сатеска.

Описаната до тукъ яйцевидна плоска окржжность или висока котловина, прѣсѣчена до срѣди комай посрѣдствомъ носа Гъбавци, раздѣля се на суша и вода. Половината близу часть отъ нея, югозападната, държи езерото, което започва отъ найюжния край на окржжността, отъ св. Наумовия манастиръ, та покрай западнитѣ планини простира се надлъжъ къмъ северъ до г. Струга. Формата на езерото такожде образува единъ елипсъ, на югъ по-широкъ, а на сѣверъ по-тѣсенъ. Подългиятъ прѣчникъ отъ югъ къмъ сѣверъ на езерския елипсъ е отъ 8—9 часа или 40—45 километра; а по-късиятъ отъ западъ къмъ истокъ, отъ 4—5 часа. Обиколката или периметърътъ на езерото е отъ около 18 часа: Отъ св. Наумовия манастиръ до Струга 9—10 часа; отъ тамъ до Охридъ 3 часа, и отъ Охридъ до св. Наумъ 5—6 часа.

Въ него се вливатъ много малки вади съ студени води, които извиратъ изъ околнитѣ планини, и нѣколко потоци (суходолици) и една рѣка, Далянска наричана по причина, че въ нея съ даляни се ловѭтъ езерски риби. Тя извира изъ най далечнитѣ източни планини. А най-забѣлѣжита вода, която се втича въ него и пакъ истича, е великолѣпната рѣка *Дримъ*. Тя извира или се цѣди отъ Прѣспанското езеро подъ св. Наумовата южна планина при самия манастиръ, дѣто, щомъ излѣзе, образува едно малко езерце съ малко тоже въ срѣдъ островче; а сетнѣ, като мине подъ единъ каменѣнъ мостъ, влива се въ езерото. На вкусъ водата е тежка и докарва загракванье на гърлото и осипванье на гласа, отъ което може да се мисли, че тя върви прѣзъ варовита почва въ планината, отъ която извира. Тая сѫщата рѣка е, може да се каже, която, уголѣмена и отъ езерската вода, истича на сѣверъ при г. Струга, която прѣсича на двѣ части, източна и западна, свързани чрѣзъ единъ дървенъ мостъ, и течеещемъ все къмъ сѣверъ покрай западнитѣ планини, влиза въ Дебърското окржжие прѣзъ Дримско-гърло при Дѫбъвяни (проходъ между сѣвернитѣ и западнитѣ планини, които окржжаватъ описваната Охридска котловина). Тамъ поголѣмата часть отъ водата се губи подъ варовитата почва, а по надолу пакъ отново избликва и като се съедини посетнѣ съ Матско-Дебърския Бѣли Дримъ, влива се въ Адриятическо море близу при Шкодра. Въ Охридския Дримъ при Дѫбъвяни влива се и друга една рѣка, Сатеска, която извира изъ сѣвероизточнитѣ Дебърчански планини и тече на длъжъ край сѣверозападнитѣ, та истича въ Дримъ.[1])

Въ старо врѣме всичката крайезерска обиколка била изпосѣяна все съ села и градове, въ които живѣло едно племе, „*Езерци*," наричано. И сега въ Охридъ и околностьта му намиратъ се камења съ надписи отъ тия „Езерци", които по гръцки изпърчени сѫ на „дасарити". Съ това послѣдно име има и въ Охридъ единъ надпись на единъ голѣмъ камень, който се намира подъ трема на първоначалното Св. Климентово училище. Той започва така: Δασσαρίτιοι Δρύαντα Σκυπίωνος и пр.

Останалата часть отъ котловината състои отъ суша, поляни.

На едно югоизточно огнище отъ тая яйцевидна плоскость, между водата и сушата, на двѣ доста възвишени и една до друга долѣпени могили, вдадени до половина речи въ езерото като полуостровъ, и около нихъ по равнището, при подножието имъ, е разположенъ градътъ Охридъ, който, не зная на здраво, отъ дѣ е зелъ името.[2])

Изгледътъ му, особито отъ далечъ, е отъ най-очарователнитѣ. Щомъ се появи пѫтникъ на връха на която и да е отъ окржжаващитѣ охридската котловина планини, изеднѫжъ прѣдъ очитѣ си ще види едно широко пространство отъ бистра като сълза вода и отъ раззеленено около нея като кадифе поле, обградени отъ вси страни съ високи зелени гори, изпосѣяни съ села. Помежду тия двѣ разнообразни пространства изправя се всрѣдъ като гигантъ, стѫпящъ съ една си кракъ на сушата, а съ други на водата, горделивъ

[1]) Не помнѭ дѣ съмъ срѣщалъ съобщението, че прѣди царь-Самуила рѣката Дримъ не сѫществувала, а че езерото изтичало ирѣзъ сто (100) малки вади, които се образували отъ прѣбликванъето на езерото прѣзъ цѣлото тричасово равно разстояние отъ Охридъ до Струга, които обаче по надолу необходимо е било да се съединятъ въ едно и да образуватъ цѣла рѣка. Отъ това, види се, подсѣтенъ Самуилъ затъкналъ всички тѣзи 100 вади и отворилъ голѣмата матка на Дримъ. Отъ това може и проходътъ, дѣто понапрѣдъ се събирали въ едно вадитѣ, да е нарѣченъ: *Дримско-гърло*. У народа обаче подобно прѣдание не се е запазило, слѣдователно неможемъ нито да подтвърдимъ, нито да опровъргаемъ, че царь-Самуилъ е бащата на Дримъ.

[2]) Нѣкои сѫ на мнѣние, че днешниятъ Охридъ билъ ужъ на онова сѫщо мѣсто, дѣто стоялъ нѣкога гр. „Лихнидосъ", та затова и днесъ гръцкитѣ историци наричатъ го съ това име. На това мнѣние е и нашиятъ съгражданинъ Маргаритъ Димза. Но ние не можемъ да приемемъ това за основателно, толко повече, че както се спомена и по-горѣ, въ тая сѫщата окржжность, на западното крайбрѣжие на сѫщото езеро, на източното подножие на Беличката планина, на едно приблизително съ Охридското мѣсто върху една могила, вдадена сѫщо въ езерото, лежи едно българско село съ име *Линъ* или *Хлинъ*, което много по-вѣроятно може да се приеме за мѣсто на древния „Лихнидосъ," нежели безъ никакво основание да се взима Охридъ за Лихнидосъ. Съгласно съ насъ мислѣше по тоя въпросъ и приснопаметниятъ Д. Миладиновъ.

градътъ Охридъ съ могилитѣ си, които отъ една страна на югъ и юго-западъ гледа къмъ разлѣтото, а по нѣкога развълнувано отъ разяренитѣ вълни водно пространство; а отъ другата на сѣверъ и сѣверо-истокъ, къмъ раззеленелитѣ ниви, градини, лозя и гори, покрити все съ овощни дървеса. Всичкото подножие на околнитѣ планини, както и самитѣ планини, посѣти сж все съ села, които прѣдставятъ една армия, разположежа по цѣлата окржжность, всрѣдъ която стърчи най-високиятъ царски чадъръ, градътъ Охридъ. А двѣ по-малки могили, „Горици“ наричани, една къмъ истокъ прѣко езерския ржкавъ, вдадена въ езерото и залѣпена до планината лѣтница, а друга задъ града на полето, стоятъ като вѣчно будни стражари — тѣлохранители на града.[1])

Около езерото не е само тоя градъ и селата му. Освѣнъ него, като на трижгълникъ, лежжтъ и други още градовце:

а) Срѣщу Охридъ, на юго-западното крайезерие, край източнитѣ поли на западнитѣ планини, издигатъ се едно по друго, двѣ малки градчета, *Стáроо* и *Ногаецъ*, които заедно съ околнитѣ си села съставятъ днесъ особна кааза и сж населени по-вече отъ арнаути.

б) На сѣверния езерски брѣгъ, на устието на рѣка Дримъ стои градецътъ Струга, родно мѣсто на приснопаметнитѣ братя Миладинови, Димитрия и Константина, състоящъ отъ 7—800 кжщи, български и турски. Струга се впада въ Охридската кааза, въ така наречения Дримъ-колъ, на който е главното мѣсто. За него ще се говори и особно.[2])

в) Близу до Стàроо, малко пò-на югъ, на най-южния езерски брѣгъ, на една могила, прилѣпена до планината и вдадена сжщо въ езерото, основана е обителта на св. прѣподобнаго Наума, единъ отъ българскитѣ Седмочисленици, споменътъ на когото всичкото население на споменатата Охридска окржжность, дори и на цѣлата Македония и часть отъ Албания, безъ разлика на вѣра и народность, най-набожно почита и на празника му, (20 юния)[1]) стърча се на поклонение, както и за веселби. Тамъ тогава сгава и отъ малки търговци панапръ. За тая многознаменателна за страната ни обитель има много да се говори; но азъ ще се ограничa въ малко само нѣшо, именно, че въ нея имало твърдѣ много стари български ржкописи. Единъ 80-годишенъ старецъ, родомъ арнаутинъ отъ Старовско, на име Наумъ, нѣкога многогодишенъ слуга въ сжщия манастиръ, казвалъ ми е, че прѣди 50—60 години по заповѣдь на тогашния егуменъ гъркъ анадолецъ изнесли 50—60 вреща, пълни съ стари кожени книги, натрупали ги на купъ на манастирското гумно, та ги запалили и изгорѣли, като еретически или поне непотрѣбни. Другъ единъ старецъ, охридянинъ, който много врѣме сжщо бѣ живѣлъ вѣ манастира, казвалъ ми е сжщо, че въ по-сетнешно отъ споменатото врѣме една пълна стая стари ржкописи били изгорени по сжщия начинъ.

Тая великолѣпна обитель прѣди нѣколко години, отъ невнимание на неканени гости — арнаути, изгорѣ съвсѣмъ, освѣнъ църквата, въ която се намира и гробътъ на прѣподобнаго Наума. Поклонницитѣ му лѣчжтъ се особито отъ лудость, като лѣжжтъ при гроба. Обителя се намира между три епархии и каази (Охридска, Корчанска и Елбасанска), а принадлежи на първата. Въ послѣдно врѣме при църковния български въпросъ гръцкиятъ Охридски владика съ привърженицитѣ си мѣстни жители и съ помощьта на гражданската власть, отне я отъ ржцѣтѣ на българитѣ охридяни и я усвои за патрияршията, като ставропигионъ.

Казватъ че отъ начало тая обитель не е била на сжщото днешно мѣсто, а на друго, по на истокъ, сега наричано *Заумъ*, дѣто и до днешенъ день сжществува запустѣла една, но здрава инакъ църквица. Притурятъ още, че тамъ проповѣдалъ св. Наумъ въ тогашния градъ „Дѣволъ“ или „Диавия“.

Още по на истокъ отъ Заумъ, край езерото и по-близу до Охридъ „на планината Лѣтница има църква св. Стефанъ пандзиръ.“ Прѣдание се запазило, че на това мѣсто въ старо врѣме имало прѣдградие, отъ което излизали по 300 души пандзирлии войници на година.

Климатътъ въ Охридъ, както и на цѣлото окржжие, е отъ най-приятнитѣ, нито зима става толко люта, съразмѣрно съ висотата

---

[2]) Не напраздно Охридъ билъ избранъ за царска и патриаршеска столица. Царь Самуилъ е избиралъ за такива и Прѣспа и Воденъ, положението на които удовлетворявало е до нѣйдѣ любовьта му къмъ хубавото, но не е могло и неможе да се сравнява и тъкми съ Охридското положение. До колкото зная отъ очи другъ градъ въ цѣлата турска държава нѣма съ подобно мѣстоположение. То прилича на единъ малъкъ Цариградъ, ако не и нѣщо повече. Единъ поетъ намѣрилъ би въ него най-добрия и обиленъ материялъ за изредни поеми.

[3]) Въ по-благоприятни отъ сегашнитѣ обстоятелства и условия могло би да се открие едно параплувно дружество съ малки параплувчета както Цариградскитѣ, които да работятъ по езерото и да улесняватъ мѣстната поне търговия между споменатитѣ околоезерски градове и села. А ако би имало добри и сигурни пжтища, улеснявала би се търговията и между съсѣднитѣ градове Рѣсенъ, Битоля, Прилѣпъ, Кичава, Дебъръ, Елбасанъ и Корча, тъй че Охридъ би станалъ едно търговско срѣдоточие.

[1]) Споменътъ на Св. Наума въ по-старо врѣме празднувалъ се на 23 декемврия. Но по причина че поклонницитѣ не могли зимно врѣме да посѣщаватъ манастиря, съ едно патрияршеско и синодално отъ Охр. Архиепископия постановление прѣмѣстилъ се на 20 юний. (Виж. М. Сб. кн. X, стр. 553,554.)

на мѣстото му, нито лѣтна горещина. Горещата, както и студената, температура се умѣрява несъмнѣно не само отъ обширното водно пространство, езерото но види се и отъ безбройното число студени вади и вадички, които обилно извиратъ изъ околнитѣ планини, и течеещи въ града и около него вливатъ се въ езерото, както и отъ обилнитѣ плодородни и овощни дървеса по пространитѣ градини, съ които се украсяватъ кѫщитѣ въ турскитѣ и влашки махали.

Водата, както планинската, така и езерската, е най-вкусна и здрава. Християнитѣ българи, освѣнъ една часть отъ тѣхъ, пиятъ отъ езерската; а турцитѣ, власитѣ и една часть отъ българитѣ, споредъ махалитѣ си, поятъ се отъ планинска, провождана чрѣзъ чешми.

Въ една само махала, долната влашка, поради ближнитѣ до нея голѣми блата, низина и плоскость на мѣстото, климатътъ и водата не сѫ толко здрави.

II.

Вѫтрѣшность на града.

Както рекохме вече, Охридъ е разположенъ на двѣ край-езерни могили, вдадени до полу въ езерето. Но да се не помисли, че той е изключително само на могилитѣ расположенъ; а ето какъ.

Двѣтѣ могили отдолу, отъ едната страна на край-зерето та до върховетѣ имъ и накъ до другата страна на езерския брѣгъ, сѫ обградени съ стѣна въ видъ на полагатъ полумѣсецъ[1]), така че, едното имъ лице, южното, влиза въ калето и гледа къмъ езерото; а другото, сѣвероизточното. остая на вънъ и гледа къмъ полето.[2]) На високия върхъ, на западната могила има и вѫтрѣшна стѣна, „Ич-кале“, наричана и дебела 1^1_2 мѣтъръ и много по висока отъ външната; въ нея били палатитѣ на повръменнитѣ владѣтели и управители.[3]) А на по-низкий върхъ отъ източната по-низка могила имаше до скоро врѣме другъ палатъ, „нови-сарай“ наричанъ, който въ наши дни доволно врѣме служи за казарма на тукъ прѣбиваващата войска, а на послѣдно, както и до днесъ, на това мѣсто, като се срути палатътъ, има *дебой* или воененъ складъ, при който прѣбивава и малко войска. Другъ палатъ стои на единъ

[1]) Въ по-старо врѣме, когато езерето не се допирало до самитѣ могили, тѣзи били отвсѣдѣ обградени съ стѣнитѣ.

[2]) Стѣнитѣ, както показватъ прѣднитѣ имъ ветхи основи, сѫ били много пѫти събаряни отъ обсади и много пѫти пакъ обновявани.

[3]) Въ турско врѣме тия палати се наричаха „Горни-сарай“, за отличие отъ другитѣ два, които ще видимъ. Първитѣ бидоха съсипани отъ пожаръ прѣзъ 1832 год., слѣдъ избѣгванието Джеладинъ-беюво. Прѣдполагатъ че дълбоко подъ развалинитѣ имъ непрѣменно се намиратъ скѫпоцѣнни древности; но кой да се наеме да ги търси?

трети, по-низъкъ жгълъ надъ езерото, „долни-сарай“ наричанъ. Тритѣ споменати сараи правели единъ правиленъ, наведенъ полегато трижгълникъ; въ първия отъ нихъ се помѣщавало управителното учреждение; въ втория при Джалядинъ-беюво врѣме, живѣяла християнката Джелядинбеюва Ташула ханъма, която едва прѣди 2—3 години умрѣ на вѣрата си; а въ послѣдния, долни-сарай, живѣяла сѫщата Джелатинъ-бежица, братова щерка на извѣстния Али-паша Янински.

Въ казаната крѣпость или стѣна едно врѣме се влизало прѣзъ петь врати: 1) долня порта, къмъ източното край-брѣжие, на равнището на града; 2) Челничка порта, малко по-нагорѣ, на срѣдъ понизката могила, обърната къмъ махалата „Месокастро.“[1]) 3) при новия-сарай, на върха на по-низката могила, издаденъ къмъ изтокъ и образуванъ като единъ жгълъ на стѣната; 4) горна порта, най-главната отъ всички порта, на мѣстото, гдѣто се съединяватъ двѣтѣ могили:,[2]) и 5) една малка вратичка на горния-сарай, прѣзъ която се излиза къмъ сѣверозападното край-езерие. Сега работятъ само двѣ врати: горна и долна порти, на които до скоро врѣме пазѣха военни стражи, и прѣзъ които не се позволяваше да мине яздецъ християнинъ. Вратата край Челница отдавна била зазидана, защото, както казваха старитѣ ни, прѣзъ нея билъ миналъ нѣкога единъ царь слѣдъ вѣнчанието си за такъвъ, та не чинело вече да мине прѣзъ сѫщата другъ човѣкъ; а двѣтѣ други врати при сараитѣ не се изобщо употрѣбятъ, освѣнъ едната, при дебоя, която служи само на прибиваващитѣ тамъ войници, когато излизатъ за чаршията. Отъ нѣколко врѣме насамъ отворена е Челничката врата.

Въ заграденото съ стѣни лице на могилитѣ се намира по-забѣлѣжителната часть на града, *Варошъ* наричана. Въ нея живѣятъ по-богатичкитѣ търговци християни, по-развититѣ интелегенти и по-благородничкитѣ граждани българи, които се сматрятъ за останки и прѣми потомци на старитѣ туземци и сѫщи охридяни. Въ Вароша се намиратъ общественитѣ по-забѣлѣжителни ветхи заведения, както ще видимъ другдѣ.

[1]) Близу до тази врата, отвънъ калето намира се „вълчея-яма“, за която споменуватъ пок. бр. Миладинови въ Български народн. пѣсни, и за която казватъ че била входъ на подземенъ пѫть, който водѣлъ ушъ къмъ изтокъ и излизалъ на план. Петрино, единъ часъ отъ града, при манастира св. Петка.

[2]) Отъ горна порта право надолу, по дола между двѣтѣ могили, протака се една дълга и широка улица, *Папарница*, която досегаещемъ се до езорото при мѣстностьта *Сарайще* и при св. Софийската потурчена църква, въ фардакъ махала, показва двойностьта на градскитѣ могили и раздѣля Вароша на източна и западна часть. За тая улица, както и за св. Софийската църква, ще кажемъ още нѣщо и другдѣ тукъ въ тая книжка.

Варошътъ състои отъ нѣколко християнски махали: а) болница при долна порта; б) Челница при калето на дльжъ до новисарай; в) св. Димитриева или св. Климентова и Манастирска наричана, съсѣдна на Челница, протакаща се до горна порта и покрай папарница по източната могила; г) Пантанашка подъ самия горни сарай по западната могила до горна-порта и папарница; д) св. Враченска отъ Пантанашка и близку до долниясарай; е) Фардакь подъ самия долни сарай; ж) Геракомия, между болница и фардакь, на дльжъ край-езетото до Сараище и св. София; з) Канео въ едно каменито езерско заливче, както ще видимъ и другждѣ. Освѣнъ тѣхъ има и една турска махала, „Имаретска“, наричана, малко подъ най-високия върхъ на западната могила, подъ горни-сарай, на западъ отъ Пантаносъ. За нея ще поговоримъ и по-сетнѣ.[1])

Въ всѣкоя отъ изброенитѣ до тукъ махали сега има по нѣколко църкви или църквици, а въ старо врѣме имало по-вече, за които сжщо ще поговоримъ по-сетнѣ.

Отъкъмъ отградената страна на могилитѣ има и други християниски български махали

а) На свѣроизточното подножие махала Кошища, дѣто прѣзъ 1860 год. се съгради първото въ града бълг. училище, намираща се до една часть отъ чаршията, „Плитокопие“ наричана.

б) На източното отворено ребро отъ по-низката източна могила, вънъ и покрай стѣната, стоятъ три още българ. Християнски махали: „Св. Георгиева“, „Св. Димитриева“ и „Месокастро.“[2]) Послѣдното название прѣминало е днесъ за общо на вситѣ три. За тѣзи послѣднитѣ и за Кошища има една само църква, *Каменско* наричана и съградена вързъ една каменна скала, висеща, речи, надъ чаршията, между кошища и Месокастро.[3])

[1]) Г-пъ *_** въ статията си, обнародвана въ М. сб. кн. IV забѣлѣзалъ е махалитѣ по най-новото, турско наименование.

[2]) Когато казваме Охридъ, прѣимуществено разумѣваме Варошътъ; защото жителитѣ на външнитѣ махали се различаватъ до нѣйдѣ отъ варошани както по нравитѣ и обичаитѣ, така сжщо и по образованостьта и развитието, а наймного и найрѣзко по дрѣхитѣ си. Тие както и всички речи охридски селяни, много поприличатъ на жителитѣ отъ околнитѣ ближни градове, Битолия, Прилѣпъ и др., отколкото на охридчанитѣ — варошани. Това обстоятелство, по мое мнѣние, показва: а) че варошанитѣ сж стари Охридски жители, които наслѣдили отъ праотцитѣ си дири отъ благородие и помекнрави, и че външнитѣ сж посетнѣ по врѣменно прихождали отъ селата; б) че Охридъ въ старо врѣме, като царска и патриаршеска столица, стоялъ е на повисока стѣпень отъ другитѣ градове, както по благородство и образование, така и по езика, на' който произношението запазилъ и до днешенъ день въ почисто български духъ. Чуждитѣ рѣчи посетнѣ сж вмъкнати въ езика.

[3]) Всѣкоя отъ споменатитѣ три месокастрански махали имали си и църкви, които църкви днесъ сж обърнати на джамии съ сжщитѣ имъ обаче названия. Така: *ж. Касамъ джамиси* и *Едрелесъ джамиси* или *Али паша джамиси*, по причина че този послѣдниятъ я подновилъ.

На могилскитѣ източна, сѣверна и свѣроизточна поли, по цѣлото имъ подножие. отъ една край на езерото та до другия, завива се около двѣтѣ могили змиеобранзо, като полуобржчъ, чаршията, вср̀ѣдъ която стърчи единъ извънредно едъръ великанъ, хилядогодишенъ яворъ, около пъня на който има съградени нѣколко дюкяна съ магазии изваяни вжтрѣ въ кореня. Този яворъ съ вѣтвитѣ си покрива една голѣма часть отъ чаршията и цѣли наоколо си площади. Подобенъ нему яворъ имало, казватъ, само на островъ *Кось*. Отъ 30—40 год. насамъ взелъ вече да капе и отпада.

Отъ чаршията натамъ по всички посоки издаватъ се като пръсти на разторена недя или като лжчи на полумѣсецъ турскитѣ махали, които имаещи основанието си на чаршията, простиратъ се надлжжъ въ прави и твърдѣ широки улици дори до зеленото поле и двѣтѣ мери. Ако би нѣкога правителството пожелало да прѣустрои града по европейски крой, съвсѣмъ малки мжчнотии би се срѣщнали въ тия махали и твърдѣ незначителни поправки би били нужни.

Като започнемъ отъ източното крайезерие, виждаме край него най-първо най-веселата махала *Тѣрсье*. Задъ нея иде *Срѣдна махала* или *Орта-Сокакъ*; по задъ нея, *Карабей махала*; послѣ *Сарай-махала*, отъ половината на която налѣво издава се другъ клонъ, *Зулумия* наричанъ; задъ нихъ къмъ сѣверъ иде *Сюргюнъ махала*; по задъ нея, единъ слѣпъ сокакъ и сетнѣ *Лескайца*; послѣ *Воска* (или *Войска*), разцѣпена на два клона; а най сетнѣ край свѣрозападния езерски брѣгъ простира се махалата *Грашница*, която достига едва ли не до Балабанъ-пашовото тюрбе.

Прѣчно на върховетѣ на двѣтѣ поменати махали Тѣрстье и Срѣдна опрѣна е *долнята влашка махала*, която започва на югозападъ отъ езерото и достига на свѣроизтокъ до малката мера. Сжщо по нагорѣ отъ нея, прѣчно на турскитѣ махали Карабей, Сарай и Зулумия отъ югоизтокъ къмъ свѣроизтокъ, се простира *Горната Влсишка махала*, която започва отъ малката, бейбунарска мерà и достига на сѣверъ до голѣмата мерà. Послѣднитѣ двѣ махали не сж били въ старо врѣме, а прѣди 80—90 години сж заселени отъ власи, бѣжанци отъ Воскополе и Опаръ, както ще се рече и подолу. Въ послѣдно врѣме съградиха се и въ нихъ по една църква съ по едно училище. Въ горната църквата е основана на 1840 год., а въ долната слѣдъ 1857 год. Задъ тия двѣ влашки махали простиратъ се двѣ мери за пасенье градскитѣ добитъци, едната помалка, а другата доста обширна, задъ които започватъ вече нивитѣ, лозята и по задъ нихъ, окржжаващитѣ мѣстото източни планини.

Турсчитѣ и влашкитѣ махали съразмѣрно съ числото на кѫщитѣ си, обнимать много широко и несъразмѣрно пространство, когато българскитѣ въ Вароша и Месокастро сѫ много нагѫсто и нагнетени. Между всѣки двѣ турски улици простиратъ се голѣми ширини въ видъ на кѫщни градини, изпосадени съ различни видове овощия. Отъ това и овощията въ Охридъ сѫ твърдѣ обилни, между които найпърво мѣсто държѫтъ изреднитѣ ябълки, които по вкусъ и трайность надминватъ всѣкой видъ отъ кое и да е мѣсто. Само Тетовскитѣ може до нейде да се мѣрятъ съ нихъ. А не сѫ подолни и черешитѣ, както и крушитѣ.

Отъ западната, повисока могила къмъ турската махала Грашница, югозападно вдаденъ въ езерото има единъ малъкъ носъ, надъ който се свършва западниятъ край на градската стѣна съ една развалена сега кула; а по на истокъ отъ него другъ по голѣмъ и подълъгъ, право къмъ югъ. Между тия два носа образува се завиокъ (завѣтъ) или езерски заливъ, *Лобиното* наричанъ. По-на истокъ отъ втория носъ има другъ, трети, а между него и между втория, втори завиокъ, дѣто лежи като въ пещеря махала *Канео*. Надъ върха на втория Каневски носъ има църква за послѣдната махала, храмъ Св. Иована Богословъ, за който подолу ще се рече още нѣщо. На самото острило на сѫщия носъ, долу въ езерото като въ една малка пещерка имало и друга църквица, храмъ прѣсв. Богородици. Знакове отъ нея въ дълбочинитѣ на носа, като въ ноздринки запазили сѫ се и до днесъ зографии и др. Отгорѣ надъ двата поменати завои и носове, Лобинйо и Канео, къмъ върха на сѫщата могила на високо лежи турската махала *Имаретъ*, за която подолу повече.

Между носоветѣ Канео и Лобино отъ една страна и между могилката Горица, насрѣща къмъ югоизтокъ до планината Лѣтница отъ друга, навѫтрѣ къмъ помалката мера вдаденъ е отъ езерото единъ доста широкъ и дълбокъ заливъ, който се свършва до турската махала Търсье. Долната влашка махала, малката мерà и Студенчица, едно твърдѣ увеселително мѣсто. Тоя заливъ казваха ни старитѣ е билъ образуванъ или поне поразширенъ и повдлъбнатъ отскоро; а на постаро врѣме билъ поограниченъ и по малъкъ, така, че отъ Търсье до Грашница отивало се по сухо. За подтвърдение привеждаха ни и примѣри за нѣкои турски свадби, които вървѣли съ кола по това разстояние.

III.

Забѣлѣжителни нѣща и сгради.

Само въ *Вароша* вѫтрѣ на по-старо врѣме имало до 360 църкви и църквички, както показватъ развалинитѣ имъ, които и днесъ се срѣщатъ на всѫдѣ изъ махалитѣ. Отъ всички тия църкви по-забѣлѣжителна трѣбва да е била старата св. Климентова, посрѣдъ западната по-висока могила, на по-низкия ѝ върхъ, по-долу отъ горния сарай, която днесъ не прѣдставя друго, освѣнъ четири зидища на разтурена джамия въ махалата Имаретъ и отъ основа прѣправена на мохамедански молебенъ домъ всрѣдъ много турски гробища.[1]) Само малка часть първобитна отъ зидоветѣ на звънарницата се е запазила и досега.

Тая църква била основана и съградена отъ самаго св. Климента охридски въ честь на св. Пантелеимона, когото най-много отъ вситѣ светии почиталъ и подражавалъ. Подиръ смъртьта на българския светитель народътъ отъ дълбоко къмъ своя свещеноначалникъ почитание обърналъ я въ негова честь и я нарекълъ св. Климентова. Когато завладѣли града, турцитѣ я обърнали на мухамедански имаретъ, отъ дѣто се разумѣва, че и у християнитѣ вѣроятно тя трѣбва да е била манастиръ съ сиротопиталище. Недалечъ отъ нея се намира и турската махала Имаретъ.

Тоя св. Климентовъ имаретъ[2]) и днесъ още притежава много недвижими имущества,[3]) отъ които всѣкогодишно получава огромни приходи, служащи за посрѣщанье разноскитѣ му, състоещи засега отъ раздаванье дважъ въ седмицата по сиромаси *кещекъ* и *зерде*, двѣ пченични ястия, а на остатъка отъ приходитѣ се наслаждаватъ настоятелитѣ на заведението, което се помещава въ една полусрутена кѫща въ махалата Имаретъ. Доскоро врѣме тѣзи послѣднитѣ, сѫщи прави потомци на потурченото християнско настоятелство[4]) на св. Климентовата църква, отдѣляли една часть отъ приходитѣ на имарета и на християнската днешна св. Климентова църква, както и на

[1]) и много едри дръвеса — кочеджици.

[2]) Има и другъ Имаретъ въ турскитѣ махали; но той е маловаженъ, прѣнебрѣгнатъ и токоречи, съвсѣмъ запустялъ.

[3]) Не само Имаретътъ има имущества, ами и всички речи джамии въ града, като прѣобърнати отъ църкви, посвоили заедно съ църквитѣ и имуществата имъ, особно една, текето притежава цѣли села и планини.

[4]) Като на потурчена фамилия въ Охридъ освѣнъ споменатото настоятелство на имарета показва се и на друга една отъ най-първитѣ турски фамилии, членоветѣ на която и днесъ сѫ бейзадета. По-стари отъ нихъ помнимъ: Абдула-паша и Люмамъ-бей и тѣхенъ синъ Рашитъ-бей. Християнското имъ прѣзиме е било: „Богдановци“, което и сами тѣ не криехa.

християнското градско население, а сега вече съвсѣмъ сж прѣстанали да удостояватъ християнитѣ съ тая честь. Днешнитѣ турци настоятели, човѣци относително благородни и съ по-меки нрави, и сега още показватъ на християнскитѣ си прѣдни фамилярни имена. Сжщитѣ тия днешни настоятели, които сега носятъ фамилярно турско име *Шашковци,* повѣрително обадили на нѣкои отъ нашитѣ съграждани българи, че у иихъ се намирали нѣкои скжпоцѣни християнски свети старини, останали у нихъ като залогъ отъ прадѣдитѣ имъ християни съ завѣщание и клетва, да ги пазятъ до тога, до когато дойде врѣме да придобиятъ отново политическата свобода пакъ християнитѣ и да си вематъ назадъ и църквата[1]). Какви ли сж тия светини и въ що се състоятъ въ кръстове ли, свещенишки ли одежди и църковни украшения, или нѣкои списания, никой досега още не знае.

Близу до св. Климентовия имаретъ имало и друга църква, храмъ *св. Благовѣщения.* Тя била съборна и патриаршейска църква до самото паданье на Охридската независима архиепископия, споредъ забѣлѣжванията и подписанитѣ протоколи въ Охридскитѣ кодекси. Но види се, понеже е била близу до имарета, турцитѣ слѣдъ паданьето на патриаршията и заточението на послѣдния патриархъ Арсения, съборили я отъ основа. Не отдавна и въ наше врѣме женитѣ ходѣха съ колива и питари да раздаватъ за упокоение душитѣ на починалитѣ си роднини на онова сжщо мѣсто, дѣто е била споменатата църква, която наричаха и още наричатъ *Блоощникъ* т. е. Благовещникъ, а днесь е нива притежание на единъ гражданинъ.

Освѣнъ споменатитѣ двѣ забѣлѣжителни църкви въ сжщия Варошъ има друга, не по-малко забѣлѣжителна храмъ *св. Софии* въ махалата Фардакь, близу до езерото, подъ самия долни сарай. Тая църква, съградена по заповѣдь на византийския императоръ Лъва Мждри ужъ по подобие на цариградската едноименница, запазена е отъ турцитѣ цѣла цѣлиничка, сжща църква съ олтаритѣ и амвона си, а само едно малко минаре ѝ се прибавило отгорѣ на единъ отъ сводоветѣ.

Отъ споменатитѣ 360 църкви и църквички въ Вароша нѣкои, по-старитѣ и по-важнитѣ, както споменатитѣ три, и други още нѣкои, сж направа или българска, или византийчка; а останалитѣ и то повечето, както може да се сжди отъ нѣкои уцѣлели до днесъ,

[1]) Това обажданье било станало наскоро, при послѣднята руско-турска война, 1877—1878 г., когато и самитѣ турци вѣрваха, че владичеството имъ на Балканския полуостровъ наближава да изчезне и се готвѣха какъ да посрѣщнатъ новитѣ владѣлци, християнитѣ.

и отъ урвалищата на срутенитѣ, били по-сетнѣшни или пакъ не сж били нѣщо друго, освѣнъ махалски или по-добрѣ частни, фамилни църквици или пакъ калугерски. Първитѣ сж съ сводове, както св. Климентовата, св. София, Каневската, Челничката св. Константинъ, както що сж и св. Наумовитѣ двѣ, една въ манастиря, а друга въ Заумъ. Останалитѣ сж прости като селски църквици. По-добритѣ и по-важни църкви се намирали въ днешнитѣ турски махали, които обаче обърнати и отъ основа били прѣправени на джамии, по причина види се, че въ бойоветѣ за завземанье града били срутвани.

Сега въ Вароша сж останали само 8—9 дѣйствуващи църкви, въ които се служи. Между нихъ по-забѣлѣжителни сж:

а) Челничката, хр. Прѣсв. Богородици;

б) Каневската, хр. Св. Йоана Богослова; и

в) сегашната св. Климентова, съборна и митрополитска църква.

Отъ горнитѣ три църкви първата е забѣлѣжителна по това, че има суевѣрие, по което въ нея дѣца се не кръщаватъ, нито младоженци се вѣнчаватъ, защото била ужъ таласъмлия — имало въ нея таласъмъ, та нито кръщаванитѣ, нито вѣнчаванитѣ въ нея щѣли да траятъ; 2) че подъ самата нея се намира зазидана врата на калето, за която по-горѣ споменахме.

Втората, Каневската църква е забѣлѣжителна по това, че въ нея билъ вѣнчанъ нѣкой царь. (Иванъ Асѣнь II или киръ Тодоръ, не зная добрѣ), вѣнчанъ отъ Охридския патриархъ Димитрия Хоматияна, та отъ това едната отъ тритѣ ѝ врати, севѣрната е зазидана, тъй като прѣзъ нея излѣзълъ изъ църквата слѣдъ вѣнчанието си царътъ. Може би да е той сжщиятъ, който слѣдъ като се вѣнчалъ за царь, миналъ като такъвъ за пръвъ пѫть прѣзъ челничката врата на стѣната, та що и тая била сжщо зазидана; защото казватъ, че когато единъ нововѣнчанъ царь минѣлъ за пръвъ пѫть слѣдъ вѣнчанието си прѣзъ нѣкоя врата, тя трѣбвало непрѣмѣнно да се зазида, за да не мине вече прѣзъ нея другъ слѣдъ царя. Както за едната, така и за другата врата запазило се у насъ прѣдание, което подтвърдява дѣйствителностьта на казаното за нихъ[1]).

Каневската църква, за която тукъ ни е рѣчьта, до скоро врѣме бѣше занемарена и оставена безъ вратни затвори, та въ нея прѣзъ лѣтнитѣ горещини намираха приятна хладина пасещитѣ около нея по баира добитци, а турцитѣ бѣха изболи очитѣ на живописанитѣ светии. Но около 1850 год. нѣкои богоугодници потрудиха се да

[1]) Г-нъ Спространовъ въ статията си за Охридъ инакъ разказва за случката по зазиданьето на челничката врата.

я поправятъ и подновятъ. Днесъ тя дѣйствува като махалска Каневска църква.

Третята нарекохъ „днешна Св. Климентова“ църква затова, защото друга е била сѫщинската и първобитна Св Климентова. Въ християнско врѣме днешната е била храмъ прѣсв. Богородици, както цариградската Балаклия, и то въ видъ на манастиръ, както и до сега още се нарича „*манастиръ*“ или Св. Климентъ. Тя е византийска направа и съ византийски живописъ, основана, както казватъ, отъ Охридския Патриархъ Ѳеодула, и по-сетнѣ поправена отъ византийския Императоръ Андроника Палеологъ, на когото има и надписъ надъ главната ѝ врата.

Завоевателитѣ турци обърнали на джамии и вситѣ по-забѣлѣжителни храмове въ Охридъ, а на християнитѣ жители оставили имъ само нищожнитѣ и като плѣвни църквици. За да би могли да запазятъ за себе тая поне отъ по-важнитѣ църкви, т. е. днешната Св. Климентова, послѣднитѣ употрѣбили една хитрость, — напълнили я съ слама, като плѣвня. Като я видѣли таква, турцитѣ я оставили непокътната. Тога именно християнитѣ я отворили и наименували Св. Климентова, а до нея съградили по-сетнѣ и патрияршески домъ. Послѣдното патрияршеско здание, което прѣзъ 1862 год. пожъртвуваха на огъня слугитѣ и роднинитѣ на послѣдния гръцки владика Мелетия, не бѣше по-старо отъ единъ вѣкъ и нѣколко десетки години.[1]) То бѣше дѣло на Охридския патриархъ Иоасафа, родомъ Влахъ, отъ Воскополе, който патриархувалъ трети или четвърти прѣди послѣднаго патриарха Арсения.

Заедно съ църквата се била отървала цѣла библиотека отъ славѣнски и гръцки сѫпоцѣнни рѫкописи, както и много други древности, за които ще спомена по-долу. Сѫпоцѣнната библиотека, пощадена отъ разорителитѣ завоеватели турци и отъ съсипителнитѣ съ нихъ войни, изгубила се по-сетнѣ отъ наше невѣжество, а може би по-вече и отъ гръцка злоба. До скоро врѣме въ нея намирали се още доста стари рѫкописи, но сега едва ли нѣкоя само църковна книга може да се найде. На мое врѣме (1861 год.), отъ библиотеката помня само двѣ-три забѣлѣжителни стари книги:

а) Единъ пергаменовъ рѫкописъ на гръцки езикъ отъ археологията на еврейския прочутъ археологъ Йосиппа, и единъ отъ съчиненията на Св. Василия Велики.

[1]) Споредъ по-сетнѣ добити свѣдения, то било започнато да се гради на 1730 г., а свършено на 1735.

б) Тълкования на евангелието и на апостола въ два подвързани тома, отъ българския Патриархъ Теофилакта, чисто, но найстаро писмо и груба книга, на български езикъ.

Първитѣ два рѫкописа бидоха отнети, прѣнесени въ Европа и продадени, както казватъ, въ Берлинъ отъ единъ нашъ съотечественикъ, сега гръцки професоръ въ Атина, Маргаритъ Г. Димза, прѣименуванъ Димица. За нихъ училищното настоятелство възбуди и сѫдъ противъ г. Димза, но турското правосѫдие въ Битоля го оправда. А вторитѣ двѣ книги, които лично бѣхъ виждалъ на 1860 г., като ги потърсихъ слѣдъ нѣколко години, за голѣма моя жалость не могохъ да ги намѣря вече.

Въ сѫщата църква упазили се и до днесъ слѣднитѣ нѣща:

а) Двѣ изредни стари икони на твърдѣ голѣмъ форматъ, образи на Иисуса Христа и Прѣсв. Богородица до поясъ, стилъ старовизантийски. Казватъ, че подобни тѣмъ се намирали само въ солунската митрополитска църква, която обаче прѣди нѣколко години изгорѣ, разбира се, заедно и съ нихъ; и двѣ други, въ нѣкой отъ Св.-Горскитѣ манастири.

б) една рѣдкость, — четворѫгълна плоча отъ слитъ бѣлъ каменъ (мермеръ), тъмнопрозраченъ, отъ величина около два лакта надлъжъ и единъ и половина речи наширъ, а една длань дебела, съ первази наоколо три-четири пръста дебели и толко високи по четиритѣ ѝ ребра, издигнати отъ сѫщия камень, положена на св. прѣстолъ. Пѫтувачи, отъ които не единъ само сѫ я виждали, изразявали сѫ се, че тая плоча е слѣтъ каменъ и че подобенъ нему е отъ най-сѫпоцѣннитѣ рѣдкости.

в) единъ сърменовезанъ покровъ за Св. прѣстолъ съ надписи, издѣлие старовизантийско.[1])

[1]) Плочата, за която ни е дума, както и везаниятъ покровъ били подарени, казватъ, на Охридския управитель отъ византийския Императоръ Андроника Палеологъ. Тя била въ Св. Софийския храмъ, но нашитѣ дѣди, кой знае съ какви мѫки и бакшиши въ турско врѣме, прѣнесли я въ св. Климентовата църква. Отъ тога до сега минали се толко години не, ами нѣколко вѣкове, дохаждали сѫ и сѫ нападали разни завоеватели, ставали опустошителни войни, а както еднитѣ, така и другитѣ пощадили сѫ тия сѫпоценности. Между това разни пѫтувачи и други лица пожелали съ високи цѣни да ги купятъ, или по-добрѣ да ги похитятъ, но не сполучвали, тъй като гражданитѣ умѣели да ги цѣнятъ и пазятъ. При това и разни гръцки владици искали да посегнатъ на нихъ, но и тѣ не сполучвали. А сега, българскиятъ народенъ свещенопачалникъ, Охридски Григории излѣзе по-юнакъ, по-уменъ отъ всички горѣказани; той се осмѣли да посегне на тия и други тѣмъ подобни древности, вѣроятно по висша заповѣдь отъ началството си. И първо Григори дигналъ и развалилъ патриаршѐския тронъ, а на мѣстото му турилъ другъ, новъ и лъскавъ. Плочата извадилъ отъ св. прѣстолъ и я турилъ вънъ отъ олтаря. Ето защо охридскиятъ Калиникъ едно врѣме бѣше се провикналъ: „ѽ Αχρίδα, πρώτη χώρα, τί γαϊδάρους τρέφεις τώρα.“ Но това изречение прилича да се изрече на днешнитѣ охридяни.

г) единъ патриаршески прѣстолъ или тронъ (столъ), въ който стояли патриярситѣ.

д) Нѣколко златовезани икони съ надписи.

е) Единъ дървенъ Св. Климентовъ кумиръ. [1])

ж) Една стара Св. Климентова икона.

з) Една патриаршеска, както казватъ, Св. Климентова, или Иоасафова корона.

и) Мощитѣ св. Климентови безъ главата[2]) или както други казватъ на партиярха Иоасафа, взети и сматряни вмѣсто св. Климентови.[3])

к) Много надписи на гръцки езикъ,[4]) между които и единъ славѣнски надъ единъ зазиданъ прозорецъ въ нартиката, дѣто е изобразенъ правостоещъ голъ човѣкъ, тѣлото на който тамъ на-близо било погребено.

Споредъ надписа погребенията тамъ билъ нѣкой сродникъ на Марко-краля и на нѣкой си Жупанъ отъ рода и фамилията *„Ропе.“*[5]) Тоя надписъ е покритъ съ гжста свѣщна чадовина, така, че едва може да се познае по нѣщо. Ето го колкото е било възможно да се открие:

„Прѣстави се рабь Божій ѡсоя Раяковикь по гусломъ учарчикь и суродникъ краля Марка. Зетъ Жупана Рѡпе. Лѣто ѕѡпн мѣсецъ

[1]) Тоя кумиръ едно врѣме билъ облѣченъ съ скѫпоцѣнна кадифена дрѣха, обнизана все съ едъръ чистъ биссеръ, нъ похитители граждани очистили го, та сега стои голо дърво.

[2]) Главата или по-добрѣ черепътъ св. Климентовъ билъ откраднатъ и задигнатъ изъ Охридъ отъ единъ калугеръ изъ Караберския (Верийски) манастиръ, св. Ивана Прѣдтеча. Този калугеръ нарочито биль дошълъ въ Охридъ прѣсторенъ на простъ слуга, слугувалъ въ патриаршията и църквата нѣколко години, до когато нашълъ сгоденъ случай да открадне главата на св. Климентовитѣ мощи заедно съ единъ добъръ патриаршески конь, съ който и избѣгълъ. Въ тоя манастиръ, казватъ, и днесъ сѫществува откраднатата глава, почитана отъ населението на цѣлата тамошна околность. По-късно Охридската църковна власть възбудила процесъ противъ кражбата и крадеца на светинята прѣдъ Вселенската патриаршия, на която поменатиятъ манастиръ е подвѣдомственъ. Послѣдната обаче обадила се въ полза на крадцитѣ, като се постарала и да укроти тѫжителитѣ чрѣзъ нѣкои извинѣния.

[3]) И ако би се приело за истинно мнѣнието на послѣднитѣ, т. е., че сѫществуващитѣ мощи не сѫ сѫщи св. Клитентови, но Иосафови, пакъ една-двѣ частички отъ св. Климентовитѣ сѫществуватъ неопрѣвержимо и се пазатъ въ особна сребрена кутия.

[4]) Несъмнѣно трѣбва да е имало и много български, както въ нея църква, така и по много други мѣста и църкви изъ града; но ония, които не пощадили такви и толко скѫпоцѣнни списания, отървани отъ турски ръцѣ, за вѣрванье ли би било, да оставятъ читави надписитѣ? Послѣдниятъ слакѣнски надписъ, за който говорѭ по-долу, запазенъ е, види се, по единичката причина, че се намира въ затънтено и съвсѣмъ тъмно мѣсто, така че само който би го знаелъ, могълъ би да го намѣри. И азъ не бихъ могълъ да го виля, ако не беше ми го посочилъ другъ, който го знаеше.

[5]) Въ Охридъ, въ махалата Кошища до скоро врѣме сѫществуваше една фамилия, далечна наша роднина, съ прѣзиме *„Ропчевци“*; а друга една, най-първата въ града, съ прѣзиме: *„Робевци“*, сѫществува и днесъ. Дали нѣкоя отъ тия двѣ фамилии може да се сматря за потомка на споменувания въ надписа Жупанъ Рѡпе, или не, неможемъ наздраво да знаемъ, като нѣма други по-положителни свѣдѣния.

Октомврій і.й.г. Васъ же молю братя моя любимая прочитающе простите яко ви можете.

БИТКСКО̀ А К КАКО ВЪНКОЛІЖ.[1])

По турскитѣ махали въ Охридъ има около 18 джамии и нѣколко мечити, т. е. по-малки джамийки, отъ които само една въ Сарай-махала, близо до горната влашка, е собствено съградена на цѣлина, сир. първобитно, и то на наше врѣме съгради я първо за училище единъ воененъ майоръ, и послѣ прѣобърнаха я на джамия. Вситѣ други джамии прѣобърнати сѫ на такива отъ най-добритѣ и най-знаменититѣ въ града църкви, както може да се прѣдполага отъ централнитѣ имъ положения Въ врѣме на многогодишнитѣ войни за прѣвзиманье на града църквитѣ били отъ основа съборени, и на нови основи на сѫщитѣ имъ мѣста изградени сѫ джамиитѣ, но имената на светиитѣ, въ честь на които била посветена всѣкоя църква, помнятъ се отъ населението и до днесъ; а на нѣкои отъ нихъ и самитѣ турци дали имъ сѫщитѣ имена, прѣведени на турски. Така редомъ по чаршията има храмъ св. Великомученика Димитрия, — *Хаджи-Касамъ* джамия, най-голѣмата отъ всички, старитѣ основи на която намиратъ се дори въ околнитѣ турски кѫщи; св. Георгиева — *Едрелесъ* джамиси; св. Троица, св. Богородица и др. Между тѣхъ въ Сарай-махала има една посветена на въздвижението честнаго и животворящаго кръста. На върха на минарето на тая джамия и сега още се вижда вмѣсто звѣзда и полу-мѣсецъ изправено едно тенекиено малко кръстче, безъ което самитѣ турци казватъ, не било възможно да се задържи минарето. Тая джамия се нарича и *„Високъ-мечитъ“*, близу до която, отсрѣща на пѫтя има и изворче отъ светена лѣковита вода, както вѣрватъ, отъ измиванъето на която се цѣрятъ особито страдащитѣ отъ очеболъ и треска.

Между чаршийскитѣ джамии най-забѣлѣжителна и дълбоко почитана отъ страна на турцитѣ е една, която въ сѫщо врѣме е и *теке* съ дервиши и единъ главатарь *Шехъ*, който е на голѣма почитъ по нашитѣ мѣста. Между много и токо речи всички Шехове, що се намиратъ по нашитѣ страни, Охридскиятъ стои на най-висока стъпень по чинъ и по честь. Той е като архиепископъ, а другитѣ епископи. Види се това да е останало по подражание на християнското въ страната църковно разпрѣдѣление, по което Охридскиятъ архиепископъ билъ патриархъ и глава надъ всички околни епископи.

[1]) Тоя сѫщий надписъ сѫ възпроизвели и други прѣди мене.

И текето, както се каза по-горѣ за имарета, както и св. Софийската джамия, притежаватъ пространни недвижни имоти, планини, села, чифлици и др., които, разумѣва се, по-прѣди принадлежали на християнскитѣ туземни цѫркви, манастири или каквито било други богоугодни заведения.

IV.

Население и поминъкъ.

Цѣлото Охридско окрѫжие се дѣли на три околийки: *Орта-колъ*, състоещъ се отъ най-ближнитѣ около града сега съ главно мѣсто сѫщиятъ градъ; *Дримъ-колъ*, състоещъ отъ сѣверо-западнитѣ при р. Дримъ села съ главно мѣсто Струга; и *Дебърци*, състоеща отъ най-отдалеченитѣ отъ града сѣверни села и раздѣлена на *Горна* и *Долна-Дебърца* съ главно мѣсто „*Здеглавье*“ — Главиница. Населено е съ жители, принадлежащи на двѣ религии, Християнска и Мухамеданска, и на двѣ народности, Арнаутотурска и Българска, освѣнъ двѣ малки села влашки, Горна и Долна Белица и двѣ сѫщо влашки махали въ града, въ които живѣятъ смѣсено власи и българи, но у които все първитѣ наддѣляватъ; а гѣркъ въ цѣлото окрѫжие има само единъ, колко за цѣрь, живѣе въ селото Враница и той прѣселенецъ отъ Месолонги, и единъ въ града, сѫщо прѣселенецъ отъ Ларисско.

Мѫжкитѣ нуфузи въ цѣлото Охридско окрѫжие надминуватъ числото 26.000, отъ които $^2/_3$ сѫ българи-християни, включително и мало-бройнитѣ власи, а $^1/_3$, арнауто-турци — мохамеданци.[1]) Въ града Охридъ, както и въ Струга, числото на еднитѣ и другитѣ е приблизително, но все пакъ турцитѣ сѫ по-малочислени нежели християнитѣ. А въ селата е огроменъ българо-християнскиятъ елементъ; чисто мухамедански села има съвсѣмъ малко, осемь — ония само, които споменахме въ описанието на окрѫжностьта; а смѣсени нѣма никакъ. Слѣдователно повечето села сѫ чисто — български, християнски.[2])

Поминъкътъ на селското население е обикновениятъ на цѣлъ български народъ, що населява селата, т. е. земледѣлие и скотовъдство. Нужнитѣ дрѣхи си приготвя у дома, безъ да купи нито влакно, освѣнъ нѣкои маловажни украшения за женскитѣ дрѣхи. Животътъ му е твърдѣ скроменъ и ограниченъ.

Гражданитѣ, особено християнитѣ, живѣятъ сѫщо твърдѣ пестовно по причина на голѣмата сиромашия, що владѣе въ мѣстото. Съ 5—6000 гроша годишно една срѣдна фамилия може да живѣе бейски. Турцитѣ поминуватъ съ приходитѣ отъ мюлковетѣ или отъ овощията, що иматъ въ кѫщнитѣ си отъ пространни градини; или пъкъ съ правителствени служби, а съвсѣмъ малцина съ занаяти и земледѣлие. Еднички изключителни тѣхни занаяти, непозволявани на християнитѣ, сѫ: берберство (бръснарство) кафеджийство, налбанство, кожарство и бостанджийство. Това послѣдното у християнина неможе да вирѣе.

На християнитѣ граждани, които се броятъ отъ 5—6000 души, главенъ поминъкъ въ по-старо врѣме е билъ: а) кечеджиството, съ което въртѣли доста обширна търговия; и б) риболовството. По-сетнѣ, нѣщо прѣди 50—60 години, първиятъ отстѫпилъ мѣстото си на кожухарството, а той съвсѣмъ речи изчезналъ. Сега едва ли два-трима се намиратъ, които се занимаватъ съ тая индустрия — кечеджиството. Отъ нѣколко врѣме обаче насамъ, особено слѣдъ послѣдната руско-турска война, и кожухарството пострада. Прѣди 40—45 години 15—20 керхани (кожухарски фабрики) работѣха непрѣкѫснато речи прѣзъ цѣлата година, лѣтѣ и зимѣ, и у всѣкоя отъ нихъ намираха работа и цѣлогодишната си прѣхрана по 45—55 души мѫже и момци, дори и много малки момчета, и по толко още жени и моми. Тѣзи послѣднитѣ работѣха — шиеха на парче вънъ отъ керханитѣ, по кѫщитѣ си. Освѣнъ главнитѣ керхани имаше и много повече на число малки керхани съ по 5—10 работника. Притежателитѣ на голѣмитѣ фабрики, хора доста богатички, развиваха трѣскава и доста обширна търговия съ кожухарскитѣ си скѫпоцѣнни произведения; купуваха сурови лисичи кожи и други подобни изъ Европа, особено на Липисканския панаиръ, а като ги изработѣха и направѣха на „щици“ и „тулуми“, продаваха ги главно въ Узунджовския панаиръ и по други панаири, дѣто ги носѣха съ цѣли кервани; а послѣ и въ Цариградъ и Мала-Азия. Покрай нихъ водѣха се малкитѣ търговци, притежатели на по-малкитѣ керхани. Тѣзи послѣднитѣ като съберѣха на дрѣбно кожи отъ мѣстенъ и албански дивечъ, една часть отъ нихъ продаваха необработени на разни мѣстни или външни търговци, а друга часть обработваха и я продаваха или на мѣстнитѣ главни фабриканти или заедно съ

[1]) Въ числото на турцитѣ — мухамеданци влизатъ и малочисленитѣ цигани, сѫщо мухамеданци, но говорятъ албански езикъ, а не своя си циганski. По други градове, като Битоля, Прилѣпъ, Леринъ тѣ запазили си езика, но не и Охридскитѣ, които изключително се занимаватъ съ желѣзарство и просия, а тукъ-тамъ и съ други занятия, както и съ кражба.

[2]) Съ подробно изчисление на населението за всѣкое село отдѣлно не ми биде възможно да се снабдя, макаръ и много да се старахъ да го добия, по причини, който всѣкой лѣсно може да се догади.

нихъ отиваха да ги продаватъ въ Узунджово, отъ дѣто на връщанье донасяха друга стока: аби, гайтани, коприна, ибришимъ и др. Днесъ обаче едва $^1/_{100}$ часть отъ тая търговия сѫществува, и надали едно незначително число граждани поминаватъ се какво-годѣ, съ толкото важенъ по-прѣди поминъкъ, и то не за прѣзъ цѣлата година. И ето първата и главна причина за стремлението на гражданитѣ да търсятъ прѣхраната си по чуждина.

Не по-малко омаломощено е днесъ и риболовството. Прѣди 50—60 години, както казватъ старитѣ, въ Охридското езеро имало много берикетъ, ловили се изобилни риби, въ едно фърлянье мрѣжата улавяли се по 500—1000—1500 оки риба;[1]) а сега веке този берекетъ се скусилъ (се прѣкратилъ). Старитѣ, особено по-проститѣ, като не могатъ да издиратъ истинскитѣ причини на това рибно днешно безплодие, отдаватъ го, както обикновено въ подобни случаи простолюдието прави, на божи гнѣвъ, сѫщинската обаче причина е друга и другадѣ.

Ловеньето риба въ Охридското езеро не се дава на обществена експлоатация, както по нѣкои мѣста, сир. който би желалъ да лови, да даде на правителствения ковчегъ опрѣдѣленъ процентъ отъ ловитбата си, напр. $^1/_5$ или $^1/_8$, а се продава всичкото езеро за една или 2—3 години съ кесимъ едному, който би наддалъ повече, както що се продаватъ ашаритѣ на земнитѣ произведения, за 6—8 хиляди лири годишно; който го купи изцѣло, прѣпродава го послѣ

[1]) Тия риби, особено наричанитѣ летница и кресница, както е извѣстно всѣкому, който е вкусилъ отъ нихъ, надминуватъ по вкуса на мѣсото си всѣкой видъ риба, било морска, рѣчна или езерска. Познатитѣ и толкозъ хвалени рѣчни пъстърви въ България, макаръ и да сѫ отъ единъ и сѫщи родъ, но сѫ много и несравнено по-долни отъ Охридскитѣ лѣтници и кресници.

Въ Охридското езеро живѣятъ много, около 19—20 вида риби, които за любопитство излагамъ по-долу единъ по единъ. Тѣ се дѣлятъ на два разреда, *питоми* и *диви* наричани. Първитѣ сѫ най-вкусни и нѣматъ едри луспи по тѣлото си; а вторитѣ сѫ подобни на обикновенитѣ по всѫдѣ рѣчни, езерски или и морски риби.

Въ първи разредъ влизатъ: 1) *лѣтница*, най-вкусна и най-претила риба; 2) *кресница*, още по-вкусна отъ първата; 3) *крапотникъ*, твърдѣ тлъста и вкусна, по-едъръ отъ първитѣ двѣ; искатъ да кажатъ. че той не е другъ видъ, а просто израсла и стара лѣтница; 4) *зимна*, съ умѣрена тлъстина и вкусъ; 5) *майска*, по-вкусна отъ послѣдната; 6) *коранъ*, подобенъ на майската, или мѫжката лѣтница; 7) *лъча*, най-слаба отъ питомнитѣ риби, или по-добрѣ изнършена — лехуса лѣтница; 8) *жгуля*, извѣстната змиорка; 9) *бълъвица*, най-крехка и безврѣдна. Отъ тия деветъ вида, първитѣ приличатъ помежду си на гледъ и като да сѫ всички отъ единъ видъ, съ малки нѣкои отлики. Послѣднитѣ два вида сѫ съвсѣмъ различни, както помежду си, така и отъ първитѣ.

Въ втория редъ риби влизатъ:

1) *крапъ*, извѣстниятъ шаранъ; 2) *кленъ*; 3) *скобустъ*; 4) *мрѣна*; 5) *скобалъ*; 6) *грунецъ*; 7) *писа*; 8) *плашица*; 9) *шлюнецъ*, и 10) *моранецъ*. За свойствата и качествата имъ вижъ въ прибавения къмъ сборника ми рѣчникъ, ч. III кн. XI—XII.

Ловенитѣ риби се разнасятъ за продаванье въ Битоля, Прилѣпъ и другадѣ, а жгулитѣ обикновено въ Корча и най-вече въ Сърбия.

на части, та много пѫти цѣлиятъ му годишенъ наемъ надминува и 10 хиляди лири. Малкитѣ прѣкупци за да посрѣщнатъ огромнитѣ разноски и да платятъ условената мирия за купенитѣ части, принуждаватъ се да измислюватъ разни и най-тънки изкуства, да не оставатъ ни една риба въ езерото. Отъ нѣколко десетки години насамъ изнашли сѫ или по-добрѣ видѣли отъ другѫдѣ и въвѣли въ употрѣбение една твърдѣ голѣма мрѣжа, *„немечки влакъ“* наричана, отъ която нищо не може да избѣгне. Тая мрѣжа или влакъ обхваща много широко пространство, и се фърля въ езерото всрѣдъ дълбочината отъ ладии, както и се изважда на нихъ. Теглятъ го отъ крайбрѣжието 10—12 души съ силенъ напоръ. А най-изтрѣбително срѣдство е, щото нито единъ день прѣзъ годината ни въ едно кѫтълче на езерското пространство не оставятъ рибитѣ на покой; дори и въ врѣме на плоденьето имъ, когато се *нърщатъ* (несѫтъ икри), ловятъ ги безпощадно. Така, че ако съ врѣме не се вематъ строги мѣрки противъ тия изтрѣбители риболовци, не е чудно да чуемъ, (и таква минута не е далечъ), че въ Охридското езеро не останала чиста риба, и на потомството си послѣ да разказваме, както нѣкое бабешко прѣдание, че нѣкога си въ това езеро имало такви и онакви риби, каквито нийдѣ по свѣта не се намирали, а че по божи гнѣвъ поради грѣховетѣ ни изчезнали съвсѣмъ.

На едно грижливо Правителство не би било трудно да възпрѣ това зло, което заплашва съ погибелъ населението на двѣ цѣли окржжия, Охридското и Старовското, като забрани ловеньето поне за два мѣсеца въ година за всѣкой видъ риба особно, а отъ друга страна опрѣдѣли окавината и слѣпотата на мрѣжитѣ, прѣди всичко пъкъ да измѣни начинътъ за експлоатацията на езерото.[1])

При всички напрежения на рибаритѣ да спечелятъ отъ ловитбата, пакъ тие, като прѣкупци, не могатъ да извадятъ нито мирията да си платятъ, а отъ това и се отчайватъ, та сега сѫ станали надничари риболовци на турци прѣкупци. До прѣди нѣкое врѣме този поминъкъ бѣше въ рѫцѣтѣ изключително само на християнитѣ, а отъ нѣколко години прѣминалъ совсѣмъ у турцитѣ, които работятъ чрѣзъ слуги съ мѣсечна, годишна или дневна плата. Тия слуги сѫ прѣжнитѣ сѫщи рибари християни или нихни синове и внуци.

Докогато риболовството цъвтѣше, половината комай градъ и толко още отъ окржжието поминуваше съ него, а другата половина,

[1]) Съ душевно утѣшение напослѣдно чухме, че турското Правителство отъ 1883 год. на сетнѣ взело нѣкои противъ изтреблението на рибитѣ мѣрки. За жалость, въ Турско, както всичкитѣ закони и разпореждания, така и тия мѣрки били само за три дни и сетнѣ си тръгнало пакъ по старому.

както се рече погорѣ, живѣеше съ кожухарство. Понеже мѫжетѣ се занимаваха съ риболовство, женскиятъ полъ изкарваше доходъ съ приготвянье орждия за ловеньето. Въ всѣка кѫща, дѣто имаше жена до срѣдна възрасть или мома, човѣкъ ще видѣше разни видове мрѣжи и орждията, съ които ги плетѣхѫ: *бърдце, вилица, плетало* и др.[1] А съ паданьето на риболовството падна и поминувката на цѣлата половина на населението, както другата половина падна съ упадъка на кожухарството.

Слѣдъ поменатитѣ два поминъка дохожда обикновениятъ на Българитѣ поминъкъ земледѣлие, лозарство и градинарство. Въ Охридь всѣкой малу-много състоятеленъ гражданинъ е притежатель на единъ поне кѫсъ нива; а безъ лозе рѣдко би се намѣрилъ човѣкъ въ тоя градъ, освѣнъ ако би билъ отъ найдолната класа. По селата лозя речи нѣма, освѣнъ въ ближнитѣ до града. Селянитѣ се снабдяватъ съ нужднитѣ пития вино и ракия или съ грозде отъ градскитѣ лозя и вина. Грозде и произведения отъ него се продаватъ и въ Рѣсенъ; но наймного отъ Охридското грозде, вино и ракия се продава въ Струга, понеже мѣстнитѣ лозя въ тоя градъ сѫ малко и гроздето имъ съвсѣмъ слабо. Лозята и нивитѣ въ Охридъ работятъ ги гражданитѣ или сами, или съ работници надничари. Градинарството е прѣимуществено поминъкъ на Месокастрани. Зеленчуци отъ Охридъ се изнасятъ въ Струга, Корча и Дебъръ.

Изобщо Охридъ днесъ страда отъ сиромашия и скудость на поминъкъ, тъй че, едвали нѣкои малочислени семейства живѣятъ не стѣснено. Повечето мѫже и момчета поради тая причина, а сега и поради други избѣгали сѫ отъ тамъ и непрѣстайно бѣгатъ по чужбина, та днесь въ тоя градъ ще видишъ повече старци и дѣца, некадърни за нищо и жени, нежели здрави и кадърни за работа мѫже.

Чаршийската търговия въ Охридъ е съвсѣмъ слаба, защото слаби сѫ селата му, като изложени на непрѣстайни обири отъ страна на съсѣднитѣ дебърски злодѣйци и на разни други всѣкидневни злоупотрѣбления. При това като се намира на отстранено отъ главния пѫть мѣсто, градътъ не се радва на никое търговско движение, та да го газятъ пѫтници поне или търговци. Въ това отношение Струга е почеститъ.

Плодородието въ Охридското окржжие е умѣрено. То доста прѣхранва мѣстното население, не може обаче да даде и излишъкъ за продаванье по вънъ, както други мѣста; отъ това и житна търговия въ Охридъ не може да сѫществува. Когато въ околнитѣ до него мѣста се случи нѣкоя година скудость поне отъ жито, та тамошното население се принуждава да си набави отъ Охридското, щомъ се изнесътъ нѣколко стотини товари жито изъ послѣднето, веднага се усѣща скудость — цѣната на храната високо се възкача, става скѫпия. Само царевицата може да излиза навънъ безъ осѣтно промѣнение на житнитѣ цѣни. Въ Охридското окржжие, а особито въ града царевицата се сѣе и обработва въ доста широкъ размѣръ, а се разнася или подобрѣ се вдига въ Дебъръ и въ остала Албания, дѣто този видъ храна е на прѣдпочтение отъ всичкитѣ други видове.

Земно пространство за сѣитба въ Охридското окржжие има съразмѣрно твърдѣ малко; отъ това и почвата му е съвсѣмъ излокана и слаба.

V.

Основание и състояние на Охридъ до прѣвзиманьето му отъ турцитѣ.

Кога Охридъ билъ основанъ и отъ кого именно, или какво е било първобитното му име, никой положително не знае, тъй като до сега несѫществува никое вѣрно свидѣтелство. По всѣкоя обаче вѣроятность, основанието му е отъ найдревнитѣ. Нѣкои казватъ, а и прѣдание сѫществува у мѣстното население, че основатель му билъ Императоръ Юстиниянъ Велики, който му далъ и името, а за доказателство на това се притуря че, когато споменатиятъ Императоръ възлизалъ (качвалъ се) по угорнината на градскитѣ могили, като се уморилъ, извикалъ: „Охъ ридъ!“, което послѣ станало „Охридъ“. (Вж. и у Миладинови „Бълг. нар. пѣсни, прѣданията.) Но че това мнѣние и прѣдание нѣма никаква основа, доказва се отъ това, че Императоръ Юстиниянъ споредъ историцитѣ и прѣданията украсилъ и почестилъ поранниятъ вече отъ него Охридъ съ църковна независимость и тога му турилъ ново име „Първа Юстиниана“.[1]

[1]) За любопитство, излагамъ тукъ имената на разнитѣ видове мрѣжи и други риболовни орждия, които се употрѣбятъ по Охридското езеро.

Влакъ, пространна мрѣжа — *грибъ*, състоещъ отъ нѣколко различни по окавина и слѣпота части, както: *смъпо, тепе, кацулъ, стока, парче* и др. всички плетени отъ конопна прежда.

Влачка, помалка отъ влакъ.

Мрѣжа, отъ ленена прежда.

Мрѣйца — мрѣжица, отъ тънка копринена прежда.

Кепче, Сачма, отъ конопна прежда;

Ключь

Освѣнъ тѣзи има и други още орждия: *даляни, ждици* — вждици, *остя* и др.

[1]) Нашиятъ сьотечественикъ, Маргаритъ Г. Димза гръцки писатель и атински професоръ, въ съчинението си за „Охридската независима Архиепископия“, издадено прѣзъ 1857 год. на гръцки и съ гръцка цѣль, довежда едно твърдѣ смѣшно производство

Не знаемъ положително нито едното нито другото, ще се ограничимъ само въ това, че който и да е билъ първиятъ му основатель, прѣзъ което врѣме и да е основанъ той първоначално и каквото и да било първобитното му име, днешното му име дадено му е вѣроятно отъ Славѣнитѣ прѣди дохожданьето на Волжкитѣ Българи.

Охридъ, както и поголѣмата часть мѣста на Балканския полуостровъ, често е промѣнялъ господаритѣ отъ найнезапаметни вѣкове, та дори до завладѣнието му отъ Турцитѣ. Той е билъ Македонски градъ, послѣ римски, византийски, славѣнски; подиръ това пакъ византийски, а наймного врѣме български, първо подъ властьта на непосрѣдственитѣ Аспарухови наслѣдници, особито на Батая; сетнѣ, подъ Бориса и Симеона, когато светителствувалъ тамъ Св. Климентъ; подъ Самуиловата династия, на която е билъ столица; подъ Асѣневци, вториятъ отъ които, както казватъ, билъ тамъ вѣнчанъ. На послѣдно падналъ подъ сръбския краль силни Стефанъ Душанъ; но слѣдъ малко станалъ независимо българско княжество подъ Милоша Охридиянина, а найпослѣ за малко врѣме, билъ зачисленъ въ владѣнията на Скендеръ-бега, за когото повече ще поговоримъ подолу, дѣто найпослѣ завладѣли го турцитѣ и го държатъ и до днешенъ день.

VI.

Прѣвзиманье на Охридъ отъ турцитѣ.

Отъ чии ржцѣ турцитѣ прѣвзели града, който описваме, кога и какъ дошли тамъ и какъ го прѣвзели, не се знае положително. Една стара песень за прѣвзиманьето му отъ Османцитѣ бѣ запазена въ устата на единъ 85-годишенъ просякъ, Наумъ. Но колко се наскърбихъ, когато, като го потърсихъ да ми я изпѣе, се научихъ че той прѣди шесть мѣсеца билъ умрѣлъ. Отъ другѫдѣ нѣкое вѣрно свидѣтелство нѣмаме. Единъ старъ ржкописъ на турски езикъ се намира и днесъ у едни турци Охридяни, у Салѝ-бега или повѣроятно у Садѝкъ-ага Апчевъ; но пазятъ го като светина и по никой начинъ го не изваждатъ отъ кѫщата си, нито го пропускатъ отъ ржцѣтѣ си, та да може човѣкъ да извлѣче нѣщо отъ съдържанието му.[1]) Прѣдания обаче разни, и едно отъ друго посъмнителни, за-

(етимология) на името *Охридъ*, споредъ него *Ахридъ*. Името *Ахридъ* било произлизало отъ гръцката рѣчь ἀχλάδια, което значело круши или горници — диви круши, каквито, казва, имало много въ околностьта на града.

[1]) А другъ единъ ржкописъ, на български, казвалъ ми г. Д. Македонски, нѣщо прѣди 30 години намиралъ се у пок. свещ. Иванъ Сакелария отъ Струга; състоялъ отъ около 150 страници, а запазенъ само половината, въ който били описани турскитѣ завоевания не само на Охридъ, ами и на цѣлъ Балкански полуостровъ. Дали тоя ржкописъ е запазенъ и до днесъ, не ми е извѣстно.

пазили се у мѣстното население нѣколко. Подостовѣрни отъ нихъ могатъ да бѫдатъ слѣдующитѣ двѣ.

За да прѣвзематъ града турцитѣ се били седемъ цѣли години прѣдъ самия градъ, вънъ отъ крѣпостьта му.[1]) Найпослѣ успѣли да се доближѫтъ до него и съ пристѫпъ прѣвзели „Горната порта“, дѣто станало първото найкърваво сбиванье, въ което нападателитѣ надвили, а Християнитѣ били втикнати вѫтрѣ въ града. Послѣдвало второ подобно въ срѣдъ града, на правата и широка улица „Папарница“, наричана, която отъ горня порта надолу води и стига до църквата Св. София и досѣга до езерото при Сарайще и фардакъ съ два клона. И изъ това второ сражение турцитѣ излѣзли побѣдители. Послѣдно отчаяно и рѣшително сражение станало въ двора на самия храмъ св. Софийски и около него, дѣто християнитѣ били съвършено поразени и немилостивото клание надъ нихъ послѣдвало по тогавашния обичай на завоевателитѣ. Църквата св. София на часа била прогласена за джамия, отъ която нашественицитѣ за пръвь пѫть[2]) отправили благодарителна молитва Аллаху си и пророку Мохамеду за побѣдата.

б) Други казватъ, че градътъ билъ прѣвзетъ съ прѣдателство: Слѣдъ седмогодишнитѣ бойове[3]) една отъ седемтѣ народности или партии, които живѣели ужъ въ града и редомъ пазили го на стража, като ѝ се сдодѣяло обсадното положение, рѣшила се да го прѣдаде, та се била споразумѣла съ обсадителитѣ да извърши прѣстѫпното си дѣло въ врѣме на своето дежурство. И така единъ день, обсадителитѣ отъ вънъ съгледали у нихъ прѣдварително условения знакъ за прѣдаванье, запрѣгната едната пола отъ дългата имъ дрѣха, доломата. Тоя часъ тѣ нападнали на града и съ пристѫпъ прѣвзели Горна-порта, отъ която самоволно стражаритѣ били отстѫпили. — Другитѣ партии, разумѣва се, опрѣли се яко, та отъ това и послѣдвали горѣказанитѣ сражения. Отъ това и по тая ужъ причина прѣ-

[1]) Като казваме града, разумѣваме обградената му съ стѣна часть, т. е. Варошьтъ съ крѣпостьта.

[2]) Споредъ други, което е и повѣрно, турцитѣ, като влѣзли въ града, не въ св. Софийската църква, отправили първа молитва Мохамеду, а още на първото си влизанье вѫтрѣ низъ горна порта, на лѣво отъ нея, на една малка възвишеность, дѣто и днесъ съществува една малка сградичка, нѣщо като мухамедански параклизъ — мечитъ. Въ тоя мечитъ и до скоро врѣме турци дохаждахѫ на поклонение. Тая сградичка и днесъ има 4.000 гр. годишенъ приходъ за поддържка, отъ който се ползува единъ ходжа или имаминъ подъ извѣтъ, че я прави мереметъ и др.

[3]) Старитѣ приказваха ни че, додѣто турската Войска, установена на лагеръ на полето, два часа почти на истокъ отъ града, прѣбивавала тамъ, посадила си била и лозя на мѣсто, днесъ наричано „Гаврилъ,“ на което и сега има лозя. Отъ посаденитѣ си лозя войницитѣ дочакали, прѣди още да прѣвзематъ града, да събиратъ и ядѫтъ грозде. По това послѣдне обстоятелство други го отдаватъ на покъсно, Али-пашаво врѣме.

дателката партия наречена била „Концаревска“ — къмъ царя. А и днесъ въ Охридъ има прѣзиме: „Коцаревци“.

Както и да било, но както едното, така и другото прѣдание не можемъ съ достовѣрность да опрѣдѣлимъ, на кое именно прѣвзиманье града отъ турцитѣ се отнасятъ тѣ, понеже извѣстно е, че този сѫщи градъ нѣколко пѫти сѫ го прѣвзимали турцитѣ и нѣколко пѫти пакъ Скендеръ-бей имъ го отнималъ, а слѣдъ смъртьта на послѣдния османцитѣ за посѣденъ пѫть прѣвзели го отъ Венецианската република, която била опекунка на малолѣтния Скендеръ-беговъ синъ. [1])

Прѣдание у насъ се е запазило и до днесъ, че Албания, въ която влизалъ тога и Охридъ до Дявато, между Битоля и Рѣсенъ, 8—9 часа на истокъ отъ Охридъ, а два часа на истокъ отъ Рѣсенъ, била подъ властьта на Венетикъ — Венеция. Отъ тукъ лесно се разумѣва, че послѣденъ пѫть турцитѣ прѣвзели прѣдметния градъ отъ опекунцитѣ Венецияни. И ние сме наклонни да вѣрваме че горѣизложенитѣ прѣдания за прѣвзиманьето му се отнасятъ именно къмъ това послѣдно. Прѣданието ни казва, че при прѣвзиманьето му имало жители отъ седемъ народности, разбира се, освѣнъ туземцитѣ, още и Албанци и Венецияни, правителствени чиновници и други чужди спекуланти. Когато турцитѣ го завладѣли, всички пѫрви и побогатички граждани, като заровили въ земята и въ скривалищата си все, що имали поскѫпичко, прѣселили се въ Венеция съ надежда, че не слѣдъ дълго врѣме пакъ ще се върнатъ, мислещи си, че отечеството имъ нѣма да остане за дълго врѣме въ турски рѫцѣ, а ще си го усвоятъ пакъ. Единъ нашъ съотечественникъ, 80-годишенъ старецъ, покойниятъ Ан. Герасимовъ, който прѣди 40—50 години отишълъ билъ въ Венеция като търговецъ, казваше, че и тога още въ тоя градъ сѫществувала една махала съ название „Охридска.“ А пъкъ, споредъ поточни свѣдѣния на Д-ра К. Робевъ, послѣдниятъ Охридски управитель се именувалъ „Урокъ“,

[1]) Съ историята на Скендеръ-бега наймного сѫ се занимавали италиянцитѣ. Отъ историцитѣ, които писали за него и неговитѣ подвизи, едни го искатъ за албанецъ, други за гръкъ, трети за славѣнинъ. Споредъ свѣдѣния отъ Д-ра Конст. Робевъ, черпани отъ разни истории, баща му се наричалъ *Иванъ* (по славянски; ако бѣше гръкъ, трѣбваше да е Иоаннисъ, ако албанецъ, Живанъ). Споредъ понова една история на гръцки, неговото потекло било отъ Воденско или Мегленско но билъ гръкъ. Ще приведѫ обаче едно обстоятелство, станало въ Атина по въпроса за потеклото на Скендеръ-бега прѣзъ 1850—1851 год.; разказвалъ ми го е уважаемиятъ ми вуйко, г. Ян. Г. Стрезовъ въ писмо отъ 11 Юлия 1895 год. „За народностьта му може би знаете, че въ Атина прѣди нѣколко врѣме бѣха станали доста противорѣчия (вм. прѣпирми) между Григ. Папариопулусъ (прочутъ историкъ) и нашия Марчарита Димица (Димзовъ), отъ които първиятъ казвалъ, че Скендеръ-бей билъ славѣнинъ, а нашиятъ Маргаритъ, че билъ елинъ.

който ималъ и доста роднини както въ града, така и въ „Опаръ“, та кога влѣзли турцитѣ въ Охридъ, роднинитѣ на Урока избѣгали прѣко езеро съ чунове и сетнѣ отъ тамъ съ роднинитѣ си отъ Опаръ вситѣ въ Италия.

А че Скендеръ-бей отнелъ Охридъ отъ турцитѣ, свидѣтелствува и запазената до днесъ за него пѣсень:

„Попленилъ ми Скендеръ-бей
Йовче-поле битолско — и пр. [1])

Отъ тога насетнѣ нищо вече не се споменува въ прѣдания или поне ние не знаемъ за Охридъ дори до 18 вѣкъ, къмъ края на който пакъ се вижда, че игралъ рола на пограниченъ между два съсѣдни неприятеля градъ и прѣтърпѣвалъ и всичкитѣ горчивини на взаимнитѣ имъ вражди.

VII.

Охридъ подъ властьта на двѣтѣ Албании. Васалство и Джелядинъ-бегъ.

Прѣзъ течението или къмъ края на 18. вѣкъ, както е извѣстно, въ Албания били се появили така наричанитѣ деребеевци, сир. владѣтели албаномухамеданци, които поискали да владѣятъ отечеството си независимо отъ централното турско правителство и се постарали да уздравѫтъ властьта си, която отъ послѣ била имъ унищожена. Такива сѫ били: Шкодранскиятъ Мустафа-паша и Янинскиятъ Али-паша Тепеленли. Тѣ раздѣлили помежду си Албания на двѣ независими княжества, сѣверна Албания или Гегария съ главенъ градъ Шкодра, и южна или Тоскария съ главенъ градъ Янина. Охридъ, като пограниченъ между двѣтѣ Албании[2]) падалъ

[1]) Вж. сборника ми, ч. I, кн. III, пѣс. № 349.

Йовче-поле е било село или околийка отъ села на истокъ отъ Битолия, 12—13 часа отстояще отъ Охридъ, а 6—7 часа, отъ поменатото Дявато, югоизточната граница на Скендербеговата държавица. Днесъ тамъ село не сѫществува, а полето на истокъ отъ Битоля, се нарича Йовче-бунаръ или Йовче-поле.

Охридъ, като пограниченъ между Македония и Албания, въ разни врѣмена ту принадлежалъ на едната, ту на другата. Въ Скендеръ-бегово врѣме той правилъ часть отъ неговата държавица. Ако се гледа по мѣстоположението, той физически пада се повече на Албания; защото западнятъ улей на Балканския полуостровъ, наведенъ къмъ Адриятическо море, започва отъ Дявато. 8 часа на югоизтокъ отъ Охридъ. Ако ли смѣтаме етнографически, той трѣбва да е неотемленъ отъ Македония, защото до 7 часа задъ него къмъ западъ, и 3—4 часа задъ Струга до върха на западнитѣ окржажащи го Белички планини задъ езерото, прѣобладава въ несравненъ размѣръ християнско-българъското население, както и въ цѣла Македония; а отъ тамъ, на западъ, до Адриятическо море, населението е изключително речи отъ албанска народность и повечето отъ мухамеданска вѣра.

[2]) Ако отъ Охридъ тѣрнемъ една права линии до Адриатическо море, ще раздѣлимъ Албания точно на двѣтѣ й части, Гегария на сѣверъ, а Тоскария на югъ. И самитѣ

подъ властьта кога на едната, кога на другата; но разумѣва се прѣминаваньето не ставало безъ войни и ужасни кръвопролития.

Старитѣ наши приказваха, че единъ пѫть, като билъ градътъ подъ властьта на Али-паша, а се отметналъ къмъ шкодранския Мустафа-паша, който билъ сродникъ (зеть за сестра) на Охридскитѣ владѣещи бегове и паши, Али-паша рѣшилъ да го прѣвземе обратно и тръгналъ съ войската си. Когато излѣзълъ отъ Битоля, която била подъ негово вѣдомство, заклѣлъ се билъ, че като прѣвземе Охридъ, не ще остави въ него жива душа. Но когато приближилъ 2—3 часа до града, на планината „Петрино," близо до манастира св. Илия[1]) казватъ ослѣпѣлъ. Това нещастие дало му поводъ да помисли и разбере, че рѣшението му и клѣтвата били несправедливи и неугодни Богу, та побързалъ съ молитви и разкаяния да ги отвърне, и така прогледналъ пакъ. И наистина, като завладѣлъ града, уловилъ и погубилъ само 90 души първенци, най-виновнитѣ (не се знае, дали турци или християни, или пъкъ смѣсено). Погубилъ ги прѣдъ градската стѣна, вънъ отъ Горна-порта, а осталото население пощадилъ. Това било около 1794 година. Отъ тогава вече Охридъ останалъ подъ негова власть дори до скончанието му.[2])

Слѣдъ като прѣвзелъ града, Али-паша турилъ за свой подвѣдомственъ управитель четвъртия отъ петьтѣ братя, Охридски паши и бегове, на име Джелядинъ-бей, за когото по-долу ще се каже повече. Него, за да добие привързаността му, та да си обезпечи властьта надъ града, привързалъ го съ най-тѣсна родствена връзка — далъ му жена братовата си дъщеря (братъ му билъ Вели-паша), като прѣдварително убилъ мѫжа ѝ. Тя, както ще видимъ по-долу,

нѣколко албански села, дори, намиращи се въ самата Охридска окржжность, сѫщо се дѣлятъ по всички чърти на албанското население. Жителитѣ на ония села, които се намиратъ на сѣверозападъ отъ Охридъ както Велеща, Поунъ, Татеши, Делогощи и др. по дрѣхи, по нрави, по езикъ, сж чисто и просто геги; а на югозападнитѣ, както Старово, Пограецъ и др., сж тоски. А на това причина е, че първитѣ сж прѣселенци бѣжанци отъ гегарски мѣста, особито отъ Дебъръ, а вторитѣ сѫщи отъ тоскарски.

[1]) На западното Петринско ребро, което гледа къмъ Охридъ, надъ главното село Велгощи, имало е въ старо врѣме, манастиръ св. пророкъ Илия, отъ който сега е останала само малка една църквица, речи срината. Тамъ доскоро всѣкоя година на 20. юлия кожухарскиятъ и самарджийскиятъ еснафи, които иматъ за патронъ сѫщия пророкъ, отиваха да празнуватъ и правѣха голѣми веселби. Подолу отъ него на лѣво има другъ манастиръ св. Петка дѣто цѣлиятъ градъ на 26 юлия отиваше на пиръ (джумбушъ),

[2]) Всрѣдъ Охридската чаршия има джамия, която поправена отъ Али-паша, посвѣтена е на негово име. Тя въ християнско врѣме била църква, св. великомѫченика Георгия, принадлежаща на месокатранската махала св. Георгия. Турцитѣ и днесъ понѣкога наричатъ махалата „Едрелесъ махале," и джамиита „Едралесъ-джамиси," но врѣдолѣва названието: „Али-Паша джамиси." Прѣзъ юния 1882. год. изгорѣ както тая махала, така и джамиита заедно съ една часть отъ чаршията.

играела въ управлението важна и благотворна за християнското население рола.

Споменатитѣ паши и бегове, братя Джелядинъ-бегови, били отъ най-свирѣпитѣ тирани за християнството въ Охридъ. Казвали сж ни старитѣ, че на тѣхно врѣме единъ новъ зобилникъ дори ако би видѣли на нѣкой дюкянъ окаченъ за продаванье и имъ се поревнѣлъ, отнимали го свободно безъ никакъвъ зазоръ, а камо ли друго по-важно нѣщо. Охридъ въ това врѣме прѣдставялъ опустошено едно мѣстище, населено отъ малочислено бѣдно християнско население освѣнъ турското.

Али-паша, като хитъръ управитель, желаелъ види се да установи въ държавата си мирно живѣенье между населението, та се стараелъ да даде на християнитѣ съотвѣтна съ тогавашното врѣме свобода и миръ, дори — както казва Метернахъ въ писмата си — пратилъ нарочитъ човѣкъ при тоя послѣдния, да му иска способно лице, което да му приготви конституция и конституционни закони. По негова заповѣдь Джелядинъ-бегъ изтрѣбилъ всичкитѣ си братя, злоупотрѣбители и сѣмействата имъ, освѣнъ едного, най-голѣмия, който успѣлъ да избѣга въ Дебъръ, дѣто въ това врѣме не достигала види се властьта му. Слѣдъ очистяньето на злоупотрѣбителитѣ свои братя, на които изгорилъ и сараитѣ. Джелядинъ-бегъ въвелъ въ държавицата си мирно и тихо управление. Отъ тога и до тензимата, именно до 1832 год., до когато траяло управлението на поменатия бегъ, християнитѣ въ Охритско се наслаждавали на една относителна и съразмѣрна съ врѣмето свобода и миренъ животъ. Тога животътъ, имотътъ и честьта имъ били съвършено обезпечени и вънь отъ всѣкоя опасность. Убийство, кражба или каквото да е насилие въ града или въ селата никакъ не били познати ни чуени, или съвсѣмъ рѣдко случвало се подобно нѣщо,[1]) но въ такъвъ случай бивало строго наказвано. Бѣсилката била еднакво наказание, на отъ която и да било вѣра прѣстжпникъ. Хайти, делибашии, кърджалии, яничари и други злоупотрѣбители, които въ тия врѣмена върлуваха и опустошаваха християнското население по цѣлата турска държава, нѣмали достжпъ въ Джелядинъ-беговата държавица; дори когато изъ Цариградъ би дошълъ нѣкой царски пратеникъ, делибашия напр., бостанджибашия или другъ подобенъ, отпращанъ билъ отъ погра-

[1]) Разбойницитѣ, които споредъ Кузманъ-Капидановата пѣсень, нахлували въ околностьта Дебърца и правѣли пакости на раята му, били нарочито изпращани отъ Дебъръ отъ беговитѣ неприятели, за да му отмъстяватъ. Но и нихъ Кузманъ-Капиданъ изтрѣби и умиротвори казата.

ничнитѣ стражари назадъ отъ границата; освѣнъ съ особено позволение отъ бега могло нѣкому да се допусне влизанъето вжтрѣ. Едничкото тиранство, отъ което охридскитѣ християни имали да се оплакватъ, било ангарията и гледанъето конаци или слугуванье на войската или бегова тебабия, която била поселена изъ града въ особени по всѣкоя махала кжщи, конаци наричани. Съ една рѣчь християнското население въ охридско прѣдставяло едно множество чифчийски момци въ чифлика на единъ добъръ и справедливъ чифликъ-сейбия, господарь, който желаелъ мирно живѣенье на слугитѣ си и не позволявалъ никакво злоупотрѣбение.[1]) Тога населението, както въ града, така и по околията му, взело да се намножава бързо и търговията да се развива.

Въ замѣна на това покровително така да кажемъ управление Джеладинъ-беговитѣ подданици плащали му, вмѣсто всѣкакъвъ данъкъ по единъ день въ годината „кале-меремети“, т. е. всѣкой гражданинъ билъ дълженъ да работи единъ день прѣзъ годината или самъ лично, или чрѣзъ свой замѣстникъ въ поправянъето на градското кале. Освѣнъ това плащали по 100 пари за всѣки възрастенъ мжжки нуфузъ „*харачъ*“. А нѣкои давали и по 32 пари „*спендже*“.[2])

Отъ честитѣ прѣди това врѣме бойове, както се каза и погорѣ, градътъ или по-добрѣ населението му било разрѣдено, та бегътъ за да го попълни, прибралъ въ града бѣжанцитѣ отъ Воскополе и Опаръ,[3]) а повече отъ послѣдния градъ родомъ власи, и

[1]) За добрината на бега, разказватъ единъ дори невѣроятенъ епизодъ. Въ единъ отъ голѣмитѣ празници прѣзъ годината, селянитѣ отъ едно село, което било и собственъ чифликъ Джеладинъ-беговъ, като си пийнали и се веселили, почнали сетнѣ въ разговоритѣ си да си разподѣлжтъ беговия чифликъ, като си казвали, че еди кои си загони ще взема азъ, еди кои си ти и т. н. т. Въ това врѣме случило се да присжтствува тамъ единъ отъ беговитѣ тѣлохранители — албанци. Щомъ чулъ, той отърчалъ въ града и обадилъ, или по-добрѣ наклеветилъ селянитѣ на бега. Този немедлено повикалъ ги и попиталъ истина ли тѣ разподѣляли чифлика му още прѣзъ живота му? Селянитѣ уплашени, загубили пусулата и незнаяли какво да отговорятъ. Но подиръ минутно мълчанье, осланяни на правдолюбието му, съвзели се и му отговорили: „истина, бегу; но ако имахме още едно буре вино, щѣхме да си разподѣлимъ и сараитѣ ти.“ Бегътъ задоволенъ отъ отговора имъ, вмѣсто да ги накаже, както би направилъ всѣки другъ турчинъ, изсмѣлъ се и имъ подарилъ едно буре вино.

[2]) „Спендже“ билъ единъ данъкъ, който плащали ония граждани християни, що не сж били първобитни туземни градски жители, а повръменни заселенци отъ вънъ, отъ селата. Първобитнитѣ Охридчани 12 сѣмейства, или споредъ други, 70 на брой, били свободни отъ тоя данъкъ. Потомци на тия първобитни охридски жители сжществуватъ и днесъ, каквито сж напр. фамилиитѣ: Робевци, Пърличевци, папа Паповци, Гуличовци и други.

[3]) „Воскополе“ и „Опаръ“, както и другъ тога разселенъ градъ „Николица“, били влашки градове на юго-западъ отъ Охридското езеро, близо до Корча въ юго-западна Македония или южна Албания, до окржжието „Колоня“, току речи опустошени отъ тогашнитѣ злоупотрѣбения и безредици (вижъ в. „Марица“ 1882 год. брой 353 и др.). Сжщо и албанскиятъ градъ „Бокукь.“ Бѣжанцитѣ отъ тия градове заселени били не

далъ имъ отъ притежанията на изтрѣбенитѣ свои братя, отъ чифлицитѣ имъ близо до самия градъ мѣсто даромъ, за да си направятъ кжщи, съ условие само да плащатъ годишно по нѣщо като наемъ на мѣстото.

И така на Джелядинъ-бегово врѣме, сир. въ началото на тоя вѣкъ или най-рано въ края на миналия, се съставила и заселила по-голѣмата часть отъ двѣтѣ влашки махали въ Охридъ, особито въ долната махала изцѣло, „горно“ и „долно влашки села“ наричани. Долнитѣ махалци и до днесъ още плащатъ по $14^1/_4$ гроша годишно за кжщитѣ си на споменатитѣ косвени или прѣми потомци, притежатели на мѣстата имъ — на двѣ ханъми, и по името на първитѣ притежатели нарѣчени сж по турски казанитѣ двѣ махали „Ракитъ-бей махале“ и „Кара бей махале.“ На послѣдно врѣме обаче влашкото население и въ обѣтѣ тия махали се е разрѣдчило до толко, че долната е изпразднена комай отъ власи, а малко по-малко попълнявана съ българи варошани. Властитѣ бѣха повечето зидари та като отиваха по работа въ Румжния тамо и оставаха; и ето защо махалата се изпразни отъ нихъ. Горната махала още се крепи; но и тя постепено, макаръ и по-бавно се разрѣдява отъ власи, и се пълни съ българи, приходещи отъ селата; така че не за дълго врѣме ще имаме въ Охридъ влашки наричани махали съ българско население. Властитѣ жители отъ тия махали борили сж се заедно съ българитѣ по църковния въпросъ противъ гръцкото духовенство и до скоро врѣме признаваха българската екзархия и българския митрополитъ, — явление едничко въ македонскитѣ лѣтописи. Обаче отъ нѣколко години насамъ тѣ признаха патриаршията и гръцкиятъ владика. А на това никой другъ не е кривъ, а самъ днешниятъ български владика св. Охридски Григорий! Отъ друга страна, слѣдъ освобождението на България и българското население въ града, особито варошкото не малко се разрѣди и постоянно се разрѣдява, а празнотата се по-пълня отъ албанци християни, които притѣснявани въ родното си мѣсто, Старовско бѣгатъ и се заселяватъ въ Охридъ. Въ панагонъ още, и отъ Дебъръ мухамеданци албанци бегове заселяватъ се сжщо въ Охридъ; слѣдователно, отъ двѣ страни албанското население нараства въ Охридъ, когато българското се намалява; така че може би ще дойде день,

само въ Охридъ, а повече въ Битоля, Магарево, Крушово и други мѣста, свободни до тога отъ влашки елементъ, на които съ влиянието и богатството си успѣли да имъ дадатъ влашки изгледъ. Отъ Воскополе сега е останало едно влашко село съ 80 кжщи, а Опаръ е вече албанско село. Тамъ има нѣколко села, наричани „Българи“, макаръ жителитѣ имъ и да сж вече поарнаутени.

когато отъ тоя градъ да не остане български изгледъ. Зато албанцитѣ мохамеданци и днесъ дори искатъ го за албански градъ, макаръ до прѣди малко и душа албанска да не е имало въ него.

Джелядинъ-беговото управление не допущало на турцитѣ да тъпчатъ и мжчатъ раята му, християнитѣ; въ войската се употрѣбявали и християни, каквито били напр. Нико топчията и Кузманъ капиданъ съ своитѣ християнски сеймени (за Кузмана повече вижъ въ пѣсеньта № 377 отъ сборника ми.)[1])

До когато билъ живъ Али-паша, Джелядинъ-бегъ владѣелъ и управлявалъ Охридъ като неговъ васалъ; ималъ си своя войска, състоеща отъ южни и сѣверни албанци — колунци и дебряни; водилъ войни съ околнитѣ ближни бегове, когато не би щѣли да му се покоряватъ. Единъ пжть той воювалъ въ Старово противъ нѣкой християнинъ възстаникъ, на име Шепърданъ, който въ бойветѣ си употрѣбявалъ топове отъ крушови пъньове. Джелядинъ-бегъ билъ съ войската си и въ Гърция заедно съ царската война противъ гръцкитѣ възстаници. Въ салтаната си той не стоялъ по-долу отъ тогашнитѣ везири, а може би въ нѣкой случаи и ги надминавалъ. Ималъ три свои собствени двореца на тритѣ жгли на града: единъ на най-високия върхъ въ ичъ-кале „горни-сарай“ наричанъ, който му служилъ като правителственъ и управителенъ домъ; вториятъ долу надъ надезерския носъ срѣщу храма св. Софийски, „долни-сарай, дѣто живѣлъ фамилиярно; и третиятъ на върха отъ по-низката източна могила, който гледалъ надъ чаршията и се наричалъ „нови-сарай“. Въ него живѣла втората му жена или любовница, гъркина отъ Аграфа,[2]) плѣнена въ гръцкото възстание, която никакъ не била принуждавана да промѣни християнската си вѣра. Тя и до прѣди 2—3 години бѣше жива, *Ташула хънъма* именувана, и си умрѣ християнка, дори много благочестива и набожна.[3]) Когато излизалъ отъ сарая си, за да отиде нейдѣ, или отъ единя сарай въ другия, Джелядинъ-бегъ билъ съпровожданъ отъ силенъ конвой, състоящъ отъ 100—150 войника дебрани напрѣдъ и толко още други колунци — тоски по себе. Дрѣхи носилъ антерия дълга до подъ колена опасана съ тарабулусъ, и скжпоцѣненъ кожухъ, а на главата си чалма бѣла, като сжщъ ефендия.

[1]) Потомци Кузманови, внуци и прѣвнуци изобилуватъ и днесъ. Косвени негови потомци сж и моитѣ три чада. Слѣдъ неговата смъртъ въ бюлюкбашилъка го бѣ наслѣдилъ най-стариятъ му синъ Гьоре-капиданъ.

[2]) Аграфа е една околийка или нахия въ Ламийската околия въ Гърция, нѣщо отъ 14 села.

[3]) Джелядинъ-бегъ ималъ билъ по единъ палатъ и въ Струга и Рѣсенъ, вситѣ направени съ ангария и отъ каменята на братовенитѣ си изгорени и срутени сарои.

Слѣдъ паданьето Али-пашово Джелядинъ-бегъ пакъ не изгубилъ държавицата и властьта си надъ нея. Той прибързалъ да признае царското върховенство и немедлено проводилъ въ Цариградъ нарочитъ свой агентинъ, за да стои тамъ и прѣдъ Високата Порта да наддава за Охридъ повече отъ всѣкиго другиго, който би пожелалъ да му го прѣвземе[1]) отъ това Джелядинъ-бегъ нареченъ билъ въ Цариградъ „алтънъ-бей.“ Той така слѣдвалъ да владѣе и управлява Охридъ като царски васалъ до тензимата.

Около 1831—1832 год., когато тогашниятъ садразаминъ Хуршидъ-паша излѣзълъ бѣше по държавата, за да приспособява исканитѣ отъ тензимата реформи, като бѣ пристигналъ въ Битоля, пратилъ Джелядинъ-бегу извѣстие да се приготви: или да даде на царското правителство едно огромно количество пари 100 хил. гроша или да се бие срѣщу царската, редовна вече тога войска. Това, разумѣва се, било едно искушение за охридския князъ; Споменатата ханъма, Джелядинъ-бегова съпруга, хитра и разумна янинка, Алипашова братанка, завчасъ се досѣтила и познала примката, която садразаминатъ чрѣзъ дилемата си готвилъ Джеладинъ-бегу, та посъвѣтвала мжжаси да приготви пари и безпрѣкословно да даде исканото количество, понеже знаяла, че той не билъ въ състояние да противустои на царската войска само съ своитѣ башибозуци — арнаути.[2]) Но хазнатаръ му Чолакъ-Люманъ-ага съвѣтвалъ го противното. Той го убѣждавалъ, че щели да могатъ да противустоятъ съ войската си и да се противятъ на садразанина. Бегътъ, инакъ уменъ, тога склонилъ на мнѣнието на първия си чиновникъ, та категорически отказалъ да даде на садразамина исканото количество; но скоро осѣтилъ погрѣшката си, за поправката на която било вече късно. Взелъ прочее да търси срѣдство за собственото си поне избавянье. Откакъ нощемъ прѣдварително изпратилъ въ Шкодра всичко, що ималъ поскжпоцѣнно, заедно съ харема си, една нощь той офейкалъ, като на мѣстото си оставилъ хазнатара Чолакъ Люманъ-ага съ войската. А не се минали много дни, ето че и тоя послѣдни герой не виденъ бистъ отъ града. Въ Шкодра се намѣрили съ бега и отъ тамъ заедно избѣгали въ Египетъ.

Тамо Джелядинь-бегъ ималъ врѣме да поразмисли повече и по-зрѣло за гибелната си погрѣшка и да узнае тежината на па-

[1]) Извѣстно е, че въ тия врѣмена управителитѣ не се назначаваха отъ правителството, както сега, а всѣкой купуваше отъ правителството правото за управление съ паддаванье, и това купено право за управление наричало се *„Мансапъ“*.

[2]) Същето го съвѣтвалъ и владиката Каливикъ.

губнитѣ и слѣдствия; но поправката и като не била вече възможна, възможно му било да отмъсти на глупавия си съвѣтникъ, който я причинилъ. Единъ день той пратилъ хазнатара си по море съ нѣкои моряци, ужъ съ нѣкаква поржка. Моряцитѣ по уговоръ съ бега удавили хазнатара срѣдъ море. Не слѣдъ дълго врѣме и бегътъ отъ ядъ и скърбъ умрѣлъ въ Египетъ; но и до живота си той всѣкога жалилъ за отечеството си, отъ което билъ отчужденъ еднъжъ за винаги и съ сълзи на очи се окайвалъ.

Джелядинъ-бегъ не е оставилъ никакъвъ потомецъ, нито другъ нѣкой отъ братята му, освѣнъ единъ, Шерифъ-бегъ, синъ на побѣгналия въ Дебъръ братъ. Шерифъ-бегъ посетнѣ, като управлява доста врѣме и на нѣколко пъти въ Охридъ, като Муселиминъ зависящъ отъ централната власть, умрѣ въ сжщия градъ, отровенъ[1]) отъ Охридскитѣ турци първенци поради строгостьта си, безъ да остави мжжко чедо, а само една щерка, омжжена за Битолския Халилъ-паша. Така сжщо и отъ другитѣ му стриковци бѣха останали само по нѣкое женско чедо, та днесъ речи тая фамилия съвсѣмъ вече е изчезнала.

Най ближнитѣ и интимни съвѣтници Джелядинъ-бегови въ управата му били:

а) съпругата му, внука отъ брата на Али-паша;[2])

б) гръцкиятъ мѣстни владика Калиникъ; и

в) единъ изкусенъ и ученъ докторъ, родомъ гръкъ, на име Пердикари.

Слѣдъ избѣгването Джеладинъ-бегово отъ Охридъ, като пристигналъ съ войската си садразаминътъ, влѣзълъ въ града безъ ни най малко отъ никого съпротивление; а като постоялъ въ него 40 дни само, върналъ се назадъ въ Битоля, като оставилъ за управитель едного отъ пашитѣ, които го съпровождали. Отъ тога и до нѣкое врѣме въ Охридъ управлявали паши, както днешнитѣ мутесарифи или попрѣжнитѣ валии; послѣ се замѣстили съ така наричанитѣ муселими, които имали въ своята територия подъ свое вѣдомство седемъ албански кадилъка или каази; инакъ казано Охридъ съ тия каази съставялъ единъ санджакъ или днешенъ мутесарифлъкъ. А отъ въвежданьето на каймакамлъцитѣ или отъ новото на виляети раздѣление на държавата и до днесъ Охридъ съ окржжието си съставя единъ каймакамлъкъ, състоящъ само отъ града и каазата му, раздѣлена на три нахии или околийки, като часть отъ Битолския вилаетъ и санджакъ.

[1]) Спорѣдъ по сетнѣ добити отъ К. Робевъ свѣдѣния, Шарифъ-бегъ умрѣлъ отъ апоплексия, а не както изобщо въ града ни се вѣрваше отъ отрова,

[2]) Тая мждра и добра негова съпруга всѣкога е била благотворна посрѣдница между мжжа си и християнското население и великодушна покровителка на това послѣдното. Колчимъ християнитѣ имали да се оплачатъ противу нѣкое злоупотрѣбение сторено тѣмъ отъ страна на нѣкой турчинъ, тѣ се отнасяли съ молба до нея, писана на гръцки езикъ, който она, като яничка, знаела. А въ рѣдъкъ нѣкой случай, че бегътъ не рачилъ да я послуша, или просто би появилъ настроение да отбие нейното искане, тя го заплашвала съ връщанье при стрика си Али-паша, отъ когото Джелядинъ-бегъ, като неговъ васалъ, се боялъ, (Вижъ и сборника ми, пѣс. 377). Тя всѣкога била защитница и усърдна покровителка на онеправданитѣ, християни поданици. Ето защо половината честь и признателность за доброто управление на Джелядинъ-бега пада се по право на съпругата му.

VIII.

Църковно и учебно състояние на Охридъ.

Църковното състояние на Охридъ до паданьето на независимата му архиепископия, прѣзъ 1761—1762 г. или споредъ други, до 1767 г., извѣстно е до нѣйде всѣкому, който е прочиталъ историята на това скръбно събитие, съ исключение само на едно криворазбрано и криво казано отъ историцитѣ обстоятелство, което надѣя се да се поправи тукъ.

Историцитѣ или нѣкои поне отъ нихъ казватъ, че Султанъ Мухамедъ завоевателтъ, като миналъ еднжжъ прѣзъ Охридъ и видѣлъ нѣкои разпри между гражданитѣ и патриарха, вдигналъ того послѣднаго и го пратилъ въ Цариградъ, „отъ дѣто той, както и неговитѣ прѣемници, Охридски Патриарси за винаги вече управлявали паството си чрѣзъ свои намѣстници.“ Че тогавашниятъ Патриархъ билъ вдигнатъ отъ Охридъ и прѣмѣстенъ въ Цариградъ, може да е истина; но не е никакъ вѣрно, че и неговитѣ прѣемници прѣбивали за винаги тамъ и отъ тамъ управлявали чрѣзъ намѣстници. Това се доказва съ много фактове, отъ които азъ нѣколко само ще спомена тукъ.

1) Самитѣ патриаршески въ Охридъ кодикси, два отъ които доскоро сжществуваха[1]). Ако наистина Охридскитѣ патриарси подиръ поменатото обстоятелство прѣбивали завинаги въ Цариградъ и отъ тамъ чрѣзъ свои намѣстници управлявали паството си, чрѣзъ кого и какъ изпращали зеленитѣ си подписи, които на всѣкоя страница

[1]) Единъ кодиксъ съмъ виждалъ много пъти. Той е по-новъ отъ 1677. год. и се казва, че е църковенъ. Отжжслеци отъ протоколи или праксизи въ него се обнародваха напослѣдно отъ Г. Стрѣзовъ и А. Шоповъ въ Министерския Сборникъ кн. VI. и X. Освѣнъ него имало е и другъ по-старъ, собствено патриаршески; но той чини ми се изгорѣ прѣзъ 1861. год. януария заедно съ Робевската кжща, дѣто се пазѣше. Него трѣбва да е виждалъ руския ученъ пжтувачъ Викторъ Григоровичъ, който дойде въ Охридъ на 1845. год. и когото лично видѣхъ.

на тия кодикси блѣщятъ прѣзъ тристагодишно врѣме, т. е. отъ Мухамеда завоевателя до самото паданье на архиепископията? Кодиксътъ ли билъ изпращанъ въ Цариградъ за подтвърдение на всѣкой актъ и пакъ връщанъ въ Охридъ, или подписътъ патриаршески, въ кръпче вързанъ, се пращалъ отъ Цариградъ въ Охридъ? А пъкъ, ако и противъ здравия разумъ би се допуснало подобно прѣдположение, тога патриаршескитѣ подписи не ли по необходимость трѣбва да бѫдатъ съпровождани съ опрѣдѣлението мѣстожителството на подписавшитѣ? А въ Цариградъ има ли нѣкое мѣсто съ название, подобно на онова, което фигурира въ кодикситѣ при самитѣ патриаршески подписи? Ето какъ сѫ изложени датитѣ патриаршескитѣ и ония на синодалнитѣ владици подписи — въ реченитѣ кодикси:

„ . . . . . индиктионъ . . . . . ἐν Ἀχρίδι.“ слѣдватъ послѣ подписитѣ първо на патриарха съ зелено мастило: „Πρώτης Ἰουστινιανῆς Ἀχριδῶν καὶ πάσης Βουλγαρίας“ и пр. и подиръ него на синодалнитѣ, между които най-първо мѣсто държи костурский, като първопрѣстоленъ (πρωτόθρονος), който се титулира: „Касториасъ καὶ πάσης παλαιᾶς Βουλγαρίας.“

2) Мнозина отъ патриарситѣ Охридски слѣдъ датата, за която е думата, а особено патриархъ Иоасафъ, който светителствувалъ отъ 1719. до 1745. год., умрѣли сѫ въ Охридъ. Пита се сега, какъ сѫ умрѣли тѣ въ Охридъ, ако прѣбивали въ Цариградъ и отъ тамъ чрѣзъ намѣстници управлявали паството си?

Тукъ прилагамъ и една нова пѣсень за паданьето на прѣдмѣтната архиепископия, съчинена прѣди 30 години отъ покойния Гр. Пърличевъ, която не противоречи на изложенитѣ ни доказателства, и повече ги усилва.[1])

Паданьето на Охридската Патриархия.

„Хиляда и седемъ стотинъ шестедесть и второ[1]) лѣто
Въ Охрида отъ Цариградъ дошолъ салоорпъ,[2])
дошолъ салоръ[3])

[1]) Като излагамъ една истина, азъ не искамъ да кажа съ това, че добро е станало, дѣто Охридскитѣ патриарси прѣбивали въ столицата си; наопаки, азъ мисля, че много по-добрѣ и по-полезно щѣло да бѫде за самата независима църква и за нашия народъ, ако тѣ бѣха живѣли въ Цариградъ, дѣто сѫ се плели кознитѣ и интригитѣ противъ нихъ. Въ такъвъ случай гръцкитѣ кознодѣйства не биха могли да успѣятъ до тамъ или и никакъ, както имаме данни да вѣрваме отъ подобни по-нови случаи.

[1]) Споредъ други, „шетдесеть и първо“ или шестдесеть и седмо.“

[2]) Салооръ царски нароченъ пратеникъ.

[3]) Послѣднитѣ двѣ рѣчи на всѣкой втори стихъ въ пѣсеньта се повтарятъ като напѣвъ.

Се представилъ предъ Арсеня, наша Патрика честнаго
И му реколъ слово горко, слово жалостно:
„Царска воля е да тръгнишъ денеска въ Цариграда,
На тебе отъ върли гърци големъ повикъ е!“
Собралъ Патрикъ свое стадо в'църква Свети-Климендова,
Благословъ му далъ послѣденъ, ржцѣ заплетилъ!
Дълго врѣме хлипалъ старецъ въ мълченье всенародно
И по бѣла брада ронилъ сълдзи горѣщи:
„Слушайте ме, мили чада, язъ ке търгна' в'Цариграда,
На мене отъ върли гърци големъ повикъ е.
Гърцки Патрикъ ке ни строшитъ славна Охридска столица
И мене до смърть ке държитъ в'заточение!
Ке пратитъ владици гърци, лицемъ светци, сърдцемъ вълци;
Ке ви даватъ, ке ви стрижатъ, ке мълзатъ до кръвь!
„Мегю народъ ке посѣватъ несъгласіе и раздори,
Да се мразитъ синъ со татка и со брата братъ!
Ви' ке викните до Бога, и крило не ке найдите,
Смирени ке наведите глава до земя!
Ке ми бѫдете сираци; така било написано!
Елате ми, да ви гушна' за послѣденъ пѫтъ!“
Църна тъга поразила старо, младо, мѫжи, жени;
Вси со ржцѣ заплетени сълдзи ронехѫ!
Той ги гушна, тие тѫжно му целиватъ десна ржка,
А отъ ржка, како изворъ сълдзи се леятъ!
Вяхналъ Патрикъ бърза коня и неволно упѫтилъ се;
Тога шуменъ плачь народенъ небо процепилъ!
Умилилъ се честний Патрикъ, хвърлилъ шапка навезана,
Погледналъ на сине небе, люто прокълналъ:
„Охъ! послушай милий Боже: хаиръ никой пѫть да нѣмѫтъ
Стамче-бей и Буяръ Лигдо, Нейко-челеби!“[1])
„Милостивий Богъ послушалъ патричка горѣща клѣтва;
Слава нихна, сѣме нихно погубилъ со шумъ!
И денеска в'кукьи нихни ткаѫтъ паячина паяци
И на пусти стрѣхи нихни хутятъ хутове!“

Слѣдъ паданьето и изгонванье отъ Охридъ на послѣдния Охридски Патриархъ Арсения,[1]) гръцката Патриярхия пращала

[1]) Забѣлѣжително е, че въ тия безредни врѣмена въ Охридъ имало е голѣми и влиятелни личности, каквито сѫ били споменуванитѣ въ пѣсента *Стамче-бей, Буяръ-Лигдо*, Нейко челеби и другъ единъ, *Малечко-бей*. Тия голѣмци, споредъ казванъето на стари имали такво влияние и сила прѣдъ турцитѣ, че когато отивали въ управителния домъ и по турскитѣ конаци, отивали яхащи на хатове и съпровождани отъ свои сеизи. Положението на нихнитѣ кѫщи, вече срутени, показва се и до днесъ. Мѫжко потомство ни отъ единъ отъ тѣхъ не сѫществува, а отъ Стамче-бей никакво. Приказваха ни стари, че първитѣ трима били прѣдателитѣ на Охридската независима архиепископия, чрѣзъ които гръцката патриархия сплела интригитѣ и най-послѣ сполучила да постигне цѣлта си.

[1]) Прѣдпослѣденъ Охр. патриархъ билъ Кирилъ, а прѣдъ него, Дионисий родомъ отъ Охридъ, отъ Гулицовския родъ. И двамата патриархували по една двѣ години, та дошълъ послѣдний Арсения. Такви скорошни промѣнения на послѣдно врѣме били като

гръцки митрополити съ титла „Прѣспански," а не „Охридски," които обаче не могли да се задържѫтъ въ епархията освѣнъ по нѣкоя и друга година; защото или сами избѣгвали, възнегодувани отъ не добрия приемъ, съ който били посрѣщани отъ народа, или и силомъ били изгонвани отъ того послѣднаго,[1]) който билъ се сѣтилъ за измамата си и позналъ ямата, въ която билъ фърленъ чрѣзъ интригитѣ на прѣдателитѣ първенци. За трима отъ тѣзи владици, които владикували редомъ въ 30 години, до 1800 год., именно Григории, Исаия и Киприянъ дѣдовцитѣ ни казваха.

На 1801—1802 год. дошълъ Калиникъ, който видѣхме въ прѣжната глава, като съвѣтникъ на Джелядинъ-бега, родомъ отъ Галиполъ, младъ и хитъръ гъркъ, който управлявалъ Охридската епархия цели 40 год Причината на толко дълго негово владикуванье, прѣко попрѣжния обичай, на прѣдшественицитѣ му, билъ е извѣстниятъ ни вече Охридски управитель, Джеладинъ-бегъ, при живота на когото никой не се рѣшавалъ и не смѣелъ да изусти нѣщо противъ владиката, а камо ли да го гони. Бѣсилката за подобенъ прѣстѫпникъ била повече отъ готова. Инакъ владиката не гонилъ никого; лишенъ билъ и отъ гърковладишкитѣ лакомии за грабежъ; не билъ много ученъ, но крайно ученолюбивъ, а още и славолюбивъ; той много обичалъ училищата, които на нѣгово врѣме цъвтѣли; обичалъ и ученитѣ людье и имъ отдавалъ почести и уважения; обичалъ още и салтаната. А като младъ и разглезенъ гръкъ, той билъ надаренъ и съ младежки природни наклонности.

Потемъ паданьето на Джелядинъ-бега, Калиникъ на три пѫти едно по друго билъ изгонванъ отъ епархията и съ безчестие и позоръ, каченъ на голъ конь, заточванъ поради турска умраза противъ него, въ която не останали безучастници и нѣкои отъ християнитѣ граждани; но и на тритѣ пѫти сполучвалъ да се върне додѣто най-послѣ умрѣ въ Янковецъ, село близу до г. Ресенъ, дѣто биде и погребенъ; отъ гроба му обаче днесь нѣма нито знакъ.

прѣдвѣстници на свършено наданье. Сѫщата фамилиарна кѫща на патриарха Дионисия днесь е притежание на потомцитѣ му, наслѣдници на покойния попъ Василия Касаповъ, бивши прѣдсѣдатель на Охридската църковна община, човѣкъ уменъ, хитъръ и опитенъ въ управлението на църковнитѣ работи.

[1]) Казваха ни стари че единъ пѫть, когато единъ отъ тия владици, а чини ми се Исаия, влѣзълъ въ митрополитската църква да служи, прѣдставили му се 2—3-ма граждани, въоржжени отъ глава до пети и съ голи ножове застанали прѣдъ самия архиерейски столъ, дѣто стоялъ владиката, и му казали: „владико! Или немедлено вънъ отъ църквата и отъ града ни, или сега ще бѫдешъ съсеченъ на кѫсове!" Владиката, уплашенъ, оставилъ и служба и църква, и прибързалъ да се избави съ бѣгъ скрилъ се въ митрополията. Скоро той оставилъ и епархията. Сѫщиятъ начинъ за изгонванье на насилствено дохождалитѣ гръцки владици може би да е билъ практикуванъ и противъ другитѣ владици отъ тоя родъ, но ние само за едного знаемъ.

Подиръ смъртьта Килиникова за Охридски митрополитъ дойде 5 гръцки владика Иосифъ, родомъ Караманлия, човѣкъ неученъ, старецъ, а никакъ не злобливъ. Въ негово врѣме митрополията вонѣше отъ развратъ. Слѣдъ четиригодишно блудно живуване въ Охридъ, отъ дѣто съ упорити оплаквания, които достигнаха и до В. Порта, биде изгоненъ; наслѣди го 6 гръцки митрополитъ Дионисий, бившъ Кьостендилски, Каировъ ученикъ и върлъ привърженикъ и поклонникъ Бахусовъ. Въ врѣме на неговото гонене изъ епархията четворица епархиоти прѣдставители, двоица Охридяни, покойнитѣ Сотиръ Кецкаръ и Димитъръ К. Паунчевъ и двоица Ресенци, (не помня имената имъ), бидоха пратени на заточение въ Св. Гора, дѣто доста врѣме киснаха (1854.). Вмѣсто прѣмѣстения Дионисия около края на 1857 год. за охридски митрополитъ биде назначенъ Иоаники, бивши Дирахийски, родомъ Арнаутинъ отъ Елбасанъ, човѣкъ кротъкъ и свободенъ отъ всичкитѣ гърковладишки поразии. На негово врѣме, прѣзъ 1859 год. се породи въ Охридъ първата искрица на народно самосъзнание, отъ която посетнѣ пламна силно желание за български владика и избухна въпросътъ за обновението на Охридската независима Архиепископия.

На 25 декемврий 1859 год. споменатиятъ Иоаники умрѣ въ Охридъ отъ сърдешница. Още на живота му друг гъркъ, Мелети, бивши протосингелъ и епископъ на Иоаникиевия прѣдшественикъ Дионисия, отдаленъ отъ нашата епархия поради интригитѣ му противъ стареца си и други злоупотрѣбления и пратенъ въ Зворникъ (Босна) като изпълняващъ митрополитски длъжности, дебнѣлъ билъ да наслѣди Иоаникия въ Охридската епархия, та чрѣзъ приятелитѣ си въ Цариградъ и въ самата епархия работѣлъ за постиганье цѣлта си. Отъ друга страна епархиотитѣ още на самия смъртни владиковъ часъ писаха на патриархията, че понеже митрополитътъ имъ се помина, молятъ Негово Всесвѣтейшество и св. Синодъ да имъ прати другъ и то българинъ родомъ, именно единъ отъ слѣднитѣ посочени кандидади: Илариона Макариуполски, Авскиния Велешки или Архимандрита Антима, тога учитель въ Халки, а по сетнѣ Прѣславски митрополитъ и най-напоконъ пръвъ български екзархъ.[1]) Патриаршията не услиша многократнитѣ и много пѫти повтаряни жарки молби и желания на цѣлокупната епархия, прѣдставяни чрѣзъ нарочито проводени прѣдставители, и дългитѣ съ 12 хиляди подписи и 500 печата прошения раздра, а въпрѣки общитѣ желания

[1]) Прошенията. пращани до патриархията отъ страна на Охридскитѣ епархисти, вижъ въ МС. кн. X и XVI — XVII.

наложи имъ за митрополитъ умразния за гнѫсотитѣ му прѣжни протосингелъ и епископъ. Мелетия.[1]) Отъ тога разпрята се започна пѳсериозно и трая доклѣ найпослѣ се увѣнча съ тържество за епархиотитѣ, които на 1874 год. се удостоиха съ български екзархийски митрополитъ, Натанаилъ, съ когото обаче не бидоха и тъй блаженни да се радватъ повече отъ двѣ години, поради възстанията въ Тракия прѣзъ 1876 год. и послѣдуващата ги руско-турска война, слѣдъ която подиръ много години епархията се удостои съ втори български митрополитъ Синесия, сега скопски; а подиръ оставката му съ трети, сегашниятъ Григорий.

Отъ прѣдсѣдателитѣ, управляващи общинитѣ, особито въ врѣме на разпрята, които сѫ се отличили като позабѣлѣжителни, сѫ слѣднитѣ двама: покойниятъ попъ Василь Касаповъ; и попъ Анастасъ духовникътъ.

Главнитѣ дѣйци по зарожданьето и воденьето разпрята съ фенеръ дори до 1861. год., бидоха — първо приснопаметниятъ Д. Миладиновъ и съмишленицитѣ му, тогашни Охридски учители; и второ нѣкои отъ градскитѣ първенци, именно фамилията Манчевци. Тая разпря слѣдъ улавяньето на Д. Миладиновъ утихна за малко и се поутай; но послѣ пакъ избухна подъ други водители и трая до край, додѣто сир. въпросътъ се рѣши въ полза на епархията.

Тукъ считамъ за неизлишно да прѣдамъ едно стихотворение, съчинено отъ покойния Р. Жинзифова, а напечатано въ „Читалище“, год. I.

Охридъ.

„Я въ полнощь мрачнѫ, беззвѣзднѫ,
Боже, на высоко мѣсто,
Съ сълзы въ очи, съ душѫ жеднѫ,
За Охридъ, я мислѣхъ често,
За Охридъ, столицѫ духовнѫ,
За теплѫ вѣрѫ тогашнѫ;
Какъ съ народнѫ душѫ свободнѫ
И съ душѫ чистѫ, безгрѣшнѫ;
Климентъ славянскѫ молитѫ,
Божие предаваше слово,

[1]) Поведението мелетиево е неописуемо. Той освѣнъ блудството си между Рѣсенското население, дѣто едного нарочито бѣше опопилъ заради такива смѣтки, ами бѣше инакъ и немилостивъ, грабитель и бездушенъ. За една вѣнчалка въ село Мишлешово (Стружко) взелъ е 4000 гр., а за друга 8000 гр.; а като нѣмалъ що да вземе отъ задължените сиромаси вѣнчани селяни, продалъ имъ покѫщнината. За доказателство на бездушието му стига примѣрътъ съ Д. Миладиновото прѣдаване и погубанье, както и за удушванъето на Дебърския игуминъ Илариона за който понодробно е казано въ жизнеописанието на пок. Братя Миладинови.

Въ Охридъ, въ старѫтѫ цѣрквѫ, —
То бѣше кротко и ново.
Какъ на свой языкъ народенъ
Проповѣдвалъ кротко, мило,
Духъ на любовь, духъ свободенъ,
Онъ кадейки сосъ кадило.
Тамъ въ цѣрквѫ съ любовь, съ смиреніе
Онъ свое словесно стадо,
Сосъ Кирилово ученіе
Напоявалъ старо, младо.
И какъ народъ гръмогласно
Въ старѫ ми цѣрквѫ Охридскѫ
Произносеше съгласно
Онъ молитвѫ си славянскѫ,
А сега, о Боже, често,
Сосъ очи влажны, сълзливы,
Отъ това высоко мѣсто,
Пращамъ Ти теплы молитвы. —
Пастырь прати имъ духовенъ
Да паситъ славѣнско стадо,
Съ духъ народенъ, духъ свободенъ,
Да утѣшитъ старо, младо.

Учебното състояние на града не ще описвамъ тукъ, понеже описанието му отъ незапаметно врѣме до днесъ съставя особенъ мой трудъ, отъ части обнародванъ въ „Бълг. Прѣгледъ“ год. II; ще се ограничa само да кажа пѫтемъ, за числото на днешнитѣ му училища. Не би било обаче излишно, ако бихъ, бѣжичкомъ поне споменалъ, че и въ това отношение Охридъ всѣкога е надминувалъ своитѣ събратя, околнитѣ и ближни, а речи и всички други градове въ цѣла Македония. Изъ неговитѣ училища, макаръ и на чуждъ, гръцки, езикъ, излизали учители и доктори. Вситѣ речи днешни пѳ-стари учители на български езикъ, родомъ отъ Охридъ и околностьта му сѫ прѣми или косвени плодове на охридскитѣ елински училища. Въ наше врѣме въ града имаше доволно старци учени, каквито тогава въ никое мѣсто изъ областьта не се намираха. Само напослѣдно врѣме Охридъ въ това отношение е останалъ по-назадъ по други причини; има обаче надежди за бѫдеще да се попълнятъ училишнитѣ недостатъци. Най-слаби охридскитѣ училища сѫ били прѣзъ годинитѣ 1850—1854.

Прѣзъ 1859. год. за прьвъ пѫть се въведе отъ части въ училищата и църквитѣ му български езикъ; а сега нѣма вече въ него ни църква, ни училище, въ които да се служи на гръцки, освѣнъ гъркоманскитѣ църква и училищата. Начинътъ, по който се замѣсти

гръцкиятъ езикъ съ български, описанъ е подробно въ вѣстницитѣ на тогашнитѣ години (вж. в. „Съвѣтникъ“ год. 1862. мартъ и други).

Днесъ въ Охридъ сѫществуватъ шесть български училища: едно главно съ 2—3 класа въ двора на св. Климентовата митрополитска църква заедно съ едно първоначално, и три други първоначални въ махалитѣ Болница, Месокастро и Кошища — всички за момчета, а едно само дѣвическо за цѣлия градъ. При тѣхъ има още и 1—2 бавачници. Въ влашкитѣ махали има по едно ромѫнско мѫжко училище и едно дѣвическо въ горната махала, поддържани отъ Ромѫния.

При тѣхъ атинскитѣ силогоси за нѣколцината гъркомани българи и за колкото още би могли да привлекѫтъ, поддържатъ въ Вароша съ огромни количества три гръцки училища: едно главно; едно първоначално и едно дѣвическо, които вижда се да успѣватъ, по причина че българскитѣ слабо се крѣпятъ безъ външна подпорка. Отъ нѣколко години насамъ вече и тия послѣднитѣ се подпомагатъ отъ българската Екзархия.

Б. Струга.

I.

Положение и климатъ.

За градеца Струга понеже въ описанието на Охридъ нѣколко пѫти се спомена излишно би било да се повтаря тукъ сѫщото; стига само да притуримъ недоизказаното.

Този градецъ като се намира на сѣверния брѣгъ на Охридското езеро, на обата брѣга на р. Дримъ, прѣсича се отъ течението на послѣдния отъ югъ къмъ сѣверъ на двѣ половини, източна и западна; а отъ Охридския за Елбасанъ (Албания) пѫть отъ истокъ къмъ западъ на други двѣ половини, южна и сѣверна; т. е. отъ тия двѣ линии, които образуватъ кръстъ, раздѣля се на четири части. Срѣдоточието на кръста съвпада на върхъ самия рѣчни дървенъ мостъ, дѣто до прѣди 40—50 години имаше врата, затваряна вечеръ и стража.

Отъ четиритѣ части на градеца, на които е той раздѣленъ чрѣзъ рѣката и чрѣзъ пѫтя за Албания двѣтѣ, източнитѣ, сѫ населени отъ турци, освѣнъ една-двѣ махали български. Другитѣ двѣ части, западнитѣ, наричани „Варошъ“, сѫ населени исключително

отъ българи християни. На най-западния край, речи вънъ отъ градеца, намира се църквата св. великомученика Георгия, и двѣтѣ до нея училища, главно и първоначално, великолѣпно здание, въ което 3—4 години, отъ 1856 до края на 1859 год. учителствувалъ съмъ и азъ, съградено прѣзъ 1855—1856 год.; въ тѣзи училища още прѣзъ настѫпилата 1857 год. азъ съмъ въвелъ български езикъ.

Струга не се намира непосрѣдствено до самия езерски брѣгъ, както що е Охридъ, а малко по́ на сѣверъ. Между градеца и езерото има доста разстояние, около единъ километъръ, покрито съ блатища, образувани отъ наводнението нѣ езерото. Тамъ, при баритѣ има едно мѣсто „*Климетица*“, за което приказватъ била нѣкога църква св. Климентова. Отъ нея се подразумѣва, че въ по́-старо врѣме Струга е билъ по́-близу до езерото, а че послѣ, наводняванъ, принуденъ билъ да се прѣмѣсти или постепенно да се прѣмѣстя по́ на сѣверъ, та е стигналъ дѣто се намира днесъ. И наистина наводненията езерски и въ днешно врѣме заплашватъ градеца, а особито турскитѣ му махали, съ съвършено потопяванье. Нееднѫкъ пѫтьтъ отъ Охридъ за Струга бивалъ е прѣсекванъ отъ подобни наводнения, и то прѣдъ самия входъ въ градеца. Това става обикновено въ зимно и бурно — южно врѣме и поради насипванье рѣката Дримъ съ езерски пѣсъкъ. Въ Джелядинъ-бегво врѣме подобно насипванье ставало по-рѣдко или и никакъ не ставало, понеже тога били взети противъ него нужнитѣ мѣрки: много пѫти прѣзъ годината насипваниятъ песъкъ билъ ровенъ и ринатъ по течението на рѣката чрѣзъ много и нарочито за тая цѣль хранени биволи. Мѣстото на тѣзи послѣднитѣ и сега се нарича село. „*Биволарница*“ намираще се подъ самия градецъ, на $^1/_2$ ч. разстояние отъ него. Тия мѣрки днесъ като сѫ прѣнебрегнати, мѣстото страда отъ чести наводнения, особито зимно врѣме.

Климатътъ въ Струга е здравъ; но по причина че е изложенъ на сѣвернитѣ вѣтроте прѣзъ планинскитѣ долини и по течението на рѣката, той е доста студенъ; а поради окружающитѣ го отъ всѣкѫдѣ речи води, езерскитѣ, рѣчнитѣ и блатскитѣ, и поради низостьта на мѣстото, е и много влаженъ. Населението пие вода изключително отъ рѣчноезерската, която е бистра като кристалъ, освѣнъ въ много бурни врѣмена.

II.

Население и поминъкъ.

Населението въ Струга надминува 700—800 сѣмейства, отъ които по-вечето отъ половината сѫ християни българи, а осталитѣ, арнауто-мохамеданци.

Християнитѣ си поминуватъ;

а) Съ малка чаршийска търговийка. Пазарътъ тамъ, по причина на ближнитѣ голѣми села, е многолюденъ, и търговията, макаръ и дребна, доста живостна. Продавачи дохождатъ и отъ Охридъ, но много страдатъ пѫтемъ отъ злодѣйци, както и въ самата чаршия въ града не липсуватъ подобенъ видъ злоупотрѣбения. Въ постаро врѣме ставалъ прѣзъ септемврия и панаиръ, но сега вече не. При това, като градецътъ е на друма за Албания и обратно за Македония, отъ който пѫтнику не е възможно да се отклони ни най-малко, Струга ще неще, ще му послужи за нощувка та отъ това тамъ има и ханове доста, които и добрѣ работятъ.

б) Риболовството, особито въ рѣката, въ която въ силни южни вѣтрове и въ тъмни и бурни зимни нощи ловатъ се изобилно ѭгули посрѣдствомъ далянитѣ. Отъ единия брѣгъ до срѣщния рѣката е прѣградена съ градежъ на чупена линия отъ изправени и доближени една до друга пръстни леси, така че водата изтича си на долу, а риба не би могла да се провре и прѣмине. По-край цѣлия плетъ, отъ една край до другия има тѣсно мостче, което служи на работницитѣ да вървѫтъ по него въ врѣме на ловеньето. На нѣколко мѣста по градежа има нарочито оставени дупки, които да се отварятъ и затварятъ, споредъ потрѣбата. Такива градежи по течението на Дримъ има 7—8 по на едно опрѣдѣлено разстояние единъ отъ другъ, за да би ако изъ единия успѣе нѣкакъ рибата да се измъкне, да бѫде посрѣщната и прѣпрѣченъ пѫтътъ ѝ по̀ надолу отъ другъ. Тия градежи се наричатъ *„даляни“*. Зимно врѣме, когато повѣятъ силни южни вѣтрове прѣзъ облачни и тъмни нощи, ѭгулитѣ поради силнитѣ бури, които развълнуватъ езерото отъ самото му дъно, биватъ надигнати отъ жилищата си тласкани на огромно количество, така че тия като пияни носятъ се и вървѫтъ по посока на вѣтъра, додѣ достигнатъ до устието на рѣката. Щомъ влѣзатъ въ нея, слѣдватъ да вървятъ по течението и и стигатъ до далянитѣ. Въ подобно врѣме наемачитѣ на рѣчното риболовство свикватъ за ловенье всички ония отъ гражданитѣ, които умѣятъ и се занимаватъ съ тоя видъ занятие, та множество отъ нихъ охотно се при-

търчатъ, а заедно съ нихъ и мнозина прости зрители. Ловцитѣ на всѣкоя отъ споменатитѣ дупки на далянитѣ намѣстятъ по една върша, изплетена отъ пръстие, като захлупена отъ долу фуния или като кошъ, и чакатъ. А ѭгулитѣ гонени отъ вѣтъра и вълнитѣ, и влѣзли еднѫжъ въ рѣката, като дойдатъ до градежа и търсятъ изходъ, най-послѣ ще намѣрятъ дупкитѣ на даляна и прѣзъ тѣхъ ще се въвръжтъ, та ще се намѣрятъ въ капана — въ вършата. Като се напълни една таква върша съ ѭгули, дигатъ я, за да я изпразнятъ въ нарочито отъ дъски направени дълбоки хамбари на брѣга. Подобни върши съ по 3—4-ма ловци на всѣкоя дупка има по всичкитѣ даляни. Ако бурното врѣме се продължи прѣзъ цѣла нощь или и прѣзъ нѣколко нощи непрѣкѫснато, ловитбата става твърдѣ обилна: излавятъ се съ хилядници ѭгули и колко по-силни биватъ буритѣ, по̀-прѣмъ югътъ и по̀-гѫста нощната темнина, толко по обилна бива и ловитбата. Наопаки, щомъ или ветърътъ прѣстане или повѣе другъ вѣтъръ, се зазори или малко мѣсечинка поне сяйне, ловитбата прѣсича се като съ ножъ; ѭгулитѣ, макаръ и влѣзли въ рѣката, като имъ се малко провиди, избѣгватъ като мълния назадъ, нагорѣ възъ рѣката и влизатъ въ езерото.

Възнагражденито на риболовцитѣ тога състои въ една или двѣ ѭгули на всѣкиго.

Ловеньето ѭгули въ Струга е едно тържество, както и ловеньето краповетѣ на *„залекъ“* описано въ прибавения къмъ сборника ми рѣчникъ. Но причина че става денемъ и лѣтно врѣме, то бива по-многолюдно и зрители повече го посѣщаватъ, когато при ловеньто ѭгулитѣ прѣчи лошото и тъмно врѣме на посѣтители да се наслаждаватъ на весело зрѣлище.

Освѣнъ ѭгулитѣ въ сѫщата рѣка ловятъ се прѣзъ тихо и особито лѣтно врѣме и отъ другитѣ езерски риби, прѣимуществено найвкуснитѣ *крѫшници*. Тѣхното обаче ловенье е различно отъ онова на ѭгулитѣ. За нихъ има на край рѣчния брѣгъ, направени колибки върху самата вода съ оставена по една входна дупчица, така че щомъ една риба влѣзе въ колибката, не може вече да излѣзе назадъ. Момцитѣ (слугитѣ) далянски отъ врѣме на врѣме прѣзъ деня посѣщаватъ и обихождатъ колибкитѣ, и щомъ видятъ, че нѣкоя риба влѣзла, улавятъ я съ *кепче* отъ мрѣжа. Има и други способи за ловенье, които обаче излишно считамъ да описвамъ.

Правото за ловенье риби въ Дримъ продава Правителството за 800—1200 лири турски годишно.

в. Грънчарството е изключителенъ поминъкъ на много стружки семейства, както и на много такви въ градеца Рѣсенъ.

г. Найпослѣ общиятъ български поминъкъ, земледѣлието. Въ стружката околность сѣе се коноп, а въ Струга и малко ленъ. Лозята тамъ поради студената температура не вирѣятъ; гроздето имъ не узрѣва добрѣ, и виното остава кисело слабо. Стружани се снабдяватъ съ нужното вино и грозде отъ Охридскитѣ лозя. Въ ближната до Струга планина къмъ западъ има много костеневи кории, *бърда* наричани, принадлежащи на гражданитѣ.

Облѣклото (носията) на стружкитѣ жени, а прѣди нѣколко врѣме и на мжжетѣ е както и на жителитѣ въ Охридскитѣ външни махали Месокастро и Кошница; сжщо и на Рѣсенскитѣ селско, българско, шаечно и домародно.

III

Политическо, църковно и учебно състояние на Струга.

Струга до прѣди 60 години се наслаждавалъ на особни нѣкои правдини, дарени отъ нѣкоя Султанка, чието притежание и се считалъ градецътъ. Но слѣдъ тензимата, като отишълъ въ Цариградъ единъ стружки прѣдставитель, на име *Пирде,* за да добие подтвърдение на поменатитѣ правдини отъ постжпилиятъ новъ Султанъ Абдулъ Меджитъ, надлежнитѣ документи нѣкакъ съ измама били отнети отъ ржцѣтѣ му. Сега прочее и Струга както и всички други мѣста на държавата, подлежи подъ сжщитѣ общи закони. Инакъ, както въ политическо, така и въ църковно отношение този малъкъ градецъ, като часть отъ Охридското окржжие и главно мѣсто на една отъ околиикитѣ му, Дримската, *Дримъ-коль* наричана, [1]) всекога еималъ сжщата речи участь съ главния градъ Охридъ. А отъ 30—40 години насамъ той много страда отъ ближнитѣ албаномухамеданци селяни, особно отъ Велещанитѣ злодѣйци, които много пакости и золуми правятъ на стружкото население — грабятъ го, крадятъ, поробятъ, а найпослѣ убиватъ немилостиво по срѣдъ чаршията и на пладнина. Отъ страна на църковното началство, както и на политическата власть въ Струга е имало и има по единъ намѣстникъ. Политическиятъ намѣстникъ до скоро врѣме се наричаше *„Еминъ-ага“;* отъ това и управителниятъ домъ се казваше *„Еминаане.“*

[1]) Г-нъ * * * въ статията си „Битолско, Прѣспа и Охридско,“ обнародвана въ кн. IV на Мсб, като описва стружката околность, казва погрѣшно, че тази послѣдната се наричала *„Малисия,“* когато съ това име се наричатъ само осъмъ нейни села, на лѣвия брѣгъ на Дримъ и на сѣверозападъ отъ Струга, а не и цѣлата околийка, която се нарича *„Дримъ-кэлъ.“*

И въ учебно отношение Струга всѣкога е послѣдвалъ примѣра на главния и съсѣденъ Охридъ. Прѣзъ цѣлия текущи вѣкъ не се помни врѣме, когато да е нѣмало въ Струга училище. Тамъ първо видѣли бѣли свѣтъ и първитѣ научни сѣмена добили приснопаметнитѣ братя Х. Миладинови, както е казано и въ жизнеописанието имъ.

Българскиятъ езикъ въ стружкитѣ църква и училище много покъсно нежели въ Охридскитѣ е замѣстенъ съ гръцки. Когато прѣзъ 1856—1860 год. учителствувахъ тамо, старитѣ свещеници казваха ми, че тѣхнитѣ родители или дѣди свещеници, на млади години служили въ църквата по славѣнски, сир. нѣщо прѣди 70 години отъ тога, а гръцки не знаели; а прѣди 95—100 години, т. е., 20—30 год. слѣдъ паданьето на Охридската независима архиепископия, почнало се да се служи по гръцки, когато наопаки въ Охридъ не се помни отъ кога се е въвелъ гръцкиятъ езикъ. И пакъ въ Струга една-двѣ години порано се въведе български езикъ, именно на 1857 год., а въ Охридъ на 1859—1860 год. Сега въ Струга училища има: едно главно, едно първоначално и едно дѣвическо, вситѣ на български езикъ.

Прилага се тукъ песеньта за вдовицата на пок. Д. Миладиновъ, съчинена отъ покойния Р. Жинзифовъ и печатана въ спис. „Братски трудъ,“ а прѣпечатана въ „Читалище“ год. II. съ нѣкои езични бѣлѣжки. Сега пакъ прѣработана малко по мѣстното стружко нарѣчие.

Вдовица.

„В'градъ Струга дек'буйно Дримъ течитъ,
И'зъ езеро златъ песъкъ влечитъ,
Затжжила какъ Кукавица,
При рожби си клета вдовица.
Та́ майка вдойца пѣещи
Съ распущени коси по плещи,
Прокълнуватъ своя сждбина,
Прокълнуватъ часъ и година.
Въ прѣгръшки си рожби държеещи
И ядни си сълзи ронеещи,
Расплакала гори, планини
И стружки глъбоки долини;
Градини и ниви и дървя,
Расплакала цветя и лозя;
И славей прѣстана да пѣитъ
И слънце прѣдъ нея да грѣитъ;

Отъ жальость Зорница се скрила
И вситѣ небѣсни свѣтила;
И върба си вѣтки наведна
И риба изъ вода побѣгна.
При рожби вдвойца ми страдна,
Наредвитъ си тѫжна и ядна.
За кого та́ коси си корнитъ?
За кого та́ сълзи си ронитъ?
За мѫжа, за деверь тя'вика,
А рожби, за татка, за стрика;
Изеде ги градска темница
Въ приморска царска столица.
Градъ Струга, градъ Охридъ, прѣславни,
Два братя родени, два главни,
Работници съ вѣра немъртва,
На злоба тѣе бидоха жъртва!
Какъ вѣрно, как'сложно, сговорно,
По българско поле отборно,
По поле, по то македонско,
Широко и чисто славянско.
Запалени свѣщи държеещи
На Бугари пѫть тѣе светеещи
Безъ хитрость, безъ гордость, безъ злоба
И себе си вѣрни до гроба;
Со сърдце смирено, горещо,
Тѣе бранехѫ, со слово си вѣщо
Народность, свобода народна,
И вѣра духовна, свободна.
И бѣше имъ слово такъ милно,
Так живо, так врело, так силно,
Та'се, що до тога бѣ нѣмо,
Продума се, малко, голѣмо!
О, братя, дружина ми вѣрна!
Владика со вѣра безвѣрна,
Наклевети братя ми славни,
Как'кървници страшни и главни:
Въ голѣмъ градъ прѣзморский, приморский,
Оставиха снѫга и коски!
А гробъ имъ не знаѫтъ: То мѣсто
Прѣмило, прѣдраго, прѣсвѣто!

IV.

ПОСЛОВИЦИ И ПОСЛОВИЧНИ ИЗРАЗИ

(ПО ГОВОРА ВЪ Г. В.-ТЪРНОВО)

СЪБРА И НАРЕДИ

Петко К. Гѫбювъ.

Много малко сѫ ония отъ тукъ напечатанитѣ пословици, които не сѫ по говора въ г. В.-Търново. За такивато пословици е означенъ въ скоби градътъ, по говора на който тѣ сѫ писани.

При нѣкои отъ пословицитѣ не е турено обяснение, защото, мисля, то лесно мо́же да имъ се даде отъ всѣкиго, който ги чете.

Разпрѣдѣлението на тукъ напечатанитѣ пословици не е единичкото, по което тѣ би могли да се наредѭтъ, толкозъ повече като много отъ тѣхъ могатъ да бѫдатъ написа́ни и въ една и въ друга купчинка. Напр. пословицата́та „Зе́хѫ гу дьа́улти“ мо́же да се смѣта и като пословица отъ купчинката „4. Богъ и дяволъ“, и като пословица отъ купчинката „34. Упоритость. Гнѣвъ. Сръжба. Ядъ“. Пословицата „Пѫзи́ сѫ уд бильа́зѫн чуве́к“ мо́же да е и въ купчинката „24. Прѣдпазливость“, и въ купчинката „22. Поучения“. Сѫщо така пословицитѣ: „Свьа́т кѫту цвьа́т“, „Йѫда́т цѫ кѫту ку́читѫ“, „Кѫту за́йък стрѫхли́ф“, могатъ да се смѣтатъ и тритѣ като пословици за сравнение (купчинка 30-та), или пъкъ първата отъ тѣхъ да е въ купчинка „14. Здраве. Болесть. Смъртъ“, втората въ купчинката „18. Обичь. Умраза“ и третята въ купчинката „31. Страхъ. Уплаха“.

Пословици по говора въ г. В.-Търново сѫ печатани въ Сбм. кн. XV. Върху самия говоръ въ г. В.-Търново е печатана статия въ Сбм. кн. XIII.

---

1. Безредица, неразбория.

Де́вьѫд ба́би — ки́лѫву де́ти. — Ако въ нѣкоя работа се мѣсятъ много хо́ра безъ нужда, тя излиза не както трѣба.

Ди́гнѫхѫ (дѣцата) кѫштѫтѫ нѫ глѫвѫ́тѫ си. — Много викатъ и се закачатъ.

Йидно́ зѫ глѫвѫ́, дру́гу зѫ кржка́ (уловилъ). — Нѣколко ра́боти захванаљъ, но ни една отъ тѣхъ не върши както трѣба.

Ка́чили сѫ нѫ глѫвѫ́тѫ ми. — Не ми се покоряватъ, а вършатъ както си щѫтъ.

Прис ку́п зѫ гро́ш. — Надвѣ, натри; какъ да е.

Тръ́гнѫл прис прусо́ту. — Кара безъ редъ; не както трѣба.

2. Биенье, убиванье.

Дво́ рѫцо́ зѫ йнѫ́ глѫвѫ́. — Двѣтѣ рѫцѣ служатъ за да бранятъ главата, безъ която се свършва и животътъ.

Дѫ гу би́йш, чи дѫ му ни ка́звѫш зѫшто́ гу би́йш. — Заслужва си боя безъ оправдание.

Ма́йкѫтѫ де́ту ѫда́ри, ло́й вѫ́рци.— Биенъето отъ майката е полезно: удареното мѣсто не се поврежда, ами затлъстява.

Мо́йти рѫцо́ чѫвѫ ни сѫ́ ѫд во́сѫк (*или:* чѫвѫ ни сѫ́ вѫ́рѕѫни; *или:* чѫвѫ нья́мѫ дѫ бирѫ́т кру́ши)! — И азъ ще удрямъ, ако нѣкой ме нападне.

Нѫсѫди́ли гу нѫ па́чи йжи́ца́. — Били го до толкозъ, че не мо́же да се мръдне отъ мѣстото си.

Свити́ли му ма́слуту. — Убили го.

Сѫз ду́ми гу би́й. — Мѫ́мри го.

Сѫс мо́йти ка́мѫни ме́ньѫ пу глѫвѫ́тѫ би́йѫт.—Нѣкого въздигнахъ, той да ме тѫ́пче.

Туйа́гѫтѫ й з дво́ кра́йѫ. — Азъ мога съ другия край на тоягата тебе да бия.

(Шѫ тѫ би́йѫ) йи в ца́бѫ ти дѫ ту́рьѫ. — Много ще те бия; навѣрно ще мога да бия.

3. Богатство, бѣдность.

А́з дѫ си йиѫѫѫ пѫри́, чи не́кѫ сѫм съурма́х. Съурма́х и, ѫѫѫ си йи́ѫѫ пѫри́. — Така казватъ за нѣкого, който не е, а пъкъ казва, че е сиромахъ.

Го́л, кѫ́кту гу й ма́йкѫ руди́лѫ.

Гулути́йѫ ду ши́йѫ, ху́й ду кули́ени.— На сиромаха това ужъ бивало по-голѣмо, отколкото на богатия.

Дурде́ сѫм жи́ф и здраф, се́ сѫм пѫри́.

Ка́пкѫ пу ка́пкѫ ста́вѫ ло́квѫ. — Малко по малко става много.

Нѫйа́лѫ сѫ вѫ́шкѫ, чи йзльа́глѫ нѫ че́лу. — Нѣкой сиромахъ забогатѣе, па се държи много наголѣмо.

Нѫ дубри́йѫ си́н зѫшто́ му сѫ пѫри́ (оставени отъ баща му наслѣдство: той ще си спечѐли самъ) — йи нѫ ло́шийѫ зѫшто́ му сѫ (той ще ги прахоса).

С трѫ́н дѫ зѫма́хниш, ни́шту ньа́мѫ дѫ зѫкѫчи́ш (въ нѣкоя кѫща, дюкянъ). — Ф кѫ́шткѫ му с трѫ́н дѫ зѫвѫрти́ш, ньа́мѫ кѫкво́ дѫ зѫкѫчи́ш. — Нѣма покѫщнина.

Стигни́ бо́сийѫ, чи му зими́ цѫрву́лти. — На сиромаха нѣма какво да му вземешъ.

Сѫс пра́зни рѫцо́ душе́л. — Нищо не донесълъ. Сѫс пра́зни рѫцо́ ѫста́нѫл. — Изгубилъ всичко.

Съурма́х и кѫ́рлишѫ, чи ньа́мѫ ду́ши дѫ се́ри. — Казватъ на оногозъ, който казва че е сиромахъ.

Съурма́х чувѐк с пулви́нкѫ мина́вѫ. Саромахътъ съ по-малко мо́же да прѣкара.

Ут фти́чи мльа́ку йи́мѫ (в дъуге́ньѫ му, ф кѫ́шткѫ му). — Всичко (много нѣща) има.

Учи́ нѫ́лни, рѫцо́ пра́зни. — Гледашъ го съ очитѣ си, но не е твое (да го имашъ въ рѫцѣтѣ си).

4. Богъ. Дяволъ.

Бо́г да́вѫ, Бо́г зи́мѫ. Бо́г дал, бо́г зе́л. — Така казватъ, когато нѣкой умре, или нѣкого постигне нѣкоя случайна загуба.

Бо́г да́вѫ, ѫмѫ ф куша́рѫ ни фка́рвѫ.

Го́спуд зѫба́вьѫ, ѫмѫ ни зѫбра́вьѫ. — Макаръ и късно, Господь отплаща на всѣкиго.

Го́спуц ци зна́й ра́бутѫтѫ.

До́бѫр ий Го́спут йи зѫ на́с. — И ние ще имаме сполука нѣкой пѫть.

Дьа́вулѫ ни ӯре́, ни купа́й (а у́чи хората на лошо; изкарва ги на лошъ пѫть).

Дьа́вулѫ си ньа́мѫ (дру́гѫ) ра́бутѫ а у́чи хо́рата на лошо.

Ча́кѫл дьа́улѫ дѫ ӯзре́йѫд дре́нкити. — Напразно надежба за скородостиженъ добивъ.

Дьа́улѫ кѫту ви́дьѫл, чи дрьѫнѫ́ цѫ́фнѫл уц ци́чки (отъ всички) дѫрве́тѫ на́й ра́ну, се́днѫл пуд не́гу, кѫту зе́л йи тиржи́йи дѫ те́гли дре́нки, дѫ пруда́вѫ, кѫту ӯзре́йѫт. То́й сѫ нѫдьа́вѫл чи куйе́ту дѫрво́ на́й нѫпре́ц цѫ́фни, то́ на́й нѫпре́т йи шѫ ӯзре́й, ѫмѫ Го́спут, кѫту ви́дьѫл дьа́улѫ с тиржи́йити пуд дрьѫнѫ́ — чу́нким Го́спут йи дьа́улѫ сѫ го́ньѫт — чи Го́спут пруклѐл дрьѫнѫ́ дѫ ни ӯзрьа́вѫ ско́ру нѫпу́к нѫ дьа́улѫ, йи ӯт туга́с уста́нѫлу дрьѫнѫ́ на́й нѫпре́д дѫ цѫфти́, на́й кѫ́сну дѫ зре́й.

5. Бързина, бавностъ, търпенье.

Бѫрза́тѫ ку́чкѫ сле́пи ги ра́ждѫ.

Всьа́ку не́шту си йи́мѫ вре́миту. Фсьа́ку не́шту сѫс врiméту си.

Дурде́ сѫ нѫка́ни, шѫ мрѫ́кни. — Много бавно върши нѣщо.

Йо́шти ко́ньѫ ни ка́чил, йи крѫка́ зѫма́хѫл. Йо́шти ни сѫ́ ка́чил нѫ мѫга́рту, й зѫма́хѫл крѫка́.

Кѫц цѫ притӯ́рьѫт кула́тѫ — пѫ́тиштѫ мно́-о-гу!—Слѣдъ направената погрѣшка човѣкомъ идатъ на ума много начини, по които би се избѣгнала тя.

Ни де́й прива́рьѫ кѫту пӯли ма́йкѫ си. — Не бързай дѣто не трѣба.

Пудир дѫ́ш кѫчӯ́лкѫ. — Закъснѣло прѣдпазванье.

Ри́бѫтѫ о́шти ф муре́ту (*или:* о́шти ри́бѫтѫ ф муре́ту), то́й приго́твил султ́ѫ (*или:* то́й приго́твил со́л дѫ йѫ сули́).

Си́чку шѫ ста́ни, са́му нѫ кьусе́ту муста́ки ньа́мѫ дѫ йзрѫстѫ́т. — Което има да стане, ще стане, но иска се малко търпенье.

Тра́й ко́ньо зѫ зиле́нѫ тривѫ́. — Слаба утѣха е, че занапрѣдъ щѣло да е добрѣ, ако сега и да е злѣ.

Чӯкѫ́й жильа́зуту дурде́ й гуре́шту.

6. Врѣме.

Ден — гуди́нѫ. Казва се за лѣ́тнитѣ дене.
Де́н ду пла́нньѫ. — Много малко врѣме.
Де́н — ча́с. Казва се за зимнитѣ дене.
Дугуди́нѫ пу ти́кви. — Никога.
Нѫ ку́кувден. — Никога.
Ф сръ́адѫ. — Никога.

7. Глума. Смѣхурии. Подигравки. Дразненье.

Були́ гу зѫбо́́ чи ку́цѫ.
Да́л ти Го́спуд дѫрво́ (намѣсто далъ ти Господъ добро, отговарятъ шеговито на здрависваньето: дубру́тру, до́бѫр де́н или до́бѫр ве́чѫр. Нѣкои притурятъ още и: „йи ут мума́ рибро́“, особно ако здрависвачътъ е момъкъ).
Дѫ си блѫгуслуве́н, кѫту уфцо́́ пуд уве́н. (Трѣвна).
Дѫ сѫ ни ви́ди мѫка́р — куга́ й тѫмну.
Йиди́н у́м зѫ куга́ по́ нѫпре́т: зѫ ле́тьѫ ли, зѫ зи́мьѫ ли! *(или:* зѫ де́лник ли, зѫ пра́зник ли!). — Така се присмиватъ на оногозъ, който е направилъ нѣщо не умно.
Ко́льо, Кольо! ко́л в друбо́́ ти! — Така дразнятъ Кольовцитѣ. Нѣкои притурятъ и: „ху́й в гѫзо́́ ти!“
Ма́стур йи кузо́́тѫ, чи ле́й куршуми (сере барабошки). — Казватъ на нѣкой, който се хвали, че билъ майсторъ да прави нѣщо.
На́шту мѫга́ри ут не́йѫ пе́сьѫн умрьа́. — Казватъ за нѣкоя лошо изпѣта пѣсень.
Сѫс ви́лѫтѫ о́рьѫхи *(или:* сѫс рѫше́туту вудо́́) шѫ но́сьѫ нѫ сва́дбѫтѫ ти. Казва се и: Сѫс ви́лѫтѫ о́рьѫхи, сѫс рѫше́туту вудо́́ шѫ но́сьѫ нѫ сва́дбѫтѫ ти. — Така казватъ на нѣкой момъкъ или мома, като *(или* за да) шетатъ нѣкому, а той ще имъ се отплаща на свабата.
Уничи́ си при́кѫскѫтѫ чи кѫжи́ „го́згьѫй“. — (Трѣвна). Така се присмиватъ на нѣкои дрѣновски колибари, които казватъ: го́згьѫй, гьа́ду, ви́гьѫ ли гу? кла́гьѫниц, йе́гини, куса́кь, уце́кь и др.
Учил сѫ нѫ вре́миту, сига́ му йи́ди кѫту хѫри́зѫнѫ. — Казва се на подигравка, кога нѣкой говори неприлични или не намѣсто думи.

8. Грижа, безгрижность.

Дне́с зѫ дне́с, у́трьѫ зѫ у́трьѫ. — Ка́рѫми йѫ (работата), *или:* живе́йми дне́с зѫ дне́с, у́трьѫ зѫ у́трьѫ.
Ко́йту си йи́мѫ брѫдо́́, йи́мѫ си й гре́бьѫнчи. Който се е наелъ за нѣкоя работа, той е приготвилъ всичко да я върши.
Ма́лкити (дѣца) сѫ ма́лкѫ гри́жѫ, гуле́мити — гульа́мѫ гри́жѫ.
Нѫдви́л си нѫ мѫсра́фѫ. — Купува си всичко, нужно и нѣщо повече, и не се гри́жи за нищо.
Нѫ тро́́ни сиди́. — Неспокоенъ е.
Удрьѫ́й йѫйца́ нѫ ма́слу! Животъ живей! Карай да върви!

Уми́слил сѫ, сьа́кѫш чи гими́йити му ф муре́ту путѫ́нѫли.
Шире́ку сѫрце́ йи́мѫ. — Не се притѣснява, не е припрѣнъ.
Ѫма́н зѫ тьа́х, ѫма́н ут тьа́х. Ѫма́н бис тьа́х, ѫма́н сѫс тьа́х. — Говори се за слугитѣ: като ги нѣмашъ, нѣма кой да ти шета; като ги имашъ, ядосвашъ се, че не шетатъ добрѣ.

9. Добро, зло; доброта, злина. Свада.

Две́ дубрини́ нѫ йно́ мьа́сту ни би́вѫт.
Де́ту вѫрви́ й по́йѫсѫ си вличе́. — Гледа токо да се кара съ тогозъ, оногозъ. Нѣкой ако си оста́ви пояса да се влѣче, човѣкъ безъ да ще, може да го настѫпи, и за оня, който си е повлѣкълъ пояса, му се дава случай, да захване да се кара.
Дубро́ту дубро́ ни па́шта, зло́ту зло́ гу ни фа́штѫ.
Дѫ сни́ зло́ пут ка́ммк. — Дано не те срѣщне зло.
Зло́ту ле́сну духаждѫ, мо́́чну си у́ти́вѫ.
Злѫто́ту рѫждо́́ ни гу́ фа́штѫ. — Лошитѣ думи за честния човѣкъ не могатъ да иматъ значение.
Йила́ зло́, чи биз те́бьѫ по́ зло. — Човѣкъ като види голѣмото зло, става склоненъ и за по-малкото.
Кѫде́ту сто́́пи, триво́́ ни пуни́квѫ. — Лошъ е; зълъ е.
Кѫт путро́́гни, вѫрви́.
Мно́гу ми па́риш. — Не те бива; не си добъръ човѣкъ.
Мно́гу ми си то́пѫл. — Не си добъръ човѣкъ.
Мрѫвьа́тѫ ни нѫсто́́пвѫ. Па́зи сѫ мрѫвьа́тѫ дѫ н нѫсто́́пи. — Много е кротъкъ, миренъ, тихъ.
Мѫга́рштинѫтѫ ни хо́ди пу гурѫ́тѫ, ѫм (ами) пу хо́ртѫ. — Не е за чуденье, че има хора магарета.
Ни йе́ цвети зѫ мири́сѫни. — Не е човѣкъ, съ който да имашъ работа безъ да те увреди.
Ни си́ й сто́кѫ. — Не е добъръ човѣкъ.
Нѫпрѫви́ дубро́, чи гу́ фѫрли́ ф муре́ту. За направено добро не очаквай добро, а смѣтай като да си го фърлилъ въ морето.
Нья́мѫ дѫ у́бо́́рни кула́ нѫ вудини́цѫ. — Нѣма да стане човѣкъ; нѣма да спести, та да събере пари за едни кола храна, да я закара да се смеле на воденица.
Пруклѐ́т ф чѫрва́тѫ. — Много лошъ.
Ста́ду биз мо́́ршѫ ни би́вѫ. — Между нѣкои хора ще има и лоши.
Сьа́ку зло́ зѫ дубро́. — Нѣщо ужъ зло може да е причина за нѣщо добро.
Уда́ри гу го́рнийѫ (прагъ на вратата), чи ви́дьѫ до́лнийѫ (прагъ). Докато не види зло отъ Бога, не иска да знае за по-долнитѣ отъ себе си.
Уд де́т ни сѫ нѫдьа́вѫш, ут та́м ти йи́ди (*или:* духа́ждѫ) — нѣкое добро, или зло.
Фнарѫ *(пара)* ми ди́гѫш. — Не си добъръ човѣкъ.
Чѫрва́ сѫ скарвѫт, чи не́ чуве́к х (съ) чуве́кѫ дѫ сѫ ни скарѫ.

10. Дума; говоръ. Мълчанье.

Биссо́лни ду́ми. Биссо́лни прѝкъски.

Дрѝнкъ, ѫмъ й то́й ни зна́й кѫквó дрѝнкъ. — Като говори, не се осѣща, накъдѣ му отива думата,

Ду́мъ ду́мъ ѫтва́рьмъ (*турски:* ла́ф ла́ф ача́р).—Разговоръ върху нѣщо става причина за разговоръ и върху другъ прѣдметъ.

Ду́мъ ду́пкъ ни пра́ви. — Думата не поврежда човѣка тѣлесно.

Зѫ́п ни ѫбе́ли. — Нищо не продума.

Йиз уста́тъ ми сѫ вѫрда́льѫ, ѫмъ ни мо́гъ дѫ гу ка́жѫ. — Нѣщо съмъ знаялъ и ми се чини че ха-ха ще мога да го кажа, а пъкъ не мога.

Ко́н пѫрди́, вьа́тѫр ве́й. — Говоренье несъмдливи работи.

Кѫту ни тѫ́ пи́тѫтъ, мълчи́.

Мина́вѫ му ду́мътъ. — Слушатъ го.

Мно́гу прѝкъски би́вѫт нѫ вудини́цъ. — Не говори́ много.

Мълча́н пи́тъ йзьа́дѫ. — Понѣкога мълчанието докарва облага на оногова, който мълчи.

Нивре́ли, никипе́ли (думи). — Празни думи.

Нѫ йѫзи́къ ми сѫ вѫрти́, ѫмъ ни мо́гъ дѫ гу ка́жѫ.

Прика́звѫ́й си (*или:* дрѝнкъ́й си) чи си (*или:* аку си) ньа́мѫш ра́бутъ. — Нѣма кой да обръща внимание въ думитѣ ти.

Те́бьѫ ду́мъм дѫ́ште, се́штѫ́й сѫ сна́хо. — Говоря на нѣкого, а то се отнася за другиго.

Уд де́вьѫд дире́тъ вудѫ́ ти дука́рвѫ. — Говори ти по разни начини за да те придума.

Удрьѫ́й сѫма́рьѫ дѫ сѫ се́штѫ мъга́риту. — Говоря на нѣкого, за да се осѣща другиятъ.

Уста́тъ мъ зъбуля́хъ дѫ хурту́вѫм. (да поучавамъ, да мъмрьѫ нѣкого). — Безполезно говоренье.

11. Желание; трудъ за постиганьето му. Пожелаванье.

Гла́днъ кукóшкъ прусó сънý вѫ. — Кой каквото желае, то му е на ума.

Дѫ ти сѫ слу́чи кѫкво́ту ми́сльѫт кумши́йити, дѫ ни йе́ кѫкво́то ми́сльѫт кѫ́шнити. — Съсѣдитѣ отъ завистъ все мислятъ, че съсѣдътъ имъ ще спечели отъ нѣкоя работа (особно ако е заминалъ на нѣкѫдѣ за печалба), а кѫщнитѣ мислятъ за загуба (или че отишлия ще го убиятъ и нѣма да се върне, и други таквизъ злочестини).

Зѫ за́йци с кула́ сѫ ни хо́ди. — Дѣто може да се убие заекъ, тамъ кола не могатъ да минаватъ. Употрѣбенъ несъобразенъ съ гонената цѣлъ начинъ за постиганьето ѝ.

Игра́й йи (на нѣкоя жена) ко́ньѫ.— Ще ѝ се, да я закачатъ чуждитѣ мъже.

Ни йѫдé ко́тъ прьа́снъ ри́бѫ. — Нѣкой ужъ не ще нѣщо.

Нъме́рил че́ркувѫ дѫ сѫ кръ́сти. — Не отговаря изборътъ на желанието му.

Нѫ ѫмрьа́лу мъга́ри пе́тълти тѫ́рси. —Търси нѣщо, което неповратно е загубено.

Пуд во́лѫ те́ли тѫ́рси. —Търси нѣщо, дѣто не му е мѣстото.

Тишко́ му нѫ булгу́рьѫ! — Напразно надѣванье.

Три́стъ (*или:* хильа́дѫ) прѝкъски (*или:* ду́ми) зѫ пърѫ́. — Колкото и да говоришъ, все нѣма да стане споредъ както казвашъ.

12. Загубалка. Открадванье.

Дѫ тъ па́зи Го́спут ут ка́шън хъйду́тин (отъ крадецъ, който живѣе въ самата къща, дѣто се краде).

Сьа́кѫх (сѣкашъ) чи в зиме́тъ путѫ́нъ. — Изгубило се.

13. Заканванье, заричанье.

Йили́ ху́й на́двьѫ, йили́ пу́тъ на́ читири. — Ако си изпатя азъ, ще си изпатя, но въ противенъ случай за съперника ми ще е още по-злѣ.

Кръфтѫ́ ти шъ йспи́йѫ. — Ще те убия.

Те́сни шъ ти сѫ ви́дьѫт връта́та. — Като те погнатъ мъчно ще избѣгашъ.

Шъ ви́диж дьа́ул пу пла́дньѫ. — Ще срѣщнешъ неприятность.

Ѫку мѫ́ ви́диш йо́шти ви́днъш, пиши́ мъ. — Нѣма вече да ме видишъ; нѣма да идвамъ вече при тебе.

14. Здраве. Болесть. Смъртъ.

Бис пърѝ здра́ви — гуто́вѫ бо́льъс. — Човѣкъ като е безъ пари, и здравъ да е, като боленъ е.

Днéс ѫку сме́, у́трьѫ ни сме́. — Човѣкъ, не знае, кога ще умре.

Здра́ви с пърѝ ни сѫ́ купу́вѫ.

Зѫспа́л уд дѫ́лгийѫ (сънь). — Умрѣлъ.

Ко́йту ѫмре́ сѫ ѫттѫ́рвѫ, ѫми ко́йту ѫста́ни (живъ подиръ умрѣлия), то́й те́гли.

Кѫту ѫмре́, свитѫ́ ли шъ сѫ свѫ́рши сѫс не́гу? — Отъ неговото умиранье нѣма свѣтътъ да има голѣма загуба.

Нѫ прѫ́с зъмири́съл. — Прилича скоро да мре (да го заровятъ въ земята, да стане на пръсть).

Су́ху здра́ви — гуто́вѫ бо́льъс. — Здраве безъ пари́ както човѣкъ да е боленъ.

Сѫс дине́ ѫти́ди. — Рано умрѣ: занесалъ е въ гроба си нѣкои отъ днитѣ, които още трѣбало да живѣе.

То́ шъ сѫ мре́, ѫми — здра́ви дѫ й. Човѣкъ да е здравъ, та нека умира.

Ту́рил гу по́пъ в дóбѫ си. — Умрѣлъ. Дѫ ни йе́ фльа́гъл нѫ по́пъ в дóбѫ? — Да не би да е умрѣлъ?

Фѫ́рлил пе́тълити. — Умрѣлъ.

Фѫ́рлил то́пъ. — Умрѣлъ.

Чуве́г дѫ зна́й куга́ шъ ѫмре́, сѫми́чѫк шъ си йскупа́й гробѫ. Човѣкъ не знае, кое кога ще се случи.

15. Лакомия.

Билѝтѫ си тѫ́рси. — Недоволенъ отъ постигнатото, тѣрси повече макаръ и да би го постигнала загуба.

Нѫ бъ́улѫ ѫ̀ко́ту се́ фѫф прусо́ту. — Нѣкой все онуй ми́сли (или за онуй гово́ри), което му се иска.

Нѫ́чи сѫ по́п
Нѫ пра́жѫн бо́п;
Свѫ́рши сѫ бо́п,
Уду́чи сѫ по́п.
Или: Свѫ́рши сѫ бо́бѫ,
Уду́чи сѫ по́пѫ.

Ньа́мѫ т (да) ти пука́рѫт руга́ йа (като изядешъ нѣщо), — Не го яжъ.

Сѫрце́ (коремъ) йи́скѫ, гѫ́с ни сти́скѫ.

Утишла́ кѫми́лѫтѫ за руга́, вѫ́рнѫлѫ сѫ биз уши́. — Който търси многото, остава и безъ онуй, което има.

Чуве́шкуту ѫ̀ко́ ньа́мѫ на́ситѫ (на имоть).

16. Лукавщина, извъртливость. Удържанье или неудържанье дума. Подскоросванье.

Бра́двѫтѫ му ни сиче́ нѫ йно́ мьа́сту. — Прѣди малко друго е говорилъ, а сега друго гово́ри.

Во́лѫ сѫ вѫ́рди зѫ руга́тѫ, ѫ чуве́к зѫ йѫзи́кѫ. — Казаната дума трѣба да се изпълни отъ оногова, който се е задлъжилъ съ нея: той се е вързалъ съ нея.

Йигра́й нѫ вѫ́жи. — Не е откровенъ.

Ко́ткѫтѫ се́ нѫ кръка́тѫ си па́дѫ. Ко́ткѫтѫ нѫ гърбѫ́ си ни па́дѫ. Нѣкой и да е кривъ, все намѣрва какъ да се оправдае.

Куйе́ту й пльу́л, ни гу́ бли́жи. — Не се отмѣта отъ казаната си дума.

Не́ лу́к йа́л, не́ нѫ лу́к мири́сѫл. — Така е можалъ да потаи извършеното, като че не го е извършвалъ.

Нѫди́хѫли гу. — Подучили го; насѫскали го.

Нѫ ду́мѫтѫ си мре́ (*или:* ѫ̀ми́рѫ). Ми́рѫ, ѫмѫ ду́мѫтѫ си нѫза́т ни вр́ѫштѫ.

Се́ ѫ̀дго́рьѫ, кѫту ма́слу нѫд вудѫ́. — Все той правъ; все той всичко знае и др.

Убѫ́рнѫ (*или:* убр́ѫштѫ) кула́тѫ. — Казва или пра́ви обратното на дотогавашното.

Ут вудѫ́тѫ су́х йизльа́гвѫ. — Каквато кривина и да направи, все мо́же да се оправдае.

Фльа́гѫл му пут ко́жѫтѫ. — Подбужда го (подскоросва го).

17. Лъжа. Измислица.

Дѫ́ртѫ лѫжа́. — Голѣма лъжа.

Кѫту лѫ́жиш, нѫ кѫдé гле́дѫш? — Познаватъ те, че лъжешъ.

Лѫ́жи кѫту дѫ́рт цигѫнин.

Лѫ́жи, тѫ сѫ кѫ́сѫ. — Много лъже.

Не́ чи лѫ́жи, ѫми пра́ву ни ка́звѫ.

Нѫ че́рнуту ка́звѫ „бъ́алу“. — За лъжливото казва, че е истина.

Ньа́куй пѫ́ц цѫ збѫ́рквѫ, чи пра́ву ка́звѫ. — Обикновено лъже.

Сле́з (отъ небето) Бо́же, чи гле́дѫй! — Казва се, когато нѣкое малко дѣте върши нѣща като възрастенъ човѣкъ: и то взема ножъ да си рѣже месото въ паницата си като голѣмитѣ хо́ра; и то взема моливъ и иска книга да пише (безъ да може още и да гово́ри), и др. такива.

Упѫша́тѫ лѫжа́. — Голѣма лъжа.

Ут пр́стити си гу йсму́кѫлъ. — Измислилъ го; казва за нѣщо, че е еди-какво безъ то да го има. Лъже.

18. Обичь. Ураза.

Ка́ни мѫ (*или:* ви́кѫ мѫ) сѫс пулви́н уста́. — Не отъ все сърце; отъ нѣмай-кѫдѣ.

Мно́гу сѫм йизгурьа́л зѫ не́гу! Не го искамъ. Се́кий се́би си хѫре́свѫ.

Те́ ни гу́ пу́штѫт (*или:* йи́скѫт) ф се́луту, то́й пи́тѫ, де́ й нѫ по́пѫ кѫ́штѫтѫ (*или:* то́й питѫ нѫ по́пѫ зѫ кѫ́штѫтѫ).

Убѫ́рнѫли му че́хлити нѫо́пѫки (съ стѫпалата нагорѣ, захлупено). — Това се било правѣло въ нѣкои села на сватята, която е отишла да иска нѣкоя мома, за да се разбере отъ това, че не харесватъ момъка. Въ В.-Търново тая пословица се употрѣбява за да означи, че нѣкого не го щатъ, дѣто е ходилъ и дѣто сѫ му обърнали чехлитѣ наопаки.

Чуве́к мку ни хѫре́свѫши се́би си, ште́ж (щѣше) дѫ сѫ ѫ̀бе́си.

19. Опитность.

Де́ту фърчи́, си́чку ни сѫ́ йѫде́. — Не става всичко така, както човѣкъ си ми́сли.

Мина́вѫлу ми й приз глѫвѫ́тѫ. — Прѣкарвалъ съмъ таквозъ нѣщо; ималъ съмъ таквазъ случка.

Ни́куй сѫ ни ра́ждѫ нѫ́чѫн. (Нѫ́чѫн сѫ ни́куй ни ра́ждѫ. Ни́куй сѫ нѫ́чѫн ни ра́ждѫ).

Ни пи́тѫй ста́ру, ѫми пи́тѫй па́тусну. — Не годинитѣ учатъ човѣка, а опитътъ, теглилото.

Ни пруда́вѫй нѫ бѫхчувѫнди́йѫ кра́стѫвици. — Не се мѫчи́ да измамишъ опитенъ човѣкъ.

Па́рьѫн ка́шѫ ду́хѫ. — Опитниятъ се прѣдпазва.

Прис пле́т ни ви́ждѫл! — Никакъ не видвалъ, какъ се прави нѣщо.

Ти́ кугáту ѫ̀ти́вѫши, а́ (азъ) сѫ вр́ѫштѫх. Азъ съмъ по́ опитенъ отъ тебе, не искай да ме мамишъ.

Чуве́г, дурде́ й жи́ф, се́ сѫ у́чи (йи па́к нинжу́чѫн уми́рѫ). Чуве́к се́ сѫ у́чи й нинжу́чѫн уми́рѫ. — Никой не е съвършенъ.

Йку йи́мѫс ста́ру (въ кѫщата си), йиспждú гу, аку ньа́мѫш, купи́ си.— Старитѣ жени много мърморятъ за едно-друго въ кѫщи, но пъкъ и много добрѣ гледатъ дѣцата и се грижатъ за всѣко нѣщо въ кѫщи да е както трѣба, та човѣкъ спокойно мо́же да остáви кѫщата си (съ малки дѣца) на стара жена и да бѫде увѣренъ, че никаква пакость нѣма да му стане, ако оти́де на нѣкѫдѣ, било денѣ или вечерь и нощѣ.

20. Пиянство. Непиенье.

Би́стрѫ вуди́цѫ, ми́рнѫ глѫви́цѫ. — Който не пие спиртни пиеви, не се опива, мирна му е главата.

Ви́нуту пийе́ не́гу, не́ то́й ви́нуту. — Не мо́же да но́си виното (отъ малко се опива, виното го завладява).

Дѫ чу́йѫт йи уши́ чи шѫ пийе́м —казватъ, когато се чукатъ съ сѫдоветѣ, отъ които пиятъ. (Въ този случай вематъ участие всичкитѣ петь чувства: очитѣ виждатъ чашитѣ, ржцѣтѣ ги държѫтъ, езикътъ познава вкуса, носътъ миризмата на пиеното, а ушитѣ чуватъ тракането на чашитѣ).

Ни йе́ сѫми́чѫк (има вино въ себе си). — Пиянъ е.

Ни стуйи́ (виното) ми́рну (въ корема) кѫту в бури́йѫтѫ: та́м с о́бржчи й сте́гнѫту (а въ корема нищо не го стѣга и затова, като опои човѣка, пра́ви го да не мирува).

Пийанѫ жина́ ут бьа́снѫ свиньа́ й по́ ло́шѫву.

21. Покорность. Послушность.

Во́ди сѫ зѫ нусѫ. Зѫ нусѫ́ гу во́дѫт. — Слуша хорски умъ; върши каквото му кажатъ други.

Йи́ди ми нѫ га́йдѫтѫ. — Съобразно е съ моето желание.

Ни му́ уйди́свѫ́й нѫ га́йдѫтѫ! — Не му върви по волята.

Нѫ мрѫвьа́тѫ пѫ́т стру́вѫ. — Много е кротъкъ.

Уфцѫ́ ли си — шѫ йи́мѫ ко́й дѫ тѫ стри́жи. — Ако се подчинявашъ, ще има кой да ти заповѣдва.

22. Поучения.

Ви́дьѫ ли — ни ви́дьмх, чу́ли — ни чу́х. — Така учатъ нѣкого да казва, ако го питатъ, за да нѣма главоболие да разправя (често пѫти и по сѫдилища), какво е видѣлъ или чулъ.

Йа́ си ўтва́рьѫ́й учи́ти, йа́ ш ти ги ўтво́рьѫт. Учи́ти си ўтва́рьѫ́й, чи хо́ртѫ ти ги ўтва́рьѫт хѫ́-м! Ху́бѫву дѫ си ўтва́рьѫш учи́ти (хѫ́-м!). Утва́рьѫ́й си ўчи́ти че́тири! Че́тири дѫ ги (очитѣ си) ўтва́рьѫш. Хубаво да се пазишъ въ взиманье-даване съ хо́ра, защото инакъ можешъ да загубишъ.

Йили мла́ц цѫ (младъ се) жини́, йили́ мла́т кѫлугири́.

Кѫкво́то й дѫ пра́виш, зѫ се́тньѫнтѫ дѫ ми́слиш.

Ле́тьѫ биз дре́хѫ (за студъ), зи́мьѫ бис хльа́п (на пѫть) ни трѫгвѫ́й.

Ни си́ ўви́рѫ́й му́цунѫтѫ, де́ту ни ти́ й ра́бутѫ. — Не се вмѣсвай въ не своя работа.

Прусти́рѫ́й сѫ спрут че́ргѫтѫ си. — Не харчи́ повече, отколкото допуска състоянието ти.

Пѫзи́ фти́читу дурде́ й ф ржкѫ́тѫ ти: йсфрѫ́кни ли видиѫ́ш — ту́й то́. — Пази́ нѣщо до като го имашъ.

Три́ пѫтьѫ мири́, видиѫ́ш рижи́. — Добрѣ прѣсмѣтни, каквото ще правишъ, та тогазъ го прави́.

23. Прилика или неприлика.

Вѫржба́р Пе́тку с хо́рѫтѫ. — Нѣкойси и той се туря наредъ съ всички хо́ра.

Дине́ ўц цутринтѫ́ си личи́. Дине́ ўц цутринтѫ́ сѫ пузна́вѫ кѫкѫ́ф шѫ й. — Една работа отъ началото се познава, какъвъ край ще вземе. Човѣкъ отъ малъкъ се познава, какъвъ ще е като порасте.

Дѫ бьа́хѫ сѫ тѫ́рсили, ньа́мѫши дѫ сѫ нѫме́рьѫт. Много се посрѣщатъ единъ съ другъ.

Кру́шкѫтѫ нут кру́шѫтѫ на́дѫ. — Прилича на своя (по кръвъ родъ).

Кѫ́кту ти сви́рьѫт, тѫ́й шѫ йгра́йш. — Каквото ти заповѣдватъ, това ще правишъ.

Кѫч чи ли й (като че ли е) би́ль и прибил. — Напр. на нѣкой новъ войникъ така му прилѣгатъ войнишкитѣ дрѣхи и той така хо́ди съ тѣхъ, кѫч чи ли й би́ль и прибил войникъ отдавна.

Мла́ду (но́си облѣкло́) зѫ ху́бус, стару зѫ при́ликѫ.

Мно́гу ти прили́чѫ! — Не ти прилича да правишъ така.

Ни йе́ зѫ тво́йти ўста́ лѫжи́цѫ. — Не е за тебе работа.

Нѫ ста́ру ду́пи хѫрsу́лкѫ. — Всѣко нѣщо си има своето врѣме: кое когато му прилича.

Нѫ сьа́ку гѫ́рни мирудийѫ. — Бърка се на всѣкѫдѣ, и дѣто не му е работа.

Прили́чѫ му кѫту нѫ свиньа́ звѫне́ц. — Не му прилича.

С кѫкви́ту сѫ сѫби́рѫш, йи ти́ тѫкѫ́ф ста́вѫш.

Сѫс све́ж дѫ гу тѫ́рсиш, ни мо́ж гу нѫме́ри. — Много му е сго́денъ.

Тѫркули́лу сѫ гѫ́рниту, нѫме́рилу си пухлупа́кѫ. — Събрали се двама: какъвто единътъ, такъвъ и другиятъ.

Удра́л му ко́жѫтѫ. — Прилича на него.

Че́рнѫ чу́мѫ нѫ бьа́л ко́н. — Грозенъ човѣкъ съ хубава прѣмѣна.

Чѫвѫ ньа́мѫ дѫ сѫ ме́тни (да прилича) нѫ гурѫ́тѫ! — Разбира се, че нѣма да прилича на гората, а на баща си (или на майка си, или и на двамата) нѣкое чедо.

24. Прѣдпазливость.

Бижа́нувѫ ма́йкѫ ни пла́чи, Стуйа́нувѫ ма́йкѫ пла́чи. — Плаче майката не на оногозъ, който бѣга отъ случаи, дѣто мо́же да бѫде убитъ (че да го оплаква майка му), а на оногозъ, който стои.

Вѫрци́ по́пѫ дѫ й ми́рну се́лту. — Отстрани причината, за да избѣгнешъ послѣдицитѣ.

Пукри́туту мльаку ко́ткити гу ни йждѫ́т. — Запазеното (варденото) нѣщо не го крадѫтъ.

Пѫзи́ сѫ уд бильа́зѫн (отъ Бога) чуве́к: гърбавъ, куцъ, кривъ и др. т.; таквизъ хо́ра не били добри и Господь нарочно ги е забѣлѣзалъ, за да се пазятъ хо́рата отъ тѣхъ.

Стѫни́ уртаг з дьа́улѫ, дурде́ ми́ниш мо́стѫ. Слагай се на лошавия човѣкъ, докато мине опасноста, да не ти направи нѣкоя пакость.

Сѫс учи́ дѫ ви́дьѫ ни вьа́рвѫм. Дѫ гу ви́дьѫ сѫс учи́ти си па́к па́к ньа́мѫ дѫ гу пувьа́рвѫм.

Сѫс учи́ти си дѫ гу ви́диш. па́г дѫ гу ни вѣа́рвѫш.

Ци́гѫнинѫ дурде́ йи́мѫ дила́ф, ни ни́пѫ о́гѫньѫ сѫс рѫцé. — Докато човѣкъ си има леснината за нѣщо, той не се мѫ́чи.

Чувéк нѫ ба́ньѫ трѫ́гвѫ чи зѣ́мѫ бухчé, тѫ нé е пѫйто́н (тѫли́гѫ, бри́чкѫ, кула́) кѫту трѫ́гни дѫ ни зéмѫ ни́шту. — 1) Гово́ри се на пайто́ндживтѣ, които казватъ, че нѣкой билъ натурилъ много нѣща на пайтона имъ, съ който ще заминаватъ за нѣкѫдѣ. 2) Казватъ пайтонджиитѣ на нѣкого, който се пазари́ съ тѣхъ да го каратъ за нѣкадѣ и иска да му вземѫтъ евтино, защото нѣмалъ билъ да взима много нѣща да туря на пайтона имъ (или пъкъ, че нищо нѣмалъ билъ да взима съ себе си).

25. Работа, трудъ.

Биз мѫ́кѫ ньа́мѫ нѫу́кѫ.

Вѫрзѫнѫ хрѫ́ткѫ за́йци ни луви́. — Не искай работа отъ човѣкъ, когато си ограничилъ въ работеньето. Ако си заровишъ пари́тѣ, нѣма да ти докаратъ полза.

Глѫвѫ́ ли шѫ мѫ зѫбули́? — ако придобия нѣщо, или ако нѣщо направя съ малъкъ трудъ, а голѣма полза.

Гѫзѫ́ си дѫ сѫдире́, па́к не ще може да напра́ви нѣщо.

Да́лѫ ба́бѫ пѫрѫ́ дѫ сѫ фа́ни зѫ хуро́ту, се́тньѫ да́вѫ две́ дѫ сѫ пу́сни, ѫмѫ ни йе́ пу́штѫт. — Човѣкъ като се залови за една работа, често пѫти не мо́же да я напусне, когато си иска.

Две́ ди́ни пуд иднѫ ми́шницѫ ни сѫ но́сьѫт. — Двѣ ра́боти да върши човѣкъ едноврѣменно, не мо́же.

Дне́шнѫтѫ ра́бутѫ зѫ у́трьѫ ни у́ста́вѫй.

Ду кѫту ни пла́чи дéтту, ни му́ да́вѫт дѫ су́чи (*или:* ни му́ да́вѫт ци́цкѫ). — За да се даде́ нѣкому нѣщо, трѣба да го поиска.

Дѫ йи́мѫ ньа́куй дѫ мѫ путка́ньѫ, зѫ йди́н де́н ути́вѫм ду Ца́ригра̀т“, казало кучето. — Нѣкое куче, като го подгонятъ, дорде има кой да му вика, то все тича.

Кирва́нѫ си вѫрви́, ку́читу не́кѫ си ла́й. — Нѣкой си гледа работата, а други отстрана нека си му мисли злото.

Ко́йту го́ни два́ за́йцкѫ, ни йди́н ни у́ла́вьѫ. — Който залавя много ра́бота, често пѫти не мо́же да кара добрѣ нито едната отъ тѣхъ.

Ко́лку па́дѫ йно́ де́ти ду кѫц цѫ (като се) нѫу́чи дѫ хо́ди! — До като нѣкой се нау́чи на нѣкоя работа, колко се мѫ́чи!

Ло́зиту ни ште́ мули́твѫ, йи́скѫ мути́кѫ. — Всѣка работа иска пипанье, не ще гледанье или говоренье.

Кѫ́шнѫтѫ ра́бутѫ ни сѫ́ свѫ́ршвѫ ни́кугѫ.

Ме́чкѫтѫ у́д гурѫ́тѫ сѫ нѫу́чвѫ, чи чуве́к ли дѫ н сѫ́ чѫу́ни! — Казватъ селянкитѣ слугини, когато ненаучени на кѫщна гражданска работа, се приставятъ у нѣкоя гражданка и тя ги пита, ще могатъ ли да се научатъ на нейната домашна работа.

Ни мо́гѫ дѫ си пуче́кѫм ут те́бьѫ зѫбѫ́. — Никакъ не ме оставятъ на мира.

Нѫпра́зну й дѫ у́чиш мѫ́ш сѫс муста́ци йл жина́ сѫс дица́.

Ньа́мѫ дѫ сѫ рѫхче́кнѫ (йа́!). — Не мога азъ всичко да върша (и навсѫдѣ да бѫда).

Ра́бутѫ сѫ свѫ́ршва кѫту у́мре́ чуве́к. — Човѣкъ до като е живъ, все има работа (все намѣрва да върши нѣщо).

Ра́ну ши́ли ра́ну пе́йи. — Който съ врѣме се е заловилъ за нѣкоя работа, на врѣме я извършва.

Рѫцéти ти нѫ гѫзѫ́ л сѫ? — че не направяшъ нѣщо.

С прѫдне́ буйе́ ни ста́вѫ. — Съ говоренье работа не се върши.

Стигни́ си ду́питу (*или* гѫзѫ́), чи си спичили́ (каквото нѣмашъ).

Сѫс и́ди́н ка́мѫк кѫ́штѫ ни ста́вѫ. — Нѣкоя работа не мо́же самъ човѣкъ да я извърши.

Фа́ниш ли сѫ виннѫ́ш нѫ хуро́ту, трьа́бѫ дѫ гу йгра́йш.

Чувéк си свѫ́ршвѫ ра́бутѫтѫ куга́ту у́мре́.

26. Скиталство.

Де́ два́мѫ, то́й тре́ти. — Скита се безъ работа; хайманува. Дѣ има събрани двама, той трети се при тѣхъ явява.

Де́ту ни гу́ се́йш (*или:* де́д гу ни се́йш), та́м ни́кни. — Дѣто не се надѣвашъ да го срѣщнешъ, тамъ го намѣрвашъ.

27. Скѫперство; пестенье. Щедрость, прахосничество. Добивъ. Разноски.

Бе́ли пѫри́ зѫ че́рни дине́.

Го́спут нѫ ме́ньѫ сѫс чува́лѫ, а́с нѫ тебьѫ с турбѫ́тѫ. — Когато имамъ много, ще дамъ и на тебе малко.

Дѫ бе́ши йзви́рѫлу, па́к ште́ши дѫ сѫ свѫ́рши. Чи то́ ни йзви́рѫ! Ко́йту купу́вѫ куйе́ту му ни трьа́бѫ, шѫ си пруджде́ й куйе́ту му трьа́бѫ.

Ко́сѫмѫ це́пи. — Не оставя да замине нѣщо отъ него; недава, макаръ и малко, нѣщо повече отъ онова, което се пада на нѣкого.

Кѫлдѫрѫ́м ли шѫ ги (пари́тѣ) пра́вьѫ, чи дѫ ги ни ха́рдѫ! Ньа́мѫ дѫ ги пра́вьѫ кѫлдѫрѫ́м йа́, чи дѫ ги (пари́тѣ) ни ха́рдѫ.

Мѫжé (мѫжѫтъ) дѫ фнасьѫ (въ кѫщи) с кула́тѫ, жина́тѫ дѫ йзна́сьѫ с игла́тѫ, па́г жина́тѫ шѫ нѫдви́й. Ако жената въ една кѫща е прахосница, мѫжътъ не мо́же и́ надделя съ принасянье.

Рѫзвéй пра́х. Прѫхосникъ.

Сви́лѫ му сѫ й зѫмѫ́ ф киси́йѫтѫ (че не мо́же, дѫ си ку́пи нѣщо). — Скѫпернкъ е.

Стра́шнѫ три́цѫ й. 1) Лютъ е. 2) Скѫпернкъ е.

Сѫс йиднѫ (рѫка) ги (пари́тѣ) зéмѫ, сѫс две́ (рѫцѣ) ги (пари́тѣ) да́вѫ. — По малко прибира (пече́ли) по много ха́рчи (за неотклонна нужда).

Уд де́ту душло́, та́м утишло́. Безъ трудъ придобито имотство за скоро врѣме разпелѣно.

28. Сполука, несполука. Нужда отъ помощь. Пакостенье. Измама.

Гра́д гла́т ни пра́ви, ѫмѫ те́шку му й го́рку, уд де́ту пуми́ни.

Гурѫ́ сѫ з гурѫ́ сѫ ни сре́штѫ, чувéк ду чувéкѫ дупи́рѫ (*или:* чувéк сѫ ду чувéкѫ дупи́рѫ). — Допиранъето на човѣкъ до човѣка има два сми-

сѣла: или че човѣкъ отива до човѣка за нѣкаква помощь, или пжкъ че мжжъ се допира до жена за онази работа.

Гурѫ́ з гурѫ́ сѫ ни сре́штѫ, чувѐк х чувѐк сѫ сре́штѫ. — Мо́же да до́йде такъвъ единъ случай, та човѣкъ има нужда отъ нѣкого, отъ когото не е очаквалъ или не би желалъ да вижда помощь.

Да́ли му пѫ́тьѫ. — Изпждили го.

Дж й кѫби́л с иднѫ́ ка́пкѫ вудѫ́ дж гу ўда́ви. — Мрази го.

Дж ни фле́зиж виднѫ́ш нж вжлкѫ́ ф уста́тѫ: ни мо́с сѫ (можешъ се) ўттѫ́рва́. — Като паднешъ въ рѫцѣтѣ на лошъ човѣкъ, мжчно можешъ да се отървешъ отъ него:

Жи́вѫ й тѫшта́ ти. — Казватъ на нѣкого, който сва́ри нѣкои хо́ра че ядѫтъ и не сѫ изяли още всичко, а има и за него. Въ противенъ случай се казва „тѫшта́ ти ўмрьа́лѫ.“

Збѫ́ркѫл кунци́ти. — Побъркалъ си работата, отговоритѣ, смѣткитѣ.

Зе́ си две́ти пжри́. — Прѣстана да ме безпокои; отиде си.

Йизгури́ му че́ргѫтѫ. — Изма́ми го; напра́ви му зло.

Йизгури́ ми душе́тѫ (*или:* душицѫтѫ). — Напра́ви ми голѣ́ма пакость, злина.

Йиз нусѫ́ ми гу (даденото) йизва́ждѫ. — Докарва ми неприятность поради случая, че ми е далъ нѣщо.

Йи ф трѫпйе́ту ўгрьа́вѫ слѫ́нце. — Сполучва нѣкой пѫть и онзи, за когото не е имало надежба, че ще сполу́чи.

Ки́сьѫлу му йзле́зи. — Неприятно.

Кли́н кли́нь изби́вѫ.

Ко́йту купа́й нж дру́гигу гро́п, са́м па́дѫ ф не́гу. — Лошото, което готвишъ за другиго, постига тебе самия.

Кждѐ ме́ри, кждѐ ўда́ри. — Какво си смѣташе, какво го постигна.

Кжква́ту ми́сли ми́шкѫтѫ, ко́ткѫтѫ гу рѫзва́льѫ. — Което е намислилъ нѣкой да извърши, другъ му попрѣчва.

Кѫ́сжй чи фѫ́рльѫй. — Давай, та се отървай.

Ми́нжлѫ му лиси́цѫ пѫ́т. — Не сполучилъ.

Мѫ́ти ми вудѫ́тѫ. — Бѫрка ми на кроежитѣ (работитѣ).

На́штѫ ку́чкѫ нж на́шту ку́чи ни да́вѫ. — Нѣкой спомага на нѣкои отъ далечни мѣста хо́ра, а на близкитѣ си съсѣди не.

Нѫмисту ве́жди дж нѫпра́ви, учи́ йзва́ждѫ. — Намѣсто полза докарва повреда. Нѫмисту ве́ждити дж ти нѫпра́ви, учи́ти ти йзва́ждѫ.

По́-дубре́ дж си нж хо́ртѫ ф уста́тѫ, дж ни си́ йи ф крѫка́тѫ. — По́-добрѣ съ завистъ да говорятъ за тебе, отколкото, като безсиленъ, да те тъпчатъ.

Пудле́ли му вудѫ́тѫ — Нѣкой станалъ причина (подлѣлъ водата), да изпждятъ нѣкого отъ службата му (или отъ работата, на която се е намѣрвалъ).

Се́ зж кжвгѫ́ ро́ви. — Все тъ́рси случай да се кара.

Скруйи́ли му йди́н кьула́ф! — Измамили го. Вкарали го въ лоша работа. Направили му нѣщо, което той не желае.

Ту́й то́ билѫ́тѫ ф турбѫ́тѫ. — Това е прѣчката.

Ту́рихѫ му два́тѫ кра́кѫ ф иднѫ́ йимини́йѫ. — Вкараха го въ стѣснително положение.

Уд дѫ́ж бьа́гѫ, нж гра́т пжле́ти.

Удрьа́зжхѫ му сѫ крила́тѫ. — Изгу́би доброто си положение (служба, длъжность, имотство).

Упле́ти си ко́шницѫтѫ. — Уреди си работата.

Упрьа́ но́жѫ ду ко́кжлѫ. — Работата дойде до крайность.

Ут ко́н чи нж мѫга́ри. — Отъ по́-добра служба на по́-лоша. Отъ по́-износна работа на по́-неизносна.

Ут трѫ́н тѫ нж гло́к. — Отъ лошо на по́-лошо.

Фльа́гѫл ф кѫпа́нѫ. — Уловилъ се въ нѣщо (извършено) лошо.

Фси́чку сѫс хо́рѫ ста́вѫ. — Много нѣщо се урежда съ посрѣдничеството на хо́ра.

Шж све́ти нж ми́шкити. — Ще го затворятъ въ тъмница; очитѣ му тамъ, въ тъмното, ще сѫ за мишкитѣ като свѣщь.

Жрнѫ́тинѫ йи дру́к пѫт зна́йи. — Ако по нѣкой начинъ не ми се допуска да извърша нѣщо, азъ мога да го извърша и по другъ начинъ.

29. Справедливость, несправедливость.

А́тувити сѫ ри́тѫт, мѫга́ритѫтѫ те́гльѫт.

Во́лѫ ро́ви зиме́тѫ, й прѫстѫ́ нж гжрбѫ́ му па́дѫ. — Нѣкой върши повреда ужъ на другиго, а пъкъ тя върху му се стоварва.

Га́рвѫн нж га́рвѫн учи́ти ни ва́ди. — Хо́ра, които иматъ общъ интересъ, не си врѣдятъ единъ на другиго.

Гла́днѫ ме́чкѫ хуро́ ни йгра́й.

Грьа́х му нж душе́тѫ. Господь грѣхъ да му пише за дѣто е направилъ нѣщо.

Гульа́мѫ глжвѫ́ гульа́мѫ бо́льѫс. — На когото работата е голѣма, той и много главоболия има.

(Де́ту й дж ўти́диш), укѫ́тѫ й се́ че́тиристо́тин дра́ми. — Никѫдѣ не даватъ на нѣкого повече, отколкото му се пада.

Де́ту ми́ни ми́шкѫтѫ, пѫ́ц^та́вѫ (пѫть става). Ни́шту ни йе́ дѫ ми́ни ўд не́йди йнѫ́ ми́шкѫ, жми пѫ́ц^та́вѫ. — Единъ пѫть допуснато изключение, дава поводъ и за по́нататъшни.

Зж йнѫ́ бѫлхѫ́ цьа́л йурга́н йизга́рьѫ. — Дребни ра́боти да прѣмахне, голѣми па́кости пра́ви.

Зж пра́вѫ Бо́гѫ. — Напразно. Би́ли гу зж пра́вѫ Бо́гѫ.

Йиди́н пла́чи, дру́к сѫ сме́й (— тѫкѫ́ф йи то́зи свьа́т). — Често пѫти се случва въ нѣкой градъ (въ туй число и въ В.-Търново) наблизу да има (или да минава) и смърть, и сватба.

Йиди́н пра́ви, хильа́дѫ те́гльѫт.

Йи́мѫ (кривдина) йи ф са́пѫ, йи́мѫ йи в бра́двѫтѫ. — Кривъ е и единътъ и другиятъ.

Йистжка́х си плѫтно́ту, дж ти ри́тѫм крусно́ту. — До като ми трѣбаше, почитахъ те, а по́-подирѣ не искамъ и да те зная.

Йи ху́й ф пу́ткѫ, йи душе́ ф ра́й ни мо́жи.

Ка́жѫт ли нж йно́ ку́чи „бьа́сну й“, то́ й дж ни йе́, шж пубисне́й (ще го смѣтатъ за бѣсно). — И добриятъ човѣкъ, като кажатъ че е лошъ, мо́же да се има за лошъ.

Ко́йту бѫ́ркѫ мидѫ́, то́й си ўбли́звѫ прѫ́стити.

Ко́йту ви́ди вѫлкѫ́, ви́кѫ, ко́йту не́, два́ш. — Който не трѣба, се мѣси въ нѣкоя работа повече отъ онзи, който трѣба.

Ко́йту пла́чи нѫ чу́жди грубо́ви, биз учи́ ўста́вѫ. — Който ми́сли за хорскитѣ нужди, себе си уврежда.

Ко́йту сиди́ пут кру́шѫтѫ, то́й йѫде́ кру́шити. — Който е близу до нѣкой доходъ, той се ползува отъ него.

Ко́йту пла́чи зѫ свитѫ́ (*или:* зѫ хо́ртѫ), биз учи́ ўста́вѫ.

Ко́ньѫ сѫ йе́зди нѫго́рьѫ — дѫ сѫ йспла́штѫ (за грѣховетѣ си), нѫдо́лу — дѫ сѫ йспла́штѫ (че за него сѫ дадени пари́), пу ра́внуту — зѫшто́ту й ко́н (Трѣвна).

Куйе́ту ку́чи мѫ й зѫла́йвѫлу, се́ й пубисньа́вѫлу. — Който е говорилъ лошо за мене, все не е виждалъ добро.

Куко́шкѫтѫ вудѫ́ пйие́ й Бо́гѫ гле́дѫ. — Човѣкъ трѣба отъ страхъ прѣдъ Бога да мисли, и да не пра́ви лошо.

Ку́чи ўт крѫва́й ни бьа́гѫ. — Ако на нѣкого нѣйдѣ му е добро, той не напуща него мѣсто и да отива на друго.

Кѫкво́ту й друби́л, тѫкво́ш шѫ сѫ́рбѫ. — Каквото е правилъ, таквозъ ще го постигне.

Кѫкво́ту пуви́кѫлу, тѫкво́с сѫ ўдзува́лу. — Както нѣкой се отнесълъ къмъ нѣкого, така и той къмъ първия.

Кѫкво́ту си пусте́лиш, тѫка́ й шѫ си ле́гниш. — Каквото си можалъ да приготвишъ, таквозъ и ще намѣришъ.

Кѫкво́ту тѫ́рсил нѫме́рил. — Намѣрило се кой да му отплати за вършенитѣ злини.

Ми́нѫлуту — ми́нѫлу. — Миналото да забравимъ.

Муре́ту мина́вѫ, вудѫ́ ни пйие́. — Не се възползувалъ отъ сегодния случай да се обогати или да изкара нѣкаква облага за себе си.

Ни йе́ пу врѫтѫ́ (ударено), ѫми пу ши́йѫтѫ. — Прѣиначаванье нѣщо са́мо съ думи, а фактътъ си е все той.

Ни мѫ́ й (гнѣвъ) дѫ мѫ ри́тни ту́рчин сѫс буту́ш, ѫми щи́гѫнин х (съ) цѫрву́л. Ни мѫ́ й (гнѣвъ) дѫ мѫ ри́тни а́т, ѫми кра́стѫву мѫга́ри. — Мѫчно ми е, кога ме напада не по́-горенъ, а по́-доленъ човѣкъ отъ мене.

Нѫ будли́вѫ кра́вѫ Го́спут руга́ ни да́вѫ. — Способнията да пра́ви па́кости бива лишенъ отъ възможноста да ги пра́ви.

Нѫго́рьѫ дѫ пльу́йш — нѫ сура́тьѫ си, нѫдо́лу — нѫ брѫдѫ́тѫ си. — И за едногото и за другигото да кажешъ лошо, не иде, защото и двамата сѫ свои хо́ра (роднини, приятели).

Нѫ жи́вѫ ме́чкѫ ко́жѫтѫ ни сѫ́ зи́мѫ.

Нѫ зѫтво́рьѫн дьуге́н кири́йѫ пла́штѫ. — На нѣкого жена му е лихуса и не мо́же да има работа съ нея, а пъкъ безъ да се гледа на това, домашнитѣ разноски си вървѣтъ.

Нѫ йнуго́ (едного) ма́йкѫ, нѫ дру́ги ма́штихѫ. — Къмъ едногото (нѣкого) се отнася добрѣ, а къмъ другиго не.

Нѫ лъу́цку ду́пи сто́ туйе́ги сѫ ма́лку. — Човѣкъ не осѣща хорскитѣ болести и мѫки и не му се вижда, че нѣкой много те́гли.

Нѫме́рил се́лу бис ку́читѫ, трѫ́гнѫл бис туйа́гѫ. — Когато на нѣкого се правятъ отстѫпки, той задминава позволеното.

Нѫме́рил чи сѫ пусра́л. *Или:* Нѫме́рил чи сѫ зѫбра́вил. — Колкото и да е по угодата нѣщо на нѣкого, той гледа още повече да му е угодно.

Нѫ тѫка́вѫ глѫвѫ́ тѫкѫ́в брѫсни́ч.

Нѫ хѫри́зѫну мѫга́ри пе́тѫлти му ни сѫ́ гле́дѫт. — Нѣма нужда да се придирва изтънко хубоста на подарено нѣщо.

Ньа́мѫ дѫ йи вѫре́т уд ушйти йа́! — Казватъ за нѣкоя мома, за която се гово́ри че била стара. Вѣрва се че на старо по́-мѫчно овира ухото, отколкото на младо (било то човѣкъ, или друга живина) и отъ варенето се била познавала староста.

По́ ху́бѫву — нѫ мѫнѫсти́рьѫ. — Отъ прѣдлаганото нѣмаме по́-хубаво.

Пѫзи́ Бо́же ўт ту́нѫ бидѫ́. Дѫ па́зи Го́спут ут ту́нѫ бидѫ́. Го́спуд дѫ па́зи ўт ту́нѫ бидѫ́.

Сьа́ку не́шту сѫс мьа́ркѫ. — Не бива да се прѣкалява въ каквото и да е: яденье, пиенье, говоренье и др.

Се́кий те́гли уд глѫвѫ́тѫ си.

Се́ки[1]) те́гли кѫм се́бьѫ си. — Всѣкой гледа повече нѣщо да вземе.

Си́тийѫ ни фа́штѫ вьа́рѫ нѫ гла́днийѫ. — Който има, не знае какво е нѣманьето. Който има, не вѣрва на оногозъ, който нѣма. Богатиятъ не хваща вѣра на сиромаха.

Си́чкити дубрини́ нѫ йно́ мьа́сту ни сѫ́ зби́рѫт. — Човѣкомъ все ще има нѣщо да не му достига.

Спурид глѫвѫ́тѫ й брѫсни́чѫ. — Споредъ човѣка и почитътъ.

Спурит на́ш Нико́лѫ нѫмрѫзи́х йи свити́ Нико́лѫ. — Споредъ едногото намразихъ и другигото.

Спурит свите́цѫ й свиштѫ́. — Споредъ човѣка и почетта.

Спурит су́хуту гури́ й суро́вуту. — Споредъ едного и другъ те́гли.

Спурит фти́читу йи ўпа́шкѫтѫ. — Споредъ богатството е и облѣкло́то, или други нѣкои потрѣбности на човѣка.

Стѫни́ ти́ дѫ се́днѫ а́с. — Нѣкого изпѫждатъ отъ служба не затуй, че той е неспособенъ за нея, а за да турятъ другиго, по́свой.

Сѫс кѫква́ту мьа́ркѫ ме́риш, сѫс тѫква́с йи нѫ те́бьѫ шѫ ме́рьѫт. — На когото си правилъ зло, ще ти отплати съ зло.

Сѫс пѫри́ти си билѫ́ си ку́пих. — Срѣщнахъ неприятность отъ нѣкоя работа, въ която съмъ намѣсенъ съ пари даванье.

Уд глѫвѫ́тѫ си те́гли. — Самъ е причина на теглото си. — Чуве́к уд глѫвѫ́тѫ си те́гли.

Уд иднѫ́ уфцѫ́ две́ ко́жи ни сѫ́ дирѫ́т. — Не трѣба два пѫти да се дава за сѫщото нѣщо.

Хе́м сѫрби́, хе́м були́. — И тѫй му се ще, и инакъ му се иска.

Хрѫни́ ку́чи дѫ тѫ ла́й. — Прави добро на нѣкого, за да ти прави вреда или неприятность, злина.

Цѫрву́ли ньа́мѫ, га́йдѫ йи́скѫ. — Нѣма потрѣбното, иска извънпотрѣбното.

[1]) Въ пословицата, която е тутакси прѣдъ тая, имаме *„се́кий те́гли“*, а тука е „се́ки те́гли“. При парочно запитванье единъ търновчанинъ (а не самия казачъ на пословицата), този подтвърди, че наистина тия двѣ пословици така се казватъ, както тука сѫ написани: въ едната *„се́кий“*, а въ другата *„се́ки“*.

Чувéк йждé, йи пáк йистѫрвѫ уд устáтѫ си, чи нé уд ржкѫ́тѫ си нéшту дѫ ни йстѫрвé (че да падне да се счупи). — Така казватъ закрилницитѣ на нѣкоя слугиня, когато тя си отива отъ господаря си, дѣто е слугувала, и той иска да задържи отъ платата ѝ за нѣщата си, които тя му е счупила прѣзъ врѣме на слугуваньето си.

Чувéк кѫквóту (зло) смси́ си нѫпрáви, цьáлу сéлу дѫ сѫ сѫбирé, ни мóжи дѫ му гу нѫпрáви.

Шѫ му бирé грьѫхѫ́. — Ще отговаря на онзи свѣтъ за дѣто е станалъ причина нѣкой да направи нѣщо, напр. (нѣкой облажилъ нѣкого безъ подирнията да знае, че му е дадено нѣщо блажно за яденье).

Ѫку ти кáжѫд дѫ сѫ ўбéсиш, шѫ сѫ ўбéсиш ли? — Казва се на нѣкого, който се оправдава за нѣщо извършено съ това, че му билъ казалъ нѣкой си да го направи. — Ѫку ти кáжѫд дѫ сѫ фѫ́рлиш ф óгньѫ, шѫ сѫ фѫ́рлиш ли? — Ѫку ти кáжѫд дѫ сѫ ўдáвиш, шѫ сѫ ўдáвиш ли?

Ѫку шé й, дѫ йé; жку нé, хи́р дѫ ни йé. — Или да е нѣщо както трѣба, или никакъ да не е.

30. Сравнения.

Глéдѫ гу кѫту ўчи́ти си. — Много грижливо го пази.

Глéдѫ кѫту кутáк.

Дрѫ́нкѫ кѫту прáзнѫ вудини́цѫ. — Много и не на мѣсто говори.

Дýпи и гáшти сми. — Много сме близки приятели.

Дждрóри (бръщолеви, бърбори) кѫту прáзнѫ вудини́цѫ.

Дждри́ сѫ кѫту слипéц у туйáгѫ.

Жéлт кѫту нѫ́ньѫш.

Збѫ́ркѫл сѫ кѫту кýчи ф ⁀удини́цѫ.

Зи́нѫл (*или:* утвóрил устá) кѫту лáмйѫ. — Кара се; отвръща дѣто, не трѣба.

Зжлуви́л сѫ кѫд (като) дрáкѫ. — Неотстѫпно.

Зжчѫрви́л сѫ кѫту рáк (*или:* кѫд бужýр).

Йждѫ́т сѫ кѫту кýчитѫ. — Мразятъ се. Каратъ се.

Кó (какво) бьáгѫш кѫту дьáул ут тѫмьáн.

Курди́свѫ сѫ кѫту гóл кóкѫл ф тéндѫрж. *Или:* Кѫкó ми сѫ нждýвѫш кѫту гóл кóкѫл ф тéндѫрж?

Курди́свѫ сѫ кѫту три́ й пулви́нѫ ф кисúйѫ. — Неоснователно се голѣмѣе: три (гроша) и половина не сѫ много пари.

Кѫ́кто душлó, тѫ́й утишлó. — Лесно придобитото богатство лесно се прахосва.

Кѫту зáйѫк стрѫхли́ф.

Кѫту свьáт. — Както (каквото) трѣба. — Нѫпрѫви́ гу кѫту свьáт. Лигни́ си кѫту свьáт. Купи́ си йднѫ́ дрéхѫ кѫту свьáт.

Лéк кѫту пирó. — Има и прѣносно значение: сиромахъ е.

Мéсти сѫ кѫту прждли́ф. — Човѣкъ като пръдне, отива по́ на друго мѣсто, за да не го осѣщатъ, че той е пръдналъ.

Мѫгáрту ни ви́кѫт зж дрýгу нѫ свáдбѫ, жм (ами) дѫ нóси ўдѫ́. — Нѣкого канятъ ужъ на гости, а пъкъ докарватъ работата така, че той трѣба да помага въ нѣщо, гостенинъ бидейки.

Ни нé гѫ́рни дѫ сѫ фчýни. — Казва се за нѣкого, който скача отъ високо.

Ни йé (човѣкътъ) цвéти дѫ гу пумири́шниш (та да можешъ да го разберешъ, какъвъ е).

(Нѣкой е) трѫ́н ф учи́ти нѫ хóртѫ. — Каквото и да направи, всѣки ще говори за него; като че ли прѣчи на всичкитѣ хора.

Нждýл сѫ кѫту пýйѫк. — Голѣмѣе се.

Нждьáвѫ сѫ кѫту кóн нѫ прáзнѫ йáслѫ.

Нѫмьáрвѫ сѫ кѫту ф нибрáну лóзи. — Неприготвенъ какво да отговаря.

Нѫйáдух сѫ кѫту пóпску чéду нѫ зждýшницѫ.

Нѫ кóсѫм ви́си. — Малко остава да не е тъй, както е.

Нѫ сурáтѫ ти прили́чѫ. — Нѣкоя работа е извършена така лошо, каквото е лошо и лицето ти.

Нѫтрýпѫли сѫ — сьáкѫш мéчкѫ йи́мѫ дѫ глéджт.

Прáф кѫту вѫ́жи ф турбѫ́. — Не е правъ.

Прáф кѫту свéш. — Говори се за пѫть.

Привúвѫ сѫ кѫту чéрвьѫ́й. — Въ затруднително положение се намира.

Присмьáл сѫ й хýмник нѫ чéрьѫш. — Който се присмива е такъвъ сѫщо, какъвто и онзи, на когото се присмива.

Пришúт кáлиц у кѫлцýн. — Таквазъ роднина били нѣкои, т. е. никаква, не сѫ роднина.

Пувéли сѫ кѫту слицú. Вóдьѫт сѫ кѫту слицú.

Путáвѫ сѫ кѫту бѫлхѫ́ в гáшти. — Мълчи; мирува; не се обажда; кротува. Кѫкво́ сѫ путáвѫш кѫту бѫлхѫ́ в гáшти?

Ржзгóнил сѫ (разтичалъ се) кѫту мáртински кутáк. — Казва се за дѣца. Котацитѣ прѣзъ марта ходятъ по чуждитѣ кѫщи и на купове-купове тичатъ подиръ коткитѣ да се мръстятъ.

Ржскáрвѫ мѫ кѫту никувáнѫ свиньá. (Трѣвна).

Ржствóрил устá кѫту лáмьѫ. — Кара се съ нѣкого.

Свитѫ́ й сѫ́лбѫ: йидни́ сѫ кáчвѫт, дрýги сльáгвѫт.

Свьáт кѫту цвьáт. — Както цвѣтътъ овѣхва, така и хората мрѫтъ.

Скѫ́рцѫ кѫту нимáзѫни кулá.

Спи́ кѫд зжклáн. — Дълбоко спи.

Стáнѫл кóжѫ й кóкѫли. — Измършавѣлъ.

Сьáкѫш чи й с митлѫ́ пумéтьѫну. — Нищо не останало.

Ти́ бѫштá, ти́ мáйкѫ. — Много ти се моля. На тебе ми е всичката надежба.

Убицѫ́ дѫ ти й нѫ ўхóту. — Добрѣ да го помнишъ.

Уби́чѫм гу кѫту лéштѫ нѫ вили́гдьѫн.

Уби́чѫт сѫ кѫту кýчиту й кóткѫтѫ. Кýчиту й кóткѫтѫ кóлку сѫ ўби́чѫт — йи тé тóлкус.

Узѫ́ртѫ сѫ кѫту йстѫрвáн зáйѫк.

Улуви́ йди́нѫ, удржри́ дрýгийѫ. — И двамата не ги бива. Какъвто е единъть, такъвъ е и другиятъ.

Улуви́л сѫ кѫту лéпкѫ.

Учи́ти му све́тьѫт кѫт нѫ сѫсьѫл.

Чѫрва́тѫ ми нѫ биль а́рду йгра́йѫт. — Червата ми сѫ празни; гладувамъ; изгладнѣлъ съмъ.

31. Страхъ; уплаха.

За́йѫшку сѫрце́ йи́мѫ. — Отъ малко се плаши: чуе ли нѣщо да тропне, подскача.

Ме́чкѫ стра́х, ме́н ни стра́х. — Така казва нѣкой, когато се рѣшава да извърши нѣкоя опасна работа. Така казватъ дѣцата, когато ще скачатъ отъ нѣкѫдѣ отъ високо, или ще прѣскачатъ нѣкой трапъ.

Ни йе́ (нѣкой) з две́ глѫви́ йа́ (че да ме е страхъ отъ него).

Ни му́ ми́гѫ ўко́ту. — Не го е страхъ. Не се пла́ши.

Стра́х гу й уц цьа́нкѫтѫ му.

Стра́х ло́зи на́зи. — Човѣкъ не върши нѣщо лошо отъ страхъ, да не би да го видятъ, или инакъ нѣкакси да се научатъ, че го е направилъ.

Ту́рил си глѫвѫ́тѫ ф турбѫ́тѫ. — Рѣшилъ се дори и да умре (да го убиятъ), ако стане случай.

Ф ми́шѫ ду́пкѫ сѫ скри́. — Отъ страхъ, отъ бързина не видѣ кѫдѣ се скри.

32. Търговия. Земанье-даванье. Стока.

Гле́джньту й бис пѫри́. — Ако нѣкой гледа нѣкоя стока, той не е длъженъ и да я ку́пи, или пъкъ да плаща за дѣто я е гледалъ.

Гро́шѫ ста́нѫ нѫ зо́лѫтѫ. — Не са́мо че не се е спечелило, но и отъ капитала се загубило.

Да́вѫж гу с рѫце́ти си, тѫ́рсиж гу с крѫка́тѫ си. — Казва се за даденото навѣра или назаемъ.

Дѫ йи́мѫ дѫ зе́мѫ. — Нѣма да бѫде удовлетворенъ.

Дѫ ўже́ним мума́ ко́лку (колкото) дѫ ни йе́ ў дума́. Ужини́ мума́, дѫ ни йе́ ў дума́. — Една стока се продава не толкозъ, че много ще се спечѐли отъ нея, а са́мо за да не се държи непродадена.

Зе́л Ко́льу, да́л Ко́льу. — Не полза, не загуба.

Зе́х, да́дух. — Продадохъ и си взехъ паритѣ: нови пазарлъци или повръщанье не признавамъ.

Зѫ прит кумѫ́ не́шту шѫ йи́мѫ ли? (*или:* не́шту ўста́нѫ ли?). — Ще има ли нѣкаква (значителна) полза.

Йе́фтьѫнту не́шту й ви́нѫги скѫ́пу (защото по́ не трае отъ скѫпото, или е по́ лошаво).

Йиди́н йи́скѫл хильа́дѫ (гроша), дру́г да́л пѫрѫ́ йи па́к сѫ спѫзѫри́ли. — Казватъ когато нѣкой, като вижда, че между исканата цѣна и даваната има голѣма разлика, изказва желание да се напусне пазарлъкътъ.

Киси́йѫ ўши́ ли си? Уши́ ли си киси́йѫ? Уши́й си киси́йѫ! — Нѣма да вземешъ пари́.

Ко́йту зе́мѫ нѫвьа́рѫ, по́ скѫ́пу купу́вѫ. — Ми́сли се че търговцитѣ (особно бакалитѣ) взетата навѣра стока я пишатъ по́ скѫпо, отколкото продаватъ съ брой.

Къусе́ту пруда́вѫ къушѐту, ѫ не́ къушѐту къусе́ту (отъ *турски:* Къоше́ къосей сатма́з, къосе́ къошей сата́р). Търговецътъ въ дюгеня привлича (съ умѣянъето си) мющериитѣ, а не мѣстото, на което е дюгенътъ.

Нъа́кугиси йиди́н къусе́ чуве́г дърда́л сѫс кири́йѫ йиди́н дъуге́н нѫ йно́ къуше́. Дъуге́ньѫ йи́мѫл мно́гу мъуштири́йи йи се́ки ка́звѫл: „Ви́ш кѫкво́ й не́шту дѫ йи́мѫж дъуге́н нѫ къуше́: ко́лку мъуштири́йи йи́дѫт!“ Пу йно́ вре́ми, нѫме́рил сѫ йди́н чуве́г дѫ пудле́й вудѫ́ нѫ къусе́ту: да́вѫ по́вичи кири́йѫ за дъуге́ньѫ йи фльа́гвѫ вѫ́три, кѫту смьа́тѫл чи мъуштири́йити нѫ къусе́ту па́к шѫ йи́двѫт ув дъуге́ньѫ. Мина́вѫ сѫ кѫкво́ту сѫ мина́вѫ, мъуштири́йти ўти́вѫт па́к при къусе́ту, нѫ но́вийѫ му дъуге́н, нѫ приди́шнийѫ му дъуге́н ни ўти́вѫт. Туги́вѫ дъугинди́йѫтѫ нѫ къуше́ту, кѫту душло́ вѫде́ту нѫ дъуге́ньѫ, нѫпу́штѫ гу и сѫйби́йѫтѫ нѫ дъуге́ньѫ па́к ка́нил къусе́ту дѫ зе́ми дъуге́ньѫ му и му йи́скѫл сига́ по́ ма́лку кири́йѫ ут придиши́нѫтѫ, ѫмѫ къусе́ту ни йи́скѫлу ла́г дѫ сѫ ме́сти ф о́нзи дъуге́н, кѫту ўдго́рьѫ сѫ й пудигра́лу сѫс сѫйби́йѫтѫ нѫ дъуге́ньѫ йи му ка́зѫлу те́з ду́ми: „къусе́ту пруда́вѫ (пра́ви да струва пари́, да има висока кирия) къуше́ту, ѫ не́ къуше́ту (да пра́ви да пече́ли) къусе́ту“, йи ўт туга́с уста́нѫлу дѫ сѫ ка́звѫ тѫ́с при́чтѫ.

Ни што́ не́ хльа́п, не́ вудѫ́ нѣкоя стока (на ступана си) — ако нѣкой купувачъ не дава исканата за нея цѣна за да я ку́пи и тя остане непродадена.

Пе́сьѫн му пъа́х чи йи́мѫ дѫ ми да́вѫ. Не е важното защо има да ми дава, а е важното че ми длъжи.

Пиши́ ги (пари́тѣ, които имашъ да вземашъ) нѫ лидѫ́. — Нѣма да ти се дадѫтъ пари́тѣ, които имашъ да вземашъ.

Пла́тну му нѫ ўчи́ти! — Отговаря нѣкой на питанье; платилъ ли му е длъжникътъ му (колиби Ганьовъ-ханъ, Трѣвненско).

Скѫпуту не́шту й ви́нѫги йе́фтьѫну (защото по́ е трайно, по́ е хубаво отъ ефтиното).

Сѫс сво́й (роднина) йе́ш йи ши́й, хлѫ́ш-вири́ш ни прѫви́.

Урта́шкуту мисо́ й ку́читтѫ гу ни йѫдѫ́т.

Хчу́пьѫнѫ пѫрѫ́ ни да́вѫм по́вичи.

Хѫлвѫди́йѫтѫ зѫ бузѫди́йѫтѫ. — Нѣкои сдружници, които не ги знае други, освѣнъ тѣхъ, че сѫ такива, стават длъжници и поръчители единъ за други като отдѣлни търговци.

Чуве́к йи́мѫ пе́т пря́стѫ нѫ рѫкѫ́тѫ си, чи й те́ ни сѫ́ йно́ (*или:* ни сѫ́ йна́кви). — Дѣцата на нѣкого не си приличатъ едно на друго. Нѣкоя стока не е еднаква.

33. Умщина. Глупость. Гламавщина.

Вьа́тѫр гу ве́й. — Хва́ли се. Гово́ри глупави ра́боти.

Га́рги му йспи́ли умѫ́. — Направилъ глупаво нѣщо.

Глѫвѫ́тѫ му й пѫ́лнѫ з брѫ́мбѫри. В глѫвѫ́тѫ му йи́мѫ брѫ́мбѫри. — Глупавъ е.

Йи́мѫ дѫ пла́штѫ (*или:* дѫ да́вѫ) нѫ Миха́льѫ (зѫ дѫ́ски). — Смахнатъ е.

Йинѫ́тѫ му сѫ́бутѫ йиксѝк. — Малко е смахнатъ.

Йискиньа́л му умѫ́. — Направилъ нѣкоя глупостъ.

Кукуви́цѫ умѫ́ му йиспи́лѫ.

Кусмѫ́тѫ му пубильа́лѫ, умѫ́ му ни сти́гнѫл.

Ку́чи, куйе́ту ни зна́й дѫ ла́й, сѫмо́ дука́рвѫ вѫлкѫ́ ф куша́рѫтѫ. — Глупавиятъ често пѫти самъ на себе си вре́ди.

Лу́т сви́ри, лу́т игра́й, ко́й ги гле́дѫ — у́м ньа́мѫ. — Не трѣба човѣкъ да се заглежда на нѣща безполезни за него и да не си гу́би врѣмето, ами да си гледа работата.

Миха́л гу стьа́гѫ. — Смахнатъ е.

Йидума́сльѫн йи. — Смахнатъ е.

Ни пѫсе́ (нѣкой) тривѫ́. — Не е добитъкъ, че да не разбира. Не е глупавъ.

Нѫ дьа́улѫ цѫру́ли ўбу́вѫ (Нова-Загора). — Много е хитъръ; не се ма́ми.

Сиче́ му глѫвѫ́тѫ кѫту хѫлвѫцийскѫ тисльѫ́. — Не е уменъ.

Сиче́ му ти́квѫтѫ (*или:* глѫвѫ́тѫ). — Разбира. Уменъ е.

Умѫ́ му йо́шти ни душе́л. — Още е глупавъ.

Уста́вил пи́тумнуту, чи ўтише́л при ди́вуту. — Напусналъ доброто, че тръгналъ да търси неизвѣстното.

Хи́трѫтѫ лиси́цѫ з два́тѫ кра́кѫ ф кѫпа́нѫ. — Нѣкой ужъ е хитъръ, а пъкъ се излъгва повече и отъ по́ глупавитѣ.

Хло́пѫ му дѫскѫ́тѫ. — Малко нѣщо е смахнатъ.

34. Упоритость. Гнѣвъ. Сръжба. Ядъ.

Гу́штьѫри бѫ́лвѫ. — Ядосанъ е и гово́ри омразни думи за нѣкого.

Глѫвѫ́тѫ му с инѫ́ ўдѫ́ ни ўви́рѫ. Ни му́ ўви́рѫ глѫвѫ́тѫ с инѫ́ ўдѫ́. С инѫ́ ўдѫ́ глѫвѫ́тѫ му ни ўви́рѫ ки! — Не се разбира (не взема) отъ малко думи, отъ малко пѫти тегли́ло.

Два́ се́рт ка́мѫкѫ ни ме́льѫт брѫшно́. — Двама сертъ (люти, сръдливи) хо́ра не могатъ да живеятъ заедно.

Дибе́лѫ глѫвѫ́. — Упоритъ, непридумливъ човѣкъ.

Зе́хѫ гу дьа́вулти. — Разсърдилъ се.

Ки́пнѫ му ке́льѫ. — Разсѣрди се.

Ко́нскѫ глѫвѫ́. — Дебелоглавъ човѣкъ.

Ко́йту сѫ сѫ́рди, го́ни гу Гѫ́рди. — Дѣдо Гърде е живѣлъ въ В.-Търново прѣди 1877 година и се е занимавалъ съ кираджилъкъ (съ бричка). Както тогазъ, тъй и сега такова име въ В.-Търново нѣма. Не се знае, дали е билъ той родомъ отъ В.-Търново. Дѣцата сѫ го подигравали съ думитѣ „дьа́ду гѫ́рни“.

Ко́йту сѫ сѫ́рди, дѫ си ди́гни хльа́бѫ нѫ висо́ку. — Не искамъ да зная (не ме е грижа), че щѣлъ билъ нѣкой да се сѫрди.

Ни гу́ ўпьа́вѫй нѫ вирисийѫ. — Не се дърпай, ами се съгласи.

Ни си́ фѫ́рльѫй турбѫ́тѫ. — Не се отказвай. Коня, като си изяде́ ячемика отъ окачената му торба, маха съ главата си (като че по този начинъ се мѫчи да фърли торбата отъ главата си) за да му махнатъ торбата отъ главата. Сѫщо и човѣкъ, кога не ще нѣщо, маха съ глава

като конь съ торба (на главата си), и по тая прилика се казва тази пословица.

Ни скѫ́рцѫй, де́-е! — Не се противи́. Стига настоява. Млъкни.

Нѫ гѫзѫ́ л ти сѫ ўчи́ти (чи ни ви́диш)?

Нѫ уси́ ника́л. — Много се разлютилъ.

Пузилиньа́л кѫту (зиле́н) гу́штьѫр. Зиле́н гу́штьѫр ста́нѫл. — Силно се ядосалъ.

С фунийѫ л дѫ ти ка́звѫм? — Отъ едно казванье трѣба да разберешъ. Чуве́к трьа́бѫ с фунийѫ дѫ му ка́звѫ.

Сѫс тѫ́пѫни ли йи́скѫж дѫ ти ду́мкѫт? — Не ти ли стига са́мо веднъжъ като ти се каже?

Хо́дѫтѫ, ко́лкуту й дѫ й висо́ку вика́луту, той, куйе́ту си зна́й, не́гу си ви́кѫ. — Упоритиятъ човѣкъ все на своето настоява, макаръ че искането отъ него и да не е постигливо, или пъкъ и да е вредно за него.

Ча́кѫ с пло́скѫ (бъклица) да гу кѫле́сѫт. — С пло́скѫ ли йи́скѫж дѫ тѫ кѫле́сѫт? Ньа́мѫ с пло́скѫ дѫ гу кѫле́свѫм йа́! — Нѣма повторно да го каня: казано му е веднъжъ — и туй е то.

35. Характеристика.

Ве́ту кѫрни́ — кунци́ хѫби́, ста́ру либи́ — вре́ми губи́.

Вѫ́лк пѫстѫрмѫ́ ни пра́ви. — Казва се за човѣкъ, който не задържа нѣща да му се намиратъ за напрѣдъ.

Вѫлкѫ́ й че́тьѫну йѫде́. — Крадецътъ не гледа, знаешъ ли колко ти е стоката, или не, че са́мо въ подирния случай да краде.

Вѫлкѫ́ нѫ мѫгли́ву вре́ми сѫ ра́двѫ. Вѫлкѫ́ ўби́чѫ (*или:* тѫ́рси) мѫгли́ву вре́ми. — Нѣкой чака разбъркани врѣмена, за да изкара облага.

Вѫлкѫ́ си миньа́вѫ ко́зинѫтѫ, тѫбийа́тѫ си ни миньа́вѫ. — Човѣкъ мо́же да си промѣни занятието, или вънкашната обноска, но характера си рѣдко промѣня.

Гу́зьѫн нигоньѫн бьа́гѫ.

Де́тту куйе́ту йѫде́ хѫла́л му й, куйе́ту но́си хѫра́м му й. — Отъ яденьето дѣтето расте — то му хваща мѣсто, а дрѣхитѣ си ги кѫса безъ полза за себе си — тѣ му сѫ харамъ.

Де́ту й тѫ́нку, та́м сѫ кѫ́сѫ. — Дѣто нѣщо не е направено здраво, тамъ се поврежда.

Де́ту ньа́мѫ ко́ткѫ, ми́шкити хуро́ йгра́йѫт. — Дѣто нѣма кой да па́зи нуждния редъ, тамъ всичко върви наопаки.

Дубра́тѫ ре́ч ути́вѫ нѫ дѫле́ч, ѫ ло́шѫтѫ йо́шти по́ нѫ дѫле́ч. — Укорнитѣ думи за нѣкого се чуватъ по́ далечъ отъ похвалнитѣ.

Дусл ́кѫ му (на турчина) й нѫ кульа́нуту. — Отъ приятель лесно ти става неприятель.

Ду ўчи́ свьа́т, ду зѫ́би сла́дус. — Да си па́зи човѣкъ очитѣ и зѫбитѣ, защото до като му сѫ здрави очитѣ, вижда всичкото по свѣта и до като му сѫ здрави зѫбитѣ, осѣща сладоста на яденото.

Дѫ гу бо́дниж, гно́й шѫ путиче́ ўд не́го (отъ желтия, болния човѣкъ — толкозъ вече си изгубилъ кръвта, червенината).

Дѫрво́ту сѫ приви́вѫ ду кѫту й мла́ду. — Човѣкъ, или друга живина, се научва на нѣщо до като е малъкъ.

Жина́тѫ ка́звѫ „да́й, мѫ́жо!“; мѫжѐ ка́звѫ „да́й, Бо́же!“. — Жената очаква отъ мѫжа, а мѫжътъ отъ Бога.

Жина́тѫ ни зна́й „нь*а́*мѫ“ — тьа́ ка́звѫ (на мѫжа си) „да́й“.

Зла́ ку́чкѫ ста́ду ва́рди. — Строгиятъ човѣкъ запазва едно друго отъ разпеляванье; поддържа добъръ редъ въ нѣкоя работа.

Йирге́н сѫ же́ни кугáту йи́скѫ, мума́ кугáт йѫ йи́скѫт.

Йуна́г биз ра́нѫ ни би́вѫ. — Така казватъ на нѣкого като се нарани.

Ка́мѫкѫ нѫ мьа́стуту си тижи́. — Човѣкъ има значение между хора, които го знаятъ.

Ко́йту сѫ да́ви ф муре́ту, йи зѫ сла́мкѫ сѫ ўла́вьѫ. — Който човѣкъ се нуждае, бива доволенъ и отъ малка помощь.

Ко́ньѫ пузна́вѫ ко́й гу йе́зди. — Тая пословица има прѣко значение (за коня) и прѣносно: подчиненитѣ (подвластнитѣ) познаватъ какъвъ господарь (заповѣдникъ) имъ сѫ́ди.

Кра́стѫвити мѫга́ритѫ уд дѫле́ч сѫ пумири́свѫт. — Лошавитѣ хо́ра отъ далечъ се познаватъ че сѫ такива и се събиратъ заедно да правятъ лошавини на хо́рата.

Ку́читу ут пѫ́т устѫрьа́вѫ. — Нѣкой е остарѣлъ отъ много блъсъкъ (трудъ).

Кѫту да́вѫш (пари́, цигари и др.), мно́гу прийа́тьѫли йи́мѫш.

Кѫ́штѫ биж жина́, мѫ́ж бис пѫри́ — о́гѫн дѫ ги гури́. — Не е хубаво въ една кѫща да нѣма жена (да реди кѫщата), а мѫжътъ да нѣма пари.

Лижи́ (*или:* спи́) нѫ три́йси. — Казва се за старъ момъкъ: откакъ е станалъ на 30 години, все на 30 се казва че е, макаръ да може да е заминалъ и четиресеттѣ. Сѫщото се отнася и за мома. Числото мо́же и да не е 30: то мо́же да е 25, 30, 40 и др.

Лѫжо́вьѫн свьа́т. Свитѫ́ й лѫжо́вьѫн. То́с свьа́т и лѫжо́вьѫн свьа́т. — Човѣкъ неочаквано умира или осиромашава.

Ма́лку се́лу, че́стѫ би́р.

Ни йе́ кѫ́кту зна́йш, ѫми кѫ́кту нѫме́риш. — Не винаги човѣкъ живѣе както е наученъ: понѣкога се докарва и малко по́ инакъ.

Нѫка́рѫй хѫйла́зинѫ нѫ ра́бутѫ, дѫ тѫ нѫ́чи нѫ у́м. — Като кажешъ на лѣнивия да напра́ви нѣщо, той захваща да ти разправя, че по́ добрѣ таквозъ нѣщо да не се пра́ви по еди-коя и еди-коя причина: у́чи те на умъ намѣсто работа да върши.

Нѫ муми́нскѫ врѫта́ йи а́т йи мѫга́ри пухло́пвѫ. — Момата я искатъ и достойни и недостойни за нея момци.

О́стру жильа́зу ф чува́л сиди́ ли? — Не търпи нѣкой да седи на едно мѣсто.

Прийа́тьѫл ф ну́ждѫ сѫ пузна́вѫ.

Пѫрѫ́ сѫйби́йѫ нь*а́*мѫ. — Пѫрѫ́тѫ й бис сѫйби́йѫ.

Пѫрѫ́тѫ нь*а́*мѫ сѫйби́йѫ. — Сѫщитѣ пари́ не се намѣрватъ все у сѫщия човѣкъ.

Ри́бѫтѫ ўд глѫвѫ́тѫ сѫ фмири́свѫ. — Лошото захващатъ да правятъ най-напрѣдъ голѣмцитѣ, а че тогазъ и по́-долнитѣ отъ тѣхъ.

С куко́шкити льа́гѫ, с йурдé́чкити ста́вѫ. — Рано лѣга, късно става.

Ста́р чильа́к кѫту па́нни, дурдé ни ле́гни, ни ста́вѫ. — Старият човѣкъ не мо́же да рипне както е падналъ, а трѣба да се нагласи както му е по́-лесно, че тъй да стане.

Сѫбра̀ли сѫ ут ко́л (набити на колъ), уд вѫ́жи (обѣсени на вѫже). — Сбирщина нехранимайковци.

Сьа́куй пите́л нѫ ку́пиштиту си пе́й. — Човѣкъ има значение между нему познатитѣ хо́ра.

Сьа́ку чу́ду зѫ три́ дни. — Каквото необикновено нѣщо и да стане, хо́рата му се почудватъ два-три деня и подирѣ прѣстаятъ: всѣки си гледа своята работа.

То́й ко́ли ку́читу. То́й ко́ли, то́й бе́си. — Влиятеленъ е.

Уд глѫвѫ́тѫ вудѫ́ пийе́. — Запознатъ е съ работата отъ самия и́ източникъ.

Ут кула́ гро́биштѫ ни ста́вѫ. — (Колиби Йововци, Трѣвненско). Има нѣща, на които човѣкъ не увѣковѣчава спомена и не жалее за тѣхното погубванье.

— Ут кѫдé си? „Уд жина́тѫ ўц це́луту“. Уткѫдéту й жина́тѫ, ут та́м и й мѫжѫ́. — Женениятъ мѫжъ до толкозъ се привързва къмъ жена си и всичко неи близко, щото се отказва отъ своето си.

Ф идно́ гѫ́рни пѫрдé́т. Едно сѫ: какъвто е единътъ, такъвъ е и другиятъ. Не се дѣлѫтъ единъ отъ другъ.

Хо́рѫтѫ у́м да́вѫт, хльа́п ни да́вѫт.

Ху́бѫвѫ жина́ збо́р зби́рѫ, гро́знѫ жина́ до́м зби́рѫ. Хубавицата жена се гри́жи за труфила и гиздила, завжда приятели, а грозната жена се гри́жи за кѫщната работа и за добрия редъ въ кѫщи.

Ци́гѫнинѫ, кѫту йи́мѫ мѫ́ўк, сѫ́н ни гу́ фа́штѫ. Нетърпеливость.

Ци́гѫнинѫ ци́гѫнкѫтѫ гу хра́ни. — Циганинътъ лежи въ катуната (колибата) подъ сѣнка, а циганката хо́ди да про́си и донася за циганина да яде́ наготово.

Ши́лу ф турбѫ́ ни стуйи́. Живиятъ (не мърхола) човѣкъ не се спира безъ работа. Живото дѣте не седи на едно мѣсто.

Шту ште́ ўў ци́гѫнин ки́сьѫлу мльа́ку. Не търси́ нѣщо тамъ, дѣто то не мо́же да бѫде.

36. Хвалба. Самохвалство.

Гульа́м кѫ́шкѫй пригѫлни́, гульа́мѫ ду́мѫ ни ка́звѫй. — Не говори́ лошо за нѣкого. Не се хвали́, защото незнаешъ по́ подирѣ какъ ще бѫдешъ.

Дурдé снисé йидно́ йѫйце́, куко́шкѫтѫ цьа́л де́н куткудьа́цѫ. — До като нѣкой извърши незначителна една работа, ще проглуши свѣта че работа върши.

Жини́ мѫ, ма́мо, пѫдѫлéч лéсну дѫ сѫ фа́льѫ. — Така казватъ на самохвалковцитѣ. (Далечъ оженената лесно мо́же да се хва́ли, защото тамъ не ще да я знаятъ каква е и да могатъ така да и́ хванатъ лъжитѣ).

Ко́йту сѫ фа́ли, ни па́ли. Който се фа́ли че тъй, че инакъ ще напра́ви, той не извършва злото (а го извършва този, който мълчи).

Сѫмси́ чувéг дѫ сѫ ни фа́ли, жми хо́ртѫ дѫ гу фа́льѫт.

Тѫли́гѫ фѫли́, нѫ пѫйто́н сѫ нуси́. — Колкото и да хвалиш нещодното, то отъ хвалба не става по́-сгодно.

Чувéг дѫ сѫ ни фа́ли кѫкѫ́ф и би́л, жми дѫ ви́дим сига́ кѫкѫ́ф и. — Сегашната лошота на човѣка не се отплаща съ миналата му доброта.

Материялъ за бълѓарски рѣчникъ.

Нареди Петко К. Гжбювъ.

За нареждането на този си материялъ азъ съмъ се ползувалъ отъ даденитѣ ми записани думи отъ г. Петко Цачевъ (по него врѣме учитель въ В.-Търново).

Думитѣ до буквата **л** или ги нѣма никакъ въ рѣчника на дѣда Геровъ, или пъкъ нѣматъ тамъ онуй значение, което имъ се дава тукъ. Такива сѫ думитѣ: *витлени́к, вода́чка вѫлненик, гребя́ч. дро́бен, за́струк, и́звлак, какаве́ла, кангя́л, ку́дж и кѫрми́ло.* Думитѣ отъ **л** нататъкъ или ги нѣма въ рѣчника на Дювернуа, или пъкъ нѣматъ тамъ значението, което имъ е дадено у мене. Отъ послѣднитѣ сѫ думитѣ: *пади́на, па́лица, сле́зен, топи́ло и цеди́лник.*

Значение на съкращенията: Абл. (Абланица), *вж.* (вижъ), В.-Търн. (Велико-Търново), Орх. (Орхание), *раст.* (растовина), Ст. Станимака), Ст.-Заг. (Стара-Загора), Тет. (Тетевене), Тет-ко (Тетевенско), Чеп. (Чепеларе), Чеп-ко (Чепеларско).

бабу́лка, с. ж. (Чепеларско) буболечка.
бабу́х, с. м. (с. Абланица, Тетевенско) име на нѣкаква си растовина.
бобо́та, с. ж. (Чепеларе) мисиреникъ (мисиренъ хлѣбъ).
бржкада́н, с. м. (Разложко) качамакъ.
бу́лини га́шти, (с. Абл., Тет.-ко) име на нѣкакваси растовина.
бури́лка, с. ж. (Станимака) буталка (дълго тѣсно кадче за бутанье въ него масло).
бжзгам, г. д. (Ст.) фъргамъ като стрѣла.
бжзгу́нче, с. с. (Ст. и Чеп.) брѣмбарче.
бъа́канче, с. с. *дѣтска дума* (Ст.) ягне.
ве́дер, с. м. (Тет-ко) охльовъ.
ветра́к, с. м. (с. Абл. Тет-ко) нескопено юнче.
витлени́к, с. м. (с. Абл., Тет.) сплеснатъ сждъ за ракия.
ви́шовно, прч. (Чеп.) дъждовно.
вода́чка, с. ж. (Ст.) кобилица.

вру́кьа, с. ж. (с. Царево село, Пиянечко, Македон.) горещина.
врѫ́тка, с. ж. (Ст.) желѣзното врътено, на което се навиратъ масуритѣ за навиване прежда съ руданъ.
вѫ́лненик, с. м. (Чет.) сукманъ. У *Герова* влъняни́къ.
га́жам, гл. д. (Царибродъ) мѣря, луча.
гизле́, с. с. (Чеп-ко) пасище за овце.
гогу́ч, с. м. (с. Ситово, Хвойненско) охльовъ.
греба́ч, с. м. (Ст.) ржже́нъ.
гѫ́ржаво, прлг. ср. (Чеп.) мършаво.
гѫ́чѫ, г. д. (Ст.) притискамъ.
дардаха́нин, с. м. (Ст.) дрипльо, повлѣка́нъ човѣкъ.
дро́бен, с. м. (Чеп.) парче.
дрѫ́м, с. м. (Чеп-ко) малко парче, троха.
ду́ба, с. ж. (Чеп.) купчинка пръсть, нарита около дърга на царевица.
ду́дне, г. безлич. (Тет-ко) бучи като подъ земята.
ду́пник, с. м. (Тет-ко) кошъ (съ двойно дъно) за ловенье риба.
жа́нка, с. ж. (с. Аб. Тет-ко) единъ видъ кръгла и съ лъскара кожа слива (въ Ст.-Заг. ца́нкѫ; В.-Търново ку́мбулѫ).
жа́ткам, г. д. (Ст.) фъргамъ.
жи́жна, г. ср. (Ст.) опа́ри, пробо́де, стрѣлна.
жу́брьѫ сѫ, г. ср. (Ст.) кривѫ си устата плачейки.
журу́лек, с. м. (Тет.) дръвце за стриванье коприва. (В.-Търн. цуру́л).
жѫлтуру́га, с. ж. мн. (Ст.) *вж.* жанка.
ци́нгул, с. м. (Разложско, Банско) сополъ, хърле, мърсолъ.
забле́йѫ сѫ, г. ср. (Ст.) заплесна се (за гледанье).
за́струк, с. м. (Ст.) стругъ (бъчеварско сѣчиво).
зелена́к, 1. с. м. (с. Абл. Тет-ко) име на нѣкаквиси есенни круши.
зелена́к, 2. с. м. (Ст.) русъ човѣкъ съ сини очи.
и́звлак, с. м. (Орх.) кладенецъ.
изсе́фки, с. ж. мн. (Чеп.) трици.
и́нка, с. ж. (Орх.) хиндитау (турски), индийска кокошка.
какаве́ла, с. ж. (Ст.) висока жена.
канга́л, с. м. (Ст.) високъ мѫжъ.
ко́рсем, прч. (Чеп.) ужъ.
кота́рник, с. м. (с. Абл. Тет-ко) издигнато мѣсто край огнището (на него сѣдатъ коткитѣ).
котлова́рка, с. ж. (Ст.) кобилица.
ко́чура, с. ж. (Чеп.) ограда за телци.
ку́дѫ, г. д. (Чеп.) цалувамъ.
ку́пан, прч. (Ст.) комай.
ку́телец, с. м. (Чеп.) брънка, бримка на чорапъ.
кѫжле́, с. с. (Чеп-ко) хурка, на която кѫделята не се привързва, а се натъква.
кѫрми́ло, с. с. (Ст.) мѣсто за кърменье овце.
лев, с. м. (Павелско, Чеп-ко) дамъ (руски хлѣвъ?). У Дювернуа има *хлъвъ*.
ле́тка, с. ж. (с. Абл. Тет-ко) *вж.* врѫ́тка.
лига́вец, с. м. (Бобище, Костурско) охльовъ. У Герова има „лигавецъ“ при *бухыръ*.

ли́гда, с. ж. (Чеп.) мазь (каквато и да е); мазнотия.
мосту́к, с. м. (с. Ситово, Хвойненско) мръсникъ.
мо́тра, с. ж. (Софийско) мързеливка.
моштура́к, с. м. (Дерекьой, Ахѫ-челебийско) нужникъ.
му́герица, с. ж. (с. Абл. Тет-ко) наринатa купчинка пръсть около дърга на растовина.
нарама́лник, с. м. (Ст.) прѫтъ.
ни́ти, с. ж. мн. нищелки.
обира́мчѫ, г. д. (с. Абл. Тет-ко) окачамъ на рамо.
о́блек, с. м. (с. Абл., Тет.) неорана нива.
о́лба, с. ж. (Орхание) листъ (отъ тесто) за баница.
оре́шки гѫ́би, (Абл., Тет.) име на едни гѫби много меризливи, които растѫтъ въ гора.
отцѫ́динка, прч. (Хасковско) отсамъ.
нади́на, с. ж. (Чеп-ко) долина.
на́лица, с. ж. (с. Югово, Хвойненско) бухалка.
панчу́шки, (с. Абл., Тет.) гѫби, които растѫтъ на пѫть.
пера́чник, с. м. (Тет.) пратенъ котелъ (В.-Търново: хѫржни́йѫ; с. Конопчие, Чирпанско: пира́тник).
пе́ек, с. м. (с. Батакъ) чучулига.
пи́ротьѫ се, г. ср. (Чеп-ко) закачамъ се сърдейки се.
пи́шкам, г. д. (Ст.) бодѫ, мушкамъ.
подно́шки, с. ж. (Чеп-ко) крака на станъ. У Дювернуа: подножъ *с. м.* по́дноже *мн.*
по́цефки, с. ж. мн. (Чеп-ко) трици.
пре́ло с. с. (Ст.) прежда.
пресни́к, с. м. (Чеп-ко) прѣсно млѣко. [Въ с. Конопчие, Чирпанско: присни́к = прѣсенъ (безъ квасъ) хлѣбъ, както квѫсни́к = съ квасъ хлѣбъ].
при́вой, с. м. (Чеп.) ременъ за привързванье воището съ хумота.
про́цефка, с. ж. (Ст.) цѣпка, дупка отдолу на потури.
припа́дѫк, с. м. (Ст.) примиранье, паданье въ несвѣсть.
притьа́жна, прич. ж. (Чеп.) тежка, трудна (жена).
прѫ́потица, с. ж. (Чеп.) яребица.
прѫ́хул, с. м. (Ст.) пришка, пѫпка.
пу́жек, с. м. (Панагюрище) охльовъ. У Герова при „бухыръ“ тая форма я нѣма.
пу́рьас, с. м. (Ст.) сѣверенъ студенъ вѣтъръ.
пута́на, с. ж. (Чеп.) курва.
раззима́лник, с. м. (Чеп.) месалъ, на който слагатъ приготвения за мѣтанье (да се пече) хлѣбъ. (Въ с. Конопчие, Чирпанско „ржни́мѫм льа́бѫ“ значи отъ мѣсеньето въ нѫщовитѣ тесто правя отдѣлни хлѣбове).
рога́тник, с. м. (с. Ситово, Хвойненско) пита, печена на подница.
ру́лче, с. с. (Прилѣпъ) пеленаче дѣте. У Дювернуа: ру́лекъ *с. м.* ру́льче *ум.*
рѫтла́к, с. м. (с. Абл. Тет-ко) могила обрасла съ дървета.
са́дина, с. ж. (с. Абл. Тет-ко) голо полегато мѣсто.

сбосьѫ́ се, г. ср. (Чеп.) събувамъ се, изувамъ се.
сгору́ха, с. ж. (с. Абл. Тет.) изгага, вренье на гърлото.
скопне́йѫ, г. ср. (с. Абл.) стопявамъ се (за снѣгъ). При думата „сне́жовица“ срѣщаме у Дювернуа: Да ıе грутка снежовица, отъ слънце ке скопнеше. У Герова има *копнъıѫ* съ значение топѫ се.
скроф, с. м. (с. Абл. Тет-ко) скривалище.
сле́зен, с. м. (Тет.) *раст.* камилякъ. У Дювернуа *слъзъ*.
снова́телка, с. ж. (с. Абл. Тет-ко) кловия (за снованье).
стри́чина,[1]) с. ж. (Чеп.) стрина.
стьа́к, с. м. (Павелско, Хвойненско) знаме, хорѫгва.
топи́ло, с. с. (Чеп.) мѣсто, дѣто топѫтъ конопитѣ.
тѫрду́х, прч. м. (Чеп.) за́духавъ (който има мѫчно дѫханье въ гърлото).
хлепа́чки, с. ж. мн. (Чеп.) чехли.
цеди́лник, с. м. (Абл.) голѣма вълнена торба.
чо́кал, с. м. (Ст.) мисиренъ (царевиченъ) кочанъ.
чури́лка, с. ж. (Чеп.) бута́ло на буталка.
шеленго́с, с. м. (Ст.) охльовъ. У Герова *„шеліангосъ“* при *бухъıръ*.

[1]) Тая дума е за забѣлѣзванье, че е такъвъ прилика съ думитѣ *стрико, стрина*, каквато е и думата *учина́ѫ* (с. Конопчие) съ думитѣ *вуйка́* [и вуйчу (В.-Търново)], *вуйнѫ* (В.-Търново), само че *вуйчиная* е запазила пълния краежъ *ая* (като прилагателно име съ значение на съществително), а *стричина* не го е запазила. За думата *батиная* в. „Отзивъ“ (г. 1898. бр. 428 въ подлистника) пише: „по нѣкои мѣста малкитѣ кръщелничета казватъ на кумътъ *бато*, а на кумата — *батиная*.

67239
1М16/11